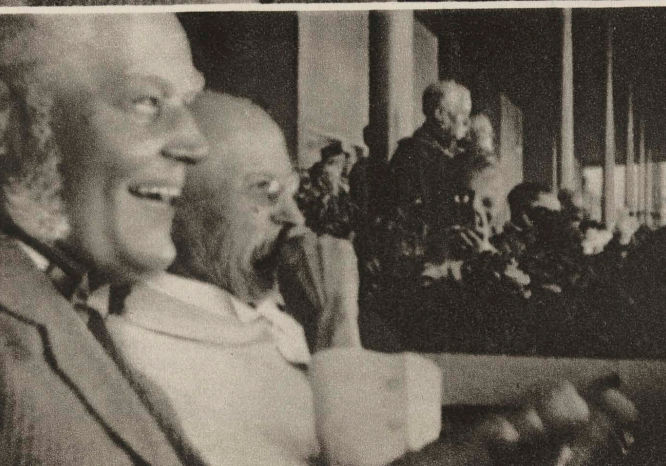
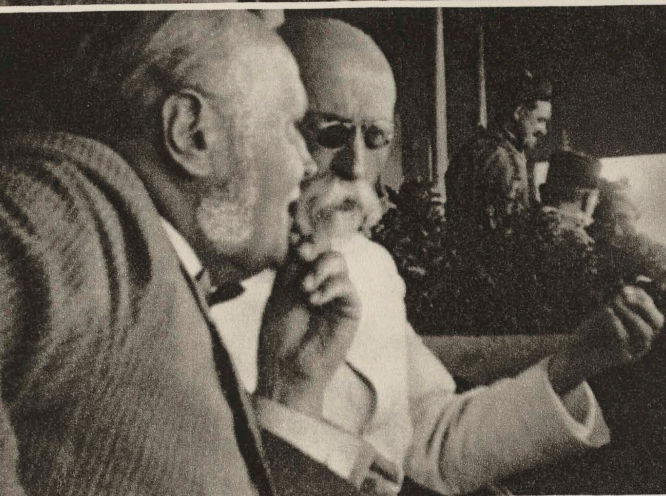
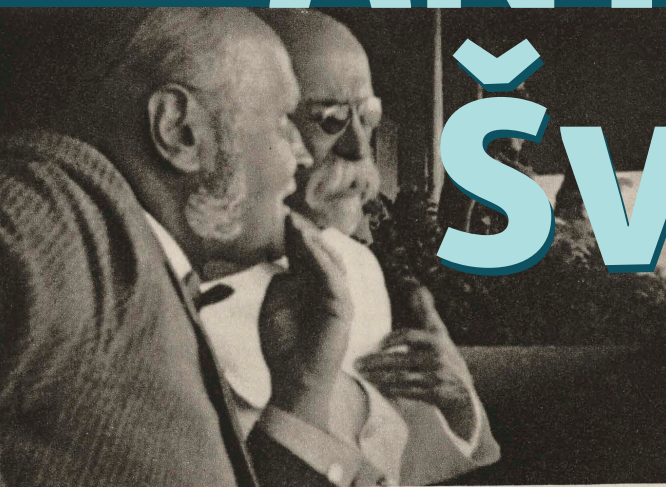

EDUARD KUBŮ, JITKA SOBOTKOVÁ, JIŘÍ ŠOUŠA (EDD.)

ANTONÍN ŠVEHLA

ČESKÝ SEDLÁK,
POLITIK
A STÁTNÍK

NÁRODNÍ
ZEMĚDĚLSKÉ
MUZEUM

NÁRODNÍ
ZEMĚDĚLSKÉ
MUZEUM

Antonín Švehla:
český sedlák,
politik a státník

Antonín Švehla: **český sedlák,** **politik a státník**

Eduard Kubů
Jitka Sobotková
Jiří Šouša (edd.)

Antonín Švehla: český sedlák, politik a státník

Editori: prof. PhDr. Eduard Kubů, CSc.; Mgr. Jitka Sobotková, Ph.D.; doc. PhDr. Jiří Šouša, CSc.

Autoři textů: Mgr. Petr Anev, Ph.D.; PhDr. Marie Bahenská, Ph.D.; PhDr. Petr Bednařík, Ph.D.; Lukáš Berný; Mgr. Pavel Černý; PhDr. Pavel Dufek, Ph.D.; PhDr. Ludovít Hallon, DrSc.; prof. PhDr. Roman Holec, DrSc.; Mgr. Jan Kahuda, Ph.D.; doc. PhDr. Barbara Köpplová, CSc.; prof. PhDr. Eduard Kubů, CSc.; Antonín Matula; prof. Dr. Daniel E. Miller; Pavlína Nejedlíková; PhDr. Pavel Novák, CSc.; Ing. Zdeněk Novák; doc. PhDr. Jaroslav Rokoský, Ph.D.; PhDr. Karel Řeháček, Ph.D.; PhDr. Miroslav Sabol, Ph.D.; Mgr. Jitka Sobotková, Ph.D.; doc. Mgr. Jaroslav Šebek, Ph.D., DSc.; doc. PhDr. Jiří Šouša, CSc.; doc. JUDr. Jiří Šouša, Ph.D.; PhDr. Barbora Štolleová, Ph.D.; RNDr. Miloš Vystrčil; Marie Zdeňková; Mgr. Michaela Zeinerová Brachtlová, Ph.D.

Recenzenti: prof. PhDr. Jana Burešová, CSc.; prof. PhDr. Drahomír Jančík, CSc.

Grafické řešení a sazba: Jindřich Fialka

Jazyková korektura: Mgr. Jana Válková

Překlad: Luděk Liška

Technická redakce: Bc. Veronika Pecová, DiS.; Mgr. Jitka Sobotková, Ph.D.

Tisk: RAIN tiskárna s.r.o.

Vydalo: Národní zemědělské muzeum, s. p. o., Kostelní 44, 170 00 Praha 7

KATALOGIZACE V KNIZE - NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Antonín Švehla : český sedlák, politik a státník / Eduard Kubů, Jitka Sobotková, Jiří Šouša (edd.). -- Vydání první. -- Praha : Národní zemědělské muzeum, 2023. -- 319 stran
Částečně slovenský a souběžný anglický text
Obsahuje bibliografii, bibliografické odkazy a rejstříky

ISBN 978-80-88270-41-6 (vázáno)

* 32-051 * 328.131 * 32:316.644 * 329.63:338.43 * 338.2 * 338.43.02 * 070 * 316.776.3 * 930 * 929 * (437.3) * (437) * (048.8:082) * (092)

– Švehla, Antonín, 1873-1933

– politici -- Česko -- 19.-20. století

– předsedové vlády -- Československo

– politické názory a postoje

– agrarismus -- Československo

– hospodářská politika -- Československo

– zemědělská politika -- Československo

– žurnalistika -- Československo

– mediální obraz -- Československo

– historiografie -- Československo

– kolektivní monografie

– biografie

32 - Politika [15]

929 - Biografie [8]

Výsledek vznikl za podpory Ministerstva zemědělství, institucionální podpora MZE-RO0823.

Vydání publikace bylo podpořeno dotací Ministerstva kultury. Dotační titul: Kulturní aktivity – Podpora regionálních kulturních tradic. Název projektu: 150. výročí narození Antonína Švehly. Rozhodnutí č. 37302/2023 ORNK.

Vydání první

2023

ISBN: 978-80-88270-41-6

NÁRODNÍ
ZEMĚDĚLSKÉ
MUZEUM

MINISTERSTVO
KULTURY

© Národní zemědělské muzeum, s. p. o.

© Eduard Kubů, Jitka Sobotková, Jiří Šouša;

u jednotlivých kapitol a subkapitol přísluší copyright jejich autorům.

OBSAH

Úvodní slovo Miloše Vystrčila	9
Úvodní slovo Zdeňka Nováka	11
Úvodem	12
ODDÍL I. ANTONÍN ŠVEHLA – DISKURZY, OBRAZY VČERA A DNES	13
I.1 Portrét Antonína Švehly z pera soudobého agrárního literáta (Antonín Matula)	14
I.2 Několik životů Antonína Švehly. Ze světa žurnalistiky do historiografie a učebnic dějepisu (Eduard Kubů – Jiří Šouša)	26
ODDÍL II. POLITIKA, ŽURNALISTIKA, CÍRKEV	49
II.1 Politická osobnost Antonína Švehly (Daniel E. Miller)	50
II.2 Úsilí Antonína Švehly o budování první Československé republiky jako demokratického právního státu (Jiří Šouša ml.)	60
II.3 Prvý štátnický krok Antonína Švehlu smerom k Slovensku (30. máj 1917) (Roman Holec)	75
II.4 Politická stanoviska Antonína Švehly v roce 1933 (Petr Anev)	86
II.5 Antonín Švehla a rozvoj tisku agrární strany (Petr Bednařík – Barbara Köpplová)	94
II.6 Antonín Švehla, římskokatolická církev a politický katolicismus (Jaroslav Šebek)	105
II.7 „Vůdcové se nevybírají, vůdcové se stávají.“ Antonín Švehla a jeho političtí následovníci (Jaroslav Rokoský)	116
ODDÍL III. HOSPODÁŘSTVÍ	127
III.1 Antonín Švehla jako hospodář (Pavel Novák)	128
III.2 Hospodársko-politický vývoj na Slovensku v rokoch 1918 – 1925 v porozumení Švehlovho vedenia agrárnej strany. Analýza publicistiky ústredného denníka strany Venkov (Ľudovít Hallon – Miroslav Sabol)	135
III.3 Antonín Švehla a první československá pozemková reforma (Pavel Dufek)	151
III.4 Idea a počátky Československého státního archivu zemědělského (Karel Řeháček – Jan Kahuda)	161

ODDÍL IV. ANTONÍN ŠVEHLA – ČLOVĚK A JEHO PROSTŘEDÍ	177
IV.1 Antonín Švehla ve fotografii (Michaela Zeinerová Brachtlová).....	178
IV.2 Antonín Švehla v dobovém českém humoru, satíře a karikatuře (Barbora Štolleová).....	191
IV.3 Hostivařská selka. Životní příběh Bohumily Švehlové (Marie Bahenská).....	211
IV.4 Co mohl mít Antonín Švehla na talíři? Selská vs. měšťanská kuchyně přelomu 19. a 20. století (Jitka Sobotková).....	222
ODDÍL V. ANTONÍN ŠVEHLA, SOUČASNÁ OSVĚTA A VLASTIVĚDNÁ ŽURNALISTIKA	239
V.1 Dvacet let Společnosti Antonína Švehly (Pavel Černý).....	240
V.2 Život po životě (Lukáš Berný – Marie Zdeňková).....	242
V.3 Hostivař v době Antonína Švehly (Pavčina Nejedlíková – Marie Zdeňková).....	255
Antonín Švehla včera a dnes (Závěrem) (Eduard Kubů – Jitka Sobotková – Jiří Šouša).....	267
Antonín Švehla in the Past and Present (In conclusion) (Eduard Kubů – Jitka Sobotková – Jiří Šouša).....	273
Prameny a literatura.....	279
Jmenný rejstřík.....	305
Místní rejstřík.....	313

ÚVODNÍ SLOVO

Dnes známe Antonína Švehlu ponejvíce jako předsedu agrární strany, politika, který dokázal propojit zájmy velkostatkářů i drobných zemědělců v zájmu rozvoje a stability venkova. Jako člověk z vesnice a hospodář řídící rodinný statek měl kladný vztah k přírodě a znal cenu práce. Antonín Švehla byl celý život aktivní v mnoha hostivařských spolcích. Prosazoval a zastával názor, že venkov musí stát v prvních řadách při práci pro republiku a demokracii.

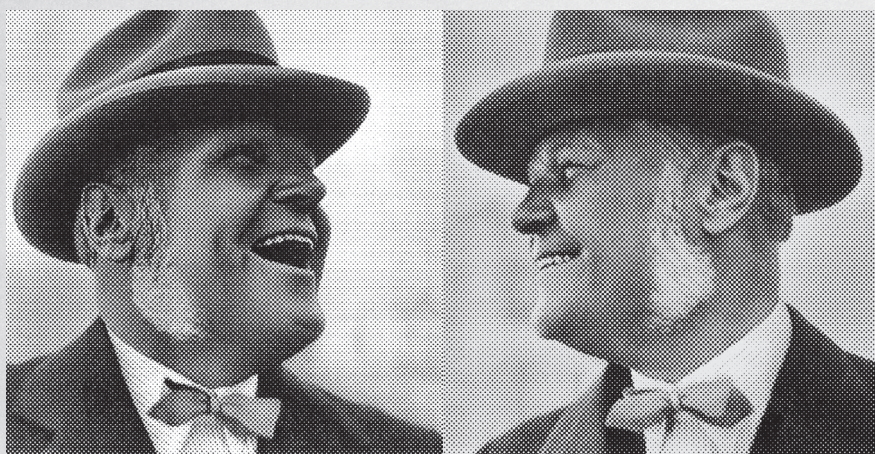
Osobnost Antonína Švehly však byla mnohem všestrannější. Antonín Švehla sehrál významnou roli při samotném vzniku Československa. Jako poslanec Národního shromáždění a první ministr vnitra Československa velmi dbal na upevnění demokratického právního řádu a měl výrazný podíl na vzniku a podobě československé ústavy schválené roku 1920. Národní shromáždění republiky Československé bylo tehdy ustaveno jako dvoukomorové. Antonín Švehla tak v té době společně s dalšími položil základy i našemu dnešnímu Senátu Parlamentu České republiky.

V neklidném období první republiky řídil schopný politik Antonín Švehla tři koaliční vlády. Často se mluví o jeho mistrovství kompromisu. Ten však šel stranou, pokud bylo nutné vystoupit na ochranu demokracie a politických stran. Antonín Švehla svůj postoj dokázal statečně hájit a zdůrazňoval, že zánik stran je vždy spojen s nástupem diktatury. Svým politickým jednáním celý život dokazoval, že politika musí být službou lidem. Zájem státu byl u něj vždy na prvním místě.

Věřím, že příspěvky v tomto sborníku čtenáře přesvědčí, že autorům se úspěšně vydařil jejich záměr připomenout osobnost Antonína Švehly nejen v kontextu politických a hospodářských dějin, ale také jako aktivního sedláka a československého občana.

Miloš Vystrčil, předseda Senátu Parlamentu ČR

ANTONÍN ŠVEHLA

**Výstava u příležitosti 150. výročí narození Antonína Švehly,
sedláka, politika a prvorepublikového předsedy vlády**

Projekt se uskutečňuje za finanční podpory Ministerstva kultury.

Národní zemědělské muzeum, s. p. o., Praha - příběh zemědělství — Kostelní 1300/44, Praha 7
Zřizovatelem muzea je Ministerstvo zemědělství.

www.nzm.cz

ÚVODNÍ SLOVO

Milí čtenáři a přátelé Národního zemědělského muzea,

máte před sebou kolektivní monografii vycházející z výsledků mezinárodní vědecké konference, jež se uskutečnila ve dnech 13.–14. dubna 2023 v Národním zemědělském muzeu v Praze při příležitosti 150. výročí narození Antonína Švehly, českého sedláka, politika a státníka. Konferenci doprovodila výstava s prostým názvem „Antonín Švehla“.

O tom, jak Antonín Švehla hospodařil, jak se projevoval politicky a jak schopným státníkem se stal, se dočtete na následujících stranách. Já bych rád připomněl jeho roli při založení zemědělského muzea. Autorem myšlenky byl sice Josef Kazimour, nicméně byl to právě Antonín Švehla, kterému bylo dne 17. srpna 1918 vydáno Cís. Král. místopředsedstvím pro království České povolení k vytvoření spolku „České Zemědělské Museum“ se sídlem v Praze.

Po vyhlášení samostatného československého státu byl název spolku na valné hromadě 18. prosince 1918 změněn na Československé zemědělské museum. Antonín Švehla připojil přídomek „ústav pro studium a povznesení venkova“, neboť samotný název museum se mu zdál příliš stručný a nedostatečně vyjadřující poslání instituce.

„Švehlovo“ museum pak vzkvétalo a upadalo v souladu s rozvojem a úpadkem demokracie v naší vlasti během 20. století, je tak rovněž pozoruhodným a mezi muzei výjimečným dokladem dějin naší společnosti. Ze zpětného pohledu nelze než vysoce hodnotit předvídatost Antonína Švehly a jeho spolupracovníků, kteří v době, kdy zemědělství a související obory zaměstnávaly podstatnou část obyvatel, tedy téměř celý venkov a velké části předměstí našich měst, cítili potřebu připomenout význam zemědělství pro národ a zapojili se do masivního osvětového programu první Československé republiky.

Nyní, kdy se počet pracovníků v zemědělství snížil pod 100 tisíc a stále se snižuje, kdy žijeme v nevídaném blahobytu, bohužel stále častěji vidíme, jak se ztrácí přirozené chápání potravního řetězce a s tím i úcta k těm, kteří potraviny produkují a zajišťují výživu národa. Zatímco za života Antonína Švehly byl zemědělský rok naprosto přirozeně vnímán a „nezemědělci“ stále viděli zemědělský lid při práci na polích, lukách a v lesích, nyní se vše děje prostřednictvím techniky a technologií. Museum pak kdysi běžné věci předvádí v rámci svých expozic, výstav, lektorských programů a akcí. Jsem však rád, že zájem o ně stále stoupá a že tak museum vytrvale plní odkaz svých zakladatelů, zejména Antonína Švehly.

Věřím, že vědecká konference, kterou Národní zemědělské museum uspořádalo díky významné finanční podpoře Ministerstva kultury při příležitosti 150. výročí narození Antonína Švehly a která se konala v budově muzea, již Antonín Švehla bohužel nespátřil, přispěla ke studiu odkazu této jedinečné osobnosti a povznesení poznání o všem, čím přispěla k obnovení a ukotvení české státnosti.

Zdeněk Novák, generální ředitel Národního zemědělského muzea

ÚVODEM

První Československá republika se mladým generacím může jevit jako minulost již poměrně vzdálená a cizí. První republiku a dnešek dělí hned několik diametrálně odlišných režimů – republika druhá, okupace, republika třetí a čtyřicet let komunistické totality, více než desetiletí politické, hospodářské a sociální transformace. Přešla dlouhá krušná desetiletí, než česká a slovenská společnost zakotvily v Evropské unii. Principy fungování státu, normy chování a jednání lidí se od těch, které vládly před více než stoletím, kdy Československo vzniklo, velmi liší. Kontexty vzniku Československé republiky a životní osudy lidí, kteří ji pomáhali budovat, se jako by ztratily, motivace státoprávních úprav a fungování politického systému celých společností vybledly. Někdy se zdá, jako by meziválečná epizoda českých a slovenských dějin ani nebyla, či byla natolik samozřejmou, že ztratila na svém významu. To je ovšem obraz zavádějící, mylný. Meziválečné období se do formování moderní české společnosti, jejích demokratických základů politických stejně jako kulturních či tradic sociálního myšlení a jednání zapsalo významněji než kterékoliv jiné. A bylo to období nesnadné, dramatické, období, jež za nacistické okupace vyústilo až v existenciální ohrožení národa. Přesto však mnohé zůstalo ukryto v srdcích a vzpomínkách, v tradici české/československé státnosti a v jejím právním řádu.

Předkládaná kolektivní monografie nechce být jen prostým připomenutím minulých událostí, vzpomínkou na konstitutivní osobnost československého politického systému – Antonína Švehlu, od jehož narození letos uplynulo sto padesát let a od jeho úmrtí let devadesát. Nazíráno současnými šancemi na dožití zemřel Antonín Švehla relativně mlád, z hlediska svých současníků se dožil v zásadě vyššího věku. Jeho život byl životem prostého člověka, sedláka, ale i vrcholného politika a státníka. Pomáhal stát budovat od samých počátků, zásadně spoulnivňoval jeho tvář, onu vlídnou demokratickou i onu druhou, ne tak slavnou, ovšem stejně logickou a samozřejmou. Máme na mysli zápasy o sociální a ekonomickou podobu a stabilitu země, zápasy těžké, někdy i krvavé. Problémy, jež byly novému státu ve střední Evropě vloženy do vínku, byly extrémně těžké, náročné v řešeních mnohdy nejednoznačných. Jednalo se o dědictví minulých časů. Antonín Švehla tyto problémy chápal, hluboce je promýšlel. Dokázal se přiblížit vrcholným politikům i prostým lidem, měl důležitou schopnost lidí (občany) spojovat ke společnému dílu. Jeho život dává porozumět nejen složitosti doby, ale i jejímu historickému významu. První Československá republika je nepochybně mementem pro budoucí generace, zdrojem poučení o složitých cestách, cestičkách i stezkách dějin. To jsou velmi dobré důvody pro to, aby období první Československé republiky s jejími hlavními protagonisty T. G. Masarykem, E. Benešem a právě Antonínem Švehlou nebylo ve společenské paměti zasuto, ale dávalo pochopit, odkud a z čeho modernita české společnosti se svými silnými i slabými místy vzešla. Předkládaná kniha by ráda byla prostředníkem k lepšímu porozumění první Československé republice a jejímu dědictví. Chce přispět k pochopení tradic moderní české státnosti a prosazování principů demokracie.

Eduard Kubů – Jitka Sobotková – Jiří Šouša

ODDÍL I.

Antonín Švehla –
diskurzy, obrazy
včera a dnes

I.1 **PORTRÉT ANTONÍNA ŠVEHLY Z PERA SOUDOBÉHO AGRÁRNÍHO LITERÁTA**

Švehla Antonín (15. IV. 1873, Hostivař – 12. XII. 1933, Hostivař), Dr. H. c., rolník, politik, vůdce domácího odboje, státník. Je jedinečnou postavou politických dějin československých. Narodil se jako deváté dítě rolníka Ant. Švehly a jeho manželky Marie, rozené Bohuslavové, pocházející ze selské rodiny v Lipanech u Říčan. Ze čtrnácti sourozenců vyrostlo sedm, z nichž dvěma bratřím Antonínovým se dostalo vysokoškolského vzdělání. Švehlův otec se stal ve svých 24 letech starostou rodné obce a byl jím 30 let. Byl mnoho let i členem okresního výboru. Jako politický rebelant byl také rok vězněn. On i jeho choť byli dobročinné povahy. Když bylo r. 1897 založeno Sdružení českých zemědělců, stal se Antonín Švehla st. jeho místopředsedou a později předákem České strany agrární, založené r. 1899. Zemřel 22. března 1900 ve věku 63 let. Jeho choť zemřela 9. VII. 1929 ve věku 91 let.

Antonín Švehla mladší chodil dvě léta do gymnasia v Praze v Truhlářské ulici, rok do německého gymnasia v České Lípě, potom do odborné školy. V povolání mlynářském a pekařském, kterému se nejprve věnoval, dostal se do styku s různými skutečnostmi hospodářskými i sociálními, s lidem venkovským i městským. Po smrti svého bratra Josefa spravoval i statek, spojený s mlýnem. Od září 1897 byl samostatným hospodářem. V 26 letech se oženil (1899) s Bohumilou Čečelskou, dcerou rolníka z Chotětova u N. Benátek. Ze dvou dětí je dcera Helena chotí JUDr. Jos. Černého, býv. ministra vnitra, syn Antonín, JUDr., hospodaří na rodném statku.

Ve veřejné činnosti Švehlově rýsují se čtyři období: 1. doba přípravy (do r. 1903), 2. období budování politické a hospodářské organizace zemědělské do r. 1911, 3. budování národní jednoty do r. 1918, 4. budování státu česko-slovenského. Zahájil ji v ovzduší sokolském. Jako dvacetiletý jinoch založil r. 1893 v rodné obci Tělocvičnou jednotu Sokol, ve které byl 13 let cvičitelem a 25 let starostou. Na prvním valném sjezdě České obce sokolské hájil body resoluce svatováclavské o prohloubení myšlenky sokolské, zvláště se zřením na malé jednoty. Byl oblíben na ochotnickém jevišti, kde nejčastěji vystupoval ve veselých úlohách. Hlubavost vedla jej ke knihám, mezi nimiž dával přednost poučným dílům, ale četl také se zálibou krásnou literaturu domácí i cizí. Odbornou činnost

začal v oboru hospodářského pokusnictví r. 1899. Politicky vystoupil po prvé 9. prosince 1900 na rolnickém sjezdě v Praze, kde se jednalo o volbách do říšské rady. V 28 letech se stal (r. 1901) členem výboru Tiskařského a vydavatelského družstva rolnického v Praze. R. 1902 zvolen místopředsedou Sdružení českých zemědělců a členem výboru Ústřední jednoty českých řepářů, kde začal organisovati a později vedl velký boj řepářský proti kartelářům. Ve 30 letech (25. IV. 1903) zvolen předsedou Tiskařského a vydavatelského družstva rolnického, v němž pak denně úřaduje. Organisuje tisk, píše články, dává žurnalistům podněty. R. 1904 organisuje po venkově řadu protestních schůzí, jejichž důsledkem je omezení pěstování řepy, když cukrovarníci nevyšli vstříc spravedlivým požadavkům řepářů. Téhož roku se uplatňuje při vypracovávání prvního agrárního programu. Podle jeho přesvědčení má býti agrární strana stranou celého venkova. 28. XI. 1904 byl zvolen do předsednictva Úrazové pojišťovny dělnické pro království České. R. 1905 se postavil ve své straně s plným úspěchem za požadavek všeobecného, rovného, tajného a přímého hlasovacího práva. V 33 letech (r. 1906) založil deník Venkov a r. 1907 Rolnickou tiskárnu v Praze. Toho roku se konaly volby do vídeňského parlamentu. Odmítl kandidovati (stejně učinil i ve volbách r. 1911), neboť se chtěl věnovati zvýšení vlivu domácí české politiky. V 35 letech byl zvolen (20. II. 1908) zemským poslancem za agrární stranu a stal se (23. III.) předsedou klubu zemských poslanců agrárních. V bouřlivých letech 1908–1914 (německá obstrukce na zemském sněmu českém) zaujímá vedoucí postavení v obraně českých práv a energicky usiluje o záchranu dělnosti českého sněmu. R. 1912 byl zvolen předsedou Svazu českých zemských poslanců a po zrušení ústavnosti v Čechách r. 1914 stal se předsedou zvoleného permanentního výboru, v jehož čele vedl všenárodní akci za obnovu ústavních poměrů v Čechách. V zemské politice se řídil zásadou, že Česká země je nedílný celek a že národnostní rozdělení Čech na území německé a smíšené je nepřijatelné. V 36 letech (21. X. 1909) byl zvolen předsedou agrární strany. Od r. 1912 byl členem výboru Českého odboru zemědělské rady. R. 1913 zvolen předsedou ústředního sboru Československé strany agrární pro Čechy, Moravu a Slezsko.

Za světové války se stává Švehla členem ředitelstva Ústřední jednoty hospodářských družstev. V osudných letech válečných (1914–18) organisuje, soustřeďuje a sjednocuje velmi obratně a účinně národní síly. S jeho jménem je spojeno utvoření Národního výboru českého (v září 1915), v němž se stává jednatelem a duší domácího odboje. V jeho kanceláři se scházejí přední čeští politikové, aby jednali o osudech národa a připravovali jeho budoucnost. Zde se tvoří Český svaz poslanců na říšské radě (v listopadu 1916), redigují proklamace, dává se iniciativa k důležitým akcím politickým, rozhoduje se o české politice, formulují se zásady nové ústavy. Na podzim 1918 se Švehla stává prvním místopředsedou Národního výboru. V této funkci se zúčastňuje 28. října 1918 státního převratu, provedeného ve třech dnech energicky, ale nenásilně. V posledních dvou letech války a v prvních letech po válce bojuje Švehla proti bídě a hladu, pečuje o zmírnění cenových rozporů, pracuje proti vyvážení potravin z českých zemí, hledá kompromisy mezi zájmovými skupinami, chrání a podporuje oběti válečné persekuce, potírá ziskuchtivost, spolu s Růženou Svobodovou a Jos. Vraným tvoří útočiště humanity a lásky v Českém srdci. „Nesmí býti českého člověka, jenž by umíral hladu v té době, kdy jiní čeští lidé mají ještě co jíst. Bude-li nám hladovět, budeme hladovět všichni“, tak prohlašuje. Staví se v čelo Hospodářské rady, jejímž úkolem je chrániti české kraje před vyhladověním. V době persekuce povzbuzuje národ takto: „Rakousko může odpravovat a žalářovat jednotlivce, sta a tisíce

jednotlivců, ale nemůže odpravit a zdolat jednotný národ.“ V den převratu přebírá válečný obilný ústav, oznamuje místodržitelství, že Národní výbor se ujímá vlády v samostatném československém státě, přejímá zemskou samosprávu do rukou zástupců československého národa. V první vládě dra Kramáře stává se ministrem vnitra, jímž je od r. 1918 do r. 1920. Tomuto resortu plně věnuje své síly. Když předseda vlády odjíždí na mírovou konferenci do Paříže, stává se Švehla jeho zástupcem, ve skutečnosti šéfem vlády. Buduje stát uprostřed rozvratu domácího i světového, v době nesmiřitelné německé a maďarské negace státu československého. Buržoasie neměla ve státě tolik moci, aby unesla vedení vnitřní politiky, její představitel odstupuje s předsednictví vlády a na jeho místo nastupuje (8. července 1919) představitel sociálně demokratického dělnictva, ale strana sociálně demokratická se rozštěpuje a následují dvě úřednické vlády. R. 1922 stává se Švehla předsedou šesté vlády československé a vyprošťuje stát z obtížné situace vnitropolitické. Již jako ministr vnitra vykonal velké státnické činy, v kritických dnech 1919 zdolal socialistický radikalismus a velmi obezřetně a bez krveprolití zlikvidovat hladové nepokoje, r. 1920 přivedl ke šťastnému konci jednání o ústavě Československé republiky, jež řídil s důvtipem, klidem, energií a houževnatostí. Je v obtížných poměrech vnitropolitických na vyšší situace a je nejsilnější autoritou ve své straně i v československých stranách. Zemědělci, jím politicky vychovaní a vedení, jsou nejkonsolidovanějším živlem státotvorným. Švehla zůstal předsedou šesté, sedmé a deváté vlády v letech 1922–29 (s krátkou přestávkou úřednické vlády v r. 1926). 30. května 1925 byl prohlášen čestným doktorem technických věd na českém vysokém učení technickém v Praze za zásluhy, které si získal o povznesení českého zemědělství ve směru kulturním i odborném. R. 1926 získal po několikaletém úsilí Němce k pozitivní účasti na vládě. R. 1927 odmítl kandidaturu na prezidentství státu a rozhodl svou autoritou opětné zvolení T. G. Masaryka. V tomto roce onemocněl, jeho choroba se zhoršovala, v lednu 1929 se předsednictví vzdal. Obtíže vládní byly příliš veliké, Švehla plnil vládní úkoly až do sebeobětování. Už r. 1920 bylo jasné, že Švehla má ve státě vedle presidenta T. G. Masaryka největší vážnost, ale přízeň občanstva nezměnila jeho neosobní a skromné povahy, nestavěl na ní osobních nároků. I za nemoci se Švehla živě zajímá o osudy své strany, národa a státu, osvětňuje se studiem historických, politických a literárních děl, svým přátelům svěřuje politické vzkazy, plné moudrosti a předvídatosti. Přijímá návštěvy presidenta republiky a vedoucích politických činitelů státu, aby pomáhal v budování státu radou a návrhy, které byly všemi vysoko ceněny. Dne 12. prosince 1933 těžké chorobě podlehl na svém statku a byl pohřben v Hostivaři. Švehlova osobnost žije zvláště v paměti venkovanů v úctě až legendární.

Švehlův obdivuhodný vývoj od místního sokolského činovníka až na ministerského předsedu Československé republiky byl nesen vrozeným nadáním politickým, živou a dobrosrdečnou povahou, sebevzděláním, skvělou pamětí, výmluvností, houževnatou pracovitostí, ryzím charakterem, velkou dobou a především velikým srdcem. Byl přes čtvrt století nejlepším politickým i duchovním vůdcem zemědělského venkova. Měl v této činnosti předchůdce, ale vynikl nad ně oduševnělostí, nezlomnou energií, zápallem pro dobro člověka, pro ideu a věc, demokratickým smýšlením a kouzlem milé osobnosti. Švehla myšlenkově prohloubil agrární program. Počátkem ledna 1903 dokazoval, že agrární strana se neobejde bez deníku. V Obraně zemědělců čteme: *„Řeč jeho byla prodchnuta horoucí láskou ke stavu rolnickému i národu a lišila se podstatně od řečí, jež často slýcháváme. Řečník, chtěje věci upřímně posloužiti, nelichotil posluchačstvu, naopak pověděl*

mnohou přetrpkou výtku. Přesto, či snad právě proto, pro svou mohutnou opravdovost a upřímnost až bezohlednou Švehlova řeč nadchla shromáždění.“ V prvních veřejných projevech žádal pevnou a soustavnou organizaci zemědělského stavu, intenzivní kulturní a vzdělávací práci na vesnici a vědecké pokusnictví. Jeho snahou bylo vymaniti venkov z duchovní a hospodářské poroby, do níž jej uvrhlo stoleté poddanství feudální. Chtěl míti svobodného sedláka na svobodné půdě. Švehla probudil selský aktivismus v celé šíři duchem, slovem, činem, příkladem, vlivem, usměrnil jej, vymanil jej ze sféry pudové a úzce stavovské a posunul jej do vyšší sféry duchovní, rozumové i mravní, zapjal jej do kolektivního snažení duchovního, sociálního, národního, státního, zčásti i mezinárodního. Vývoj selského aktivismu od husitského božího bojovnictví přes selské rebelie až ke konstruktivní demokratické státopornosti českého selství je výrazně symbolisován A. Švehlou. Pro splnění vyšších úkolů zemědělského hnutí zdůrazňoval potřebu účasti inteligence na něm. Vážil si inteligence životné, iniciativní. Selský politický aktivismus se projevil před Švehlovým vstupem do politického života volbou pěti agrárních poslanců do říšské rady vídeňské (v lednu 1901). Z prvních demokratických voleb (14. května 1907) vyslaly české země do vídeňského parlamentu 28 agrárních poslanců a ve volbách r. 1911 už 38, takže česká strana agrární, vedená Švehlou, se stala nejsilnější českou stranou na říšské radě. (V prvním voleném čs. Národním shromáždění měla Švehlova strana 42 poslanců a 19 senátorů.) Švehla rozvinul nejdříve svou organizační energii v řepařském boji proti kapitalistickému rayonovému kartelu, který vedl (1903–1909) až k vítěznému konci. Nešlo mu jenom o lepší zhodnocení práce zemědělské, ale také o právo, spravedlnost a lidskost, neboť poklesly všude mravní zásady, kde kartel zahájil svou neblahou práci. Druhé období napětí Švehlových sil znamená boj proti německé obstrukci na zemském sněmu českém. Hájl jeho dělnost. Poctivě usiloval o národní smír a zajištění českých národních nezbytností. Třetí období vypětí Švehlovy energie tvoří světová válka. Jako předseda největší české strany měl za persekuce českých politiků velmi nesnadný úkol. Celá jeho předválečná politická činnost svědčí o tom, že je v opozici k Vídni, že chce vyvésti z ponížení nejen zemědělský lid, nýbrž celý národ. Záleželo velmi na tom, zda se zemědělský lid český přikloní k austrofilskému oportunismu či k myšlence čs. odboje. Válka nezměnila nic ani na Švehlově smýšlení, ani na jeho úmyslech. Bylo otázkou taktiky, jak v osudové době válečné zajistiti budoucnost národa, jak postupovat, aby nebyly poškozeny zájmy národní a aby při tom nebyla dána rakouské vládě a vojenské diktatuře příležitost k persekuci ještě tvrdší. Jeho postup byl tak obezřetný, že nezkřížil snah ani plánů československého zahraničního odboje, ale ani nezavdal zjevné příčiny k pronásledování českých lidí. Období válečné je ve Švehlově životě dobou taktického školení, jímž dosáhl taktického umění. Počítá s danými skutečnostmi ve vnitropolitickém i zahraničním životě. Ukázal se mužem reální taktiky a praktického smyslu. Byl skutečným vůdcem domácího odboje československého, soustřeďoval všechny jeho složky až do 28. října 1918, který byl nejslavnějším dnem jeho života a zároveň triumfem zahraničního i domácího odboje. Švehla uvedl venkov a národ do služeb nejvyššího ideálu, jímž bylo národní osvobození. Válka a budování státu přivedly ušlechtilé sklony a skvělé vlastnosti jeho povahy k plné síle a zralosti.

„Máme dva úkoly,“ řekl 29. dubna 1919, „zlikvidovat minulost a budovati nový stát. Toho se podjímáme. K tomu třeba bezpečných a hodnotných základů. My je máme. Jsou bezpečné, protože ani světová válka je nezničila. Jest to zákon půdy a zákon druhý, národní vědomí. Na tom

stavíme bezpečně. Pracujme, pomáhejme! Z národa vytvořme společenství, stát republikánský a demokratický, očistme se od zbytků staré poroby.“ V poválečné krizi zásobovací udržoval po tři roky vázané státní hospodaření, dáváje v zájmu celku v sázku svou oblibu u zemědělského obyvatelstva. Byl přesvědčen, že poměr zemědělcův ke státu musí býti vždy kladný, že zemědělec musí držeti svůj stát i za cenu obětí. Vědomě a důsledně vedl vývoj politického selství od stavovství k vlastenectví, k demokratismu a k republikánské státnosti v duchu i ve formě. R. 1919 přeměnil název strany na Republikánskou stranu československého venkova a r. 1922 na Rep. stranu zemědělského a malorolnického lidu při sloučení s národní a rolnickou stranou slovenskou, kterým provedl tak prakticky s dr. Hodžou, dr. Šrobárem a dr. Blahem československou jednotu zemědělského lidu. Chránil zemědělský lid, ale měl také plné porozumění pro potřeby průmyslového dělnictva; dokázal to postupem v těžkých mzdových sporech i při projednávání sociálních zákonů, za něž se postavil. Tvořil tradici politiky středu i demokratické politiky státotvorné. Stále projevoval snahu o soustředění národních a občanských sil, o politickou spolupráci a spoluvládu hlavních složek národa a občanstva. Měl vždy dosti silnou vůli, dosti trpělivosti a vytrvalosti, aby sjednal dohodu stran v řešení těžkých problémů, a měl dosti živé fantasmie, aby vynalezl působivé důvody pro dohodu a prostředky k ní. Za výstavby státu, závislého ve svém vývoji na politickém stranictví, za poválečných vyživovacích potíží, za formování mocenských sil, politických a myšlenkových zmatků byly jeho smiřovací a budovatelské schopnosti v československém veřejném životě nepostradatelné a nesly stále dobré ovoce při zmirňování sociálních protív, při odstraňování důvodů ke kulturnímu boji, při sbližování Čechů a Slováků, při získávání Němců pro spoluvládu. Současný, a zvláště pozdější politický vývoj prokázal hluboký smysl, prospěšnost a účelnost Švehlových snah sjednocovacích a soustřeďovacích v zájmu zabezpečení státu a jeho klidného vývoje. Zkušenost a předvídatost Švehlova správně tušila v ukvapených snahách decentralizačních a autonomistických zárodek atomisace, drobení československých sil. Z hlediska státního zájmu se mu jevilo župní zřízení vhodnější formou správní decentralisace než zřízení zemské. Nešel ve svých koncentračních snahách dále, než toho vyžadoval zájem a prospěch státu. O menšinové politice prohlásil (23. VII. 1919): „*To (volební právo do obcí), myslím, je svědectvím, že i nadále a při všech příležitostech jsme schopni a odhodláni právu a spravedlnosti zjednati vždycky platnost, a já prosím jenom, abyste vy se stejnou důvěrou, jako my to chceme a dělati budeme, se také obraceli k nám... Mám za to, že jedním z největších problémů našich jest, abychom dovedli sloučiti všechny oblasti, at' již historické nebo nové, k nám přičleněné, v jeden homogenní celek. To jest jeden z největších problémů, před kterým stojíme, a kdybychom tomuto velikému zájmu, který znamená unifikaci naší říše, měli i často své interesy – domnělé, já prohlašuji – podřídit, myslím, že jsme to povinni s největší radostí a s největším úsilím udělat, poněvadž jen jediný zájem jest, aby vše, co ve státě našem má žít, ne pro dnes, ale pro příští staletí bylo spjato, spjato tak, aby navždy a nerozlučně spjato zůstalo. Tot' náš úkol v této době. Je-li někdo postaven v našem státě na roveň, nesmí za žádných okolností opírat své právo o to, že déle nebo méně patřil k našemu státu.*“ Hned po převratě nabízel Lodgmanovi zastoupení Němců v Národním výboru, ale ti spolupráci odmítli. Švehla řekl (r. 1918): „*Nedovedlo-li 10 milionů Němců pohliti 6 mil. Čechů, nemůže 6 mil. Čechů pohliti 3 miliony Němců. Postaví-li se Němci na půdu našeho státu, neexistuje pro mne německá otázka.*“ Švehla je jedním z hlavních tvůrců demokratické a pokrokové ústavy československé. Uplatnil mnohé ze svých názorů v ústavní listině, v zákoně župním a jazykovém, budoval státní

správu a zajistil bezpečnost organizací četnictva. Jsa přesvědčen, že politická svoboda není úplná bez svobody hospodářské, kterou znamená především vlastnictví půdy, usiluje o pozemkovou reformu na podkladě soukromého vlastnictví a řídí se při tom zásadou, že půda má náležet tomu, kdo na ní pracuje, tj. lidu, který trpí nedostatkem půdy, zemědělskému dělnictvu, domkářům, maloročníkům, venkovskému živnostnictvu a bezzemkům. S jeho politikou pro malého člověka souvisí také jeho smysl pro družstevnictví, o němž r. 1924 prohlásil: „*Jsem až do hloubi duše své přesvědčen o tom, že zdravý hospodářský i sociální vývoj Československé republiky jest závislý na úplné změně názorů našeho lidu. Po zkušenostech, nabytých v dědinách i městech, kde se po léta družstevně pracuje, vidíme, že místo dřívějšího, vlivem liberalistického názoru nejbezohlednějším sobectvím prosáknutého člověka, jdoucího za svým cílem třeba přes mrtvolu svých druhů, vzrůstá vlivem ušlechtilé ideje družstevní člověk nový, chápající, že k dosažení štěstí lidstva není možno vésti boj všech proti všem, nýbrž pouze ideou vzájemné pomoci a lásky k bližnímu vyrovnají se rozpory vši lidské společnosti a dosáhne se jejího zušlechtění a pospolitosti.*“

Švehlova osobnost vyrostla z domácích kořenů, z českého selství, ze sokolství, z domácí tradice národní, z napjatého ovzduší země, položené uvnitř Evropy, vysazené příbojům politického, kulturního i sociálního proudění, osazené obyvatelstvem různorodého složení národního, duchovního, sociálního. Jeho duševní svět byl vytvářen domácím prostředím, ale sám také ducha toho prostředí tvořil. Byl jeho předmětem i podmětem. Ze selství přijal některé charakteristické rysy: neobyčejnou vitalitu a důvěru ve zkušenost, nekonečnou trpělivost, optimismus a realismus, vyrovnaný smysl pro skutečnost hmotnou i duchovní, zálibu pro hluboký záběr každého problému a odvahu hledat řešení nejlepší. Z češství vyvěral jeho silný sklon k idealismu a k humanitě. V žádném jiném státě nepřetavil politický vůdce v takové míře selské stavovství v moderní státotvornost jako český sedlák v osobnosti Švehlově. Učinil československého sedláka aktivním a rovnocenným činitelem s ostatními velikými společenskými skupinami, učinil z něho živoucí společenský organismus, myslící, pracující, působící, proudící a někdy i útočný. Vypracoval se na vůdce, jenž má svůj složitý svět vnitřní a ovládá své prostředí. Jeho koncepce pospolitého života, jeho logické konstrukce, jeho představy o společenském pořádku, jeho projevy vůle i citu jsou usměrňovány zkušeností, poznáním, empirií. Vychází od toho, co je, táže se, co je možné. Mezi ideou a realitou bývají překážky, které lze odstraňovat bojem, mocí anebo dohodou. Švehla volil cestu dohody. Prokázal, že empirie je v politice rovnocenná s vědou. Maje ideu, dovedl pro ni získat masu, dovedl ji podložit politickou mocí. Idea národní svobody a demokratické pravdy nemohla zvítězit na území Československa bez Švehly, bez jeho politické strany. Švehla byl praktický myslitel, muž činu; vytvořil učení, ve kterém není romantických prvků. Organisoval zemědělský stav. Jako bystrý pozorovatel a výborný psycholog si uvědomil, že selský lid je založen individualisticky, že individualismus je brzdou organizace; proto převychoval individualisty ke kolektivnímu cítění a k spolupráci. Ve výchově selského živlu k politickému aktivismu viděl dvě fáze. V první vychovatel probouzí individuum a vštěpuje mu vědomí, že má v solidaritě s druhými hledati své nejvyšší; to je probouzení masové duše, regulování egoistického prvku, který je výchovou vklíňován do kolektivního zájmu. Ve druhé fázi vychovatel učí probuzeného odpovědnosti odkazem na to, že jednotlivec musí vklíniti své požadavky do života společnosti a nikoliv do svého přepjatého sobectví, kde si člověk myslí, že svět je jenom on. V osobnosti Švehlově se setkáváme nejen

s politikem a státníkem, ale také s vychovatelem. Jeho zkušenosti, přemýšlení a tužby vyústily v učení o zákonu půdy (agrarismus), jímž uvedl veliké zemědělské zástupy do organisovaného a mocného pohybu. Selskou aktivitou politickou, kterou podkládal hmotně, myšlenkově i mravně, postavil na československém území pevné hráze proti revolučnímu radikalismu i národnímu šovinismu. Učením o zákoně půdy a jeho aplikací na národní život československý proklestil cestu k uzákonění demokratické pozemkové reformy. Pozemkovou reformou byl rozmnožen počet hospodářsky i mravně samostatných jednotek, jí bylo navždy upevněno demokratické selství, jí byl uvnitř státu podstatně rozšířen životní prostor národa, stlačovaný od doby pobělohorské konfiskacemi československé půdy feudalismem, liberalismem a industrialisací i socialismem, odvádějícím lidi od půdy. Stěžejní zásady Švehlova učení o zákonu půdy jsou: půda jest prazdrojem veškerého života a je jediným pevným základem existence lidstva. Švehla vychází z pravdy obecně platné, ale nikoliv v celé závažnosti obecně chápané. Vštěpování této pravdy bylo nejdříve důležité po světové válce, po čtyřletém strádání nedostatkem potravin, na počátku budování Československého státu, ležícího ve vnitrozemí, silně zalidněného, značně industrialisovaného a tísněného v počátcích vývoje revolučním radikalismem průmyslového dělnictva. Smysl toho učení je: návrat k půdě jako k základu životní bezpečnosti a jistoty národa a obrana proti revoluci i proti ohrožení zvenčí. Vlastnictví půdy a zemědělské hospodaření jsou zdroj bezpečnosti, evoluce a stability poměrů v míru a zvláště za války. Učení o zákonu půdy je projevem věčného pojetí života společenského, není projevem materialistického vidění světa, neboť Švehla nepovažoval půdu za jedinou sílu života a společenského dění, nechápal její význam odděleně od vztažnosti půdy se životem duševním. Neznamená popření působnosti duchovních, tzv. ideologických sil života. Půda je potud činitelem života, pokud k ní má člověk psychický vztah, pokud jí rozumí, pokud s jejím životem spojí svůj zájem a má chuť a schopnost pracovat na ní, pokud se jí neodcizil svým cítěním a myšlením, pokud je uzpůsoben tak, že je odhodlán za ni bojovat, pokud přijímá světový názor, který vyrostl ze vztahu člověka k ní (názor náboženský), pokud je schopen upravit řádu společenského soužití se zřením na řád země, pokud jsou jeho kulturní ideály usměrněny životem na půdě, pokud bude člověk schopen dívat se na půdu s vyššího hlediska, ne jako na pouhé vlastnictví určité společenské skupiny, ale jako na vlast.

V radikálně socialistické (komunistické) koncepci společenského řádu má odstranění soukromého vlastnictví, zespolečenštění (kolektivisace) života hmotného odpomoci společenským nesrovnalostem a nespravedlnostem. Kolektivisace země by však porušila předevo duševních vztahů člověkových k půdě, které jsou nepostradatelným činitelem v tvorbě hodnot společenského soužití, např. lásky k rodné zemi, k vlasti, pracovní intenzity, soutěživosti, mírumilovnosti. V Švehlově učení závisí štěstí lidské společnosti na rozsahu základny fyzického života (půdy), na síle vztahu člověka ke zdroji života (k půdě), na intenzitě lidských výkonů, směřujících k dobývání hodnot potřebných k životu (práce na půdě), na charakteru dělníka země a na duchovním (citovém, mravním a myšlenkovém) ovzduší, ve kterém se zemědělci starají o plodnost země. Země ukládá člověku určitý řád, který jest největší zákonitostí dějin. Poměr člověka a národa k půdě je hybnou silou úsilí lidstva po nerušeném vývoji. *„Jakýkoli odklon od železného řádu půdy působí neodvratný pokles vnitřního blahobytu, úpadek, kolísání, rozvrat společenského řádu, úpadek mezinárodního vlivu a politické váhy a moci národa... Zdánlivý pokrok tříd a středisk*

odloučených od půdy, žijících bez spojitosti s minulými generacemi, horečný, jednostranný chvat půda odmítá. Půda je nejvyšším příkazem států, aby zabezpečily své zemědělce hospodářsky, sociálně a kulturně. Půda je mravním odkazem předků. Práce a láska minulých rodů obrátila se v prst naší půdy, abychom ji zvelebovali prací a láskou svou a odevzdali potomkům. A tak půda a láska k ní spojuje lidstvo mrtvé i žijící i budoucí v jediný řetěz. Takový poměr k půdě dává národu mravní jednotu, mrav a kázeň, zvláštní mravní a národní zákon.“ Buď má národ půdu a dostatečně početnou skupinu lidí, kteří na ní s láskou a s náležitou dovedností pracují, má chléb, má život, nebo nemá dost půdy, nebo ji má, ale zanedbává ji, pak hladoví a umírá. Lidský život nelze odpoutati od života přírody. Věčná stabilita řádů přírody ukazuje podle Švehly člověku spolehlivé konstanty života. Od prvně vzklíčivšího zrna, od prvního uzrání svých plodů půda pevně připoutala člověka ke svému nepsanému, svrchovanému zákonu, určujíc nejen jeho hmotné bytí, ale i směry a obzory jeho etiky. Její železný řád udával lidstvu smysl života, vykazoval břehy jeho toku, určoval směr a udával podle charakteru matky-země individuální ráz plemen i národů, jejich charakter i letoru, konstrukci jejich veřejných řádů i soukromé úpravy života. Formy lidské vlády se mění, řád půdy je věčný, zázrak zrání je věčný. Mění se společenské režimy, mění se světové názory, ale lidstvo žije dále. Národ hynul, když ztratil půdu nebo když stavěl v nepřírozeném bloudění svou existenci napříč jejím neměnitelnému a nepřemožitelnému řádu. Nelze vyrobti chléb jinou metodou, nelze nalézt jinou spolehlivou morálku, než jakou diktuje zákon půdy. Švehlovo učení o zákonu půdy je řešením správného poměru člověka k půdě, je usilovným hledáním podstaty a smyslu života, posvátným bojem ve jménu přírody, bojem za nezákladnější předpoklad existence národů a za věčný mír, jehož produkce chleba nejnuteněji potřebuje a k němuž směřuje, je zápasem o spravedlnost a přirozenost světového řádu. Vývoj od kočovného života k usedlictví na určitém místě je podle Švehly projevem vyšší kultury. Teprve na tomto vyšším stupni kultury vzniká a vyvíjí se pojem vlasti. Ze skupiny lidí, žijících na určitém dílu půdy-země a vytvořivších podle její povahy i jednotný ráz svého charakteru, vyvíjí se přesně ohraničený národ s faktickou vlastní a s určitým zřízením tohoto celku – státem. Výsledkem pojmu vlasti jest i vůle tuto vlast brániti, chrániti její pokoj a mír a upravití podmínky soužití všech jedinců, svázaných s touto částí půdy příslušnou normou veřejného řádu. Prvotným vztahem člověka ke kusu půdy je určována kultura národa. Pojem moci se vyjadřuje vlastnictvím půdy. Kdo ovládá půdu, základ života, má moc a vládne. Jenom národ a stát, jehož lid vlastní půdu své vlasti, spočívá na pevném základě. Vlast je určitý, ohraničený prostor. Zákon půdy je výrobní proces chleba (kypření země, setba, zrání, sklizení, mlácení, mletí a pečení), to je přirozený pořádek. Z něho odvozoval Švehla závěry pro společenský život: tvorbu užitečných hodnot, a pro společenský řád: evoluci, tj. jeho úpravu podle podmínek, daných určitou zemí. Švehlova reální filosofie není ve svém konečném cíli v rozporu s Masarykovou humanitní filosofií. Švehlova filosofie vychází z empirie, z daných skutečností, nikoliv ze spekulace. U Švehly vystupuje do popředí svět mu bližší: zemědělský lid, národ, stát, Masaryk intenzivně míří k cíli nejzazšímu: k blahu člověčenstva, jehož částí je národ. Švehla se ve své ideologii projevuje jako reální myslitel.

Jeho filosofie se projevuje v praktické aplikaci velmi užitečnými účinky: vzbuzením zájmu o vlastnictví půdy, rozšířením národního vlastnictví půdy, zvýšením péče o pracovníky na půdě, péče hospodářské i kulturní, posílením konservativního živlu ve státě, jež umožňuje přirozený vývoj, úměrný domácím silám hospodářským i mravním.

Ve Švehlově veřejné činnosti převládá vloha synthetická, skladebná, nad analytickou, kritickou. Tuto synthetickou povahu má i jeho učení o zákonu půdy, v němž je půda povznesena na duchovně tvořivou základní sílu národní a sociální. Veškeren život je podstatnou částí v područí země. Švehlova víra, že návrat k zákonu země může zavést řád do chaosu, že může zabránit chaosu a spasit lidstvo, není historickým materialismem, přesazeným na agrární pole. Země je živý organismus, ale třebaže nemá vůle a není vědomým činitelem, je jí život lidský podmíněn. Země determinuje život lidský jenom zčásti, je přírodním i životním prostředím člověka. V tvořivosti, plodnosti, výživnosti země a v tvořivosti člověka, v lidské práci na půdě musí být souhra, o tu usiluje Švehla. Švehlovo učení nevede k fatalismu, neboť ponechává dosti místa lidské vůli a práci v určování společenského života. Zdůrazňuje historické poslání selského živlu, který má rozhodující význam pro národ a společnost tím, že zajišťuje výživu a svým psychickým i mravním charakterem zjednává předpoklad hmotného blahobytu a zdravého vývoje. To není ani metafysika, ani utopie, ale selsky reální životní názor, podle kterého lidského štěstí nebude dosaženo revolucí, ale tvořivou prací. Švehla vklíní selský živel mezi kapitalistickou buržoasií a socialistický proletariát. To je společenský reformismus, budovaný na zásadách, odvozených z tvořivého dění přírody, a na vlastnostech pracujících na půdě v soulase s jejími tvořivými vlastnostmi. Pojmy vlast, národ a stát přirozeně vyplývají z hospodářského, mravního a ideového sepětí selské rodiny v rodinném vlastnictví. Tento živý rodinný a pracovní tradicionalismus podmiňuje u Švehly nacionalismus. Nacionalismus je skutečnost psychická i hmotná, cit, čin, práce, odvaha, obět i majetek. To je organické pojetí vlastenectví, pojetí reální, v němž je země gravitačním centrem. Švehlovo učení je vtěsnáno do nemnohých projevů veřejných, ale hlavně dnes se obráží v jeho životním díle. Napínal své síly vždy tam, kde toho bylo nejvíce potřebí. Žádná situace ho nepřivedla ke skepsi nebo k pesimismu; směřoval k vytváření nových hodnot ve společenském soužití, zaostřoval své úsilí na stavbu, konstrukci, syntesu, na plodnou, pozitivní práci. Konstruktivní tvorba, tvůrčí činnost, syntesa byly nejvyšší pojmy jeho učení. *„Je třeba vnášeti do života radostný soulad, odstraniti z myšlení národa výstřelky, extrémy a vytvořiti syntesu protilehlých životních názorů. Soulad životní znamená vytvořiti smír mezi hlubokou věrou v hodnoty duchovní a mezi věrou ve všední skutečnost, v realitu. To je umění života. Najíti soulad mezi sobectvím jedincovým a požadavky celku. Jsou lidé, kteří nechtějí dosti dáti společnosti, ale chtějí od ní mnoho bráti. Výchovným ideálem je vyrovnaný člověk, to jest ani sentimentalita, ani tvrdost a žádné potácení mezi těmito protilehlými póly duševního života.“* „*Probudme svá srdce a své svědomí.*“ Švehlova touha po míru je mocná, lze ji odvozovati z jeho selství. Avšak jeho pacifismus, jeho práce pro mír se odlišuje od pacifismu humanitních teoretiků. Podle jeho mínění se mírové snahy opíraly o konstrukci abstrakčního ideálu a přehlížely sám život a jeho bezpodmínečný zákon. *„Mír je stav, je to prostředí, jaké si jediné člověk – se všemi svými vášněmi a sklony k dobru i zlu – vytvoří. Ne tedy krásná pohádka o ráji pokoje, ale neúprosným sebezapíráním člověka vytvořený stav – tedy něco člověkem velmi těžce udržitelného, něco, čeho nedávají bohové, nýbrž co musí člověk sám úporně tvořiti a ostražitě střežiti. Svár, válka je smrt, mír je život – a jako život je stálým zápasem o vytvoření podmínek k jeho zrodu a zachování – tak i mír“*, napsal Švehla. Vše abstraktní, na čem lidstvo chtělo stavěti budovu míru, zklamalo: věda, internacionála víry, internacionála socialistická. Hlad ukončil válku. Nelze osnovat s nadějí na dobrý výsledek žádné koncepce, ve kterých se nepočítá se zákonem půdy. Se zákonem půdy

nutno počítat v míru i ve válce, v boji o mír i v boji proti válce. V politických koncepcích mírových i válečných je nutno počítat s tím, kdo dává lidstvu chléb, se zemědělcem. V jeho ruce leží i výroba chleba i moc zabezpečiti klid, nutný k této výrobě. On nikdy války nezačne, protože jeho život je založen na míru a jeho existence je mírem podmíněna. Válka ho volá z jeho polí, udupe mu jeho „dílnu“ kopyty koní a kolepy děl, vytrhne ho z jeho práce, jíž on navykl na své půdě, ve středu své rodiny, při pravidelném a nerušeném chodu života v souhlase s přírodou. Ale selská mírumilovnost neznamená u Švehly nedostatek pohotovosti k obraně. „*A tak, jako v dobách nejtěžších, kdy sami stáli jsme, i legie naše, a duch jich ovládal všechny ty, kdož se bili a umírali za svobodu, tak my prohlašujeme se vši rozhodností, že i nadále tento duch odhodlanosti je mezi námi, spojuje nás, v každé době nalezne nás jednotné k obraně a odražení všech útoků.*“ (Z řeči 1. III. 1919.) „*Nejsme militaristy a tím méně imperialisty, ale dovedeme se brániti a budeme se brániti a budeme museti hájiti spravedlivých svých práv v zájmu lidskosti a v zájmu Evropy. V naší taktice nebylo a není žádné dvojsmyslnosti. Nemáme nic, co bychom zatajovali anebo skrývali. Mluvili jsme a mluvíme před celým světem jen odkrytě, otevřeně a poctivě.*“ (Z řeči 2. VI. 1919.) „*Naše geografické postavení nutí nás k jisté pozornosti a připravenosti. Nikdo z nás nemyslí na nějaký výboj. Nejsme imperialisté, my se jen připravili na obranu naší těžce dobyté svobody, naší drahé republiky. My přejeme si a doufáme, že také naši sousedé – a o to běží – zachovají se k nám loyálně. Prohlašuji, že my vůči našim sousedům chceme býti do krajní míry korektní a záleží na nich, budeme-li přátelskými.*“ (Z řeči 16. IV. 1919)

Švehla měl rád venkovskou mládež, jeho poměr k ní byl poměrem učitele k žákům, vychovával ji k lásce k půdě, k vlasti a k vlastnímu státu, k sebevědomí, k pracovitosti, k poctivosti, k boji o práva, k lásce k pravdě, k altruismu, smyslu pro organizaci, osobní statečnosti, odpovědnosti, věrnosti k tradici, k víře v ideály. Nejvyšší metou jeho výchovného působení byl charakter. „*Kdo chce, vítězí, jen slabý podléhá.*“ „*Organisace učí nás potlačovati v sobě nízké osobní sobectví. V dobré a správné organizaci dlí idea sebeobětování.*“ Žhavý byl demokratický etatism, smysl pro lidový stát. Jeho státnická činnost spadá do doby negace a boření starých řádů a režimů. Při budování státu bylo však potřebí velké síly skladu; tu Švehla měl, dal ji do služeb obecného dobra národního a státního a vštěpoval ji mládeži i dospělým. Objasňoval smysl svobody, odpovědnosti, kázně, víry, trpělivosti a radosti, bojoval proti nenávisti a nesvornosti, vyzdvihoval lásku a shodu jako ústřední sílu soukromého i pospolitého života. Učil národ chápat svobodu, svobodně žít, myslit a jednat republikánsky a demokraticky. Národ, který chce sám sobě vládnout, musí dovést sám sebe poslouchat, bez disciplíny a podrobení autority celku není moci a není pořádku. „*Svoboda – to jsou hodnoty, které musí vyrůst z nás a pro nás. Svoboda je také pořádek a je disciplína. Svoboda je také vlastenectví. Ale vlastenectví – to nejsou slova, to jsou činy.*“ Chce vychovat českého člověka obětavého až do sebezapomnění, který vidí jen celek, národ a stát a jim podrobuje své zájmy. Ve výkonu své vládní funkce po převratě odmítl použití násilí k potlačení nepokojů; mínil: „*To nejsou zlé, to jsou nemocní lidé, válka jim nervy předělala. Proto nemohu na ně násilím.*“ Jeho víra v nenásilný vývoj, v dobré jádro českého člověka, i když se staví revolucionářem, je hluboká.

Hospodářské věci neutlumily ve Švehlovi zájem o věci kulturní, o školu, politickou výchovu, musejnictví, literaturu, umění. I v jeho parlamentních řečech mocně zvučí mravní pathos, blýskají jimi nejvyšší pojmy duchovní kultury: svědomí, snášelivost, právo, spravedlnost, odpovědnost, pravda, věčnost, pracovitost, poctivost, dobro, odvaha.

Tak je mu např. volební právo žen otázkou morálky. Chceme-li zvednouti morálku, musíme klásti veliký důraz na svou rodinu, jejímž základem je žena. Má-li dobře vychovávat, musí býti svobodná a volná. Výchova školní má vésti k lásce k vlasti, ke vzájemné snášlivosti, k úctě a lásce k druhému a tím k demokracii. Politická výchova musí rovněž směřovati k snášlivosti a k odstraňování nenávisti, která byla podle jeho mínění sice mocným činitelem v dějinách lidstva, ale nevytvořila nikdy nic pevného a nic trvalého. Válka zmobilisovala vášně až do fanatismu nenávisti, z toho se zrodilo sobectví, přepjaté až do největšího lupičství; my musíme mobilisovati rozum, moudrou rozvahu a organisovati snášlivost jako nutný předpoklad klidu a pořádku. Potřebujeme tradice snášlivosti. Je potřebí práce; práce vzniká součinností, ke které musí vésti politická výchova. Na tom základě se musí probuditi nová, mladá Evropa, jinak půjde vstříc záhubě. Celý problém lidské kultury je nahraditi zápasy brutální zápasy, spějícími ke snášlivosti a dohodě.

Krásný byl Švehlův charakter. Byl zjev sebevědomý, duch jiskřivý, měl nezdolnou radost ze života a pevnou vůli k němu, sršel humorem a vtípem i ironií, která byla spíše dobrosrdečná než zraňující, miloval přírodu. Byl vytrvalý, houževnatý a do úmoru pilný; mlčel, nechtěl-li říci pravdu, co však řekl, za tím stál. V době činů jest co nejméně mluvit a pracovati co nejvíce. *„Nejlepší mluva jsou činy. Nejdříve je myšlenka, pak čin, mluvení až naposled a co nejkratší. Kdo začne obráceně, obyčejně ulpí na řečech. Kdo mnoho pracuje, obyčejně málo mluví, kdo mnoho mluví, obyčejně málo pracuje.“* Byl výborný řečník, ale správně považoval za jednu stránku státnické moudrosti schopnost mlčet, mlčelivost. Jeho řeči měly vždy spád; mluvil živě, zaníceně, teple, vřele. Snažil se plně přesvědčit své posluchačstvo. Mužné vlastnosti, nebojácnost, upřímnost, pravdymilovnost snoubily se v něm s duševní noblesou. Byl gentleman, skromný, prostý a nenáročný. Nedal se nikdy vésti ve veřejné činnosti osobním zájmem. Dovedl odpouštět, nemstil se. Jeho velké srdce pudilo jeho vůli a intelekt k činnosti a k růstu tak, že vynikal nakonec moudrostí. Měl radost z mládí, z talentu, z myšlenky, z konstrukce. Měl rád v lidech a v myšlenkách jasno. Měl své teorie o nejvážnějších otázkách společenského života. Měl vše promyšleno a urovnáno, chtěl rozumětí problémům své vlády a doby. K filosofii politiky družila se u něho filosofie života. Byl trpělivý, laskavý a shovívavý, neboť viděl lidský život s vyššího hlediska. Lidem ho přibližovalo jeho srdce, jeho láska ke všemu živému. Věřil v konstruktivní a ukázněnou demokracii, v její konečné vítězství, její nepostradatelnost pro československý národ a stát. Žádal demokracii do všech důsledků. Jeho práce pro její upevnění byla úměrná jeho lásce k národu. Ve své krajní skromnosti nepřipustil, aby byl za svou ohromnou práci oslavován. Podle jeho mínění se stala z oslavování nebezpečná choroba, která bičuje ješitnost do nemožnosti. Není měřítko pro oslavu osob a silných osobností, proto nedělejme výjimek. Byl zásadně proti osobnímu kultu žijících osobností. Jako pověra utlouká víru, tak oslavování živých utlumuje pravou, důstojnou úctu, zvrhá se v pochlebování, které je velikým zlořádem. Oslavy živých jsou vždycky újmou na pravdě i mravnosti. Zásluhy se přeceňují, vady se zakrývají. Ti, kdož oslavují, sledují často sobecké cíle. Právě pro velikou starost o mladou naši demokracii v osvobozeném národě došel k přesvědčení, že vše, co porušuje zdravou soudnost, stává se zlořádem a musí býti potíráno, aby mladá demokracie neutrpěla škody. *„Dnes potřebujeme jasného, čistého zraku pro všechny události i pro osoby... Zájmům národa a státu musí ustoupiti vše osobní... Prvý předpoklad dobré politiky jest: jasně vidět, správně usuzovati, dobře odhadnouti síly své, tedy i těch, kdož národ vedou... Jaká je odpovědnost všech nás! Cožpak v takové odpovědnosti*

smí člověka vést sláva nebo hana? Nikdy! Jen vlastní svědomí zde ukazuje cestu. Kdo nemá síly, aby pracoval bez oslav, bez slávy a často i proti haně, je sláb – a kdo je sláb, nemůže vésti... Demokracie se varuje, aby tvořila nová privilegia. Ale oslavami taková privilegia tvoříme. Proto nic takového v demokracii. Hleďte! Jako sázíme stromy do země, aniž bychom se často dočkali ovoce, nebo až uzraje jejich dřevo ke kácení, tak budiž i naše konání vždy prosto ohledů na současnou chválu nebo hanu. Tak jsem dosud šel a chci jít dál.“ (Švehla v rozhovoru s J. Vraným r. 1933.) Svou víru v duchovní síly ve vývoji podškrtnl na sklonku života. Pět let si v klidu za nemoci skládal účty svého života a zpytoval bilanci dějin svého národa; a závěr, který učinil, je: Dejme hlavy dohromady, abychom více věděli. Probuďme svá srdce a své svědomí, abychom v nich měli svůj nejbezpečnější kompas. Musíme dojít k harmonii mezi individuálním egoismem a kolektivním altruismem. Svobodu musíme všichni (muži, ženy, děti) chápat jako hodnoty, které vyrůstají z nás. Jsou to: pořádek, disciplína, láska k pravdě. Je to vlastenectví činem až k úplnému sama sebe obětování.

Ze života a práce Švehlovy lze odvodit závěr: Švehla byl geniální vůdce československé politiky, nejsilnější vnitropolitický český talent, jehož osobnost, život, působení a myšlenky znamenají veliké obohacení národní kultury politické, myšlenkové a mravní.

Přetištěno z publikace:

O. Chlup – J. Kubálek: Pedagogická encyklopedie, III. díl, s. 67–78, heslo Švehla, Antonín

I.2 NĚKOLIK ŽIVOTŮ ANTONÍNA ŠVEHLY ZE SVĚTA ŽURNALISTIKY DO HISTORIOGRAFIE A UČEBNIC DĚJEPISU

První a dlouholetý prezident Československé republiky T. G. Masaryk a její první ministr vnitra a především trojnásobný předseda jejích vlád ve dvacátých letech 20. století Antonín Švehla byli konstitutivními osobnostmi československé státnosti. Byli si solidními partnery, pevnými oporami, ba takřka přáteli. Sotva bychom našli jiné státníky jejich významu, snad s výjimkou Edvarda Beneše. Přitom se jednalo o osobnosti naprosto rozdílné. První organizoval zahraniční akci zaměřenou na představitele dohodových států, opíraje se o české krajany v emigraci, a vsadil vše na jedinou kartu, tj. vítězství Dohody. Druhý byl obezřetným hráčem, jenž pracoval s vývojovými alternativami. Za světové války sice podporoval nacionálně českou rezistenci, ale neuzavíral si cestu ani k habsburské monarchii, pro případ, že by snad přežila. Hra „dvou železek v ohni“ mu byla vlastní.¹ Oporou mu byla politická strana, kterou dokázal organizačně stmelit v průbojný zájmový konvolut. Jestliže Masaryk dělal politiku obracející svou tvář k veřejnosti, tvář pracující s image charismatického intelektuála s hlubokým mravním étosem, Švehla tendoval ke každodenní intenzivní práci „za kulisami“, práci široké veřejnosti neviditelné, ba i pro spolustraníky téměř tajnostkářské. Oba způsoby práce se ukázaly i v nové Československé republice jako efektivní, vzájemně se doplňovaly.

Masarykova sebezprezentace, která leckdy symbolickými atributy jako by připomínala monarchismus, rezultovala v množství obrazů a portrétů na veřejnosti, množství

---

1 Velmi pěkným projevem Švehlovy selské mazanosti, jež mu velela ani v pozdní fázi Velké války nerezignovat na dobré vztahy s monarchií, je příhoda z roku 1917. Tehdy byl pozván k místodržiteli Coudenhoveovi, který jej nutil k veřejnému projevu pro upisování válečné půjčky a žádal, aby tento projev byl publikován v agrárním tisku. Švehla tedy nadiktoval v redakci Venkova projev pro upisování válečné půjčky s tím, že má být zařazen do textu listu. Současně ovšem dal pokyn, aby se dané číslo vytisklo pouze v 1 000 exemplářích a zbytek nákladu (tedy jeho drtivá většina) byl vytištěn bez jeho projevu. Z první tisícovky exemplářů poslal pět povinných výtisků na místodržitelství a zbytek nechal dopravit do své kanceláře a uložit do skříně. Venkov, 16. 1. 1934.

publikací, spisů podepsaných jeho jménem. Po Masarykovi tak zůstalo velké množství pramenných stop, počínaje veřejnými projevy v zákonodárných orgánech a jinde, v produkci systematicky fungující, dokonale byrokraticky organizované prezidentské kanceláře, vedené kancléřem Přemyslem Šámalem, a konče v dochované knihovně a množství osobní korespondence, kterou Masaryk již v roce 1932 odkázal nadaci, později ústavu nesoucímu jeho jméno. Švehlův způsob práce, jednání za zavřenými dveřmi, jejichž obsah byl určen lídrům koaličních politických stran, případně předsednictvu či výkonnému výboru strany agrární, zanechával jen nevýrazné paměťové stopy. Dohody politické oligarchie zvané „Pětka“ naplňované pak na půdě parlamentu a především vlády, jak naznačují ojedinělé zmínky, neměly detailnější oficiální zápisy. Archiv agrární strany se nedochoval, jak a kým byl spravován a jak byl ztracen, není známo. Fond Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu a osobní fond Antonína Švehly uložené v Národním archivu tvoří mezerovitá, nesoustavná torza. Písemnosti Švehlou osobně koncipované a psané jsou v nich vzácné. Švehla vystupoval na veřejnosti s projevy jen výjimečně. Je dochováno jen několik málo publikovaných textů, které jsou mu autorsky připisovány. Švehla s vysokou pravděpodobností většinu z nich sám nekoncepoval. Spíše je inicioval a nakonec redigoval. Není proto divu, že písemné stopy po Švehlovi jsou velmi skromné.²

Oproti Masarykovi Švehla jako sedlák, pragmatický politik a člověk kompromisů všeho druhu stopy za sebou spíše mazal, než programově připravoval ke zveřejnění. Historik proto měl a má vždy roli nesnadnou v hledání porozumění Švehlovi v detailu jeho politiky. Viděl a vidí totiž jenom její výsledek, nikoliv její iniciační a průběžnou fázi. Švehlovi je ke cti, že přes obrovské zásluhy o stát nebažil po slávě a uznání „velkou historií“. To ovšem neznamená, že se do ní nezapsal a uznání si nezasloužil. Bez porozumění Švehlovi a Masarykovi v jejich rozpornosti a svébytnosti nelze dobře porozumět první Československé republice a jejímu místu ve vývoji moderní české společnosti. Masaryk stojí viditelně na piedestalu největších osobností české modernity. Švehla vystupující jako *spiritus agens* prvorepublikové politiky a Masarykův kongeniální partner, bez něhož by Masaryk sotva mohl v první republice docílit toho, co se podařilo, tedy vybudování a reprodukování demokratického řádu v prostředí vzešlém z pozdní poloautoritativní, jen mírně modernizované habsburské monarchie, navíc v obklopení nepřátelsky naladěnými sousedy, se v historii a vědomí české společnosti ztrácí.

Oba slovní muži sdíleli snahu imputovat demokratické principy do politického prostředí, jemuž demokracie nebyla zcela vlastní. K tomuto účelu oba příležitostně, v nouzi a kritických chvílích neváhali použít vyjednávacích prostředků, jež měly až autoritativně manipulativní charakter. Zápas o stabilizaci společnosti a demokratický řád jim však vždy a za všech okolností byl nejvyšším cílem, postulátem.

Postižení obrazu Antonína Švehly ve společnosti je úkol nesnadný. Žádal by obsáhlé studium nejrůznějších typů pramenů, počínaje ego dokumenty a konče zkoumáním

2 Lidové noviny v prosinci 1933 v noticce sdělovaly, že předsednictvo agrární strany zvolilo komisi, která má uspořádat literárně politickou pozůstalost Antonína Švehly, a rozhodlo se ji knižně vydat. Práce byla rozvržena na několik dílů a měli se jí zúčastnit i členové rodiny. Lidové noviny, 22. 12. 1933, Švehlova pozůstalost. Kam dokumenty přišly, není známo.

skupinových identit. Náš výzkum chce jen pootevřít tento problém a naznačit jeho vývoj, dynamiku, a to v pěti věcně na sebe navazujících a vzájemně provázaných rovinách.

Rovinu první tvoří obraz Antonína Švehly, jak jej zprostředkovávala a formovala dobová česká žurnalistika, jež kopírovala politický, hospodářský, kulturní život a sociální problémy společnosti meziválečného období. Ve dvacátých letech Švehla působil jako jeden z nejvýznamnějších aktérů dění v české politice, ve třicátých letech byla jeho stopa v ní ještě velmi živá. Výpovědní síla žurnalistiky spočívá v situační, často velmi emocionální reflexi, projevující se i v krajních polohách, tj. v hyperkritickém až nenávistném odmítání, ale také v až zaslepeném obdivu a adoraci. Vyčíst z ní však lze i množství každodenních detailů politického dění oficiózního rázu i rázu důvěrného, pečlivě skrývaného, jež nezřídka probleskovaly na veřejnost. V tomto smyslu má tisk jako hlavní masové médium dvacátých a třicátých let 20. století neobyčejnou a sotva zastupitelnou informační hodnotu. Podstatné je velké množství obyvatel, jež vstupovalo do sociálního diskurzu, ať již žurnalistů, politiků, národohospodářů aj., či jejich čtenářů, segmentovaných do množství zájmových skupin. Na rovinu žurnalistickou úzce navazují roviny rozhlasová a filmová. Obě vysílají své signály do společnosti velmi bezprostředně a přesvědčivě.

Rovinu čtvrtou, na předchozí s odstupem navazující, představuje obraz Antonína Švehly v politické, odborné historické a historizující literatuře, jejíž počátky jsou spjaty s jeho odchodem z aktivní politiky. Tato rovina plynule z první republiky prochází režimními změnami a zůstává i v současnosti otevřenou, zprvu ovládaná politickými následovníky Antonína Švehly se stále více profesionalizovala ve smyslu uplatňování metod historické vědy a jí věd příbuzných. Politická literatura se proměnila v historiografii, královskou historickou disciplínu směřující k objektivnímu kritickému poznání – v našem případě Švehlova místa v dějinách českých zemí, ale i střední Evropy. Historiografie je tradičně zájmovou doménou historiků, kteří ji nejen vytvářejí, ale také „konzumují“. Relativně malá část badatelských výsledků v podobě článků, statí a monografií může být a bývá čtena a náležitě chápána širší laickou veřejností. Historikové proto mají povinnost své poznatky průběžně zprostředkovávat veřejnosti prostřednictvím populárně naučné literatury, televize, filmu, nejrůznějších pořadů, besed aj. Významně se tak podílejí na formování společenských mentalit a identit ovlivňujících aktuální směřování společnosti.

Dalším prostředníkem porozumění vlastní minulosti a orientaci k budoucnosti, zasahujícím tentokrát univerzálně celou společnost a především její mladé generace, je vzdělávací systém s výukou dějepisu, občanské nauky, ale i dalších předmětů skýtajících širší pochopení světa. Řeč učebnic dějepisu/historie základních a středních škol všeobecně vzdělávacího směru o vzniku Československa a raných fázích jeho vývoje se nám stala posledním předmětem zkoumání, tedy pátou rovinou, jež podává výpověď o vnímání Antonína Švehly ve vývojové trajektorii od první Československé republiky do současnosti. Pravda, učebnice jsou jen jedním ze stavebních kamenů vzdělávání a neříkají nic o tom, jakým způsobem našly jejich teze svůj odraz ve vědomí žáků a studentů, to však již ponecháváme odbornému sociologickému výzkumu.

1.2.1 Švehlovský diskurz tiskový

Analýza obrazu Antonína Švehly na stránkách denního tisku spočívá ve studiu účelově vytvořeného souboru tiskové dokumentace pro potřeby československé zahraniční politiky, šíře pak „Hradu“ jako politického uskupení. Výstřižková služba pracující ve prospěch zpravodajské sekce Benešova ministerstva zahraničních věcí zpracovávala euroamerický tisk a klíčové tiskové orgány politických stran domácích s ohledem na dění v Československu jako takovém, tedy mnohem rozsáhleji, než by odpovídalo úzkému věcnému zaměření ministerstva. Detailní třídění a důkladnost s jakou byla tato dokumentace vedena, garantují validnost závěrů postavených na analýze příslušného věcného hesla „Antonín Švehla“. Toto heslo zahrnuje několik tisíc výstřižků uložených v pěti kartonech³ v Národním archivu v Praze, ve fondu Výstřižkový archiv ministerstva zahraničních věcí.

Na počátku Československé republiky, třebaže Antonín Švehla při převzetí moci Národním výborem dne 28. října 1918 hrál v postavení jeho místopředsedy jednu z klíčových rolí, neboť předseda Karel Kramář pobýval v daném okamžiku v Ženevě, mu tisk věnoval pozornost jen jako jedné z pěti vrcholových osobností české politické reprezentace a následně pak jako ministru vnitra Kramářovy vlády. Švehlu znali čtenáři ústředního deníku agrární strany *Venkov*. Jen málokdo však věděl o jeho intenzivním dlouholetém osobním angažmá v redakci listu a zejména pak v organizaci strany. Švehlův politický vliv rostl nenápadně, jeho mocenské postavení a síla předběhly známost Švehly v širokém veřejném prostoru. Stal se vlivným politikem a mužem moci dříve, než si toho stačila většina veřejnosti všimnout.⁴ Přerod selského předáka a agrárního politika ve státníka probíhal nenápadně a Antonín Švehla neměl zájem na jeho propagaci. Je tedy téměř jasnou věcí Čechy a Švehlu karikující vyjádření majitele, vydavatele i hlavního úvodníkáře nejvýznamnějšího vídeňského směrdatného listu *Neue Freie Presse* Moritze Benedikta, jenž již v roce 1913 v jednom ze svých úvodníků (jak symptomaticky s nástupem Antonína Švehly k moci připomněl list 28. říjen) napsal: „*V maličké víscce nedaleko Prahy sedí hladce oholený muž, Antonín Švehla, zeman; je skutečným vladařem Čech!*“⁵

Upevnění Švehlových pozic v politickém uspořádání republiky přispělo k vytvoření „Pětky“, mimoparlamentního a mimoústavního sdružení vytvořeného z vrcholových představitelů pěti největších českých koaličních stran. Její členové v době politické krize odmítali vstoupit do standardní parlamentní vlády a výkon moci ovlivňovali prostřednictvím neformálních dohod. Uvedené skutečnosti přispívaly k nenápadnosti Švehlova exkluzivního mocenského postavení. Švehlův obraz v českém denním tisku byl v prvních čtyřech letech republiky víceméně formální, daný jeho postavením ve vládě a parlamentu. Do širšího povědomí začal Švehla vstupovat v roce 1922, kdy poprvé přijal funkci předsedy vlády. Příznačné bylo, že Antonín Švehla, ovládaje redakci *Venkova*, nepřipustil halasné oslavné fanfáry ke své osobě. Prvními, kteří o sobě dávali vědět, byli Švehlovi

3 Národní archiv v Praze, Výstřižkový archiv Ministerstva zahraničních věcí 1916–1944, heslo Švehla, Antonín, kart. 4021–4024.

4 Ferdinand Peroutka vzpomínal, že při skládání národní přísahy v dubnu roku 1918 „mnozí účastníci, dávno veřejně činní, se vypyтали svých sousedů, kdo je ten agilní muž, který, jak se zdá, všechno zde ovládá“. PEROUTKA, Ferdinand, *Budování státu*, sv. II., Praha 1991, s. 572.

5 Antonína Švehly – zkouška státníková, 28. říjen, 14. 10. 1922.

protivníci vzešli z jeho mateřské strany, odštěpenci vedení poslancem Rudolfem Bergmanem, Janem Millerem a dalšími, a to na stránkách rovněž odštěpeneckého listu *Role*.⁶ Švehla je v něm charakterizován jako člověk mazaný, úskočný, nepoctivý. U příležitosti čtvrtého výročí vzniku republiky se v nezávislých *Lidových novinách* objevil pozoruhodný článek, první svého druhu, se vzpomínkou na převzetí moci Národním výborem.⁷ Je to jeden z mála textů reprodukcí Švehlova slova cestou obsáhlého interview, který by mohl být označen jako propagační.

Zlomem značícím razantní Švehlův vstup do popředí české/československé politiky i v očích veřejnosti, a to mocnou propagací tisku, byl rok 1923. Jeho padesáté narozeniny 15. dubna 1923 přinesly na pět desítek gratulací, ale i obsáhlých životopisných adorativních článků. Prototypem takových textů je obsáhlá stať napsaná Švehlovým spolupracovníkem, významným předákem agrární strany, poslancem Národního shromáždění a současně i šéfredaktorem Venkova Josefem Vraným. Jeho charakteristika uváděla: „Zdědil po svých předcích nejlepší vlastnosti selské, zvláště zdraví, bystrý selský rozum, jenž v každé situaci ihned postřehne její příčiny i důsledky, zdědil důvtip a záliby starých selských písmáků, zdědil silnou vůli a houževnatost. Zdědil i přísnost vůči sobě samému, svědomitost vůči povinnostem, nedůtklivost vůči nečestnosti. [...] Antonín Švehla nezná touhy po zisku, po zlatě, ale naopak jest štědrým – ze svého. Vždycky dovedl jen dávat, nikdy nedovedl brát.“ Vraný připomněl i zásluhu Švehly na akreditaci myšlenek agrarismu na českém venkově a v jeho politické straně. „Švehla se pohroužil do minulosti, aby tam načerpal poznání, že zápas o půdu jest hlavním tvůrcem světových dějin, že poměr člověka k půdě – čili zákon půdy – vtiskuje ráz nejen celému společenskému zřízení, ale určuje i charakter národa.“ Závěrem položil otázku, která Švehlovu oslavu významově korunovala, a sice kdy se Švehla stal z vůdce strany vůdcem národa. Vysvětloval, že vše začalo po volbách do říšské rady roku 1911 a bylo dokončeno v roce 1918. Využil přitom citátu sociálnědemokratického předsedy vlády Vlastimila Tusara, který označil Švehlu za „šéfa generálního štábu české revoluce“,⁸ neboť v jeho pracovně se sbíhaly nitky české politiky a přijímala se klíčová rozhodnutí.⁹ Vraný, jelikož svůj článek autorizoval, jej neotiskl v ústředním deníku agrární strany Venkov, ale v oficiálním vládním listu *Československá republika*. Venkov Vraného předlohu přejal a rozpracoval do větší šířky a do triády „vůdce strany“ a „vůdce národa“ doplnil „budovatele státu“.¹⁰ Švehla tehdy dokonce připustil, aby tisk nadzdvihl oponu jeho soukromí, které si dosud i napříště úzkostlivě chránil.¹¹

Ve zvláštním čísle Venkova – věnovaném jeho abrahámovinám – je Švehla v dílčích člancích líčen v řadě poloh: jako organizátor Národního výboru a Českého svazu ve Vídni, jeden z iniciátorů pozemkové reformy, budovatel oborových a hospodářských organizací.¹² Poněkud opatrnější gratulace přinesl i další československý tisk. Symptomatické je, že z množství zásluh a úspěchů se vytratil jeden významný, tiše přehlížený úspěch,

6 MILLER, Jan, Okřídlené výroky, *Role*, 18. 6. 1922; Úžasná nepoctivost ministerského předsedy Antonína Švehly, c. d., 21. 11. 1922; Švehlova rodina má 20 milionů ročně příjmů, c. d., 16. 12. 1922.

7 Ministerský předseda Švehla o svém 28. říjnu, *Lidové noviny*, 28. 10. 1922.

8 V předvečer Švehlova jubilea agrárníků Večer publikoval dopis Vlastimila Tusara se vzpomínkou na 28. říjen 1918. Šéf štábu české revoluce, *Večer*, 86, 1. 4. 1923.

9 Takový sedlák, K padesátým narozeninám Antonína Švehly, *Československá republika*, 11. 4. 1923.

10 Venkov, XVIII., 87, 15. 4. 1923.

11 LAUDOVÁ, Marie, Domov ministerského předsedy Ant. Švehly, *Venkov*, XVIII., 87, 14. 4. 1923.

12 Venkov, XVIII., 87, 15. 4. 1923.

a sice jeho klíčová a jím osobně financovaná iniciativa založení Zelené internacionály – Mezinárodního agrárního bureau.¹³ Dodejme, že u příležitosti Švehlových padesátých narozenin se tisk i Švehlovi nepřátelský zdržel obvyklých výpadů.

Počátkem roku 1924 tiskem proběhlo několik informací o protišvehlovské vnitrostranické opozici vedené Karlem Práškem. Švehla „rebelii“ však vcelku rychle a elegantně sprovodil ze světa. Jedním z mála deníků, které dění v agrárním táboře nezařadit komentovaly, bylo *Právo lidu*.¹⁴ Vedle agrární opozice reprezentované odštěpenci v čele s Rudolfem Bergmannem a Janem Millerem, kteří se uchýlili pod křídla národní demokracie, byli hlavními kritiky Švehly a jeho politiky komunisté.¹⁵ Tisk ostatních českých politických stran na Švehlu v podstatě neútočil, radikálně kriticky se nevyjadřoval. V letech 1924 a 1925 psaní o A. Švehlovi jako osobě a politickém činiteli jako by ustalo. Drobné články a noticky začaly připomínat především jeho zdravotní problémy, onemocnění, léčebné zájezdy na jih Evropy, pobyty v lázních. Jestliže se v letech 1921–1922 psalo o tom, že A. Švehla ochuravěl a má problémy se srdcem, v letech 1924–1925 se mezi příčinami začíná objevovat únava z přepracování a celkové vyčerpání. Ke krátkým zprávám se v roce 1926 řadí noticky o zájezdech do Francie, o poradách v nové vládní koalici (koalice občanských stran), o návštěvě Švehly u T. G. Masaryka v Topolčankách a jejich jednáních atd. Často nemocný, a tedy nepřítomný Antonín Švehla jako by se stal nekritizovatelným, neviditelným fantomem politické scény. Uvedenou skutečnost postihl v listopadu 1927 sociálnědemokratický žurnalista a spisovatel detektivního žánru Emil Vachek slovy: „Kvazi-permanentní ministerský předseda republiky, olympský Bůh, který žije obklopen jen vládními nebeštany, a který se jen zřídka snese mezi nás smrtelníky, sestoupil zase mezi nás.“¹⁶ Vachek připomínal jeden ze zásadních obsáhlých Švehlových projevů přednesený 7. listopadu v rozpočtovém výboru poslanecké sněmovny. Jeho tématem byly dobové aktuální problémy. Švehla hovořil o krizi demokracie, o podobě československého parlamentarismu, o vztazích Čechů a Němců.

Asi nejvýznamnější Švehlovo parlamentní vystoupení druhé poloviny dvacátých let sklidilo uznání na všech stranách, nejen od jeho spolustraníků. Vlídne je přijaly i nezávislé deníky *Lidové noviny* a *Tribuna*. Střízlivého ocenění se Švehlovi dostalo obšírným redakčním článkem *Práva lidu* pod titulkem „Ministerský předseda Švehla prohlašuje demokracii a parlamentarismus za základ státu“. Ke Švehlovi se v kriticky smířlivém tónu vyjádřil ústřední deník Československé strany národně socialistické *České slovo*, když o něm psal jako o „královi temné komnaty, všudypřítomném, ale neviditelném“.¹⁷ Kritiky socialistických stran souvisely s rozpadem všenárodní koalice a jejich vzdálením od vlády. Potleskem reagovaly pravicově konzervativní a s Československou národní demokracií spojené *Národní listy*, které celkem překvapivě položily akcent na Švehlův nadstranícký

13 Srov. KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří, Sen o slovenské agrární spolupráci (Antonín Švehla – ideový a organizační tvůrce Mezinárodního agrárního bureau), in: Agrární strany ve vládních a samosprávných strukturách mezi světovými válkami. Studie Slováckého muzea 13, Uherské Hradiště 2008, s. 35–41.

14 Boj proti ministerskému předsedovi Švehlovi v agrární straně, *Právo lidu*, 24. 2. 1924.

15 Jen komunistické Rudé právo napadlo vládní koalici a vinilo ji z pádu Pozemkové banky a Banky Bohemia. Švehlu však ponechávalo víceméně stranou a zaměřilo se na své nenáviděné protivníky v dělnickém hnutí, sociální demokraty, jež označilo za „Švehlovy patolízaly“. Rudé právo. Večerník, 1923, 4, 87, 16. 4. 1923, s. 1.

16 Emil Vachek, Rozkročen pevně na své zemi..., *Právo lidu*, 20. 11. 1927.

17 Boh. Šantrůček, Hanba opozici?, *České slovo*, 13. 11. 1927; Velký projev ministerského předsedy Švehly, srov. *Lidové noviny*, 9. 11. 1927; Ministerský předseda Švehla prohlašuje demokracii a parlamentarismus za základ státu, *Právo lidu*, 9. 11. 1927.

výkon moci s citací jeho slov, že „nezastává svého úřadu proto, aby fedroval agrární zájmy ve vládě, nýbrž jedině proto, aby sloužil státu“.¹⁸

Rok 1928 již byl ve zprávách českého tisku zcela ve znamení zhoršujícího se Švehlova zdravotního stavu. Krátké noticky o nemoci nahrazovaly obšírné zprávy prestižních lékařských koncilií. A. Švehla jako svorník politického života Československé republiky a kolaborativního míru velkých nacionálně českých politických stran se vytrácel z politického života a ukazovalo se, jak moc jeho sjednocující kompromisní fluidum chybí, fluidum představitele československé jednoty v parlamentě a jeho stranickopolitickém zázemí. V březnu roku 1928 byly dokonce po Praze vylepeny plakáty s otázkou „Co dělá pan ministerský předseda?“¹⁹ Vedoucí úředník kanceláře prezidenta republiky Josef Schieszl autorovi letáku na stránkách listu Tribuna lakonicky odpověděl podle pravdy: „[...] leží a nedělá nic.“ Poukazoval na etickou stránku problému, připouštěl ale, že politika nezná sentimentality a každý má právo říci, že ministerský předseda není na svém místě, a proto žádat, aby byl odstraněn.²⁰ Národní demokraté, sociální demokraté i další politické směry nastolili otázku, „kdo vládne“.²¹ Otázka Švehlovy rezignace tak od jara 1928 ležela na politickém stole. Bez Švehlovy integrující osobnosti panovala ve vládní koalici nejasnost a bezradnost. Antonín Švehla se tak stal z politického prominenta problémem. Dne 1. února 1929 po cca dvouletých zdravotních peripetiích značících jen mírná zlepšení zdravotního stavu a jeho opětovná zhoršení, kdy reálně už nevykonával a ani nemohl vykonávat funkci předsedy vlády, Antonín Švehla rezignoval. Pozornost tisku jemu věnovaná utichala. Diskurz udržoval agrární tisk – významný agrárnický žurnalista Rudolf Halík v létě 1929 publikoval obsáhlý text s názvem „Velký učitel státnosti“. Podle něj Švehla učil, „že vypěstování lidských a občanských ctností a vklínění jich do národního charakteru jest součástí státní myšlenky a státní povinnosti“.²² Postihl tak již v našem úvodu zmíněnou myšlenku, „že demokracie není samozřejmostí a je o ni třeba všemi prostředky bojovat“. Mimořádné schopnosti a zásluhy Antonína Švehly oceňovaly i konzervativní středostavovské kruhy městské. Ústřední list živnostenské strany deník *Reforma* na něm oceňoval způsob komunikace se socialisty: „Švehla měl na socialisty velký vliv [...] dovedl s nimi jednat a dovedl se socialistickými stranami za nejtěžších okolností po léta vládnouti, dovedl rozpory mezi socialisty a občanskými stranami urovnávat! Z toho důvodu i politický odpůrce Švehlův musel si tohoto politika vážiti a ctíti.“²³

Komickou zápletku Švehly s Československou tiskovou kanceláří zveřejnila *Nová doba* ze 4. září 1935. Vracela se ke sjezdu agrární strany roku 1929, kde se ve Švehlově poselství objevila věta: „Městský člověk je příliš parazitně založen, než aby se mohl stát strůjcem nových pořádků.“ Agentura večer, zjevně na intervenci agrárních představitelů, žádala pražské deníky, aby první část citované věty byla upravena na: „městský člověk je příliš závislý“. Kromě toho měly redakce ze Švehlova textu vypustit ještě jednu pasáž, a sice že agrárníci „stále ještě smrdí všem kravským hnojem a koňskou močí“.²⁴ Jde o jednu z mála

18 Státní rozpočet ve výboru, *Národní listy*, 9. 11. 1927.

19 Plakáty nechal natisknout a vylepit JUDr. Jaroslav Stránský (1884–1973), politik, žurnalista, právník, jenž v dané době vedl nakladatelství Lidových novin.

20 SCHIESZL, Josef, Proč tak demagogicky?, *Tribuna*, 11. 3. 1928.

21 Replika kritizujícím politickým stranám – viz Čehonové, Venkov, 10. 3. 1928.

22 Rudolf Halík, *Velký učitel státnosti*, Venkov, 13. 8. 1929.

23 Vzpomíná se m.p. Ant. Švehly, *Reforma*, 15. 11. 1929.

24 STEJSKAL, Jan, *Zprávy z českého století: Tiskové agentury a česká společnost 1848–1948*, Praha 2008, s. 227.

situací, kdy „vyplula“ na povrch Švehlova jadrná „selská“ slova vyjadřující nedůvěru a nesympatie k „nabubřelému“ prostředí města.

V letech 1931–1932 Švehla, stále poslanec a předseda agrární strany, cestoval na francouzský jih a také do Paříže. Zdálo se, že jeho zdravotní stav se zlepšil. Objevily se spekulace, že se vrátí do politiky. Zasloužil se o ně svými zprávami o setkání se Švehlou při jeho rekonvalescenci ve francouzském Mentonu jeho sociálnědemokratický soupeř z revolučních let František Soukup.²⁵ V závěru října 1932 pronesl Švehla jeden z posledních projevů určených širší veřejnosti. Symptomatické ovšem je, že tak neučinil na oficiálním fóru, ale doma, když přijal deputaci sjezdu agrární strany. Jeho slova je možno vnímat jako odkaz do budoucnosti: „Byl jsem několik let mimo veřejný život a ještě dnes mi chybí bezprostřední styk s ním. Proto nemohu ještě mluvit o dnešních politických a hospodářských otázkách, jak bych si přál. Zahrnuli jste mne velikou chválou a tolik jste mi lichotili, že se to až podobá osobnímu kultu. Smrtelník snadno podlehne lichocením, chvála a vynášení osoby rostou do extrémů. Ale každý extrém vyvolává reakci a nastává druhá krajnost, druhý extrém – hana, potupa a výsměch. Tohoto údělu bych se nerad dočkal. Nesmíme vytvořit ovzduší, v němž se ztrácí soudnost a rozvaha, nezbytné to předpoklady pro správné hodnocení vykonané práce. Vždyť jen práce může být podkladem úcty, kterou právě demokracie nezbytně potřebuje k vytvoření autority.“²⁶

Naděje na návrat A. Švehly do politiky se však záhy ukázaly jako liché. Útoky proti jeho osobě byly za stávající situace vcelku výjimečné.²⁷ V dubnu 1933 dovršil Antonín Švehla šedesátku. Oslavy byly tiché. Jeho zdravotní stav ani jiné nepřipouštěl. Atmosféru vystihuje jejich shrnutí na stránkách Lidových listů. Podle nich agrární ústřední deník Venkov plnil Švehlovo přání a nepsal nic.²⁸ Zemědělská mládež pořádala při této příležitosti nehalasné kulturně politické večery.²⁹ Národní listy srovnávaly Švehlu s Rašínem, neboť oba měli na mysli prospěch celku a blaho národa. Právo lidu vyzdvihovalo Švehlův smysl pro spolupráci sedláků a dělníků. Národní politika, v této době nejčtenější list, v rekapitulaci Švehlových zásluh konstatovala, že „hlavním důvodem jeho úspěchu byl pocit, že tento muž žije jen pro stát, pro národ, pro jeho zájem, jen pro dobro celku“.³⁰ Při částečném zlepšení zdravotního stavu v srpnu 1933 odcestoval Švehla na léčení do Karlových Varů, zde přijal některé politiky. V září toho roku proskočila zpráva, že Švehla dokonce jedná se zástupci některých politických stran. Říjen 1933 však opět přinesl dramatické zhoršení. Zveřejňované lékařské zprávy nevyjadřovaly mnoho optimismu. V prosinci 1933 se pak jeho život naplnil a dne 12. prosince zemřel.

V tisku všech politických směrů, s výjimkou extremistického, explodovala až neuvěřitelná vlna chvály. Jeho pohřeb se stal nejen velkou politickou, ale doslova národní manifestací.³¹ Přes nepříznivé mrazivé počasí se ho zúčastnil prezident republiky,

25 Švehla o své nemoci, Lidové noviny, 16. 4. 1931.

26 České slovo, 30. 10. 1932.

27 Např. Polední list připomínal útoky ostravské sociální demokracie. Srov. Druhý útok proti Švehlovi, Polední list, 8. 11. 1931.

28 Ant. Švehla vzkázal po posl. Beranovi: „Nechci ani slyšet o nějakých oslavách svých šedesátých narozenin. Vyřídte všem, aby toho nechali. Máte vážnější věci na starosti.“ Nejdříve něco z domova, Venkov, 16. 4. 1933.

29 Švehlův večer. (Příručka k oslavám.), Knihovna zemědělské mládeže. Sbíрка poučných příruček a přednášek pro veřejně činnou zemědělskou mládež, 23. sv., Praha [březen] 1933.

30 Celý národ uznává zásluhy Antonína Švehly o stát. Antonín Švehla šedesátníkem, Lidové listy, 15. 4. 1933.

31 Pražský večerník vnímal Švehlovu poslední cestu jako národní manifestaci. Poslední cesta mrtvého státníka. Národní pohřeb Švehlův, Pražský večerník, 18. 12. 1932; srov. Padl selský vůdce a veliký státník republiky, Mladý

předsedové obou sněmoven Národního shromáždění, veškerá politická elita. K účasti na pohřbu Antonína Švehly se vydávaly vstupenky. Švehla si přál pohřeb prostý, na hostivařském hřbitově. Opak se ale stal skutečností. Titulek Venkova pravil: „*Celý národ doprovodil zesnulého vůdce do hrobu.*“ Předseda vlády Jan Malypetr ve svém projevu uvedl, že se stát loučí se svým budovatelem. Zástupce české Národní rady, sociální demokrat František Soukup, použil Švehlův výrok, že „*svoboda je starost*“. Vřelou vzpomínku Švehlovi věnoval na první stránce nedělního Venkova vyšlého na Štědrý den 1933 pod titulkem „*Spolupráce se Švehlou*“ prezident Československé republiky T. G. Masaryk.³² List Venkov pak již den po pohřbu přinesl titulky hlásající palcovými písmeny „*Pohřbeno jeho tělo – ale nepohřben jeho duch, jenž je nesmrtelný...*“; dalším titulkem byl výňatek z projevu předsedy vlády Jana Malypetra: „*Československý národ nemůže nikdy zapomenouti tohoto svého velikého vzoru.*“

Roku 1934 započal čas stavění Švehlových pomníků. U příležitosti výročí narozenin i úmrtí se konaly trizny, jichž se účastnily desetitisíce lidí. Nejvýznamnější z nich pochopitelně v Praze v Obecním domě. Agrární strana vzpomínala svého bývalého předsedu ústy jeho budoucího nástupce ve svém čele Rudolfa Berana: „*Všude chybí nám Antonín Švehla. Potřebovali bychom jeho otcovských rad zkušeného státníka a bystrých jeho výhledů do budoucnosti.*“³³ V souvislosti s oslavami šestnáctého výročí vzniku Československé republiky byl svolán průvod z Václavského náměstí, který směřoval do Hybernské ulice, kde byla Švehlovi zasazena v domě č. 20 pamětní deska (A. Švehla zde dlouhá léta působil jako představitel agrární strany, organizátor politického života, žurnalista). Projevy vyzdvihovaly Švehlův odkaz jako člověka, politika, státníka.³⁴ Dne 12. prosince 1934 se u příležitosti prvního výročí úmrtí u Švehlova hrobu sešli zástupci politických stran, vlády, diplomatického sboru, byly slouženy zádušní mše v hostivařském kostele a ve svatováclavské bazilice na Smíchově. Vzpomínky se nesly v duchu „*Švehla žije v srdci nás všech, celého národa i státu*“.³⁵ Roku 1935 množství článků o Švehlovi již rapidně klesalo, jejich délka se krátila, naléhavost vytrácela. U příležitosti druhého výročí úmrtí Venkov otiskl výběr Švehlových citátů. Jeden jeho pragmatický jako by i dnes k nám promlouval v náhledu na jeho osobnost: „*Vůdcové se nevybírají, vůdcové se stávají; musíme je brát, jak jsou. [...] Osoby se mohou měnit, ale věc trvá. Osoby se opotřebují, ale dějiny ne.*“³⁶

V letech 1936–1938 množství Švehlových pomníků sice rostlo, ale Švehlova popularita v širší veřejnosti zvolna klesala, kritické články přibývaly. Ve druhé republice sloužil Švehla dokonce k vysvětlování Mnichova a k obhajobě režimu měnícího se v autoritativní.³⁷ V roce 1940 Venkov konstatoval radikální změnu: „*Tiše bez oslav a zdánlivě bez vzpomínek prošel den narozenin Antonína Švehly.*“³⁸ Ruch kolem Švehlovy osobnosti

---

venkov, 12, 50, 15. 12. 1933, s. 1–2.

32 Venkov, XXVIII., 301, 24. 12. 1933. Masarykovo vyjádření určené exkluzivně pro Venkov bylo přetiskováno i dalšími listy, byť pod jinými titulky. Dostávalo se tím do širokého povědomí společnosti. Srov. např. národněsocialistické České slovo, 24. 12. 1933.

33 Projev místopředsedy strany posl. Berana, Venkov, 13. 4. 1934.

34 Srov. Slib věrnosti Švehlovi odkazu, Večer, 29. 10. 1934.

35 Zalkala rodina – zalkal celý národ, Venkov, 13. 12. 1934.

36 Švehlova slova, Venkov, 12. 12. 1935.

37 Býti Švehla živ – nebyl Beneš presidentem, Večer, 12. 12. 1938; Beran o Švehlovi. K pátému výročí jeho smrti, Lidové noviny, 12. 12. 1938; Již Švehla říkal: Po staletí žijeme vedle sebe a nerozumíme si. V druhé republice musí být naplněno to, co Švehla správně chtěl a uvědoměle začal dělat, Národní střed, 25. 1. 1939.

38 Rudolf Halík, Osoby nic, myšlenka a dílo všel, Venkov, 23. 4. 1940.

utichal. Jistou pozornost vzbudily na počátku roku 1942 konspirační teorie, které říkaly, že Antonín Švehla, odpůrce „židozедnářů“, nezemřel na zápal plic, ale zákeřnou rukou vraha.³⁹ Karel Werner, funkcionář kolaborantského Národního svazu žurnalistů, spoluzakladatel České ligy proti bolševismu v bulvárním *Poledním listu* o rok později přímo psal, že Švehla byl uštván, programově zavražděn.⁴⁰ Další kolaborant a aktivistický novinář Vladimír Krychtálek dokonce opakovaně zneužil Švehlu jako osobnost údajně se distancující od prvorepublikové demokracie a přispíval svými texty k teoriím nepřirozené Švehlovy smrti. Ve svém článku pro *Večer* napsal: „Zemřel v zápalu boje s chimérami Benešovy politiky a s Benešovými placenými politickými agenty, především Stránským, který jej napadal pomluvami ještě i ve dnech, kdy Švehla byl již těžce nemocen.“⁴¹

Po druhé světové válce agrární strana a její předák Antonín Švehla byli součástí konstrukce negativního obrazu minulosti politických elit, jež údajně zapříčinily bídu obyvatelstva za tzv. velké hospodářské krize a nakonec i ztrátu samostatnosti. To bylo také záminkou, proč Národní fronta Čechů a Slováků zformovaná v Moskvě v březnu 1945 neumožnila obrodu agrární strany a její návrat do politického systému. Pozitivní obraz Antonína Švehly v tisku představoval tabu. Symptomatické bylo, že pouhý věnec na Švehlově hrobě v prosinci 1947 posloužil jako podklad politického skandálu.⁴² Propaganda komunistů a Fierlingerova křídla sociální demokracie měla pro Švehlu odsudek typický i pro další desetiletí české/československé politiky a s ní spojené žurnalistiky: „Švehla byl typem oportunistického politika, který neopovrhoval žádným prostředkem v politice. Není neznámým faktem, že dobře věděl, jakou roli mají v politice peníze, a že byl jedním z advokátů politické korupce.“⁴³

Shrneme-li stručně sdělení denního tisku o Antonínu Švehlovi, můžeme je rozčlenit do čtyř skupin. Jednoznačně nejvýznamnější a nejpočetnější je skupina článků „adorativních“, často až velmi nekriticky, kterou tvořil tisk vlastní agrární strany a s ní spolupracujících občanských stran, spíše výjimečně také tisk sociálnědemokratický a národněsocialistický. Skupinu výrazně střízlivější tvoří texty „informativní“, jež se více než na hodnocení zaměřovaly na popis aktuálních skutečností a dění, i tato skupina byla velmi početná. Masu takových článků tvořila zejména nezávislá žurnalistika typu Lidových novin, Tribuny aj. a tisk sociální demokracie a národních socialistů. Opozici prvním dvěma skupinám tvořili umírnění kritikové, uznávající ovšem Švehlovy schopnosti a zásluhy o stát. Sem se přechylovala část tisku nezávislého a socialistického, později také národnědemokratického. Protipól „adorace“ tvořili komunisté (zejména Rudé právo), odpadlíci od agrární strany (tzv. bergmannovci) a radikální nacionalistická pravice (zvláště Národní sjednocení). Skupina čtvrtá byla jednoznačně skupinou nejslabší, vpravdě okrajovou. Obecně lze říci, že tisk meziválečného období ve své převážné části utvářel ve společnosti obraz Švehly veskrze pozitivní, obraz jedinečného vůdce, moudrého zasloužilého muže.

39 NEJEDLÝ, Vilém, Tajuplné smrti kolem zednářů, *Pražský list*, 12. 1. 1942. (Vilém Nejedlý byl antisemitsky orientovaným žurnalistou.)

40 WERNER, Karel, Švehla byl zavražděn, *Polední list*, 10. 1. 1943.

41 KRYCHTÁLEK, V., Státník, *Večer*, 11. 12. 1943.

42 V den výročí smrti Ant. Švehly v Hostivaři. Věnec se stuhou od Rud. Berana na Švehlově hrobě, *Mladá fronta*, 13. 12. 1947; Věnce R. Berana a nár. soc. na hrobě vůdce zakázané strany, *Rudé právo*, 13. 12. 1947.

43 VOZKA, Jaroslav, Proč ne do Lán?, *Práce*, 12. 12. 1947.

1.2.2 Švehlovský diskurz rozhlasový

Společnost Radiožurnál zahájila své vysílání 18. května 1923. Její programová skladba zahrnovala především hudební produkce a následně také zprávy, a sice zprávy meteorologické, sportovní a několikrát denně inovované zprávy burzovní. Koncesionářský poplatek byl stanoven poměrně vysoko, na 10 Kč měsíčně. Prvními koncesionáři proto byli lidé, kterým programová skladba konvenovala a pro něž výše koncesionářského poplatku nebyla problémem – továrníci, statkáři, právníci, zkrátka dobře situovaní příslušníci vyšší a střední třídy. První tři roky vyjadřovaly léta stabilizace rozhlasového vysílání po technické i programové stránce. Druhá polovina dvacátých let přinesla stabilizaci vysílání a do hry vstupuje i politické zpravodajství, do té doby velmi potlačené. To vycházelo z dohody Radiožurnálu s Československou tiskovou kanceláří (dále jen ČTK) z dubna 1924. Zprávy politické byly v podstatě reprodukcí zpravodajství ČTK, která spadala pod působnost Úřadu předsedy vlády. Koncese Radiožurnálu však prosazovala stanovisko „neutrality a nadstranickosti“. Využití rozhlasu k politické propagandě bylo tedy problematické, systematicky nemožné. Přesto se z rozhlasového vysílání stalo politikum. Do jednatelského sboru a dozorčí rady Radiožurnálu byli jmenováni zástupci politických stran. Ti „strážili“ nepolitičnost, tj. sledovali, aby snad rozhlasu nevyužila politická konkurence.

Nejsilnější vliv v rozhlasových grémiích zaujala agrární strana.⁴⁴ Vydobyla si zřízení svého „rozhlasu v rozhlasu“, a to v podobě Zemědělského rozhlasu československého, fungujícího v podstatě autonomně v lůně Radiožurnálu. Jeho založením měl být doplněn všeobecný rozhlas o významnou složku odbornou, a tím přiblížen venkovu jakožto zdroj poučení, ušlechtilé zábavy a hlavně významný činitel proti vyliďňování venkova. Vysílání mělo posloužit sblížení města s venkovem.⁴⁵ Postupně, „nevtíravě a skrytě“, jak konstatoval Josef Maršík, „zpracovával“ Zemědělský rozhlas veřejné mínění, a to zcela nezávisle na vedení Radiožurnálu. Ten pro potřeby Zemědělského rozhlasu poskytoval pouze vysílací čas, technická zařízení a studia.⁴⁶

Svou činnost zahájil Zemědělský rozhlas 3. ledna 1926. Jeho programové vytížení zahrnovalo dvě čtyřicetiminutové relace denně, jednu ve 12.00 hod., druhou v 18.15 hod. Oficiální československá informace předaná Mezinárodnímu úřadu práce v Ženevě z roku 1927 udávala 300 000 posluchačů ze zemědělského prostředí.⁴⁷ Jednalo se nepochybně o číslo velmi nadsazené. Úřední údaj z roku 1926 hovoří o více než sedmdesáti tisících všech koncesionářů Radiožurnálu. Navíc je třeba vzít v potaz skutečnost, že výše koncesionářského poplatku byla pro rolníka nižší střední třídy téměř prohibitivní (poplatek se promíjel pouze těžkým invalidům a školám). Počátky rozhlasového vysílání byly skromné. Rozhlas jako médium začal ovlivňovat statisíce lidí až ve třicátých letech 20. století. Roku 1934 platilo koncesionářské poplatky 693 000 lidí, v roce 1937 přesáhl

44 KUBAČÁK, Antonín, Zemědělský rozhlas v období 1926–1942, Vědecké práce Zemědělského muzea 28, 1990, 1, s. 293 n.; KRÖMER, Tomáš – JIRÁSEK, Zdeněk, Zemědělský rozhlas ve Slezsku, Slezský sborník CXIX, 2021, 2, s. 77–78.

45 ŠAFRÁNEK, Jaroslav, Co máme vědět o rozhlasu, Praha 1934, s. 95–96.

46 MARŠÍK, Josef, Průkopníci rozhlasového vysílání 1923–1925, in: Od mikrofonu k posluchačům, s. 83, dostupné online: <<https://informace.rozhlas.cz/od-mikrofonu-k-posluchacum-7983925>> [16.06.2023].

47 NA, fond Zemědělský rozhlas, inv. č. 6, kart. 2, Svaz národů, Mezinárodní úřad práce, Informations sociales, XXI., II., 10. 1. 1927.

počet koncesionářů 1 200 000. K tomu je třeba dodat, že s nejvyšší pravděpodobností většina koncesionářů pocházela z městských skupin obyvatelstva a obyvatelstvo zemědělské tvořilo menšinu. Tento názor podporuje i stav elektrifikace země jako vstupní klíčové podmínky poslechu rozhlasu. Není ovšem sporu o tom, že klientela Zemědělského rozhlasu rostla. Starosta Ústřední jednoty hospodářských družstev Ferdinand Klindera v roce 1936 konstatoval, a je mu možno věřit, že „*Zemědělský rozhlas stal se již nepostradatelnou součástí, odborného, kulturního a osvětového vzdělání našeho zemědělce*“.⁴⁸

Vzpomínky a literatura konstruuji Švehlův značný zájem o vysílání rozhlasu a pasují ho do role jeho příznivce.⁴⁹ Původně dokonce, podle listu Venkov, slíbil zahájit vysílání Zemědělského rozhlasu svým projevem. Nakonec tak však neučinil s odkazem na neodkladné politické záležitosti.⁵⁰ Vysílání zahájil člen kuratoria Zemědělského rozhlasu a Švehlův zeť, poslanec Josef Černý. Tradoval se i Švehlův výrok, že rozhlasové poplatky musí být tak nízké, aby nikomu nebyla znemožněna účast na dobrodiní rozhlasu.⁵¹ Faktem ovšem zůstává, že výše koncesionářského poplatku zůstala od roku 1924 do konce třicátých let nezměněná. Ke švehlovské hagiografii náleží i Švehlovo vyhlášení soutěže na „*vhodný radiofonní přijímací přístroj pro zemědělce*“.⁵² O výši Švehlova dotačního vkladu ani osudu soutěže nelze dohledat detailnější informace. Nezdá se tedy, že by Švehla rozhlasu, zvláště pak Zemědělskému rozhlasu, věnoval ve své činnosti obzvláštní péči. Zjevně jej na rozdíl od tisku (zejména ústředního stranického listu Venkov) systematicky propagandisticky nevyužíval. Uvěřit však lze tvrzení, že v době jeho nemoci mu rozhlas byl jednou z mála spojnic s vnějším světem.⁵³ Na konci svého života Antonín Švehla zjevně vzal rozhlas „na milost“. Dokonce se měl vyjádřit, že rádio je ze všech sdělovacích prostředků nejdůležitější.⁵⁴ Sotva sice mohlo na počátku třicátých let množstvím posluchačů přesáhnout počty čtenářů denního tisku, mělo však jednu nespornou přednost: pohotovost v šíření zpráv. Tím se stávalo faktorem doslova strategickým, jak se ukázalo např. při vyhlášení mobilizace v roce 1938.

Jako pasivní platforma nekopírující aktuální politiku mohl ovlivnit Zemědělský rozhlas obraz Švehlovy osobnosti a činnosti jen okrajově. Výjimkou byl rok 1933, kdy se ve vysílání objevila v krátkých intervalech opakovaně zpráva o Švehlově úmrtí. Ze Švehlova pohřbu byl dokonce vysílán přímý přenos, včetně oficiálních projevů čelných politiků státu i agrární strany.⁵⁵ Dochované dokumenty ukazují, že Zemědělský rozhlas sloužil především propagaci venkova, jako podpora jeho rozvoje, nikoliv však bezprostřední propagaci agrární strany a již vůbec ne jejího předsedy Antonína Švehly. Do vysílání se Švehla promítal jen příležitostně, vzácně.⁵⁶

48 Zkušenosti Zemědělského rozhlasu, in: Svět mluví, 5, 5, 10. 1. 1936, zvláštní číslo věnované Zemědělskému rozhlasu, s. 6–7.

49 Prvních deset let československého rozhlasu, uspořádala A. J. Patzková, Praha 1935, s. 739.

50 HORÁK, Bohuslav, Rozhlas a zemědělství, Praha 1935, s. 41.

51 Dr. A. Švehla a rozhlas, in: Přehled rozhlasu. Časopis posluchačů rozhlasu 1933, 12, s. 1.

52 ERNST, Adolf, Zemědělský rozhlas, Praha 1926, s. 57.

53 Srov. Dr. A. Švehla a rozhlas, in: Přehled rozhlasu. Časopis posluchačů rozhlasu 1933, 12, s. 1.

54 Srov. ANEV, Petr, Politická stanoviska Antonína Švehly v roce 1933 – kapitola v této kolektivní monografii.

55 Zemědělský rozhlas československý, II., 2–3, 22. 12. 1933.

56 Srov. NA, fond Zemědělský rozhlas, inv. č. 10, kart. 5, Zemědělský rozhlas – seznam relací. Různé 1933–1936. Relací vztahujících se speciálně k Antonínu Švehlovi bylo v letech 1934 až 1944 odvysíláno podle záznamů Archivu Českého rozhlasu celkem jedenáct. Z převážné části se jednalo o vzpomínky spolustraníků Rudolfa Berana, Františka Hybše, Jindřicha Žilky či Františka Chvalkovského. Archiv Českého rozhlasu v Praze, 17. 1. 1934, Skvělý vůdce zemědělců – vzor intelektuála – ing. František Junek, PA06289; CR.ARCH.1934.60, Vzpomínkový

1.2.3 Švehlovský diskurz filmový

Když v roce 1933 Ústřední jednota hospodářských družstev (dále jen ÚJHD) u příležitosti Švehlova úmrtí rekapitulovala jeho život na filmovém plátně a sestříhala dostupné záběry, došla k závěru, že se jich zachovalo jen velmi málo.⁵⁷ Náš výzkum v Národním filmovém archivu tuto skutečnost v míře vrchovatě potvrdil. Archiv celkem nabídl pouhých dvacet pět záběrových souborů. Z nich byl jen jeden celovečerní, délka ostatních nepřesáhla deset minut. Natočených za Švehlova života jich bylo sedmáct, z toho v jedenácti figuruje Švehla jen jako formální politický reprezentant (předseda vlády), stojící zpravidla po levici prezidenta T. G. Masaryka, a není tedy ústředním aktérem. Většina filmových záběrů je němých a jsou doprovázeny titulky, resp. studiovým komentářem. Po Švehlově úmrtí bylo jeho osobnosti věnováno osm dochovaných filmových dokumentů. To je poměrně málo, připouštíme ovšem, že byly natočeny i další, které se nedochovaly.

Z hlediska otisku Švehly politika, sedláka a člověka ve vědomí společnosti hrály roli jen ty, kde byl představen jako „aktér“. Těch se dochovalo pro období před rokem 1933 pouhých šest: A. Švehla jako jeden ze zakladatelů republiky zpodobněný v Peroutkově knize *Budování státu*,⁵⁸ propagační film agrární strany před volbami 1925, kde byl Švehla představen jako jeden z klíčových protagonistů agrárního hnutí,⁵⁹ A. Švehla na zemědělské slavnosti v Brandýse nad Labem v roce 1925,⁶⁰ Antonín Švehla při otevření telefonní ústředny v Praze 1927,⁶¹ projev A. Švehly při zemědělských oslavách 10. výročí samostatnosti.⁶² V posledním krátkém snímku byl Švehla představen jako jeden z velikánů „naší“ současné kultury.⁶³ Mezi záběry prezentovanými po roce 1933 převládají filmové dokumenty natočené na pohřbu a při rozličných pietních aktech (celkem sedm).

Poselství směrem k veřejnosti byla krátká, silně emotivní. Dokument ÚJHD v roce 1933 deklaroval: „*Odešel jeden z národních vůdců, bojovník za naši samostatnost, velkorysý politik a dokonalý člověk dr. Antonín Švehla, poslanec a bývalý ministerský předseda.*“⁶⁴ O rok později zpravodajský film o velké manifestaci republikánského dorostu uváděl, že vykonal velkou práci pro vlast i blaho budoucích.⁶⁵ Další zpravodajský film „Aktualita“, pocházející z časů druhé republiky, připomínal Švehlova slova: „*Hodnota úspěchu měří se*

---

proslov k výročí úmrtí A. Švehly – Rudolf Beran, nosič: AF00668/5; 18.11.1934, Der tschechische Bauer in der Politik – dr. Walter Maras, PA07767; 15. 4. 1935, Vzpomínka na min. předsedu dr. Antonína Švehlu – ing. Jindřich Žilka, PA08337; CR.ARCH.1935.95, Vzpomínáme (Antonín Švehla) – ing. Jindřich Žilka, nosič: CRA09530/7; CR.ARCH.1936.223, Vzpomínáme (Antonín Švehla) – František Hybš; 12. 12. 1938, 5. výročí úmrtí Antonína Švehly – dr. J. Dobiáš, nosič: AF04067/1; 12.12.1938, U hrobu Antonína Švehly, PA13333; CR.ARCH.1939.65, V srdci národa IV. – F. Chvalkovský 14.4.1939 (A. Švehla), nosič: AF00313/5; CR.ARCH.1943.77, Vzpomínková slavnost k 10. výročí úmrtí A. Švehly, nosič: AF03347/6, AF03348/1.

57 Národní filmový archiv v Praze, film-ID 0064962, Antonín Švehla 1933.

58 Tamtéž, film-ID 0080403, dokumentární film *Budování státu*, 1932.

59 Tamtéž, film-ID 0060547, *V jednotě rolnického lidu jeho síla*, 1928.

60 Tamtéž, film-ID 0064962, Antonín Švehla, 1933.

61 Tamtéž.

62 Tamtéž, film-ID 0060547, *Zemědělské oslavy desátého výročí obnovení Československé státní samostatnosti ve dnech květnových*, 1928.

63 Tamtéž, film-ID 0066859, *Velikáni naší současné kultury*, 1929.

64 Tamtéž, film-ID 0064962, Antonín Švehla, 1933.

65 Tamtéž, film-ID 3900547, ZF O514, 1934.

hodnotou oběti.“⁶⁶ Bezprostředně po okupaci v roce 1939, v čase mentální deprese národa, byl postaven po bok svatému Václavu jako „strážce rodné země, strážce národní víry“.⁶⁷

Film se stal v čase první Československé republiky populární všelidovou zábavou. Sledovaným propagačním a informačním médiem byly krátké filmy a filmové týdeníky promítané před hlavním filmem.⁶⁸ Význam filmu sice rychle rostl, ale v plné síle se projevil až v průběhu války a po ní. Švehlovi a jeho místu v srdcích příslušníků českého národa, kde měl nepochybně významné postavení, jak dokazují dobové fotografie i šoty s tisícihlavými zástupy lidí, nejspíše významněji neposloužil. V této souvislosti asi ani neudiví, že Švehlův hlas ze záznamů na celuloidovém pásku nezaznívá.

1.2.4 Švehlovský diskurz ve sféře historiografie a literatury

Role Antonína Švehly v domácích dějinách prvních tří desetiletí 20. století je do té míry výrazná, významná a zásadní, že jeho jméno zná každá publikace zabývající se vývojem českého venkova, vznikem Československé republiky a jejím politickým prostředím. Jiná je ovšem situace, budeme-li hledat literaturu s hlubším porozuměním pro Švehlův život, práci, působení jako státního činitele. Ukáže se, že množství takových publikací je vcelku skromné. Na dlouhou dobu obraz Švehly ve společnosti určovala v mnohém detailní a informovaná kniha dvou Švehlových spolupracovníků, funkcionářů agrární strany Otakara Frankenbergera a Josefa O. Kubíčka: *Antonín Švehla v dějinách Československé strany agrární*.⁶⁹ Třebaže titul publikace nese Švehlovo jméno, její text se více soustředil na agrární ideologii a stranictví než na Antonína Švehlu samotného. Není tedy pojata jako souhrn, popis Švehlovy činnosti či oslava jeho zásluh, ale jako systematický, faktograficky bohatý výklad vývoje českého agrárního hnutí. Švehlovi je věnována vcelku strážlivá pozornost především v předmluvě a závěru. Ostatně nemohlo tomu být ani jinak. V době vydání Antonín Švehla ještě žil. Švehlova osobnostní charakteristika je v publikaci velmi stručná, kniha pracuje hlavně s jeho projevem.

Seriál adorativních obrazů Antonína Švehly vstupuje do veřejného prostoru až po jeho úmrtí. Šlo o pamětní publikace se vzpomínkami spolustraníků, ale i politických oponentů. V nich Švehla vystupuje jako hospodář, vůdce národa, myslitel a samozřejmě státník a vzor politika obětavého pro budoucnost, kterého zradilo zdraví oslabené prací pro blaho národa.⁷⁰ Závažným dílem, jež přibližovalo Švehlu v lidsky nejrůznějších kontextech jeho života, je publikace editovaná bývalým redaktorem Práva lidu Josefem Faltou

66 Tamtéž, film-ID 3900411, ZF 0348, 1939.

67 Tamtéž, film-ID 3900416, ZF 0353, 1939.

68 Součástí Domu zemědělské osvěty, Slezská 7, Praha-Vinohrady, dokončeného roku 1926, byla také Zemědělská ústředna filmů a diapozitivů. Byla však úzce orientována pouze na technologii a techniku zemědělské výroby. Politické a kulturní aspekty zemědělská filmotéka nesledovala. NA, fond Zemědělský rozhlas, inv. č. 6, kart. 2, Karel Vyskočil, Zemědělský film (text přednášky).

69 FRANKENBERGER, Otakar – KUBÍČEK, Josef Oldřich, Antonín Švehla v dějinách Československé strany agrární: ke třicetiletému jubileu Československé strany agrární (Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu v Československé republice) 1899–1929, Praha 1931.

70 Srov. např. Na paměť Ant. Švehly, redakce a grafická úprava Jan Rambousek a Zdeněk Schmoranz, Praha 1933; PALEČEK, Antonín, Antonín Švehla, selský vůdce a budovatel státu, Občanská knihovna sv. 94, Praha 1934; STURM, Antonín, Antonín Švehla, Praha 1934; TUMLÍŘOVÁ, Marie, Selský vůdce, Praha 1935; STOCKÝ, Jan, Myšlenky A. Švehly a řešení současných úkolů agrární politiky, Praha 1936.

v čase obrovského stresu, ponížení a počínající perzekuce českého národa v roce 1939.⁷¹ Zahrnuje vzpomínky dvanácti významných osobností, z nichž v době vydání byla celá čtvrtina sama po smrti. Nalézáme mezi nimi spolutvůrce státu Karla Kramáře, Václava Klofáče, legionářského literáta Josef Koptu, spisovatele Karla Čapka, historika Zdeňka V. Tobolku, ale i osobnosti bývalé agrární strany Ferdinanda Klinderu, Josefa Vraného, ba i výrazného protagonistu druhé republiky Rudolfa Berana. Mezi vzpomínajícími se dokonce objevil Andrej Hlinka. O cíli publikace editor napsal: „*Předkládající dnes tento pietní spisek do rukou českých lidí, přejeme si, aby slova Antonína Švehly stala se nám evangeliem a jeho velký duch, aby nás stále provázel.*“⁷² Švehla byl představován jako člověk širokým vrstvám obyvatelstva srozumitelný, blízký svým stylem života a svými vlastnostmi. Z textu vysvítala jeho vytrvalost, houževnatá píle, lidový jazyk i slabůstky v podobě černé kávy a doutníků. Vyzdvihovala se jeho schopnost nalézání kompromisů.

Zajímavou příležitostí, jak přiblížit Antonína Švehlu lidovým vrstvám, tedy i k propagaci, byla jeho transpozice do světa literatury. Spisovatelka a žurnalistka Vlasta Štáflová, zavedená autorka pohádek, dívčích a chlapeckých románů, napsala a v roce 1935 vydala Švehlovu dvoudílnou rozsáhlou románovou biografii, doprovázenou řadou autentických fotografií jak z dobové Hostivaře, tak i Antonína Švehly.⁷³ Štáflová byla osobností nepolitickou, jež se ve Švehlově okolí za jeho života nepohybovala. Román zjevně napsala na objednávku. Její zadavatel není zřejmý. Sama uvádí, že čerpala z vyprávění těch, kteří Švehlu osobně znali, dnes bychom řekli, s využitím oral history. Nakolik využívala v díle autorskou licenci, není zřejmé, jisté je, že Švehlův obraz v její knize je veskrze pozitivní. Nezdá se však, že by román – ačkoli byl opakovaně inzerován ve Venkovu – v dané době oslovil širší vrstvy čtenářů, dostalo se mu jen jednoho vydání, mimoto v menším, méně významném pražském nakladatelství Hladík a Ovesný.

Skvělé porozumění pro Antonína Švehlu a jeho odkaz prokázal český novinář a především klasik české literatury a dramatu světového jména – Karel Čapek. Mentálně svým intelektuálostvím, stylem života, porozuměním člověku a lidství Švehlovi vzdálený spisovatel v něm rozeznal mimořádného a charismatického člověka. Prostředníkem mezi nimi se stal T. G. Masaryk. Čapek dokonce po *Hovorech s T.G.M.*⁷⁴ začal připravovat i „*Hovory s Antonínem Švehlou*“. Nakonec na ně nedošlo, ale bezprostředně po Švehlově smrti na Silvestra 1933 publikoval výběr Švehlových názorů pod názvem „*Drobty ze Švehlových hovorů*“⁷⁵ a v roce 1938 je doplnil textem „*Prorocství Antonína Švehly*“.⁷⁶ Švehla v něm podobenstvím s třicetiletou válkou a vestfálským mírem jako by předjímal velmocenskou dohodu na český/československý účet, tedy mnichovský diktát. Čapkův Švehla je výjimečnou osobností národního významu, individualistou s životní filozofií založenou na postulátu autority, ale i člověka se zaujetím pro věc, samorostlého filozofa.

71 Švehla v dopisech našich politiků a kulturních pracovníků, upravil FALTA, Josef, Hradec Králové 1939.

72 Tamtéž, s. 8–9.

73 ŠTÁFLOVÁ, Vlasta, I vyšel rozsévač..., Román života Antonína Švehly, 1. a 2. díl, Praha 1935.

74 ČAPEK, Karel, *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha 1931.

75 ČAPEK, Karel, *Drobty ze Švehlových hovorů*, Praha 1935; ČAPEK, Karel, *Od člověka k člověku II.*, Praha 2018, s. 329–332.

76 ČAPEK, Karel, *Od člověka k člověku III.*, Praha 2018, s. 129–131.

Výjimečnou biografii, komprimovanou na pouhých deset stran, napsal do pedagogické encyklopedie z roku 1940 Antonín Matula.⁷⁷ Tento literát, vytríbený ruralista, ale také reprezentant politického agrarismu švehlovského typu blízký Hradu, úředník ministerstva školství a národní osvěty, se tématu zmocnil s nejvyšší kompetencí a znalostí formovanou osobní zkušeností. Jeho Švehla není agrárním „pánembohem“, ale politickým vůdcem vycházejícím ze selského stavovství, ovšem s vírou v moderní demokratický stát. Vysvětlil Švehlova podstatu jako muže činu prostého romantických prvků, jemuž jako životní kompas sloužil zákon půdy, přírody.

Po 2. světové válce a zejména pak po únoru 1948 se Antonín Švehla jako zvláštní významné téma historiografie, jako historický aktér celonárodního významu vytratil. V syntetických, resp. syntetizujících pracích se mu dostávalo označení „klíčového člena Pětky“, „představitele agrární buržoazie a statkářů“, „nepřítele dělnické třídy a jejích spojenců“. Hlubší než ideologizovaná faseta byla v Československu v domácí historiografii fakticky nemožná, přesto vznikla na sklonku osmdesátých let 20. století práce Dušana Uhlíře,⁷⁸ jež pro svou informovanost a v rámci možností faktografickou serióznost zaslouží připomenutí. Jedná se o monografii agrární strany, v níž vystupovala i „silná individualita jejího vůdce a organizátora Antonína Švehly“, jenž pracoval na sjednocení venkova a zemědělců bez rozdílu majetku, s mottem „Venkov jedna rodina“.

Moderní, historiograficky hodnotnou práci o Antonínu Švehlovi je kniha vzniklá v agrárním exilu. Veřejnosti ji předložil žurnalista, právník, bývalý člen agrární strany a tehdejší předseda exilové agrární strany Vladimír V. Dostál.⁷⁹ Autor sice zápasil s nedostatkem písemných pramenů, disponoval však vzpomínkami svými i dalších exilových druhů. Jeho portrét se soustředil nikoliv na Švehlu jako člověka, ale na Antonína Švehlu politika. Kniha je analýzou Švehlových taktických postupů, strategií, s nimiž se dovedl vyhnout politickému radikalismu a extrémním požadavkům krajních křídel politických stran svých koaličních partnerů. Ačkoli Dostál nezaměřoval problematické stránky Švehlovy politiky, čtenář se neubrání dojmu, že občas pracuje s jednobarevnou (zelenou) optikou.

I druhá moderní velká práce o Antonínu Švehlovi se zrodila za oceánem. Vyšla z pera amerického historika Daniela E. Millera.⁸⁰ Na rozdíl od svého předchůdce se Miller mohl opřít o rozsáhlý výzkum pramenů v českých i jiných archivech. Předností jeho díla je nadhled, pohled zvenčí nesusvázaný stereotypy vyvěrajícími z toku české historiografie. Miller byl schopen jít do detailů a logicky odmítá nestandardnosti ve fungování československé demokracie meziválečné doby, jako vázané kandidátky, volební reverzy či Švehlovo využívání koruptivních nástrojů, třebaže ne pro své vlastní obohacení. V některých pasážích se může zdát, že Miller byl vůči Antonínu Švehlovi až hyperkritický. To, co jsme označili jako nesporné pozitivum, tj. vzdálenost od prostoru místa děje, současně vyjadřuje určitou slabší stránku práce. Tou je nehluboké propojování Švehlovy osobnosti a jeho aktivit s dlouhodobými historickými procesy v habsburské monarchii,

77 MATULA, Antonín, Heslo Švehla, Antonín, in: Pedagogická encyklopedie, redakce CHLUP, Otokar – KUBÁLEK, Josef – UHER, Jan, III. díl, Praha 1940, s. 67–78. Z dalších Matulových biogramů o A. Švehlovi srov. MATULA, Antonín, Antonín Švehla – osobnost, myšlenky, činy, Osvěta venkova, IX., prosinec 1937, 3., s. 53–56.

78 UHLÍŘ, Dušan, Republikánská strana venkovského a maloroľnického ľidu 1918–1938. Charakteristika agrárního hnutí v Československu, Praha 1988.

79 DOSTÁL, Vladimír, Antonín Švehla. Profil československého státníka, Praha 1990.

80 MILLER, Daniel E., Antonín Švehla – mistr politických kompromisů, Praha 2001.

emancipačními procesy českého národa, jejichž důsledky logicky zasahovaly i atmosféru první Československé republiky.

Roku 2014 vydalo Národní zemědělské muzeum převážně „obrázkovou“ brožuru se stručným, nicméně vcelku solidním textem a s prozaickou první částí názvu, a to *Antonín Švehla*.⁸¹ Obsáhlým dílem věnovaným Antonínu Švehlovi je monografie Evy Broklové.⁸² Autorka ji představila jako práci mezioborovou, oscilující mezi politickou historií a politologií. Dílo je však do značné míry i Švehlovou biografií. Jeho klíčová teze zní „*Antonín Švehla = tvůrce politického systému první Československé republiky*“. Diskusi vyvolává charakteristika agrarismu jako politické doktríny, avšak nástin politického růstu a činnosti Antonína Švehly je podán zdařile. Nabízený Švehlův obraz, odmyslíme-li některá adjektiva typu „jasnozřivý“, „neomylný“, jež podle našeho názoru Švehlově pověsti více škodí, než prospívají, může být přijat jako výsledek seriózního badatelského výzkumu.

Posledním dílem, které vstoupilo do současného diskurzu a obšírněji se zabývá Antonínem Švehlou, je biografický portrét jeho osobnosti vykreslený s autopsií autora „v zádech“, svého času Švehlovým osobním tajemníkem a spolupracovníkem, ale také diplomatem, žurnalistou a literátem – Karlem Mečřířem.⁸³ Je doprovázen obsáhlým úvodem editorů vysvětlujícím Mečřířův úhel pohledu a motivy, které jej k sepsání Švehlova portrétu vedly. Nejedná se o dílo vysoké literatury, ale o dílo širší čtenářské obci stravitelné. Mečříř je dokončoval s větším odstupem času, kdy již nemohl doufat v pochvalu a vděk těch, kteří mohli mít na jeho vydání zájem. Reálně řečeno, psal je do „šuplíku“ a jen shodou šťastných náhod se stalo, že se uchovalo a dočkalo zveřejnění. Mečřířův text není pouhou oslavou Švehlova života a díla. Prozrazuje, že autor čerpal nejen z vlastních vzpomínek, ale i ze starších prací všech typů. Nejedná se tedy o obraz zcela nový, ale o obraz starší, renovovaný, nicméně pozoruhodný množstvím méně známých či zcela neznámých souvislostí, detailů a jejich systematizovaným uspořádáním.

Stručný nástin historiografie a historizující literatury věnované Antonínu Švehlovi dokládá jediné, a sice že Švehla jako jeden z klíčových aktérů vzniku Československa, profilování jeho právního řádu a politiky, alchymista nakládání mocí se zatím ve sféře profesionální historiografie nedočkal tak rozsáhlého moderního zpracování, jež by odpovídalo jeho významu a potřebám doby. Důvodů je celá řada. Jedná se o téma extrémně heuristicky a následně interpretačně náročné a nesnadné, které může být nahlíženo i jako plně kontroverzí. Sotva však lze popřít jeho společenskou potřebu a zásadní význam.

1.2.5 Švehlovský diskurz učebnicový

Na historiografii logicky navazuje zprostředkovávání a vnášení výsledků historické vědy do veřejnosti. Jde o film, televizi, populárně naučnou literaturu, besedy, diskuze apod. Nesporně nejdůležitější místo mezi nimi ovšem zauímají učebnice dějepisu, které jsou učitelům a žákům oporou k porozumění minulosti a ve stejné míře i současnosti,

81 ČERNÝ, Pavel – STEINOVÁ, Šárka, *Antonín Švehla, československý státník a spoluvůrce Ústavy 1920*, Praha 2014.

82 BROKLOVÁ, Eva, *Antonín Švehla – tvůrce politického systému*, Praha 2017.

83 KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří (eds.), *Rozmluvy s Antonínem Švehlou a o Švehlovi: vzpomínky agrárního diplomata Karla Mečříře: historicko-kritická edice*, Praha 2018.

v nazírání světa, společnosti, k hledání cest k člověku samotnému. Pro naši sondu do učebnic jsme využili databázi Národní pedagogické knihovny Jana Amose Komenského. Vzali jsme v potaz reprezentativní vzorek více než dvou set učebnic pro vyšší ročníky základních škol a střední školy všeobecného zaměření (střední všeobecně vzdělávací školy, gymnázia), kde vždy byla výuka dějepisu samozřejmou součástí korpusu učebních předmětů v relativně širším (bohužel dnes však stále více redukovaném) rozsahu. Chronologicky je soubor vymezen celým jedním stoletím (léta 1920 až 2022).

V učebnicovém portfoliu prvním – zahrnujícím výuku na obecných a měšťanských školách, resp. školách základních – se Antonín Švehla objevuje jen sporadicky. Pokud je v učebnicích ve dvacátých letech 20. století jeho jméno vůbec uvedeno, tedy jako člena Národního výboru v souvislosti s jeho převzetím moci 28. října 1918.⁸⁴ Důvodů bylo několik. Většina tehdejších učebnic končila první světovou válkou a zřízením Československé republiky, události po ní tvořily stručný, až bezbarvý dovětek. Do popředí Antonín Švehla zvolna vstupuje ve třicátých letech, nepochybně v reakci na trojnásobné premiérství a společenskou odezvu jeho odchodu ze života. I v této době ovšem zůstávají zmínky o Švehlovi v rozsahu maximálně dvou až tří vět. Typická je opakovaně vydávaná učebnice Jana Mlčocha,⁸⁵ dějepisy Karla Zahradníka⁸⁶ a Jaroslava Paura.⁸⁷ Děti se dozvídaly, že se jednalo o oblíbeného ministerského předsedu, politika se smyslem pro odpovědnost a láskou k lidu, jenž dovedl sblížit různost názorů politických stran.

Jestliže učebnice dějepisu elementárního školství první Československé republiky byly záležitostí především středoškolských učitelů, po 2. světové válce již začali psát učebnice historikové profesionálové. Míra jejich politizace byla nestejněměrná. Symptomatické bylo, že tyto učební texty byly ve smyslu politických elit meziválečného období mlčenlivé. Výjimku tvořily zmínky o T. G. Masarykovi a E. Benešovi s hyperkritickými, později kritickými konotacemi. Učebnice Miroslava Trapla a Vratislava Čapka zmínila Švehlu pouze jedinkrát jako hlavu „*obnovené koalice českých měšťáckých stran*“.⁸⁸ Karel Bartošek, Tomáš Jílek a spol. Antonína Švehlu nezmnili vůbec,⁸⁹ jiný historik – pedagog Miloň Dohnal – pouze jednou jako předsedu vlády.⁹⁰ A je třeba říci, že situace se výrazněji nezměnila ani po pádu komunistického režimu. Julius Janovský se ve svém textu bez Švehly obešel, Věra Olivová mu věnovala fotografii a charakteristiku vůdce nejsilnější politické strany.⁹¹ Marek Pečenka a spoluautoři učebnice z roku 1999 či František Čapka představili Antonína Švehlu jen jako agrárníka, Veronice Válkové či Františku Parkanovi a kol. se Švehla do učebnice nevešel.⁹² Naopak obsáhlého a sdělného

84 Srov. např. HORČIČKA, Josef – NEŠPOR, Jan, Dějepis pro školy měšťanské, III., 4. opravené vydání, Praha 1926, s. 81; DEJMEK, Petr, Dějepis pro 6. až 8. postupný ročník obecných škol, Praha 1935, s. 161.

85 MLČOCH, Jan, Učebnice dějepisu pro měšťanské školy, pro III. třídu, novověk, Praha 1935, s. 111, 118.

86 ZAHRADNÍK, Karel, Dějepis pro měšťanské školy, III., novověké dějiny, Praha 1936, s. 74, 77–78.

87 PAUR, Jaroslav, Cesta. Učebnice dějepisu pro měšťanské školy, III., Praha 1937, s. 145, 152.

88 TRAPL, Miroslav – ČAPEK, Vratislav, Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy, Praha 1962, s. 131.

89 BARTOŠEK, Karel, Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy, Praha 1963; JÍLEK, Tomáš – BUTVÍNOVÁ, Marta – DOHNAL, Miloň, Dějepis pro 7. ročník základní školy, Praha 1972.

90 DOHNAL, Miloň, Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy, Praha 1979, s. 80.

91 JANOVSÝ, Julius, Dějiny Československé republiky 1918–1992, Praha 1994; OLIVOVÁ, Věra, Československá republika v letech 1918–1938, Praha 1994, s. 9, 33.

92 PEČENKA, Marek – AUGUSTA, Pavel – HONZÁK, František – LUŇÁK, Petr, Dějiny moderní doby, I., Učebnice pro základní školy, Praha 1999, s. 41; ČAPKA, František, Dějepis od roku 1918 do současnosti, Praha 2004, s. 14; VÁLKOVÁ, Veronika, Nejnovější dějiny pro základní školy, 9., Praha 2009; PARKAN, František – MIKESKA, Tomáš – PARKANOVÁ, Markéta, Dějepis 9., učebnice pro ZŠ a víceletá gymnázia, Plzeň 2011.

medailonu provázeného portrétem se Antonín Švehla dočkal v učebnici Jiřího Kociána a Jana Kuklíka.⁹³ Aktuální, v současné době v pedagogickém procesu využívané učebnice jsou až skandálně depersonifikovány. A. Švehla se nevešel ani do druhého vydání učebnice Veroniky Válkové z roku 2016,⁹⁴ ani do didakticky avantgardní učebnice Vladislava Jůzy a Libora Vykoupila z roku 2020.⁹⁵

Více prostoru poskytovaly pro představení první Československé republiky žactvu učebnice dějepisu v portfoliu druhém, do něhož jsme soustředili učebnice středoškolské. Nad jiné se mezi nimi vypíná opakovaně vydávaná učebnice slovatného historika Josefa Pekaře. Tento konzervativní dějepisec, jehož vztah k Hradu jako politické instituci a agrární straně jako uskupení s rozhodujícím vlivem na řešení pozemkové reformy byl poměrně chladný, v řadě ohledů dokonce nesouhlasný, se k Antonínu Švehlovi vyjadřoval jen deskriptivně. První vydání jeho učebnice z roku 1922⁹⁶ upozorňovalo na Švehlu pouze jako na člena Národního výboru. Pekařova učebnice dějepisu sepsaná společně s Josefem Klikem a publikovaná nákladem Historického klubu v roce 1937⁹⁷ je učebnicí naopak Švehlu náležitě reflektující. Švehla byl podle ní nejvýraznější politickou postavou a vůdčím činitelem vnitřní politiky státu se smyslem pro demokratické řešení problémů, vládnoucí uměním dosáhnout kompromisů mezi zdánlivě nesmiřitelnými stanovisky různých stran. Solidní charakteristiku poskytla i učebnice dějepisu Josefa Hrbka, Václava Lívy a kol. s názvem *Československé dějiny*.⁹⁸ Antonín Švehla je zmíněn nejen jako šéf agrární strany, ale také jako důvěrný přítel Masarykův, osobnost, která „dokázala získat do vlády i německé strany a Hlinkovy ľudovce“. Učební texty Josefa Klika, Jaroslava Sochora⁹⁹ a Oldřicha Fidrmuce a kol.,¹⁰⁰ vydané v čase předělu režimů, tedy v letech 1945 až 1948, se opět uchýlily k neutrálním jednovětvým zmínkám. Dějiny ČSR Arnošta Klímy a kol. z roku 1959 Švehlu neznají.¹⁰¹ Slovenská učebnice Miro Hyseka a Miroslava Kropiláka, přeložená do češtiny,¹⁰² je naopak typickou učebnicí padesátých let 20. století. Švehla je v ní představitelem buržoazie, vláda sociálního demokrata Tusara byla pod vlivem Švehly a Masaryka. Dále je Antonín Švehla prezentován jako člen „Pětky“, která ze zákulisí řídila činnost vlád. Švehlova vláda z roku 1922 byla vládou, která nastolila ostrý kurz proti dělnickému hnutí, využívajíc k tomu zákona na ochranu republiky. Asi nejužívanější středoškolská učebnice dějepisu, učebnice Václava Husy,

93 KUKLÍK, Jan – KOCIAN, Jiří, Dějepis. Nejnovější dějiny pro 9. ročník základní školy a 4. ročník osmiletého gymnázia, Praha 1999, s. 14.

94 VÁLKOVÁ, Veronika, Nejnovější dějiny pro základní školy, 9., Praha 2016.

95 JŮZA, Vladislav – VYKOUPILO, Libor, Moderní dějiny. Učebnice pro 9. ročník základní školy nebo kvarty víceletého gymnázia, Praha 2020.

96 PEKAŘ, Josef, Dějiny Československé pro nejvyšší třídy škol středních, Praha 1922, s. 185.

97 PEKAŘ, Josef – KLIK, Josef, Dějiny Československé pro nejvyšší třídy středních škol, Praha 1937, s. 144, 150–151, 153.

98 HRBEK, Josef – LÍVA, Václav – PLAČEK, Josef – VODEHNAL, Josef, Československé dějiny. Učebnice pro nejvyšší třídu středních škol, Praha 1937, s. 145.

99 KLIK, Josef, Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol, III., Novověk od osvícenství až po naše časy, Praha 1947, s. 118; SOCHOR, Jaroslav – CHOC, Pavel, Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol, IV., Od Velké revoluce do dnes, Praha 1947.

100 FIDRMUC, Oldřich – FILIP, Jan – LOMSKÝ, Josef, Dějepisné učební texty pro osmou třídu středních škol, Praha 1948.

101 KLÍMA, Arnošt – DUBNICKÝ, Jaroslav – GOLÁŇ, Karel, Dějiny ČSR, II., Učební text pro desátý ročník všeobecně vzdělávacích škol a školy pedagogické, Praha 1959, s. 85.

102 HYSK, Miroslav – KROPILÁK, Miroslav, Dějiny ČSR, III. (1918–1948), Učební text pro 11. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol a školy pedagogické, Praha 1956, s. 7–9, 15.

představovala Antonína Švehlu jako člena Národního výboru a představitele buržoazie.¹⁰³ Osmdesátá léta 20. století se vyznačovala hospodářským a politickým marasmem režimu, jenž měl paradoxně relativně pozitivní dopad na tvorbu učebnic dějepisu. Ty ustupovaly od rigidních dogmatických formulací směrem k hlubším, i když deskriptivně laděným textům. Tuto cestu značila učebnice Vratislava Čapka a kol.¹⁰⁴ a zejména pak práce Jaroslava Pátka,¹⁰⁵ která sice hovoří o „*náporu úřednické vlády Jana Černého, vykonavatelky vůle Pětky proti revolučnímu hnutí*“, mluví se tu ale i o spolupráci Hradu s agrárníky v čele s Antonínem Švehlou, a to bez extrémních přívlastků. V daném duchu se nesla většina učebních textů dějepisu až do pádu režimu komunistické strany v roce 1989.

Celospolečenská změna, transformace jak hospodářská, tak i sociální a kulturní, přinesla i nový tenor učebnic. Ten se vyznačoval důrazem na demokratickou tradici první Československé republiky, která byla vnímána jako předobraz nové české a slovenské demokratické státnosti. První přišli s nabídkou reinterpretace role Antonína Švehly pracovníci Historického ústavu Akademie věd pod vedením Jaroslava Marka.¹⁰⁶ O Švehlovi zde byly zatím učiněny jen dvě zmínky v souvislosti s 28. říjnem 1918 a vznikem Pětky. Mnohem obsáhlejší pasáže, pracující se Švehlou již na řadě stránek, přinesl druhý díl knihy *Dějiny země Koruny české* Vratislava Vaníčka a kol.¹⁰⁷ Text zamýšlený jako nová orientační příručka nabył díky své přehlednosti a srozumitelnosti na popularitě – v letech 1992 až 2021 se dočkal deseti aktualizovaných vydání. Stal se vděčným pomocníkem učitelů dějepisu a byl schválen jako možná středoškolská učebnice. Druhá polovina devadesátých let a počátek 21. století přinesly obrovskou vlnu rozličných učebnic z pera slovatných historiků – otce a syna Kuklíkových, Věry Olivové, Josefa Harny, Jaroslava Lánika, Zdeňka Beneše a Vladimíra Nálevky.¹⁰⁸ V nich je již Antonín Švehla samozřejmě prezentován jako součást politického systému a vyzvednuty jsou jeho zásluhy o stát. Nový tvar učebnic umožňoval také osobnostní medailony s portréty.

Podle našeho názoru nejzdařilejším polistopadovým učebním textem s potřebným porozuměním pro Švehlu je učebnice pro české střední školy Roberta Kvačka z roku 2002. Kvačkova charakteristika Antonína Švehly naznačuje jeho velikost i slabší stránky jeho působení: „*Způsobem vedení vlády Antonín Švehla potvrdzoval a ještě umocňoval, že vyrostl v nejsilnějšího muže vnitřní politiky. Osvojil si vystupování státníka ve všech politických situacích a za srážek různých zájmů usiloval o fungování koalice a činnost vlády. Zároveň byl ale předsedou agrární strany a o zájmy a potřeby zemědělství se staral důrazně.*“¹⁰⁹ Velmi pěknou

103 HUSA, Václav, Československé dějiny do roku 1918. Učebnice pro gymnázia a střední odborné školy, Praha 1972, s. 248.

104 ČÁPEK, Vratislav a kol., Dějiny 19. a 20. století. Dějepis pro střední odborná učiliště, Praha 1985; týž a kol., Dějepis II. pro druhý ročník gymnázia, Praha 1986.

105 PÁTEK, Jaroslav, Československé dějiny (1918–1939), Praha 1983, s. 12, 28, 85, 90, 95.

106 MAREK, Jaroslav a kol. (GEBHART, Jan – HARNA, Josef – KAPLAN, Karel – NOVOTNÝ, Jan – POKORNÝ, Jiří – SEMOTANOVÁ, Eva – ŠMAHEL, František – ŠTAIF, Jiří), České a československé dějiny, II., Od roku 1790 do současnosti, Praha 1991.

107 VANÍČEK, Vratislav – ČORNEJ, Petr – ČORNEJOVÁ, Ivana – RADA, Ivan, Dějiny země Koruny české, Praha 1992.

108 KUKLÍKOVÍ, Jan a Jan, Dějepis pro gymnázia a střední školy, 4, Nejnovější dějiny, Praha 1995, s. 14, 18; OLIVOVÁ, Věra, Dějiny nové doby 1850–1993, Praha 1998, s. 44, 48, 73 (medailon); HARNA, Josef – FIŠER, Rudolf, Dějiny českých zemí, II., Od poloviny 18. století do vzniku České republiky, Praha 1998, s. 133; LÁNÍK, Jaroslav – PILÁT, Vladimír, Historie 1., Moderní dějiny, Praha 2001; BENEŠ, Zdeněk – NÁLEVKA, Vladimír, Dějepis pro střední odborné školy, Praha 2009, s. 180.

109 KVAČEK, Robert, České dějiny, II, Učebnice pro střední školy, Praha 2002, s. 98, 114–116.

charakteristiku Antonína Švehly podává i učebnice Jana Dvořáka a Jana Čurdy.¹¹⁰ Také ona vyváženě reflektuje Švehlovy klady i problematičtější stránky. Nově vydal zajímavou učebnici dějepisu středoškolský pedagog Milan Hes.¹¹¹ Antonínu Švehlovi jako významné osobnosti českých/československých dějin v ní věnoval vlastní medailon.

Shrneme-li obraz Antonína Švehly na stránkách učebnic základních a středních všeobecně vzdělávacích škol, zjistíme, že byl až do počátku 21. století tažen jen v hrubých obrysech, v některých obdobích dokonce matně či vůbec. Na druhou stranu je třeba říci, že ani radikálně ideologizovaná doba padesátých let Švehlu jako negativní postavu příznačně reprezentující „potřené kapitalistický řád“ neuváděla. Téměř depersonifikované dějiny státu provázela jen hrstka „zasloužilých“ vůdců proletariátu zejména dělnického hnutí a komunistické strany. K nápravě došlo až v průběhu sociální a kulturní transformace společnosti v průběhu devadesátých let. Nejpodstatnějším vyústěním našich úvah a zjištění je skutečnost, že lze najít jen minimální obsahovou vazbu mezi existující, ale nepočtenou a málo rozvinutou historiografií švehlovského období, Antonína Švehly a obsahem učebnic. Většinu učebních textů Švehla jako originální myslitel, politik, státník a zvláště jako jeden z klíčových tvůrců československé demokracie uniká.

Analýza vedená v pěti krocích dokumentuje, jak znalosti o zrodu moderního československého státu, jeho prvních letech a jeho zakladatelských osobnostech chřadnou, ustupují do znalostního stínu, jsou redukovány, simplifikovány do stručných, málo říkajících sestav faktů. První Československá republika byla zejména v devadesátých letech 20. století až nekriticky velebena. Druhou krajností je pak její hyperkritické znevažování poukazující na nedokonalosti politického systému a jeho fungování, na její tragický konec. A nejednalo se jen o republiku druhou, okupaci a období limitované demokracie republiky třetí, své zastánce ve více či méně vyhraněné podobě nachází i dnes. Jejím výrazem je i nostalgie spojená s časy rakousko-uherské monarchie a s ní svázanou šlechtou. Švehla, přesvědčený stoupenec a propagátor demokracie, býval představován jako „autoritář“ starající se především o blaho sociální skupiny, z níž vzešel – sedláků a majetných vrstev vůbec. To však při hlubším nahlédnutí do pramenů a následném zamýšlení neobstojí. Jednou z jeho charakteristických vlastností byl altruismus. Jen málo se vědělo a ví, že Švehla se za Velké války rozhodujícím způsobem zasloužil o založení svépomocné sociálně podpůrné organizace České srdce.¹¹² Byl prostým, lidovým politikem. Věděl, že budoucnost spočívá – řečeno slovy nepřekonatelného znalce a kronikáře první republiky Ferdinanda Peroutky – „v zachycení malého člověka“.¹¹³ Leckdy, pravda, k dosažení svých cílů využíval metod, jež měly k transparentnosti daleko a s právními normami zcela nesouzněly. Je ovšem otázkou, bylo-li dosažení vysokého cíle, tj. upevnění stability mladého demokratického státu, výlučně legálními prostředky možné. Úkol

110 DVOŘÁK, Jan – ČURDA, Jan a kol., Moderní dějiny pro střední školy. Učebnice. Světové a české dějiny 20. století a prvního desetiletí 21. století, Praha 2014, s. 30, 40, 44–46.

111 HES, Milan, Nový dějepis v kostce pro SŠ, Praha 2020, s. 80–81.

112 Švehlův „spolubojovník“ a spolupracovník předválečných, válečných i poválečných let Adolf Prokůpek vzpomínal v souvislosti se založením Českého srdce, jehož se stal předsedou na Švehlův pokyn: „*Adolfe, nakrm lidi, nesmějí trpět hladem!*“, Adolf Prokůpek, Moje vzpomínka velkého altruisty, Venkov, 31. 12. 1933.

113 PEROUTKA, F., Budování státu, sv. II, c. d., s. 578.

byl naplněn, československá demokracie neselhala, zhroutila se pod nezadržitelným tlakem, brutálním násilím zvenčí.

Porozumění Masarykovi, Benešovi, Rašínovi, Švehlovi a dalším profilujícím osobnostem prvorepublikové demokracie je nutné odvíjet od kontextů doby, od neobyčejně dynamického sociálního pohybu, konfliktů uvnitř společnosti hrozících proléváním krve, extrémními radikálními opatřeními, jakými bylo například znárodňování. Hladinu společenského dění bylo třeba zklidnit, politiku uvést do kolaborativního stavu, jenž by vytvářel podmínky pro etablování a rozvoj demokracie. Obyvatelstvo i elity měly s demokracií minimální praktickou zkušenost, neuměly s ní zacházet. Bylo zapotřebí překonat staré mentalitní stereotypy a bylo otázkou jak. V mnohém tak byl masarykovsko-švehlovský politický konsenzus charakteristický pro skládání koalic a jejich udržování hledáním, pohybem v „minovém poli“, nebyl prost omylů a nestandardností v současné době již eticky netolerovatelných.

První republiku s Masarykem a Švehlou není potřeba idealizovat, je ale nezbytné si uvědomit, že bez ní by dnešní česká společnost nebyla tam, kde je. Meziválečné období bylo důležitou vývojovou fází naší státnosti. Švehla v ní hrál jednu z klíčových rolí. Dokázal spojovat tam, kde jiní rozdělávali – sociálně i nacionálně. Byl to čas, kdy se česká společnost učila demokracii, osvojovala si ji, pokládala její základy v právu, kultuře a vědě. Demokracie se stávala součástí sociálního vědomí. To je důvod, proč vzdát čest těm, kteří se o to zasloužili. K těm nejpřednějším náleží Antonín Švehla.

ODDÍL II.
Politika,
žurnalistika,
církev

II.1 POLITICKÁ OSOBNOST ANTONÍNA ŠVEHLY¹¹⁴

Krátce po smrti Antonína Švehly (1873–1933), předsedy Republikánské (agrární) strany a bývalého ministra vnitra a předsedy vlády, napsal prezident Tomáš G. Masaryk (1850–1937): „Našel jsem v něm při budování naší nové republiky a demokracie spolutvůrce loyálního a dovedného. [...] Náš nový stát je šťasten, že mu osud v pravý čas dal pracovníka a státníka, jako byl Švehla.“¹¹⁵ Slovenský sociální demokrat Ivan Dérer zároveň poznamenal: „Opravdová demokratičnost Švehlovy politiky byla v tom, že vždy hledal dohodu. A jeho velikost je v tom, že se mu podařilo vždy této dohody dosáhnouti.“¹¹⁶

Švehla měl zásadní význam pro udržení demokracie v Československu, ale abychom pochopili jeho úspěch jako politika, je třeba přesně určit, jakou demokracii země měla. Bylo by chybou domnívat se, že se Československo podobalo francouzské třetí republice jen proto, že se obě země opíraly o poměrné zastoupení. Naopak, československý politický systém měl více společného s jinými společnostmi vykazujícími hluboké etnické, náboženské a ideologické rozdělení, jako jsou Belgie, Nizozemsko, Švýcarsko a Rakousko po roce 1945, které byly a jsou všechny konsociačními demokraciemi.¹¹⁷

Politolog Arend Lijphart identifikoval čtyři charakteristiky konsociačních demokracií: velká koalice, kulturní nebo segmentální autonomie, proporcionalita

---

114 Děkuji Lence Kockové za provedení korektury české verze této kapitoly.

115 MASARYK, Tomáš Garrigue, Spolupráce se Švehlou, Venkov, 1933, 1.

116 DÉRER, Ivan, Antonín Švehla (řeč pronesená 19. prosince 1933 do školského rozhlasu), in: DÉRER, Ivan, Naše problémy: Úvahy o základních otázkách Československa, Praha 1938, s. 343.

117 Různé aspekty konsociačního modelu viz LIJPHART, Arend, Consociational Democracy, World Politics, 1969, 20, 21, s. 207–225, která je přetištěna v: McRAE, Kenneth D. (ed.), Consociational Democracy: Political Accommodation in Segmented Societies, Carleton Library, 79, Toronto 1974, s. 70–89, a v LIJPHART, Arend, Thinking about Democracy: Power Sharing and Majority Rule in Theory and Practice, London 2008, s. 25–41. Shrnutí konsociační teorie v češtině je k dispozici v publikaci ŘÍCHOVÁ, Blanka, Přehled moderních politologických teorií. Empiricko-analytický přístup v soudobé politické vědě, Praha 2006, kapitola 13. K aplikaci konsociační teorie na rakouskou polovinu habsburské monarchie v letech 1867–1918, československou první republiku a meziválečné Slovensko viz HOWE, Philip J. – LORMAN, Thomas A. – MILLER, Daniel E., The Creation of the Conditions for Consociational Democracy and Its Development in Interwar Czechoslovakia, in: Bohemia: Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder / A Journal of History and Civilisation in East Central Europe, 2016, 56, 2, s. 362–380, dostupné online: <<https://www.bohemia-online.de/index.php/bohemia/article/view/8023>> [06.06.2023]. P. J. Howe, T. A. Lorman a D. E. Miller jsou také spoluautory knihy Governing Divided Societies. Habsburg Austria's Democratic Legacy and the Czechoslovak First Republic, Budapešť, v tisku.

a vzájemné nebo menšinové veto.¹¹⁸ Není obtížné aplikovat tento model na meziválečné Československo nebo vidět roli Švehly jako konsociačního politika. Švehla chápal, že etnicita, ideologie a náboženství vytvářejí v Československu hluboké rozdíly. V důsledku toho spolupracoval s ostatními politiky na budování konsociačních institucí a tradic, aby mohl sestavovat vlády, přizpůsobovat se rozmanitosti a provádět rozumnou politiku. Ke Švehlovu úspěchu přispělo několik aspektů jeho politické osobnosti: nestrannost, vládnost, humor, zdrženlivost, vytrvalost a občasná absence politických ambicí.

První charakteristikou konsociačních demokracií je přítomnost velké koalice v exekutivě a dalších vládních institucích. Zatímco typické velké koalice zahrnují strany napříč politickým spektrem, konsociační velké koalice zahrnují co nejvíce sociálních či ideologických segmentů. Švehlovi současníci ho uznávali jako architekta čtyř koalic, šesti politických kabinetů a dvou úřednických kabinetů, ať už působil jako ministr vnitra, což byla funkce, kterou zastával třikrát v letech 1918–1920, předseda vlády, rovněž celkem třikrát, a to v letech 1922–1926 a 1926–1929, nebo byl mimo vládu jako v případě

118 Kromě čtyř charakteristik, které Lijphart uvedl v modelu konsociací, identifikoval také devět příznivých podmínek pro rozvoj konsociačních systémů. Meziválečné Československo tak či onak splňovalo všechny z nich. První je absence dominantní většinové skupiny v zemi. V Československu neměla žádná etnická skupina většinu a jednota byla často neuchopitelná, i když Češi a Slováci oficiálně vytvořili československou etnickou skupinu, která jim zajišťovala dvoutřetinovou většinu ve státě. Za druhé, segmenty společnosti, označované také jako pilíře, mají mít zhruba stejný druh socioekonomického složení, to znamená, že mezi jednotlivými segmenty nemají existovat výrazné socioekonomické nerovnosti. Obecně lze říci, že české země prosperovaly lépe než Slovensko nebo Podkarpatská Rus, ale mnozí čeští rolníci a dělníci nebyli ekonomicky vyspělejší než jejich slovenští nebo rusínští kolegové. Katolíci nebyli bohatší než protestanti. Většina zemědělců a rolníků na tom nebyla o nic lépe než většina dělníků. Za třetí, počet skupin obvykle není vysoký, i když to není případ Indie, což ukazuje na flexibilitu této teorie. Československo mělo středně vysoký počet skupin. Nejpčetnější byly skupiny mluvící česky, německy a slovensky, v menším počtu se vyskytovaly skupiny mluvící maďarsky, ukrajinsky nebo rusínsky a polsky, dále Židé, Romové a další. Bylo zde několik náboženských vyznání (katolíci, různé protestantské sekty a židé) a různé ideologie (socialistická, agrární, tradičně liberální, křesťanskosociální, fašistická a komunistická). Za čtvrté, jednotlivé segmenty by měly mít přibližně stejnou velikost, což jim umožňuje dosáhnout rovnováhy sil. V Československu neměla žádná etnická, náboženská nebo ideologická skupina dostatečnou moc, aby mohla sama vládnout, nebo dokonce dominovat politice. Za páté, buď by měl být počet obyvatel země malý, nebo by měl federalismus rozdělit stát na menší celky. Ve srovnání s Polskem a Německem byl počet obyvatel Československa nízký, o něco nižší než v Rumunsku. Ze sousedních zemí mělo výrazně menší počet obyvatel pouze Rakousko a Maďarsko. Za šesté, stát by měl alespoň jednu významnou historickou nebo současnou vnější hrozbu pro svou existenci. Československo mělo hraniční spory se všemi svými sousedy kromě Rumunska: s Rakouskem bezprostředně po první světové válce, s Německem zejména po nástupu nacistů k moci, s Maďarskem i s Polskem. Všechny tyto země nakonec hrály ústřední roli při zničení republiky. Za sedmé, segmenty tvořící státy mají mít nějakou zastřešující loajalitu, například národní identitu, náboženství nebo dynastii. Římský katolicismus jako dominantní náboženství a několik ideologií, jako socialismus, liberalismus, agrarismus a křesťanský socialismus, se prolínaly napříč československým etnickým rozdělením. Velké množství osobností všech etnik, vyznání a ideologických směrů respektovalo prezidenta Masaryka, který na sebe vzal něco z aury rakousko-uherského císaře-krále, a dokonce i Švehla vzbuzoval úctu mnoha lidí mimo svou politickou stranu. Za osmé, geografická koncentrace segmentů měla usnadnit určitou formu autonomie nebo federalismu. Československo mělo poměrně koncentrované česky, slovensky, německy, maďarsky, rusínsky, ukrajinsky a polsky mluvící obyvatelstvo, ačkoli převážně ve slovenských a českých městských centrech a některých dalších oblastech existovaly významné komunity Němců. Konečně tradice kompromisu měla sloužit k usnadnění konsocialismu. Československo se mohlo opřít o řadu mostů spojujících segmenty, které předcházely vzniku republiky. Čeští politici reprezentující několik ideologií a vyznání spolupracovali na různých politických scénách před rokem 1914 a sjednotili se při ochraně společných zájmů během první světové války. Podobné zkušenosti se spoluprací před rokem 1914 i během války měly i slovenské skupiny. Češi a Slováci si v době habsburské monarchie vybudovali množství kulturních vazeb. Češi a Němci spolu před rokem 1918 dlouho soupeřili, ale měli i určité společné zájmy, ať už díky ideologii nebo náboženství. Na Moravě v roce 1905 Němci a Češi slavně vymysleli dohodu o rozdělení moci, která výrazně snížila etnické napětí. Probíhala také jednání o česko-německém vyrovnání v Čechách, ale přerušila je první světová válka.

úřednických kabinetů. Jediná vláda, kterou nesestavil, a jediná převážně politická vláda, na níž se nepodílel, byla vláda Edvarda Beneše (1884–1948) v období od září 1921 do října 1922.¹¹⁹ Švehla dával přednost velkým koalicím, které zahrnovaly strany nalevo, uprostřed i napravo politického spektra. Existovaly dvě výjimky. První byla středolevá rudo-zelená koalice v letech 1919–1920, která zahrnovala sociální demokraty, národní socialisty, republikány a Slováci a byla základem dvou vlád. Druhou byla středopravicová zeleno-černá neboli „panská“ koalice, která vládla v letech 1926–1929 a vytvořila dva kabinetu. V tomto případě byly ve vládě Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu (dále jen agrární strana), Bund der Landwirte (němečtí agrárníci), Obchodní a živnostenská strana, Československá strana lidová, Deutsche christlich-soziale Volkspartei (Německá křesťanskosociální strana lidová), Hlinkova slovenská ľudová strana a Národně demokratická strana. Bylo to poprvé, kdy se do vlády dostala specificky slovenská strana, ačkoli před rokem 1926 zastávali ministerstva vždy Slováci, a poprvé, kdy se do vlády dostaly německé strany, o což Švehla usiloval již několik let.

Celkem 11 z 15 politických kabinetů meziválečného Československa tvořily velké koalice neboli konsociační velké koalice, které zahrnovaly strany napříč politickým spektrem a jejichž ministry byli Češi, Slováci a Němci (po roce 1926).¹²⁰ Švehla byl zodpovědný za tři velké koalice – vlády Karla Kramáře (1860–1937) a dva kabinetu všenárodní koalice – a čtyři další koaliční vlády – dvě v rámci rudo-zelené koalice a dvě v rámci zeleno-černé koalice. Celkově zůstaly velké koalice nebo velké konsociační koalice ve vládě 3,3krát déle než jakýkoli jiný typ politického kabinetu, což naznačuje, že politici dávali přednost velké koalici.¹²¹

Koalice nebyly výlučným rysem kabinetů. V září 1920 Švehla shromáždil přední politiky pěti hlavních stran a vytvořil tzv. Pětku, neoficiální velkou koalici, která měla určovat politiku úřednické vlády Jana Černého (1874–1959). Ústava takovou instituci nepředpokládala, nešlo ani o výtvar Národního shromáždění. Byla tedy jak mimoústavní, tak mimoparlamentní. Pětka působila v Černého vládě, ve vládě Beneše a v první vládě všenárodní koalice. Jejím nástupcem se stala Šestka, kterou doplnila Strana živnostensko-obchodnická, jež vstoupila do druhého kabinetu všenárodní koalice. Za panské koalice fungovala Osmička s osmi stranami.¹²²

---

119 O vzniku Benešovy vlády, která předešla Švehlovu kabinetu, viz MILLER, Daniel E., Antonín Švehla – mistr politických kompromisů, Praha 2001, s. 101–104. Msgre Jan Šrámek (1870–1956), který vedl Československou stranu lidovou, byl jediným předním politikem, který byl ministrem v Benešově vládě.

120 Slovensko a Podkarpatská Rus, které byly v Uherském království, nesplňovaly tolik příznivých podmínek pro konsocialismus jako české země. Přesto po vzniku první republiky těžily z německých a českých zkušeností. K aplikaci konsocialismu na meziválečné Slovensko viz připravovanou kapitolu Thomase A. Lormana o Slovensku v knize HOWE, P. J. – LORMAN, T. A. – MILLER, D. E., *Governing Divided Societies*, c. d.

121 Velké koalice vydržely celkem 5 045 dní, zatímco ostatní koaliční vlády, konkrétně rudo-zelená a zeleno-černá koalice, vydržely pouze 1 546 dní. Rudo-zelená a zeleno-černá koalice vydržely jen o málo déle než 1 470 dní tří velkých koalic, které Švehla vyjednal, tedy Kramářova kabinetu a dvou celonárodních vlád.

122 Schůze Pětky, Šestky a Osmičky byly určeny výhradně pro vedoucí představitele strany. Stejně tomu bylo i v případě politických kabinetů. Občas si pozvali jiného člena kabinetu, aby podal zprávu o nějaké záležitosti. V takových případech řadový člen kabinetu čekal někdy i několik hodin, než dostal slovo. JEŽEK, František, *Mnichovská krize. Memoárové poznámky na okraj tragických dnů utrpení a hanby*, in: KVAČEK, Robert – TOMEŠ, Josef – VAŠEK, Richard – HORÁK, Pavel – KLEČACKÝ, Martin (eds.), *Splacený dluh od Roberta Kvačka, Solitér Hodžovy vlády: Život a odkaz Františka Ježka od Josefa Tomeše, O mém dědečkovi od Aleše Ulm-Ježka*, EGO Paměti, deníky, korespondence, 9, Praha 2016, s. 99.

Existovaly i další projekty velkých koalic. Při sestavování prvních dvou úřednických kabinetů v republice Švehla vyvažoval zájmy vedoucích stran tím, že do vládních funkcí prosazoval jednotlivce, kteří nebyli politiky, ale měli určité volné stranické vazby nebo alespoň sympatizovali s principy jedné ze stran.¹²³ Například předseda obou úřednických kabinetů z dvacátých let Jan Černý měl ke Švehlovi blízko. Karel Engliš (1880–1961), který dvakrát zastával funkci ministra financí v době Švehlova působení a jednou po Švehlově rezignaci, měl blízko ke Švehlovi a byl exponentem Hradu, který sám byl vlivným aktérem ve vedení země. V době, kdy byl Engliš členem prvního Černého kabinetu, byl v rozporu s národními demokraty, kteří prosazovali deflační fiskální politiku. Navzdory Englišově podpoře dali Švehla a Masaryk přednost harmonii uvnitř Pětky a nahradili Engliše někým, kdo byl národním demokratům více po chuti. Dalším odborníkem v prvním Černého kabinetu byl ministr sociální péče Josef Gruber (1865–1925), který byl v posledních letech habsburské monarchie politickým spojencem Masaryka a sympatizoval se zájmy socialistů. Pro Švehlu nebyly ani úřednické kabinety vyňaty z vlivu nejvýznamnějších stran a koaličních vůdců. Vedení Národního shromáždění a jeho výborů odráželo konstelaci vládních stran. V čele Národního shromáždění dokonce stála Pětka, Dvanáctka a Šestnáctka. Jejich účelem bylo řídit legislativu, kterou vláda schválila v Národním shromáždění. Politické strany také zajistily, aby vedení výborů odráželo stejné poměry jako vládní koalice.

Druhou charakteristikou konsociačních demokracií je kulturní nebo segmentální autonomie, která zajišťuje určitý stupeň samosprávy každé významné složce společnosti. Může se projevat jako právo menšin na vydržování škol ze státních prostředků, jako zákony, které zachovávají sociální a kulturní zvyklosti menšin, nebo jako federalismus. První republika nebyla federativní a nikdy nerozšířila autonomii na žádnou oblast, navzdory určitým slibům. Nicméně zákony zaručovaly používání menšinových jazyků ve školách a na úřadech.¹²⁴ Slováci, Němci a Češi měli také samostatné vysoké školy.

V letech 1918–1927 byla správa Slovenska pod samostatným ministerstvem a Podkarpatská Rus měla jmenovaného guvernéra, přestože si obyvatelé obou provincií stěžovali na míru kontroly ze strany centrální správy. Švehla ve spolupráci s dalšími stranickými představiteli podnikl kroky směrem k zavedení určitého stupně samosprávy zákonem č. 126 z roku 1920, který rozšířil župní zřízení Slovenska a Rusi na české země. Proti zákonu se postavilo několik stran, nejhlasitěji národní demokracie, která se obávala, že župy v Sudetech ovládnou Němci. Žádná vláda tento zákon nikdy nepřijala. V roce 1926 Švehla a další straničtí představitelé vyjednali navzdory námitkám Hlinkovy slovenské lidové strany vůči ministerstvu Slovenska a Švehlově snaze přivést slovenské lidovce do vládní koalice zemskou reformu, která vstoupila v platnost v roce 1928. Ta fakticky přiznávala určitou míru autonomie čtyřem zemím – České, Moravskoslezské, Slovenské a Podkarpatské Rusi.¹²⁵ Dvě třetiny členů zemského zastupitelstva kandidovaly ve volbách, zbývající třetinu jmenovala vláda spolu se zemskými prezidenty.¹²⁶ Zemská

123 Příslušnost ministrů nestraníků k politickým stranám za první republiky je téma, které si zaslouží další studium.

124 Menšiny si stěžovaly, že stát často ignoruje menšinové zákony a že značné procento menšin není chráněno zákonem kvůli způsobu, jakým stát vytyčuje vnitřní správní hranice.

125 Morava a Slezsko, dříve samostatné země, se touto reformou spojily.

126 Vzhledem k tomu, že Švehla v nešťastném zákoně č. 126 nebo v roce 1920 neústupně prosazoval, aby správní hlavy žup jmenovala ústřední vláda, zdá se, že ustanovení zemské reformy, které se týkalo jmenování dvou třetin zemských sněmů a zemského prezidenta, má Švehlova pečeť.

zastupitelstva byla více než jen výkladní skříní, protože měla kontrolu nad důležitými aspekty zemského hospodaření, například nad rozpočty.

Třetí charakteristikou konsociačních demokracií je proporcionalita, která zahrnuje více než jen poměrné zastoupení v zákonodárném sboru. V některých případech je zaručeno zastoupení nebo nadreprezentace určitých menšin. Proporční úprava se může vztahovat i na jiné oblasti veřejného života, jako je jmenování úředníků, přijímání zaměstnanců do nižších stupňů státní správy nebo přijímání na vysoké školy. Československo mělo formální i neformální prostředky k zajištění proporcionality. Volební obvody poskytovaly etnickým skupinám poměrný podíl zástupců v zákonodárném sboru. Češi a Slováci neobsazovali výhradně úřednické pozice, ačkoli neexistoval mechanismus, který by garantoval místa menšinám, a podíl menšin byl nízký. Nejvíce menšin bylo v důstojnickém sboru a na ministerstvech zdravotnictví, sociální péče, spravedlnosti a železnic.¹²⁷ Jazykový zákon zaručoval proporcionalitu ve školství. Z ideologického hlediska se proporcionalita projevovala nejen při sestavování koalic, ale i při ovládání některých ministerstev jednotlivými stranami. Například republikáni vždy ovládali ministerstvo zemědělství, zatímco národní demokraté si nárokovali ministerstvo financí a jedna ze socialistických stran obvykle držela ministerstvo veřejných prací a ministerstvo železnic.¹²⁸ Proporcionalita se projevovala také ve způsobu, jakým korporace, a dokonce i kulturní organizace sestavovaly své správní rady.

Pro Švehla nebylo sestavování kabinetů jen otázkou shromáždění ochotných politických stran. Byla to také otázka vyváženosti a proporcionality. Například v první vládě své všenárodní koalice (1922–1926) Švehla přidělil stejný počet vládních postů buržoazním a socialistickým stranám. Někdy byly klíčové konkrétní ideologie, jako v případě první vlády zeleno-černé koalice (1926–1929), která se skládala z pěti agrárníků z Republikánské strany a Bund der Landwirte, pěti katolíků z Československé strany lidové, Německé křesťansko-sociální strany a Hlinkovy slovenské lidové strany. Tři ministerstva obdržela buržoazní Československá národní demokracie a Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská.

Čtvrtou složkou konsociačního modelu je menšinové nebo vzájemné veto, které umožňuje zástupcům etnické menšiny nebo jiného typu sociálního segmentu odmítnout návrhy, které by se mohly nepříznivě dotknout jejich skupiny. Takové veto může

---

127 Podíl menšin v důstojnickém sboru a na některých ministerstvech byl nižší než jejich podíl na celkové populaci. Například podle statistik sestavených pro vládu v roce 1938 tvořili Němci 22,3 % obyvatelstva, ale pouze 3,2 % důstojnického sboru. Maďaři tvořili 4,8 % obyvatelstva, ale ve státní správě bylo pouze 0,8 % Maďarů. SIMON, Attila, Maďaři na Slovensku v roce 1938, přel. Andrew Gane, East European Monographs, č. 801, Boulder v Coloradu, Highland Lakes v New Jersey, a Budapešť 2012, 26. Menšiny navíc nepostupovaly na nejvyšší pozice v armádě ani v byrokracii.

128 Republikánská strana se účastnila všech koaličních vlád první republiky. Patřila k nejsilnějším stranám a Švehlova klíčová role v československé politice ji předurčovala k úspěchu. Důležité pro vysvětlení postavení strany jako základního kamene při vytváření koalic bylo její složení. V důsledku způsobu, jakým Švehla stranu budoval, a jeho pečlivého vyvažování trendů, pokud jde o rozdělování vedoucích pozic ve straně, byla Republikánská strana nejen středem politického spektra, ale byla mikrokosmem české a slovenské politiky. Její členstvo pocházelo ze všech krajů a na pravici v ní působili velkostatkáři a agroprůmyslníci, ve středu střední a drobní zemědělci a na levici kombinace chalupníků a zemědělských dělníků. Existovaly dva hlavní vnitrostranické proudy, konzervativci, většinou velcí statkáři a agroprůmyslníci, a umírnění, kteří přitahovali zbytek strany. Švehla a jeho nejbližší spojenci patřili do tábora umírněných. Politické zabarvení Republikánské strany jí umožňovalo navazovat vztahy s ostatními stranami na pravé i levé straně politického spektra. MILLER, D. E., Antonín Švehla, c. d., zkoumá vnitřní fungování Republikánské strany.

být formálním nástrojem, jako je postup zakotvený v ústavě, nebo neformálním mechanismem. Za první republiky fungovalo neformální menšinové veto prostřednictvím spolupráce elit v kabinetech, mimoparlamentních a mimoústavních výborech a politických výborech.

Švehla v řadě případů menšinové veto respektoval. Předseda národních demokratů Kramář byl rusofil. V důsledku toho národní demokraté, kteří po celou dobu existence republiky nikdy neměli více než 6,3 procenta hlasů, odmítli, aby Československo uznalo Sovětský svaz, což si přáli socialisté. Svolili k tomu až v roce 1934, kdy byla spolupráce se Sověty vzhledem k rostoucímu revanšismu a agresivitě nacistického Německa nezbytná. Dalším příkladem menšinového veta bylo odmítnutí vlády provést zákon o župách/krajích, z velké části kvůli námitkám národních demokratů. V roce 1921 Švehla navzdory podpoře, kterou Hrad poskytl Englišovi jako ministru financí, zajistil Englišovu rezignaci kvůli námitkám národních demokratů.

Aby překonali překážky vyplývající z tichého vzájemného veta, používali politici tzv. logrolling (vzájemné vychvalování), který umožnil jedné straně podpořit opatření druhé strany, jež na oplátku podpořila některé zákony důležité pro první stranu. V roce 1924 si republikáni podporou plánu socialistů na rozšíření programů sociálního pojištění zajistili vyšší cla na obilí, ale socialisté nakonec nedodrželi svou část dohody a nehlasovali pro zvýšení zemědělských cel. Když Švehla v roce 1925 pod silným stranickým tlakem prosadil ve vládě klouzavou stupnici zemědělských cel, socialisté podali demisi a vláda padla. „Logrolling“ v daném případě selhal, ale Švehla se této taktiky nevzdal. V roce 1926 si Republikánská strana a Bund der Landwirte zajistily přijetí pevných cel na zemědělské zboží výměnou za podporu snahy katolických stran – českoslovenští lidovci, slovenští lidovci, němečtí křesťanští sociálové a maďarští křesťanští sociálové a další – o zvýšení kongruy. Tento kompromis se stal základem již zmiňované panské koalice. Klíčovým vyjednávačem dohody na republikánské straně byl Milan Hodža (1878–1944), který by bez Švehlova souhlasu nedokázal mnoho.

Švehla si zakládal na velkých koalicích, proporcionalitě, menšinovém vetu, a dokonce i na přiznání určité míry samosprávy ve státě, ale jeho úspěch jako politika měl mnoho společného s jeho osobností. Politici všech stran věděli, že s nimi Švehla bude jednat nestranně. Národní demokrat František Ježek (1890–1969) předpokládal, že Švehlova raná léta, kdy byl příznivcem národních socialistů, ho učinila přístupným kompromisům se socialisty.¹²⁹ Engliš pak prohlášoval, že Švehla „měl velmi blízko k socialistům a oni k němu“.¹³⁰ Švehlova spolupráce s levicí měla i svou praktickou stránku. Když vytvářel rudozelenou koalici, Švehla poznamenal: „Vy [socialisté] máte uhlí a my [republikáni] máme chleba.“¹³¹ Švehlova ochota spolupracovat s politickými vůdci mimo vlastní stranu se nezastavila u socialistů, ale týkala se všech, kteří byli ochotni s ním spolupracovat. Jeho rovnost v přístupu ke všem politickým stranám a nadšení pro manévrování v komplikovaných aliancích více stran jsou patrné z ústupků, které potřeboval k sestavení a udržení

129 JEŽEK, F., Mnichovská krize, c. d., s. 36.

130 ENGLIŠ, Karel, Paměti. Kdo sloužíš vlasti, odměny nečekej, in: HLAVÁČ, Martin – LHOTA, Pavel – PLHOŇ, František – POKORNÝ, Vít – MIZEROVÁ, Alena – KUNERT, Jakub (eds.), Pocta osobnostem, Dílo Karla Engliše, sv. 4, Brno a Praha 2022, s. II/313.

131 BACHSTEIN, Martin K., Die soziologische Struktur der „Burg“ – Versuch einer Strukturanalyse, in: BOSL, Karl (ed.), Die „Burg“. Einflußreiche politische Kräfte um Masaryk und Beneš, sv. 1, Mnichov 1973, s. 59.

Kramářovy vlády, rudo-zelené koalice, všennárodní koalice, panské koalice a Černého vlády spolu s mimoparlamentními a mimoústavními uskupeními stranických vůdců. Engliš tvrdil, že Švehla vždy chtěl mít možnost dvou vlád, jedné se socialisty a druhé s buržoazními stranami a Němci, takže jeho kolegové v ostatních stranách nevěřili, že by Švehlovi nezbývalo nic jiného než se podřídit jejich požadavkům. Švehla jednou Englišovi řekl: „*Když já někoho potřebuji, pak ho nemohu potírat (protože má přemrštěné požadavky). Buď [vláda] národní většiny se socialisty, anebo občanská většina s Němci.*“¹³²

Švehla pěstoval řadu přátelství, a to i s lidmi, kteří ho zpočátku nepřítahovali, a jen zřídkakdy nechal politiku stát mezi ním a těmi, s nimiž se spřátelil. Byl si blízký s Bohumírem Šmeralem (1890–1941), ale jejich vztah ochladl, když se Šmeral rozešel se sociálními demokraty a založil Komunistickou stranu Československa, která zásadně vystupovala proti principům první republiky a její demokracie. Švehla neměl příliš v lásce ani Beneše, ale nakonec s ním do otevřeného konfliktu nešel, a dokonce se ho zastával, protože Masaryk měl k Benešovi důvěru. Národní demokraté byli spojenci nové politické strany, která se rozešla s republikány, a národně demokratičtí novináři a politici často ostře kritizovali republikány i Švehlu osobně. Přesto si Švehla s Kramářem rozuměli, a dokonce spolu lovili na Švehlově statku v Hostivaři, která se v roce 1922 stala součástí Prahy.¹³³ I po Švehlově smrti zůstala jeho dcera s Kramářem v kontaktu.¹³⁴ Blízký vztah měl Švehla navzdory občasným politickým neshodám i s Masarykem.¹³⁵ Na okraji politiky si Švehla získal respekt a obdiv novináře Ferdinanda Peroutky (1895–1978) i spisovatele Karla Čapka (1890–1938). Přátelství byla Švehlovi ku prospěchu při jednání o vládách a při styku s ministry a dalšími předními politiky.

Existuje řada příkladů, kdy Švehla používal k navázání spolupráce humor. Když vůdce československých lidovců Šrámek nechtěl ustoupit v nějaké otázce, Švehla přivedl Šrámka ke kříži a prohlásil: „*Kriste Pane, lotra na pravici's měl, lotra na levici's měl, ale Šrámka proti sobě jsi neměl.*“ Oba se nakonec dohodli.¹³⁶ Masaryk si pěstoval image křesťanského a morálního státníka, ačkoli byl antiklerikál a nesnášel moc římskokatolické církve v československé politice. V roce 1926, přibližně v době, kdy Masaryk vyvěsil na Pražském hradě husitský prapor, který přispěl k diplomatickému rozchodu s Vatikánem, Švehla Masarykovi řekl: „*Pane prezidente, vy chcete být papežem a kacířem zároveň a to nejde...*“, což Masarykovi připadalo dlouho zábavné.¹³⁷ Martin Hlaváč si ve svém životopise o Englišovi také povšiml, jak Engliš vnímal Švehlovo užití humoru při jednáních.¹³⁸

Švehlova upovídánost a žoviálnost ve styku s kolegy se ovšem nepromítly do otevřenosti vůči voličům v zemi. Švehlova mlčenlivost, pokud jde o veřejnost, byla legendární. Nicméně ne vždy tomu tak bylo. Před první světovou válkou, když budoval agrární

132 ENGLIŠ, K., Paměti, c. d., s. II/334.

133 Archiv Národního muzea, fond: Karel Kramář, karton 6/3, ANM 23–1004, Helena Černá (1901–1989), Švehlova dcera, Karlu Kramářovi, 17. listopadu 1932.

134 MILLER, D. E., Antonín Švehla, c. d., s. 291, pozn. 84.

135 O vztazích mezi Masarykem a Švehlou existuje několik zmínek, zejména ROKOSKÝ, Jaroslav, Tomáš G. Masaryk a Antonín Švehla. Přátelství a spory gentlemanů, in: GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan (eds.), Masarykův sborník XIV. 2006–2008, Praha 2009, s. 77–107.

136 KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří (eds.), Rozmluvy s Antonínem Švehlou a o Švehlovi. Vzpomínky agrárního diplomata Karla Mečíře, Praha 2018, s. 197. Karel Mečíř (1876–1947) byl agrární politik, diplomat a předseda Mezinárodního agrárního úřadu (MAB), známého také jako Zelená internacionála. Švehlův vztah k Mečířovi byl přátelský.

137 KUBŮ, E. – ŠOUŠA, J. (eds.), Rozmluvy, c. d., s. 195.

138 HLAVÁČ, Martin, Karel Engliš. Ekonom, který pomohl vybudovat Československo, Praha 2021, s. 184–185.

stranu, Švehla pravidelně promlouval ke skupinám zemědělců a členů strany. Po válce však jen zřídka mluvil v Národním shromáždění, oslovoval veřejnost, poskytoval rozhovory nebo odpovídal na otázky novinářů. Není divu, že Peroutka Švehlu nazval „mlčelivá sfinx“.¹³⁹ Protože Švehla mluvil jen velmi málo, Engliš vtipkoval: „To byl vždy svátek jej slyšet.“¹⁴⁰ Dodal, že „osobnost Švehlova působila právě proto, že nepsal ani veřejně nemluvil, především ne s jeho současníky, ale málo mluvil ke generacím dalším. Proto je též možno udělati z něho časem to i ono.“¹⁴¹ Jedním z možných vysvětlení jeho neochoty mnoho mluvit před veřejností mohlo být jeho nedostatečné vzdělání ve srovnání s jinými politickými představiteli, dokonce i s těmi z jeho vlastní strany.¹⁴² Švehla si možná užíval svého soukromí, ale za Švehlovou plachostí může stát i jiný motiv. Bez veřejných prohlášení Švehla udržoval své dílčí politické názory v tajnosti, což zjednodušovalo jednání s ostatními stranickými lídry. Navíc vzhledem k tomu, že Švehla své názory vyjadřoval jen zřídka, byla jeho strana méně náchylná k trvání na svém postoji k dané otázce a byla přístupnější k přijetí kompromisu.

Švehla byl neúnavný vyjednaváč s pověstí vytrvalce, neustal, dokud nedosáhl dohody. Místo skupinových jednání dával přednost jednáním mezi čtyřma očima, při nichž v každém člověku vyvolával dojem, že je nositelem určité dohody. Teprve když se všichni shodli, svedl všechny dohromady a každý věřil, že byl první, kdo se Švehlou vyjednával.¹⁴³ Další Švehlovou taktikou bylo mluvit tak dlouho, dokud nedosáhl uspokojivé dohody, i když byl jeho protějšek fyzicky i psychicky vyčerpaný. Ježek tomu říkal „uondat hádající se“.¹⁴⁴

Švehla se jako čelný politik někdy choval nezvykle neambiciózně. V mnoha ohledech byl opakem klasického agresivního politika, který neustále usiluje o vyšší funkci. Před první světovou válkou Švehla netoužil stát se poslancem říšské rady ve Vídni, ale spokojil se s funkcí poslance českého sněmu. Přestože se podílel na vzniku Kramářovy vlády a dvou vlád rudo-zelené koalice, netoužil stát se předsedou vlády, ale spokojil se s funkcí ministra vnitra. Masaryk tvrdil, že při jednáních o první vládě rudo-zelené koalice mu Švehla řekl, že se spokojí s ministerstvem vnitra, což mu umožnilo, jak Masaryk napsal, „poznat celou správní organizaci republiky“.¹⁴⁵ Když Masaryk v roce 1921 podpořil Benešovu snahu o sestavení vlády, Švehla odložil své vlastní vládní plány. Poté Švehla a další straničtí představitelé váhali se spoluprací s Benešem, kterému se nelíbila Pětka a monopol vedoucích stran na některá ministerstva.¹⁴⁶ Švehla se stal premiérem po Benešovi a v roce 1927 vedl již třetí vládu, když se chystal konec Masarykova prezidentského mandátu. Mnozí Švehlovi spolustraníci často hovořili o tom, že by ho rádi viděli jako prezidenta republiky, ale Švehla o tom nechtěl ani slyšet, dokud byl Masaryk naživu.¹⁴⁷ Švehlova občasná neambicióznost pravděpodobně snižovala pocit ohrožení

139 PEROUTKA, Ferdinand, O mlčelivém státníku II, Přítomnost, 1926, s. 802.

140 ENGLIŠ, K., Paměti, c. d., s. II/313.

141 ENGLIŠ, K., Paměti, c. d., s. II/314.

142 MILLER, D. E., Antonín Švehla, c. d., s. 137–138.

143 KUBŮ, E. – ŠOUŠA, J. (eds.), Rozmluvy, c. d., s. 121–122.

144 JEŽEK, F., Mnichovská krize, c. d., s. 33.

145 MASARYK, T. G., Spolupráce se Švehlou, c. d., s. 1.

146 O snaze Pětky zmařit Benešovu vládu viz MILLER, D. E., Antonín Švehla, c. d., s. 104–106.

147 O Švehlových názorech na vlastní kandidaturu na prezidenta a jeho snaze udržet Masaryka na Hradě viz ROKOSKÝ, Jaroslav, Presidential Succession and the Republican Party in the Czechoslovak First Republic. The Prelude to the Presidential Election of 1935, *Kosmas. Czechoslovak and Central European Journal*, 2015, 29, 1, s. 2–5.

u Masaryka a politiků ostatních stran, což Švehlovi poskytovalo další výhodu při politických jednáních.

I když stát vykazuje všechny příznivé podmínky, které Lijphart stanovil pro budování konsociační demokracie, není zaručeno, že tato vznikne. Spolupráce elit je pro vytvoření funkční konsociační demokracie nezbytná a Švehla uměl mezi svými kolegy vzbudit důvěru a vytvářet kompromisy. Chápal rozložení sil v Československu a neviděl v něm příležitost, ale prostředek k budování kompromisu.¹⁴⁸ Švehla se opíral o historii kompromisů mezi politiky v českých zemích a vytvářel velké koalice ve vládě a neformálně v Pětce a jejích následovnicích. Jeho koaliční vlády odrážely proporcionalitu, která se do jisté míry vztahovala i na další veřejné a soukromé instituce. Švehlovy opatrné snahy o zavedení samosprávy se objevují v zákonu o župách, předurčeném k zániku, a v zemské reformě, která dala zemím určitou míru nezávislosti na centrální vládě, jež se mohla časem rozšířit. Menšinovým vetem Švehla zmírnil obavy politiků, kteří se strachovali, že vláda bude uplatňovat politiku ohrožující zájmy jejich voličů. Schválení důležitých opatření zajišťoval Švehla příslibem ústupků politickým stranám. Švehlova nestrannost, vlídnost, humor, zdrženlivost, vytrvalost a občasná absence politických ambicí tak přispěly k jeho úspěchu jako politika v československé konsociační demokracii.

Měřítkem Švehlova úspěchu a důkazem hloubky demokratických konsociačních principů ve státě je přetrvávání a rozšiřování konsociačních uspořádání i po Švehlově odchodu z politiky v roce 1929 a po jeho smrti v roce 1933. Přítomnost Němců a slovenských lidovců v panské koalici rozšířila charakter velkých koalic, ale první československou plně konsociační velkou koalici byla tzv. široká koalice, která vznikla v prosinci 1929. Jejími členy byli socialisté, agráři, buržoazní liberálové a katolíci a jejich ministři Češi, Němci a Slováci. Byla to zásluha Švehlovy soustavné snahy o návrat socialistů do vlády. Široká koalice vznikla deset měsíců po Švehlově rezignaci na post premiéra, ale je to ocenění jeho neustálé snahy vrátit do vlády socialisty a zapojit do kabinetu zástupce co největšího počtu vrstev společnosti. Vedoucí politici až do konce republiky nadále upřednostňovali konsociační velké koalice. Od roku 1929 do září 1938 bylo všech sedm kabinetů široké koalice plně konsociačních. Političtí premiéři, kteří následovali po Švehlovi – František Udržal (1866–1936), Jan Malypetr (1873–1947) a Milan Hodža; všichni agráři – si navíc zakládali na pečlivém uplatňování proporcionality při vytváření vládních většin.

Když byli socialisté mimo vládu, v letech 1926–1929, kritizovali Pětku a její nástupce jako nedemokratické. V důsledku toho před vstupem do široké koalice v roce 1929 požadovali odstranění mimoústavních a mimoparlamentních orgánů. Nicméně viděli praktičnost zachování určitého způsobu řízení výkonné a zákonodárné moci ze strany stranických špiček, a proto ve spolupráci s ostatními stranami vytvořili tzv. politické kabinety, které fungovaly od prosince 1929 až do konce republiky.¹⁴⁹ V těchto oficiálních vládních podvýborech zasedali straničtí vůdci vládnoucích koaličních stran, přičemž

148 Vše nasvědčuje tomu, že Beneš nesdílel Švehlův pohled na československou společnost a preferoval méně politických stran a méně složité rozhodování. Jeho postoj mohl přispět k tomu, že ho mnozí politici neměli rádi, což naznačuje, že v osobní rivalitě mohlo být více než pouhá žárlivost na Benešovu roli Masarykova nástupce v prezidentském úřadu. Miller tuto možnost zkoumá ve své kapitole o Československu v knize HOWE, P. J. – LORMAN, T. A. – MILLER, D. E., *Governing Divided Societies*, c. d.

149 Politické kabinety v letech 1929–1938 byly oficiálními vládními výbory. Nelze je zaměňovat s politickými kabinety složenými z politických stran, na rozdíl od kabinetů úřednických, známých také jako kabinety nepolitické,

všechny tyto strany představovaly velké koalice. Oficiální i neoficiální orgány tohoto typu jsou příležitostným rysem konsociačních demokracií.

Koncem třicátých let sehrál konsociační model dokonce roli v úsilí o zachování republiky. V roce 1937 kabinet nastínil mechanismy pro udělení autonomie Podkarpatské Rusi. V době vrcholící sudetské krize vláda navrhla národnostní zákon, který by poskytl větší ochranu všem etnickým skupinám. Prosadila také reformu zemského zřízení, která by rozšířila autonomii správních okresů a zaručila proporcionalitu ve veřejné zaměstnanosti. Sudetoněmecká strana Konrada Henleina (1898–1945) oba plány odmítla.

Švehla neproměnil meziválečné Československo v konsociační stát sám. Příznivé podmínky měly historické kořeny a republika měla dlouhou řadu pozoruhodných politiků, kteří se hlásili k demokratickým principům, počínaje Tomášem G. Masarykem. Byla to právě Švehlova politická osobnost, která stmelila konsociační instituce a tradice, jež žily i po skončení jeho politické kariéry. První republika nebyla dokonalou demokracií, což je nemožné, a konsocialismus přispěl k některým okrajově nedemokratickým praktikám, jako byla Pětka i její následovníci a politika, která frustrovala menšiny. Několik nedemokratických rysů však neznamená, že společnost je nedemokratická. V československé první republice zajišťovalo uplatňování konsociačních principů přežití demokracie – s jejími nedostatky i úspěchy – až do mnichovské tragédie.

---

kabinety odborníků nebo kabinety techniků, jejichž členy jsou nepolitici odborníci. Smíšené kabinety mají ministry z politických stran spolu s jedním nebo více odborníky.

II.2 ÚSILÍ ANTONÍNA ŠVEHLY O BUDOVÁNÍ PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY JAKO DEMOKRATICKÉHO PRÁVNÍHO STÁTU¹⁵⁰

Meziválečná Československá republika¹⁵¹ a její právní řád náleží mezi témata, jež zůstávají předmětem badatelského zájmu. Nemálo autorů se rovněž věnuje jednotlivým důležitým osobnostem, které v daném úseku dějin působily. Mezi osobnosti formující dějiny lze bezpochyby zařadit rovněž Antonína Švehlu. Ten náležel mezi významné tvůrce 1. Československé republiky, kteří budovali její reálné a hodnotové kontury včetně právního řádu. Československá republika,¹⁵² resp. československá státnost není v České republice pouhou dějinnou kategorií. Z pohledu právního řádu ČR se jedná rovněž o kategorii ústavněprávní, když podle preambule Ústavy České republiky¹⁵³ by všichni občané ČR měli být věrni dobrým tradicím Československa.

Téma této kapitoly je juristické. Jejím cílem je zamyslet se, které znaky demokratického právního státu spatřujeme v československém právním řádu v letech 1918–1933 (časové vymezení bylo pro účely tématu omezeno působením Antonína Švehly v Československu) a jaký byl Švehlův vliv na jejich prosazování a užívání. Předmětné otázky budou zodpovídaný v kontextu dějinného vývoje pojetí „právního státu“, „demokratického státu“ a „demokratického právního státu“, dále s ohledem nejen na současné teoretické a aplikační přístupy, ale také na nezbytnost koherentního pohledu a akcentace časové i teritoriální tvářnosti vymezení těchto právněfilozofických pojmů. Kapitola přitom k uvedené otázce přistupuje z pohledu právní vědy, přesněji právní historie.

---

150 Kapitola vznikla v rámci programu institucionální podpory vědy a výzkumu Cooperatio, vědní oblast Law, vědní oblast Legal History and Roman Law. Řešený na Univerzita Karlova, Právnická fakulta.

151 Dále též jen jako ČSR.

152 Dále též jen jako ČSR.

153 Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů. Dále též jen jako Ústava ČR.

Jedním z důvodů volby tématu jsou přetrvávající diskuse, které jsou vedeny ohledně charakteristiky právního řádu a politického systému 1. Československé republiky. Spektrum názorů sahá od téměř nekritické adorace až po zatracování. Jednotlivé názory bývají nezdědka ovlivněny tím, na který aspekt daného období je položen hlavní důraz, či prizmatem, narativem či metanarativem příslušného pohledu.¹⁵⁴ Nelze přitom zapomínat, že konkrétní publikace, včetně těch zabývajících se meziválečným Československem, reflektují vedle vlastního obsahu ještě druhou rovinu. Představují totiž historickou parabolu, šifrované vyjádření o době, kdy vznikly, a o svých autorech.¹⁵⁵

II.2.1 Demokratický právní stát z pohledu právní vědy

Pojem demokratický právní stát¹⁵⁶ je abstraktní pojem a dějinnou evolucí konstituovaný institut.¹⁵⁷ Někteří autoři¹⁵⁸ se zamýšlejí nad tím, zda označení „demokratický právní stát“ je či není totožné s pojmem „demokratický a právní stát“. V této konotaci je tedy možné uvažovat i nad vztahem demokratického právního státu k materiálnímu právnímu státu či k modernímu, in eventum postmodernímu právnímu státu. Uvedený konstrukt sestává ze dvou prvků, z 1. elementu demokratického a 2. elementu právního.¹⁶⁰ Právo v demokratickém právním státě by mělo být demokratické nejen ve své normativní podobě psaného práva (*law in books*), ale především v podobě reálně fungujícího, živého práva (*law in action*).¹⁶¹ Tzn. že důležitý není jen explicitní či implicitní text norem, ale především také to, nakolik jsou pravidla skutečně uplatňována a chráněna,¹⁶² nakolik se podle nich opravdu žije.

Demokratický právní stát by tedy měl být stát založený jednak na státním režimu s dělbou moci spojené se systémem vzájemné vyváženosti a kontroly jednotlivých mocí, kdy lid je zdrojem veškeré moci ve státě a psané právo je státu nadřazeno,¹⁶³ a jednak na demokraticky vytvořeném právním řádu, spočívajícím v rovnosti před zákonem, právní jistotě

154 Různé názory viz např. DIWALD, Hellmut – EICHLER, Richard W. – SCHICKEL, Alfred – BOSSLE, Lothar – PIESCHL, Gerhard – NEUBAUER, Franz – WITTMANN, Fritz – KRAUS, Heinz – ZOGLMANN, Siegfried – ELBICHT, Rolf Josef (Hrsg.) u.a., *Die Tschechoslowakei. Das Ende einer Fehlkonstruktion. Die sudetendeutsche Frage bleibt offen*, Berg 1992; HEIMANN, Mary, *Československo. Stát, který zklamal*, Havlíčkův Brod 2020; BROKLOVÁ, Eva, *Československá demokracie. Politický systém ČSR 1918–1938*, Praha 1992; BROKLOVÁ, Eva, *Sté výročí vzniku první československé ústavy*, Právník, 2020, 159, 2, s. 89–108; KÁRNÍK, Zdeněk, *České země v éře první republiky. Vznik a budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*, Praha 2017 ad.

155 RÁKOS, Petr, *Doslov*, in: KOSZTOLÁNYI, Deszö, *Krvavý básník Nero*, Praha 1989, s. 245.

156 Pojem je fixován v čl. 1 odst. 1 Ústavy ČR, kde se píše: „Česká republika je svrchovaná, jednotná a demokratický právní stát založený na úctě k právům a svobodám člověka a občana.“

157 PREUSS, Ondřej, *Demokratický právní stát tesaný do pískovce*, Časopis pro právní vědu a právní praxi, 2016, 24, 3, s. 371.

158 Zmínit v tomto směru lze např. stať ústavního právníka z Právnícké fakulty Univerzity Karlovy Jiřího Hřebejka. HŘEBEJK, Jiří, *Česká republika je demokratický právní stát, stanoví naše ústava*, in: ŽÁK KRZYZANKOVÁ, Katarzyna – KÚJHN, Zdeněk – BERAN, Karel – MARŠÁLEK, Pavel – WINTR, Jan – ONDŘEJEK, Pavel – TRYZNA, Jan (eds.), *Právo jako multidimenzionální fenomén. Pocta Aleši Gerlochovi k 65. narozeninám*, Plzeň 2020.

159 Tamtéž, s. 164.

160 ROSCOE, Pound, *Law in Books and Law in Action*, *American Law Review*, 1910, 44, 1 (January-February 1910), s. 12–36.

161 HŘEBEJK, J., *Česká republika*, c. d., s. 165.

162 MIKULE, Vladimír, *Demokratický právní stát a veřejná správa*, in: JIRÁSKOVÁ, Věra – SUCHÁNEK, Radovan, *Pocta Prof. JUDr. Václavu Pavlíčkovi, CSc. k 70. narozeninám*, Praha, 2004, s. 456.

163 Uvedené i další znaky, viz např. v RYCHETSKÝ, Pavel – LANGÁŠEK, Tomáš – HERC, Tomáš – MLSNA, Pavel a kol., *Ústava České republiky, ústavní zákon o bezpečnosti ČR. Komentář*, Praha 2015, s. 7.

a solidaritě,¹⁶⁴ kdy obě složky se mají prolínat a právo má být poskytováno v demokratických formách,¹⁶⁵ např. tím, že občanům bude zaručeno, aby se svých práv mohli domoci u nezávislých orgánů, obvykle soudů.¹⁶⁶ Koncept demokratického právního státu odráží hodnoty, které se mění a prohlubují v čase, a jedná se tedy do jisté míry o cestu k ideálu, který se sám proměňuje.¹⁶⁷ V současném pojetí proto někteří autoři používají pojem liberálně demokratický právní stát, modifikovaný koncepcí „bránící se neboli militantní demokracie“.¹⁶⁸

Koncepce právního státu se rozvíjela pozvolna. A dodnes nejsou koncepce a teorie právního státu zcela jednotné. V českých zemích se tento pojem objevuje v právním řádu až v roce 1992.¹⁶⁹ Právní věda rozlišuje u právního státu tzv. formální právní stát jako starší podobu právního státu, „pro který je charakteristická legalita (zákonnost), jež odpovídá formálním principům vlády práva“.¹⁷⁰ V koncepci formálního právního státu hrály hlavní roli především formální požadavky, jako jsou řádný proces přijetí právní normy, její publikace, obecnost, jasnost, určitost, legitimní očekávání, právní stabilita a jistota,¹⁷¹ včetně rovnosti před zákonem, oddělení soudnictví a správy a možnost obrátit se na nezávislé orgány.¹⁷² Pojem právního státu tak byl v podstatě splněn zákonným státem, tzn. že prostřednictvím zákonů měly být zavedeny obecně platné právní principy a stát má být kontrolován systémem nezávislých soudů.¹⁷³

Formální pojetí právního státu bylo časem doplněno a rozšířeno koncepcí tzv. materiálního právního státu, resp. ještě později moderního právního státu, kdy rozdíl měl spočívat především v míře podmíněnosti hodnotami, na nichž je společnost založena.¹⁷⁴ Tyto hodnoty a cíle měly být spravedlivé a byly kritériem, podle něhož se zkoumal obsah norem¹⁷⁵ a promítal uvedené požadavky i do sféry tvorby politické vůle.¹⁷⁶ Materiální právní stát by se podle názorů vyslovených jurisprudencí i judikaturou tedy měl opírat o legitimitu suverenity lidu, zakotvovat v ústavní rovině základní práva a svobody občanů a chránit je minimálně v rozsahu obecně uznávaných mezinárodních standardů, ovšem mohl rovněž ve zcela výjimečných, právem předem předvídaných a vymezených případech na základě a v mezích zákona provést zásahy do sféry základních práv a svobod, a to předem stanoveným způsobem a postupy, v předepsaném řízení, bez možnosti

164 PREUSS, O., Demokratický právní stát, c. d., s. 372.

165 SLÁDEČEK, Vladimír – MIKULE, Vladimír – SYLLOVÁ, Jindřiška, Ústava České republiky. Komentář, Praha 2007, s. 8–9.

166 HŘEBEJK, J., Česká republika, c. d., s. 168.

167 SLÁDEČEK, V. – MIKULE, V. – SYLLOVÁ, J., Ústava České republiky, c. d., s. 8–9.

168 Podrobněji ke koncepci „bránící se“ či „militantní“ demokracie viz např. MAREŠ, Miroslav – VÝBORNÝ, Štěpán, Militantní demokracie ve střední Evropě, Brno 2013.

169 HŘEBEJK, J., Česká republika, c. d., s. 166.

170 MAUS, Ingeborg, Rechtstheorie und politische Theorie im Industriekapitalismus, Munchen, 1986, s. 17–18, dostupné online: <https://digiz0.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bs00040886_00037.html> [09.04.2023].

171 KINDLOVÁ, Miluše, Koncept vlády práva (Rule of Law) v kontextu parlamentní suverenity ve Spojeném království, in: JIRÁSKOVÁ, Věra – SUCHÁNEK, Radovan, Pocta prof. JUDr. Václavu Pavlíčkovi, CSc., k 70. narozeninám, Praha 2004, s. 386.

172 MAUS, I., Rechtstheorie und politische Theorie, c. d., s. 15.

173 KOLEKTIV AUTORŮ, Rechtsstaat, dostupné online: <<https://de.wikipedia.org/wiki/Rechtsstaat>> [09.04.2023].

174 KINDLOVÁ, M., Koncept vlády práva, c. d., s. 385.

175 BAHÝLOVÁ, Lenka – FILIP, Jan – MOLEK, Pavel – PODHRÁZKÝ, Milan – SUCHÁNEK, Radovan – ŠIMÍČEK, Vojtěch – VYHNÁLEK, Ladislav, Ústava České republiky. Komentář, Praha 2010, s. 26.

176 HŘEBEJK, J., Česká republika, c. d., s. 168–169; RYCHETSKÝ, P. – LANGÁŠEK, T. – HERC, T. – MLSNA, P. a kol., Ústava České republiky, c. d., s. 7.

vyločení kontroly a právních prostředků a při současném uplatnění zásad přiměřenosti, dočasnosti a nezbytnosti takových zásahů.¹⁷⁷

V moderním právním státě by měla vedle suverenity lidu, bezpečnosti osob, míru, práva na spravedlivý proces a účinného vymáhání práva panovat ochrana základních práv a svobod občanů včetně jejich soukromí, tělesné integrity a lidské důstojnosti, rovnost před zákonem, standardy sociálních a hospodářských práv, demokratické uspořádání věcí veřejných, právní jistota, stabilita práva a solidarita.¹⁷⁸

V České republice obsah institutu demokratického právního státu konkretizovala blíže až rozhodovací praxe Ústavního soudu, kterou doposud zatím neúplněji zmapoval Maxim Tomoszek.¹⁷⁹ Podle výsledků Tomoszekova výzkumu tenduje judikatura Ústavního soudu k materiálnímu pojetí demokratického právního státu s formálními prvky¹⁸⁰ a rozlišuje čtyři množiny znaků uváděných jako identifikační. Jsou to 1. formální znaky, mezi něž patří např. zásady právní jistoty, zákonného soudce, dodržení legislativního procesu, vázanost státní moci právem atp., 2. materiální prvky, k nimž patří dodržování základních práv a svobod, ochrana autonomie vůle, princip proporcionality, rovnost před zákonem, zákaz svémoci atp. Dále 3. organizační a procesní prvky práva a státu, např. dělba moci, svobodná soutěž politických sil, obecnost zákonů, soudní ochrana práv atp. A konečně 4. hodnotové elementy, mezi něž Ústavní soud zařadil např. svobodu a ochranu jedince, důvěru občanů ve stát a právo atp.¹⁸¹

Podívejme se na to, jak se mělo ústavní právo 1. Československé republiky k jakémusi ideálnímu modelu demokratického právního státu vymezenému v současnosti. Normativně hovořilo o tom, že československý stát je demokratická republika,¹⁸² vybudovaná na zásadě suverenity lidu¹⁸³ a ústavní listina z roku 1920, uvozená zákonem č. 121/1920 Sb. z. a n.¹⁸⁴, dále určovala orgány, kterými svrchovaný lid v zastoupení vydával a prováděl zákony a nalézal právo, přičemž mezi těmito orgány platil princip dělby moci a byl vybudován systém brzd a vyvažování. Ústavní listina 1920 rovněž stanovila limity, které orgány nesměly překročit, aby se nedotkly ústavně zaručených občanských práv. Podrobněji byly stanoveny prováděcími zákony a právní praxí. Podle nich také následoval právní postup a případná sankce. Můžeme tedy hovořit o proporcionalitě a právní jistotě. Vedle obecné soudní soustavy právní řád zakotvoval Ústavní soud, správní soud, dobově podmíněný katalog občanských práv, svobod a povinností, volební princip apod. Tím se již

177 KROUPA, Petr – VÍŠEK, Jiří, Moderní právní stát, stabilita práva a právní jistota, in: ŽÁK KRZYZANKOVÁ, K. – KÜHN, Z. – BERAN, K. – MARŠÁLEK, P. – WINTR, J. – ONDŘEJEK, P. – TRYZNA, J. (eds.), Právo jako multidimenzionální fenomén, c. d., s. 175.

178 SVATOŇ, Jan, Je stát na scesti? (Poznámky k diskusi nad otázkami moderního státu), in: ŽÁK KRZYZANKOVÁ, K. – KÜHN, Z. – BERAN, K. – MARŠÁLEK, P. – WINTR, J. – ONDŘEJEK, P. – TRYZNA, J. (eds.), Právo jako multidimenzionální fenomén., c. d., s. 189; ZOUBEK, Vladimír, Teorie práva a středoevropský konstitucionalismus v postmoderní situaci multikulturalismu, in: ŽÁK KRZYZANKOVÁ, K. – KÜHN, Z. – BERAN, K. – MARŠÁLEK, P. – WINTR, J. – ONDŘEJEK, P. – TRYZNA, J. (eds.), Právo jako multidimenzionální fenomén, c. d., s. 200, a ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina, Paradox moderního Leviathana, in: AGHA, Petr (ed.) – BĚLOHRADSKÝ, Václav – BUBEN, Radek – HOLÁNDER, Pavel – KYSEL, Jan – KÜHN, Zdeněk – LÁNSKÝ, Ondřej – MÜLLER, Karel B. – PŘIBÁŇ, Jiří – ŠEJVL, Michal – ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina – ŠKOP, Martin – TRČKA, Michal, Budoucnost státu?, Praha 2017, s. 168–172.

179 TOMOSZEK, Maxim, Demokratický právní stát v judikatuře Ústavního soudu ČR, Acta Iuridica Olomouciensiae, 2015, 10, 3, s. 41–55.

180 TOMOSZEK, M., Demokratický právní stát, c. d., s. 49.

181 Tamtéž, s. 49–55.

182 § 2 Ústavní listiny 1920.

183 § 1 odst. 1 Ústavní listiny 1920.

184 Dále jako Ústavní listina 1920.

v době 1. Československé republiky objevil kombinací explicitního i implicitního vyjádření v normativitě ústavního i podústavního práva jak prvek rovnosti zahrnující princip legality a enumerativnosti veřejnoprávních pretenzí a další prvky, připisované dnes ke znakům právního státu, tak principy svobody, plurality a konstitucionality, připisovaný ke znakům státu demokratického.¹⁸⁵ Zmínku o formální nedotknutelnosti občanských práv, ale i další ustanovení v Ústavní listině 1920 by bylo možné dokonce považovat za prvek ochrany jednotlivce, jenž bývá právní teorií připisován až materiálním právním státům.

Dobové československé právní předpisy v letech 1918–1933 ovšem nehovořily výslovně o demokratickém právním státě, nýbrž o ústavně zakotvené demokraticko-republikánské formě státu. Kladly tedy u právního státu důraz jednak na demokratický element, ale výrazně též na republikánský charakter nového státního celku, jehož porušování bylo trestně stíhatelné např. podle zákona na ochranu republiky.¹⁸⁶ Bylo to dáno mj. tím, že „stát měl být budován na základě státní a hodnotové diskontinuity se sociální nespravedlností, okleštěným konstitucionalismem, resp. absolutizující formou vlády a úzkým sepětím trůnu a oltáře“, což byly znaky, jež T. G. Masaryk připisoval bývalé monarchii v rámci hodnocení minulosti legitimizující diskontinuitní dokonání skutku vzniku nového československého státu.¹⁸⁷ Nelze totiž zapomínat na to, že Československo vznikalo po časovém úseku 1914–1918, kdy válka a postup rakouských státních orgánů v souvislosti s ní natolik pozměnily podobu právního řádu monarchie a fungování i činnost jejích orgánů,¹⁸⁸ že se stalo nemožným udržet *status quo*¹⁸⁹ a např. František Soukup z pohledu právníka dokonce napsal, že „přišel absolutismus bez hrází a mezí“¹⁹⁰ a hovořil o vojenské diktatuře.¹⁹¹ Také Antonín Švehla ve dvacátých letech 20. století uváděl, že mladá demokracie nastoupila namísto vlád absolutistických.¹⁹²

Vezmeme-li za základ současné znaky demokratického právního státu jako jsou právní jistota, dělba moci, ochrana základních práv a demokracie,¹⁹³ lze zkoumat, zda je lze nalézt v právním řádu Československé republiky a nakolik byly dodržovány v žijícím právu. Důležité je přitom akcentovat dobový právní narativ obrazu československého státu a jeho právního řádu. Lze říci, že meziválečné Československo kombinovalo liberálně¹⁹⁴ a zčásti sociálně demokratické¹⁹⁵ koncepce právního státu. Přitom však nutně

185 Viz MULÁK, Jiří, Několik poznámek a úvah nad ideou demokratického právního státu, dostupné online: <<https://www.pravniprostor.cz/clanky/ustavni-pravo/nekolik-poznamek-uvah-nad-ideou-democratickeho-pravniho-statu>> [11.04.2023].

186 Zákon č. 50/1923 Sb. z. a n., na ochranu republiky.

187 Viz PAVLÍČEK, Václav a kol., Ústavní právo a státověda, 1. Díl. Obecná státověda, Praha 1998, s. 51.

188 O válečné cenzuře viz např. CHYRYPAR, Michal, Část čtvrtá. 1864–1918. V zájmu širší a užší vlasti. Literární cenzura v éře měšťanského liberalismu a modernismu, in: WÖGERBAUER, Michael a kol., V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014. Svazek I. 1749–1938, Praha 2015, s. 546–560.

189 KURAL, Václav, Československo jako historická chyba?, Moderní dějiny, 1994, 2, 2, s. 23.

190 SOUKUP, František, Proč jsme nechtěli rakouskou monarchii. Vzpomínky právníka a politika z cesty k 28. říjnu 1918, KOBER, Jan (ed.), Praha, 2022, s. 13.

191 SOUKUP, F., Proč jsme nechtěli, c. d., s. 14. V uvedené publikaci je řada informací týkajících se transformace právního řádu, státu a jeho orgánů, ale i změn v celkovém přístupu panujícího establishmentu k různým otázkám.

192 Dokonce použil nadnesený pojem absolutisticko-feudálních vlád. Viz Archiv Národního muzea, fond Antonín Švehla, k. č. 1, inv. č. 39, zredigovaný fragment přednášky Člověk a půda z roku 1921 nebo 1922.

193 PREUSS, O., Demokratický právní stát, c. d., s. 372.

194 Označení liberální demokracie pro označení 1. ČSR používá např. Jaroslav Valenta. Viz např. VALENTA, Jaroslav, Čtyři nástupnické státy a osudy jejich demokracie, in: VALENTA, Jaroslav – VORÁČEK, Emil – HARNA, Josef (usp.), Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, Díl 1., Praha, 1999, s. 227.

195 Byť nedostatky právě v sociální oblasti zejm. pak hromadně reflektované v důsledku hospodářské krize vedly k populismu a oslabování demokracie a měly být původně napraveny podle představ nejen E. Beneše po roce 1945. Viz VALENTA, J., Čtyři nástupnické státy, c. d., s. 229.

přebíralo aparát a právní řád předchozího režimu, který již akceptoval konstitucionalismus, nicméně současně obsahoval zakódovány některé rigidní prvky předchozího státoprávního vývoje včetně nacionálních problémů. Novými problémy mladé republiky byly např. stát stran, tj. zbytněná moc představitelů politických stran v politickém systému a její vrůstání do státního aparátu a s ní spojená moc mimoparlamentních orgánů a jejich provázání s ekonomickými elitami.¹⁹⁶

II.2.2 Antonín Švehla a jeho vybraná vyjádření a činnost ve vztahu k jednotlivým prvkům demokratického právního státu v ČSR

Antonína Švehlu je z pohledu práva a právních koncepcí třeba vnímat nejen jako představitele dobových politických elit umně budujícího na základě vazeb loajalit funkční stranický, politický a státní systém, ale rovněž jako někoho, kdo byl součástí dobových orgánů právo tvořících, provádějících i aplikujících. Antonín Švehla byl prvním československým ministrem vnitra¹⁹⁷ a náměstkem předsedy vlády v době, kdy se v mimořádných poměrech vyvolaných první světovou válkou, jejími souvislostmi a důsledky, vytvářel právní rámec nového státu, v době, kdy právě ministři vnitra, národní obrany a financí hráli zcela výjimečnou roli.¹⁹⁸ Byl především trojnásobným předsedou československé vlády¹⁹⁹ a členem Národního výboru a zákonodárných orgánů.²⁰⁰ Právě Švehla odpovídal dobové představě Woodrowa Wilsona o demokratickém státníkovi, jímž měl být člověk obyčejných (rozuměj běžných) názorů, ale neobyčejných schopností.²⁰¹

Výběrově lze zmínit některé ze znaků demokratického právního státu v 1. ČSR a snažit se identifikovat, jak se k nim vyjadřoval či jak k nim přispěl Antonín Švehla. Švehlovy názory a činnosti reflektují dobové právní vědomí československých politických elit, tedy společenský původ a působení práva, odraz objektivního práva ve vědomí lidí. A to jednak složku právního vědomí zahrnující vědomí a znalost práva, jednak složku mínění, hodnotících soudů o právu včetně smyslu pro spravedlnost a představ o právu jako umění dobrého a spravedlivého (ono pověstné *ars boni et aequi*).²⁰² Napovídají tedy o tom,

196 ŠOUŠA, J., Právní úprava amnestie, c. d., s. 170.

197 Antonín Švehla se ministrem vnitra stal jako kompromisní kandidát, neboť národní demokraté chtěli původně ministerstvo vnitra pro sebe, příp. pro některého sympatizujícího nestraníka, a hrozili, že jinak budou znovu hlasovat o setrvání ve vládě. Viz Archiv Národního muzea, fond Alois Rašín, k. č. 15, inv. č. 865, záznam o stanovisku národní demokracie.

198 Viz Archiv Národního muzea, fond Antonín Švehla, k. č. 1, inv. č. 7, Obrázková korespondence 1938, XI, 229, kde je výslovně uvedeno, že „jako ministr vnitra a náměstek předsedy vlády řídil Švehla [...] i všechny velké legislativní akce“.

199 Antonín Švehla byl prvním československým ministrem vnitra od 14. listopadu 1918 do 15. září 1920 a sedm let rovněž předsedou tří československých vlád. První od 7. října 1922 do 9. prosince 1925, druhé od 9. prosince 1925 do 18. března 1926 a třetí, tzv. vlády panské koalice, od 12. října 1926 do 1. února 1929. Viz KOLEKTIV AUTORŮ, Antonín Švehla, dostupné online: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Antonín_Švehla> [08.04.2023]. Obdobně viz ŠOUŠA, Jiří, Antonín Švehla a pozapomenuté diskuse, osnovy a návrhy realizovaných i nerealizovaných zákonodárných projektů jeho doby, Právněhistorické studie, 2023, 52, 3 (v tisku).

200 Tamtéž.

201 ROKOSKÝ, Jaroslav, Antonín Švehla, státník ve službách demokracie, in: ŠOUŠA, Jiří. – MILLER, Daniel E. – HRABIK SAMAL, Mary (ed.), K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách. Praha 2001, s. 73.

202 Viz VEČEŘA, Miloš – URBANOVÁ, Martina a kolektiv, Právní vědomí v teoreticko-empirickém pohledu, Brno 2015, s. 11 a s. 18–21.

jaký byl oficiální přístup tehdejšího establishmentu Československé republiky k uvedeným kategoriím práva.

Antonín Švehla svým působením ať vědomě či nevědomě současně napomáhal formovat právní vědomí ve svrchu řečeném smyslu nejen u příslušných politických a společenských elit, ale i u veřejného mínění, tzn. u adresátů norem. Už Eugen Ehrlich a další představitelé sociologického přístupu k právu zdůraznili, že právě mimoprávní elementy právo ovlivňující není radno přehlížet.²⁰³ Sám Antonín Švehla se snažil vládnout v mezích ústavy a ústavní hranice v některých případech hájil dokonce proti Tomáši Garrigue Masarykovi, ačkoliv současně lze říci, že „jeho myšlení bylo příliš politické, aby se vždy udržel v hranicích, oddělujících právo od politické moci“.²⁰⁴ Je však vhodné poznamenat, že spíše než by šlo o projev nějaké filozofické či právní konceptualizace, přispěl k těmto pohledům Švehlův pragmatismus, racionalismus a jeho mentalita selských kořenů, podle kterých klíčovým hlediskem hodnocení věcí a následného konání byla účelnost.²⁰⁵ Švehla vždy upřednostňoval vyjednávání, kompromis a konsenzus.²⁰⁶

Švehla nikdy nesklouzl k pohrdání právem a právníky. Naopak se přikláněl k řešení situací primárně prostřednictvím nástrojů poskytnutých zákonem. Uznával disciplínu, loajalitu, dodržování pravidel, tedy i právního řádu²⁰⁷ včetně právní jistoty a legitimního očekávání na základě a v mezích zákonů vydávaných v limitech ústavy. V programovém prohlášení z roku 1925 uvedl: „V moderní společnosti [...] má veškeré občanstvo svrchovaný zájem na tom, aby ve státě zavládl pevný a trvalý právní řád, měnitelný pouze zákonnými akty ve smyslu ústavy.“²⁰⁸ Švehla se ve svých vládních prohlášeních kromě jiného hlásil k právní ochraně, nestrannému konání spravedlnosti, kodifikaci práva²⁰⁹ s ohledem na právní jistotu a modernizaci právního řádu a k výchově společnosti k politické, kulturní i národnostní snášenlivosti.²¹⁰

Z hlediska státního aparátu Švehla obecně podporoval politicky neutrální a profesionální státní službu. Např. v Memorandu ministra vnitra Antonína Švehly úřadům českých zemí ze dne 30. prosince 1918 bylo řečeno, že má být „veškeré úřednictvo prodchnuto přesvědčením, že novým povinností svým může dostáti jen tehdy, pakliže zákonné povinnosti bude nestranně a spravedlivě používati“,²¹¹ což bylo zopakováno dne 15. ledna 1919.²¹² Přitom ovšem na druhou stranu byla (nejen) pro ministerské úředníky typická stranická příslušnost k politické straně, které bylo příslušné ministerstvo v rámci koaličního vyjednávání „přiděleno“.

203 Tamtéž, s. 17.

204 KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří (eds.), Rozmluvy se Švehlou a o Švehlovi. Vzpomínky agrárního diplomata Karla Mečíře, Praha 2018, s. 203.

205 Tamtéž, s. 231.

206 MILLER, Daniel E., Antonín Švehla – mistr politického kompromisu, Praha 2001, s. 18 a 27.

207 KUBŮ, E. – ŠOUŠA, J. (eds.), Rozmluvy se Švehlou a o Švehlovi, c. d., s. 9.

208 Programové prohlášení 2. Švehlovy vlády v Poslanecké sněmovně NS 18. 12. 1925 viz MACHATKOVÁ, Raisa, Z protokolů schůzí 7. československé vlády 9. 12. 1925 – 18. 3. 1926, Edice vybraných pasáží, Praha 1993, s. 12.

209 Jako zajímavost lze uvést, že tamtéž zmínil vydání nového stavebního zákona a úmysl vydat zákoník práce, na který jsme si počkali ještě dlouhých 40 let. Programové prohlášení 2. Švehlovy vlády v Poslanecké sněmovně NS 18. 12. 1925 viz MACHATKOVÁ, R., Z protokolů, c. d., s. 19 a 21; KUBŮ, E. – ŠOUŠA, J. (eds.), Rozmluvy se Švehlou, c. d., s. 138, 140 a 149.

210 Programové prohlášení 2. Švehlovy vlády v Posl. sněmovně NS 18. 12. 1925 viz Programové prohlášení 2. Švehlovy vlády v Poslanecké sněmovně NS 18. 12. 1925 v MACHATKOVÁ, R., Z protokolů, c. d., s. 25.

211 MILLER, D. E., Antonín Švehla, c. d., s. 66.

212 Tamtéž, s. 66–67.

Programové prohlášení 2. Švehlovy vlády tzv. všenárodní koalice z roku 1925 se hlásilo k demokracii, parlamentarismu založenému na demokratických volbách, principu vlády většiny, na humanitě, spravedlnosti a pluralitním stranickopolitickém systému.²¹³ Švehla sám považoval volby za nezbytnou a nedílnou součást politického zřízení. Po svém zvolení v roce 1925 např. uvedl: „Volba je důvěra a důvěra je závazek nejčestnější a nejposvátnější, neboť jest to závazek vzniklý ne z donucení, ale z dobré vůle člověka...“²¹⁴ Obecně Antonín Švehla v rámci aktivního i pasivního volebního práva prosazoval v Československé republice principy všeobecných, rovných, tajných a přímých voleb, se snížením volební věkové hranice a rovností volebního práva pro muže i pro ženy.²¹⁵ Antonín Švehla jako ministr vnitra pomohl prosadit, aby tyto zásady volebního práva platily shodně, tj. rovnoprávně na celém území státu.²¹⁶

S volbami souvisela i otázka československého stranickopolitického systému, a to nejen tzv. volebních stran, neboť po dobu působení Antonína Švehly ve stranických a státních funkcích neexistovala v Československu komplexnější úprava politických stran. Antonín Švehla jednoznačně považoval za základ státu politické strany.²¹⁷ Sám se přitom snažil budovat stranu masovou, propojenou s různými „satelitními“ organizacemi.²¹⁸ Z toho důvodu jednoznačně podporoval pluralitu politických stran, vládu většiny, ale i existenci aktivní opozice, což jsou rovněž znaky dnes uváděné jako znaky demokratického právního státu. Ohledně potřeby široké politické plurality se Švehla též opakovaně vyjadřoval. Podle Karla Čapka výslovně uvedl, že: „... demokracie znamená strany, znamená, že lidé mají právo na různé zájmy, zásady a ideály a musejí se dohodnout. Strany znamenají kontrolu [...] Dobrá opozice, to je stejně důležitá záruka demokracie jako dobrá většina. Opozice je kontrola, to je soutěž...“²¹⁹

Meziválečná tzv. první Československá republika, přes všechny poměrně razantní zásahy vůči stoupencům krajně opozičních myšlenkových proudů i jejich tisku, projevům a akcím, až do okamžiku, kdy se k moci v Německu dostali nacisté a začalo reálně hrozit ohrožení státnosti a územní svrchovanosti a celistvosti státu, nepřikročila k rozpouštění a zastavování činnosti politických stran a to ani na levé ani na pravé straně politického spektra. Důvody byly zakódovány v trvalém politickém systému spočívajícím na konsenzu klíčových českých/československých politických stran,²²⁰ při existenci i krajních a radikálních politických stran a heterogenitě zájmů.²²¹

Švehla jednoznačně podporoval²²² parlamentarismus jako organizační a funkční zajištění zastupitelské demokracie, a to jednak z hlediska všeobecného volebního práva s výjimkami pro příslušníky ozbrojených sborů, založeného na principech tajného a přímého

213 Programové prohlášení 2. Švehlovy vlády v Poslanecké sněmovně NS 18. 12. 1925 v MACHATKOVÁ, R., Z protokollů, c. d., s. 7, 8, 9, 11.

214 ROKOSKÝ, J., Antonín Švehla, c. d., s. 76.

215 BROKLOVÁ, Eva, Antonín Švehla. Tvůrce politického systému, Praha 2017, s. 149–151.

216 KUKLÍK, Jan, Příběh československé ústavy 1920. I. Příprava a přijetí ústavní listiny, Praha 2020, s. 109.

217 ROKOSKÝ, J., Antonín Švehla, c. d., s. 80.

218 MILLER, D. E., Antonín Švehla, c. d., s. 20 a 21.

219 ČAPEK, Karel, Na karlovarském letišti, in: MARŠÁLEK, Milan – KOLÁŘ, Michal (usp.), Ze Švehlových rozhovorů, Praha 1990, s. 4 (nepaginováno).

220 HEIMANN, Mary, Československo. Stát, který zklamal, c. d., s. 53.

221 BROKLOVÁ, E., Československá demokracie, c. d., s. 39 a 43.

222 Programové prohlášení 2. Švehlovy vlády v Poslanecké sněmovně NS 18. 12. 1925 v MACHATKOVÁ, R., Z protokollů, c. d., s. 8.

hlasování.²²³ Byl to také Švehla, kdo se zasadil o druhou komoru československého parlamentu.²²⁴ Dokonce původně usiloval o to, aby postavení senátu bylo silnější, než byla konečná ústavní podoba tohoto sboru. Švehla například původně prosazoval, aby k přehlasování senátu byla potřeba vyšší kvalifikovaná většina nebo aby senát spolurozhodoval o rozpočtu.²²⁵ U moci vládní a výkonné, přestože to byl právě Antonín Švehla, kdo napomohl vyjednat a prosadit revizi práv a pozice prezidenta v ústavním právu směrem ke konečné ústavní podobě postavení hlavy státu,²²⁶ již lze z pohledu modelů parlamentních republik považovat za relativně silnou, Švehla obecně naopak snahy o prezidentský systém, tedy zasahování prezidenta či jím vyslaných osob do kompetencí předsedy a členů vlády, odmítal, a to právě s výslovným odkazem na ústavní rámec dělby moci.²²⁷ Prosazoval tedy parlamentní republiku²²⁸ s dělbou moci včetně nezávislých soudů.

Uvedené preferenční narativy reflektují, že mezi otázkami souvisejícími s demokratickým právním státem, k nimž se Švehla opakovaně vyjadřoval, byla právě i forma vlády podle způsobu moci. Švehla nehodnotil tuto otázku podle osobních preferencí, ale podle účelnosti.²²⁹ Přestože si uvědomoval nedostatky liberálně demokratického systému, dospěl k závěru, že pro Československo není žádná jiná možnost nežli právě liberální demokracie v dobovém rozsahu a podobě.²³⁰

Další ze zásad demokratického právního státu, jež Švehla prokazatelně podporoval, byla rovnost před zákonem a zákaz diskriminace. Kromě rovnosti občanů lze upozornit na § 106, 122 a další ustanovení Ústavní listiny 1920, jež dávala na svou dobu poměrně významná práva i cizincům v ČSR.²³¹ Velký důraz Antonín Švehla kladl rovněž na sociální pojištění, jakožto reflexi principu solidarity, což zdůraznil jak v rámci koaličních dohod (např. v koaliční úmluvě jeho první vlády)²³² nebo v projevech v parlamentu,²³³ tak při veřejných akcích, např. při projevu v čele vládní delegace u prezidenta Masaryka dne 28. října 1923²³⁴ nebo při veřejném projevu dne 5. července 1927 v Kroměříži.²³⁵ Z hlediska rovnosti Švehla uznával v obecné rovině i rovnost mužů a žen, která se ovšem explicitně nedostala do ustanovení Ústavní listiny 1920 mj. proto, že se proti tomu údajně postavil uznávaný právní teoretik, normativista František Weyr.²³⁶ V otázce jazykové

223 Viz Programové prohlášení 2. Švehlovy vlády v Poslanecké sněmovně NS 18. 12. 1925 v MACHATKOVÁ, R., Z protokolů, c. d., s. 7; KUKLÍK, J., Příběh československé ústavy 1920. I., c. d., s. 110–113.

224 KUBŮ, E. – ŠOUŠA, J. (eds.), Rozmluvy, c. d., s. 126; též viz MILLER, D. E., Antonín Švehla, c. d., s. 82.

225 Viz text § 45 osnovy Ústavní listiny s připomínkami v Archivu Národního muzea, fond Antonín Švehla, k. č. 2, inv. č. 117, Vládní návrh Ústavní listiny, verze z roku 1919 s rukopisnými úpravami Švehly a prof. Fr. Vavříčka a vloženými listy s poznámkami a výpisky Švehly jako ministra vnitra.

226 KUKLÍK, J., Příběh československé ústavy 1920. I., c. d., s. 86.

227 KUBŮ, E. – ŠOUŠA, J. (eds.), Rozmluvy, c. d., s. 120–121.

228 MILLER, D. E., Antonín Švehla, c. d., s. 83.

229 KUBŮ, E. – ŠOUŠA, J. (eds.), Rozmluvy, c. d., s. 231.

230 ČAPEK, K., Na karlovarském letišti, c. d., s. 2 (nepaginováno).

231 KUKLÍK, Jan, Příběh československé ústavy 1920. II. Ústava a její proměny v meziválečném období, Praha 2022, s. 116.

232 V ní bylo dohodnuto invalidní a starobní pojištění. Viz Archiv Národního muzea, fond Alois Rašín, k. č. 15, inv. č. 868, Úmluva mezi stranami tvořícími koalici.

233 Programové prohlášení 2. Švehlovy vlády v Posl. sněmovně NS 18. 12. 1925 v MACHATKOVÁ, R., Z protokolů, c. d., s. 11.

234 V něm kromě sociálního pojištění zdůraznil i podporu nezaměstnaných a péči o invalidy. Viz Archiv Národního muzea, fond Antonín Švehla, k. č. 2, inv. č. 130, Text slavnostního projevu premiéra Švehly v čele vládní delegace k Masarykovi dne 28. 10. 1923.

235 MILLER, D. E., Antonín Švehla, c. d., s. 136.

236 KUBŮ, E. – ŠOUŠA, J. (eds.), Rozmluvy, c. d., s. 166 a 175.

a ústavně zaručených kolektivních práv národnostních menšin byl Švehla umírněný a např. se podařilo snížit ono značné procento pro kolektivní práva menšin z původně navrhovaných 25 % na 20 %²³⁷ v soudním okrese.²³⁸

V oblasti ochrany základních práv a svobod Švehla výslovně zdůraznil ochranu svobody vyznání.²³⁹ Tak dne 5. července 1925 měl Antonín Švehla projev v Kroměříži, v němž uvedl: „... příslušenství k církvi, ať té neb oné nebo jakékoliv vyznání víry nesmí být nikomu privilegiem ani hanbou...“²⁴⁰ čímž potvrdil ustanovení Ústavní listiny 1920²⁴¹ i praxi běžnou v ČSR v letech 1918–1938. Československá republika se při sporech mezi různými konfesemi či věřícími a jejich církvemi snažila, pokud to bylo možné, alespoň ve většině případů prvořadě držet platných a účinných zákonů.²⁴² Současně Antonín Švehla prosazoval kooperativní, tedy partnerský model konfesněprávních vztahů.²⁴³ Obdobně se Švehla snažil mírnit roztržku mezi ČSR a Svatým stolcem, k níž došlo v souvislosti s jubilejními oslavami výročí smrti Mistra Jana Husa a odjezdu papežského nuncia z ČSR.²⁴⁴

Samostatnou kapitolu z hlediska prvků demokratického právního státu, jako jsou principy právní jistoty, legitimního očekávání či spravedlnosti a solidarity, by si vyžádaly postoje a činnost Antonína Švehly ohledně právního institutu pozemkové reformy. Švehla sám dokonce vytvářel zvláštní argumenty její realizace. Např. na shromáždění ve Vysokém nad Jizerou neprezentoval Švehla pozemkovou reformu jako diskontinuitní zásah do vlastnických vztahů, ale naopak jako jakousi kvazirestituci půdy českým lidem, kterému byla odňata po Bílé hoře a v průběhu staletí politickým a hospodářským násilím.²⁴⁵

Při zkoumání prvků demokratického právního státu v ČSR je ovšem třeba uvést, že po zrodu Československa se české politické myšlení a publicistika vyznačovaly přeexponováním užíváním pojmu demokracie, což mělo kořeny již v minulosti.²⁴⁶ Profesor Německé univerzity v Praze specializující se na ústavní a správní právo a československý

237 Viz § 2 (ústavního) zákona č. 122/1920 Sb. z. a n., podle § 129 ústavní listiny, jímž se stanoví zásady jazykového práva v republice Československé.

238 Viz Archiv Národního muzea, fond Alois Rašín, k. č. 15, inv. č. 871, návrh jazykového zákona a notes s výpisky Aloise Rašína.

239 Např. viz MILLER, D. E., Antonín Švehla, c. d., s. 82.

240 BROKLOVÁ, E., Antonín Švehla, c. d., s. 317.

241 Ustanovení § 121–125 Ústavní listiny 1920 stanovila svobodu a rovnost vyznání, rovnost při výkonu vyznání, náboženství a víry, pokud to nebylo v rozporu s veřejným pořádkem a dobrými mravy, zákaz nucení k účasti na náboženském úkonu a zákaz těch náboženských úkonů, které by odporovaly veřejnému pořádku a mravnosti.

242 Viz ŠOUŠA, J., Právní úprava amnestie, c. d., s. 186. Viz k tomu též např. Národní archiv, fond 1075/2 Ministerstvo vnitra – Stará registratura 1918–1944, k. č. 13, inv. č. 1093, sign. 1/73/18, č. j. 4698, Dopis Městského úřadu ve Dvoře Králové ze dne 9. 5. 1924, Národní archiv, fond 1082 Prezidium ministerské rady 1918–1945, k. č. 9, inv. č. 384, sign. 4, č. j. 336/1924, zpráva ze dne 17. 1. 1924 ad.

243 KUBŮ, E. – ŠOUŠA, J. (eds.), Rozmluvy, c. d., s. 141, 142, 165, a též KUKLÍK, J., Příběh československé ústavy 1920. I., c. d., s. 165 a 185. Odluka původně v osnově byla, ale byla vypuštěna v § 121, viz Archiv Národního muzea, fond Antonín Švehla, k. č. 2, inv. č. 117, Vládní návrh Ústavní listiny, verze z roku 1919 s rukopisnými úpravami Švehly a prof. Fr. Vavříňka a vloženými listy s poznámkami a výpisky Švehly jako ministra vnitra.

244 Ze Švehlova rukopisu ke konceptu vládního prohlášení je zřejmé mírnění kritiky a současně právní argumentace. Viz Archiv Národního muzea, fond Antonín Švehla, k. č. 2, inv. č. 141, koncept vládního prohlášení ze 17. 7. 1925 – rukopis A. Švehly. Srov. kapitola Šebek.

245 MILLER, D. E., Antonín Švehla, c. d., s. 88.

246 KVAČEK, Robert, Ke vzniku Československa, in: VALENTA, Jaroslav – VORÁČEK, Emil – HARNA, Josef (usp.). Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě. Díl 1., Praha 1999, s. 35; ZNOJ, Milan, Demokracie a identita. Český případ, Moderní dějiny, 1994, 2, 2, s. 46; NECHVÁTAL, Martin, Občanská společnost, demokracie, plebejství, Moderní dějiny, 1994, 2, 2, s. 56; HEIMANN, M., Československo, c. d., s. 52.

politik za Německou demokratickou svobodomyšlnou stranu Ludwig Spiegel²⁴⁷ hovořil o tom, že byla práva více deklarována než dodržována.²⁴⁸

Pokud bychom měli zmínit některé nedostatky u elementů demokratického právního státu v ČSR v letech 1918–1933, u nichž byl přítomen Antonín Švehla, za problematickou by bylo možné považovat např. tzv. Pětku,²⁴⁹ tedy neformální sdružení politiků koaličních stran,²⁵⁰ které ovlivňovalo rozhodovací procesy a usnadňovalo dohody koaličních stran díky tehdy fungujícím vázaným mandátům. Vázané mandáty byly v přímém rozporu s výslovným zněním ústavy, konkrétně s § 22 odst. 1 Ústavní listiny 1920, v němž bylo zakotveno, že: „Členové Národního shromáždění vykonávají svůj mandát osobně; nesmějí od nikoho přijímati příkazů.“ Nicméně v důsledku rozhodovací činnosti volebního soudu byla ústavní konstrukce poslaneckého mandátu zcela transformována do podoby tzv. vázaného mandátu.²⁵¹ Kromě klíčové Pětky byly vytvářeny i různé další pětičlenné orgány složené na základě shodného klíče, ovšem s jiným personálním obsazením, které projednávaly v rámci koalice různé speciální otázky (např. tzv. samosprávná pětka, sociálně politická pětka apod.).²⁵²

Přestože pozdější obdobná politická tělesa, jako byly tzv. Šestka, Osmička či Desítka, již neměla zdaleka takové kompetence jako Pětka,²⁵³ nadále přetrvávala praxe předjednávání věci v užších grémiích, konkrétně při užším jednání tzv. politických ministrů.²⁵⁴ Pětka nebyla institutem ústavním, tento institut v podstatě neměl oporu v právním řádu, podle dobových současníků zejména proto, že přebírala úkoly parlamentních klubů a předem jim určovala, co mají dělat, rozhodovala o obsazení úřadů, míst a o opatřeních, aniž by takový postup měl oporu v ústavních či jiných zákonech.²⁵⁵ Švehla si problematičnost Pětky a obdobných těles uvědomoval, nicméně považoval je stále za nástroj legitimní, který napomohl fungování demokracie.²⁵⁶ Zmínit nakonec lze i úvahu, zda politická realita Pětky nenavazovala z hlediska počtu osob i činnosti do jisté míry na pětičlenné užší vedení Národního výboru.²⁵⁷ Nelze však říci, že by Švehla vždy podpořil řešení rychlejší a snazší oproti řešení ústavně a právně presumovanému.²⁵⁸

247 Podrobněji např. KOLEKTIV AUTORŮ, Ludwig Spiegel, dostupné online: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Ludwig_Spiegel> [06.08.2023].

248 Viz GONĚC, Vladimír, Státoprávní problémy meziválečného Československa z pohledu Právnické fakulty Německé univerzity v Praze, in: VALENTA, Jaroslav – VORÁČEK, Emil – HARNA, Josef (usp.), Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, Díl 1., Praha 1999, s. 130.

249 Odlišný názor, podle kterého role těchto mimoústavních orgánů, institucí a skupin nebyla tak stěžejní a nemělo by na ni být nahlíženo tak kriticky např. ve vztahu k parlamentarismu, zastává Jaroslav Valenta. Viz např. VALENTA, J., Čtyři nástupnické státy, c. d., s. 229–230.

250 Archiv Národního muzea, fond Alois Rašín, k. č. 15, inv. č. 876, Výtah z protokolu schůze ministerské rady ze dne 10. 5. 1922, sepsaný dne 11. 5. 1922.

251 Podrobněji k praxi volebního soudu před zavedením i po zavedení tzv. poslaneckých reverzů viz KLIMEK, Antonín, Počátky parlamentní demokracie v Československu, in: VALENTA, Jaroslav – VORÁČEK, Emil – HARNA, Josef (usp.), Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, Díl 1., Praha 1999, s. 117.

252 Archiv Národního muzea, fond Alois Rašín, k. č. 15, inv. č. 879, Program VV parlamentní komise koncentrovaných stran v roce 1922 ad.

253 BROKLOVÁ, E., Antonín Švehla, c. d., s. 327.

254 Podle poznatků J. Kuklíka, sdělených dne 13. dubna 2023.

255 Viz MATOUŠEK, Josef, O československé politice za poslední dva roky 1924–1925, Mladá Boleslav 1925, s. 19.

256 ČAPEK, K., Na karlovarském letišti, c. d., s. 2 (nepaginováno). Obdobně jako Antonín Švehla zhodnotil Pětku i právní historik Ladislav Vojáček. Viz VOJÁČEK, Ladislav, Urážky, pomluvy, nactiutrhání. Ochrana cti v československém trestním právu, Praha 2006, s. 91.

257 K pětičlennému vedení Národního výboru viz KLIMEK, A., Počátky parlamentní demokracie, c. d., s. 113.

258 MILLER, D. E., Antonín Švehla, c. d., s. 100.

Svrchu reflektovaný přístup mimo jiné naznačuje, že Švehla patřil k politikům se sklonem k pojetí demokracie, jež může být v krizových momentech korigována mimořádnými opatřeními.²⁵⁹ Ta ovšem měla mít oporu v právu. V důvodové zprávě zákona o mimořádných opatřeních byly limity jeho použití vysvětleny. Právilo se zde, že zákon bude použit, dojde-li k takovému vnějšímu či vnitřnímu ohrožení, jež dosahuje nesnesitelné míry, takže státní moc je k jeho odvrácení nucena použít všech vůbec dosažitelných prostředků.²⁶⁰ Právní věda i praxe vedly o otázce takových opatření diskuse.²⁶¹

Antonín Švehla odmítal zjevně nepřiměřená opatření,²⁶² což ovšem neznamená, že za jeho působení v exekutivě k významným ingerujícím zásahům nedocházelo. Např. z pozice ministra vnitra vydal směrnici ze dne 17. ledna 1919 o obnovení sledování veřejných shromáždění policisty.²⁶³ Tento institut náležel do tzv. preventivní úlohy policie²⁶⁴ a došlo tak k sukcesi praxe monarchie.²⁶⁵ Meziválečná Československá republika se také v důsledku svrchu uvedeného policejního pozorování veřejných akcí vyznačovala výrazným sledováním shromáždění, veřejných projevů a publikací. Informovány přitom v letech 1918–1933 byly nejen okresní a zemské orgány,²⁶⁶ ale poměrně četně i nejvyšší státní místa včetně ministra vnitra, prezidia ministerské rady, *in eventum* vlády jako celkového tělesa.²⁶⁷

Z pohledu konstruktů demokratického právního státu do určité míry problematickými byly (minimálně některé) tiskové procesy vyznačující se extenzivním výkladem tiskových předpisů²⁶⁸ i další zásahy proti názorům považovaným za protistátní a proti opozičním názorům²⁶⁹ včetně posuzování titulů, které nesměly být zařazeny do veřejných knihoven,²⁷⁰ kdy samotná právní praxe byla ve vztahu k ústavnímu rámci, výslovně zakazujícímu v § 113 Ústavní listiny 1920 předběžnou cenzuru, v některých ohledech

259 KUBŮ, E. – ŠOUŠA, J. (eds.), *Rozmluvy*, c. d., s. 9.

260 Zákon č. 300/1920 Sb. z. a n., o mimořádných opatřeních. Viz tisk 2694, kde je i důvodová zpráva, dostupné online: <https://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t2694_00.htm> [04.03.2023].

261 KUKLÍK, J., Příběh československé ústavy 1920. II., c. d., s. 231–234.

262 Viz ROKOSKÝ, J., Antonín Švehla, c. d., s. 238; MILLER, D. E., Antonín Švehla, c. d., s. 94.

263 Tamtéž, s. 66.

264 Tamtéž.

265 HEIMANN, M., Československo, c. d., s. 70.

266 Např. dne 2. ledna 1927 informovalo policejní ředitelství v Brně předsedu Zemské správy politické na Moravě a ve Slezsku o průběhu schůze zemského výkonného výboru Národní obce fašistické v Brně, konané dne 1. ledna 1927. Viz Archiv Národního muzea, fond Antonín Švehla, k. č. 2, inv. č. 139, Zpráva policejního ředitelství v Brně předsedovi Zemské správy politické na Moravě a ve Slezsku o průběhu schůze zemského výkonného výboru Národní obce fašistické v Brně 1. 1. 1927 ze dne 2. 1. 1927.

267 Viz např. Národní archiv, fond 1082 Prezidium ministerské rady 1918–1945, k. č. 9, inv. č. 384, sign. 4, č. j. 7708/1924, přehled schůzí za měsíc říjen 1924.

268 KOHOUT, Martin, Tisková novela z roku 1924, in: KNOLL, Vilém (ed.), *Acta Historico-iuridica Pilsnensia 2009–2010*, Plzeň 2011, s. 128–139.

269 K tiskovému právu v době působení Antonína Švehly ve státních funkcích viz např. VOJÁČEK, L., *Urážky, pomluvy, nactiutrhání*, c. d.; KOHOUT, Martin, *Tiskové zákonodárství, v legislativním procesu a judikatuře Nejvyššího soudu v letech 1918–1938*. Disertační práce. Praha: Katedra právních dějin Právnické fakulty Univerzity Karlovy 2014, která vyšla též v knižní podobě; KOHOUT, Martin, *Tisková novela z roku 1924*, in: KNOLL, VILÉM (ed.), *Acta Historico-iuridica Pilsnensia 2009–2010*, Plzeň 2011, s. 126–138; PAVLÍČEK, Tomáš, *Část pátá. V zájmu republiky. Literární cenzura v době avantgard a obrany liberální demokracie*, in: WÖGERBAUER, Michael a kol., *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014*. Svazek I. 1749–1938, vydání 1., Praha 2015, s. 691–756; HRABÁNEK, Jan – MILOTA, Albert, *Tiskové právo československé. Ochrana cti, tiskové novely, slovenské tiskové zákony atd.*, II. doplněné a rozšířené vydání, Praha 1938; a přehled bibliografie k tématu viz BALTHASAR, Vladimír, *Novinářská knihovna Arne Laurina*. 1. *Tiskové právo, svoboda tisku, cenzura, zákonodárství o tisku*, Praha 1931.

270 PAVLÍČEK, T., *Část pátá*, c. d., s. 706–708.

diskutabilní.²⁷¹ Právní úprava a aplikační praxe týkající se tiskových deliktů je problematikou specifickou a velmi rozsáhlou, která přesahuje rámec a možnosti této kapitoly. Na druhou stranu je třeba říci, že Československo nebylo ve své době ve sféře tiskového a listovního práva, umožňující poměrně rozsáhlé souběžné ingerence, žádnou výjimkou.

Celkově lze souhlasit s americkým historikem Galem Stokesem, který uvedl, že se Československo snažilo uvést v život dobové principy politické liberální demokracie intenzivněji než jeho sousedé a že prvorepubliková československá liberální demokracie padla, protože Evropa v tomto směru selhala.²⁷² Tato skutečnost byla samozřejmě reflektována i v právním řádu. Ačkoliv i v Československu byly některé objektivní podmínky jako velikost antisystémové opozice, podíl národnostních menšin obtížně hledajících své místo v novém státě, hospodářské krize nebo radikální situace, jež by nahrávaly změně liberálně demokratického právního režimu, došlo k zásadní změně až právě vlivem zahraničního podnětu a nově rozdaných karet v souvislosti s Mnichovem.²⁷³ To, že se takové úvahy v určitých kruzích objevovaly i v Československu, nedokládá jen Židenický puč, ovšem Antonín Švehla podle zjištěných poznatků k této skupině nepatřil. Například Antonín Švehla jednoznačně odmítl, když mu podle pamětníků agrární senátor a římskokatolický duchovní František Jan Krojher²⁷⁴ zprostředkoval vzkaz fašistů, že kdyby chtěl nastolit autoritativní režim, měl by jejich důvěru.²⁷⁵ Antonín Švehla měl dokonce prohlásit: „*Demokracie je systém nejpomalejší, nejtěžkopádnější, nejnamáhavější, ale přes to všechno dosud jediný možný... protože je to dosud jediný systém, který znamená svobodu*“²⁷⁶. Mezi důvody, jež bývají uváděny jako nápomocné udržení tehdejší úrovně liberálně demokratického právního státu v ČSR, jsou řazeny rovněž funkční ústava a právní řád a poněkud překvapivě sem bývá některými autory zahrnováno také, ve srovnání se sousedními státy, vázanější, normativnější a tedy méně volné²⁷⁷ rozhodování soudů.²⁷⁸

271 KOHOUT, M., Tiskové zákonodárství c. d., s. 50–51 a 73.

272 HAUNER, Milan, Anglická a severoamerická historiografie. Demokracie a národní stát, in: VALENTA, Jaroslav – VORÁČEK, Emil – HARNA, Josef (usp.), Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, Díl 1., Praha 1999, s. 79.

273 BROKLOVÁ, Eva, Srovnání politických systémů Československa, Německa a Rakouska v období 1918–1933/34, Moderní dějiny, 1994, 2, 2, s. 76.

274 Podrobněji k této osobnosti viz MAREK, Pavel, Senátor agrární strany František Jan Krojher, in: RAŠTICOVÁ, Blanka, Osobnosti agrární politiky 19. a 20. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 24.–25. května 2006, Uherské Hradiště, 2006, s. 107–112, Studie Slovákckého muzea, 11/2006.

275 KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří (ed.), Rozmluvy se Švehlou a o Švehlovi, c. d., s. 120.

276 KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří (ed.), Rozmluvy se Švehlou a o Švehlovi, c. d., s. 119.

277 Z titulů dotýkajících se teorie soudcovského dotváření a interpretace práva lze uvést např. KÜHN, Zdeněk, Aplikace práva ve složitých případech. K úloze právních principů v judikatuře, Praha, 2002, VEČEŘA, Miloš – HURDÍK, Jan – HAPLA, Martin a kolektiv, Nové trendy v soudcovské tvorbě práva. Brno, 2015, Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, svazek č. 541 Acta Universitatis Brunensis Iuridica, vol. 541, Řada teoretická. Scientia, SOBEK, Tomáš, Právní myšlení. Kritika moralismu, Praha, 2011, GERLOCH, Aleš – KYSELA, Jan – KÜHN, Zdeněk – WINTR, Jan – TRYZNA, Jan – MARŠÁLEK, Pavel – BERAN, Karel, Teorie a praxe tvorby práva, 1. vyd., Praha, 2008 nebo GERLOCH, Aleš – TRYZNA, Jan – WINTR, Jan (eds.), Metodologie interpretace práva a právní jistota, Plzeň, 2012, ohledně soudcovského rozhodování v období tzv. 1. ČSR z poslední doby viz např. PRINC, Michal, Soudnictví v českých zemích v letech 1848–1938 (soudy, soudní osoby, dobové problémy). Praha, 2015, ŠEJVL, Michal, Zásada úměrnosti v judikatuře prvorepublikového Nejvyššího správního soudu, in: KOBER, Jan a kolektiv, Republika právníků, Praha, 2021, s. 263–302 ad.

278 BROKLOVÁ, Eva, Srovnání politických systémů, c. d., s. 77.

Demokratický právní stát je metanormativní složkou právního řádu, ústavněprávní kategorií, která vznikala v rámci dějinného vývoje. Realita každého teoretického modelu je více či méně téměř vždy jeho určitou modifikací. V právním řádu českých zemí se výslovně pojem demokratického právního státu objevil až v devadesátých letech 20. století, ovšem prvky tohoto právního institutu lze nalézt již dříve, neboť sestává ze dvou elementů, totiž ze složky právního státu a ze složky demokratického státu. Pro účely této kapitoly byl použit pojem liberálního demokratického právního státu, který je v současnosti doplňován teorií tzv. militantní či bránící se demokracie. K využití principů, které jsou s koncepcí bránící se demokracie spojovány, docházelo již v právním řádu meziválečného Československa, stejně jako v něm bylo možné nalézt některé elementy přičítané dnes liberálně demokratickému právnímu státu.

Ačkoli již zmíněná postmoderní teorie společnosti singularit zdůrazňuje mimo jiné jedinečné vnímání každého individua současnosti, je zároveň pro povahu dějin symptomatické, že otisk některých osobností v dějinách zůstává zachován i po desetiletí až po staletí. Lze soudit, že jednou z takových osobností byl i Antonín Švehla, který hrál významnou roli i u právních institutů, jež bývají dnes zařazovány mezi elementy liberálně demokratického právního státu.

Pro Švehlu byla klíčová účelnost. Přesto se v ústavním a zákonném rámci přikláněl k dělbě moci včetně různých kontrolních mechanismů, k rovnosti před právem i k rovnosti občanské bez diskriminace, k umírněnému postupu a ke stranickopolitické pluralitě. Vše svrchu psané pomáhal rovněž budovat. Tak například pomáhal prosadit všeobecné, rovné, přímé a tajné hlasovací právo pro muže i pro ženy, a to na celém území československého státu. Podporoval širokou stranickopolitickou pluralitu a současně přispěl svými schopnostmi k dlouhodobému udržení relativně širokého politického konsenzu a kompromisu, kterými se ČSR odlišovala od řady ostatních, nejen sousedních zemí té doby. Byl jedním z klíčových spolutvůrců státu stran, jehož pozitivní i negativní dopady se prolínaly celou tehdejší československou společností. Antonín Švehla rovněž přispěl k udržení kooperativního konfesního vztahu státu a církve a svobody vyznání v meziválečném Československu a již v meziválečném období souzněl do jisté míry s principem solidarity, který se po 2. světové válce v českých zemích přetavil do tzv. práv 3. generace, tj. ústavně zaručených hospodářských, sociálních a kulturních práv.²⁷⁹

Protože Antonín Švehla nebyl idealistickým filozofem, ale „žil“ a budoval každodenní funkční stát a právo, není možné si vůči jeho myšlenkám a činům vystačit jen s černobílou optikou, ale je třeba na ně nahlížet komplexně, tak jako komplexní a mnohvrstevné bylo Švehlovo působení v politice, u moci zákonodárné, vládní i ve státní správě. Polemiky v hodnocení období 1918–1933 vyvolávaly a vyvolávají například některé procesy podle zákona na ochranu republiky, jakožto i zákon sám, místy možná až nadbytečně hypertrofované použití síly při potlačování řady protestů, kontrola projevů a tiskovin, otázka v praxi se prosadivších vázaných mandátů nebo tzv. Pětky či kombinovaný model obsazování

279 K dělení práv na skupiny, generace s ohledem na jejich historický a filozofický vývoj, kdy hospodářská, sociální a kulturní práva tvoří třetí skupinu – generaci viz PAVLÍČEK, Václav a kol., Ústavní právo a státověda. II. Díl. Ústavní právo České republiky, 2. aktual. vyd., Praha, 2015, s. 488.

zastupitelských sborů,²⁸⁰ příp. i jiné „obcházení“ volených orgánů,²⁸¹ včetně skutečnosti, že silný vliv měla řada nevolených osob (např. v podobě mocenského uskupení označovaného jako Hrad či Hradčany).²⁸² V meziválečném Československu také bylo možné omezit práva při ohrožení státní formy, pořádku nebo v dobách mimořádných situací a za války.²⁸³

V Československu v době působení Antonína Švehly byla nejen slovně propagována, ale i normativně zakotvena a zachovávána řada prvků řazených mezi znaky demokratického právního státu, např. zakotvení občanských práv a vytvoření justičních nástrojů pro uplatnění nároku na ochranu takových subjektivních práv jednotlivci, stranickopolitická pluralita zahrnující v podstatě celé ideové spektrum včetně zajištění možnosti zúčastnit se voleb nebo soustava nezávislého soudnictví.²⁸⁴ Československou ústavu z roku 1920 a československý právní řád v letech 1918–1933 ve srovnání s ústavami a právními řády jiných států je proto možné považovat za liberálně demokratické.²⁸⁵

Všechny svrchu řečené znaky, ať již z prezentního pohledu posilující či oslabující prvky demokratického právního státu, tvořily *modus operandi* tehdejšího československého státu, jeho zřízení²⁸⁶ a jeho právního řádu. Na tomto místě lze znovu zopakovat, že koncepce demokratického právního státu se vyvíjí a ve zkoumaném období ještě zdaleka nebyly její požadavky dotvořeny a ukotveny. Z hlediska hodnocení splnění principů demokratického právního státu by proto měly být vůči první Československé republice a jejím představitelům v tomto směru vznášeny srovnatelné požadavky jako požadavky kladené na ostatní státy a jejich představitele dané dějinné doby. „Je nutné [...] posuzovat v tomto jak časovém, tak regionálním kontextu, vážit jeho klady a zápory, zaznamenávat jeho úspěchy a nezdary.“²⁸⁷

Srovnáme-li právní vědomí politické reprezentace v době Švehlova života, náležel k těm osobnostem, jež ve své době měly blíže k hodnotám demokratického právního státu a snažily se tento model uplatňovat. I on se přičinil, že až do osudných mnichovských dní zůstala ČSR státem snažícím se udržet zásady právního státu. V tomto ohledu Antonín Švehla představuje ony tradice a inspirace, k nimž občané ČR mohou přihlížet dodnes.

---

280 Např. při zemských volbách v roce 1928 bylo v zemi České jmenováno 8 agrárníků, národních socialistů, 5 členů ČSDSD, 4 lidovci a 4 zastupitelé za BdL, 3 národní demokraté, 3 němečtí křesťanští sociálové a 3 živnostníci, naproti tomu jen 2 členové německé sociální demokracie, která byla pátá nejsilnější, a žádný komunist, ač šlo podle volebního výsledku o třetí nejsilnější stranu s více hlasy než sociální demokracie. Viz KOLEKTIV AUTORŮ, Zemské volby v Československu 1928, dostupné online: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Zemské_volby_v_Československu_1928> [11.04.2023].

281 BROKLOVÁ, E., Československá demokracie, c. d., s. 84.

282 HEIMANN, M., Československo, c. d., s. 72.

283 BROKLOVÁ, E., Sté výročí, c. d., s. 91.

284 Tamtéž, s. 106.

285 MILLER, D. E., Antonín Švehla, c. d., s. 15.

286 VALENTA, J., Čtyři nástupnické státy, c. d., s. 228.

287 Tamtéž, s. 223.

II.3 PRVÝ ŠTÁTNIČKÝ KROK ANTONÍNA ŠVEHLU SMEROM K SLOVENSKU (30. MÁJ 1917)²⁸⁸

Predmetom textu bude akt, ktorý svojho času nazval Jan Galandauer programovou revolúciou. Presnejšie pôjde o súvislosti a dôsledky štátprávneho vyhlásenia z 30. mája 1917. Jeho príprava a polemiky okolo neho, sú už českou historiografiou detailne spracované. Našou úlohou preto bude poukázať na slovenský podiel pri príprave tohto dokumentu, kde nezastupiteľnú úlohu zohral práve Antonín Švehla. Ide pri interpretáciách vzniku Československa o stále nedocenený dokument, ktorým sa česká politika odklonila od dlhodobo sledovanej Palackého koncepcie historického národa a pripravila si cestu k prirodzeno-právnym princípom a k česko-slovenskému riešeniu. Podľa nás ide o rozhodujúci míľnik na ceste k československému štátu. Ide súčasne v súvislosti s jeho rozdelením v deväťdesiatych rokoch – prinajmenšom časťou českých politológov – o demonizovanú údajnú najväčšiu chybu českej politiky 20. storočia. Takéto hodnotenie však na rozdiel od dobových Pekařových úvah vychádzalo skôr z emocionálnych a ahistoricky spätne projektovaných prístupov.

Prvé vojnové roky nepriali absolútne žiadnej kultivácii česko-slovenských vzťahov, ktoré sa ocitli na úrovni ojedinelých individuálnych kontaktov. Anton Štefánek, redaktor pražského denníka *Národní listy*, spomínal: „Vlivní politikovia českí sa nevedeli spriatelit s našimi návrhmi, aby Slovensko bolo pojaté do politického programu českého. Roku pätnásteho sa hovorilo v Prahe len s útrpnosťou, ale málokto veril, že by bolo možné rozšíriť ašpirácie poveljné i na Slovensko. Že Čechy obdržia čo priam v rámci monarchie akúsi politickú samostatnosť, tomu sa verilo, žeby bolo možno prinútiť Maďarov ku väčším ústupkom voči Slovákom, tomu sa neverilo... Reálni a skúsení politici Kramář, Rašín a Švehla boli zdržanliví, patrne i preto, že mimo nás oboch (kol. Votruba sa stal redaktorom Venkova) a M. Hodžu, Kornela Stodolu a Ivana Déreera vo Viedni nebolo možno dorozumeť sa so Slovákmí.“²⁸⁹ Situácia

288 Štúdiá bola vypracovaná v rámci projektu APVV-20-0526 Politická socializácia na území Slovenska v rokoch 1848 – 1993 a projektu VEGA 1/0139/21 Slovenský intelektuál na križovatke tradície a moderny č. 2/0114/21.

289 Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, fond A. Štefánek, kart. 26, inv. č. 874, ŠTEFÁNEK, Anton: Naša situácia v Prahe počas vojny.

Český lev pred maďarskou bránou.
Borsszem Jankó, 50, 44, 2604, 4. november 1917.

bola podstatne horšia ako naznačujú uvedené, spätne projektované úvahy vyzdvihujúce osobnosti, ktoré chcel autor s odstupom času prioritne spomenúť.

Absencia slovenského rozmeru v českej politike bola trvalým javom, jej domáce možnosti veľmi obmedzené. Situáciu treba vnímať v kontexte servilného prejavu Františka Staňka z korunovácie cisára Karola na uhorského kráľa v Budapešti. A hoci nešťastný text nakoniec neodznal, už len Staňkova účasť na tomto akte bola hodnotená ako legitimizácia dualizmu a nešťastný krok.²⁹⁰ Išlo pritom o toho istého Staňka, ktorý spolu so Švehlom bude hlavným aktérom tohto výkladu. Nasledoval január 1917 a ďalší servilný prejav českej politiky, odmietnutie dohodovej nóty o „osvobození Čechoslováků z cizí nadvlády“.²⁹¹ Zahraničný odboj mal čo robiť, aby to predýchal. Rovnako servilne vyznelo stanovisko k nóte Dohody z 10. januára 1917.²⁹² Bolo možno lepšie nevykazovať žiadne aktivity (ako tomu bolo na Slovensku) ako takéto, z hľadiska vývoja skôr kontraproduktívne činy.

Treba povedať, že v porovnaní s oboma spomínanými udalosťami priniesli prvé mesiace rýchlo akcelerujúceho roku 1917 javy, ktoré výrazne zmenili geopolitickú situáciu. Februárová revolúcia v Rusku, odhodlanie Dočasnej vlády bojovať po boku Dohody až do víťazného konca a vstup USA do vojny podstatne zmenili pomer síl a nútili hľadať nové východiská a koncepty. V dôsledku uvedených zmien a na nátlak českých umelcov a intelektuálov dospeli českí poslanci k potrebe sformulovať nové a dobe primeranejšie štátoprávne prehlásenie.

Uvedomovala si to aj česká politika, uvedomovali si to aj reprezentanti slovenských politických elít žijúci počas vojny ilegálne v Prahe ako Anton Štefánek a František Votruba.

290 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Budapest, fond K-467, Miniszterelnökség, Miniszterelnök félhivatalos levelezése, 17. csomó.

291 GALANDAUER, Jan, Jak se slovenská otázka prosazovala do českého politického programu v období přípravy samostatného československého státu (1916–1918), Historický časopis, 1971, 19, 2, s. 180.

292 Prohlášení předsednictva Českého svazu k nóte Dohody z 10. 1. 1917, in: Sborník dokumentů k vnitřnímu vývoji v českých zemích za 1. světové války 1914–1918, Sv. IV, Rok 1917, Praha 1996, s. 44.

Anton Štefánek sa v Prahe podieľal na mnohých aktivitách a stretnutiach, kde sa rozoberali česko-slovenské vzťahy a ich budúcnosť. Do polovice roka 1917 to bol celý rad schôdzok najmä s členmi bývalej Československej jednoty. Tu sa plánovala príprava propagačných brožúr o Slovensku a školských učebníc, ktoré sa mali používať na Slovensku. V apríli 1917 sa na viacerých týchto schôdzkach zúčastnil aj Vavro Šrobár, ktorý sem prichádza na záver svojej cesty, ktorú začal v Budapešti, pokračoval vo Viedni a skončil v Prahe.²⁹³

Šrobárova cesta do Prahy bola jedným z mnohých príkladov, že hoci ako politikovi sa mu dalo kde-čo vyčítať, nikto mu neuprie schopnosť, byť v pravom čase na pravom mieste. Vyčerpaný lekárskou praxou vo veľkej nemocnici, otrávený vojnovou propagandou, stiesnený hrobovým tichom slovenskej politiky, trápený svalovým reumatizmom – vybral sa Šrobár na veľkonočné sviatky na cestu s cieľom zmeniť vzduch, prísť na iné myšlienky a niečo podniknúť.²⁹⁴ Početné rozhovory v Budapešti a vo Viedni, ako aj najnovšie informácie, ho len utvrdili v tom, že česká politika má už za sebou najväčšie dno svojho úpadku a práve v Prahe treba podniknúť niečo, čo sa na Slovensku ešte nedalo a na čo nemal na Slovensku potrebné zázemie. Šrobár prichádza do Prahy v podmienkach vzostupu nacionálneho radikalizmu a v podmienkach rozhodujúceho vplyvu manifestu českých spisovateľov. Dostal sa do okruhu intelektuálov a politikov z prostredia Maffie, tu sa zrejme po prvý raz dozvedel o česko-slovenskej zahraničnej akcii. Tu nadobudol presvedčenie o konečnej porážke ústredných mocností.

Podľa spomienok Antona Štefánka to bol práve Josef Rotnágľ, ktorý ho zoznámil so Švehlom a ďalšími českými politikmi.²⁹⁵ Podľa iného prameňa mohlo prísť k prvému kontaktu Štefánka so Švehlom cez Rotnágľa už v roku 1912, keď bol Štefánek ako redaktor *Slovenského denníka* v Prahe zháňať finančné prostriedky na jeho udržanie. Podľa Štefánkových spomienok ho Švehla prijal v pracovni v Hostivaři: „Nedal mi síce mnoho možností informovať ho o situácii na Slovensku a v Budapešti, ale ochotne pomohol. Hlboký dojem urobili na mňa cituplné, ale preca len čiste rozumové názory o koncentračnom nacionalizme československom.“ Zostal mu v pamäti Švehlov výrok, ktorý neskôr viackrát opakoval: „Nebude dobre, dokud se malé národy slovanské nespojí ve větší celky. Tak jako rozdvojená a roztrojená vesnice nestojí za nic, tak i kmeny slovanské zahynou, jesli se nespojí anebo budou otročit Němcům a Maďarům.“²⁹⁶

Švehla slúbil pomoc a *Slovenský denník* sa podarilo s českou pomocou udržať až do úradného zákazu v roku 1915.²⁹⁷ Rovnako vďaka Švehlovi bol k Ústrednému družstvu v Budapešti pred vojnou vyslaný Karel Slávik, úradník Ústrední jednoty hospodárskych společenstiev, aby pomáhal organizovať, aby radil a ideovo viedol a bol po ruke Milanovi Hodžovi.

Teraz sa však písal máj 1917 a svet pomaly prechádzal do štvrtého roku vojny. Šrobár v Prahe vyvíjal horúčkovitú aktivitu. Dňa 26. mája sa stretol s mladočeským poslancom Zdeňkom Tobolkom a prehováral ho, aby pomohol presadiť zmienku o Slovensku

293 ŠTEFÁNEK, Anton, Slovensko pred prevratom a počas prevratu, Praha 1923, s. 48; ŠROBÁR, Vavro, Pamäti z vojny a väzenia (1914–1918), Turčiansky Sv. Martin 1946, s. 53–55.

294 ŠROBÁR, V., Pamäti z vojny a väzenia, c. d., s. 51–52.

295 Literárny archív Slovenskej národnej knižnice (ďalej LA SNK) Martin, sig. 42 XIV 176, ŠTEFÁNEK, Anton: Novinárske a politické zážitky, c. d., s. 42–43.

296 ŠTEFÁNEK, Antonín, Antonín Švehla a Slováci, Slovenský deník, 1933, 16, 292, 24. 12.

297 LA SNK Martin, sig. 42 X 16, Článok venovaný J. Rotnágľovi.

v štátoprávnom prehlásení a aby Slovákov Česi neopúšťali. Tobolka bol však viazaný dohodou so sociálnymi demokratmi a v nej Slováci nefigurovali. Navyše Tobolkovi nebol jasný postoj slovenskej katolíckej väčšiny a katolíckych elít voči spojeniu s Čechmi a koho vlastne Šrobár reprezentoval? Upozornil Šrobára, že so znením dohody súhlasili aj moravskí katolíci i Švehla. Šrobár sa teda vybral za Švehlom a práve v jeho prípade sa Tobolkov záver ukázal byť ako nesprávny.²⁹⁸

Koncom mája roku 1917 Štefánek už ako starý známy uviedol Šrobára ku Švehlovi a výsledkom ich dôverných rozhovorov bola skutočnosť, že český politik nadobudol presvedčenie o nevyhnutnosti a výhodnosti začlenenia Slovenska do českého politického programu. Švehla toho dovtedy veľa o Slovensku nevedel a Šrobárom vykreslený obraz rurálnej krajiny mu ako pragmatikovi okamžite vytvorilo asociáciu takmer nekonečného voličského elektorátu. Teda nie vzťah k Slovákom a Slovensku, ale vyslovený pragmatizmus spravil zo Švehlu zanieteneho presadzovateľa tej povestnej „slovenskej formuly“. Detaily všetkých komplikácií a ako ťažko sa slovenská otázka presadzovala do štátoprávneho vyhlásenia českej politiky osvetlil vo svojich prácach už Jan Galandauer a nebudem sa tu k nim vracat'.²⁹⁹

Hoci Švehla ešte 18. mája tvrdil Josefovi Pekařovi, že zmienka o Slovensku sa v štátoprávnom prehlásení objavíť nemôže, už 27. mája bolo všetko inak. Švehlov štátnicky prezieravý postoj vynikne o to viac, keď spomenieme odpor a nepochopenie zo strany katolíkov, staročechov, niektorých mladočechov, či ortodoxných prívržencov štátoprávnej pokrokovej strany. Mnohí považovali slovenskú otázku za kukučie vajce, ktoré bolo vložené do hniezda Českého zväzu, najmä vďaka unáhlenosti a pochybným kompromisom.

Ešte v rýchliku do Viedne 28. mája mnohí poslanci vyslovovali nespokojnosť a nesúhlas s textovým znením dokumentu. Vyčítali Švehlovi a odsudzovali ho za tento krok a že mu nedokázal zabrániť. Svojim konaním vraj oslabil autoritu Českého zväzu. Našiel sa však i jednotlivec, ktorý odmietal rakúsky rámec návrhu a chcel radikálnejšiu formuluáciu – so Slovenskom a bez Rakúska. Išlo o Švehlovho konkurenta v strane Karla Práška, ten však už tobôž nepochodil a nikoho na svoju stranu nezískal.³⁰⁰

Vo Viedni sa 29. mája ešte raz mimoriadne rokovalo a hoci stále bolo v hre viacero návrhov, Český zväz zotrval väčšinou hlasov pri pražskom návrhu. Samozrejme, mýtotvorba nadobudla veľmi rýchlo úplne iné parametre. Podľa nej Švehla presadil, aby prehlásenie Českého zväzu bolo: „[...] krátke a československé, ktoré berie ohľad aj na Slovákov. Švehla radil sa o tom s dr. Šrobárom a prisvojil si v plnej miere slovenské stanovisko.“³⁰¹

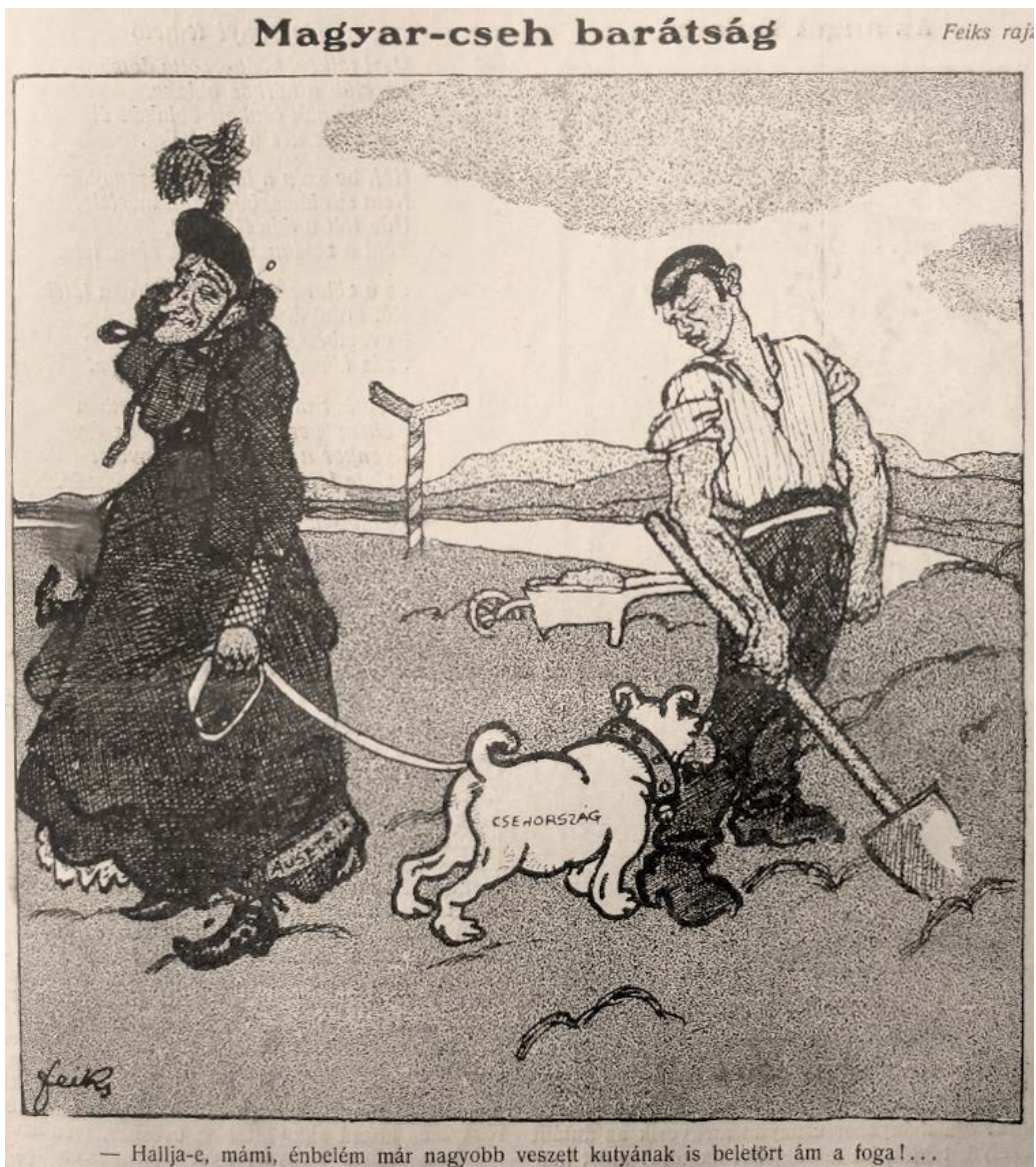
A tak 30. mája 1917 ten istý Staněk, ktorý ešte pred pol rokom bol ochotný servilne holdovať uhorskému kráľovi, teraz prednáša prejav, ktorého závažnosť si snád najviac uvedomili Maďari. A to napriek tomu, že sa v ňom nepoužil pojem „československý národ“, ako sa zvykne všade uvádzať, ale pojem „českoslovanský“ národ. Bolo treba postupovať opatrne, vojna stále bola v plnom prúde. Preto vieme, že nešlo o výklad totožný

298 KUČERA, Martin (ed.), Zdeněk V. Tobolka. Můj deník z první světové války, Praha 2008, s. 381–382.

299 GALANDAUER, J., Jak se slovenská otázka, c. d., s. 177–197; GALANDAUER, Jan, Prohlášení Českého svazu z 30. května 1917 – zápomenutá programová revoluce, Český časopis historický, 1993, 91, 4, s. 582–593; GALANDAUER, Jan, 30. května 1917 – Slovensko poprvé v programu legitimní české politické reprezentace (Jak Češi překročili řeku Litavu), in: VODIČKA, Stanislav – GONĚC, Vladimír (edd.), Češi a Slováci ve střední Evropě ve 20. století, Brno 1993, s. 135–142.

300 KUČERA, M., Zdeněk V. Tobolka, c. d., s. 382–383.

301 Smútok Bratislavy nad smrťou Švehlovou, Slovenský denník, 1933, 16, 287, 19. 12.

Maďarsko-české priateľstvo (Maďar českému psovi:) „Prestaň, na mne si už väčší psi vylámali zuby!“
Borsszem Jankó, 50, 46, 2606, 18. november 1917.

s názvom a chápaním pojmu „československý“, ako sa vnímal v názve napríklad českej sociálnodemokratickej strany, ale skôr s názvom a predovšetkým s novým obsahom Československej jednoty, ktorá sa pod predsedníctvom Josefa Rotnágla posunula od činnosti v prospech českých menšín k jednoznačnej slovenskej orientácii. Hoci o rozbití monarchie sa v štátoprávnom prehlásení ešte nehovorilo, bolo zrejmé, že v rámci monarchie sa česko-slovenské spojenie uskutočniť nemohlo.

Zásadný list Antona Štefánka z júla 1917 o politických pomeroch po prijatí štátoprávneho vyhlásenia hovoril o komplikáciách v českej politike. Stanoviská jednotlivých

politických strán s veľkými výhradami prezentovali stanovisko zaradiť slovenskú otázku do štátoprávneho ohradenia. Na českých poslancov bol vyvíjaný nátlak, aby sa dištancovali od Slovákov, viacerým išlo údajne o to, aby prečkali a neskompromitovali sa. K tomu Štefánek dodáva: „Pravda je, že Česi nemajú „dünstu“ o Slovensku a veľká väčšina takzvanej inteligencie je pravá neinteligencia. Mimo toho touha po výnosných úradoch...“.³⁰²

Požadoval preto, aby Šrobár zašiel s Vladimírom Makovickým do Viedne a rokoval tam s predstaviteľmi českého poslaneckého klubu, podal informácie o uhorskej politike, ktorej Česi „naprosto nerozumejú“. Štefánek pokračoval v ďalších úvahách: „Poučenie pre nás vyplýva z toho, že napriek záväznému štátoprávnenému osvedčeniu Českého zväzu nemáme ešte bitku vyhranú. Ja som tu v nevýhodnom postavení, na Tobolku nelžä vplývať a ostatní sú roztratení a väčšinou vo Viedni [...] Čo vo Viedni chcú, vieš. Pred Európou sa chcjú prezentovať ako usmierený, spokojný, jednomyselný štát, núkajú preto Čechom všetko, len aby do jarma vliezli. Slovenská formula je ovšem na závalu Českému zväzu, ona mu prekáža, ale ho i kryje. Ovšem verejnosť nechce ani počuť o kompromisu s Nemcami a včera mi Jonáš povedal, že keby „čestí poslanci se opovážili vstoupit do Kabinetu a dělat vlastní politiku, nuž je utlučeme v pravém slova smyslu.“ [...] Ty ani nevieš jakú službu sme vykonali Čechom našou formulou. Cisár im môže dať všetko, len Slovensko nie, to ani v teorii. Poctiví Česi sa môžu teraz vyhovárať na Slovákov a jednotnú vôľu národa. Posiaľ tak i činia. Heslo je „prečkat a nedat se svěsti do situace, která by Čechy před Europou kompromitovala“. V tomto [...] vyznievajú všetky naše porady s redaktormi Venkova, s Herbenom, Stříbrným, Rychterom, spisovateľi, Sísem, Švehlou atď. [...] ale predsa len opatrnosti nezbýva. Záver: Česi a Slováci sa dostali na svetové fórum, a ako počúvam z hodnoverných prameňov, sme rovno populárni v Rusku ako v Anglii i Francii.“³⁰³

Mnohým slovenským politikom sa javila česká akcia ako predčasná a nebezpečná. To bol konkrétne prípad Milana Hodžu.³⁰⁴ Napokon ani českí politici sa v nasledujúcich mesiacoch k svojmu štátoprávnenému ohradeniu nevelmi vyjadrovali. Uhorskej politike sa nepodarilo zorganizovať 80-člennú slovenskú deputáciu k ministerskému predsedovi, ktorá mala v auguste na sv. Štefana pricestovať s prejavmi lojality do Budapešti. Angažovali sa tu predovšetkým vojenská a politická predstaviteľia vlády v Turčianskej župe, ako aj niektorí jednotlivci z radov slovenských politických kruhov. Tvrdili: „[...] vítězstvo centrálných mocností [je] isté a [...] mier budú diktovať Nemci a Maďari. Tisza a Kürthy sú gentlemani, ponúkajú Slovákom ústupky vo veciach školských, administratívnych, súdnych a kultúrnych (oživenie Matice). Je žiadúce, aby sa Slováci s Maďarmi dobrovoľne pokonali teraz, keď sú k tomu náchylní [...] Akže reprezentanti Slovákov Maďarmi podávanú ruku neprijmú, padne na nich veľká zodpovednosť pred národom.“³⁰⁵

Problémom bolo, že keby kedykoľvek inokedy prišla takáto podávaná ruka, mnohí by o tom vážne uvažovali, v auguste 1917 to však znamenalo odmietnuť podávanú českú ruku, zrieknuť sa Čechov. Veľká väčšina preto takúto deputáciu pod vojenskou ochranou rozhodne odmietla. Ako sa to v dobových intenciách pragmaticky interpretovalo, všetci

302 SNA Bratislava, fond V. Šrobár, kart. 14. inv. č. 121, A. Štefánek V. Šrobárovi z 11. 7. 1917.

303 Tamže.

304 František Votruba vnímal Hodžu z Prahy nasledovne: „Hodža nám dnes neposlúži a budeme radi, keď nič nepokazí. Prestali časy maďarskej politickej chytristiky a teraz tu s otvoreným vízirom môže urobiť dobré diela každý, kto má srdce na mieste a vecné vedomosti, a to iba výlučne dľa tej orientácie, ktorú si ty dal.“ (F. Votruba V. Šrobárovi z 10. 7. 1917, in: ŠIMKOVIČ, Alexander – VOTRUBOVÁ, Štefana (edd.), Korešpondencia Františka Votrubu, Bratislava 1961, s. 386.

305 GREČO, Martin, Martinská deklarácia, Turčiansky Sv. Martin 1939, s. 58.

„svojim hrobovým mlčaním zasadili Maďarom smrteľnú ranu“.³⁰⁶ Napriek tomu Štefánek neustále varoval: „Nedajte sa zlákať žiadnymi sľubami, ani keby sa zasadzoval za opportunitu Hodža a C. Stodola. Myslím, že vidím z Prahy situáciu jasnejšie než Hodža z Viedne.“³⁰⁷

Na Slovensku veľmi vzrástla pozícia Vavra Šrobára, ktorý sa stal ako jednotlivec hlavným protagonistom česko-slovenských vzťahov a spolupráce. Na jeseň roku 1917 sa mu otvorili stránky *Robotníckych novín*, kde vypublikoval viacero burcujúcich článkov. Nepodarilo sa však, napriek apelom a tlaku voči Národnej strane, vytvoriť širšiu politickú bázu na česko-slovenskú koordináciu. Preto musel Šrobár pokračovať na vlastnú päsť a tu treba vidieť jeho zástoj pri známom prvomájovom prejave.

Viedenské prostredie tak mohlo na novú situáciu zareagovať najpružnejšie, tamojšie slovensko-české kontakty a plány sa ešte zintenzívnili. Predovšetkým Ivan Dérer a Milan Hodža začali intenzívne spolupracovať so Staňkom a českými poslancami, časti o Slovákoch v ich prejavoch koncipovali práve oni. Pamäti Kornela Stodolu na viedenské roky veľa vypovedajú o rastúcich aktivitách od druhej polovice roku 1917. Vo Viedni bolo pre slovenských predstaviteľov predsa len najľahšie ovzdušie a najbezpečnejšie pomery.³⁰⁸

Uhorská politika zareagovala na štátoprávne vyhlásenie po prvý raz v parlamente až 21. júna. Príčinou nepochybne bola zmena na poste ministerského predsedu, ktorá padla do týchto udalostí a očividne ich, aspoň na čas, prekryla. Dňa 15. júna 1917 grófa Istvána Tiszu nahradil ako premiér gróf Móric Esterházy. Potom sa však vyše mesiaca vracala k udalostiam z 30. mája, predovšetkým hodnotením českej politiky a jej možnosti medzi slovenským obyvateľstvom.

Spomínaného 21. júna 1917 Tisza v parlamente ostro odsúdil „opovážlivé prejavy“ v ríšskej rade útočiace proti dualistickému a paritnému postaveniu Uhorska v monarchii. V súhlase s prítomnými poslancami požadoval „hands-off“ voči každému, ktorý by chcel útočiť proti územnej integrite uhorského štátu a jeho postaveniu v monarchii. K tomu dodal, že „*vedenú medzeru vo vyjadrení predsedu vlády som z týchto lavíc musel vyplniť a chcem len vysloviť nádej, že pán premiér svojím konaním vynahradí to, čo sa mu v dnešnom vyhlásení nepodarilo.*“³⁰⁹

Dva dni nato sedmohradský vládny poslanec Pál Farkas podrobne hovoril o česko-maďarských vzťahoch a o ich vzájomnej odkázanosti. Obhajoval uhorskú národnostnú politiku, nech by bola nazývaná akýmkoľvek slovom. A ono to funguje: v parlamente niet – na rozdiel od viedenskej ríšskej rady – žiadnych deštruktívnych a odstredivých síl. Je vidieť, že v Uhorsku žije vyspelý politický národ, ktorý vie čo chce a pozná svoje ciele. Treba najprv s vnútornou jednotou a nerozdelení vnútropolitickými heslami poraziť nepriateľov, ukončiť vojnovú katastrofu a potom môže prísť k najrozsiahliejšiemu rozšíreniu práv. Vo Viedni naopak, Česi požadujú hornouhorské župy a nikto proti tomu vôbec neprotestuje.³¹⁰

306 Pokus o „svätoštefánsku deputáciu“ a Ján Mudroň, Prúdy, 1923, 7, 2, s. 112; ŠTEFÁNEK, A., Slovensko pred prevratom, c. d., s. 51; ŠROBÁR, V., Pamäti z vojny a väzenia, c. d., s. 57–64.

307 SNA Bratislava, fond V. Šrobár, kart. 14. inv. č. 121, A. Štefánek V. Šrobárovi zo 6. 12. 1917.

308 Archiv Národního muzea Praha, fond I. Dérer, krab. 4, inv. č. 292, DÉRER, Ivan: Osobní vzpomínky na podepsání martinské deklarace.

309 Az 1910. évi június hó 21-ére hirdettett országgyűlés képviselőházának naplója, 36. kötet, Budapest 1917, s. 19 (726. zasadanie z 21. júna 1917).

310 Tamže, s. 69–70 (728. zasadanie z 23. júna 1917).

V početných emotívnych vystúpeniach jednotlivých poslancov i ministrov sa s rozhorčením hovorilo o zasahovaní do vnútorných záležitostí Uhorska, o českých aspiráciách, vlastizradoch, o českých légiách bojujúcich na ruskej strane a ich obdivuhodnom hrdinstve, o českých požiadavkách voči hornouhorským župám, o útokoch na uhorskú integritu a o tom, že Česi a Slováci tvorili jeden tábor. Minister spravodlivosti Vilmos Vászonyi dokonca načrel do českej nedávnej minulosti a vysvetlil české politické koncepcie, spomenul českú pasívnu rezistenciu voči ríšskej rade a aj ich púť do Moskvy v roku 1867, ktorou datoval české rusofilstvo, obľubu ruštiny i propagáciu prechodu na pravoslávne náboženstvo. Kritizoval sa i panovník za to, že prijal Staněka na osobnej audiencii, kritizovala sa i pripravovaná amnestia. Vászonyi blahorečil, že v Uhorsku niet ešte všeobecné volebné právo. Inde ho majú, ba i demokratické ústavy a museli a musia vynakladať veľké obete na ich oltár, pred vojnou i počas nej. V Rakúsku najlepšie vidieť „požehnanie“ všeobecného volebného práva. Českí sociálni demokrati išli aj do Štokholmu osobitne.³¹¹

Dolnokubínsky poslanec János Richter poukázal na text Friedricha Teznera *Der innere Aufbau der österreichisch-ungarischen Monarchie/Vnútorná výstavba rakúsko-uhorskej monarchie*, kde sa v porovnaní s veľmi ústretovou národnostnou legislatívou a praxou v Rakúsku hovorí o úplne inej koncepcii a praxi národnostnej otázky v Uhorsku, založenej na „národnej supremácii maďarskej rasy“. I tak bolo však postavenie Nemaďarov podľa publikácie neporovnateľné s postavením Nerusov v Rusku alebo s „barbarským útlakom“ národnostných menšín v balkánskych krajinách. Nadchádzajúce zavedenie všeobecného volebného práva oslabí ďalej „dogmu národného primátu“ v Uhorsku. Reforma volebného práva však podľa poslanca nebude nasledovať ani rakúske, ba ani britské vzory, ale „ja budem hlasovať len na také volebné právo, ktoré bude úplne zodpovedať všetkým požiadavkám Uhorska“.³¹²

O deň neskôr prehovoril na českú tému opozičný poslanec z centrálnej Peštianskej župy Kálmán Kovácsi. Tvrdil v protiklade s predchádzajúcim, že Nemaďari boli liberálnymi vládami rozmaznávaní, že investície do národnostných oblastí spôsobovali zaostávanie maďarských regiónov a teraz krajina dospela do štádia, že sa vo vzťahu k rozšíreniu volebného práva naraz Slovákov bojí. Na základe dlhoročného poznania ich povahy a skúseností bol Kovácsi presvedčený o spoľahlivosti a lojálnosti Slovákov, čo sa ukazovalo i na frontoch, kde odmietali spoluprácu s českými jednotkami a považovali sa nie za Slovanov, ale za Uhrov. Obavy, že by skončili v jednom tábore, boli neopodstatnené. Ďalej preto Kovácsi tvrdil, že „márna je snaha Angličanov, Rusov, či kohokoľvek iného, oslobodiť našich Slovákov a vytvoriť na osobitnom autonómnom základe v ich životnom priestore akúsi dŕžavu podobnú jednotku.“ Po „nádejne a slávne skončenej vojne“ sa otvorí cesta k spolupráci a na položenie „základov národnej budúcnosti“.³¹³

Na tom istom zasadaní prehovoril aj bývalý minister a renomovaný opozičný poslanec gróf Gyula Andrásy ml. (v úplnom závere vojny sa stane posledným ministrom zahraničných vecí). Vystúpil s kritickým postojom na adresu Čechov, ktorí podľa neho predstavovali reálne nebezpečenstvo pre štát a snáň v tomto období masku svojej šialenej

311 Tamže, s. 149–150 (730. zasadanie z 26. júna 1917).

312 Tamže, s. 168 (730. zasadanie z 26. júna 1917).

313 Tamže, s. 182 (731. zasadanie z 27. júna 1917).

politike. Ich požiadavky boli v otvorenom rozpore so záujmami monarchie, maďarského národa a jeho historických práv. Česi sa môžu stať Achillovou päťou celej monarchie.

Nakoniec prehovoril aj nový ministerský predseda gróf Móric Esterházy. Na adresu výčitiek, že nezaujal stanovisko k českým útokom, povedal, že odhliadnuc od skutočnosti, že mnohým nepripisoval žiadny väčší význam, odohrali sa ešte pred schválením jeho vlády. Ubezpečil poslancov, že energicky zakročí čo len pri náznaku toho, ak by zodpovední činitelia čo len trochu sympatizovali s činmi nezodpovedných jednotlivcov.

K vlastizradným Čechom, povzbudeným navyše ruskou revolúciou, sa vyjadrili vládni poslanci barón Gyula Madarassy-Beck a Károly Cherny. Posledne menovaný konštatoval na adresu rakúskej politiky: „[...] tam nie je žiadny zodpovedný činiteľ, ktorý by upozornil Jeho Veličenstvo na to, aké znepokojujúce je, že pán Staněk, ktorý čítal českú deklaráciu, by mal byť prijatý Jeho Veličenstvom na audiencii. Tohto českého vodcu, ktorý prečítal deklaráciu, ktorá si nárokuje aj územie Uhorska, prijalo Jeho Veličenstvo na audiencii a tlmočil tam požiadavky svojej strany. Po audiencii pred novinármi vyhlásil, že je s výsledkami veľmi spokojný. Zdá sa, že to bolo možné, pretože česká amnestia prišla o 2–3 dni neskôr.“³¹⁴

Bývalý ministerský predseda gróf István Tisza prehovoril v dôležitej reči, búrlivo prerušovanej opozíciou, až 23. júla pred viacmesačnou parlamentnou prestávkou. Obhajoval účasť Uhorska vo vojne, zdôvodňoval jej nevyhnutnosť, išlo podľa neho o „vynútený boj v sebaobrane“. Rovnako bol presvedčený o „neporaziteľnosti nášho spojenectva“ s Nemeckom. Do poslednej kvapky krvi budú bojovať, kým sa nedosiahne mier pri zabezpečení uhorských existenčných záujmov. Tisza upozorňoval na vyčerpanosť ľudí v Rusku i na Západe. Volanie po mieri označoval za slabosť, ktorú využije západná propaganda. Ak nestoja ľudia bližšie k mieru, bolo to tým, že s mierom spájali mnohí rozdrobenie Uhorska, zničenie Maďarov a mnohé neprijateľné podmienky, ako aj vlastné mocenské záujmy. Z niektorých vnútorných javov v stredoeurópskej politike sa mohla ukúť zbraň proti Uhorsku a monarchii, hodili sa tým, ktorým išlo o „naše životy“. Kroky českých poslancov určite neposlúžili myšlienke mieru, naopak, otvorene jej škodili: „Nechcem sa zaoberať všetkými nehoráznymi a smiešnymi vyjadreniami, ktoré v posledných týždňoch zazneli na českej strane. Tentoraz chcem len upozorniť, že je to už druhýkrát za posledné dni, čo český politik, člen rakúskeho parlamentu, vystúpil s vyhlásením, že mu momentálne vôbec nejde o to, ako zrealizovať odtrhnutie slovenských žúp a uskutočnenie českých snov, lebo príde čas na mierový kongres, kde budú o tom rozhodovať Francúzi, Angličania a Američania.“³¹⁵ Na výkrik z pléna, že veď aj my tam budeme, už nereagoval.

Tisza naopak pokračoval: „Vieme, aké sú tieto výroky smiešne, nakoľko nemajú žiadnu vnútornú hodnotu, ako veľmi im chýba vnútorná sila, aby sa naplnili. Netreba však podceňovať ich škodlivý účinok, pretože sú skutočne veľmi vhodné na zavádzanie zahraničnej verejnej mienky, sú veľmi vhodné na udržiavanie vojnových nádejí, na povzbudenie našich nepriateľov a tým nás odvádzajú ďalej od mieru.“³¹⁶ Nakoniec sa pýtal, kde je ešte v Rakúsku hranica vlastizrady, že čosi také bolo vôbec možné. Bolo to možné nechať bez trestu a považovať všetko za vnútornú záležitosť Rakúska, keď naši synovia zomierali v tom istom čase na bojiskách? Išlo o neoprávnený a zločinný spôsob ako poškodzovať záujmy uhorského štátu a maďarského národa, ktoré boli s Rakúskom v spojenectve na život a na smrť.

³¹⁴ Tamže, s. 272 (737. zasadanie z 11. júla 1917).

³¹⁵ Tamže, s. 325 (740. zasadanie z 23. júla 1917).

³¹⁶ Tamže.

Český lev na brehu maďarského Dunaja.
Borsszem Jankó, 52, 13, 2677, 30. marec 1919.

Tu sa vrátíme znovu k Antonovi Štefánkovi, ktorý 24. júla napísal z Budapešti obsiahly list Zdeňkovi Tobolkovi. Tvrdil v ňom, že tamojšie radikálne kruhy nevnímali české prehlásenie ako nejakú hrozbu, väčšie nebezpečenstvo to bolo údajne pre nemecké panstvo v Rakúsku. Z tohto hľadiska to asi vnímal aj Tisza, lebo spolupráca s Nemcami bola preňho prioritná a takéto české kroky posilňovali len jeho úhlavných nepriateľov, uhorskú opozíciu okolo Mihálya Károlyiho a Tivadara Batthyányiho ktorí nesympatizovali s Nemeckom a spoluprácu s Nemcami odmietali: „Já jim vysvětluji věc tak, že Češi musí míti vůči Vídni nějakého silného hesla. Zítřa půjdu ku Károlyimu a Vázsonyimu. Konferoval jsem s mnohými žurnalistami [sic!] a hlavně s Jászim.“³¹⁷ Na slovenského poslanca Pavla Blaha sa vraj obrátili „v otázce československé“. On však odmietol „všechny námluvy“. Budapeštianski Slováci mali dobrú náladu, Štefánek sa kontaktoval aj s Chorvátmi.

V novembri 1917 už znelo sálami uhorského parlamentu meno Staněka, Františka Soukupa, Antonína Kalinu, Karla Kramáři, Slovinca Antona Korošeca a ďalších ako na bežiacom páse. Množili sa útoky na českých politikov, narastala nervozita na uhorskej strane. Len meno Antonína Švehlu zostávalo skryté pred uhorskými politikmi, ale nielen pred nimi. Švehla stál v pozadí a ťahal nitkami udalostí v záujme vyšších cieľov ako boli len osobné a stranické záujmy.

V tomto čase, v liste Emilovi Stodolovi z novembra 1917, apeloval Štefánek na zhromažďovanie podkladov k slovenskej otázke a situácii v Uhorsku, aby mali českí poslanci vždy najnovšie informácie.³¹⁸ V jeho liste Šrobárovi z decembra 1917 už dominoval optimistický tón: „Situácia je naprosto priaznivá. Je ľahostajne pre našu prácu, či dosáhneme maxima, či minima, niečoho iste sa ešte dobudeme a není preto příčiny ku – pesimizmu. V Čechách sme získali spolubojovníkov najenergickejšieho rázu a máme za sebou dnes celý český národ bez výjimky. Vo Viedni nám prajú i tí, čo na oko hromžia proti Slovanom [...] Češi vedia, že vo svornom šíku musejú preraziť a nie sú odkázaní len na pomoc zvonka [...] české štátne právo sa nedefinuje už tuná tak merave [...] a že sa hlavný dôraz kladie na Slovensko“. Aj keby sa ukázal byť vývoj na frontoch ako nepriaznivý a dualizmus silnejší, ako sa predpokladalo: „[...] i v tom prípade sa riešenie otázky slovenskej len odloží na nejaký čas. Tu sa všeobecne má za to, že dualizmu je odzvoneno.“ I tak bolo do konca vojny ešte ďaleko, stále sa zdôrazňovala potreba „naprostej

317 KUČERA, M., Zdeněk V. Tobolka, c. d., s. 428.

318 SNA Bratislava, fond V. Šrobár, kart. 14. inv. č. 121, A. Štefánek (určený pôvodne) E. Stodolovi z 20. 11. 1917.

obozretnosti [...] lebo veci sa zamotávajú tak, že keby len jedon z našej až smiešne malej gardy musel odpočívať nečinne v žalári, poškodená by bola naša pozícia citelne“.³¹⁹

V každom prípade znamenal rok 1917 významný predel vo vývoji prvej svetovej vojny v jej najširších geopolitických súvislostiach. Znamenal výrazný posun v česko-slovenských vzťahoch a napokon i v celkovej radikalizácii národnými politikami sformulovaných cieľov.

V Trojkráľovej deklarácii z januára 1918 sa hovorilo o práve národov na sebaurčenie, pričom sa operovalo len s pojmom „český národ“. Slováci boli spomenutí ako „slovenská včtev naše“, „občť brutálnosti maďarské, neslýchaného násilníctví [...] v nejtemnejším koutě Evropy“.³²⁰

Aj z tohto vidieť, že cesta k Československu nebola ani na českej strane jednoduchá. Ani s rezignáciou na historické právo to nebolo také jednoznačné a ešte vo Washingtonskej deklarácii z októbra 1918 sa hovorilo o „historickom prirodzenom práve“, o samostatnom štáte od 7. storočia a o „bratoch zo Slovenska, kedysi súčasťou nášho národného štátu a odtrhnutých neskôr od nášho národného tela“.³²¹ To je presne príklad na vymyslené argumenty a na „vykonštruované dejiny“, ktoré mali zo stále dôležitého historického hľadiska legitimizovať kreovanie spoločného štátu.

Keď sa vojna v roku 1918 chýlila k záveru, Švehla presadil reorganizáciu Národného výboru ako československej inštitúcie, vďaka čomu v nej našli zastúpenie i Slováci. To bol dôležitý symbolický krok, za ktorým nasledovali už ďalšie a oveľa praktickejšie.

319 Tamže, A. Štefánek V. Šrobárovi zo 6. 12. 1917.

320 Tříkrálová deklarace českých poslanců, in: VRBATA, Jaroslav – DRAŠAROVÁ, Eva (edd.), Sborník dokumentů k vnitřnímu vývoji v českých zemích za 1. světové války 1914 – 1918, Sv. V., Rok 1918, Praha 1997, s. 25–27.

321 Washingtonská deklarácia, in: Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti. I., Bratislava 1998, s. 493–496.

II.4 POLITICKÁ STANOVISKA ANTONÍNA ŠVEHLY V ROCE 1933

Antonín Švehla, jenž ve dvacátých letech dlouhodobě zastával post předsedy vlády, na podzim 1927 vážně onemocněl a nemohl vykonávat svoji funkci. V březnu 1928 se v době narozenin prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka do úřadu nakrátko vrátil, ale těžký srdeční záchvat ho poté znovu vyřadil z veřejného života. Švehla doufal, že se po určitém čase do politiky vrátí. V únoru 1929 byl ovšem nucen odstoupit z čela vlády, kde ho nahradil František Udržal. Švehlova nemoc vykazovala různé vlny.³²² V roce 1933 se jeho zdravotní stav dočasně zlepšil. Neměl sice dost sil, aby přímo působil v politice, ale zdálo se, že by do ní mohl alespoň ze zákulisí opět zasahovat. Agrární vůdce se zotavil natolik, že mu lékaři povolili styk s širším okolím.

Nástup Adolfa Hitlera a nacismu k moci v sousedním Německu Švehla pozoroval s velkými obavami.³²³ Hodlal iniciovat zásadní změnu československé politiky, uvažoval o odvolání Edvarda Beneše z vedoucích pozic a zamezení jeho zvolení prezidentem. Své záměry však neprosadil a nadto bylo jeho zasahování do politiky na podzim 1933 zne-možněno zhoršením jeho nemoci a skolem.

Pro hlubší pochopení dobové situace je dobré se seznámit s jeho tehdejšími postoji. Švehlovy kroky na jaře a v létě 1933 naznačují, jakou politickou linii by případně v budoucnu zastával. Dosavadní politický vývoj Československa se do značné míry točil kolem otázky, kdo nastoupí do úřadu prezidenta po odchodu Masaryka. Prezident považoval za možné nástupce Beneše i Švehlu. S agrárním vůdcem si sice nebyli tak názorově blízcí jako s ministrem zahraničí, ale lidsky si rozuměli. Neshody si dokázali otevřeně vyřikat. Vnímali, že usilují o blaho republiky, a dokázali v jejím zájmu spolupracovat. Vztah Švehly a Beneše nebyl tak dobrý a po vzniku republiky se postupně zhoršoval. Vyznačovali se rozdílnými charaktery, Švehla byl sedlák, pragmatický a otevřený člověk, který se obklopoval blízkými spolupracovníky, zatímco Beneš byl vzdělaný teoretik, diplomat, socialista. Své metody vzájemně považovali za nemorální. Oba se vyznačovali velkými schopnostmi a pracovitostí a Masaryk se jejich neshody snažil urovnávat.

322 Podrobněji například BROKLOVÁ, Eva, Antonín Švehla. Tvůrce politického systému, Praha 2017, s. 370–404.

323 FIRT, Julius, *Knihy a osudy*, Brno 1991, s. 273–274; DOSTÁL, Vladimír V., Antonín Švehla. Profil československého státníka, New York 1989, s. 154–155.

Švehla jako premiér respektoval, že Beneš zůstává ministrem zahraničí, ale to se nyní mělo změnit.³²⁴

Masaryk se se Švehlou po jeho dlouhé nemoci zřejmě poprvé setkal 26. května 1933. Prezident bývalého předsedu vlády navštívil zhruba v 16.00 hodin v Hostivaři.³²⁵ Probírali spolu otázku prezidentského nástupnictví. O ní hovořili už na sokolském sletu v roce 1932, kdy se jedinkrát za Švehlovy nemoci setkali.³²⁶ Na schůzce v Hostivaři se pravděpodobně příliš neshodli. Dle vyjádření prezidentova kancléře Přemysla Šámala Masaryk nedlouho poté mluvil hodně o Benešovi a prohlásil, že bude muset příští rok na prezidenta znovu kandidovat. O agrárním vůdci Švehlovi se vyjadřoval velmi špatně.³²⁷

Dne 9. června 1933 byl schválen zákon o mimořádné moci nařizovací (zmocňovací zákon). Zmocňoval vládu, aby po dobu mimořádných hospodářských poměrů, nejdéle však do 15. listopadu 1933, formou nařízení prováděla různá opatření v hospodářské oblasti. Její nařízení spolupodepisoval prezident. Vláda měla nařízení předložit Národnímu shromáždění do 14 dnů ode dne vyhlášení a parlament je mohl dodatečně zrušit.³²⁸ Zmocňovací zákon měl demokratickému režimu umožnit, aby operativně přijímal neodkladná opatření v době, kdy bylo třeba řešit mnoho problémů najednou a kdy jiné demokratické státy hospodářskou a politickou krizi neustály. Měl zajistit rovnováhu ve státním hospodaření, která byla ohrožena. Nejvíce vládních nařízení přijatých podle zmocňovacího zákona se týkalo zemědělství. Opatření, jež přesahovala oblast hospodářství a měla politický charakter, do zmocňovacího zákona zahrnuta nebyla.

Agráři prosazovali, aby byly zmocněny pouze dvě osoby – předseda vlády a prezident. Masaryk s tímto souhlasil, ale kvůli odporu některých koaličních činitelů, zvláště lidovců a národních demokratů, bylo nakonec zmocnění rozšířeno na celou vládu a prezidenta. Platnost zmocňovacího zákona byla opakovaně prodlužována a trvala až do června 1937.³²⁹ Švehlův zeť Josef Černý se v zákulisí vyjádřil, že zmocnění předsedy vlády a prezidenta je vlastně formulí Švehlovou. Agrární vůdce svou vizi Masarykovi vylíčil na výše zmiňované schůzce konané 26. května 1933.³³⁰ Dle pozdějšího sdělení Karlu Čapkovi měl ale preferovat, aby byly pravomoci uděleny pouze premiérovi. Stěžoval si, že zmocňovacího zákona nebylo kvůli většímu počtu zmocněných osob dostatečně využito.³³¹ Pro zmocnění celé vlády se údajně vyslovil premiér Jan Malypetr, který na sebe nechtěl vzít příliš velkou odpovědnost.³³² Při prodlužování zmocňovacího zákona se

324 HANZAL, Josef, Antonín Švehla, Jinočany 1993, s. 33–37; nebo Hovory s Antonínem Švehlou (a o něm), Praha 2001, s. 27–37.

325 Národní archiv Praha (dále jen NA Praha), fond Schieszl Josef, JUDr., k. 3, sign. 28, Schieszlovy diáře, záznamy z 19. 5. 1933 a 20. 5. 1933.

326 MASARYK, Tomáš Garrigue, Spolupráce se Švehlou, Venkov, 1933, 28, 301, s. 1.

327 NA Praha, fond Schieszl Josef, JUDr., k. 3, sign. 28, Schieszlovy diáře, záznam z 20. 6. 1933; srov. KLIMEK, Antonín, Boj o Hrad 2. Kdo po Masarykovi? (1926–1935), Praha 1998, s. 343.

328 Zákon č. 95/1933 Sb. ze dne 9. června 1933, o mimořádné moci nařizovací, <https://ftp.aspi.cz/opispdf/1933/035-1933.pdf>.

329 Více k zákonu Archiv Ústavu T. G. Masaryka (dále jen AÚTGM), fond Edvard Beneš, oddíl I, k. 44, sign. R 123/3 (130), vnitropolitické záležitosti, 1933; KLIMEK, A., Boj o Hrad 2, c. d., s. 353–360; KÁRNÍK, Zdeněk, České země v éře První republiky (1918–1938) II. Československo a České země v krizi a v ohrožení (1930–1935), Praha 2002, s. 82–85 a 138–140; DOSTÁL, Vladimír V., Agrární strana. Její rozmach a zánik, Brno 1998, s. 153–155.

330 AÚTGM, fond Edvard Beneš, oddíl I, k. 44, sign. R 123/3 (130), vnitropolitické záležitosti, 1933, -om- 1. června 1933.

331 Viz dopis Karla Čapka Masarykovi z 3. října 1933 otištěný v BROKLOVÁ, E., Antonín Švehla, c. d., s. 481–483.

332 NA Praha, fond Schieszl Josef, JUDr., k. 3, sign. 28, Schieszlovy diáře, záznam z 6. 6. 1933.

agrárníci, snad pod vlivem Švehly, vyslovovali pro neomezenou časovou platnost, ostatní členové koalice ale byli proti.³³³

Bývalý předseda vlády byl po zlepšení zdravotního stavu postupně navštěvován různými politiky a novináři, docházeli za ním agrární vůdci i představitelé jiných politických stran. A vraceli se poté do Prahy nadšení a plní nových myšlenek. Podnět jim dalo setkání se Švehlou.³³⁴ U agrárního vůdce se objevili i sociální demokraté nebo předseda lidové strany Jan Šrámek. Senátor Vojtěch Dundr soudil, že Švehla se z pozadí ujímá řízení státu a že politici k němu jezdí na porady a vlastně i pro instrukce.³³⁵ Benešův stoupenec sociální demokrat Josef Macek před spolustraníky sarkasticky prohlásil, že si „jezdíme k Švehlovi pro rozum“.³³⁶ O Švehlově stavu a postojích informovaly zprávy, které byly adresovány ministru Benešovi.³³⁷ Při dodržování lékařských pokynů měl vést čtyři a půl hodiny temperamentní politické diskuse. Mluvil o všem možném – o historii, filozofii, politice vnitřní i zahraniční. Chtěl rychle obnovit svůj starý vliv na lidi.³³⁸

V srpnu a v září 1933 Švehla pobýval v Karlových Varech, kde ho navštěvoval spisovatel Karel Čapek.³³⁹ Plánoval se Švehlou sepsat knihu obdobného charakteru jako *Hovory s T. G. Masarykem*. Bývalý premiér byl podle něj spolu s prezidentem nejvýznamnějším tvůrcem československé demokracie. Práce na díle byla započata, ale Švehla brzy nato zemřel, takže z rukopisu zůstalo jen torzo.³⁴⁰ To bylo publikováno v několika článcích *Lidových novin* z doby Švehlova úmrtí.³⁴¹ O něco později bylo torzo hovorů s Antonínem Švehlou vydáno knižně. Se svolením Karla Čapka bylo publikováno v malém nákladu jako *Drobtý ze Švehlových hovorů*.³⁴² Část hovorů byla v novinách otištěna už před létem 1933,³⁴³ což svědčí o tom, že Čapek na nich pracoval dlouhodoběji.

Národní socialista Julius Firt, který se v létě v Karlových Varech také nacházel, uvedl, že Čapek navštěvoval Švehlu před obědem v Grandhotelu Pupp a pak se přes hodinu procházeli lesem mezi hotelem a tzv. Gejzír-parkem.³⁴⁴ Čapek po Švehlově smrti v článku „Na karlovarském letišti“ líčil, že Švehla „už si přál mluvit s lidmi, oživen a přímo rozzářen zájmem, touhou po činnosti a přetlakem myšlenek po létech samotářského hloubání a písmáckého studia. Obyčejně bral s sebou toho, s kým si chtěl pohovořit, na náhorní planinu u karlovarského letiště. Tam, na vysoké rovině věnčené lesy a dalekými horami [...] sleduje očima vzlétající a přistávající letadla, putoval Švehla polními cestami a hovořil, stále se zastavuje a rýsuje holí na zemi diagramy a geometrické obrazce, kterými znázorňoval logickou kostru svých výkladů. Pravda, chodil pomalu [...] ale jeho mozek pracoval bez únavy a přímo s rozkoší...“ Kdyby Čapek tušil, že „hovory, jimž naslouchal, byly ze Švehlových posledních, byl by se ještě usilovněji snažil vtisknout je ve svou paměť“. Tehdy se ale zdálo, že se Švehla vrací:

333 AÚTGM, fond Edvard Beneš, oddíl I, k. 44, sign. R 123/3 (130), vnitropolitické záležitosti, 1933, -om- 6. XI. 1933.

334 FIRT, J., *Knihy a osudy*, c. d., s. 273.

335 KLÍMEK, A., *Boj o Hrad 2*, c. d., s. 368; Archiv Národního muzea, fond R. Bechyňě, k. 3, inv. č. 145.

336 NA Praha, fond Schieszl Josef, JUDr., k. 3, sign. 28, Schieszlovy diáře, záznam z 2. 12. 1933.

337 AÚTGM, fond Edvard Beneš, oddíl I, k. 47, sign. R 126/2 (125, 130), vnitropolitické záležitosti, bez data.

338 AÚTGM, fond Edvard Beneš, oddíl I, k. 47, sign. R 126/2 (125, 130), vnitropolitické záležitosti, bez data, sdělení K. Čapka a F. Peroutky.

339 ČAPEK, Karel, *Listy Olze. 1920–1938*, Praha 1971, s. 269–270.

340 *Hovory s Antonínem Švehlou*, c. d., s. 8.

341 Především ČAPEK, Karel, *Na karlovarském letišti*, *Lidové noviny*, 1933, 41, 631, 17. 12., příloha, s. 1, a ČAPEK, Karel, *Drobtý ze Švehlových hovorů*, *Lidové noviny*, 1933, 41, 654, 31. 12., s. 1–2.

342 ČAPEK, Karel, *Drobtý ze Švehlových hovorů*, Praha 1935.

343 Viz *Lidové noviny*, 1933, 41, 193, 15. 4., s. 1–2.

344 FIRT, J., *Knihy a osudy*, c. d., s. 273.

„... nyní paměť, sklíčená zármutkem, nalézá mnohdy jen úlomky toho, co před málo měsíci bylo vyznání muže a státníka.“³⁴⁵

Dle Čapkova svědectví se Švehla v hovorech vyjadřoval o své nemoci, zálibách, politice i dalších věcech. Politika pro něj byla pravým uměním, větším než třeba sochařství. Přirovnával ji k dramatu, které je stejně jako politika živé, je v něm třeba počítat s jevištěm, technikou, herci a obecenstvem. Jeden člověk vytváří hru a druzí ji provádějí nebo kazí.³⁴⁶ Součástí hovorů bylo rovněž tzv. prococtví Antonína Švehly. V *Lidových novinách* z roku 1933 a v publikaci *Drobty ze Švehlových hovorů* nebylo otištěno, alespoň ne v úplnosti. Zveřejnění se dočkalo jako nešťastný, zoufalý povzdech až v období druhé republiky.

Čapkův text „Prococtví Antonína Švehly“ byl publikován v *Lidových novinách* z 12. prosince 1938. Autor na začátku uváděl, že si snad někteří, kdo mluvili se Švehlou v posledních měsících před jeho smrtí, na jeho vyjádření vzpomenu. Měl obavu, která ho přímo posedala. „Koukejte se“, říkal, nebo spíš téměř šeptal: „... ono se říká Versailleský mír a Trianon a kde co, ale není to pravda. Válka trvá. Tak veliký konflikt se nemohl vyřídit za čtyři roky; ta vojna pořád pokračuje, i když se zrovna nestřílí. Podívejte se, před třemi sty lety jsme měli zrovna takovou vojnu a ta trvala třicet let. To byla válka náboženská a přitom první válka světová – aspoň americké zlato už tehdy válčilo spolu. Dnes je válka nacionální a při tom taky válka světová. Počítám, že tahle vojna taky potrvá kolem třiceti let. [...] jedné věci se, člověče, bojím: Aby to nakonec s námi zase nedopadlo jako při Vestfálském míru. Tam se o nás vůbec nemluvalo. To byla ta nejhorší porážka [...] Válka je, a jednou se zase skončí mírem na pár set let. A my musíme koukat, aby se o nás muselo mluvit! Co máme dělat? Hlavně se nerozejít sami v sobě a nestát jeden proti druhému. Je nás málo; kdybychom se rozdělili, pak by se s námi snad už nemuselo počítat...“ Čapek dodával, že před pěti lety se tato slova Švehly mohla zdát až příliš pesimistická. Dnes vidíme, že třicetiletá válka opravdu dosud neskončila, proto i výstraha Švehly nám zní přísněji a varovněji.³⁴⁷

Čapek o postojích agrárního vůdce informoval prezidenta. Učinil tak především v dopise, který zaslal z Karlových Varů dne 4. září 1933. Švehla se podle něj těší na rozhovor s Masarykem. Dosud se mu vyhýbal, protože nebyl informován o všem, co se v politice za posledních šest let událo. Nyní počítá s obnovením kontaktu, který s prezidentem měli před nemocí. V lecčems na něj bručí, ale má ho rád. Čapek doporučoval, aby Masaryk Švehlu sám kontaktoval. Dle Čapka se nemusí bát, že by mu hovor o politice uškodil. Švehla by jen nesnesl, kdyby mu někdo vytýkal, že politiku komentuje, a nepůsobí v ní. To by do ní musel jít a to by ještě nevydržel. Čapek informoval, že Švehlovo stanovisko k Benešovi „je ostřejší a negativnější než bývalo, a v tom ohledu hrozí konflikt“. Připravuje kampaň proti ministru zahraničí, která by byla krajně bezohledná. Do příčin toho, proč to dělá, Čapek neviděl, ale dodával, že „by bylo marné mu to vylouvat“.

Autor dopisu radil, aby Beneš představoval reálnou politickou sílu, Švehla ho pak bude respektovat. Masaryk se takticky neměl přiklánět na stranu Beneše, aby nebudil Švehlovu žárlivost. To by vedlo ke kampani, která by byla ke škodě všech namířena i proti prezidentovi. Čapek cítil, že nyní nastala nová situace. Bylo podle něj těžké přijmout

345 ČAPEK, K., Na karlovarském letišti, c. d., s. 1.

346 ČAPEK, K., *Drobty ze Švehlových hovorů*, c. d., s. 1–2.

347 ČAPEK, Karel, *Prococtví Antonína Švehly*, *Lidové noviny*, 1938, 46, 624, 12. 12., s. 5, otištěno v ČAPEK, Karel, *Od člověka k člověku III*, Praha 1991, s. 537.

Švehlu s jeho protisocialistickou orientací, jinak by ale budoval širší protibenešovskou frontu. Východisko Čapek spatřoval v Masarykovi a Švehlově úctě k prezidentovi. Agrární vůdce uvedl, že Masaryk musí být prezidentem zvolen znovu. Čapek upozorňoval, že Švehla je nyní duševně fit, rozumuje prý „ideověji“ a v širších souvislostech než dříve. Bude do politiky dodávat myšlenky, které pravici dosud poněkud chyběly. Pro Masaryka bude požitek se se Švehlou bavit.³⁴⁸

Podle dalších Čapkových svědectví a zpráv Benešových informátorů Švehla v hovorách poukazoval na selhání československé zahraniční politiky. Přílišnou vazbou na slábnoucí Francii měla být republika zavlečena do izolace. Agrární vůdce připomínal i neúspěch Společnosti národů. Kritizoval, že Beneš líčí mezinárodní situaci přehnaně optimisticky, aby nepoškodil svou pověst ministra zahraničí. Díky němu byla česká politika špatně informována o rostoucím ohrožení republiky a chabě reagovala na nedávné verbální útoky A. Hitlera a Benita Mussoliniho na Československo.³⁴⁹ Švehla plánoval vytlačení Beneše z úřadu ministra zahraničí a znemožnění jeho zvolení prezidentem, a to zřejmě i za cenu konfliktu s Masarykem. Shromažďoval materiály pro případnou kampaň proti Benešovi. Vytvářel proti němu frontu, která byla označována i jako fronta hostivařská. Měla se jí účastnit velká část sociální demokracie a křídlo národních socialistů vedené Emilem Frankem. Zpočátku měl být Beneš třeba jmenován ministrem pošt, ale pak musel podle agrárního vůdce z vlády úplně odejít.³⁵⁰

Švehla se také vyslovoval pro zachování stávající koalice a uváděl, že je třeba dát hlavy dohromady. Přál si opětovné zvolení Masaryka prezidentem, chtěl zachovat demokracii, ale určité metody mohly být převzaty i od diktatur. Cílem bylo ukázat, že s demokracií je možné pořídit více než s diktaturou. Němci měli být udrženi ve vládě.³⁵¹ Švehla apeloval na to, aby českoslovenští politici projevili větší vstřícnost k německým aktivistickým stranám. Československý stranický systém byl podle agrárního vůdce příliš těžkopádný, komplikoval přijímání nezbytných opatření. Švehla se domníval, že má dojít ke slučování názorově příbuzných uskupení, a podporoval změnu volebních řádů. Nemělo se jednat o omezení, ale o zefektivnění československé demokracie.³⁵² Agrární vůdce se rovněž stavěl proti útokům Hradu na Jiřího Stříbrného, Radolu Gajdu a Karla Perglera. Domníval se, že ostrý postup vůči nim přispěl k „otrávení veřejnosti“. Z představitelů radikální pravice se zbytečně dělali mučedníci a prohrané soudní procesy s nimi renomé vlády nezvýšily.³⁵³ Švehla byl pro doplnění kabinetu mladšími lidmi a žádal, aby se více pozornosti věnovalo propagandě. Nejdůležitější podle něj byl rozhlas. S Čapkem probírali,

348 FEJLEK, Vojtěch (ed.), *V hluboké úctě a oddanosti Karel Čapek*, Praha 1999, s. 110–112.

349 FIRT, J., *Knihy a osudy*, c. d., s. 274; BROKLOVÁ, E., Antonín Švehla, c. d., s. 481–483; AÚTGM, fond Edvard Beneš, oddíl IV, k. 115, sign. R 79/2 (R 80, R 90, R 91), poznámky vnitropolitické 1933–(1934), rozhovor s K. Čapkem; KLIMEK, A., *Boj o Hrad 2*, c. d., s. 341–342.

350 KLIMEK, A., *Boj o Hrad 2*, c. d., s. 346 a 368–369; AÚTGM, fond Edvard Beneš, oddíl I, k. 47, sign. R 126/2 (125, 130), vnitropolitické záležitosti, bez data, Dohalský, O Švehlovi; MILLER, Daniel E., Antonín Švehla – mistr politických kompromisů, Praha 2001, s. 214.

351 AÚTGM, fond Edvard Beneš, oddíl I, k. 47, sign. R 126/2 (125, 130), vnitropolitické záležitosti, bez data, sdělení K. Čapka a F. Peroutky; BROKLOVÁ, E., Antonín Švehla, s. 481–483; NA Praha, fond: Schieszl Josef, JUDr., k. 3, sign. 28, Schieszlovy díře, záznam z 8. 9. 1933.

352 FIRT, J., *Knihy a osudy*, c. d., s. 274; DOSTÁL, V. V., Antonín Švehla, c. d., s. 155; MILLER, D. E., Antonín Švehla, c. d., s. 214.

353 BROKLOVÁ, E., Antonín Švehla, c. d., s. 481–483; NA Praha, fond Schieszl Josef, JUDr., k. 3, sign. 28, Schieszlovy díře, záznamy z 12. 9. 1933 a 16. 11. 1933.

kteřé osoby by se hodily na pozice vládního delegáta pro styk s novinami a vládního delegáta pro styk s rozhlasem, aniž by ovšem došli k jasným závěrům.³⁵⁴

Dle Masaryka bylo možné k návrhům a myšlenkám Švehly přihlížet, ale za předpokladu, že Beneš zůstane na ministerstvu zahraničí. Čapkovo tlumočení Švehlových postojů a určitý příklon spisovatele k jeho stanoviskům vedly ke zhoršení vztahu Masaryka a Beneše k Čapkovi.³⁵⁵ Beneš byl Švehlovým postojem nepochybně dotčen, působil na něj ještě za druhé světové války. V době sesazení Mussoliniho v roce 1943 označil agrárního vůdce podle záznamu kancléře Jaromíra Smutného dokonce za „fašistu“.³⁵⁶ Na chystanou ofenzivu Švehly proti Benešovi reagovali i stoupenci ministra zahraničí. Patřil k nim mimo jiné novinář Hubert Ripka. V dopise Masarykovi z 8. října 1933 uváděl, že Beneš u nás rozumí zahraniční politice nejvíce, a přitom ho od ní chtějí odstavit. Agrárníci měli podle Ripky diktátorské choutky a bylo nutné jim čelit.³⁵⁷

K jakémusi Švehlovu útoku na Benešovu pozici došlo v souvislosti s Ciriaciho aférou.³⁵⁸ V srpnu 1933 se v Nitře konaly za účasti zhruba 100 000 osob Pribinovy slavnosti. Byly pořádány při příležitosti 1100. výročí vysvěcení prvního kostela ve střední Evropě. Režie akce se ovšem ujali Hlinkovi stoupenci, zatímco oficiální československá reprezentace byla upozaděna. Předseda vlády Malypetr předčítal prezidentovo poselství, to ale zaniklo ve vřavě. Slova se ujal vůdce lidové strany Andrej Hlinka, který proklamoval za souhlasu shromážděného davu požadavek slovenské autonomie.³⁵⁹ Oficiální agrární orgán *Venkov* v reakci na nitranské události přinesl článek „Tisíc let, tisíc roků křesťanské práce a – Vatikán“. Byl zveřejněn ve vydání z 18. srpna. Útočil na Vatikán, papežského nuncia v Československu Pietra Ciriaciho, který měl údajně předem vědět o Hlinkově počínání v Nitře, a napadl i Benešovu defenzivní zahraniční politiku vůči Vatikánu.³⁶⁰

Ministr zahraničí po zveřejnění článku *Venkova* intervenoval u Malypetra a snažil se útok agrárníků zastavit, ostrý příspěvek ale brzy doprovodily další články agrárního listu v podobném duchu, přičemž texty měly být inspirovány Švehlou.³⁶¹ V pondělí 11. září zasedalo prezidium lidové strany. Hlinka poslal z jeho pověření list Ciriacimu, který se ohrazoval vůči napadení nuncia. Vůdce luďáků tlumočil sympatie členů strany a ujišťoval Ciriaciho o oddanosti slovenského katolického lidu. Nuncius 13. září Hlinkovi odpověděl. V latinsky psaném dopise se vyjádřil pochvalně o slovenském národě a hodnotil kriticky Prahu kvůli jejímu protikatolickému postoji. Uvedl, že šlechtitný slovenský

354 BROKLOVÁ, E., Antonín Švehla, c. d., s. 481–483; AÚTGM, fond Edvard Beneš, oddíl IV, k. 115, sign. R 79/2 (R 80, R 90, R 91), poznámky vnitropolitické 1933–(1934), rozhovor s K. Čapkem.

355 SMETANOVÁ, Jindřiška (ed.), TGM. „Proč se neřekne pravda?“ Ze vzpomínek dr. Antonína Schenka, Praha 1996, s. 100–101; FIRT, J., *Knihy a osudy*, c. d., s. 275; KLIMEK, A., *Boj o Hrad 2*, c. d., s. 342.

356 OTÁHALOVÁ, Libuše – ČERVINKOVÁ, Milada (eds.), *Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943*. I, Praha 1966, č. 293, s. 355–356.

357 BROKLOVÁ, Eva – TOMĚŠ, Josef – PEHR, Michal, *Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první Československé republiky*, Praha 2008, s. 118–123.

358 Souhrnně se jí věnuje ŠMÍD, Marek, Ciriaciho aféra v roce 1933. Konflikt, jenž opět hrozil přerušením diplomatických styků mezi Československem a Svatým stolcem, *Církevní dějiny. Osobnosti – události – struktury – mentality*, 2015, 8, 18, s. 26–34; KLIMEK, A., *Boj o Hrad 2*, c. d., s. 365–366; KÁRNÍK, Z., *České země v éře První republiky (1918–1938) II*, c. d., s. 176–179.

359 Z agrárního a československého pohledu události líčí Mar. – Kov., *Slovenský národ jednomyslně odmítá triviální Hlinkovy útoky na jednotu republiky*, *Venkov*, 1933, 28, 189, s. 1.

360 *Tisíc let, tisíc roků křesťanské práce a – Vatikán*, *Venkov*, 1933, 28, 192, s. 1.

361 NA Praha, fond Schieszl Josef, JUDr., k. 3, sign. 28, *Schieszlovy diáře, záznam z 15. 9. 1933*; AÚTGM, fond Edvard Beneš, oddíl I, k. 238, sign. R 365/7, *Vatikán*, 1933, Tisk.

národ uchová navždy ve své paměti. Počinání nuncia bylo následně kritizováno nejen agrárníky, ale i tiskem ostatních československých koaličních stran vyjma lidovců. *Lidové noviny* z 15. září 1933 uvedly, že Ciriaciho list je nepřijatelný. Byl sice napaden *Venkovem*, nemůže ale urážet Prahu a naši vládu.³⁶²

Československá vláda dala vědět Svaté stolici, že si přeje nunciiovo odvolání. Za této situace hrozila roztržka Československa a Vatikánu, Švehlou iniciovaný útok ale především ohrožoval podporu katolických stran Benešovi v nadcházející prezidentské volbě (1934),³⁶³ která pro něj měla být klíčová. Ciriaci deklaroval, že stále uznává Beneše a Masaryka, a kriticky hodnotil ty, kteří na něj zaútočili. I mezi ním a hradními představiteli se ale poměry zhoršily, Beneš považoval za nepřijatelné, že nuncius v dopise Hlinkovi psal o slovenském, a ne československém národě. Vatikán nechtěl hnát konflikt do roztržky, Ciriaci v říjnu 1933 odjel z republiky a od ledna 1934 byl pověřen vedením nunciatury v Lisabonu. Nový nuncius v Československu Saverio Ritter byl jmenován až v roce 1935. I Ciriaci vnímal, že články *Venkova* byly ve skutečnosti namířeny proti Benešovi a stál za nimi Švehla. Jeho brzká smrt vztahy mezi nunciem a hradními činiteli pomohla urovnat.³⁶⁴

Po Ciriaciho aféře byly Švehlovy zásahy do politiky přerušeny. Na podzim 1933 se opětovně zhoršoval jeho zdravotní stav, k ischemické chorobě srdeční se připojila v září chřipka a poté zápal plic.³⁶⁵ Sociální demokrat Antonín Hampl v rozhovoru s Masarykovým spolupracovníkem Josefem Schieszlem tvrdil, že opětovné zhoršení zdravotního stavu na Švehlu působí „hrozně“. Viděl, že jeho zdraví je vratké a do politiky nemůže. „*Když k němu přišla dcera, plakal nad tím.*“³⁶⁶ Dne 12. prosince 1933 v 16.05 hodin Švehla zemřel.³⁶⁷ Karel Čapek nedlouho předtím volal do Lán, že je s agrárním politikem zle a pomohl by mu snad zájem Masaryka. Členové Švehlovy rodiny ale nebyli k zastížení a brzy do Lán přišla zpráva, že bývalý předseda vlády zemřel na selhání srdce. Masaryk poté koncipoval soustrastný telegram jeho manželce Bohumile Švehlové.³⁶⁸ Pohřeb se konal 15. prosince v Hostivaři a Švehla byl pochován na tamním hřbitově.³⁶⁹ Bylo respektováno Švehlovo přání, že nebude mít státní pohřeb, do Hostivaře se ovšem dostavila řada významných činitelů včetně prezidenta Masaryka. Ten se smutečního obřadu účastnil navzdory silným mrazům. Na pohřbu promluvili předseda vlády Malypetr, Rudolf Beran a další.³⁷⁰

O Masarykově reakci na Švehlovo úmrtí se dochovalo několik rozporuplných svědectví. Mluvil o něm 12. prosince u večeře, kde se nacházel se svými spolupracovníky Antonínem Schenkem a Annou Gašparíkovou-Horákovou. Dle svědectví Schenka uvažoval o tom, co to znamená, když agrárníci ztratili vůdce. Následně při černé kávě vyzvedával Švehlovu přemýšlivost. Nikdy prý nevěřil, že se vrátí po nemoci do politiky, Čapek

362 AÚTGM, fond Edvard Beneš, oddíl I, k. 238, sign. R 365/7, Vatikán, 1933, Tisk.

363 KLIMEK, A., *Boj o Hrad 2*, c. d., s. 366.

364 AÚTGM, fond Edvard Beneš, oddíl I, k. 238, sign. R 365/7, Vatikán, 1933, Zprávy J. Rückela; AÚTGM, fond Edvard Beneš, oddíl I, k. 239, sign. R 366/1, Vatikán, 1934, Mons. Ciriaci – jmenování nunciem do Portugalska.

365 MILLER, D. E., Antonín Švehla, c. d., s. 214.

366 NA Praha, fond Schieszl Josef, JUDr., k. 3, sign. 28, Schieszlovy diáře, záznam z 2. 12. 1933.

367 *Venkov*, 1933, 28, 291, s. 1.

368 SMETANOVÁ, J. (ed.), TGM, c. d., s. 120–121.

369 Archiv Poslanecké sněmovny, fond Poslanci a senátoři Národního a Federálního shromáždění, sl. Švehla Antonín, inv. č. 2685, Antonín Švehla – úmrtí.

370 ZDEŇKOVÁ, Marie, Antonín Švehla a Hostivař, Praha 2008, s. 82–85; SMETANOVÁ, J. (ed.), TGM, c. d., s. 123.

jeho zdravotní stav hodnotil nesprávně. Padla i údajná Švehlova slova, že Beneš je nešťastným republiky. Masaryk jeho názor, že politika ministra zahraničí povede národ do zkázy, odmítal. Vyjádřil se i k rozhovoru, který měli Čapek a Švehla věst o něm. Čapek prý řekl, že Masaryk je milý, na což Švehla reagoval, že je tvrdý člověk. Má milé oči, ale ne ústa. Masaryk uvedl, že když je tvrdý, tak je tvrdý. Domníval se, že Švehla byl o situaci nesprávně informován novinářem Aloisem Šaškem.³⁷¹ Dle Gašparíkové-Horákové Masaryk osudového 12. prosince vzpomínal na dlouholetou spolupráci se Švehlou, na jejich dlouhé rozhovory a na nemoc, během níž se skoro neviděli. I Gašparíková-Horáková zaznamenala, že Masaryk hovořil o Švehlově příkré kritice Beneše. Za nemoci podle prezidenta Švehla ztratil kontakt se světem politiky, a tím objektivní názor.³⁷²

Masaryk Švehlovi věnoval i nekrolog. Byl publikován ve vydání *Venkova* z 24. prosince 1933 a prezident se o agrárním vůdci vyjadřoval kladně. Uváděl, že „*dorůstal a dorostl v státníka v našich poměrech formátu nezvykle velikého. Památka na mnohaletou spolupráci se Švehlou je mi milá a drahá; našel jsem v něm při budování naší nové republiky a demokracie spolutvůrce loyálního a dovedného, mohu jeho práci uvnitř srovnat se svým druhým spolupracovníkem v zahraničí. Naš nový stát je štěstí, že mu osud v pravý čas dal pracovníka a státníka, jako byl Švehla*“. Ke společnému budování republiky se Masaryk vyjadřoval následovně: „*... patří ku charakteristice té naší spolupráce, abych pověděl, že jsme ve své práci šli za stejným cílem; bylo to jako v tom krásném přirovnání řeckého filosofa: Když dva mužové se spolu dokopávají zlata, nevadí jim, jestliže v úsilné práci jeden o druhého zavadí*.“³⁷³

Závěrem lze konstatovat, že není jasné, jestli by byla Švehlova chystaná kampaň proti Benešovi úspěšná a co by přinesla. Nepochybně by vyhrotila politickou situaci v republice. Protibenešovský tábor by měl pod Švehlovým vedením zřejmě větší šanci na úspěch. Historik Antonín Klimek ve svém díle *Boj o Hrad* konstatoval: „*Zdálo se, že Švehlova smrt odvalila balvan z Benešovy cesty za prezidentstvím*.“³⁷⁴ Agráři proti Benešovi vystupovali v prezidentské volbě 1935 a jejich zákaz v roce 1945 byl zdůvodňován mimo jiné touto politikou. Občas zaznívající teze, že se agráři pod vedením Rudolfa Berana po odchodu Švehly obrátili doprava a proti Hradu,³⁷⁵ není správná. Napětí mezi Švehlou a Benešem, víceméně trvalé, bylo patrné již v prvních letech republiky. Kritický kurz vůči Benešovi nastavil již Švehla a Beranovo vedení agrární strany na něj ve třicátých letech pouze navázalo.

371 Alois Šašek (1874–1960), novinář, publicista, vydavatel. Spolupracovník *Národních listů* a *Venkova*.

372 SMETANOVÁ, J. (ed.), TGM, c. d., s. 121–122 a 145.

373 MASARYK, T. G., *Spolupráce se Švehlou*, c. d., s. 1.

374 KLIMEK, A., *Boj o Hrad 2*, c. d., s. 376.

375 Například RATAJ, Jan, *O autoritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 24–26.

II.5 ANTONÍN ŠVEHLA A ROZVOJ TISKU AGRÁRNÍ STRANY

Rozvoj českého tisku napojeného na politické strany spadá do devadesátých let 19. století. Proměnami v té době procházela celá česká žurnalistika. Rozšířeným modelem vlastnictví se v tomto období stalo vydavatelské družstvo a akciová společnost. Model individuálního nebo rodinného vlastnictví ustupoval. Náklady na vydávání novin vzrostly, a proto už nebylo možné, aby je financovali jednotlivci. Místo nich se vydavatelem stávaly stále častěji vydavatelská společenstva a tiskárny. Zároveň byly v devadesátých letech odstraněny ekonomické nástroje, jejichž prostřednictvím předlitavská část habsburské monarchie dosud omezovala vydávání novin. Rozvoj tisku umožňovala dokonaná liberalizace ekonomických nástrojů regulace ze zákona. Moderní tiskové technologie zlepšily technické předpoklady pro zvýšení nákladu. Distribuci tisku napomáhala již rozsáhlá železniční síť. Princip pokrytí distribučního území byl především zemský, regionální a lokální. S rozvojem politických stran platilo, že ústřední deníky, ale i časopisy se tiskly v hlavních zemských organizačních centrech stran, na venkově zůstávala vydavatelská činnost na krajských a okresních organizacích, pokud měla příslušná strana rozvinutou organizační strukturu. Živé frakční hnutí a rozvoj stran na přelomu 19. a 20. století byly v duchu principu, že periodikum je předpokladem úspěchu samostatného veřejného působení a integrace sympatizantů.

Národní strana svobodomyšlná (1874) v Čechách a Moravská lidová strana (1891) se v devadesátých letech snažily uchovat si kontrolu nad sílícím pokrokovým hnutím a ubránit své liberální a nacionální zásady před socialismem a politickým katolicismem. V první polovině devadesátých let s mladočechy v českých zemích sympatizoval více než dvojnásobný počet novin ve srovnání se staročechy. Vůdčím tiskovým orgánem mladočechů zůstaly nadále *Národní listy* (vycházející od roku 1861), které po smrti Julia Grégra (1896) přešly do vlastnictví jeho dědiců. Od nich v roce 1910 list koupila Pražská akciová tiskárna. Pod vlivem mladočeského předsedy Karla Kramáře vystupovaly *Národní listy* jako stranický orgán.

Moravští mladočeši prezentovali své politické plány v brněnských *Lidových novinách*. Byly v roce 1893 výsledkem sloučení *Moravských listů* (od 1889) a olomouckého časopisu *Pozor* (od 1872) a vedl je Adolf Stránský, který je v roce 1898 převzal i do svého vlastnictví. V roce 1898 bylo založeno Tiskařské družstvo České strany

národně sociální, které v březnu 1907 začalo vydávat deník *České slovo*. Prvním šéfredaktorem listu byl Jiří Pichl. Velkou pozornost strana věnovala podpoře svého regionálního tisku.

Ústředním listem sociálnědemokratické strany se v lednu 1891 stal *Sociální demokrat* (Praha, 1891–1897). V Brně působila již od roku 1885 *Rovnost*. Také ve Vídni měla česká sociální demokracie v *Dělnických listech* od roku 1890 své vlastní noviny (od roku 1900 byly deníkem). Od roku 1897 bylo ústředním deníkem sociálních demokratů *Právo lidu*, které bylo původně od roku 1893 periodikem východočeské sociální demokracie.³⁷⁶

II.5.1 Počátky agrárního tisku

Od osmdesátých let 19. století byly zřejmé sílící tendence založit agrární stranu, stoupal počet rolníků s jejich spolky, kteří uvažovali o založení vlastní strany. Na Moravě založil Jan Rudolf Deml v roce 1882 Ústřední rolnický spolek, který se o rok později přejmenoval na Českomoravský selský spolek pro Moravu, jehož tiskovým orgánem se staly *Selské listy*. Spolek se oddělil od mladočechů, ale netransformoval se v samostatnou politickou stranu. V Čechách vznikaly v rámci mladočeské strany nové zemědělské organizace. V květnu 1889 prosadil Alfons Šťastný v Táboře vznik Selské jednoty pro království České, která ale měla jen krátkou existenci. V roce 1891 byla posléze ustanovena Zemská selská jednota pro království České, která se snažila přeměnit v Hospodářskou stranu všech tří zemí Koruny české. Ovšem ta neměla dlouhého trvání, ale Zemská selská jednota fungovala i nadále. Alfons Šťastný může být vnímán jako první tvůrce koncepce agrárního hnutí. Již v roce 1890 v Programu rolnictva formuloval, že základními prvky hnutí mají být půda, rodina, tradice, zrovnoprávnění a materiální zabezpečení rolnického stavu.

V únoru 1896 středočeské hospodářské spolky pod vedením Stanislava Kubra ustanovily Středočeskou selskou župu. V říjnu téhož roku zorganizoval František Udržal vznik Politické a selské jednoty pro okresy Pardubice, Přelouč a Holic. Kubr se odloučil od mladočechů a na prosincovém sjezdu Středočeské selské župy ustanovil zemědělskou organizaci Sdružení českých zemědělců pro království České. Kubr byl zvolen předsedou, místopředsedy se stali Jan Jaroš a Antonín Švehla starší. Na začátku roku 1899 Sdružení českých zemědělců dalo podnět pro vznik samostatné České strany agrární, která získala ve volbách do říšské rady 7 poslanceckých mandátů a 21 kandidátů se dostalo do zemského sněmu. Předsedou strany byl zvolen Stanislav Kubr. Vlastní vývoj mělo agrární hnutí na Moravě a ve Slezsku, kde v roce 1904 zasedl ustavující sjezd České strany agrární pro Moravu a Slezsko. Sílící agrární politické proudy si byly vědomy, že pro ně bude nutné spojit se při prosazování politických plánů. Česká strana agrární a Česká strana agrární pro Moravu a Slezsko se tedy v roce 1905 sjednotily do Československé strany agrární s předsedou Josefem Žďárským. K této sjednocené straně se v roce 1906 připojila již zmíněná Politická selská jednota s předsedou Františkem Udržalem. Agrární hnutí v českých zemích tak bylo sjednoceno.³⁷⁷

376 K politickým stranám a jejich tisku je přehledným a faktograficky obsažným zdrojem publikace: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol., *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*. I. díl, období 1861–1938, Brno 2005.

377 K počátkům agrární strany nově viz DOSTÁL, Vladimír, *Agrární strana: její rozmach a zánik*, Brno 1998, s. 9–37; MILLER, Daniel Edward, Antonín Švehla – mistr politických kompromisů, Praha 2001, s. 31–51; ROKOSKÝ, Jaroslav,

Zde se ale časově ještě vrátíme do devadesátých let 90. století, protože ustanovující se agrární hnutí si velmi dobře uvědomilo, že pro komunikaci potřebuje mít vlastní tiskový orgán. Jak již bylo uvedeno, tak v tomto období byla oblast médií hodně spojena se zakládáním družstev, která se stala vydavateli tisku. Po vzniku Sdružení českých zemědělců v prosinci 1896 se již 20. ledna 1897 ustanovil přípravný výbor pro vznik Tiskařského a vydavatelského družstva rolnického, který přijal zakládající stanovy. Jan Antonín Prokůpek, Stanislav Kubr, Josef Syrový a Václav Nehasil oznámili Obchodnímu soudu v Praze vznik společenstva s ručením obmezeným s názvem Tiskařské a vydavatelské družstvo rolnické v Praze. Ustavující valná hromada se uskutečnila 27. února 1897 v restauraci U Labutě v Praze Na Poříčí. Podle stanov mělo být úlohou družstva „*napomáhati výdělku i hospodářství členů a) společným vedením a provozováním závodu knihtiskařského, popřípadě litografického a slévárny písma, b) vydáváním knih i časopisů vůbec a agrárních zvláště*“. Prvním předsedou družstva (společenstva) se stal Jan Antonín Prokůpek (rolník z obce Kutlíře na Kolínsku, dlouhodobě politicky i publikačně činný, v letech 1889–1895 poslanec českého zemského sněmu).³⁷⁸ Jak uvádějí Eduard Kubů a Jiří Šouša ve své studii, vzniku družstva se účastnila i rodina Švehlových. Podle zápisu z valné hromady byl mezi přítomnými Antonín Švehla, rolník z Hostivaře, se čtyřmi podíly a v seznamu nepřítomných podílníků se nalézal Antonín Švehla z Hostivaře s osmi podíly. Záznam neodlišuje otce a syna. Uvedení autoři však uvádějí, že je jisté, že Antonín Švehla mladší byl mezi zakládajícími podílníky družstva.³⁷⁹

Družstvo vydávalo letáky, brožury, kalendáře a týdeník *Obrana zemědělců*, který od roku 1900 přešel na periodicitu dvakrát týdně (v úterý a pátek). Družstvo tisklo svoji produkci v pražské tiskárně Eduarda Beauforta v Jungmannově ulici. Zde se dostáváme do okamžiku, kdy se klíčovou osobou pro agrární tisk stává Antonín Švehla mladší, který je od roku 1901 členem představenstva družstva. V roce 1903 odstoupil J. A. Prokůpek kvůli defraudaci účetního, kdy musel z vlastních prostředků zaplatit vzniklou škodu. Na jeho místo v čele družstva byl 25. dubna 1903 zvolen právě Antonín Švehla.³⁸⁰

Nový předseda družstva věnoval velkou pozornost časopisu *Obrana zemědělců*, který byl důležitý pro komunikaci s příznivci na venkově. Každý týden se konala redakční rada, která podrobně probírala obsah příštích čísel. Texty členové rady pečlivě četli, opravovali, měnili, diskutovali o nich, rozhodovali o publikování. Jak vzpomínal Alois Velich, člen redakční rady a externí přispěvatel, Antonín Švehla byl při diskusích velmi aktivní: „*Vzpomínám, jak radostně zaleskly se jeho upřímné oči, když přečítaná věta vystihovala přesně to, co chtěl mítí v listě vysloveno, a kterak zase naopak vyvstaly na širokém jeho čele vrásky, věštící nevůli, nebylo-li tomu tak. Nejednou končila redakční rada tím, že jsme neměli nakonec žádného úvodníku, jelikož, co bylo napsáno, nedošlo schválení. A tu Švehla, zamysliv se na chvíli, počal diktovat do péra jednomu z přítomných přispěvatelů*

Agrární strana, in: MALÍŘ, J. – MAREK, P., Politické strany, c. d., s. 413–441.

378 Státní oblastní archiv v Praze, fond Krajský soud obchodní Praha, karton 2247, fascikl CXI – 373, Zakládající listina firmy Tiskařské a vydavatelské družstvo rolnické v Praze, protokol sepsaný na ustavující schůzi 20. 1. 1897, zasláné c. k. obchodnímu soudu, zakladatelé Jan Antonín Prokůpek, Stanislav Kubr, Josef Syrový a Václav Nehasil.

379 KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří, Podnikání ve službách politické strany. Tiskařské a vydavatelské družstvo českých agrárníků Novina (1897–1938). Prameny, přístupy, interpretace, in: KUBŮ, Eduard – ŠTOLLEOVÁ, Barbora (eds.), Hospodářské dějiny 35/2. Dějiny podnikání ve střední Evropě devatenáctého a dvacátého století (Tematický soubor studií), Praha 2020, s. 157.

380 Tamtéž, s. 149.

nárys článku, v němž ostrými rysy vysloveno bylo vše, co chtěl, aby bylo čtenářstvu Obrany v příštím čísle pověděno.“³⁸¹

11.5.2 Vznik deníku Venkov

Antonín Švehla byl otcem myšlenky, že agrární hnutí musí mít vlastní deník, v němž bude prezentovat své politické cíle. Odpovídalo to situaci, kdy se blížily volby do říšské rady, které se měly konat v roce 1907. Měly to být první volby, které proběhnou podle všeobecného, rovného, přímého a tajného hlasovacího práva. Švehla věděl, že pro volební úspěch je nutné intenzivně komunikovat s lidmi na venkově, kde bylo jádro potenciálních voličů agrární strany. Vydávání deníku ale znamenalo mít dobré finanční zázemí. Švehla inicioval velkou akci k dalšímu upisování podílů družstva, a tedy k navýšení jeho kapitálu. Vedoucí činitelé agrární strany včetně Švehly se rozjeli po českých zemích a na schůzích přesvědčovali přítomné, ať si koupí podíly v družstvu a pomohou tak vzniku nového agrárního deníku. Do akce byli zapojeni i redaktoři budoucího deníku. Redaktor *Obrany zemědělců* Karel Mečíř vzpomínal v roce 1930 na přípravu nového deníku, kdy se při diskusích konstatovalo, že lidé na venkově čtou hlavně *Národní politiku*, která přitom kritizovala vnitřní poměry agrární strany a útočila na Švehlu. Proto byla nutnost vzniku deníku, který by lidem na venkově vysvětloval politiku agrární strany. „Uznala-li se politická nutnost nějaké akce, bylo nutno přinést jí všechny oběti, a první, kdo je musel přinášet, byl ovšem Antonín Švehla a ten celý rod, jak se říká při modlitbách. Nemyslím, že prozradím dnes nějaké tajemství, řeknu-li, že tehdy hlavními podílníky tiskařského a vydavatelského družstva byli tři bratři Švehlové. Předseda měl politický smysl a temperament. Opatrnost byla charakterizována jeho bratrem advokátem, drem Stanislavem Švehlou, jenž chtěl napřed vidět, jaké jsou vyhlídky nového deníku. Ne, že by se byl stavěl proti předsedovu plánu, ale chtěl stavět na solidní a jisté bázi.“³⁸²

Rudolf Beran v roce 1937 při čtyřicátém výročí vzniku družstva vzpomínal, jak jezdili jako funkcionáři na schůze po celé zemi, kde získávali odběratele pro připravovaný deník. Všichni představitelé strany nosili v kapse přihláškové bloky a prováděli soupisy prvních odběratelů. Nebyly ještě místní organizace strany, byli jen důvěrníci Sdružení českých zemědělců a české strany v jednotlivých obcích. Na vesnicích končily pozice mladočeské strany a začaly vznikat místní organizace české strany agrární. Z každé schůze přinášeli řečníci 20 až 30 nových přihlášek podílníků družstva.³⁸³ Pro mladého Berana se jednalo o jeden z jeho prvních významných stranických úkolů, který zvládl velmi dobře.³⁸⁴ Akce navyšování podílů probíhala několik let i po vzniku deníku *Venkov* a byla skutečně hodně úspěšná. V roce 1899 mělo družstvo 264 členů, kteří vlastnili 424 podílů. V roce 1905 bylo členů 341 a podílů 641, což ještě velký nárůst nepředstavovalo. Pak ale můžeme vidět

381 VELICH, Alois, Od týdeníku k deníku, *Venkov*, 1930, 25, 77, s. 1.

382 MEČÍŘ, Karel, Jak vznikl *Venkov*, *Venkov*, 1930, 25, 77, s. 1. K osobě Karla Mečíře viz KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří (eds.), *Rozmluvy s Antonínem Švehlou a o Švehlovi. Vzpomínky agrárního diplomata Karla Mečíře*, Praha 2018.

383 BERAN, Rudolf, *Radostné jubileum, 40 let našich tiskařských a vydavatelských podniků*, *Venkov*, 1937, 32, 120, s. 1.

384 ROKOSKÝ, Jaroslav, *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011, s. 39.

údaj z roku 1911, že počet členů byl už 642 a počet podílů 5 330, což už je velmi výrazný nárůst, který upevnil finanční situaci družstva.³⁸⁵

V polovině prvního desetiletí 20. století příprava deníku již dostávala konkrétní obrysy. Švehla hledal šéfredaktora a rozhodl se pro Karla Jonáše (* 1865), který přišel do Prahy z Plzně, kde byl odpovědným redaktorem *Plzeňských listů*. Švehla s Jonášem začali připravovat koncepci nového listu, řešili personální obsazení redakce i finanční fungování listu. JUDr. Stanislav Švehla (bratr Antonína Švehly) mohl jménem družstva oznámit Policejnímu ředitelství v Praze, že družstvo hodlá od 29. března 1906 vydávat deník s názvem *Venkov*. Uváděl, že půjde o agrární list, jehož redakci povede Karel Jonáš a bude tištěn u Eduarda Beauforta v Praze.³⁸⁶

Dne 27. března vyšlo poslední číslo *Obrany zemědělců* a o dva dny později se dostal ke čtenářům deník *Venkov*. List avizoval, že bude vycházet každý den ráno kromě pondělí. První čtyři čísla byla tištěna v mimořádném nákladu, aby se dostala k co nejvíce lidem.³⁸⁷ Absence pondělka byla v té době u denního tisku obvyklá, protože v neděli jako jediném volném dnu v týdnu tiskaři nepracovali, a proto noviny v pondělí nevycházely.

Na první straně deníku byla publikována báseň „Venkovu“ od Jaroslava Vrchlického. Na úvodních stranách se čtenáři mohli seznámit s programovým prohlášením nového deníku. *Venkov* se chtěl primárně zaměřovat na zájmy venkovských čtenářů, což ale neznamenalo, že by chtěl opomíjet městské obyvatelstvo, protože mezi ním bylo plno lidí, kteří byli původem z venkova. List také deklaroval, že není proti městské inteligenci, jejíž členové rovněž často pocházejí z venkova. Deník chtěl mít široký rejstřík témat, vedle zemědělství se hodlal věnovat také vzdělávání, kultuře, národním otázkám, zdravotnické tematice.³⁸⁸

Deník měl rozsah 16 stran, přičemž texty byly lámány do tří sloupců. Stálé místo měly rubriky „Domácí politika“ a „Zahraniční politika“. Zprávy z parlamentu obsahovala rubrika „Říšská rada“. Informace o činnosti agrární strany uveřejňoval *Venkov* v rubrice „Organizace strany“. Denní zpravodajství bylo zajišťováno také zprávami od agentur v rubrice „Telegrafické a telefonické zprávy“. Burzovní informace nalezl čtenář v rubrice „Tržní zprávy“. *Venkov* zařazoval do vydání i přílohy, např. „Hospodář“, nebo rubriky zaměřené na zájmové spolky, venkovské učitele, ženy.

Vedení redakce se skutečně ujal Karel Jonáš. Z interních redaktorů i externích příspěvatelů můžeme uvést např. Karla Mečírě, Františka Nepilého, Ladislava Tvarůžka, Antonína Nečáaska, Josefa Vraného, Jaroslava Hilberta, Rudolfa Rohlíčka, Otakara Srdínka, Cyrila Horáčka, Josefa Palivce.

Již zmiňované volby do říšské rady skončily v roce 1907 pro agrárníky velkým úspěchem, když v českých zemích zvítězili se ziskem 28 mandátů. Počet voličů se výrazně dařilo zvyšovat také sociálním demokratům, kteří získali 24 mandátů, a až třetí byli mladočeši s 18 mandáty (toto pořadí se opakovalo i ve volbách v roce 1911). Jak již bylo uvedeno, volby se v roce 1907 uskutečnily podle nového volebního zákona, který zrušil systém kurií, zvýšil počet poslanců na 516 (v českých zemích bylo voleno 194 poslanců) a zavedl všeobecné, rovné, tajné a přímé hlasovací právo pro muže od 24 let (pasivní bylo od 30 let).

385 KUBŮ, E. – ŠOUŠA, J., Podnikání, c. d., s. 153.

386 Národní archiv, Praha, fond Presidium místodržitelství 1901–1910, karton 3774, signatura 8/4/22/106, zpráva Policejního ředitelství v Praze na K. k. Statthalterei-Präsidium z 22. března 1906.

387 Denní zprávy, *Venkov*, 1906, 1, 1, s. 5.

388 Našemu lidu, *Venkov*, 1906, 1, 1, s. 1 a 2.

I když si řada lidí myslela, že deník po volbách zanikne a agrárníci budou vydávat dále jen časopisy, *Venkov* pokračoval. A velmi výraznou osobou pro jeho fungování byl stále Antonín Švehla. Redakce se v létě roku 1907 přestěhovala do Hybernské ulice 20, kde sídlilo jak družstvo, tak Rolnická tiskárna, která tiskla produkci družstva. Zároveň zde byl ale i sekretariát agrární strany, přičemž kanceláře funkcionářů včetně Švehly se nacházely hned vedle redakce *Venkova*.

Antonín Švehla byl ve stálém kontaktu se šéfredaktorem Jonášem i jednotlivými redaktory. Diskutoval s nimi o publikovaných textech, o koncepci deníku, o jeho komunikaci se čtenáři. Jak redaktoři později vzpomínali, komunikace se Švehlou byla skutečně velmi intenzivní. Švehla (od roku 1909 předseda strany) měl velké zásluhy o rozvoj deníku.

Antonín Jun (ředitel družstva) vzpomínal v roce 1937 na úplné počátky *Venkova*, kdy se v redakci (ještě před volbami v roce 1907) pracovalo ve dne v noci. Celá redakce projevovala velké nadšení. Administrace a expedice fungovaly ve čtyřech malých místnostech. „Tehdy začal náš zesnulý vůdce dr. Antonín Švehla denně úřadovati v našem mladém podniku. Náš předseda, plný života, s usměvavou tváří sledoval veškeré práce, všude ho bylo plno, radil, povzbuzoval a měl radost z každého nového předplatitele listu. Jeho styk s personálem byl velmi srdečný a přátelský, což dodávalo všem chuť k práci. Brzy jsme přesvědčili veřejnost, co dokáže nadšení a přátelská spolupráce mezi vydavatelstvem, jeho spolupracovníky s naší zemědělskou veřejností. Veliké finanční starosti velmi často na nás doléhaly, poněvadž vydávání denního tisku je velice nákladné.“³⁸⁹

František Nepilý, další z členů redakce *Venkova*, vzpomínal na pracovní atmosféru po přesunu do Hybernské ulice, kde redakce sídlila v přízemí třetího domovního traktu. S redakcí sousedila Švehlova kancelář a také administrace s ředitelem Antonínem Junem. Zbývající část přízemí sloužila tiskárně. V květnu 1909 proběhlo stěhování do druhého poschodí, kde v jedenácti místnostech působilo vedení agrární strany se sekretariátem i redakcí. Vedle Švehlovy kanceláře se nalézala písárna i výpravná ústředního sekretariátu. „Snad, že jsme byli všichni stlačeni k sobě na tak malém plácku, splynuli jsme přátelsky tím víc i v osobní poměr namnoze bratrský. Byla mezi námi dobrovolná pracovní kázeň, které nebylo nutno nikdy vynucovati. Každý v okolí Švehlově věděl, aniž bylo to kdy třeba slůvkem připomínati, že pouze věrné přilnutí ku společnému dílu může vésti k úspěchům. Konečně ten odpor zvenčí, který byl veden proti agrárnímu hnutí a soustřeďoval se v nepřetržitých novinářských útocích hlavně na *Venkov*, značně posiloval v nás všech energii.“³⁹⁰

Z pozice předsedy družstva Antonín Švehla prosazoval, aby vedle *Venkova* byl od roku 1907 vydáván i týdeník *Cep* a od roku 1908 obrázkový časopis *Rozkvět*, čímž se rozšířila pro čtenáře nabídka stranického tisku. Úspěšný rozvoj agrárního tisku dokládá i skutečnost, že vedle *Venkova* vydávalo družstvo od roku 1914 rovněž deníky *Večer* a *Lidový deník* plus populárně naučný časopis *Agrární revue*. Družstvo také hodně investovalo do rozšíření podniku. V roce 1916 vstoupilo majetkově do Rolnické tiskárny v Brně, do Společenské knihtiskárny a kamenotiskárny v Přerově, do inzertního a novinářského závodu Praga a Českomoravského knihkupectví.³⁹¹

389 JUN, Antonín, Naši spolupracovníci. K našemu jubileu. 40 let našich tiskařských a vydavatelských podniků, *Venkov*, 1937, 32, 120, s. 1.

390 NEPILÝ, František, Z našeho redakčního domova, *Venkov*, 1930, 25, 77, s. 2.

391 KUBŮ, E. – ŠOUŠA, J., Podnikání, c. d., s. 162.

V roce 1917 se z Tiskařského a vydavatelského družstva rolnického v Praze staly Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské v Praze, zapsané společenstvo s ručením obmezeným. Cena jednoho podílu byla z 50 korun zvýšena na 500 korun. Všichni dosavadní podílníci museli do šesti měsíců doplatit svůj podíl na tuto částku. Změna odpovídala situaci I. světové války, která byla spojena s vysokou inflací v rakousko-uherské monarchii. Majetní lidé na venkově však spolu s problémy se zásobováním potravinami ještě více bohatli.³⁹²

11.5.3 Média za první republiky

Podle legislativy první republiky nebyly politické strany právníckými osobami, a proto nemohly být vlastníky nemovitého majetku a uzavírat právně závazná ujednání. Vydavatelem novin musela být fyzická nebo právnícká osoba zapsaná v obchodním rejstříku. Vydavatelství tak většinou byla akciovými či komanditními společnostmi, v jejichž čele však stáli význační představitelé určité politické strany.

Z periodik ustavených v předcházejícím období měl za první republiky silnou pozici zejména stranický tisk, jehož prostřednictvím jednotlivé politické strany komunikovaly se svými voliči. Politické strany vydávaly kromě svého ústředního tisku ještě řadu regionálních listů s různou periodicitou a také specifickým zaměřením (pro ženy, děti, profesní skupiny apod.). Mnoho titulů z doby rakousko-uherské monarchie přetrvalo válku a vycházelo i nadále. Ze stranických deníků se jednalo například o národnědemokratické *Národní listy*, sociálnědemokratické *Právo lidu*, národněsocialistické *České slovo*. Vznikaly však i deníky nové, a to nejen stranické. Mezi nejvýznamnější patřily například lidovecké *Lidové listy*, nezávislý list *Tribuna*, list Československé obce legionářské *Národní osvobození* či komunistický deník *Rudé právo*.

Stranická politika se prosazovala zejména na stránkách ranních vydání deníků (tzv. raníků), kde se objevovaly projevy stranických činitelů a většinou stranicky zaměřené komentáře k politickým událostem, výtahy z usnesení různých stranických schůzí, reakce na činnost konkurenčních stran a další zprávy politického charakteru. Tyto listy lze většinou označit jako seriózní tisk (tisk kvality). Naopak populárněji orientovaná odpolední vydání (tzv. večerníky) měla pestřejší obsah a nabízela témata přitažlivější pro široké čtenářské skupiny. Večerníky mívaly rovněž lákavější grafickou podobu s výraznějšími titulky, častěji využívaly fotografie a jejich náklad byl zpravidla výrazně vyšší, než tomu bylo u ranních vydání. Večerníky měly tendenci blížit se zahraničnímu bulvárnímu tisku.³⁹³

Vedle stranických listů vycházely i tzv. nezávislé tituly, které nepůsobily pod vlivem žádné politické strany. Z významných deníků se jednalo zejména o *Národní politiku* a *Lidové noviny*, které byly založeny již v 19. století, zatímco další listy s podobným postavením vznikly až v novém státě – deníky *Tribuna* (1919–1928) a *Národní osvobození* (1924–1939). Ani u těchto listů však nebylo možné hovořit o politické nestrannosti. U čtenářů oblíbená *Národní politika* se často přikláněla na stranu národních demokratů, *Lidové noviny* a *Tribuna* tlumočily zejména

³⁹² Tamtéž, s. 152.

³⁹³ K politickým stranám a jejich tisku je přehledným a faktograficky obsažným zdrojem publikace: MALÍŘ, J. – MAREK, P., Politické strany, c. d.

názory skupiny kolem prezidenta Masaryka (tzv. Hrad). Podobně si počínalo i *Národní osvobození*, které hájilo zejména zájmy legionářů, učitelů a státních zaměstnanců.

Kromě českých deníků vycházela v předválečném Československu i řada německy psaných deníků, z nichž většina měla své počátky ve druhé polovině 19. století. Mezi nejvýznamnější patřil deník *Bohemia*, list založený již v roce 1828 v Praze jako kulturní časopis, který od roku 1832 však vycházel již jako deník. Nepatřil přímo žádné politické straně, měl však blízko k Německé demokratické straně svobodomyšlné. Dále je třeba uvést deník *Prager Tagblatt* (1876–1939), který ve své redakci soustředil významné kulturní osobnosti pražské německé společnosti. V roce 1921 začal vycházet v Tiskařské, nakladatelské a novinářské společnosti Orbis deník *Prager Presse*, jehož hlavním cílem bylo propagovat myšlenky nového demokratického Československa v zahraničí. Německý tisk vycházel i v Brně (například *Brünner Morgenpost*), Ostravě (*Ostrauer Zeitung*) či v Českých Budějovicích (*Budweiser Zeitung*) a řada dalších titulů periodického tisku se pak tiskla v pohraničních oblastech se silným německým osídlením.

Výše uvedený systém praktikovali také agráři. Vrcholní činitelé strany byli zároveň ve vedení Českomoravských podniků tiskařských a vydavatelských (od roku 1930 byl název firmy *Novina*, tiskařské a vydavatelské podniky). Antonín Švehla i v době první republiky až do své smrti stál v čele družstva jako předseda představenstva, které bylo rozšířeno na 16 osob. Předseda strany Švehla, místopředsedové František Staněk, František Udržal a Milan Hodža byli v představenstvu družstva, které bylo z poloviny tvořeno členy výkonného výboru agrární strany. Propojení strany a družstva tedy bylo zřejmé, přičemž vedení strany kontrolovalo fungování družstva.³⁹⁴

Celkově za první republiky družstvo zažívalo velký rozvoj z pohledu počtu vydávaných periodik, počtu tiskáren, finančního obratu i počtu zaměstnanců. Družstvo mělo nově tiskárny od roku 1919 ve Strakonících, Jihlavě, Hradci Králové, Bratislavě, Mladé Boleslavi, Košicích, od 1920 ve Zvolenu, od 1922 v Mukačevu, od 1928 v Německém Brodu. Složitější je otázka celého ekonomického fungování družstva. Zde je nutno doporučit všem zájemcům o tematiku, aby si přečetli vynikající studii Eduarda Kubů a Jiřího Šouši, kteří na základě důkladného archivního výzkumu osvětlili, jak družstvo za první republiky fungovalo, jaká byla úloha Agrární banky zastupované dr. Stanislavem Švehlou, jak pracovalo družstvo s úvěry. Ve studii jsou tyto záležitosti zevrubně analyzovány.³⁹⁵ Zde uvedeme nyní jen některé základní informace.

Družstvo v průběhu první republiky výrazně rozšiřovalo počet vydávaných periodik. Švehla prosazoval, aby agrární strana vydávala svá periodika v regionech. Zároveň také chtěl, aby agráři měli periodika na Slovensku a na Zakarpatské Ukrajině. Těsně před Švehlovým úmrtím měla *Novina* v roce 1932 tuto strukturu vydávaných periodik: 6 deníků, 28 týdeníků, 5 obdeníků, 1 čtrnáctideník, 3 měsíčníky, 1 čtvrtletní revue.³⁹⁶

Deníky: Lidový deník (rok založení 1914), Slovenský deník (Bratislava 1918), Svoboda (Brno 1919), Slovenská politika (Bratislava 1920), Venkov (1906), Večer (1914)

394 KUBŮ, E. – ŠOUŠA, J., Podnikání, c. d., s. 160–161.

395 Tamtéž, s. 141–183.

396 Československé podniky tiskařské a nakladatelské vydávaly od roku 1920 měsíčník *Brázda*, revui československého venkova. Od roku 1925 ji ale převzalo Svobodné učení selské a od roku 1930 již jako čtrnáctideník Česká agrární společnost. V roce 1938 se vydavatelem *Brázdy* stala *Novina*, která změnila periodicitu na týdeník.

Týdeníky: Cep (1914), Domov (1921), Československý zemědělec (1919), Domovina domkářů a maloročníků (1919), Gazdovské noviny (Košice 1919), Jihlavské listy (1906), Lidový týdeník (Přerov 1927), Mladý venkov (1922), Mladý rolník (Bratislava 1923), Moravský cep (Brno 1912), Náš kraj (Tábor 1919), Naše stráž (Louny 1908), Nezávislost (Kolín 1916), Obrana zemědělců (1912), Pluh (Zvolen 1921), Pokrok (Hradec Králové 1918), Pošumavský kraj (Strakonice 1919), Jihočeský domov (Strakonice 1924), Rodný kraj (Mladá Boleslav 1918), Havlíčkův kraj (Německý Brod 1919), Slovácká domovina (Přerov 1919), Slovenská domovina (Bratislava 1919), Slovenská vlasť (Bratislava 1919), Svobodná republika (Opava 1920), Východočeský republikán (Pardubice 1919), Zájmy venkova (Jihlava 1919), Znojemský venkov (Znojmo 1921), Zemědělská politika (Mukačevo 1921)

Dvakrát týdně: Klatovský kraj (Klatovy 1907), Kraj královéhradecký (Hradec Králové 1922), Mladoboleslavské listy (Mladá Boleslav 1888), Plzeňský kraj (Plzeň 1907), Selské listy (Olomouc 1884)

Čtrnáctideník: Česká selka (Brno 1913)

Měsíčníky: Kodym (1904), Naše samospráva (1924), Salon (1922)

Čtvrtletník: Časopis pro dějiny venkova (1914)

V roce 1907 družstvo vyprodukovalo 855 tisíc výtisků, v roce 1932 celkem 62 milionů. Vedle vlastních 51 časopisů tiskla Novina 135 cizích časopisů o celkovém ročním nákladu 20,5 milionu výtisků.³⁹⁷

Velký vzestup družstva můžeme sledovat i na růstu počtu zaměstnanců v letech 1907 a 1932.³⁹⁸

Družstvo v roce 1907 zaměstnávalo:	
redaktorů	10
technického personálu	56
úředníků	16
externistů	15

Vydavatelství Novina v roce 1932 zaměstnávalo:	
redaktorů	87
externistů	22
stálých spolupracovníků	1 114
úředníků	257
technických pracovníků	1 032

³⁹⁷ Novina, ročenka 1932, vydalo propagační oddělení Noviny.

³⁹⁸ Tamtéž.

Členstvo a podíly družstva:³⁹⁹

1897 – 132 členů; 273 podílů; celková hodnota 13 650 K

1900 – 264 členů; 424 podílů; 21 200 K

1911 – 642 členů; 5 330 podílů; 266 500 K

1920 – 744 členů; 11 696 podílů; 5 848 000 Kč

1930 – 835 členů; 13 964 podílů; 6 982 000 Kč

Obrat podniků:

1907 – 3,219 milionů korun; 1910 – 6,041 mil.; 1914 – 7,573 mil.; 1916 – 33,400 mil.;

1918 – 91,335 mil.; 1920 – 285,935 mil.; 1925 – 548,540 mil.; 1930 – 979,500 mil.

Připomeňme jeden ze Švehlových pohledů na fungování tisku. Vystihuje, jak vnímal vzájemný vztah koaličních stran. V roce 1936 deník *Venkov* při koaliční krizi připomínal situaci před deseti lety, kdy se Švehla vrátil z léčebného pobytu v Itálii. Přijel na hranice, koupil si všechny noviny a listoval v nich, četl, že koalice je v rozvratu, kteří ministři odstoupí a jak koalice zanikne. Jako předseda vlády se sešel s novináři, aby jim sdělil, že koalici vnímá jako nutnou formu demokratické spolupráce, k níž má povinnosti i koaliční tisk, aby obhajoval dohodu, na níž se strany usnesly. „*Stydíme se přiznat, že zákon je výsledkem koaličních dohod. Myslíme, že je v tom slabost a zatím je v tom síla. Dohodnout se mohou jen lidé, právě proto, že mluví a myslí. Tisk musí pracovat pro dohodu a musí mít odvahu hájit to, co sjednaly jeho strany. Nesmí utíkat od věci, za kterou strany berou odpovědnost. Nic se tím nezíská. Demokracie musí být vychována k odpovědnosti. Škodí demokracii, kdo všechno poplívá, sníží a pošpiní. Jestliže my mezi sebou se pak napadáme, zhanobíme si své vlastní dílo, snižujeme význam své práce a podrýváme základy koaličních souručenství, kterak nám má veřejnost věřit? Co si mají lidé o nás myslet? Když si sami nevěříme, řeknou, jak jim máme věřit my? Zde musí všichni hledět dosíci nápravy.*“ *Venkov* tuto vzpomínku končil návrhem, že až se předseda vlády Milan Hodža vrátí z dovolené, tak by si měl povolat československé novináře koaličních stran a zopakovat jim Švehlova slova z roku 1926.⁴⁰⁰

Antonín Švehla je příkladem politika, který se výrazně zasloužil o rozvoj tisku své politické strany. Při řízení agrárního tisku v průběhu tří desetiletí prokázal skutečně značné organizační schopnosti. V roce 1903 se stal předsedou vydavatelského družstva, které v té době vydávalo týdeník *Obrana zemědělců*. Celkově mělo jen úzkou činnost, ale pod Švehlovým vedením se aktivity družstva výrazně rozšiřovaly. Švehla si uvědomoval význam stranického deníku jako klíčového nástroje pro prezentaci politického programu i komunikaci s voliči, a proto se významně zasadil o vznik deníku *Venkov*, který začal vycházet v roce 1906. Posléze podporoval i vznik řady dalších periodik, protože chtěl, aby agrární strana mohla čtenářům poskytnout širokou nabídku titulů. Švehla věděl, že pro politickou práci strany byl důležitý regionální tisk, v němž měli svůj komunikační prostor představitelé strany v daných regionech. Pod jeho vedením se družstvo výrazně

399 Výroční číslo. 40 let našich tiskařských a vydavatelských podniků, *Venkov*, 1937, 32, 120, s. 19.

400 Před 10 lety a dnes, *Venkov*, 1936, 31, 5, s. 1.

rozvíjelo z hlediska počtu vydávaných periodik, množství tiskáren, finančního obratu, počtu zaměstnanců i celkového počtu výtisků. V období první republiky patřilo vydavatelské družstvo vedené Antonínem Švehlou mezi největší vydavatele v Československu, což jistě přispělo k volebním úspěchům Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu v letech 1925–1935.

II.6 ANTONÍN ŠVEHLA, ŘÍMSKOKATOLICKÁ CÍRKEV A POLITICKÝ KATOLICISMUS

Problematika církví a náboženství patřila k otázkám, které se dotýkaly prvorepublikového Československa velmi výrazně. Vyhlášení národní samostatnosti 28. října 1918 pro římskokatolický vysoký klérus a část elit politického katolicismu v českých zemích představovalo bod zlomu a z jejich optiky bylo vnímáno s ambivalentními pocity. Politická a společenská situace, jež nastala po vzniku československého státu, totiž přinesla do duchovního i církevního života řadu nových podnětů a příležitostí k duchovnímu rozvoji, ale pochopitelně i řadu komplikací. Československý stát se navíc utvářel na půdorysu konglomerátu nejrůznějších zájmů a deklarovaných stanovisek. To se odráželo také v církevní oblasti, kde byla rovněž přítomna velká konfesní pluralita daná přítomností nekatolických konfesí, reprezentovaných po roce 1918 dvěma hlavními církvemi: česko-bratrskou evangelickou a československou církví. Po rozpadu habsburské monarchie byly současně výrazně dotčeny dosavadní loajality, přičemž se české profilující osobnosti římskokatolické církve a politického katolicismu dostaly do podezření z nenárodních postojů. Charakteristickým rysem prvních let po vzniku samostatného československého státu bylo rozvinutí nejrůznějších podob a forem kulturního boje. Na rozdíl od dalších států rozpadlého habsburského soustátí, Rakouska, Polska a Maďarska, došlo v Československu k pokusu o exkluzi katolicismu z národního československého státu. Významně se rovněž proměnilo pole oficiální vzpomínkové kultury, když se více v popředí veřejného zájmu ocitly nekatolické pokrokové tradice. Naproti tomu katolické a konzervativně vyznívající příběhy českých dějin byly spíše upozadovány. Do situace v Československu se promítaly rovněž problémy obecnější povahy, související s velkou mírou předválečné sekularizace a antiklerikalismu v české společnosti i s hodnotovými posuny, které přinesl válečný prožitek.

Na tomto terénu se pohyboval se svými přístupy také Antonín Švehla. Je potřebné rozlišit jeho osobní příběh a otázku role náboženství v politickém zápase jím vedené agrární strany. Od mládí se angažoval v Sokole, jehož praktický program byl rovněž ovlivněn antikolickými náladami. Švehla ovšem zůstal formálně členem katolické církve. Oblouk, který se ve Švehlově životě sklenul v jeho náboženských postojích, se

pokusil stručně charakterizovat autor jednoho z prvních životopisných děl, které vyšlo bezprostředně po Švehlově smrti: „*Jeho hloubavost a písmácké sklony vedou ho k častým úvahám o podstatě života a o posledních věcech člověka. Jest to jeden z jeho nejdůležitějších rysů, připomínající nám, že Švehla vyšel z rodu Štítného a Chelčického. V mládí je volnomyšlenkář, s lety se však vzdává tohoto druhu radikalismu a po způsobu svých otců zaujímá kladné stanovisko k náboženství a k církvi.*“⁴⁰¹ Pro Švehlu byla víra osobní, nikoli institucionální záležitostí, zbožnost se neměla propisovat do jeho veřejného života a jeho vystupování, ale byla jen soukromou záležitostí, což odpovídá tehdejší sekulární teorii, která rovněž odkazovala náboženství mimo veřejný prostor do soukromé pozice. Jeho nosnou ideou byla láska k půdě, která byla metamorfována do lásky k vlasti, rodné zemi. Považoval ji za jednodušší pojítka než rozkladnou sílu náboženství, majetku nebo jednotlivých stavů. Úvaha k jeho padesátinám v agrárnickém deníku *Venkov* to prezentovala následovně: „*Půda jest jedině spolehlivým nezníčitelným základem národa. Náboženské, třídní, politické zápasy vyvstávaly a zanikaly, ale zákonitý řád půdy zůstává věčně.*“⁴⁰² Náboženství tak do určité míry připisoval díl zodpovědnosti za společenské rozdělení, které viděl v historických peripetiích českého národa (husitství, pobělohorský vývoj apod.)

V politické rovině byl Švehla rozhodným odpůrcem politického klerikalismu. Zvláště před první světovou válkou ostře kritizoval na politických schůzích angažovanost duchovních ve prospěch politické strany. Z toho plynuly velmi časté spory, které se přelývaly i do tiskových polemik. Zvláště konzervativní deník *Čech* se před první světovou válkou věnoval dehonestaci jeho osoby a velmi barvitě vyličil například Švehlův střet s místním knězem při jednom ze stranických shromáždění: „*... povaha agrárního fanatika, skrývaná maskou povrchní inteligence a společenské manýry, rázem v něm propukla a z úst vytryskl mu proud nadávky a hrubostí. Patrně se domníval, že před ním stojí jeho čeledín. Pokud nás katolíky nazýval farizeji, ramenáři, ignoranty, pokud plival na památku kněží buditelů, bylo dobře, ale sotva se někdo odvážil případným slovem pojmenovati jeho nezpůsobu, byl oheň na střeše.*“⁴⁰³ Katoličtí politici poukazovali před první světovou válkou obecně na to, že Švehla nechápe, že v dané době roste počet útoků na náboženství i církev, a proto je potřeba se vůči těmto invektivám bránit a zaujímat také konfrontačně vyhraněné pozice. Švehla však naproti tomu stále zastával názor, že náboženství by nemělo být vtahováno do politiky, a odmítal zájem duchovenstva o politické působení. V tom si byl velmi blízký s T. G. Masarykem, jenž rovněž odmítal zvýrazňování role náboženství ve stranických šarvátkách.

Politické zápasy Antonína Švehly na antiklerikálním poli souvisely obecně s tím, že již od druhé poloviny 19. století docházelo v české, ale i německé společnosti v českých zemích ke vzrůstajícím konfliktům mezi těmi, kteří chtěli uchovat náboženský a hodnotový charakter, a mezi těmi, kteří usilovali o prosazení a rozšíření sekulárních tendencí. Tyto střety se odehrávaly v politickém prostoru, ale přenášely se i do veřejné sféry a měly podobu zejména různě motivovaných antiklerikálních kampaní a obranného katolického boje na druhé straně. Střetávání tzv. pokrokového tábora s představiteli katolicismu našlo již před první světovou válkou svůj odraz v politickém životě, když se – především v Čechách – úspěšně prosazovala uskupení akcentující protiklerikální požadavky.

401 PALEČEK, Antonín, Antonín Švehla, selský vůdce a budovatel státu, Praha 1934, s. 39.

402 Padesát let života Antonína Švehly, Venkov, 1923, 18, 87, s. 1.

403 Čech, 1909, 34, 51, s. 10.

Situace se v rámci Švehlova nahlížení na politické angažování katolíků přece jen změnila v souvislosti se vznikem československého státu. Švehla si současně z pohledu státníka uvědomoval nutnost loajality církve k novému státu. Přispívaly k tomu samozřejmě i politické okolnosti dané radikalizací na levici a vznikem komunistické strany. Proto se ukázala jako potřebná spolupráce občanských stran v rámci neformálního orgánu Pětky. Konvenovala mu poměrně konstruktivní politika Jana Šrámka jako předsedy katolických lidovců. Šrámek svůj ideový program postavil na úsilí o nalezení konsenzu mezi katolickou církví a státem a vládou. Nechtěl hrotit atmosféru příliš radikálním přístupem k proticírkevní propagandě. Z tohoto důvodu vstoupil i do Benešovy poloúřednické vlády v roce 1921. Jan Šrámek v ní zastával pozici ministra železnic a Josef Dolanský ministra spravedlnosti. Je zajímavé, že přítomnost lidoveckých zástupců v Benešově kabinetu byla zpočátku problematická i pro Vatikán, protože podle stanoviska kuriálních kruhů zatěžovala katolicky orientovanou stranu spoluzodpovědností za politické kroky vládní koalice a kompromitovala ji v očích katolických voličů.⁴⁰⁴

Po odchodu Benešovy poloúřednické vlády v říjnu 1922 se lidová strana stala součástí také nového kabinetu, tentokrát už pod vedením agrárního premiéra Antonína Švehly. Šrámek v něm zaujal pozici ministra zdravotnictví a vedle něj byl za lidovce členem vlády opět Josef Dolanský, který obsadil resort spravedlnosti. Jak lze usuzovat z reakce papežských diplomatů, nebyl tento krok vnímán ze strany Vatikánu jednoznačně. Sám státní sekretář Pietro Gasparri prohlásil, že Šrámek je více člověk politický než náboženský a politiku upřednostňuje více než blaho duší. Gasparri se také domníval, že obrazu katolické církve neprospívá, že katolická strana je součástí vlády, která mimo jiné odmítá vrátit kostely zabrané příslušníky československé církve.⁴⁰⁵ Jan Šrámek proto musel své kroky ve vládě vysvětlovat na jaře 1923 ve Vatikánu, protože i v řadách vysoké církevní hierarchie a konzervativního proudu ve straně sílila kritika kvůli jeho opatrnému přístupu. Negativně byly Šrámkovy postupy hodnoceny i některými představiteli církevní hierarchie, jako byl královéhradecký biskup Karel Kašpar, který v tomto smyslu posílal zprávy i do Vatikánu.⁴⁰⁶ Zjara 1923 navíc znovu narůstal neklid mezi politickými stranami, patrný zejména ve vztazích mezi agrárníky a socialisty.⁴⁰⁷ Šrámkovi se však podařilo při jednání ve Vatikánu své dosavadní kroky obhájit, i když se přímo s papežem nesetkal. Během Šrámkovy cesty vatikánští hodnostáři pochopili, že Jan Šrámek dokázal český a moravský katolicismus přizpůsobit republikánskému a národnímu režimu a získat mu důrazem na křesťanský solidarismus podporu mezi voliči.⁴⁰⁸ V očích zástupců Vatikánu mu jistě pomohlo, že dokázal přesvědčit Antonína Švehlu jako nového předsedu vlády i další koaliční strany v kabinetu o zmírnění politického tlaku vůči katolicismu. Potvrzuje to například dopis vyšehradského kanovníka Františka Zapletala,

404 Důsledky vstupu do vlády však byly pro katolickou politiku příznivé. Část lidovců, především na Moravě, vstup do Benešova kabinetu přivítala jako možnost vyvést zemi „nejen z politického, nýbrž i hospodářského a finančního bludiště a zjednatí naší samostatnosti také pevnou základnu hospodářskou“. Srov. Našinec, 1921, 57, 247.

405 Archivio Apostolico Vaticano, fond Nunziatura Apostolica Cecoslovacchia 1920–50, Busta 9, Fasc. 36, Gasparri Micarovi, Řím 29. 12. 1921.

406 ŠMÍD, Marek – PEHR, Michal – ŠEBEK, Jaroslav – HELAN, Pavel (eds.), Československo a Svatý stolec III. Diplomatická korespondence a další dokumenty (1917–1928). Výběrová edice, Praha 2015, s. 338–339.

407 KLIMEK, Antonín, Velké dějiny země Koruny české. XIII. svazek. (1918–1929), Praha – Litomyšl 2000, s. 393.

408 ŠMÍD, Marek – HAJDINOVÁ, Eva – MANDZÁK, Daniel Atanáz (eds.), Svatý stolec a Československo II. Edice dokumentů z let 1923–1925, Praha 2023, s. 26.

jenž patřil k důvěrníkům apoštolské nunciatury i římských církevních kruhů, zaslany do Státního sekretariátu ještě před Šrámkovým odjezdem k římským jednáním na jaře 1923. V něm ocenil Šrámkovy schopnosti nalézat uspokojivá řešení pro katolické kruhy, přičemž se svým nekonfrontačním způsobem vyjednávání těší respektu a oblibě u svých politických protivníků a oponentů. Současně uvedl, že hned po skončení jednání chce konzultovat jejich výsledky s Antonínem Švehlou, který se tehdy nacházel v Itálii na léčení.⁴⁰⁹ Kuriální kruhy ocenily, že se Šrámkovi podařilo vybudovat lidovou stranu v nepříhodných podmínkách a předsedovi lidovců se pravděpodobně rovněž podařilo oddálit platnost vyhlášení *numeru clausu* pro činnost duchovenstva v politických stranách, když papeži vysvětlil, že bez kněží není možné úspěšně hájit katolické zájmy.⁴¹⁰

Sám Švehla byl viděn Vatikánem jako vcelku umírněný politik, který je k církevním otázkám velmi vstřícný. Již v roce 1918 vnímaly kuriální kruhy příznivě fakt, že Švehla zvolil jako klíč pro vznik Národního výboru výsledky voleb do říšské rady v roce 1911, což umožnilo, že se do jeho fungování mohl zapojit i katolický tábor. V roce 1922 byla pak oceněna skutečnost, že se stal předsedou vlády, v níž byli zastoupeni poměrně výrazně také lidovci. Z této doby pocházejí zprávy apoštolského nuncia Micary pro státního sekretáře Gasparriho, který ho informoval o přednostech a nedostacích předsedy vlády následovně: „Švehla je člověk vážný, usedlý a klidný. Jednu dobu byl velkým nepřitelem katolíků, ale nyní se říká, že se zklidnil. Mons. Šrámek má na něho velký vliv. Není to člověk valného vzdělání a pravidelných studií, ale je přirozeně nadaný a má sedlácký rozum. Těší se respektu v politických kruzích a dovede se obratně pohybovat ve vnitřní politice.“⁴¹¹

Švehla se svým pragmatickým přístupem při hledání nové podoby ve vztahu církve a státu dostal do určitého nesouladu s Masarykem, ačkoli v řadě otázek byla jejich východiska podobná. Výrazně diferencovaný byl pohled Masaryka a Švehly v otázce rozluky církve a státu. Masaryk se totiž cítil být zavázán Washingtonskou deklarací z října 1918, která měla tuto otázku jako pevnou součást nového politického programu státu. Švehla však vystupoval z pragmatických pozic a vnímal, stejně jako Milan Hodža, který byl evangelík, že by takový krok mohl problematizovat situaci na Slovensku, kde byla vysoká katolická religiozita. Stejně si Švehla nebyl jistý, zda by nedošlo ke ztrátě kontroly nad jmenováním církevních hodnostářů (k tomu je třeba dodat, že Švehla byl proti zavádění odluky církve od státu už na začátku století, když byla ve Francii prosazena velmi dramatická odluka). Byl pro to, aby církev neměla důvod zaujímat nepřátelské postoje ke státu a snažil se prosadit kooperativní model, kde by církev byla loajálním partnerem státu. Na odmítavé stanovisko Švehly proti odluce, v němž byl v naprosté shodě s předsedou lidovců Šrámkem, poukázal na počátku dvacátých let i apoštolský nuncius.⁴¹² Jak uvádí Eva Broklová, jedním z důvodů bylo Švehlovo přesvědčení, že český národ ztratil dost

409 Segreteria di Stato (Vaticano). Sezione per i rapporti con gli Stati. Archivio Storico (S. RR. SS), AA.EE.SS, Cecoslovacchia, III. periodo (1919–22), Pos. 3, Fasc. 3, Pos. 28, Fasc. 38, Informace kanovníka Františka Zapletala pro Gasparriho, Praha 13. 3. 1923.

410 ŠMÍD, Marek, Pohled na Jana Šrámka z papežského stolce v době první republiky, in: MAREK, Pavel a kol., Jan Šrámek a jeho doba, Brno 2011, s. 223.

411 Archivio Apostolico Vaticano, fond Nunziatura Apostolica Cecoslovacchia 1920–50, Busta 8, nuncius Micara státnímu sekretáři Gasparrimu, 8. 10. 1922.

412 Segreteria di Stato (Vaticano). Sezione per i rapporti con gli Stati. Archivio Storico (S. RR. SS), AA.EE.SS, Cecoslovacchia, III. periodo (1919–22), Pos. 3, Fasc. 3, Micara Gasparrimu, Praha 2. 2. 1921.

sil v náboženských zápasech v minulosti, a proto by nemělo smysl v nich dále pokračovat.⁴¹³ Proto v okamžiku, kdy se po volbách v roce 1926 utváří podoba nové vládní koalice občanských stran, tak se v zásadě definitivně ukončuje možnost zavedení odluky církve od státu zavedením státního příspěvku ke kněžským platům, tedy kongruy. To byl jeden z hlavních požadavků katolických stran pro vstup do koaliční vlády občanské většiny.⁴¹⁴

II.6.1 Agrárnická recepce národně duchovních tradic

Výrazné „přepólování“ diskurzů těsně po vyhlášení samostatnosti symbolizovalo posílení traktování nekatolických tradic jako oficiálního pohledu na dějiny i duchovní tradice. Švehla si byl vědom významu národní i duchovní symboliky našich tradic, které vnímal jako pojítka národní i státní identity, stejně tak ale i optikou selských tradic. Každé politické či názorové prostředí v českém milieu si modifikovalo jejich obraz podle svých aktuálních potřeb a snahy vyzvednout na nich i některé části svého programu.

Postavami národní minulosti, o nichž se vedla v českém prostředí intenzivní diskuse zvláště ve dvacátých letech, byly osoby spojené s husitskou minulostí – Jan Hus a Jan Žižka. K významným událostem došlo zejména v letech 1924 a 1925, kdy získaly tyto manifestace i nepřehlédnutelný celostátní význam a současně je můžeme interpretovat a recipovat jako střetávání mýtů s antimýty. V roce 1924 se totiž ve veřejném prostoru intenzivně připomínalo 500. výročí smrti Jana Žižky. Žižka byl připomínán jako člověk, který se pokoušel o nalezení řádu, o vytvoření snášenlivosti v národě. To byly hodnoty, k nimž se pochopitelně hlásila i agrární strana a Švehla sám. Předáci strany využívali také regionální koncentrace významných míst úzce spojených s husitským náboženským i politickým mýtem v jižních Čechách k posílení agrárních politických pozic v této oblasti. František Udržal tak například vystoupil na pravidelné pouti, která se konala počátkem července 1924 do Trocnova, rodiště Jana Žižky, kde stával jeho zemanský dvorec. Ve vzpomínkovém diskurzu na tuto osobnost zaznívala jako významná devíza potřeba svornosti, což byl i jeden z důležitých charakteristických rysů samotné Švehlovy politiky, která se orientovala jak na sjednocení všech sil v rámci selského stavu („Venkov jedna rodina“), tak i na sjednocení národních sil a otupení konfrontačních tendencí. Posílení obrazu Žižky jako rozvážného státníka, nikoli husitského radikála, souviselo bezpochyby i s konzervativnějším selstvím, které bylo s jihočeským regionem spojeno.⁴¹⁵ Konstruoval se tak obraz husitského vojevůdce, který odpovídal nejen vojenským, ale také politickým potřebám strany.⁴¹⁶ V podobném duchu k Žižkově postavě vystoupil například i ministr obrany Udržal při jedné z hlavních ceremonií na počest husitského vojevůdce, která proběhla v Přibyslavi. Ve svém projevu se soustředil z velké části na připomínku jeho odkazu pro budoucnost, když řekl, že Žižka vítězil nejen ve zbrani, ale i převahou duševní. Současně vyzdvihl i již zmíněný požadavek národní

413 BROKLOVÁ, Eva, Antonín Švehla. Tvůrce politického systému, Praha 2017, s. 148.

414 Österreichisches Staatsarchiv Wien, Archiv der Republik, Gesandtschafts- und Konsulatsarchive 1918–1938, Gesandtschaft Prag, Karton 17, Zl. 50/Pol., Praha 19. 3. 1926.

415 ČORNEJ, Petr – KONFRÁNKOVÁ, Václava a kol., Místa paměti v procesu formování moderního českého národa. Kapitola II. (Místo paměti: Jan Žižka), Praha 2021, s. 151.

416 Venkov, 1924, 19, 155, s. 7.

svornosti jako předpokladu vítězství. Proto byla v blízkosti Žižkova památníku zasazena také lípa svornosti.⁴¹⁷ Žižkova prezentace v agrárním pojetí tak poskytovala rámec, který umožňoval sdílet jak v rámci agrárnícké komunity, tak i navenek důrazy jako požadavek zodpovědnosti za stát, jednotu národa, ale i důležitost selského stavu k jejímu dosažení.

Významnou festivitou celonárodního významu pak bylo zejména připomínání Husovy smrti v červenci 1925, již v podmínkách, kdy se připomínalo výročí jeho upálení jako státní svátek, který se stal zdrojem napětí mezi oficiální pamětovou politikou československého státu a katolického pohledu na postavu českého reformátora. Předehrou ke konfliktu byla parlamentní debata k novému zákonu o státních svátcích, který měl i legislativní cestou vytvořit kánon oficiálních tradic, k nimž se československý stát hlásí. Řada státních svátků církevního charakteru, včetně svátku sv. Jana Nepomuckého 16. května, byla zrušena. Nově však byly zavedeny svátky sv. Václava a Cyrila a Metoděje a za svátky uznány i 1. máj a Husův den 6. července. Proti poslednímu protestovali slovenští lidé, ale i německé strany. Zákon prošel, když před hlasováním opustili lidovci sněmovnu.⁴¹⁸

Řím vyjádřil po odhlasování zákona o svátcích a památných dnech republiky Československé z 3. dubna 1925 svou nespokojenost protestní nótou o osm dní později, 11. dubna 1925. Tato nota formálně protestovala proti zahrnutí Husova svátku, protože Hus symbolizoval zápas a vzdor proti katolické církvi. Československý vyslanec Václav Pallier se o nótě vyjádřil v tom smyslu, že „*jest celkem mírná*“.⁴¹⁹ Nicméně bylo nepochybné, že celá kauza nebyla brána v Římě na lehkou váhu. To souviselo s dlouhodobým střetáváním mezi katolicismem, papežstvím a československou vládou. Na Čechy se některé církevní kruhy nikdy nepřestaly dívat jako na poloviční „*husity a heretiky*“, kteří ve středověku dokázali vzdorovat katolickému Římu.⁴²⁰ Nuncius Francesco Marmaggi zareagoval velmi kriticky již několik měsíců před přijetím zákona na fakt, že otázka zrušení katolických svátků nebyla dopředu konzultována s Vatikánem.⁴²¹ Státní sekretář Pietro Gasparri neuznával tvrzení československých představitelů, že zavedením Husova svátku se především zamýšlí oslava muže, jenž se vysoce zasloužil o národní kulturu, a vláda tak neměla na mysli podpořit oponenty katolické církve. Představitelé Svatého stolce naopak v Husovi dlouhodobě viděli pouze symbol zápasu a vzdoru proti nejvyšší autoritě církve. Agrárnícký tisk se však snažil prezentovat Husa nikoli jako radikála a nositele rozvratu, ale jako kreativního tvůrce, který byl „*činitelem pozitivně konstruktivním, byl budovatelem, stavitelem, byl duchem tvořivým, nikoli rozvratným*“.⁴²² Agrárnícký diskurz tak interpretoval Husa ve zcela jiném duchu než socialistické a samozřejmě i komunistické prostředí, které v českém reformátorovi vidělo předchůdce socialistických ideálů.

Napětí mezi vládou a Vatikánem vygradovalo přímo v den oslav, 6. července 1925. Hlavní část připomínky jubilea se ten den odehrála na Staroměstském náměstí, kterému

417 Lidové noviny, 1924, 32, 514, 12. 10., s. 1.

418 KLIMEK, Antonín, *Boj o Hrad. Vnitropolitický vývoj Československa 1918–1926 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví*. I. díl (Hrad a Pětka), Praha 1996, s. 338.

419 Archiv Kanceláře prezidenta republiky, sign. T 32/21, telegram československého vyslance Václava Palliera Edvardu Benešovi ve věci protestu Vatikánu proti zákonu o svátcích a dnech pamětních z 12. dubna 1925.

420 DOLEŽAL, Josef, *Politická cesta českého katolicismu 1918–1928*, Praha 1928, s. 11.

421 Segreteria di Stato (Vaticano), Sezione per i rapporti con gli Stati. Archivio Storico (S. RR. SS), Archivio della S. Congregazione per gli Affari Ecclesiastici Straordinari (AA.EE.SS), Cechoslovacchia, IV. periodo (1922–39), Pos. 52–56, Fasc. 54, Marmaggi Gasparri, Praha 3. 12. 1924.

422 Stavitel, Venkov, 1925, 20, 161, s. 3.

vévodila Šalounova socha kostnického mučedníka. Sešlo se zde kolem 25 000 lidí a u pomníku stáli čestnou stráž sokolové, legionáři a příslušníci různých spolků. Manifestace se ve sváteční den oficiálně zúčastnili také prezident T. G. Masaryk a premiér Švehla. Evangelický teolog Ferdinand Hrejsa, náměstek synodního seniora Českobratrské církve evangelické, přednesl shromážděným účastníkům *Manifest k 6. červenci*, který vyzdvihl nadčasový a hodnotový rozměr Husovy osobnosti a propojil ho s významnými mezníky našich dějin. Papežského vyslance Francesca Marmaggiho však nejvíce pobouřil fakt, že vedle oficiální účasti politických elit na slavnostech zavlál na Pražském hradě místo prezidentské standarty prapor s husitským kalichem. Celkové vyznění oslav bylo ve vatikánském Státním sekretariátu chápáno jako ponížení katolické církve a provokace, která uráží city katolíků, a oslavy tak zažehly dosud největší konflikt ve vzájemných československo-vatikánských vztazích. Proto již večer 6. července nuncius Marmaggi na protest odcestoval z Prahy do Říma.⁴²³

Švehla, ačkoli přijal čestné předsednictví na husovských oslavách, se snažil i po odjezdu papežského nuncia zklidňovat atmosféru. Chtěl se vyhybat radikálním pozicím, současně však chtěl demonstrovat význam Husova kultu jako významné národní tradice. O den dříve než proběhly husovské oslavy, 5. července 1925, se Švehla zúčastnil slavnostního zahájení Zemské všeobecné výstavy v Kroměříži, kde vysoce ocenil i význam cyrilometodějské misie. Zároveň zdůraznil, že příslušnost k církvi nebo jakékoli vyznání víry nesmí být ani privilegiem, ani hanbou. Vysvětloval, že je možné oba svátky, které jsou v kalendáři vedle sebe, slavit beze sporů a konfliktů.⁴²⁴

Masaryk ve své urputné snaze prosadit Husa jako symbolický československý kapitál překročil konsenzuální mez.⁴²⁵ Naproti tomu Švehla i ministr zahraničí Beneš se pokoušeli předejít vyhocení konfliktu s tím, že se nejedná o nějaké nepřátelské gesto vůči Vatikánu, avšak v okamžiku pořádané festivity skončili bez úspěchu. Argumentovali přitom také ambivalentním přístupem k Husovi i v řadách katolíků, kde podle nich nebyl recipován jen jako heretik, ale i jako vlastenec a národní symbol. O opatrnosti postupu katolické reprezentace ostatně vypovídá zvolená taktika lidoveckých politiků. Ti zaujali stanovisko vyjadřující sice lítost nad odjezdem apoštolského nuncia, k němuž za daných poměrů muselo dojít, ale zároveň označili celý případ za spor diplomatické, nikoli politické povahy. Šrámek se od počátku angažoval jako prostředník premiéra Švehly při jednání o možnostech vyřešení diplomatické roztržky. Již v červenci 1925 správci nunciatury Aratovi, který řídil diplomatickou misi po odchodu Marmaggiho, naznačil, že příští rok se již budou konat oslavy v mnohem skromnější podobě a pravděpodobně také bez účasti prezidenta. Tento příslib měl uvolnit napětí a vytvořit základnu pro vzájemné rozhovory mezi oběma státy.⁴²⁶ Švehla v rámci opětovného zlepšení diplomatických vztahů komunikoval i s pražským arcibiskupem Františkem Kordačem, který byl Švehlou

423 K vyvrcholení diplomatického konfliktu v době Husových oslav v červenci 1925 srov. Segreteria di Stato (Vaticano), Sezione per i rapporti con gli Stati. Archivio Storico (S. RR. SS), AA.EE.SS, Cecoslovacchia, IV. periodo (1922–39), Pos. 61, Fasc. 57. Nejnověji k této tematice viz ŠMÍD, Marek, Marmaggiho aféra. Největší diplomatická roztržka mezi ČSR a Svatým stolicem v meziválečném období, *Církevní dějiny*, 2014, 7, s. 40–49.

424 Venkov, 1925, 20, 157, s. 1.

425 HÁJKOVÁ, Dagmar – HORÁK, Pavel – KESSLER, Vojtěch – MICHELA, Miroslav (eds.), *Sláva republice! Oficiální svátky a oslavy v meziválečném Československu*, Praha 2018, s. 290.

426 Segreteria di Stato (Vaticano). Sezione per i rapporti con gli Stati. Archivio Storico (S. RR. SS), AA.EE.SS, Cecoslovacchia, IV periodo (1922–39), Pos. 61, Fasc. 57, Arata Marmaggiu, Praha 23. 7. 1925.

instruován před jeho návštěvou papeže Pia XI. Kordač mu tak vysvětloval, že československá vláda nemůže dát Vatikánu žádnou garanci o stylu a způsobu pořádání husovských festivit, ale současně se bude snažit o to, aby se již neopakovala skutečnost, aby se jich zodpovědný člen vlády aktivně účastnil. Kordač v souladu se Švehlou ve Vatikánu uvedl, že husovskou otázkou je potřeba v Čechách posuzovat nejen ze stanoviska dogmatu a hereze, ale i ze stanoviska národního a sociálního. Tlumočil také Švehlovu „upřímnou snahu a rozhodnou vůli porušený poměr ke Sv. stolici co nejdříve zase obnovit a církevně-státní potřeby v zájmu obou společností urovnat“.⁴²⁷ Za formálního předsednictví Švehly ve vládě tak byla v roce 1927 ukončena roztržka mezi Svatým stolcem a mezi československou vládou a došlo k uzavření *modu vivendi*, který vstoupil oficiálně v platnost 2. února 1928. Vatikán si cenil skutečnosti, že Švehla podporoval zklidnění situace.⁴²⁸

Zajímavými peripetemi bezpochyby prošel i vztah již zmíněných významných aktérů prvorepublikové politické scény, Švehly a Šrámka. Vzhledem k předválečným výhradám ke klerikální politice hledal Švehla svůj vztah ke Šrámkovi jako hlavnímu reprezentantovi českého politického katolicismu jen obtížně. V létě 1920 údajně vyzýval k soudržnosti politických stran sdružených v rudo-zelené koalici, aby udržel mimo vládní majoritu lidovce, které podezíral z mocenské rozpínavosti: „... když se rozlezeme jako švábi od sebe, pak mi sem [do vládní koalice] vleze ten černoprdelník Šrámek a nikdo ho již odtud nedostane i když jen za malíček zůstane ve dveřích vězet.“⁴²⁹

K pozitivnímu progresu vztahu mezi oběma politiky přispěla během první poloviny dvacátých let Šrámkova schopnost otupit tenze mezi katolickým prostředím a vládními stranami. Základy Šrámkovy obranné taktiky, jež měly vyvést český katolicismus z problémů, spočívaly i v opatrném a rezervovaném postoji lidové strany při projednávání důležitých otázek a oddalování zásadních rozhodnutí. Šrámek byl bezpochyby talentovaným mistrem politické taktiky, dokázal se vyhýbat extrémním situacím a konfrontacím. Jeho síla byla v houževnatosti, trpělivosti, duševním klidu a neústupnosti.⁴³⁰ Šrámkův politický talent a smysl pro hledání kompromisu přispěly k tomu, že se podařilo získat pro tuto politickou koncepci nejen většinu lidoveckých politiků na Moravě i v Čechách, ale také rozhodující část duchovenstva a hierarchie a pochopitelně i věřících laiků. Vedle jeho osobních a charakterových vlastností Šrámkovi pomohl právě vývoj politických poměrů v první polovině dvacátých let, který si žádal kooperaci valné části nesocialistických sil, aby se zamezilo vlivu levice a destabilizaci vnitropolitické situace. Kombinace těchto faktorů přispěla ke změně Švehlova náhledu na předsedu lidovců, když uznával jeho připravenost ke kompromisu a také hájení národních zájmů.

Šrámkova pozice byla však velmi ambivalentní a složitá, neboť se musel vyrovnávat minimálně se dvěma loajalitami, a to jednak směrem k politickým partnerům a jednak směrem k církevním kruhům a své kněžské identitě. Složitou pozici charakterizuje i informace apoštolské nunciatury pro vatikánského státního sekretáře Gasparriho:

427 HAJDINOVÁ, Eva – HÁJKOVÁ, Dagmar – HELAN, Pavel – CACCAMO, Francesco – JONOVÁ, Jitka (eds.), Československo a Svatý stolec. IV. Diplomatická korespondence a další dokumenty (1928–1934). Vyběrová edice, Praha 2020, s. 275.

428 Blíže k dojednání *modu vivendi* viz PEHR, Michal – ŠEBEK, Jaroslav, Československo a Svatý stolec. Od nepřátelství ke spolupráci (1918–1928). I. díl: Úvodní studie, Praha 2012.

429 KLIMEK, A., Velké dějiny, c. d., s. 203.

430 TRAPL, Miloš, Český politický katolicismus v letech 1918–1938, in: FIALA, Petr – FORAL, Jiří – KONEČNÝ, Karel – MAREK, Pavel – PEHR, Michal – TRAPL, Miloš, Český politický katolicismus 1848–2005, Brno 2008, s. 185.

„Šrámek [...] čelí převaze ostatních členů vlády, přičemž si část společnosti myslí, že je až příliš oddaný vládě a málo právům církve; na druhé straně od nekatolíků a těch, kteří necítí katolicky, je obviňován, že je závislý na Římu.“⁴³¹ Šrámek zdůvodňoval svou setrvalou linii pro účast ve vládě výhodami z toho, že v koalici může vést přínosný dialog s politickými stranami, s nimiž by se jinak pro odlišnou ideologii nikdy nesetkal.⁴³² Šrámková role výrazně stoupla v okamžiku vlády občanské koalice od podzimu 1926, kdy se v důsledku Švehlovy nemoci stal faktickým šéfem vlády z pozice premiérova náměstka.

Švehla současně ve shodě s prezidentem Masarykem i se Šrámkem podpořil také státní záštitu nad vzpomínkou na svatého Václava u příležitosti tisíce let od jeho smrti v roce 1929. V období politické stabilizace druhé poloviny dvacátých let se navíc postava zemského patrona ukazovala jako nosné pole pro aktualizaci v dobové kulturní i mediální paměti. Liberální i socialistické kruhy však s určitými obavami vnímaly náboženský charakter oslav, protože si ho spojovaly s rostoucí ofenzivou politického katolicismu, který tak výrazně uspěl v parlamentních volbách v listopadu 1925.⁴³³ Tyto obavy vzrostly poté, co v důsledku nemoci premiéra Antonína Švehly fakticky úřadoval v premiérské funkci Švehlův náměstek, lidovec Jan Šrámek. Ze sekulárního hlediska byly pochopitelně vyzdvihovány ty epizody Václavova života, které mohly být využity pro stylizaci tehdejší situace. Prezident T. G. Masaryk například při mnoha příležitostech akcentoval státnický význam národního patrona pro duchovní a morální růst českého státu a jeho příspěvek k rozvoji západních kulturních tradic, jež nejmódněji formovaly tvář české společnosti. Texty uveřejněné v ústředním tiskovém orgánu agrárníků vyzdvihovaly ty významové charakteristiky sv. Václava, které odpovídaly i názorům jejich předsedy. Skicováním obrazu zemského patrona nastavovaly agrárníké komentáře zrcadlo aktuálním politickým zápasům. V jednom z nich, jehož autorem byl agrárníký politik Adolf Prokůpek, bylo konstatováno, že smrt sv. Václava vzešla z bratrovražedného boje. Pokračovalo se v tom smyslu, že se nejedná ovšem o záležitost historie, ale připomínalo se, že vzájemná nevráživost panuje i v aktuálních politických vztazích: „... vzájemné útoky stran, při nichž zaniká národ jako celek, nemají ani konce a vlny zápasů, namnoze až uboze stranických, vzdouvají se tak, že ohrožují dokonce další rozvoj naší drahé republiky.“⁴³⁴

Svatováclavské oslavy byly v roce 1929 výraznou cézurou v rámci vztahů církve a společnosti a znamenaly posun k integraci katolických narativů do celkového národního příběhu, akcentovaného po roce 1918. Impozantní byl například průvod 29. září 1929 s lebkou svatého Václava, ozdobenou zlatou členkou, z Vyšehradu na Pražský hrad podle vzoru korunovačních průvodů českých králů. Na čele bylo několik trubačů v historických kostýmech z doby Karla IV. Legionáři poté doprovázeli dělovou lafetu, na níž byla vezena Václavova drátěná košile, meč a přilba. A pak následoval dlouhý proud církevních hodnostářů a zástupců nejrůznějších korporací. Podle dobových odhadů se průvodu zúčastnilo více než šest set padesát tisíc lidí. Festivity spojené se vzpomínkou na zemského patrona v miléniovém roce nebyly jen zajímavou vizualizací svatováclavské

431 Archivio Apostolico Vaticano, fond Nunziatura Apostolica Cecoslovacchia 1920–50, busta 17, fascikl 77, informace pro Gasparriho, Praha 8. 8. 1923.

432 RATAJ, Jan, Postavení katolické církve a politiky po vzniku liberálnědemokratické republiky Československé, in: KOBER, Jan (ed.) a kol., Republika mezi rovností, růzností a jednotou, Praha 2023, s. 229–230.

433 Demokratický střed, 1928, 6, 8.

434 PROKŮPEK, Adolf, K svatováclavskému tisíciletí, Venkov, 1927, 24, 227, s. 4.

tradice, ale přinesly současně také významné podněty k sebedefinici katolické identity v československém státě. Bylo zřejmé, že posílením národního charakteru křesťanství se vytvářela platforma pro možnou spolupráci s občanskou společností. Současně však byla oslava svatováclavského milénia dobou, kdy znovu vystoupily do popředí konflikty mezi agrárníky a lidovci v rámci koaličního soupeření, které vedly k vypsání předčasných parlamentních voleb, jež proběhly na konci října 1929.⁴³⁵

Z hlediska kolektivního povědomí o dějinách v meziválečném státě, k němuž se hlásil i Švehla, bylo klíčové vyzdvihování náboženských reformačních tradic, v jeho případě zejména doby poděbradské, kterou recipoval pozitivně z hlediska snah po dosažení smíru v národě. Význam Antonína Švehly byl pak využíván i po jeho smrti ve veřejném prostoru zástupci jeho strany, aby ho zařadili do panteonu významných národních hrdinů, na něž je možné dále odkazovat. Často byl Švehlův odkaz přirovnáván k významu Jiřího z Poděbrad. Důvodem byla úspěšná doba, která byla s panováním „husitského krále“ v české kolektivní paměti spojována, stejně jako fakt, že byl spojen s husitskou érou, která byla v této době považována za jednu z hlavních os našich národních dějin. Jeho nástupce v úřadu ministerského předsedy František Udržal tak například na prvomájové Švehlově tryzně v Kostelci nad Orlicí poukázal na podobnosti mezi Švehlovou a poděbradskou dobou. Typickým znakem byl podle Udržala válečný rozvrat, který se oba snažili překonat, za Poděbrada byla doba po skončení husitských válek a prosazování sektářství náboženského, za Švehly sektářství politického.⁴³⁶

Antonín Švehla vystupoval za všech okolností ve prospěch zemědělského stavu a stavěl se za podporu idejí agrarismu.⁴³⁷ Jeho snaha o posílení významu rolníka ve společenském pohledu se propisovala nejen do toho, jak hodnotil jednotlivé národní tradice, ale i do formování tradic nových, které s významem rurální kultury souvisely. Kriticky se stavěl z náboženského, národního i zájmového hlediska vůči pobělohorskému vývoji. V agrárním prostředí se navíc často debatovalo o významu půdy a rolnického stavu. Symbolickou rovinnou tohoto Švehlova ideového akcentu měla vyjádřit socha Přemysla Oráče, s níž se počítalo na místě před Pražským hradem jako nejdůstojnějším místě v zemi.⁴³⁸ S odkazem na Švehlu pak další významní agrárníci reprezentanti, jako byl generální tajemník strany Jindřich Žilka, zdůrazňovali skutečnost, že člověk, který pracuje na půdě, má daleko hlubší vztah k víře jako takové než ten, který takové spojení nemá, neboť půda je základem čisté duše. *„Životem křesťana možno žít v každé politické straně, která proti náboženství sama nebojuje a vedení příslušníků v duchu náboženství nebrání. To odpovídá i stanovisku Republikánské strany, která dává úplnou a naprostou svobodu pro poměr člověka k náboženství a k církvi. Tím plnou měrou následuje přání církve, aby volnost duchovního vedení člověka k náboženské mravnosti byla zachována.“*⁴³⁹ Proto se objevovala v rétorických obrazech Josefa Vraného, šéfredaktora deníku *Venkov*, slovní spojení typu „bratrstvo půdy“, „děti zákona půdy“, která evokovala vytváření svébytného společenství, jež má překonávat všechny rozdíly, včetně těch náboženských.⁴⁴⁰

435 K politické situaci v roce 1929 viz ŠEBEK, Jaroslav, Parlamentní volby v roce 1929, Český časopis historický, 1998, 96, 1, s. 102–138.

436 Venkov, 1934, 29, 102, s. 3.

437 BROKLOVÁ, E., Antonín Švehla, c. d., s. 225.

438 Venkov, 1929, 24, 95, s. 1.

439 ŽILKA, Jindřich, Zákon půdy, Venkov, 1938, 33, 146, s. 1.

440 VRANÝ, Josef, Duch Švehlův v našich oslavách republiky, Venkov, 1928, 23, 114, s. 3.

Švehlova svobodomyšlnějšího vztahu k víře si všímal i katolický tisk. V roce 1923 se u příležitosti jeho padesátých narozenin například objevil v konzervativním katolickém deníku *Čech* článek, který vysoce hodnotil jeho politické schopnosti a jeho celonárodní význam. Můžeme se v něm dočíst, jak významnou roli sehrál při obnově státní samostatnosti, kdy „*udržoval pilně styky s řadou čelných politických osob bez rozdílu stran a aktivně se zúčastnil prací v době převratu i kladení základů našeho obnoveného státu*“. Současně však článek polemizoval se Švehlovými přístupy ke zbožnosti a víře. Podle komentáře byl Švehla „*po stránce náboženské*“ dítkem své doby a „*liberalismus s celou svou duchovní a kulturní mělkostí našel v něm vnímavého žáka, jako v mnohých jiných, jimž chybí kulturní prohloubení a světový rozměr*“. Agrárnické identitotvorné zdůrazňování vazby na půdu však v církevním katolickém prostředí pochopitelně nenalezlo příliš pochopení: „*... kult hroudy nemůže přirozeně vésti k vysokým metám, jako k nim dosud žádný národ nebyl přiveden materialismem. Prostředek je stoupenci kultu toho zaměřován za cíl, a v tom spočívá poblouzení mnohých současníků, nejen Švehlovo.*“⁴⁴¹

Ve třicátých letech se navíc začíná politika agrární strany měnit i v těchto otázkách a odkazování se na Švehlův vztah k víře a náboženství spíše sloužilo jako agitační portfolio, s nímž se nové agrárnické vedení vymezovalo jak proti sociální demokracii, tak i proti lidovcům.

V postojích Švehly se odrážely peripetie, kterými procházel vztah české společnosti k církevním a náboženským otázkám obecně. Jeho naladění směrem k náboženským otázkám odpovídalo liberálnímu přístupu velké části politických elit, které preferovaly také zdůrazňování nekatolických tradic jako hlavního příběhu a smyslu národních dějin. Současně byl však v agrárním milieu prezentován jako nedogmatický konzervativce, který je vzdálen radikálním přístupům a tendencím. Otázka víry a náboženství se stávala jednou z důležitých složek politického vymezení se Švehly vůči lidovcům, kteří byli zejména na Moravě agrárikům nejpřirozenějšími konkurenty v soupeření o voličský elektorát. To se významně ukázalo například v roce 1929, kdy se Švehla objevoval ve veřejném prostoru už jen pouze formou svých poselství. Švehla se snažil ze státoporného hlediska upozadovat své osobní preference a v církevních záležitostech sledoval celostní zájem. Proto se podařilo zklidnit napjaté vztahy mezi katolickou církví a státem z počátečních let existence Československa a posunout je více ke kooperačnímu modelu.

441 Abrahamoviny Antonína Švehly, *Čech*, 48, 1923, 102, s. 1.

II.7 „VŮDCOVÉ SE NEVYBÍRAJÍ, VŮDCOVÉ SE STÁVAJÍ.“ ANTONÍN ŠVEHLA A JEHO POLITIČTÍ NÁSLEDOVNÍCI

Spravovat stát je také řemeslo, říkával Antonín Švehla. Státnické řemeslo ovládal s mistrovskou zručností. Prostředky, které volil, nebyly vždy vybíravé, ale byly většinou účinné. V neklidných československých poměrech mu nescházela politická prozíravost a v hledání demokratického kompromisu mohl dávat evropské lekce. Švehla, tvůrce vnitřní politiky a bytostně český fenomén, byl ve službách demokratického Československa.

Hostivařský sedlák byl na české politické scéně přítomen jako jeden z hlavních aktérů po tři desetiletí. Nejprve měl být mlynářem, po bratrově úmrtí měl být tradicí připoután k půdě, zvelebit hospodářství a předat jej potomkům, ale nevšední politické vlohy a talent jej přivedly do veřejného života. Agrární straně, v níž už působil jeho otec, vtiskl malozemědělský ráz, budoval ji jako stranu drobných a středních rolníků, místo v ní měl mít každý, kdo žil na venkově a vydělával si tam na živobytí. Promyšlenou strategií, k níž patřila rozvětvená síť zájmových a přidružených organizací, jež usnadňovaly rolníkům hospodaření, získal dlouholetou podporu venkova. V říjnu 1909 – když mu bylo třicet šest let – byl zvolen předsedou agrární strany. Postupem doby z ní vybudoval nejsilnější politické seskupení v českých zemích a sám si vydobyl takřka neotřesitelné postavení, v podstatě neměl vážného konkurenta, v čele agrární strany stál až do konce svého života, tedy dvacet čtyři let. Nešetřil se. Politice a vládním pracím obětoval své zdraví, které ho limitovalo po celou kariéru.⁴⁴²

Švehla byl politický praktik, který vždy věděl, na co stačí. Počínal si dovedně, citlivě vnímal proměňující se realitu a své ego nechával stranou. Odmítl kandidaturu do říšské

---

442 FRANKENBERGER, Otakar – KUBÍČEK, Josef Oldřich, Antonín Švehla v dějinách Československé strany agrární, Praha 1931; DOSTÁL, Vladimír, Antonín Švehla. Profil československého státníka, Praha 1990; MILLER, Daniel Edward, Antonín Švehla – mistr politických kompromisů, Praha 2001; BROKLOVÁ, Eva, Antonín Švehla, tvůrce politického systému, Praha 2017; KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří (eds.), Rozmluvy s Antonínem Švehlou a o Švehlovi. Vzpomínky agrárního diplomata Karla Mečíře, Praha 2018.

radý ve Vídni a tím zamítl kariéru, po níž toužil snad každý český politik v habsburské monarchii. Raději si budoval pevnou pozici v Praze. „Co tam?“ tázal se Švehla. „Tam nejsme ničím. Tady můžeme být vším!“⁴⁴³

Po pádu Kramářovy vlády mu prezident Masaryk nabídl křeslo ministerského předsedy – odmítl. Místo toho se stal architektem rudo-zelené koalice, tedy vlády agrárníků se sociálními demokraty a národními socialisty, protože to považoval za důležité pro konsolidaci státu. Zůstal ministrem vnitra a orientoval se na státoprvní činnost.

V květnu 1927 se mohl stát prezidentem. Aktuální rozložení politických sil tomu přálo a i Masaryk souhlasil, říkal, že se naučí pár slov francouzsky a oficality že za něj obstará Beneš. Premiér Švehla to rázně odmítl. Když s tím za ním přišli, tak reagoval slovy: „Nikdo mi neřekl, že Masaryk zemřel.“ Místo toho poslal Masaryka na zahraniční cestu a prosadil jeho znovuzvolení. Nebylo to ani snadné, ani samozřejmé. Kdo u nás odmítne být poslancem říšské rady, ministerským předsedou a prezidentem, když mu stačí jediné – kývnout?

Politiku nepovažoval Švehla za výdělečnou činnost. Když ráno odjížděl z Hostivaře, tak mu manželka Bohumila, která se držela v ústraní a starala se o chod statku, dávala menší obnos peněz na drobné výdaje. Cestou do sekretariátu v Hybernské ulici je však stačil často rozdat. Když ho někdo požádal o pomoc: ať už v nouzi nebo o půjčku, tak mu neodmítl. Časem se vědělo, že pan předseda je velkorysý, včetně toho, že na půjčky v návalu práce zapomene a nevyžaduje je zpět. Paní Švehlová se poučila a dávala manželovi „korunu“, protože kdyby mu dala více, tak věděla, jak to skončí. Běda však, když šlo o peníze státu, tak to bylo zle. Tady dokázal být Švehla tvrdý a nesmlouvavý. Byly to peníze státu, nikoliv jeho soukromé.

Když Švehla opět onemocněl na konci dvacátých let, tak lékaři jeden čas určovali na minuty délku nezbytných návštěv u churavějícího státníka, na jehož návrat se netrpělivě čekalo, leč marně. Prezident Masaryk jednou dostal 40 minut, a když odcházel, řekl paní Švehlové: „Dnes to bylo zlé. Jindy se přeme o pánaboha, o filosofii nebo náboženství a světový názor, ale dnes jsme se hádali o peníze.“⁴⁴⁴ Švehlovi se zdálo, že vláda příliš rozhazuje, aby se udělala populární a zalíbila se veřejnosti bez ohledu na státní finance, a Masaryk tomu mlčky přihlíží.

Švehlu nikdy nezajímaly peníze jako prostředek vlastního obohacení. Celá Švehlova rodina si dávala úzkostlivě záležet na tom, aby si nikdo, ani poslední babička v „Horní Dolní“, nemohl myslet, že nějak těží ze svého politického postavení. To by bylo něco, co by ho opravdu ranilo. Nicméně peníze jej zajímaly a s oblibou je používal, a to jako nástroj zvýšení moci – nejprve agrární strany, potom československého státu – ale ne sebe samotného.

Švehla nebyl intelektuál, byl to politický praktik a pragmatik. K intelektuálům byl skeptický, pohlížel na ně s nedůvěrou, což platilo také v obráceném gardu. Pro Karla Čapka nebyl zprvu nikterak přitažlivým objektem zájmu, i když ho respektoval, ale byl

443 HABRMAN, Gustav, Mé vzpomínky z války: Črty a obrázky o událostech a zápasech za svobodu a samostatnost, Praha 1928, s. 191; PEROUTKA, Ferdinand, Budování státu, Praha 1991, s. 573.

444 KUBŮ, E. – ŠOUŠA, J. (eds.), Rozmluvy, c. d., s. 261.

Agrárníci a Antonín Švehla (čtvrtý zleva), demokraté první republiky.
Soukromý archiv Jaroslava Rokoského.

to svět politiky a jeho lákal svět umění. Když se všichni sešli, Masaryk něco nadhodil, Čapek to rozvedl, např. ruské poměry za Petra Velikého, Švehla poslouchal a na druhý den měl v kanceláři štos knih o ruských dějinách a doplňoval si znalosti, protože klasické vzdělání mu chybělo. Šlo mu to však rychle, protože mu to myslelo a měl bystrý úsudek.

V roce 1925 figurovali Karel Čapek s Ferdinandem Peroutkou v parlamentních volbách na kandidátce Národní strany práce na posledních nevolitelných místech a nová strana, za níž stál Masaryk, propadla. Proti politickým stranám z Pětky, kterou dirigoval Švehla, neměli šanci. Silvestrovská aféra Pátečníků, při níž Švehla byl Čapkem karikovaný jako jeden ze tří králů, přičemž místo říšského jablka nesl hlávku zelí, byla nepříliš vydařenou taškařicí proti vládě panské koalice. Karel Čapek však viděl, jaký je rozdíl mezi tím, když Švehla drží pevně otěže vlády a když ho zdraví donutí stáhnout se z veřejného života. Nepopiratelný politický talent Švehlův, který navíc dokázal poutavě mluvit o umění, ho začínal přitahovat. Ale neměl to snadné. Švehla mu kázal, že je intelektuál, který pořád mluví o tom, jak by věci měly být, zatímco on je musí brát tak, jak jsou. Masaryk zase Čapka jako hradního informátora vysílal na mise ke Švehlovi, aby sondoval aktuální situaci, názory a záměry. A následně ho občas peskoval, když Švehlův postoj a stanovisko neodhadl úplně správně.

Jestli někdo ale mohl zachytit Švehlovo charisma, tak to byl právě Karel Čapek. Na podzim 1933 pobýval Švehla naposledy v Karlových Varech, aby se zde zotavil po své těžké a dlouhé chorobě. Pobyt byl vyplněn politickými jednáními a poradami, klamně se zdálo, že je zase zdrav. Toho, s kým chtěl mluvit, bral na náhorní planinu u karlovarského

Třetí vláda Antonína Švehla, snímek z října 1926.
HALÍK, Rudolf, *Antonín Švehla ve fotografii*, Praha 1938, s. 29.

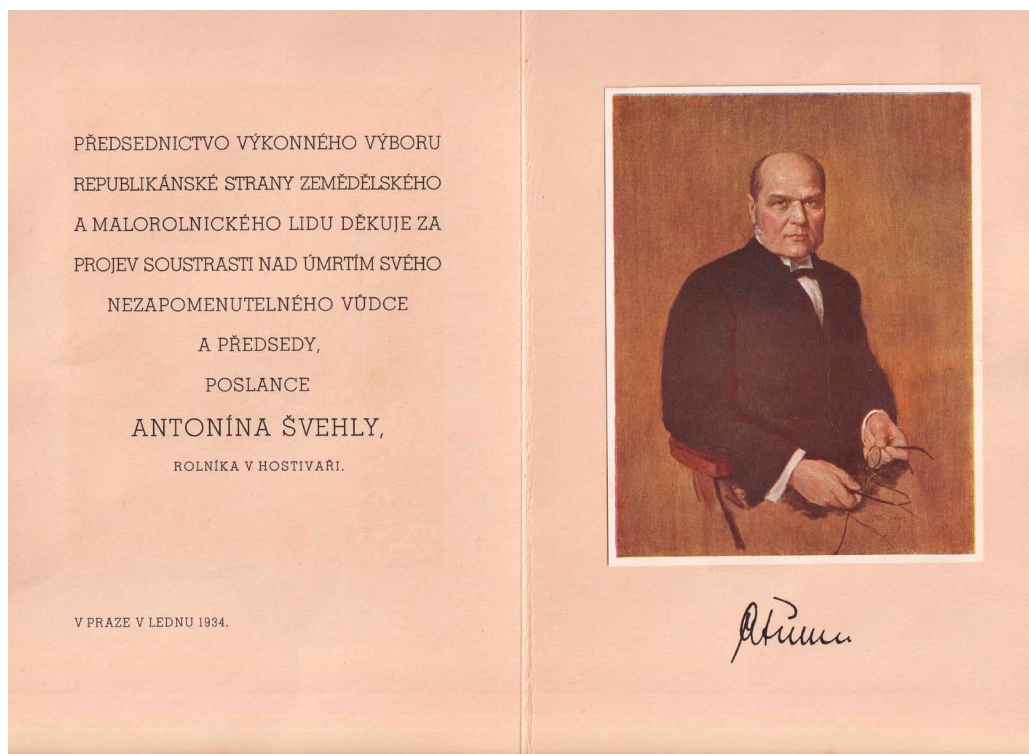
letišť. Karel Čapek tam s ním strávil několik dní, chodili polními a lesními cestami, Švehla vykládal a Čapek poslouchal. Hovory s Antonínem Švehlou začaly dostávat jasnější obrysy, ale po Švehlově úmrtí z nich zůstalo pouhé torzo.⁴⁴⁵

Československá demokracie přišla o svého státníka, a my jsme přišli o Hovory s Antonínem Švehlou. „*Těšila ho moc a netěšila ho slova,*“ konstatoval s odstupem dvou let Karel Čapek. „*Silný, když vládl, slabý, když byl prošen.*“⁴⁴⁶

Svého nástupce Švehla neurčil a rovnocenná náhrada nebyla. Agráři si toho byli vědomi. Málokdy se stane, že po mimořádně silné osobnosti přichází další silná osobnost. Téměř dva roky po Švehlově úmrtí jim trvalo, než si zvolili nového předsedu (19. listopadu 1935). Ve straně padala různá jména kandidátů na předsednický post, ale vážní kandidáti byli v podstatě pouze dva: Rudolf Beran a Milan Hodža. Oba byli pragmatičtí a stoupenci kabinetní politiky. Uvnitř strany měli pevné a respektované postavení. Jejich vztahy byly kolegiální, ale osobně ne příliš vřelé. Věděli však, že jeden potřebuje druhého, a tak navenek vystupovali jednotně. Hodža byl nadaný politik, diplomat evropského formátu, jenž stál u zrodu moderní slovenské politiky. Byl schopen překročit horizont československé uzavřenosti do sebe samých, řešit problémy z širšího evropského

445 Hovory s Antonínem Švehlou (a o něm). S předmluvou Václava Klause a dosud nepublikovaným textem Karla Čapka, Praha 2001.

446 Hovory, c. d., s. 10. ČAPEK, Karel, *O umění a kultuře. Od člověka k člověku. (Dodatky)*, Praha 1995, s. 175.

Agrárníci ztratili svého předsedu, československá demokracie svého státníka.
Soukromý archiv Jaroslava Rokoského.

hlediska. Znal světové jazyky, mezinárodní právo, měl bohaté kontakty v zahraničí, nechyběl mu rozhled a vzdělání, ale měl za sebou také rozličné aféry.

O deset let mladší Beran leccos z toho postrádal, přesto nakonec dostal přednost. Nikoli pro své schopnosti leadera, ale jako kompromisní kandidát přijatelný pro všechny. Oceňována byla jeho skoro třicetiletá práce v stranickém sekretariátu, opravdu důkladná znalost organizačního aparátu strany – od družstevnictví po tisk, výborné řečnické schopnosti a nekonfliktnost. Pod jeho faktickým vedením také agrární strana uspěla v květnu 1935 v parlamentních volbách, přestože jí byly prorokovány ztráty. Po boku Švehly strávil Beran bezpočet hodin a chtěl pokračovat v jeho politice. Nutno rovněž říci, že Milan Hodža o stranickou funkci příliš nestál, více ho zajímal post premiéra, který získal 5. listopadu 1935.⁴⁴⁷

„Když dva mužové se spolu dokopávají zlata, nevdají jim, jestliže v úsilné práci jeden o druhého zavádí,“ uvedl Masaryk o spolupráci se Švehlou.⁴⁴⁸ Oba státníci si dobře porozuměli,

447 ROKOSKÝ, Jaroslav, Kdo po Švehlovi? Tichý zápas o nástupnictví v agrární straně, in: Svět historie – historikův svět. Sborník profesoru Robertu Kvačkovi, Liberec 2007, s. 317–336.

448 MASARYK, Tomáš Garrigue, Spolupráce se Švehlou. Venkov, 1933, 28, 301, s. 1.

přestože byli tak „odlišní“.⁴⁴⁹ To však neplatilo s Edvardem Benešem. Vztah agrárníků a Beneše, a to už od počátku dvacátých let, byl jedním slovem komplikovaný. Bylo tomu tak již za Antonína Švehly, zdědili to jeho političtí následovníci. Beneš se už od mládí zabydlel v zahraniční politice, zatímco v té domácí se cítil poněkud nesvůj. Skutečnou esencí politiky mu byly smlouvy, konference, oficiální podoby diplomacie. Pro agrárníky byla zahraniční politika, s výjimkou Hodži, naopak slabinou. Agrárníci byli mistři domácí politiky, v ní tkvěla jejich síla a přednosti. Postupně docházelo k různým politickým střetům, leckdy malicherným, kdy se vzájemná animozita prohlubovala. Jistě k tomu přispěla i Benešova nechuť k politickým stranám, stejně jako bojovná nesnášenlivost některých agrárníků, zejména Josefa Vraného, který určoval tón agrárních tiskovin.

Po úmrtí Švehly Vraného vliv ještě zesílil a vzrostl, což se záhy projevilo při prezidentské volbě v prosinci 1935.⁴⁵⁰ Mocná agrární strana se v podstatě rozštěpila na probeňšovské a protibenešovské křídlo. První vedl Milan Hodža, druhé senátor Josef Vraný, nově zvolený předseda Rudolf Beran mezi oběma lavíroval. Ve vedení strany vládla nepřipravenost, nejednotnost a váhavost. Pro agrárníky nebyl Beneš politikem Masarykova formátu. Leccos mu vyčítali, že je až příliš často veden výhradně svým osobním úsudkem, je to socialista, panovala tedy obava, že se bude opírat o blok demokratických levicových stran, občanské strany budou znevýhodněny. Nebyl pro ně politikem, který by spojoval a soustřeďoval rozličné zájmy a zejména neosobně posuzoval politické poměry ve státě. Zprvu ho proto odmítli podpořit jako jediného vládního kandidáta. Postrádali však nějaký promyšlený plán pro prezidentskou volbu. „Nepřůchozí“ Beneš jim průtahy nikdy nezapomněl, i když mu nakonec své hlasy odevzdali. Za Švehly by se to nestalo: Beneš by byl buď rovnou podpořen, nebo poražen.

Po předčasném Švehlově úmrtí se agrárníci s oblibou zaštiťovali jeho jménem. Věděli, že je to značka nejvyšší kvality. Vždy když potřebovali, tak neváhali a použili jeho jméno proti koaličním partnerům a politickým konkurentům.

Oslavy, ceremonie či veřejné připomínky Švehla nesnášel a nepřipadaly vůbec v úvahu. Agrárníci to věděli a nezbývalo jim než to za jeho života respektovat. To, co za Švehlova života nepřicházelo v úvahu, protože by to nepřipustil, se však po jeho úmrtí stávalo běžnou skutečností: odhalovaly se jeho pomníky napříč republikou, vysazovaly se Švehlovy lípy, pojmenovávaly se po něm budovy, ulice nebo náměstí.⁴⁵¹ Na šumavském Javorníku měl například svou chatu nebo po Vltavě plul kolesový parník Antonín Švehla. To všechno bylo pojmenováno z úcty ke Švehlovi, mělo ho natrvalo připomínat, ale vzalo to za své vesměs s první republikou. Mnoho z toho bylo následkem německé okupace a komunistické vlády zapomenuto nebo zcela zaniklo. Po listopadu 1989 se něco obnovilo, ale zdaleka ne tolik, kolik by si Švehla a agrárníci zasloužili za to, co udělali pro československou demokracii.

Agrárníci důsledně vystupovali proti diktaturám zprava i zleva. Považovali je za nebezpečí pro československou demokracii. „Nás nemůže spasit fašistická diktatura Mussoliniho ani nacismus Hitlerův, který je produktem mentality německého národa,“ pravil generální tajemník strany Ing. Jindřich Žilka na sjezdu strany koncem ledna 1936.

449 ROKOSKÝ, Jaroslav, Tomáš G. Masaryk a Antonín Švehla. Přátelství a spory gentlemanů, in: Masarykův sborník, 14, 2006–2008, Praha 2009, s. 71–108.

450 Např. KAHÁNEK, Ferdinand, Zákulisí prezidentské volby Dr. Beneše, Praha 1939.

451 ZDEŇKOVÁ, Marie – BERNÝ, Lukáš, Ze srdce a kamene. Pomníky Antonínu Švehlovi, Praha 2018.

„Nás však nespasí ani rudá diktatura a marxistický program. Nás může spasit jedině opravdová, poctivá demokracie, odpovídající duchu národa, demokracie disciplinovaná a spravedlivá.“⁴⁵² Postrádali ve třicátých letech sice státnický um Antonína Švehly, ale zůstali věrni masarykovské republice, kterou budovali, pro niž pracovali a byli připraveni něco obětovat – někteří dokonce i své životy. Jako právě třeba Jindřich Žilka, jenž byl popraven za heydrichiády.

Politici následovníci Antonína Švehly byli vystaveni těžkým dějinným zkouškám za nacismu a stalinismu, ale také za třetí republiky, kdy jim Národní fronta dirigovaná Gottwaldovými komunisty vypálila cejch zrádců a kolaborantů.

Po šoku z mnichovského diktátu bývalo mnohými kritiky agrárikům vyčítáno, že „účtovali“ s první republikou. Nejprve by však museli zúčtovat sami se sebou. Vždyť agráriké byli po dvacet let hlavní státotvornou stranou a pilířem všech koaličních vlád první republiky.

Jejich propojenost s československým státem byla tak úzká, vazby tak těsné, že je obtížné mnohdy vůbec rozeznat, kde končily agrární zájmy a kde začínala působnost státních institucí. V krizovém pomnichovském období se snažili zachraňovat, co se zachránit dá, a uživit národ. Věřili, že druhá republika bude republikou s delším časovým horizontem. Nedocenili však agresivitu nacistického Německa. Jako mnozí jiní doma a ve světě. Pro Hitlera byl Mnichov jen polovičním vítězstvím, oslabené Česko-Slovensko chtěl zničit. Dokonal tak 15. března 1939 opět za přihlížení demokratického Západu.

„Český sedlák z půdy, na které žili po staletí jeho předkové, neutíká. Žije na ní a umírá,“ to byla stará agrární zásada, jíž se drželi agráriké i za obou světových válek. Za nacistické okupace se ihned zapojili do domácího odboje. Ten měl různé podoby a dodnes zůstává vesměs zapomenutý: ať už to byla zpravodajská aktivita (např. skupina kolem popraveného Zdeňka Schmoranze); působení v různých odbojových organizacích, jak těch známých, jako bylo např. Politické ústředí (Ladislav Karel Feierabend), nebo těch stále nezmapovaných na českém, moravském a slezském venkově; organizování ilegálních odchodů za hranice (Evarist Piřha); výroba a distribuce ilegálních tiskovin (Rostislav Korčák) až po sabotáže rolníků a mlynářů v regionech.⁴⁵³ Není proto divu, že si pro řadu agráriků

Ing. Jindřich Žilka, nacisty popravený za okupace.
Soukromý archiv Jaroslava Rokoského.

452 Protokol o řádném říšském sjezdu Republikánské strany zemědělského a maloroľnického lidu konaném ve dnech 30. a 31. ledna 1936 v Praze, Praha 1936, s. 74–75.

453 ROKOSKÝ, Jaroslav, Proti hitlerovskému Německu. Agrární strana – lidé, doba, odboj (1938–1945), in: VAŠEK, Richard – KLEČÁK, Martin (eds.), Česká politická pravice v letech 1938–1945, Praha 2016, s. 17–63.

Helena Černá, dcera Antonína Švehly, JUDr. Josef Černý, Rudolf Beran, Josef Zadina (první čtyři zleva).
Archiv MČ Praha 15.

přišlo gestapo, např. pro Oldřicha Suchého 1. září 1939, pro Martina Hrabíka 28. května 1940, pro Čenka Torna 16. října 1941, a bylo by možné dlouho pokračovat...

Pro předsedu Rudolfa Berana si přišlo gestapo do jeho vily na Vinohradech 7. května 1941. Nebylo to ani překvapivé, ani nečekané. Důvodem byla soustavná, rozsáhlá a velkorysá podpora odboje. Beran byl postaven před Lidový soud v Berlíně, kde korunním svědkem proti němu byl K. H. Frank a prokurátor požadoval trest smrti, odsouzen byl 25. června 1942 „pouze“ na deset let, protože kromě finanční podpory několika odbojářů se nepodařilo soudu Beranovi další velezrádné skutečnosti prokázat, choval se statečně jako další odbojář – mnozí za to zaplatili svými životy.⁴⁵⁴ Agráři se takto chovali po celou dobu okupace, například ministr národní obrany František Machník si vyslechl rozsudek trestu smrti, který nad ním vynesl Lidový soud v Drážďanech v únoru 1944. V září 1944 mu byl trest změněn na 10 let káznice, aby na konci války prodělal pochod smrti a následně byl zatčen jako kolaborant.⁴⁵⁵

Je smutné, jak se třetí republika zachovala k agrárikům, čím si museli projít slušní a mnohdy odvážní muži jako Josef Černý, Jan Malypetr, Ferdinand Klindera, Josef Nebeský nebo zmíněný František Machník. Kolaborace agrárních předáků, která měla ospravedlnit poválečný zákaz strany, byla jejich osvobozením před Národním soudem vážně zpochybněna. Posledním agrárikem, na němž se měla prokázat těžká vina strany,

454 ROKOSKÝ, Jaroslav, Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany, Praha 2011.

455 KOPECKÝ, Lukáš, František Machník – život agrárního politika a ministra národní obrany. Nepublikovaná diplomová práce, České Budějovice: Katedra historie Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity 2011.

Rudolf Beran a Jan Malypetr, agrárníci zostouzení poválečnou Národní frontou, snímek z října 1935.
Soukromý archiv Jaroslava Rokoského.

byl Rudolf Beran. Nikdo jiný už nezbyl... Hlasy komunistů a sociálních demokratů byl zpolitizovaným Národním soudem odsouzen ke dvaceti letům těžkého žaláře za smyšlenou kolaboraci. Aby se ospravedlnil zákaz agrární strany.⁴⁵⁶

Agrární strana ani nezdala, ani nekolaborovala. Všem stranám Národní fronty šlo hlavně o likvidaci politické konkurence.⁴⁵⁷ Komunisté se obávali, a to oprávněně, že se proti agrárikům neprosadí na venkově, demokraté v nich spatřovali dřívějšího mocného koaličního partnera, jehož dominantní postavení je dráždilo. I nekomunistické strany přijaly komunistické tvrzení o tom, že nejsilnější prvorepubliková strana zradila a nemá proto nárok na existenci. Všechny strany Národní fronty především lákalo její bohaté dědictví: bryskně si přisvojily její rozsáhlý majetek a začaly lákat její početné voliče. Každá ze stran Národní fronty se domnívala, že má dostatek dobrých důvodů, proč by voliči agráriků měli volit právě ji, a ona se pak stane nejsilnější stranou v poválečném Československu. Jak to dopadlo, víme – v českých zemích zvítězila KSČ, kterou podpořili i drobní rolníci.

A za připomínku stojí i fakt, že Rudolf Beran měl možnost útěku z justičního statku v Javorníku, možnost reálnou. Odmítl. Útěkem by přiznal vinu, a to bylo pro něho nepřijatelné – ve vězení nakonec zemřel. Mnozí agrárikové odešli do exilu, kde odvedli

456 ROKOSKÝ, J., Rudolf Beran, c. d., s. 569–808.

457 ROKOSKÝ, Jaroslav, „Nebyli jsme zrádci ani zbabělci“. Představitelé agrární strany v politické kultuře třetí republiky, in: RANDÁK, Jan – KOURA, Petr (eds.), Hrdinství a zbabělost v české politické kultuře 19. a 20. století, Praha 2008, s. 340–363.

obrovský kus práce, který jsme dodnes nedocenili. A mnohdy do svých posledních dnů usilovali o svobodné a demokratické Československo.⁴⁵⁸ Ti, co zůstali ve vlasti, skončili leckdy ve vězení, kde často strávili dlouhá léta a kde se potkali se sociálními demokraty, národními socialisty a lidovci, jejichž selhání vydatně přispělo k únoru 1948.

Antonín Švehla se ve svých kolezích, spolupracovnících a politických následovnících nezmýlil. Obstáli se ctí za nacismu a komunismu, byli to vlastenci a demokraté.

Osud Švehlovy rodiny byl za následných režimů trpký. Za nacistické okupace probíhaly na statku v Hostivaři hospodářské kontroly, hledaly se ukryté zásoby a zbraně. Rodina Švehlova si počínala obezřetně, ale vždy si našla cestu, jak pomoci perzekvovaným rodinám a těm, kteří trpěli nouzí. Neokázale a vydatně si takto počínala zejména Helena Švehlová, dcera Antonína Švehly, s manželem Josefem Černým, bývalým prvorepublikovým ministrem vnitra ve třicátých letech.

Za třetí republiky byla už rodina pod kontrolou tajných služeb, které například monitorovaly pietní akt na hostivařském hřbitově, jehož se 12. prosince 1946 účastnila Bohumila Švehlová, její syn a stovky lidí ze všech koutů země. Sedláci, jejichž kořeny a síla byly v půdě, na níž hospodařily generace jejich předků, se nechtěli dobrovolně podvolit. Museli být proto zlomeni násilím a politickou perzekucí.

Hned 25. února 1948 odešla Helena Švehlová s manželem do exilu, čímž se vyhnuli další perzekuci.⁴⁵⁹ Na sjezdu exilové agrární strany v Paříži v září 1948 byl Josef Černý zvolen jejím předsedou. O několik měsíců později se podílel na vzniku Rady svobodného Československa, jako vrcholné organizaci poúnorového politického exilu, která ovšem trpěla rozličnými spory jednotlivých stran i osobností. Antonín Švehla mladší neušel politické perzekuci.⁴⁶⁰ Nejprve musel opustit advokacii, poté byl přinucen v prosinci 1949 odevzdat statek hlavnímu městu a žít se jako pomocný dělník v továrně, aby byl nakonec v srpnu 1952 odsouzen ve vykonstruovaném procesu ke 12 letům těžkého žaláře. Vězněn byl na Jáchymovsku, kde v uranových táborech strávil pět let, dále pak na Mírově, v Leopoldově a ve Valdicích. Propuštěn byl na velkou amnestii v květnu 1960. Zemřel na následky věznění v zimě 1963. Jeho matka, která žila celá padesátá léta v nouzi a musela snášet různé ústrky, ho o několik měsíců přežila. Zemřela v lednu 1964 ve věku 87 let. Helena Švehlová se s manželem usídlila ve Spojených státech, kde zemřela v listopadu 1989.

První ČSR, se všemi klady a zápory, byla především dílem Masarykovým, Švehlovým a Benešovým. Nemělo by se na to zapomínat, ale zapomíná... Zapomíná se právě na Švehlu, často se zmíní jen obligátně Masaryk s Benešem.

458 SAMAL HRABIK, Mary, Republikánská strana v exilu, in: ŠOUŠA, Jirí – MILLER, Daniel E. – SAMAL HRABIK, Mary (eds.), K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách, Praha 2001, s. 187–194.

459 ROKOSKÝ, Jaroslav, Josef Černý, agrárník, ministr vnitra, Střední Evropa, 1997, 13, 71, s. 66–78; Střední Evropa, 1997, 13, 72–73, s. 152–164.

460 ROKOSKÝ, Jaroslav, Antonín Švehla mladší. Být synem ministerského předsedy, in: ČECHUROVÁ, Jana – VELEK, Luboš – ANDRŠ, Pavel (eds.), Posláním historik. Pocta prof. Robertu Kvačkoví k 80. narozeninám, Praha 2012, s. 494–512.

Švehla byl mistr politických kompromisů, jak ho výstižně nazval historik Daniel E. Miller, ale také mistr zákulisních jednání v úzkém okruhu osob.⁴⁶¹ To byla jeho parke-
ta, ve světle ramp a na pódiu se necítil dobře, tam za sebe posílal jiné, nešlo mu o slávu,
funkce, popularitu, ale o moc. Ta ho těšila. Držet otěže moci v demokracii.

Švehlova veřejná prezentace – za Rakouska-Uherska i za první ČSR – byla vskutku
slabá. Předseda agrární strany nebyl řečníkem, věděl o tom, proto málokdy pronášel ve-
řejné projevy. Se psaním to bylo ještě horší. Téměř nic nepsal. Platí to jak pro rozvětvený
stranický tisk, tak pro osobní korespondenci. Kdo chce psát o Masarykovi či Benešovi,
má k dispozici bezpočet dokumentů, stovky kartonů rozličné provenience, kdo chce psát
o Švehlovi, musí se spokojit s málem.

---

⁴⁶¹ MILLER, D. E., Antonín Švehla, c. d.

ODDÍL III.

Hospodářství

III.1 ANTONÍN ŠVEHLA JAKO HOSPODÁŘ

Osobností Antonína Švehly se zabývala řada historiků i odborníků dalších vědních oborů ze všech možných úhlů pohledu.⁴⁶² Dominuje oblast jeho politického působení. Švehlova činnost zemědělská je probírána rovněž v politických souvislostech dějin agrární strany, otázka jeho vlastního hospodaření však zůstala stranou zájmu. Důvod je zřejmý, po Švehlovy nezůstaly téměř žádné osobní věci a totéž se týká dokladů k jeho hospodaření.

Co se týče hospodaření, lze shrnout dosavadní poznatky do jediného odstavce. Antonín Švehla původně převzal mlýn a učil se mlynářem a po předčasné smrti bratra byl nucen převzít i rodný statek. Hospodaření však pro zaneprázdnění politickou prací předal záhy po sňatku manželce Bohumile, která na statku hospodařila v podstatě po zbytek Švehlova života. Svůj plat ministerského předsedy Švehla odkládal do šuplíku a peníze se našly až po jeho smrti. Švehla tvrdil, že jeho uživí statek.

Archivní fondy k činnosti Antonína Švehly jsou velmi skoupé. Žádný plnohodnotný osobní fond neexistuje a jednotlivosti bylo nutno dohledávat mezi prameny právní povahy. Nakonec se podařilo získat informace o předání rodného statku Antonína Švehly, a to dokonce pro tři generace Antonínů Švehlů: otce ministerského předsedy, samotného ministerského předsedy i jeho syna. Máme tedy tři časové řezy, které umožňují na základě nahospodařeného majetku posoudit hospodaření rodiny Švehlů v časovém rozmezí cca osmdesáti let. Majetek předávaný z generace na generaci představuje stav k určitému okamžiku, v případě děda při předání statku synovi, otce při úmrtí a syna při předání Národnímu výboru hlavního města Prahy, a hodnotí celoživotní hospodaření.⁴⁶³ Dílčí vhled do hospodaření, a to v jeho nejvýznamnějším oboru – pěstování cukrovky –,

---

462 Z rozsáhlé literatury jmenujme alespoň následující tituly z let po roce 1989: MILLER, Daniel, Edward, Antonín Švehla – mistr politických kompromisů, Praha 2001; DOSTÁL, Vladimír, Antonín Švehla, Praha 1990; BROKLOVÁ, Eva, Antonín Švehla, Tvůrce politického systému. Praha 2017; ZDEŇKOVÁ, Marie, Antonín Švehla a Hostivař, Praha 2003; KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří (eds.), Rozmluvy s Antonínem Švehlou a o něm. Vzpomínky agrárního diplomata Karla Mečíře. Kriticko-historická studie, Praha 2018. Pro tematické zaměření této studie mají význam však jen poslední dva tituly.

463 Za účelem skutečného posouzení úrovně hospodaření bychom potřebovali spíše účetní uzávěrky pro jednotlivá léta, které umožňují posoudit úroveň hospodaření v rámci jednotlivých zemědělských činností. Takovéto doklady se o hospodářství Švehlů však nedochovaly.

obsahuje agenda členských příspěvků a statistika sklizně cukrovky v Hostivaři Ústřední jednoty českých řepářů.⁴⁶⁴ O ostatních aktivitách Švehlů jak v rostlinné, tak v živočišné výrobě bohužel prameny mlčí. Jen zčásti je nahrazují sčítání lidu a dobytka zachované pro Hostivař pro rok 1921 a inventura živého i mrtvého inventáře z roku 1949 provedená při převzetí Švehlova statku Národním výborem hl. m. Prahy.

Subsidiárně můžeme s úspěchem použít statistická data získaná Zemědělským ústavem účetnicko-správočným ve dvou agrárních anketách, a to pro léta 1909–1913 a 1926–1930 pro řepářskou oblast Čech.⁴⁶⁵ Výsledky Švehlova statku jsou k dispozici pouze pro druhé období a umožňují hospodářské výsledky Švehlů začlenit do širšího kontextu skupiny stejně velkých statků.

Nyní již k vývoji majetku rodu Švehlů. Bohužel pro nejstarší časový řez, pro rok 1880, kdy Antonín Švehla nejstarší, tj. otec ministerského předsedy, přikoupil k usedlosti čp. 2, na níž hospodařil a kterou později získala dcera Helena a její manžel Václav Černý, statkář a starosta obce Hostivař, usedlosti číslo popisné 43, 44 a 45, z nichž čp. 44 bylo mlýnem s pekárnou, nejsou bližší okolnosti známy, notářské listiny o koupi se nedochovaly. Neznáme ani majetek, který získal nejstarší Antonín Švehla sňatkem a který si do manželství přinesl, ale pozdější majetkové transakce jsou již známy.⁴⁶⁶

Mladým novomanželům u příležitosti jejich svatby v roce 1899 předával usedlosti č. 43 a 45, mlýn čp. 44, dům č. 134 a pozemky v celkové rozloze 67,6679 ha. Celkový majetek byl odhadnut na 60 000 zl. Z nich si vymíňovali odstupující manželé roční výměnek v penězích 5 000 zl., naturální spotřebu do konce života odhadli na 15 000 zl. Na usedlosti čp. 45 a pozemcích ve vložkách 265 a 266 vázl hypotekární dluh ve výši 36 900,51 zl., jehož umořování připadlo na nastupující pár. Zbývajících 12 059,41 zl. představoval otcovský a mateřský podíl pro novomanžele.⁴⁶⁷

Z uvedeného výčtu majetku je patrné, že Antonín Švehla nejstarší se rozhodně nebál investovat a nebál se ani zadlužit. Navíc je nutno si uvědomit, že sedmdesátá léta 19. století jsou lety krize v zemědělství, a to byl zřejmě i důvod, proč poslední příkup pozemků proběhl v roce 1888. Příkupy pozemků byly realizovány na hypotekární úvěr zajištěný nově zakoupeným majetkem. Srovnáme-li, kolik toho novomanželé dostali a jak velké dluhy převzali a kolik musí odvádět výměnkářům, tak převzetí majetku bylo ztrátovou záležitostí. Postarat se o staré rodiče však tehdy bylo naprosto běžné a nikdo nepovažoval výměnek za ztrátu či obtížnou povinnost.

Pro období do roku 1899 nevíme, jak Švehlovi hospodařili. Bezesporu úspěšně, ale zda se věnovali rostlinné či živočišné výrobě, chovu kterých zvířat či pěstování jakých plodin, o tom prameny mlčí. Víme však, že součástí živého inventáře bylo 35 kusů hovězího dobytka. Vzhledem k Praze za zády bylo pravděpodobné, že se Švehlovi věnovali mlékaření, v rostlinné výrobě pěstování řepy a obilí. Nelze zapomenout ani na skutečnost,

464 Z nich lze zjistit plochy, které osévali Švehlové cukrovkou, i jaké měli sklizně, a tytéž údaje pro ostatní hospodáře v Hostivaři a tím mezi ně Švehlovi z hlediska výsledků zařadit.

465 Výrobní podmínky, organizace a výsledky zemědělských závodů za léta 1909–1913, Praha 1924; a Výrobní podmínky, organizace a výsledky zemědělských závodů za léta 1926–1930, Praha 1935. Oddíl Výrobní výsledky, cukrová řepa, Čechy, velikostní skupina závodů 50–100 ha.

466 ZDEŇKOVÁ, M., Švehla a Hostivař, c. d., s. 54. Antonín Švehla nejstarší byl před postoupením obou statků dětem jeden z největších sedláků v Hostivaři.

467 Katastrální úřad Praha-Kobylisy, čj. 48575, Snímek ze spisu notářského Hlavního berního úřadu v Královských Vinohradech z 20. 4. 1899.

že Antonín Švehla nejstarší byl po třicet let starostou Hostivaře a kromě záležitostí vlastního statku se musel starat i o obecní záležitosti.

Druhý časový řez představuje zápis o pozůstalosti ministerského předsedy Antonína Švehly. Ta rekapituluje nemovitý a částečně i movitý majetek po zemřelém, který nezařekl závět. Manželka a děti se dohodly tak, že dcera Helena, provdaná za JUDr. Josefa Černého, poslance a ministra vnitra ve třicátých letech, jenž pocházel z obce Nepolisy čp. 29, si vymínila jen několik málo parcel. Rovněž matka Bohumila si vymínila pouze malou část pozemků a naprostá většina pozemkového majetku Antonína Švehly staršího připadla jeho synovi, rovněž Antonínovi.

Ministerský předseda Antonín Švehla se sice celou duší považoval za sedláka, ale v sociálně-ekonomickém smyslu sedlákem nebyl. Jako spoluvlastník usedlosti byl statkářem. Jeho hlavní sférou činnosti však byla politika. Mnohdy se ani na noc nevracel do Hostivaře a přespával v úřadu v Praze. Diplomat Mečíř cituje ve svých vzpomínkách nejmenovaného znalce zemědělství, který tvrdil, že „Švehlovým štěstím je jeho žena. Nebýt jí, Švehla by byl dávno na mizině – jeho statek by byl prodán v exekuční dražbě“.⁴⁶⁸ Po onemocnění a vynuceném návratu do Hostivaře mu srdeční choroba znemožňovala se aktivně věnovat zemědělství. Rovněž struktura jeho pozůstalosti napovídala, že po podnikatelské stránce byl někde úplně jinde než jeho otec. Jeho hlavním zájmem již nebyly pozemky, ale cenné papíry.

Budme však k němu spravedliví. V roce 1903 koupil dvě pole, dvě pastviny a louku, v roce 1908 koupil tři pole za 16 338 Kč.⁴⁶⁹ Koupě v dalších letech měla spíše příležitostný než systematický charakter, neboť ještě v roce 1927 a 1930 koupil po jedné louce. Výměry a další podrobnosti se nedochovaly.⁴⁷⁰

Součástí pozůstalosti po A. Švehlovi byly cenné papíry, které tvořily zhruba polovinu hodnoty celé pozůstalosti, tj. tolik co 67 hektarů zemědělské půdy, vyjádřeno v penězích: polovinu z 1 547 374 Kč. Jako správný agrárník se zaměřil na cenné papíry především agrárnických podniků. Držel 20 akcií Agrární banky, 207 podílů Noviny, tiskařského a vydavatelského družstva, 8 akcií Melantrichu, akciové společnosti pro průmysl grafický a vydavatelský. Zajímaly ho i státní finanční produkty. Vlastnil 10 akcií Národní banky československé a za více než půl milionu Kč státní investiční půjčky. Na rozdíl od svého otce dbal i na reprezentaci. Hodnota porcelánu, skla a obrazů, jichž byl sběratelem, byla vyčíslena na 80 000 Kč.⁴⁷¹

Od roku 1925 máme možnost zásluhou členských příspěvků sledovat výsledky pěstování cukrovky u Švehlů. Co do plochy věnované v osevních plánech cukrovce patřil Švehlův statek v rámci své velikostní skupiny k podprůměrným. Oproti 18,97 % statků od 50 do 100 ha působících v české řepařské výrobní oblasti Švehlovi věnovali cukrovce jen 12–15 % orné půdy.⁴⁷² Důvodem mohlo být obilní skladiště, které sídlilo přímo

---

468 ROKOSKÝ, Jaroslav, Antonín Švehla mladší. Být synem ministerského předsedy, in: ČECHUROVÁ, Jana – ANDRŠ, Pavel – VELEK, Luboš a kol., Posláním historik, Pocta prof. Robertu Kvačkovi k 80. narozeninám, Praha 2012, s. 259.

469 Katastrální úřad Praha-Kobylisy, pozemková kniha obec Hostivař, vložka č. 267, pro koupi pozemků v roce 1903 a 1908 dochovány i kupní smlouvy.

470 Tamtéž.

471 Archiv hlavního města Prahy, Okresní soud civilní pro Prahu-jih V56/34. Citováno podle: KUBŮ, E. – ŠOUŠA, J., A. Švehla, c. d., s. 259, pozn. 325.

472 Národní archiv Praha, fond Ústřední jednota řepařů, inv. č. 169–170, kat. 252, statistiky osevů a sklizní cukrovky pro Hostivař 1925–1941.

v Hostivaři a zvyšovalo rentabilitu pěstování obilí. Rovněž v hektarových výnosech Švehlovi pokulhávali za výnosy srovnatelných statků v české řepařské oblasti.⁴⁷³

Až do poloviny třicátých let předkládala výkazy a platila členská příspěvky Bohumila Švehlová. V roce 1936 je poprvé uveden Antonín Švehla ml. Převzetí hospodářství se projevilo poměrně hlubokým poklesem výnosů cukrovky, pravděpodobně důsledkem trochu jiného zaměření výroby než v dobách, kdy statek spravovala matka.⁴⁷⁴

V roce 1922 se stala Hostivař součástí velké Prahy a zásluhou nové výstavby získávala stále výrazněji charakter města. Pro výstavbu rodinných domků bylo nutno získat pozemky a Švehlovi odprodali některé části svých pozemků, které nebyly významné pro jejich zemědělské podnikání, právě pro výstavbu rodinných domků. Vedle toho v rámci veřejného zájmu museli odprodat – a nijak se tomu nebránili – část louky pro výstavbu veřejné komunikace. Výměra pozemků Švehlových se tak z původních 67 ha o několik hektarů zmenšila.

Druhá světová válka se vlastnictví rodiny Švehlových víceméně nedotkla. Stejně jako ostatní usedlosti trpěla nacistickými zásahy do zemědělství, jež se týkaly se rekvizicí zemědělských výrobků, nedostatku hnojiv, vyloučení benzínu, nedostatku plemenného materiálu apod. Řada zemědělců za války zbohatla a nemusela zrovna „keřasit“⁴⁷⁵, stačilo, že nemuseli sami vydávat peníze za potraviny. U Antonína Švehly se válečné „zbohatnutí“ projevilo tím, že udržoval ve vzorném stavu budovy i zemědělské stroje a nářadí, a pokud to poměry dovolily, tak se snažil přilepšit svým zaměstnancům. Nebyla náhoda, že proti němu nikdo po válce nevznesl obvinění z nečestného obohacování, či dokonce ze spolupráce s nacisty.

Válku ani následující léta však Antonín Švehla nejmladší nestrávil prací na rodné usedlosti, ale v kanceláři právního oddělení Svazu pro hospodaření s cukrem. Přestože z hlediska majitele statek řídil, bezprostřední každodenní řízení jednotlivých zemědělských činností již vyhovovala. Vedle toho se věnoval svému koníčku – výtvarnému umění, o němž měl bohaté znalosti.⁴⁷⁶

Poválečné období limitované demokracie nebylo pro usedlost Antonína Švehly o nic jednodušší než doba válečná. Nedostatek potřeb pro zemědělství přešel víceméně plynule z doby válečné do doby poválečné. Zemědělcům nová doba přinesla i nové problémy. Byl to především odchod velké části zaměstnanců do pohraničí, kde měli reálnou šanci se ze zaměstnanců stát výkonnými zemědělci – vlastníky původně německých usedlostí. Přetrvávalo řízené hospodářství s jeho povinnými dodávkami. Nově byla na velké zemědělce uvalena milionářská daň. Zůstal nedostatek hnojiv, uznaného osiva osvědčených odrůd o vysokých výnosech i plemenného dobytka, nových strojů a náhradních dílů ke starým, které mohly výrazně pozvednout výkonnost českého zemědělství.

473 10–15% odstup od Zemědělským ústavem účetnickým sledovaných zemědělských statků stejné velikostní skupiny Čech nemusí nutně znamenat zaostávání v celozemském měřítku. Do statistické akce ZÚÚS byly totiž zapojeny zemědělské závody, které měly zájem na vedení účetnictví a které dosahovaly ve své většině nadprůměrných výsledků. Hospodaření Antonína Švehly prostředního, resp. jeho manželky Bohumily, tak spíše musíme označit v celozemském, případně celostátním měřítku, spíše za průměrné.

474 Národní archiv Praha, fond Ústřední jednota řepařů, inv. č. 169–170, kat. 252, statistiky osevu a sklizni cukrovky pro Hostivař 1925–1941.

475 Dobový výraz pro prodávání zemědělských výrobků za přemrštěné ceny vyvolané velkým nedostatkem potravin.

476 ROKOSKÝ, J., Antonín Švehla mladší, c. d., s. 509.

Pro střední a velké zemědělce se objevil nový znepokojivý faktor – politika komunisty ovládaného ministerstva zemědělství, která jednostranně upřednostňovala malé zemědělce a část středních. Zatímco požadavek revize první pozemkové reformy se Švehlova šedesátihektarového statku nedotkl, požadavek nové pozemkové reformy schválené již po únoru roku 1948 s horní hranicí výměry půdy v soukromém vlastnictví 50 hektarů se již Švehlova statku týkal. Ještě větší dopad na Švehlovo hospodaření měla kolektivizace vyhlášená v roce 1949. V Hostivaři měla poněkud pozměněnou podobu než v o pár kilometrů vzdálenějších středočeských vesnicích, kde se zakládala jednotná zemědělská družstva. Švehlovo hospodářství mělo být začleněno do Státního statku hlavního města Prahy. Ten měl na Švehlově statku eminentní zájem, neboť v něm bylo několik budov určených k bydlení zaměstnanců a spolu se sousední usedlostí manželů Černých se měl stát jádrem farmy státního.

Odchod zaměstnanců, zabavení části mechanizačních prostředků spolu s třídně stanovenými nesmyslně velkými nesplnitelnými dodávkami v roce 1952 udělaly své – Antonín Švehla se dobrovolně vzdal hospodaření a nabídl svou usedlost o výměře 39 hektarů k odkupu Ústřednímu národnímu výboru hlavního města Prahy. Zde končí existence samostatného Švehlova statku i samotného Antonína Švehly jako soukromého zemědělce. Z téměř milionové hodnoty usedlosti byly odečteny nesplněné dodávky, pokuty a dluhy, často vymyšlené, ale proti nimž se nedalo odvolat, a hodnota statku se snížila pod 100 000 Kč, z nichž ovšem dostal Antonín Švehla necelých 10 000 Kč, zbytek šel na vázaný vklad, který nikdy neviděl.⁴⁷⁷ V roce 1952 byl Antonín Švehla odsouzen za vlastizradu na dvanáct let do vězení nepodmíněně. Skutkovou podstatou obvinění bylo, že se několikrát setkal s lidmi z agrárního prostředí, kteří se chystali po pádu komunistického režimu, který předvídali během krátké doby, vytvořit nové orgány řízení zemědělství. V nich měl mít Antonín Švehla na starost hospodaření s cukrem. Zůstalo jen u řeči, to však stačilo k tomu, aby byl uspořádán „monstrproces“, ve kterém byla zdůrazněna vazba Antonína Švehly na otce, bývalého ministerského předsedu, a na nepovolenou agrární stranu.⁴⁷⁸

Zde je namístě zamyslet se nad tím, jaký byl třetí z Antonínů Švehlů hospodář. Jediným přímým pramenem je předávací inventář tvořící přílohu prodejní smlouvy, který toho kromě velmi dobrého stavu budov, strojů a zařízení mnoho neřekne. Zajímavá je skutečnost, že v celé usedlosti existovala jedna výjimka a tou byl mlýn s pekárnou, jehož střecha byla „děravá jako cedník“ a ve velmi chatrném stavu byly i další části dřevěných konstrukcí. Bohužel se nepodařilo zjistit provozní historii tohoto objektu, pravděpodobně byl pronajímán poté, co Antonín Švehla – politik převzal celý statek. Jak dlouho tam hospodařil jako nájemce původní vlastník mlýna pan Žemlička, nevíme. Podle chatrného stavu konstrukcí lze usuzovat, že minimálně od velké hospodářské krize byl objekt opuštěn a neinvestovalo se do jeho opravy.

Jedinou vlastností Antonína Švehly nejmladšího, kterou lze poznat z inventury majetku, je jeho zájem o moderní věci. Švehlovi totiž vlastnili těsně předválečný výkonný traktor. O podnikatelských schopnostech Antonína Švehly však svědčí různé drobné zmínky zachycené pamětníky. Jako právě vystudovaný právník se snažil jít ve šlépějích

477 Státní archiv hlavního města Prahy, fond Zemědělský odbor Ústředního národního výboru hlavního města Prahy, inv. č. 409–410, Švehlův statek – inventář a jeho ocenění jako podklad pro prodejní smlouvu statku.

478 ROKOSKÝ, J., Antonín Švehla mladší, c. d., s. 503.

svého strýce, váženého a úspěšného advokáta Stanislava Švehly, který mimo jiné v dobách starostování Antoníny Švehly nejstaršího zastupoval Hostivař v právních záležitostech. Antonín Švehla nejmladší se rovněž pokusil o advokátní kariéru, ale nedařilo se mu a velmi záhy advokátní praxi opustil a našel si klidné místo v právním oddělení Svazu pro hospodaření s cukrem. Zde působil až téměř do svého zatčení v roce 1952. Nebyl průbojný, neusiloval o kariéru ve Svazu pro hospodaření s cukrem, ale jak na něj vzpomínají jeho spoluvězňové, byl to čestný, nábožensky silně založený člověk, který nikoho nepodrazil a nikdy si na nic nestěžoval.⁴⁷⁹ Uvolil se sice zastávat agendu související s cukrem v budoucím orgánu, který měl nahradit Svaz pro hospodaření s cukrem po pádu komunistické vlády, ale vlastní iniciativu projevoval jen minimálně. Je možné předpokládat, že podzemní hnutí si do jeho osoby projektovalo vlastnosti jeho energického otce, které však neměl. Jeho spoluvězňové na něm oceňovali především jeho klid, víru v boha a spolehlivost. To platilo jak pro období, kdy byl nucen prodat rodnou usedlost a pracoval jako dělník v „Pérovně“, n. p. Hostivař, tak i pro dobu jeho věznění.

Antonín Švehla se jeví jako neprůbojný hospodář, jemuž scházela rozhodnost jeho otce. V čem však byl dobrý, byla správa rodového majetku, o který pečoval i v nepříznivých společensko-politických podmínkách, a bylo zřejmé, že se mu v rámci možností dařilo dodržet zásadu, že sedlák je povinen udržet a pokud možno rozhojnit majetek zděděný po minulých generacích.

Máme-li zhodnotit osobnosti tří Antonínů Švehlů jako hospodářů a odpovědět tak na výzkumné otázky, pak jediným skutečným hospodářem byl Antonín Švehla nejstarší. Antonín Švehla prostřední velmi záhy vyměnil hospodaření za politiku, našel si ale zdatného zástupce v osobě manželky. Ve srovnání s jinými sedláky a statkáři (viděno výsledky hospodaření sledovanými Zemědělským ústavem účetnicko-správovědným) však byla zřejmě konzervativní a držela se spíše při zemi. Z hlediska hospodaření nejhorší etapu představovalo období Antonína Švehly nejmladšího, který se snažil udržet to, co zdědil po rodičích. Nutno ovšem na jeho obranu dodat, že ve válečných a poválečných letech to bylo nad možností velké části sedláků a statkářů a Antonín Švehla nebyl výjimkou. Nejmladší ze Švehlů byl spíše úředníkem než výkonným zemědělcem, a to odhlížíme od nepříliš úspěšné advokátní kariéry, která zřejmě měla před hospodařením přednost. Je třeba vidět i skutečnost, že osobně řídil své hospodářství nejspíše jen nejstarší ze Švehlů. Všechny tři generace Švehlů nepochybně uměly všechny fyzické zemědělské práce a rozuměly jim, ale jejich každodenní řízení leželo minimálně zčásti u prostřední generace a téměř s jistotou u nejmladší generace spíše na bedrech hospodářského správce, šafáře apod. a Švehlovi včetně Bohumily Švehlové řídili statek spíše v dlouhodobém horizontu, v investičních záležitostech apod., zkrátka v majitelském pojetí, v součinnosti s nejnvýše postaveným zaměstnancem.

Jak „si stáli“ Švehlovi ve srovnání s ostatními statkáři? Srovnání máme pouze pro období prostředního Antonína Švehly. Hospodaření na Švehlově statku přinášelo v celozemském měřítku pouze průměrné výsledky, v rámci statkářů sledovaných Zemědělským ústavem účetnicko-správovědným dokonce podprůměrné.

479 Spoluvězeň, právník a národohospodář Josef Plocek o něm řekl: „Byl naprosto charakterní. Právo moc neuměl, ale jako kamarád, jako člověk, jako osobnost byl jedinečný.“ Další ze spoluvězňů, sedlák Miloslav Růžička, vzpomínal na Švehlu následovně: „Byl to náš Toniček. Říkali jsme mu tak na jeho přání a byla to pro nás čest. Chvilě posezení s ním nám dávaly zapomenout na bídnou přítomnost.“ ROKOSKÝ, J., Antonín Švehla mladší, c. d., s. 509.

Přestože dochovaný archivní materiál umožňuje alespoň v obecnější rovině zhodnotit hospodaření tří generací Švehlů, skutečné podklady s výsledky hospodaření nemůže nahradit, a tak je v tomto smyslu předložená studie neúplná. Jediná cesta k poznání hospodaření Švehlů, která dosud nebyla využita, vede přes potomky vedoucích zaměstnanců Švehlových. Vyhledat je, pokud vůbec existují, však rozhodně nebude jednoduché, může ovšem přinést zcela zásadní informace.

III.2 HOSPODÁRSKO-POLITICKÝ VÝVOJ NA SLOVENSKU V ROKOCH 1918 – 1925 V POROZUMENÍ ŠVEHLOVHO VEDENIA AGRÁRNEJ STRANY ANALÝZA PUBLICISTIKY ÚSTREDNÉHO DENNÍKA STRANY VENKOV

Hospodársky vývoj v prvej polovici 20. rokov zásadným spôsobom ovplyvnil postavenie Slovenska v ekonomike medzivojnovnej ČSR. Medzi hlavné problémy sledovaného obdobia patrila kríza priemyslu zdedeného po Uhorsku, osobitne kríza železiarstva, ktorej dôsledkom bola dlhodobá stagnácia industrializácie. Ďalším kľúčovým problémom bol rozklad dopravnej infraštruktúry Slovenska a jej nevyhnutná prestavba po roku 1918. Tieto závažné, respektíve až fatálne, otázky hospodárskeho vývoja Slovenska po rozpade habsburskej monarchie vyžadovali rýchle a účinné riešenie. Centrálné vlády v Prahe, ktoré sa v prvom období existencie ČSR dramaticky menili, však mali o hospodárskych pomeroch vo východnej časti nového štátu nedostatok informácií. Okrem toho vláda mohla priamo zasahovať len do hospodárskych oblastí, kde mal štát kontrolu a vlastnícke práva, ako boli štátne železnice, cesty, lesy a statky, či štátne bane a huty. Do súkromno-kapitalistickej sféry ekonomiky vrátane slovenského železiarstva ovládaného rakúsko-maďarským kapitálom mohol štát zasiahnuť len nepriamo hospodárskymi opatreniami, napríklad v oblasti daní, výnimočne štátnymi dotáciami. Vzhľadom na uvedené, ako aj viaceré ďalšie hospodársko-politické a sociálno-ekonomické, súvislosti riešenie hospodárskych problémov Slovenska po roku 1918 dlhodobo zaostávalo.

Jednotlivé vládne strany pritom zaujímali vo vzťahu k hospodárskym pomeroch Slovenska rôzne postoje, motivované ich strategickými hospodársko-politickými cieľmi.

Predstavitelia agrárnej strany, teda Republikánskej strany poľnohospodárskeho a malo-roľníckeho ľudu, videli budúcnosť Slovenska, vzhľadom na hospodársko-politický profil svojej strany, predovšetkým v rozvoji poľnohospodárstva a v rýchлом postupe pozemkovej reformy. Nasledujúca štúdia by mala posúdiť názorové postoje vedenia agrárnej strany a pokiaľ možno aj osobne jej predsedu Antonína Švehlu nielen na úlohu slovenského poľnohospodárstva, ale aj tunajšieho priemyslu a dopravnej infraštruktúry v sledovanom období prvej polovice 20. rokov minulého storočia. Keďže je všeobecne známe, že A. Švehla prezentoval svoje názory na verejnosti len zriedka, štúdia skúma jeho postoje najmä prostredníctvom vyjadrení vedenia agrárnej strany, a to cez prizmu profilových článkov hlavného tlačového orgánu strany denníka Venkov. Pochopiteľne, že ide iba o užší výskum z určitých uhlov pohľadu, obmedzený na prvé roky existencie ČSR, ale mohol by priniesť nové poznatky v téme, ktorá je málo frekventovaná či už v českej alebo v slovenskej historiografii.

III.2.1 Postoje ku krízovému vývoju priemyslu

V prvom období po vzniku ČSR prevládali v najvyšších politických kruhoch názory, že priemysel na území Slovenska, vybudovaný so štedrou pomocou uhorskej vlády, je tzv. skleníkový, teda života neschopný a jeho centrály sú základňami nepriateľského maďarsko-židovského a maďarsko-rakúskeho kapitálu. Väčšina politických predstaviteľov vrátane niektorých slovenských zástupcov v tzv. štátotvorných stranách preferovala v 20. rokoch úlohu Slovenska najmä ako poľnohospodárskej oblasti štátu a zdroja surovín. Z priemyselných odvetví reflektovala skôr ľahký, osobitne potravinársky priemysel.

Dalo by sa očakávať, že uvedené tendencie rezonovali najmä v agrárnej strane a tiež v jej slovenskom krídle. Do akej miery sa to reálne dialo možno ilustrovať na niekoľkých vybraných príkladoch. Je nesporné, že predstavitelia agrárnej strany vrátane samého A. Švehlu mali od prvých týždňov existencie ČSR veľký záujem o hospodársku situáciu na Slovensku, a to nielen v poľnohospodárstve. Svedčí o tom skutočnosť, že v polovici januára 1919, teda ešte pred príchodom zástupcov novej vládnej moci do Bratislavy, podnikla skupina zástupcov agrárnej strany pod vedením vtedajšieho ministra verejných prác Františka Staněka exkurziu po hlavných hospodárskych centrách Slovenska. Denník Venkov priniesol o exkurzii seriál článkov, ktoré zakončil celkovým zhodnotením poslanec za agrárnu stranu a spisovateľ Jaroslav Marcha, vlastným menom Dominik Nejezchleb. Pisateľ potvrdil veľký záujem českých predstaviteľov o hospodárstvo na Slovensku, ale zároveň aj fakt, že česká verejnosť nemala o ňom takmer žiadne informácie. Podľa obsahu článku bola najväčším prekvapením členov delegácie práve úroveň rozvoja priemyslu v niektorých oblastiach Slovenska. Pisateľ však nezabudol poznamenať, že išlo priemysel v rukách maďarsko-židovského kapitálu, vybudovaný za pomoci uhorského štátu a že budúcnosť Slovenska je agrárna v hospodárskom aj politickom zmysle. Spisovateľ Marcha sa vyjadril nasledovne: „Příznejme si upřímně, velká část našeho lidu neví zhola ničeho o hospodářských poměrech na Slovensku [...] Teprve nyní bylo nám umožněno volně studovat Slovensko [...] Projeli jsme s ministrem Staňkem napříč Slovenskem [...] A cesta naše [...] nám právě ukázala proč Maďaři tak zoufale se bránili, aby ztratili Slovensko [...] Po celé cestě viděli jsme pilu za pilou [...] Viděli jsme také průmysl velikého stylu: textilní

fabriky v Žiline a Ružomberku, jedny z největších na kontinentě [...] viděli jsme doly mědi a rud spolu s tavnými [...] ružomberskou papírnu [...] možno říci, že židovský a maďarský průmysl požíval ochranu i podporu a privileje vlády. Maďarský žid dosáhl všeho [...] Na Slovensku leží klíč bohatství maďarské oligarchie, kapitálu [...] a to vše je teď naše! [...] Ale také zemědělství zasluhuje zmínky [...] bude potřeba agrikultury, smyslu pro zprůmyslnění a združstevnění země – a záhy se ukáže, že Slovensko bude agrární.“⁴⁸⁰

Podobne s veľkým prekvapením sa o bratislavskom priemysle vyjadril redaktor Venkova, monitorujúci príchod zástupcov vlády do Bratislavy na začiatku februára 1919: „V městě a na předměstích vypínají se obrovské továrny na stroje, trhací látky, chemikálie, na tabák, kůže, provazy, sukno, látky, mýdla, jsou tu dva pivovary, továrny na likéry, na šampaňské víno, dále škrobárny, velké a rozsáhlé mlýny, továrny na piána, rukavičky, a. j. velké obchodní a tovární závody, ve čtvrti jako u nás asi v Holešovicích nebo na Smíchově.“⁴⁸¹

Ďalší, podstatne vážnejší, podnet vyjadriť sa k úlohe a budúcnosti slovenského priemyslu dostalo vedenie agrárnej strany s odstupom času na prelome februára a marca 1921 na pozadí tzv. Krompašskej vzbury. V marxistickej historiografii išlo o čítankový príklad macošského vzťahu nového štátu k slovenskému priemyslu a krvavého vzťahu represívnych zložiek vládnej moci voči proletariátu.⁴⁸² Vzbura začala miestnym incidentom v súvislosti s problémami v zásobovaní a so zákrokom vládnych orgánov proti komunistickým agitátorom zo zahraničia v meste Krompachy. Mesto bolo hlavným centrom slovenského železiarstva a železorudného baníctva pod kontrolou najväčšieho koncernu bývalého Uhorska Rimavsko-muránskej a šalgotárjárskej železiarskej akciovej spoločnosti. Incident prerástol do krvavých potýčok medzi krompašským robotníctvom a žandárstvom a do násilností proti manažmentu železiarní a zástupcom regionálnej správy. Výsledkom bolo niekoľko mŕtvych robotníkov a úradníkov. Incident sa stal celoštátnou záležitosťou a prenikol až na pôdu parlamentu, kde vyvolal vášnivé spory za účasti poslancov agrárnej strany. Na objasnenie spletitej kauzy bola kreovaná medziministerská komisia a vyšetrovací výbor parlamentu, ktorého spravodajcom sa stal poslanec Josef Černý. Predstavitelia strany venovali súvislostiam Krompašskej vzbury veľkú pozornosť a vyjadrovali sa k nim na stránkach Venkova. Zhodli sa v názore, že udalosti v Krompachoch boli predovšetkým dôsledkom agitácie zahraničných a domácich komunistických agitátorov, osobitne maďarsko-židovských bolševikov. Zároveň však poukazyvali na skutočnosť, že najväčší železiarsky a ťažobný komplex na Slovensku bol stále v rukách maďarského kapitálu, čo považovali za nebezpečný faktor pre ďalší hospodársko-politický vývoj na Slovensku.⁴⁸³ Redakcia Venkova sa k týmto súvislostiam vyjadrila

480 MARCHA, Jaroslav, Bohatství – Slovenska, Venkov, 1919, 14, 23, s. 2.

481 Slavnostní nově na Slovensku, Venkov, 1919, 14, 30, s. 1.

482 K udalostiam v Krompachoch a k príčinným súvislostiam zániku železiarní v Krompachoch v slovenskej marxistickej historiografii pozri napríklad práce: SULÁČEK, Jozef, Revolučné Krompachy 1921, Košice 1961; MLYNÁRIK, Ján, Štrajkové boje na Slovensku 1. Priemyselné robotníctvo v období 1921–1924, Bratislava 1959; STRHAN, Milan, Kríza priemyslu na Slovensku 1921–1923. Počiatky odbúravania slovenského priemyslu, Bratislava 1960. K sledovanej téme v slovenskej historiografii po roku 1989 pozri napríklad: HALLON, Ľudovít, Príčiny, priebeh a dôsledky štrukturálnych zmien v hospodárstve medzivojnového Slovenska, in: ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (eds.), Slovensko v Československu (1918–1938), Bratislava 2004, s. 293–364; GAUČÍK, Štefan, Podnik v osídľach štátu: podnikateľské elity na príklade Rimamuránsko-šalgotárjárskej železiarskej účastinárskej spoločnosti, Bratislava 2021.

483 K udalostiam v Krompachoch a ku ich širším súvislostiam pozri nasledovné články Venkova: Krvavé dílo štváču v Krompachu, Venkov, 1921, 16, 45, s. 3; Situace v Krompacích, Venkov, 1921, 16, 47, s. 2; Krompachy, Venkov,

v úvodníku z 26. februára 1921 nasledovne: „Bojíme se, aby východní Slovensko [...] nebylo proti ostatním částem republiky zanedbáváno, aby tam neovládli místo nedosti demokratických úředníků situaci bolševičtí agitátoři maďarsko a maďaronsko-židovští [...] Z toho hlediska pak bylo rozhodne chybou také ponechávání železáren krompašských ve správě soukromé maďarské společnosti. Krompachy měly míti už dávno správu vnucenou.“⁴⁸⁴

Na pozadí krompašskej kauzy sa redakcia Venkova plne stotožnila so stanoviskom pražskej Slovenskej politiky, za ktorou stál hlavný exponent agrárnej strany na Slovensku a minister Milan Hodža, že krompašské železiarne by mali prejsť do rúk národne spoľahlivého kapitálu ako centrála maďarsko-židovských oligarchov. Redakcia Venkova konkrétne uviedla: „Po nacionalizování cizích podniků na Slovensku volá pražská Slovenská politika uvažujíc o krveprolití krompašském. Neboť krompašské železářny náleží Rimavsko-muráňsko-šalgotárjanské železářské společnosti, jejichž centrála je v Budapešti. Jejimi akcionáři jsou maďarští aristokraté a maďarsko-židovští kapitalisté. Tato „Rima“ bila nástrojem divoké maďarizace a vykořisťování slovenského lidu.“⁴⁸⁵ Postupný úpadok a zánik najväčšieho podniku Slovenska Krompašských železiarní v nasledujúcom období sledoval tlačový orgán agrárnej strany už len ako vedľajší problém.

III.2.2 Postoje k vývoju dopravnej infraštruktúry

Osobitný problém vývojových disproporcií medzi českými krajinami a Slovenskom po roku 1918 tvorila oblasť infraštruktúry a konkrétne dopravného systému. Jeho zaostávanie predstavovalo jeden z kľúčových hospodárskych aspektov negatívne ovplyvňujúcich výrobné podmienky vo východnej časti nového štátu. Dôsledkom bola nižšia konkurencieschopnosť mnohých výrobcov na Slovensku v porovnaní s českými krajinami a s tým súvisiace problémy sociálno-ekonomického vývoja. Jednou z hlavných úloh hospodárskej politiky vládnych orgánov novej ČSR bol preto urýchlený rozvoj dopravnej infraštruktúry Slovenska, jeho prispôsobenie zmeneným podmienkam a unifikácia s dopravným systémom českých krajín. Realizácia uvedených úloh však z viacerých objektívnych aj subjektívnych príčin zaostávala a problémy v doprave sa postupne menili na významné politikum ovplyvňujúce spolu s ďalšími faktormi vzťah obyvateľstva Slovenska k centrálnej moci sústredenej v rukách vládnych orgánov v Prahe.

Jedinú rozvinutejšiu zložku dopravného systému na Slovensku v roku 1918 predstavovala železničná sieť. ČSR prevzala po monarchii 29,5 % rozsahu železničnej siete, konkrétne v dĺžke 13 634 km. Podiel Slovenska na uvedenej dĺžke dosahoval 28 %. Na 10 tis. obyvateľov Slovenska pripadlo 12,7 km železníc, kým v českých krajinách 14,4 km a napríklad v novej Rakúskej republike 10,8 km železníc. Geografická orientácia železničnej siete však nezodpovedala dopravným potrebám nového štátu. Hlavné železničné ťahy boli budované predovšetkým v smere severno-južnom s konečným cieľom v hlavnom meste Budapešti. V transverzálnom východno-západnom smere pretínala Slovensko len jedna trať kľúčového významu Košicko-bohumínska železnica. Nový štát potreboval

1921, 16, 48, s. 1; Národní shromáždění. Sněmovna poslanecká. 59. schůze poslanecká, Venkov, 1921, 16, 53, s. 1-2; Z výborů poslanecké sněmovny. Vyšetřovací komise do Kromapachů, Venkov, 1921, 16, 53, s. 2.

484 Krompachy, Venkov, 1921, 16, 48, s. 1.

485 Po nacionalizování cizích podniků na Slovensku, Venkov, 1921, 16, 55, s. 4.

prepojenie českých krajín a Slovenska magistrálami v západno-východnom smere, ktoré bolo treba dobudovať.⁴⁸⁶

Ďalšou otázkou boli vlastnícke vzťahy na železnici, ktoré súviseli s výškou dopravných taríf. Súkromné železnice mali vyššie tarify ako železnice v rukách štátu, pričom práve Uhorsko malo väčší podiel súkromných tratí na celkovej dĺžke železníc než ruská časť monarchie. Podiel súkromných tratí na území Slovenska dosahoval 48,6 % zatiaľ čo v českých krajinách len 29 %. Ďalší problém vznikal prepočítaním taríf pri prechode zo štátnych tratí na súkromné, ako aj z vedľajších tratí na hlavné, čo znevýhodňovalo výrobcov na súkromných a miestnych železničiach. Dôsledkom uvedených pomerov boli veľké rozdiely dopravných nákladov na železničiach západnej a východnej časti nového štátu. Odstránenie týchto rozdielov vyžadovalo zjednotenie taríf na štátnych železničiach, poštátnenie súkromných tratí a prepočítanie vysokých taríf súkromných železníc na úroveň taríf železníc v rukách štátu, ako aj uskutočnenie celoštátnej tarifnej reformy.⁴⁸⁷

Rozdiely vo vývoji cestnej siete medzi Slovenskom a českými krajinami boli ešte hlbšie než v prípade železníc, a to v celkovej dĺžke a najmä v jej kvalite. V roku 1918 pripadalo na Slovensku na 100 km² 28,4 km cestných komunikácií a v českých krajinách 58,9 km. Kvalita závisela od formy vlastníctva, respektíve od správy komunikácii. Cesty sa nachádzali buď v správe štátu, regionálnych samosprávnych zväzkov alebo miestnych samospráv. Najvyššiu kvalitu dosahovali štátne cesty. V českých krajinách mali väčšiu rozlohu a kvalitnejší povrch. Na 100 km² tu pripadlo 7,4 km štátnych ciest, kým na Slovensku 4,1 km. Pevný povrch mala iba približne polovica dĺžky štátnych ciest Slovenska. Ešte hlbšie kvalitatívne rozdiely vykazovali cesty spravované regionálnymi a miestnymi samosprávami, teda na Slovensku župami a miestnymi tzv. vicinálnymi výbormi. Ich finančné zdroje boli veľmi obmedzené, čomu zodpovedala aj kvalita župných a vicinálnych ciest. Podiel uvedeného typu komunikácii na celkovej dĺžke cestnej siete Slovenska po vzniku ČSR 13 910 km dosahoval až 86 %. Do budúcnosti bolo potrebné zvýšiť podiel štátnych ciest, a to jednak ich výstavbou, ako aj prechodom župných ciest do správy štátu. Technický stav vicinálnych, čiže lokálnych, ciest sa mohol zlepšiť ich preberaním do správy politických okresov. Podobne ako v prípade železníc boli aj hlavné cestné komunikácie budované do roku 1918 predovšetkým v smere severo-južnom, preto vyžadovali zmenu orientácie na východno-západný rovnobežkový smer v zmysle potrieb nového štátu.⁴⁸⁸

Územie Slovenska malo v rámci monarchie význam aj pre oblasť vnútrozemskej riečnej dopravy. Z viacerých splavných tokov však bol využitý len slovenský úsek Dunaja. Postupne tu budovali dva nákladné prístavy v Bratislave a Komárne. Do roka 1918 mali iba regionálny význam a prekládka sa realizovala prevažne ručne. Pre novú

486 Statistická příručka Republiky československé, II. díl, Praha 1925, s. 292; Statistická ročenka Republiky československé, 1938, s. 319; ĎURECHOVÁ, Mária, Vývoj dopravy na Slovensku v medzivojnovom období 1918–1938. Nepublikovaná dizertačná práca. Bratislava: Historický ústav Slovenskej akadémie vied 1993, s. 189, 196.

487 KAPP, Otto, Slovenský průmysl ve světové krizi, in: Hospodárske problémy Slovenska, Praha 1934, s. 28; ĎURECHOVÁ, M., Vývoj dopravy na Slovensku, c. d., s. 170–171; KUBÁČEK, Jiří (ed.), Dejiny železníc na území Slovenska, Bratislava 1999, s. 111–114.

488 Výstavba a udržiavanie ciest na Slovensku, Slovenský priemysel, 1927, 2, s. 90–91; Slovenské silnice (hradské) štátne a autonómne, Slovenský priemysel, 1933, 8, s. 68; FALTUS, Jozef – PRŮCHA, Václav, Prehľad hospodárskeho vývoja na Slovensku v rokoch 1918–1945, Bratislava 1969, s. 94–96.

ČSR mal krátky úsek Dunaja strategický význam, lebo sprostredkoval lacné dopravné spojenie so všetkými podunajskými štátmi a Blízkym východom. Preto mal predpokladať na rýchly rozvoj.⁴⁸⁹

Na začiatku 20. rokov, v období prvých československých vlád, keď A. Švehla zastával funkciu ministra vnútra, boli prijaté veľkorysé plány na prestavbu a dostavbu železničnej a cestnej siete vo východnej časti ČSR. Realizácia týchto plánov však až do konca 20. rokov zaostávala. Poštátňovanie slovenských železníc sa v plnom rozsahu začalo plniť až po prijatí československo-maďarskej obchodnej zmluvy v roku 1927 a systematická reforma železničných taríf začala až od roka 1928 schválením tzv. malej tarifnej reformy.

Sociálno-ekonomické dôsledky pomalého riešenia problémov dopravného systému Slovenska vyvolávali ostrú kritiku v slovenskom politickom tábore, ako aj medzi národohospodármi a v širokej verejnosti. Veľmi kriticky sa k sledovaným otázkam vyjadrovali aj predstavitelia slovenskej vetvy agrárnej strany, osobitne senátor, národohospodár a predseda Bratislavskej obchodnej a priemyselnej komory Dr. Kornel Stodola. Tento z pozície senátora za agrárnu stranu viac krát vystúpil v parlamente počas prvej polovice 20. rokov s rozsiahlym prejavom o dopravných problémoch Slovenska, pričom predstavil aj možné riešenia. Jeho návrhy sa však dostali do praxe len čiastočne o niekoľko rokov neskôr.

Práve senátor K. Stodola mal zrejme veľký podiel na tom, že sa otázky prestavby železničnej siete Slovenska a zásadnej reformy železničných taríf dostali do politického programu agrárnej strany, schváleného ríšskym zjazdom 29. júna 1922. Politický program sa k rozvoju slovenských železníc vyjadril nasledovne: „Železniční trati na Slovensku, stavěné maďarskými vládami za tím účelem, aby bylo umožněno rychlé spojení s Peští, dnešním potřebám nevyhovují. Bude třeba dobudovat železniční tratí, které jednak dovrší komunikační síť na samém Slovensku, jednak umožní rozvoj slovenských průmyslových oblastí a sepnou všechny části republiky také po stránce dopravní v jednotný hospodářský celek. Nedostatky lokálního spojení mezi jednotlivými kraji Slovenska musí být co nejrychleji odstraněny a tím umožněna výměna potravin a výrobků mezi chudšími a bohatšími oblastmi Slovenska. Železniční tarify na Slovensku a Podkarpatské Rusi buďtež úměrně upraveny.“⁴⁹⁰

Žiaľ, väčšina uvedených programových cieľov ostala z objektívnych aj subjektívnych príčin do polovice 20. rokov, teda do konca sledovaného obdobia, na papieri. Pomerne malú pozornosť vývoju železničnej a najmä cestnej siete venoval aj hlavný tlačový orgán Republikánskej strany Venkov. Dopravné pomery na Slovensku komentovali na jeho stránkach opäť najmä slovenskí predstavitelia predmetnej politickej strany. Celkovú situáciu na Slovensku, najmä ohľadne dopravných taríf, vylíčil vo vianočnom čísle Venkova z 24. decembra 1922 K. Stodola v článku s príznačným názvom *Naša dopravná politika a Slovensko*: „Naša ríša rozdelená je na tri čiastky (po stránke železničnej siete – pozn. L.H.), na územie súkromných dráh [...] na územie dráh štátnych a na Slovensko. Tam následkom neprepočítania do staníc súkromných, následkom nedostatku priečných dráh a neuvedenia tarifu u štátnych dráh na bohumínsku dráhu máme dopravu o 40 % až 50 % drahšiu než v historických zemiach. Tým naša tarifná politika sama Slovensko vzdaluje od zemí ostatnej ríše, lebo pri doprave do mnoho jeho miest sa tarifná vzdialenosť niekoľko krát

489 ĎURECHOVÁ, M., Vývoj dopravy na Slovensku, c. d., s. 208–211.

490 HARNA, Josef – LACINA, Vlastislav (eds.), Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899–1938. Edice politických programů, Praha 2007, s. 141.

delí a dopravné sa počíta v malých úsekoch vo vysokých sadzbách [...] Jestliže Slovensko ku ostatnému štátnemu telesu na základe náležité odstupňovaných sadzieb nepriblížime, tak ho nespojíme žiadnou unifikáciou zákonodarstva. Dnes doprava z Báčky a Maďarska je do Brna lacnejšia než z východného Slovenska, kde roľnícky stav následkom novej hospodárskej orientácie nekonečne trpí [...] Takýmto spôsobom vytvára sa z tarifnej otázky na Slovensku vážne politikum [...] Úplné zmechanizovanie tarifov nikde nebude mať také smutné následky než na Slovensku, ktoré týmto spôsobom ide pauperizovaniu v ústrety. My ovšem nemôžeme zanechať politiku rovnováhy, lež keďže sú naše celoštátne tarify najvyššie v Európe [...] to je najlepším dôkazom, že u nás musí väziť chyba v samej konštrukcii celej dopravne politiky.“⁴⁹¹

V rámci dopravného systému Slovenska však existovala jedna oblasť, ktorá vyvolávala permanentný záujem vedenia agrárnej strany aj redakcie Venkova, a to bola riečna doprava po slovenskom úseku Dunaja a výstavba dunajských prístavov. Ako už bolo povedané, Dunaj mal pre nový československý štát strategický hospodársky význam ako vstupná brána obchodu s Balkánom až po Čierne more a sprostredkovane aj obchodu s Blízkym východom a orientom. Eminentný záujem o rozvoj dunajskej dopravy mala nielen slovenská, ale predovšetkým česká, podniková sféra, preto vláda od vzniku ČSR neváhala investovať nemalé financie do výstavby bratislavského a komárňanského prístavu. V pláne bola aj výstavba prístavu v meste Parkan (Štúrovo) a v Devíne pri Bratislave. Tieto zámery sa však z viacerých príčin nerealizovali. Osobitný záujem o dunajské prístavy prejavovali ostravské uhoľné revíry, lebo sa mali stať kľúčovým sprostredkovateľom vývozu uhlia do juhovýchodnej Európy. Veľmi vítanou bola tiež idea založenia Orientálneho veľtrhu, neskôr premenovaného na Dunajský veľtrh, v Bratislave, kde firmy z celej ČSR mohli propagovať svoje výrobky, následne dopravované po Dunaji do viacerých krajín.

Redakcia Venkova informovala o rozvoji dunajskej riečnej dopravy s modernizovanými prístavmi a s Orientálnym veľtrhom pravidelne od januára 1919. Uverejňovala články na danú tému od slovenských aj českých dopisovateľov. Na ďalekosiahly význam Dunaja a bratislavského prístavu pre novú ČSR upozornil už krátko po obsadení Bratislavy československým vojskom osobne prezident T. G. Masaryk v profilovom rozhovore pre noviny Times z 12. januára 1919. Venkov uverejnil rozhovor len o niekoľko hodín neskôr. Masaryk vyzdvihol úlohu dunajského prístavu v práve obsadenej Bratislave, respektíve vtedy ešte Prešporke, nasledovne: „Obsazení Prešpurku bylo čtyřdohodou usneseno a tato okupace jest, jak z důvodů hospodářských, tak i z důvodů průmyslových v souzvuku s demokratickými zásadami, o které se vláda republiky opírá [...] Ačkoliv obyvatelstvo města je smíšené, jest Prešpurk přece nicméně hlavním městem rozsáhlého zemědělského území, jež jest obydleno úplně Slováky, jichž jest přirozeným trhem. Jest též jedním z přístavů na Dunaji a tím pro československý stát krajně důležitým, poněvadž země, mající vysoce vyspělý průmysl a vzkvétající obchod, která jest obklopena horami a odříznuta od moře, má zapotřebí velkého říčního přístavu, jenž by byl tepnou.“⁴⁹²

Po príchode vládných zástupcov do Bratislavy v prvých dňoch februára 1919 na čele s ministrom pre správu Slovenska Vavrom Šrobárom sa do Bratislavy dostavil aj minister dopravy a verejných prác František Staněk, ktorý v januári 1919 absolvoval exkurziu

491 STODOLA, Kornel, Naša dopravná politika a Slovensko, Venkov, 1922, 17, 301, s. 2.

492 Prezident Masaryk o nutnosti přímého spojení našeho státu s dohodovými zeměmi, o důležitosti dunajského přístavu pro nás a o otázce hranice s Polskem, Venkov, 1919, 14, 12, s. 7.

po jednotlivých regiónoch Slovenska. Ministra sprevádzali viacerí odborníci na vodné stavby, vodnú dopravu a splavnenie riečnych tokov. Ich hlavným záujmom bolo čo najskôr obnoviť pravidelnú dopravu po Dunaji. Zaujímali sa aj o dopravné spojenie Dunaja s dolným tokom Moravy, čím by sa dosiahlo priame prepojenie dunajskej dopravnej tepny s časťou hospodárstva českých krajín. Návštevu ministra Staněka v bratislavskom prístave komentoval Venkov nasledovne: „U příležitosti účasti na vjezdu plnomocníka pro Slovensko ministra dra Šrobára do Bratislavě navštívil ministr veřejných prací Staněk v průvodu profesora brněnské techniky Smrčka, vrchního stavebního rady Schumandla a Režného a odbor. rady Starého přístavu v Bratislavě v Bratislavě a celé jeho zařízení. Potom prohlédl si bratislavskou sekci pro regulaci a splavnění Dunaje, jakož i expozituru pro úpravu dolního toku Moravy a dal si v obou úřadech předložití plán pro veškeré práce [...] Po návštěvě těchto úřadů konala se důvěrná porada o tom, co by mělo se zaříditi pro brzké zahájení plavby po Dunaji.“⁴⁹³

Počas rokov 1919 – 1920 sa intenzívne pracovalo na plánoch dunajských prístavov a na príprave Orientálneho veľtrhu, takže v januári 1921 mohol Venkov uverejniť rozhovor diplomata a politika Dr. Josefa Pluhařa, ktorý úzko spolupracoval so slovenskou vetvou agrárnej strany a prinášal zo Slovenska pravidelné správy, so senátorom K. Stodolom, kde sa už nehovorilo iba o budúcnosti využitia Dunaja, ale aj o konkrétnom dátume konania Orientálneho veľtrhu. K. Stodola sa v rozhovore vyjadril, že myšlienku veľtrhu začal realizovať od príchodu zástupcov vlády do Bratislavy vo februári 1919 a keďže sa mu podarilo na daný účel získať aj financie, prvý ročník veľtrhu mohol byť naplánovaný na august 1921. Autor článku J. Pluhař tlmočil názory K. Stodolu na úlohu prístavov na slovenskom úseku Dunaja aj na prínos Orientálneho veľtrhu. Konkrétne uviedol: „Dunaj nabývá i z hospodářských důvodů pro celou republiku největšího dosahu [...] Jako exportní stát musíme vybudovat všechny prostředky zdravého zahraničního obchodu. Když ohlížíme se po branách, přes než se bude brát obchod, tu přirozeně náš zrak padne na Bratislavu [...] Nezapomínejme, že dosud Balkán a Levanta naše výrobky kupuje jen ve Vídni a Pešti [...] Nejvýznačnější hospodáři jsou přesvědčeni, že střed obchodu bude v Bratislavě. Tu tedy nutno vybudovati moderní technikou obchodní instrument pro náš zahraniční obchod. V dnešní těžké době osobní dopravy počíná se obchod koncentrovati v trzích. Jsem přesvědčen, že nejlepším bodem pro trh je u nás Bratislava. Toto přesvědčení a hospodářská nutnost mně daly podnět k tomu, že ihned po příchodu vlády do Bratislavy 4. února 1919 vystoupil jsem před fórum veřejnosti s touto myšlenkou. Dnes konečně na základě větší subvence ministra Dr. Hotowtze [...] vešla tato myšlenka do stavu konkrétního. Orientální trh v Bratislavě bude od 6.–15. srpna 1921 [...] Na bratislavském trhu má dokázati průmysl Československé republiky svoji schopnost pro soutěž internacionální a přitažlivost na tržiště východu.“⁴⁹⁴

Orientálny veľtrh bol v auguste 1921 skutočne usporiadaný a konal sa pravidelne pod uvedeným názvom a neskôr ako Dunajský veľtrh až do roka 1942. Počas rokov 1919 – 1920 pripravovali na vládnom referáte ministerstva verejných prác v Bratislave pod vedením významného slovenského národohospodára Ing. Štefana Janšáka aj plány výstavby dunajských prístavov. Čiastočne ich začali realizovať už v roku 1920. Plány počítali s podstatným rozšírením prístavov v Bratislave a v Komárne a s výstavbou nových prístavov v Devíne pri Bratislave a v meste Parkan (Štúrovo) pri Ostrihome. Venkov

493 Min. Staněk prohlédl regulační a splavňovací práce na Dunaji, Venkov, 1919, 14, 33, s. 3.

494 Posl. Dr. Kornel Stodola o orientálném trhu v Bratislavě, Venkov, 1921, 16, 3, s. 1.

priniesol konkrétne údaje o budúcnosti slovenských prístavov niekoľko dní po informáciách o prvom Orientálnom veľtrhu: „Plány přístavů pocházejí od vládního referenta inž. Štěpána Janšáka. Střediskem dunajských přístavů bude Bratislava. Vybudování přístavů započalo už loňského roku. Zřízena byla tři zatímní skladiště. Dále bude vystavěno veliké skladiště obilní, které pojme 3000 vagonů obilí [...] Dunajský přístav bratislavský bude úplně vybudován r. 1925 a bude zařízen pro obrat pěti miliónů tun [...] S výstavbou přístavu komárenského bylo rovněž započato. Přístav ten má doplňovati přístav bratislavský a má býti zařízen pro obrat 1 milion tun. Třetí přístav projektován je v Párkáně, čtvrtý pak v Děvíně.“⁴⁹⁵ Na rozdiel od plánov rozvoja železničnej a cestnej dopravy, ktorých plnenie sa naťahovalo až do konca 30. rokov, hlavné zámery výstavby dunajských prístavov a rozvoja riečnej dopravy po Dunaji boli realizované už počas 20. rokov. Ďalší rozmach však zastavila veľká hospodárska kríza a s ňou spojený hlboký pokles medzinárodného obchodu.

III.2.3 Postoje k úlohe poľnohospodárstva a pozemkovej reformy

V konečnom dôsledku bola pozornosť vedenia republikánskej strany a jej hlavného tlačového orgánu vo vzťahu k Slovensku počas prvej polovice 20. rokov zameraná predovšetkým na plány urýchlenia pozemkovej reformy a modernizáciu technologicky zaostávajúceho slovenského poľnohospodárstva. Predstavitelia agrárnej strany, verní ideovým cieľom a programu svojho politického smeru, z pochopiteľných dôvodov preferovali ohľadne Slovenska práve poľnohospodárstvo. V tomto presvedčení ich utvrdzovala skutočnosť, že väčšina slovenského obyvateľstva sa zaoberala poľnohospodárstvom a s predmetnou oblasťou hospodárstva bol úzko prepojený spôsob života a kultúra podstatnej časti slovenského národa. Zároveň až do 30. rokov minulého storočia prevládal v českých a do určitej miery aj v slovenských hospodárskych kruhoch názor, že Slovensko by malo plniť predovšetkým úlohu obilnice nového československého štátu, keďže na to malo veľmi vhodné prírodné podmienky. Neskôr sa uvedené názory ukázali ako mylné, lebo na hornatom Slovensku bol menší podiel kvalitných druhov pôdy než v českých krajinách s úrodným Polabím, Hanou a južnou Moravou. Na začiatku 20. rokov však ešte objektívne údaje o kvalitatívnej štruktúre pôdy neboli k dispozícii.

Čelní exponenti agrárnej strany a jej vtedajšej slovenskej odnože Slovenskej národnej a roľníckej strany boli veľmi znepokojení z pomalého postupu pozemkovej reformy na Slovensku, keďže ju považovali za kľúčový nástroj sociálno-ekonomických zmien vo východnej časti krajiny. Redakcia Venkova preto v mene vedenia agrárnej strany venovala danému problému osobitnú pozornosť a informovala o vývoji pozemkovej reformy za riekou Moravou. Pomery na Slovensku prezentoval na stránkach Venkova prednosta slovenskej pobočky Štátneho pozemkového úradu (ŠPÚ) so sídlom v Trenčianskych Tepliciach, založenej v apríli 1920, odborový radca právnik Dr. Josef Baar. Pochádzal z Česka z Hornej Planej, ale od roka 1920 pôsobil na Slovensku. Pozemkovú reformu v intenciách záborového zákona a ďalších príslušných legislatívnych opatrení pomáhali

495 Otázka dunajských prístavů rozřešena, Venkov, 1921, 16, 18, s. 3.

v podmienkach Slovenska presadzovať korporácie blízke agrárnej strane Slovenská roľnícka jednota a organizácie Slovenskej Domoviny.

Prednosta slovenskej pobočky, respektíve podľa oficiálneho názvu obvodovej úradovne, ŠPÚ upozornil na zaostávanie pozemkovej reformy a na nežiadúce formy pridelovania pôdy na Slovensku v článku Venkova z 13. januára 1921. Zdôraznil, že v podmienkach Slovenska prevláda stále prenájom zabranej pôdy nad parceláciou, čo síce bol v prvom období reformy účinný nástroj urýchleného nasýtenia hladu roľníctva po pôde, ale už pôsobil retardujúco a mal by sa nahradiť riadnou parceláciou.⁴⁹⁶ Zároveň vyslovil názor, že k urýchleniu reformy vo východnej časti ČSR by pomohla decentralizácia voči ministerstvu poľnohospodárstva a centrálnemu ŠPÚ v Prahe vytvorením samostatného orgánu usmerňovania celého sledovaného procesu, ktorý by pozostával zo zástupcov viacerých politických strán a významnejších korporácií. Následne sa mali prijať zásady urýchlenia reformy. Text článku zároveň potvrdzoval, že na Slovensku bol program reformy radikálnejší než v českých krajinách, lebo počítal s nižšou hranicou výmery zabebraných latifundií než v západnej časti štátu. V článku Venkova sa konkrétne uvádzalo: „Na výroční valné hromadě Slovenské rolnické jednoty [...] přednášel správce trenčiansko-teplické odbočky pozemkového úřadu pro Slovensko Dr. Baar o pozemkové reformně na Slovensku. Konstatoval, že na Slovensku dává se půda ještě pořád do pronájmu. Slovensko potřebuje také při provádění pozemkové reformy jakousi samosprávu. Samospráva bude záležitosti v tom, že při trenčiansko-teplické odbočce zřízen bude patnáctičlenný poradní sbor složený ze všech stran politických a organizací, mezi nimiž bude také Slov. rolnická jednota a Slov. Domovina. V nejbližší schůzi budou stanoveny zásady pro vyvlastňování velkostatků. Na Slovensku stanovena je hranice záboru o 5 000 kat. jiter, (2 875 ha) v Čechách o 9 000 (5 175 ha). Budou však zabírány také velkostatky menší, na niž se špatně hospodaří anebo kde je majitel v Maďarsku a nestará se o svůj statek.“⁴⁹⁷

V pomerne krátkom čase na začiatku roka 1921 sa skutočne podarilo vytvoriť poradný zbor pri slovenskej pobočke ŠPÚ a skoncipovať rámcový program urýchlenia pozemkovej reformy. Do celého procesu osobne vstúpili českí a slovenskí predstavitelia agrárnej strany, osobitne poslanci národného zhromaždenia za agrárnu stranu. Títo preniesli aktuálne otázky pozemkovej reformy v podmienkach Slovenska na pôdu špeciálne vytvorených parlamentných komisií. Nové plány reformy prišli na Slovensko osobne podporiť aj zástupcovia centrálného celoštátneho ŠPÚ.⁴⁹⁸

Venkov mohol už 11. februára 1921 uverejniť informácie J. Baara, že obvodová úradovňa ŠPÚ pre Slovensko mala pripravený rámcový plán parcelácie 100 tis. katastrálnych jutár (57,5 tisíc ha) pôdy na rok 1921, ktorý sa mal dotknúť všetkých žúp. Hlavnou príčinou zoastávania reformy na Slovensku v predchádzajúcom období mala byť skutočnosť, že neboli určené smerné ceny pozemkov. Obvodová úradovňa ŠPÚ preto musela parcelované pozemky predávať za zmluvné trhové ceny, ktoré boli neúmerne vysoké. V roku 1920 išlo napríklad o parceláciu veľkostatku barónky Popperovej v Podhradí na Považí s rozlohou 16 tis. kat. jutár (9,2 tis. ha) alebo Coburgovských statkov

496 V roku 1920 poskytol ŠPÚ na Slovensku na drobný nájom až 120 tisíc katastrálnych jutár (69 tisíc ha) pôdy a prenájom mal podľa plánov pokračovať aj v roku 1921.

497 Dr. Baar o pozemkové reformně na Slovensku, Venkov, 1921, 16, 10, s. 3–4.

498 Pozri článok Venkova: Ustanovující schůze poradního sboru pro Slovensko při obvodové úřadovně Státního pozemkového úřadu v Trenč. Teplících, Venkov, 1921, 16, 40, s. 5.

s výmerou 7 tis. kat. jutár (4,03 tis. ha) na Gemeri a v Novohrade. Venkov tlmočil informácie prednostu obvodovej úradovne ŠPÚ nasledovne: „Loňského roku nemohl Státní pozemkový úřad na Slovensku ještě přikročiti k rozdělování velkostatkářských pozemků, poněvadž nebyly stanoveny směrné ceny. Teprve nyní přikročí pozemkový úřad k parcelačním pracím ve větším rozsahu. Chtěl-li pozemkový úřad parcelovati už loni, byl odkázán na dohodu s patřičnými majiteli. Je pochopitelné, že za takových okolností nemohl docíliti takových nízkých cen jakých dosáhne v budoucnosti cestou vyvlastnění. Takovým způsobem byl např. převzat statek hr. Popprové v Podhradí (Trenčansko) ve výměře asi 16 000 kat. jiter [...] Obvodová úřadovna hodlá převzít letos k účelům parcelačním asi 100 000 kat. jiter půdy tak, aby byl v každé župě rozparcelován nejméně jeden velkostatek. Nejdříve přijdou velkostatky přes 5 tisíc jiter, pak špatně obdělávané, konečně velkostatky, v jejichž okolí je největší hlad po půdě.“⁴⁹⁹

Následne Venkov priniesol 17. februára 1921 správu o ustanovujúcej schôdzi poradného zboru pre Slovensko pri obvodovej úradovni ŠPÚ v Trenčianskych Tepliciach. Na schôdzi sa okrem členov zboru zúčastnili predseda a podpredseda celoštátneho ŠPÚ, a to čelný exponent agrárnej strany Dr. Karel Viškovský a dolnozemský Slovák, právnik a spisovateľ Dr. Jozef Holúbek, sprevádzaný svojimi odbornými referentmi. K. Viškovský predniesol obsírny prejav o doterajších výsledkoch práce ŠPÚ a o časovom pláne pozemkovej reformy na Slovensku. J. Holúbek referoval o mechanizme a plánoch preberania pôdy a jej pridelenia roľníkom. S prejavom vystúpil aj prednosta obvodovej úradovne v Trenčianskych Tepliciach J. Baar. Po každom prejave sa rozprúdili debaty, v ktorých účastníci potvrdili nutnosť dobudovania a rozšírenia kompetencií pobočky ŠPÚ pre Slovensko a konkretizovali plán preberania a pridelenia pôdy na Slovensku na rok 1921. Všetci sa zároveň jednoznačne zhodli na potrebe urýchlenia pozemkovej reformy vo východnej časti štátu, v čom videli najúčinnější prostriedok na zastavenie alebo aspoň obmedzenie vystaňovalectva. S prídelením pôdy sa malo začať čo najskôr v rôznych častiach Slovenska a pri parcelácii pôdy, ako aj v procese zakladania roľníckych kolónií v južných regiónoch, mali mať prednosť navrátilci z Ameriky, roľníci z chudobných oblastí severného Slovenska a legionári.

Redakcia Venkova sa k uvedeným informáciám a plánom vyjadrila nasledovne: „Dne 12. února t. r. byla konána v Bratislavě ustanovující schůze poradního sboru při obvodové úřadovně Státního pozemkového úřadu pro Slovensko. K poradě dostavili se všichni členové poradního sboru a za Stát. pozemkový úřad jeho předseda Dr. Viškovský a místopředseda Dr. Holúbek s odbornými referenty. Předseda Dr. Viškovský podal [...] obsáhlý přehled prací Státního pozemkového úřadu a promluvil o časových otázkách pozemkové reformy na Slovensku [...] Po referátě přednosty obv. úřadovny pro Slovensko, odbor. rady Dra Baara, bylo po delší rozpravě dosaženo dohody o dalším dobudování a rozšíření kompetence obvodové úřadovny S.P.U. pro Slovensko. V odpoledním jednání [...] dodal místopředseda Dr. Holúbek obsírnou zprávu o přejímacím a přidělovém plánu zabrané půdy. V následující debatě projednány byly [...] zásady akce přejímající, jakož i podrobný plán pro přejímání a přiděl na rok 1921. Debata o této otázce vyvrcholila zejména v požadavcích, aby pozemková reforma na Slovensku byla provedena co nejrychleji, aby bylo s přidělem započato co možno na nejvíce místech, přičemž bylo by dbáno zejména kolonizování amerických Slováků, usídlených vystěhovalců ze Spiše a Oravy

499 Přednosta pobočky Pozemkového úřadu dr. Baar o pozemkové reformě na Slovensku, Venkov, 1921, 16, 35, s. 3.

a zamezení emigrace ze Slovenska. Usneseno vybrati několik větších objektů k těmto účelům, jakož i pro společný příděl legionářům.“⁵⁰⁰

Proces formovania plánov na urýchlenie pozemkovej reformy na Slovensku zo začiatku roka 1921 zhrnula a zhodnotila redakcia Venkova v profilovom článku uverejnenom na titulnej strane novín z 20. februára 1921. Autorom článku bol poslanec za agrárnu stranu Josef Vraný a z obsahu príspevku vyplýva, že podobné rokovania o ďalších plánov pozemkovej reformy ako na Slovensku sa v rovnakom období konali aj v Čechách, na Morave a v Sliezske. Priebeh a výsledky slovenských rokovaní autor prezentoval ako vzor pre ostatné časti štátu. V článku odmietal hodnotenie československej pozemkovej reformy v istých berlínskyh novinách, kde sa konštatovalo, že reforma v ČSR zaostáva a zároveň vystúpil proti kritikom reformy na domácej pôde. Ako príklad pozitívnych tendencií v celom procese uviedol práve situáciu na Slovensku, kde už bol predložený konkrétny plán parcelácie a pridelenia pozemkov na najbližšie obdobie. Pôvodný zámer rozdeliť počas roka 1921 celkom 100 tis. (57,5 tis. ha) katastrálnych jutár pôdy sa síce zúžil na 55 tis. kat. jutár (31,6 tis. ha), ale autor konštatoval, že keby sa podarilo zámer realizovať a reforma na Slovensku by podobným tempom pokračovala aj v nasledujúcom období, mohla by sa ukončiť do desiatich rokov. Autor veľmi kladne zhodnotil aj výsledky zakladajúcej schôdze poradného zboru pre Slovensko pri obvodovej úradovni ŠPÚ, na ktorej sa zúčastnili predseda a podpredseda celoštátneho ŠPÚ. Konštatoval, že pozemková reforma má pre Slovensko národno-politický, sociálny a hospodársky význam a môže prispieť k obmedzeniu vystaňovalectva. Ocenil uprednostnenie určitých skupín obyvateľstva pri rozdeľovaní pôdy a za veľmi inšpiratívne pre ďalšie časti štátu označil úsilie o decentralizáciu riadenia reformy na Slovensku, čo by mohlo urýchliť celý proces a znížiť administratívne zaťaženie.⁵⁰¹

J. Vraný sa na adresu kritikov pozemkovej reformy v zahraničnej a domácej tlači vyjadril v uvedenom článku, „že zmíněný list ovšem nepřinesl úřední zprávu Státního pozemkového úřadu o velikém kroku za pozemkovou reformu na Slovensku. Přesný plán pozemkové reformy na Slovensku je vypracován. Stalo se tak na ustanovující schůzi poradního slovenského sboru při obvodové úřadovně Státního pozemkového úřadu v Trenč. Teplicích po obsáhlém referátu presidenta dra Viškovského a vicepresidenta dr Holúbka. S přidělem půdy na Slovensku bude započato co možno na nejvíce místech tak, aby všechny slovenské kraje zúčastnily se již letos pozemkové reformy. Takový plán přinesl již r. 1921 slovenskému lidu asi 55 tisíc katastrálních jiter půdy. Kdyby se postupovalo i v příštích letech jenom tímto tempem, byla by celá pozemková reforma na Slovensku do 10 let skončena. Vítáme s povděkem zprávu o dohodě [...] postupu pozemkové reformy na Slovensku, jak z důvodů národních, tak sociálních i hospodářských [...] Emigraci lze čeliti jen přidělem půdy. Legionáři, američtí Slováci, Oravané, Spišané, očekávají s toužebností počátek kolonizace, pro níž jest Slovensko jako stvořené [...] Slovenská dohoda a slovenský příklad vyvolávají v nás důvěru, že také zde se shodneme na zásadách, které Slováci uznali za nejsprávnější. Po vzoru slovenskému vítali bychom rádi také u nás účelovou decentralizaci, zejména ve službě přidělové [...] Příklad slovenský opravňuje nás k důvěře, že také u nás velké dílo bude šťastně započato.“⁵⁰²

500 Ustanovující schůze poradního sboru pro Slovensko při obvodové úřadovně Státního pozemkového úřadu v Trenč. Teplicích, Venkov, 1921, 16, 40, s. 5.

501 Pozri článok Venkova: VRANÝ, Josef, Rozhodující porady, Venkov, 1921, 16, 43, s. 1.

502 Tamtéž.

Po prijatí výhľadového plánu pozemkovej reformy na Slovensku vyvolali predmetné otázky značný záujem aj medzi poslancami a senátormi za agrárnu stranu a za Slovenskú národnú a roľnícku stranu v Národnom zhromaždení. Na parlamentnej schôdzi začiatkom marca 1921 sa problematika pozemkovej reformy, ale aj celkového sociálno-ekonomického vývoja, na Slovensku dostala na pôdu spoločnej parlamentnej komisie poslancov a senátorov za Republikánsku stranu, ktorej predsedal F. Staněk a kde figuroval aj vtedajší minister M. Hodža. Počas rokovania komisie Hodža predniesol obsáhrny referát o hospodárskych pomeroch vo východnej časti štátu. Členovia komisie sa potom jednohlasne zhodli na tom, že situáciu na Slovensku je potrebné systematicky riešiť. Tieto závery potvrdila aj redakcia Venkova, keď sa k nim v správe o zasadnutí komisie nepriamo pripojila: „Společná parlamentní komise poslanců a senátorů Republikánské strany čsl. venkova konala se 3. t. m. o 1. hodině za předsednictví poslance Fr. Staňka. Na programu byly otázky Slovenska. Zevrubný obraz celkové situace podává posl. dr. Milan Hodža, který zejména zdůrazňuje nutnost rychlejšího tempa při provádění pozemkové reformy. Usneseno učinit příslušné kroky v záležitostech slovenských.“⁵⁰³

Na tej istej parlamentnej schôdzi sa zišli poslanci a senátori za Slovenskú národnú a roľnícku stranu, ktorí vytvorili krátko predtým osobitný sekretariát, vedený poslancom Dr. J. Pluhařom. Aj nový sekretariát slovenských poslancov a senátorov rokoval o pomeroch na Slovensku s ohľadom na pozemkovú reformu. Ukázalo sa, že slovenskí exponenti agrárnej strany neboli s výsledkami urýchlenia pozemkovej reformy vo východnej časti ČSR až takí spokojní ako to ich českí spolustraníci prezentovali v článkoch Venkova. Poukazovali na viaceré kontroverzné javy v realizácii reformy. V intenciách slovenského ekonomického nacionalizmu kritizovali pridelovanie pôdy na juhu Slovenska maďarským roľníkom, osobitne v regiónoch s prevládajúcim slovenským obyvateľstvom. Podľa nich sa tým posúvala národnostná hranica na juhu Slovenska smerom na sever. Išlo najmä o výsledky parcelácie pôdy Coburgovského veľkostatku v regióne Gemera a Novohradu. Žiadali revíziu pridelov a dohodli sa na pravidelnom predkladaní požiada- viek vo veci pozemkovej reformy vláde a ŠPÚ.

Redakcia Venkova podala o zasadnutí sekretariátu slovenských poslancov a senátorov pod vedením ich dopisovateľa J. Pluhařa nasledujúcu objektívnu správu: „Poslanci a senátoři nár. a rol. strany sešli se v plenární schůzi dne 2. t. m. [...] ku společné poradě. Přednesen byl referát o zřízení sekretariátu poslanců a senátorů nár. a rol. strany ve šemovně. Sekretářem je dr. Josef Pluhař. Na poradě bylo rokováno o pozemkové reformě. Porada rokovala s rozhořčením o prodeji coburského velkostatku v župě gemerské a novohradské, kde se přidělu- jí půdy maďarským velkým sedláckům, takže se národnostní hranice posunuje uměle na sever ve prospěch Maďarů. Nár. a rol. poslanci a senátoři žádají okamžité zastavení a revisi těchto parcelací [...] V záležitosti pozemkové reformy byla přijata usnesení, jež budou jakožto naléhavé požadavky předložena vládě a Pozemkovému úřadu.“⁵⁰⁴

Prelomom vo vývoji pozemkovej reformy a budovania výskumnej a vzdelávacej základne poľnohospodárstva na Slovensku predstavoval nástup novej koalíciej vlády Antonína Švehlu v októbri 1922, keď sa ministrom poľnohospodárstva stal Milan Hodža. Redakcia Venkova v článku *Slovák ministrem zemědělství* zdôraznila celoštátny význam

503 Společná parlamentní komise poslanců a senátorů Republikánské strany čsl. venkova, Venkov, 1921, 16, 53, s. 3.

504 Slovensko. Schůze poslanců a senátorů nár. a rol. strany, Venkov, 1921, 16, 53, s. 3.

slovenského poľnohospodárstva a nevyhnutnú potrebu jeho modernizácie za pomoci štátu, aby sa mohlo stať kľúčovým odvetvím slovenskej ekonomiky. Hlavný dôraz však redakcia kládla na urýchlenie pozemkovej reformy. V sledovanom článku konkrétne uviedla: „... že významný tento resort pridelen byl právě [...] Slováku má svůj zvláštní význam. Značí to především uznání neobyčejného celostátního významu slovenského zemědělství [...] Avšak slovenské zemědělství vyžaduje zvláštní péče se strany ústřední státní správy [...] Co do průměrného výnosu zůstává Slovensko za Čechy a Moravou zcela povážlivě [...] právě ministerstvo zemědělství může vývoj v tomto směru urychlit [...] Snad nejvíce však mluví pro obsazení křesla ministra zemědělství Slovákem nynější stav pozemkové reformy, mající právě pro Slovensko význam epochální.“⁵⁰⁵

Urýchlenie pozemkovej reformy, ako aj plány modernizácie slovenského poľnohospodárstva, mal garantovať spoločný postup nového premiéra Antonína Švehlu, ktorý ako predseda mocenskej Päťky osobne inicioval urýchlenie pozemkovej reformy s novým ministrom poľnohospodárstva M. Hodžom. Tento mal pozemkovú reformu presadzovať a zastupovať agrárnu stranu v procese reformy na Slovensku. Venkov charakterizoval garancie urýchlenia reformy v článku *Co znamená nová vláda pro pozemkovou reformu* nasledovne: „Státní pozemkový úřad podléhá [...] podle zákona předsedovi ministerské rady,⁵⁰⁶ jímž se stal poslanec Ant. Švehla. Z ostatních resortů má největší zájem [...] o pozemkovou reformou ministerstvo zemědělství, jehož šéfem se stal Slovák dr. Milan Hodža. Ant. Švehla, jako předseda „pětky“ dal popud k posledním akcím k urychlení pozemkové reformy. Dr. Milan Hodža, jako zástupce naší strany [...] stará se o pozemkovou reformu na Slovensku. Soudíme li dle osob, kterým byla svěřena ministerstva, jež mají nejvíce činiti s pozemkovou reformou, pak bychom vyjádřili příchů její program: rychlé rázné provádění s obzvláštním ohledem na Slovensko.“⁵⁰⁷

Už po dvoch rokoch Švehlovej vlády sa ukázalo, že veľkú časť plánovaných zámerov v slovenskom poľnohospodárstve sa podarilo realizovať. M. Hodža mohol z pozície ministra v slávnostnom čísle *Venkova* pri príležitosti druhého výročia nástupu Švehlovej vlády z októbra 1924 poukázať na pozitívne výsledky pozemkovej reformy a celkového rozvoja poľnohospodárstva v podmienkach Slovenska. V článku na úvodnej strane poukázal na rýchly rast produktivity slovenských štátnych lesov a statkov a vyzdvihol výsledky budovania základne poľnohospodárskeho výskumu, školstva a osvetu vo východnej časti štátu. Spomenul tiež založenie pobočiek českých verejnoprávnych finančných ústavov na Slovensku ako zdroja úverov na potreby pozemkovej reformy a modernizácie poľnohospodárstva. Založenie pobočiek bola pritom práve jeho zásluha. Konkrétne uviedol: „Jest potěšitelným zjevem, že čisté výnosy státních lesů a statků v poslední době značně stoupají, a to nejen v historických zemích, ale i na Slovensku, kde byl za rok 1923 namnoze pětinasobný čistý výnos, než v roce 1922 [...] Z oboru snah ministerstva zemědělství o povznesení kulturní úrovně venkova a prohloubení vědeckých základů zemědělské výroby byla provedena řada významných akcí [...] Práce vykonaná [...] za uplynulá dvě léta jest zřejmě především z výsledků docílených správou zemědělského školství: z 22 za uplynulá dvě léta nově zřízených zemědělských škol připadá na Slovensku 9. Z nově zřízených 286 lidových škol (na poľnohospodársku

505 Slovák ministrem zemědělství, *Venkov*, 1922, 17, 236, s. 1.

506 Článek obsahuje nepřesný údaj. Podle zákona 330/1919 Zb. z. a n., § 2 podléhal pozemkový úřad ministerské rade (teda vládě) a teda nie jej predsedovi.

507 *Co znamená nová vláda pro pozemkovou reformu*, *Venkov*, Národní hospodář „*Venkova*“, 1922, 17, 236, s. 11.

osvetu – pozn. L. H.) jest na Slovensku a Podkarpatské Rusi 111. Mimořádná péče byla věnována také lidovýchovné činnosti mimoškolní pro dospělé zemědělce slovenské [...] V poslední době došlo i k řešení velmi naléhavého problému poskytování úvěru zemědělského. V Bratislavě zřízeny byly filiálky Zemské a Hypoteční banky české.“⁵⁰⁸

Z uvedenej sondy do názorov vedenia agrárnej strany v zrkadle jej ústredného denníka na hospodárske pomery Slovenska v prvej polovici 20. rokov, ktoré do určitej miery odrážali aj osobné postoje Antonína Švehlu, možno konštatovať, že českí agrárnici až do roka 1919 mali o Slovensku a tunajšom hospodárskom vývoji minimálne informácie. S hospodárskou realitou východnej časti nového štátu sa oboznamovali len postupne a spravidla sprostredkovane, čo zákonite viedlo ku skresleným pohľadom na viaceré problémy Slovenska, napríklad na úlohu slovenského priemyslu zdedeného po Uhorsku. K prenosu informácií zo Slovenska prispeli tunajší exponenti agrárnej strany, združení v sledovanom období v Slovenskej národnej a roľníckej strane, predovšetkým viacnásobný minister Milan Hodža, senátor Kornel Stodola, minister pre správu Slovenska Vavro Šrobár, predseda Zemedelskej rady pre Slovensko Pavel Blaho a ďalší. Vedenie agrárnej strany sa prostredníctvom slovenských súkmeňovcov, ako aj s pomocou iných zdrojov, postupne oboznamovali s naliehavými hospodárskymi potrebami Slovenska, najmä s potrebou vyrovnávania výrobných podmienok v západnej a východnej časti ČSR. Dôraz bol pritom kladený na dopravný systém. Krátkosť času, nedostatok financií, odborníkov a výrobných kapacít však umožnil v prvej polovici 20. rokov realizovať iba menšiu časť dobre mienených veľkorysých plánov budovania železničnej a cestnej siete na Slovensku z rokov 1920 – 1921. V prvom období existencie nového štátu dostala prioritu iba riešena doprava po Dunaji, spojená s urýchlenou výstavbou dunajských prístavov, lebo mala strategický význam pre hospodárstvo oboch častí ČSR ako brána zahraničného obchodu s Balkánom a Blízkym východom.

Hlavní predstavitelia centrálného vedenia Republikánskej strany na čele s A. Švehlom však z pochopiteľných príčin pripisovali vo vzťahu k hospodárstvu Slovenska kľúčový význam poľnohospodárskej výrobe, pričom katalyzátorom jej rozvoja a modernizácie mal byť urýchlený nástup pozemkovej reformy. V tomto názore ich jednoznačne podporovali aj zástupcovia slovenskej odnože agrárnej strany a väčšina českých a slovenských národohospodárov, ktorí boli presvedčení, že Slovensko vzhľadom na svoje prírodné podmienky malo byť základňou dodávok poľnohospodárskych produktov pre celý štát. Uvedené zámery sa začali presadzovať do života počas prvej koalíciej vlády premiéra A. Švehlu v rokoch 1922 – 1925, keď skutočne nastalo urýchlenie pozemkovej reformy a budovanie základne poľnohospodárskeho výskumu, školstva a osvety na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. Urýchlenie bezpochyby súviselo aj so skutočnosťou, že na poste ministra poľnohospodárstva Švehlovej vlády stál slovenský politik minimálne stredo-európskeho formátu M. Hodža.

508 HODŽA, Milan, Zemědělská politika za vlády Švehlovi, Venkov, 1924, 19, 239, s. 1.

III.3 ANTONÍN ŠVEHLA A PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÁ POZEMKOVÁ REFORMA

První pozemková reforma je neodmyslitelně spojena s první republikou a agrární stranou (pro složitost oficiálních názvů a jejich proměn se zde bude používat tento vžitý název; poznámka autora).⁵⁰⁹ Vliv jejího předsedy Antonína Švehly na utváření podoby první pozemkové reformy⁵¹⁰ a její průběh musel být výrazný, až určující. Předpokládat opak by znamenalo, že vrcholný představitel agrární strany, který ji (a nejen ji) podle mnoha svědectví vedl dosti pevnou rukou,⁵¹¹ se tak důležité záležitosti nevěnoval. To je však zcela nesmyslné. Pramenná základna pro zkoumání politického působení Antonína Švehly je ovšem z hlediska ego dokumentů chabá. Antonín Švehla, aspoň pokud je známo, po sobě nezanechal paměti, natož podrobný deník. Jeho korespondence se zachovala jen zcela kuse a svou podstatou je pro historiografii téměř nepoužitelná.⁵¹² Švehlovy zásahy do utváření rámce a do provádění první pozemkové reformy by bylo možné zkoumat na základě jeho parlamentní činnosti – ze záznamů jeho vystoupení v parlamentních výborech a na plénu poslanecké sněmovny a senátu. Ale naneštěstí i tam byla Švehlova

---

509 K organizačnímu vývoji agrární strany, který se také projevoval v proměnách jejího názvu, viz UHLÍŘ, Dušan, Republikánská strana venkovského a malorolnického lidu 1918–1938: Charakteristika agrárního hnutí v Československu, Praha 1988, s. 10–61.

510 První pozemkové reformě se věnuje celá řada prací. V roce 1993 se k ní konala v Uherském Hradišti mezinárodní konference, na níž byly představeny tehdejší nejnovější poznatky, které jsou dodnes mnohdy platné. V uplynulém čtvrtstoletí byla publikována další nová zjištění a pojednány různé souvislosti provádění první pozemkové reformy, přesto nemálo skutečností, které byly určující pro průběh a celkové vyústění pozemkové reformy, nebylo dosud uspokojivým způsobem objasněno. Nejnověji se řadě aspektů pozemkové reformy podrobně věnovala KAUCKÁ, Kristýna, „Taková tlačnice na jednom dvorečku“, aneb První pozemková reforma na velkostatech Křivoklát, Plasy a Radnice (1918–1938), Praha 2018, kde na s. 14–26 podala dosti podrobný přehled a rozbor publikovaných prací. V textu nadále bude používán výraz pozemková reforma s vynecháním jejího číselného označení první (poznámka autora).

511 K osobě Antonína Švehly viz MILLER, Daniel E., Antonín Švehla – mistr politických kompromisů, Praha 2001; PEROUTKA, Ferdinand, Budování státu, I–IV, Praha 1991, k působení Antonína Švehly ve vrcholné politice v souvislosti s vrcholně politickou záležitostí vývozu uhlí do Německa viz Národní archiv, fond Předsednictvo ministerské rady, kar. 3646, sign. 964/51, a tamtéž fond Ministerstvo vnitra I – prezidium, sign. IV-B-27 (225-7-16), a tamtéž fond Ministerstvo veřejných prací, inv. č. 559, sign. VII-j, kar. 46.

512 MILLER, D. E., Antonín Švehla, c. d., s. 27–30 a 37–39 a zvláště s. 332–335.

vystoupení relativně řídká, stručná, a navíc povětšinou svým obsahem dosti obecná. Obdobné to bylo i na veřejných politických shromážděních, na nichž Švehla hovořil.⁵¹³

Přesto je možné pokusit se analyzovat vliv Antonína Švehly, a to právě na základě průběhu pozemkové reformy samotné. Je totiž nepředstavitelné, jak již bylo zmíněno, že by předseda agrární strany nezasahoval do procesu svou podstatou tak silně spojeného s agrárním hnutím, jako byla pozemková reforma v meziválečném Československu. Navíc je známo, že náplní Švehlova politického působení bylo od počátku „zařizování věcí“, tj. nacházení řešení politicko-hospodářských záležitostí tak, aby z nich měly prospěch co nejširší vrstvy českých a časem československých zemědělců.⁵¹⁴

III.3.1 Antonín Švehla a rámec pozemkové reformy

Již v předválečném období bylo rozložení vlastnictví půdy v českých zemích v popředí politicko-ekonomických debat. Podstatná část půdy v českých zemích (v Čechách přibližně 35 %) patřila totiž početně relativně malé skupině vlastníků a její nemalá část navíc (v Čechách přibližně 11 %) byla ve fideikomisní držbě. Obrovské objemy půdy (snad až 45 %) byly i proto propachtovávány, nikoliv prodávány. Prostřednictvím tzv. velkopachtů se pronajímaly nájemcům celé dvory o desítkách, ba stovkách hektarů, velké počty středních, a především drobných rolníků si pronajímaly několik málo hektarů v tzv. malopachtu. Ceny volně prodejné půdy tak byly tlačeny poptávkou vzhůru.⁵¹⁵ Značná část tehdejších ekonomů a politiků nepokládala uvedené poměry ve vlastnictví půdy za vhodné z hospodářských ani společenských důvodů a jejich změnu považovala za nutnou podmínku optimálního ekonomického vývoje.⁵¹⁶ Své představy o budoucím státě vyjádřili národnostně čeští domácí političtí představitelé, a tedy i Antonín Švehla, na jaře 1918 v návrhu tzv. politického zákona, kde se v jeho článku XXX uvádělo, že se musí vyřešit „otázka agrární reformy rozdělením velkých statků na statky střední velikosti“.⁵¹⁷

Po vzniku republiky se postuláty vyjádřené v návrhu promítly do její legislativy. Z prostředí utvářející se národní demokracie (od Karla Engliša) vzešel dne 9. listopadu 1918 zákon č. 32/1918 Sb. z. a n., o obstavení velkostatků. Stálo v něm, že „každé zcizení mezi živými, jakož i zastavení a reální zatížení smluvní i exekuční statků zapsaných do desek

513 Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, dostupné online: <<https://www.psp.cz/eknih/>> [30.05.2023]; MILLER, D., Antonín Švehla, c. d., s. 135–138.

514 ČAPKA, František, 110 let od počátku organizovaného řepářského hnutí v českých zemích, Listy cukrovarnické a řepářské, 2012, 128, 9–10, s. 313–316.

515 Otázkou pachtů půdy se zde nelze v celé šíři zabývat. K problematice viz KAUCKÁ, K., „Taková tlačence...“, c. d., s. 34–37; LACINA, Vlastislav, Hospodářství českých zemí 1880–1914, Praha 1990, s. 133–138; PRŮCHA, Václav a kol., Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, I. díl – období 1918–1945, Praha 2004, s. 48 a 81; KUBŮ, Eduard – PÁTEK, Jaroslav (eds.), Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa, Praha 2000, s. 59; PŠENÍČKOVÁ, Jana, Pozemková renta a její vztah k pachtování na lobkovických velkostatkách (2. polovina 19. století – 1914), in: JUNĚCOVÁ, Jiřina – ROHÁČOVÁ, Olga – ŠOUŠA, Jiří (eds.), Rekviem zemědělsko-lesnické archiváře a agrární historičce, Praha 2010, s. 264–272; ve všech těchto pracích odkazy na další literaturu a prameny.

516 Viz JANČÍK, Drahomír, Pozemková reforma – nástroj nacionálního přerozdělení půdního fondu, in: JANČÍK, Drahomír – KUBŮ, Eduard (eds.), Nacionalismus zvaný hospodářský, Praha 2013, s. 276–281, s. 284–285 a s. 291; KAUCKÁ, K., „Taková tlačence...“, c. d., s. 33–34.

517 HODÁČ, František, Doklady o přípravách k politickému a hospodářskému převratu, Obzor národohospodářský, 1926, XXXI., s. 8–38, zde s. 17.

zemských bez svolení úřadů pro správu zemědělskou jest neplatné“.⁵¹⁸ Zdá se, že tento zákon byl záležitostí spíše utvářející se národnědemokratické strany než strany agrární. Je dosti nepravděpodobné, že by si agrárník natolik znalý poměrů v zemědělství, jakým byl Antonín Švehla, neuvědomoval, že „desková“ půda netvoří celou rozlohu velkostatků. O tom, jakými postupy budou velkostatky zmenšeny a jak velkých velkostatků se bude zmenšení týkat, nebylo tou dobou ještě rozhodnuto. (Byly i deskové velkostatky s výměrou na úrovni velkých selských hospodářství, tj. přibližně mezi 50 a 100 ha.)⁵¹⁹

Na přelomu let 1918 a 1919 proběhl v nově vytvořené republice intenzivní politický střet, jak velkých velkostatků se má pozemková reforma týkat a co se s nimi má stát. Sociální demokraté a národní socialisté prosazovali radikální řešení vlastnických poměrů – podle nich se neměla výměra velkostatků nijak podstatně snižovat, ale měly přejít do komunitního, kooperativního či státního vlastnictví. Hlavním socialistickým motivem byla úspora z rozsahu výroby, tedy teze, že statek o výměře několika set hektarů je schopen neefektivněji užívat stroje a lidskou sílu. Agráři a pravíci nacionálně orientovaní politici z národní demokracie naopak vycházeli zřejmě ze znalosti převládajících nálad na venkově a chtěli omezit velikost velkostatků převodem podstatných rozloh jejich půdy do rukou nových vlastníků, dosavadních drobných a středních rolníků.⁵²⁰ Nízká dolní hranice záboru v řádech desítek hektarů tedy slibovala nalézt v širokých vrstvách venkovského obyvatelstva velmi kladnou odezvu.

Agrární odborníci si ovšem uvědomovali, že ekonomické pravidlo o úspoře z rozsahu je ve svém jádru správné. V dobovém odborném tisku se řešilo, jaká výměra půdy obdělávané jedním hospodářstvím je neefektivnější. Trpasličí hospodářství s výměrou do 2 ha byla chápána jako zcela nevhodná a totéž v podstatě platilo o hospodářstvích s výměrou do 5 ha. Potíž byla právě se stanovením horní hranice. Odborníci se shodovali, že velkostatek s výměrou nad 300, natož nad 500 ha zemědělské půdy již nevykazuje vůči menším statkům odpovídající nárůst efektivity. V agrární straně se proto nejprve uvažovalo o tom, že pozemková reforma by se týkala velkostatků se 300 ha zemědělské půdy a 500 ha veškeré půdy. Politická hlediska tak směřovala k posunu hranice záboru k nižší výměře, dobové ekonomické analýzy ale zároveň ukazovaly, že hospodářsky neefektivnější výměra velkostatku je nad cca 150 ha orné půdy a 200 ha celkové plochy.⁵²¹ Nižší hranice záboru by sice vedla ke značnému nárůstu počtu záboru zasažených velkostatků, ale s proporcionálně menším nárůstem výměry celostátně zabrané půdy.

Stanovení hranice záboru právě na oněch 150 ha zemědělské půdy a 250 ha veškeré půdy v držení jedné osoby či stejných osob tehdy neuspokojilo radikály asi ani na jedné straně.⁵²² Bylo to určitě politické rozhodnutí, které bylo vyústěním vyjednávání „za kulisami“. Takřka jistě měl na dosažení tohoto kompromisu rozhodující podíl právě

518 Národní archiv, fond Národní výbor 1918, kart. 1, inv. č. 3, zákon č. 32/1918 Sb. z. a n. ze dne 9. listopadu 1918, o obstavení velkostatků, se týkal jen velkostatků zapsaných v deskách zemských. Ke vzniku viz též PEROUTKA, F., Budování státu, c. d., s. 157.

519 TITTEL, Ignatz, Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter im Königreiche Böhmen, Prag 1906, passim.

520 JANČÍK, D., Pozemková reforma, c. d., s. 283 a s. 288–291.

521 AUERHAN, Jan, Vliv velikosti zemědělských závodů na osev nejdůležitějších hospodářských plodin, Československý statistický věstník, 1920, I, 6–7, s. 165–170, zde především s. 169; viz též SLEZÁK, Lubomír, Tvůrce, kritikové a odpůrci pozemkové reformy, Moderní dějiny: sborník k dějinám 19. a 20. století, 1993, I., s. 197–217, zde s. 200.

522 LACINA, Vlastislav, Představy o řešení agrární otázky v Československu v letech 1918–1919, Československý časopis historický, 1977, XXV., 5, s. 661–681.

Antonín Švehla. Zákon č. 215/1919 Sb. z. a n. z 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového, v § 1 a 2 stanovoval, že pro provedení pozemkové reformy se zabírá majetek, jestliže jeho výměra byla k 28. říjnu 1918 „větší než 150 ha půdy zemědělské [...] nebo 250 ha půdy vůbec“.

Švehlovým dílem mohou být i „zadní vrátka“ tohoto zákona, tj. stanovení „horní hranice“ záboru: Podle § 11 měli totiž majitelé „právo, aby jim byla z majetku jim zabraného přidělena majetnost nepřesahující výměry uvedené v § 2, pokud možno dle jich volby“. Těmto osobám bylo možno „propustiti ze záboru i větší výměru, hledíc k tomu, jaká jest potřeba půdy na jednotlivých místech, hledíc k její jakosti a k tomu, čeho žádá účelné hospodaření, zřetel na zemědělský průmysl, zásobování měst i jinaké zřetele všeobecného blaha“. Ze záboru se však nesmělo propustit „více než 500 ha půdy“.⁵²³ Vliv socialistů se projevil v určení, komu se má původně velkostatková půda dostat. V § 10 se stanovovalo, že půdu, kterou si stát nepodrží ve vlastnictví, přidělí do „vlastnictví nebo pachtu malým zemědělcům, domkářům, drobným živnostníkům, bezzemkům, a to zvláště příslušníkům ozbrojené moci československé a válečným invalidům, [...] pak družstvům složeným z uvedených osob, družstvům bytovým, spotřebním a zemědělským, obcím a jiným veřejným svazkům k účelům všeobecně prospěšným, vědeckým a humanitním ústavům“.

Příznačné také je, že ustanovení o přidělování předcházelo ustanovení o propouštění ze záboru a neuvádělo se přímo, kdo je oním „malým zemědělcem“. Prvním zákonem, na jehož základě došlo ke zmenšování dosavadních výměr zabraných velkostatků, byl zákon č. 318/1919 Sb. z. a n. z 27. května 1919, o zajištění půdy drobným pachtýřům, protože umožňoval dlouhodobým pachtýřům zemědělské půdy požádat majitele o její převedení na ně za úplatu, která nebyla nijak vysoká (propachtovanou ji ovšem museli mít takřka nepřetržitě přinejmenším od roku 1901).⁵²⁴ Prostřednictvím zákona č. 318/1919 Sb. z. a n. se pravděpodobně nasýtil prvotní „hlad po půdě“ a tím se následně otupila ostrost revoluční vlny v letech 1919 až 1920.⁵²⁵ Naplnit záměry a tužby stoupenců pozemkové reformy z řad zemědělců se dalo jen převodem půdy velkostatků v mnohem větší míře, než umožňoval tento zákon. Bylo tedy nutné provést výkupy půdy od velkostatkářů a její převod za úplatu na nové nabyvatele obecně kontrolovanými a kontrolovatelnými postupy, tj. úřední cestou.

Pro vlastní provádění pozemkové reformy se proto zřizoval zákonem č. 330/1919 Sb. z. a n. z 11. června 1919 Pozemkový úřad (posléze nazývaný v úředních dokumentech Státní pozemkový úřad – SPÚ). Důležitou okolností jeho vzniku je, že byl postaven mimo ministerstva a podřízen přímo vládě, v praxi pak jejímu předsedovi, přičemž jeho představitele jmenoval prezident republiky.⁵²⁶ Budoucí vývoj ukázal, že otřesy a změny koaličních vlád se vedení SPÚ v podstatě nedotýkaly. Pravděpodobně to bylo způsobeno tím, že po roce 1920 hlavní koaliční stranu vždy tvořila strana agrární pod vedením Antonína Švehly, tudíž její politický vliv pokaždé převážil, ale institucionální zajištění nezávislosti na přímých politických vlivech pravděpodobně sehrálo také určitou roli.

523 Zákon č. 215/1919 Sb. z. a n.

524 DUFEK, Pavel, Nástin průběhu 1. pozemkové reformy na Slánsku, in: BARTONÍČEK, Pavel (ed.), Město a region v dramatickém století – Slaný a Slánsko ve XX. století, Slaný 2014, s. 19.

525 KÁRNÍK, Zdeněk, České země v éře první republiky, I. díl, Praha 2003, s. 458–459 a s. 462.

526 Zákon č. 330/1919 Sb. z. a n., Protokoly o jednání vlád, 1. vláda Tusarova, Národní listy, 3. 10. 1919, s. 3.

Příznačné ale asi je, že všechny zákony z roku 1919 k pozemkové reformě vznikly v době, kdy vládu v Praze vedl v zastoupení Karla Kramáře Antonín Švehla.

Dva nejdůležitější zákony z hlediska provádění pozemkové reformy se dotvářely za vlády Vlastimila Tusara, v níž Antonín Švehla zastával post ministra vnitra. Prvním byl zákon č. 81/1920 Sb. ze 30. ledna 1920 (zkráceně se nazýval zákon přídělový). V jeho § 1 se určovalo, že půda se přidělí „pokud jí stát sám nepodřídí nebo nepoužije k účelům všeobecně prospěšným: [...] jednotlivcům, a to malým zemědělcům, domkářům, drobným živnostníkům, zaměstnancům zemědělským i lesnickým a bezzemkům, a to zvláště legionářům a příslušníkům ozbrojené moci československé, jakož i pozůstalým po těch z nich, kteří padli ve válce za vlast nebo zemřeli následkem služby válečné, a válečným invalidům a pozůstalým po vojínech, kteří padli neb zemřeli následkem služby válečné; [...] sdružením, která se skládají z osob uvedených pod číslem 1“. Podle § 20 přídělového zákona se při vytváření přídělového plánu muselo přihlížet k tomu, „aby přidělem nebyly rušeny krásy přírodní a ráz krajinný a aby nevzaly újmy památky přírodní, historické a umělecké“. SPÚ mohl pro dosažení tohoto cíle „svolití, aby plochy, které jsou věnovány parkům, přírodním parkům, které slouží jinak k okrase krajiny, nebo jejichž účelem jest zachovati ukázkou původního rázu krajinného, nebo zajistiti a ochrániti historické památky a jejich okolí s nimi úzce souvisící, vlastníku byly ponechány vedle výměry půdy, která podle §u 11 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. zák. a nař., může býti propuštěna dosavadnímu vlastníku ze záboru, jestliže vlastník podrobí se podmínkám stanoveným pozemkovým úřadem v dohodě se zúčastněnými ministerstvy, pokud se týká přístupnosti oněch míst obecnstvu, pracovníkům vědeckým a uměleckým, nebo používání jejich k účelům lidumilným“.

Zanedlouho po přijetí přídělového zákona – 8. dubna 1920 – byl přijat „zákon o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový č. 329/1920 Sb. z. a n.“. Podle jeho § 41 se cena za přejímanou půdu měla odvozovat „z průměru cen docilovaných v letech 1913 až 1915 při prodeji statků z volné ruky v rozloze přes 100 ha“. Švehlovi a ostatním předákům agrárníků zřejmě uniklo, což je překvapivé, že se takových statků mnoho nevyškýtklo.⁵²⁷ Stanovení náhradové a na ní závisící přídělové ceny v praxi vycházelo z nařízení vlády č. 53/1921 Sb. z. a n. z 21. ledna 1921, podle něhož se při stanovení těchto cen zohledňovalo umístění nemovitostí, jejich stav a bonita půdy.⁵²⁸

III.3.2 Antonín Švehla a provádění pozemkové reformy

Provedení pozemkové reformy, jak již bylo uvedeno výše, bylo svěřeno Státnímu pozemkovému úřadu (SPÚ), jemuž byla příslušnými paragrafy dána značná volnost jednání, což byl asi záměr. Od roku 1919 do roku 1926 stál v čele SPÚ dr. Karel Viškovský a poté dr. ing. Jan Voženílek; oba patřili k intelektuální elitě agrární strany. Důležitou součástí SPÚ byl správní výbor, který schvaloval vyvlastňování, propouštění ze záboru a ponechávání nemovitostí původním vlastníkům, prodeje zabraných nemovitostí a jejich přidělování. Ve správním výboru SPÚ byli sice zastoupeni představitelé různých stran, a ani všichni agrárníci v něm působící nepatřili k oddaným Švehlovým stoupencům, ale

527 V příslušném archivní fondu Státní pozemkový úřad se dosud nepodařilo nalézt seznam velkostatků prodaných v letech 1913 až 1915, různé schematismy také neposkytují vodítka.

528 Nařízení vlády č. 53/1921 Sb. z. a n. ještě doplňovalo po technické stránce nařízení č. 296/1922 Sb. z. a n.

v základních otázkách se pravděpodobně všichni dosti shodovali se Švehlovým pojetím pozemkové reformy. Správní výbor pravidelně zpravoval vládní aparát o svém jednání.⁵²⁹ Navíc vláda v první polovině dvacátých let na svých zasedáních projednávala mnoho různých záležitostí týkajících se pozemkové reformy,⁵³⁰ a tak byl o provádění pozemkové reformy Antonín Švehla dosti přesně informován z několika zdrojů. Vznikal tím současně časový prostor pro vyjednávání a přesvědčování jednotlivých členů správního výboru a v případě směřování k nežádoucímu rozhodnutí bylo rovněž možné buď hlasování odročit, nebo projednávanou věc z pořadu jednání stáhnout. Je možné, že právě toto uspořádání vedlo ke vzniku známého a připomínaného obecného povědomí o korupčním pozadí činnosti SPÚ.

Švehlovo propojení s pozemkovou reformou, SPÚ a korupcí se objevilo v příběhu, který se udál na počátku roku 1923. Advokát Josefa Colloredo-Mansfelda tehdy sdělil kanceléři prezidenta republiky Přemyslu Šámalovi, že premiér Antonín Švehla nejprve požadoval za propuštění pozemků colloredo-mansfeldských velkostatků ze záboru 1 milion korun a že vzápětí Josef Colloredo-Mansfeld nabídl prezidentovi SPÚ Karlu Viškovskému pro použití v rámci finančního hospodaření úřadu 200 000 korun. Viškovský mu údajně na tuto nabídku odpověděl, že v SPÚ nevědí, „kam s penězi“, a „rozhodl, aby 100 000 dostal Švehla, zbylou částku agrární strana“. Prezident Masaryk na sdělení reagoval jedním slovem: „Nevěřím.“⁵³¹ Masarykovu vyjádření je možno důvěřovat, takto jednoduše, ba neomalene až hrubě se chování Antonína Švehly a rozhodování SPÚ sotva dalo ovlivnit.

Druhý příběh, v němž je nezpochybnitelně doložen zásah Antonína Švehly do provádění pozemkové reformy, má dokonce mezinárodní rozměr. O korupci se ale nejednalo. V létě 1925 odkoupil stát od bývalého britského poslance Mořice de Forest velkostatek Rosice-Veverí o výměře přibližně 12 tisíc hektarů. Klíčovým problémem vyjednávání bylo stanovení kupní ceny. Na úroveň přijatelnou pro de Foresta ji zvýšil SPÚ na pokyn Antonína Švehly, jenž takto zasáhl z popudu Edvarda Beneše, přičemž sdělení o nutnosti zvýšit kupní cenu předal Antonínu Švehlovi Jan Masaryk. Podnět k tomu vyšel od Beneše po jeho důvěrném rozhovoru s členem britské diplomatické mise v Praze Robertem Bruce-Lockhartem. Československý stát se tak odkupem velkostatku za částku 45 milionů korun možná vyhnul ztrátě pověsti hodnověrného partnera v mezinárodních finančních kruzích a za peníze daňových poplatníků získal velkostatek. Většinu jeho zemědělské půdy přidělil SPÚ rolníkům, ale valná část lesů (i hrad Veverí a zámek Rosice) je státním majetkem i nyní.⁵³²

529 NA, fond Předsednictvo ministerské rady, sign. 206/10, kar 1608–1611.

530 MALÁ, Irena, Katalog a rejstříky k protokolům schůzí vlád z fondu předsednictva ministerské rady: Třetí československá vláda (druhá Tusarova) 27. květen 1920 – 15. září 1920, Praha 1982; KUTOVÁ, Julie – MALÁ, Irena – GREGOROVÍČOVÁ, Eva, Katalog a rejstříky k protokolům schůzí vlád z fondu Předsednictvo ministerské rady: 5. československá vláda (Benešova) 5. říjen 1921 – 5. říjen 1922, Praha 1989; DVOŘÁKOVÁ, Vlasta – GREGOROVÍČOVÁ, Eva – KUTOVÁ, Julie – MACHATKOVÁ, Raisa, Katalog a rejstříky k protokolům schůzí vlád z fondu Předsednictvo ministerské rady: 6. československá vláda (1. Švehlova), 7. říjen 1922 – 9. prosinec 1925, Praha 1992.

531 HORČÍČKA, Václav – ŽUPANIČ, Jan, Šlechta na křižovatce: Lichtenštejnové, Schwarzenbergové a Colloredo-Mannfeldové v 1. polovině 20. století, Praha 2017, s. 605. Vlastní průběh události popsán tamtéž s odkazy na zdroje.

532 DUFEK, Pavel, Zaměstnanci Státního pozemkového úřadu v „minovém poli“ zahraniční politiky a pastí politiky domácí – případová studie, in: HARNA, Josef – RAŠTICOVÁ, Blanka (eds.), Agrární strany ve vládních a samosprávných strukturách mezi světovými válkami, Studie Slovákckého muzea Uherské Hradiště 13, Uherské Hradiště 2008, s. 164–167.

Analogicky by bylo možné předpokládat Švehlův zásah do jednání o velkostatech Jelšava (a Hrabušice), které patřily Filipu-Josiáši Sasko-Coburg-Gotskému, resp. bulharskému královskému princovi Cyrilovi z téhož rodu.⁵³³ Je zde ale potíž s časovou posloupností: Na počátku pozemkové reformy měl velkostatek Jelšava výměru přibližně 76 894,2 ha. Poslanci agrární strany naléhali v zimě 1925 na převzetí takřka celého tohoto velkostatku do státního vlastnictví, ale v dubnu 1926 vydal SPÚ rozhodnutí určené královskému princovi Cyrilovi, podle něhož se mu podle § 20 přidělového zákona ponechávalo 59,8481 ha, což byl především zámek s parkem ve Svätém Antonu.⁵³⁴ V dobových souvislostech se to mohlo chápat jako počátek dlouhodobějšího vyjednávání, jehož výsledkem nakonec bude, že majiteli zůstanou ve vlastnictví nemalé výměry. V říjnu 1927 se v Jelšavě konalo za přítomnosti právního zástupce Filipa Sasko-Coburg-Gothského Konstantina Sobičky jednání o vyloučení ze záboru, propuštění ze záboru a ponechání dalších nemovitostí ve vlastnictví.⁵³⁵ Nicméně do roku 1932 přešlo podle polooficiální publikace SPÚ do trvalého státního vlastnictví 64 084,2 ha a přiděleno bylo cca 12 809,6 ha.⁵³⁶

Otázkou je, kdy se rozhodlo o odkoupení velkostatku. Pokud se tak stalo před prosincem 1927, kdy ministerský předseda Antonín Švehla onemocněl, nebylo odkoupení velkostatku bez jeho souhlasu možné, na to byla částka příliš vysoká. Rozhodnutí o odkoupení velkostatku Jelšava bylo bezpochyby politicky velmi ožehavé. Ze strany Antonína Švehly probíhala jednání o státním rozpočtu na rok 1928 velice odlišně oproti předchozím létům.⁵³⁷ Nelze vyloučit, že s touto změnou souviselo právě rozhodování o podobě a způsobu provedení pozemkové reformy velkostatku Jelšava.⁵³⁸

Převody velkostatků do státního vlastnictví ovšem nenaplnily účel pozemkové reformy podle politických záměrů agrární strany. Není patrně náhodné, že v první polovině dvacátých let se převádění půdy velkostatkářů novým nabyvatelům prostřednictvím řádného přidělového řízení týkalo zejména řepařských a obilnářských oblastí, a to jak v českých zemích, tak na Slovensku. Lze za tím tušit právě záměr Antonína Švehly.⁵³⁹ S řepařským hnutím byl spojen od počátků své politické činnosti a posílit politický hospodářský vliv agrární strany v těchto zemědělsky nejrozvinutějších oblastech rozhodně bylo z hlediska Antonína Švehly žádoucí, naopak ohrozit jej bylo naprosto nežádoucí, což se při otálení s prováděním pozemkové reformy mohlo stát. Antonín Švehla osobně pravděpodobně nebyl nakloněn ani velkostatkům, ani akciovým cukrovarům a rafineriím s velmi omezeným počtem vlastníků a velkým vlivem bank. Pamětním spisem

533 K otázce vzájemných vztahů, majetkové posloupnosti v tomto rodě a vnitro- i zahraničně-apolitickým okolnostem viz HOLEC, Roman, *Aféra coburgovského dědičství*. Dvaja páni jednoho majetku, in: BYSTRICKÝ, Valerián – ROGULOVÁ, Jaroslava, *Storočie škandálov. Aféry v moderných dejinách Slovenska*, Bratislava 2008, s. 107–120.

534 NA, fond Ústřední ředitelství státních lesů a statků, inv. č. 941, sign. Ž 1610, kart. 683, složka Jelšava 1919–1944, spis Ministerstva zemědělství č. 15477/XV.83/1925 a Rozhodnutí o ponechání dle § 20. př. z., č. j. 22215/26-II/4, v Praze dne 22. dubna 1926.

535 NA, fond Ústřední ředitelství státních lesů a statků, inv. č. 941, sign. Ž 1610, kart. 683, složka Jelšava 1919–1944, „Protokol sepsaný dne 6. října 1927 a ve dnech následujících v místnostech úřední správy velkostatků Coburgských v Jelšavě [...] Předmět: [...] místní šetření o žádostech za vyloučení ze záboru [...], resp. propuštění [...] a za ponechání [...], a to o žádostech a) J.V. kor. prince Bulh. Cyrila ze dne 1 září 1927. b) J.V. Prince Filipa Josiáše ze Sasko-Coburg-Gothy zde dne 6. září 1927.“ Č. j. 85438/27 [?].

536 VOŽENÍLEK, Jan, *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy: Země Slovenská a Podkarpatoruská*, Praha 1932, s. 364–367.

537 MILLER, D. E., Antonín Švehla, c. d., s. 193–196.

538 Tamtéž, s. 196–198.

539 Viz příspěvek Ludovíta Hallona a Miroslava Sabola zde.

akciových cukrovarů se dokazovalo, že většina z nich značně závisí na dodávkách řepy z velkostatků a že proto není vhodné velkostatky dělit. Argumentace tím, že mnohé cukrovary, aby si zajistily dostatek řepy, si koupily nebo najaly rozsáhlé plochy polí, přičemž jen ony to mohly, „*poněvadž jejich prosperita jest odvislá na dosažení největší řepné produkce*“, pak byla přinejlepším dvojsečná.⁵⁴⁰

Velkostatkáři Rudolfu Ferdinandu Kinskému, od něhož si Rosicko-pardubická rafinerie Jindřich Benies, a. s., propachtovala většinu polností velkostatků Lysá nad Labem a Nové Benátky, tak z původních 3 643 ha zemědělské půdy zůstalo nanejvýš 349 ha, protože většina jeho polností mu byla (za náhradu přes 8 mil. Kč) odňata a přidělena místním rolníkům a sedlákům.⁵⁴¹ Rudolfu Ferdinandu Kinskému a jeho velkopachtýři tak nepomohlo ani to, že byli úzce propojeni s Anglo-československou bankou, která měla silné vazby na stát. Bývalému bavorskému korunnímu princí Ruprechtovi, který přenechal 26 ha svého velkostatku Ivanovice na Hané státu pro sérologický ústav, se sice výměra zemědělské půdy jeho velkostatku zmenšila ze 448,5 ha na 230,5 ha, ale většina výměry velkostatku, tj. 961 ha, mu zůstala, neboť ji tvořila lesní půda.⁵⁴²

Nabýt půdu, resp. nemovitosti, bylo možné v rámci pozemkové reformy množstvím způsobů. Z hlediska politického bylo pravděpodobně nejsledovanější formou nabývání zbytkových statků, které měly výměru povětšinou nad 30 ha. V průběhu pozemkové reformy se do roku 1929 nově vytvořilo cca 1 790 zbytkových statků.⁵⁴³ Asi nejznámější takovou osobností, u níž se podařilo dohledat nabytí zbytkového statku, byl Vavro Šrobár, který od majitele velkostatku Dolná Krupá Rudolfa Chotka odkoupil (asi před rokem 1928) zbytkový statek Podháj o přibližně 252,66 ha veškeré půdy, v tom cca 138,7 ha zemědělské půdy.⁵⁴⁴ Od majitele velkostatku Kardašova Řečice Alfonse Paara smlouvami z 15. září a 16. října 1926 odkoupili Bedřich a Marie Benešovi zbytkový statek Pluhův Žďár o výměře 262 ha (na pole připadalo přibližně 68 ha, na louky cca 17 ha a na lesy asi 168 ha, zbytek výměry připadal na zámeček, hospodářské budovy, cesty atp.), kupní cena činila 860 000 Kč. Po schválení SPÚ 27. října 1926 se prodej a nabytí zapsaly do desk zemských a příslušných pozemkových knih.⁵⁴⁵ Potud by bylo vše v zásadě obvyklé – snad až na výměru zbytkového statku, protože byla nejen nadprůměrná, ale překračovala i záborovou hranici 250 ha půdy. Podivuhodnou, byť nikoliv zcela výjimečnou činí tuto transakci bratři a švagři nabyvatelů: byli jimi senátor Vojtěch Beneš a ministr Edvard Beneš.⁵⁴⁶

540 NA, fond Ministerstvo spravedlnosti, sign. Agr 2, Praha duben 1921, kart. 92, Pamětní spis Ústředního spolku československého průmyslu cukrovarnického o vlivu pozemkové reformy na průmysl cukrovarnický, Praha duben 1921, s. 5–9.

541 NA fond Státní pozemkový úřad – vlastnické soubory majitelů velkostatků, vlastnický soubor L 288, sign. I C1, kart. 2370; VOŽENÍLEK, Jan, Předběžné výsledky čl. pozemkové reformy – Obvodová úřadovna c. d., Praha 1929, s. 330–332.

542 VOŽENÍLEK, Jan, Předběžné výsledky čl. pozemkové reformy – Obvodová úřadovna Státního pozemkového úřadu v Brně, Praha 1929, s. 44–45.

543 TÝŽ, Předběžné výsledky československé pozemkové reformy – souhrn dosavadních výsledků pozemkové reformy: Země Česká a Moravsko-slezská, Praha 1929, s. 290; a Předběžné výsledky československé pozemkové reformy: Země Slovenská a Podkarpatoruská, s. 30 (vlastní výpočty autorovy); srov. též Statistická ročenka republiky Československé 1934, Praha 1934, s. 55 – tabulka IV 26 a PŠENÍČKOVÁ, Jana, Zbytkové statky v Čechách 1918–1948, Praha 1998, passim.

544 VOŽENÍLEK, Jan, Předběžné výsledky československé pozemkové reformy: Země Slovenská a Podkarpatoruská, s. 216.

545 NA, fond SPÚ–VS, vlastnický soubor L452/4 sign. I G3, kart. 3873.

546 Dostupné online: <<https://obecpluhuvzdar.cz/o-obcich/pluhuv-zdar>> [05.04.2023].

Je zcela nemožné, že by v SPÚ neznali osobu Vavro Šrobára, ale zda v SPÚ o rodinných vztazích nabyvatelů věděli a zda o tom zpravili Antonína Švehlu, se nepodařilo z úředních dokumentů zjistit.

Největší počet přídělců – a voličů agrární strany – ale samozřejmě netvořili nabyvatelé zbytkových statků, případně rolnických nedílů, ale drobní přídělci, tzv. sedláci a rolníci s příděly do 10 ha. Celou nabývací cenu v jedné platbě a naráz většinou ovšem neuhradili nejen nabyvatelé zbytkových statků a rolnických nedílů, ale i tito přídělci.⁵⁴⁷ V polovině dvacátých let však ceny československých zemědělských produktů v důsledku souběhu několika okolností stagnovaly, v případě cukru dokonce povážlivě klesaly: Většina v Československu vyrobeného cukru (cca 70 %) se tehdy vyvážela, jenže v roce 1924 se za 1 q vyvezeného cukru dostalo v průměru 331,66 Kč, v roce 1925 výrazně méně, a to 257,40 Kč, a v roce 1926 už jen 223,15 korun.⁵⁴⁸

Průměrné roční velkoobchodní ceny 1 q některých druhů zemědělských výrobků v Praze v Kč

rok	pšenice	žito	ječmen	brambory	maso hovězí	maso vepřové
1920	119,83	119,83	112,50	33,00	1612,50	3041,50
1921	281,14	264,51	244,11	75,33	1272,89	2298,00
1922	285,80	210,54	119,45	75,24	1295,98	1883,29
1923	166,84	111,79	126,13	31,05	1174,84	1546,61
1924	192,34	170,70	206,68	64,27	1270,76	1396,37
1925	227,30	189,82	207,23	52,98	1138,98	1304,92
1926	220,12	158,60	147,30	62,17	975,10	1228,98

Statistická příručka republiky Československé III, Praha 1928, s. 137. Statistická ročenka republiky Československé 1934, Praha 1934, s. 140, tabulka IX 2.

Souběžně s přidělováním půdy v řepařských a obilnářských oblastech Československa se tak objevila vážná potíž, která mohla výrazně narušit záměry spojené s provedením pozemkové reformy, ba je i zničit. Při stagnujících, respektive klesajících cenách produktů, by bylo pro zemědělce čím dál obtížnější získávat finanční prostředky na úhradu splátek nabývacích cen půdy.

Je nepochybné, že prosazení celního ochrannářství domácích producentů potravin mírného podnebného pásma – především zdejších obilovin – zákonem č. 109/1926 Sb. z. a n. z 22. června 1926 bylo z valné části dílem Antonína Švehly.⁵⁴⁹ A je pravděpodobné, že ho k tomu vedla i snaha pomoci nabyvatelům půdy v rámci pozemkové reformy.

547 Autorem empirií zjištěné a několika sondami ověřené skutečnosti, viz Na, fond SPÚ–VS, signatury I F15 – rejstříky přídělů, signatury I G3 – sdělení úvěrových institucí a signatura II B – hospodaření přídělců.

548 Statistická příručka republiky Československé III, Praha 1928, s. 116–118, a vlastní výpočty autora; viz též DRÁBEK, Jakub – TÓTH, Andrej – SKŘIVAN, Aleš, ml. (eds.), Cukrovarnický průmysl jako opomíjený aktér mezinárodního obchodu v meziválečném období, Praha 2017, s. 57–58.

549 Zákon č. 109/1926 Sb. z. a n., č. 114/1927 Sb. Celní zákon ze dne 14. července 1927 srov. PRŮCHA, Václav a kol.: Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, I. díl, s. 150, a KLIMEK, Antonín, Velké dějiny zemí

Antonín Švehla zajisté vznik a provádění pozemkové reformy ovlivňoval. Dělo se tak v zásadě třemi způsoby: 1) vytvářením legislativy, která se pozemkové reformy přímo týkala nebo s ní úzce souvisela; 2) personální politikou, v rámci níž byly na příslušná místa jím prosazeny osoby, které byly s to provádět pozemkovou reformu v jeho intencích; 3) přímými osobními zásahy, které užíval, když zřejmě nebylo možné z důvodů časových či věcných použít jeden ze dvou prvně jmenovaných způsobů.

Jistě není náhodou, že stopy Švehlových přímých zásahů do probíhající pozemkové reformy jsou nezřetelné. Politicky by byly ve veřejném prostoru neúnosné. Pokud k nim docházelo – a vyloučit je s ohledem na Švehlovu politiku kompromisů nelze –, činil je nejspíše ústně a nepřímě.

III.4 IDEA A POČÁTKY ČESKOSLOVENSKÉHO STÁTNÍHO ARCHIVU ZEMĚDĚLSKÉHO

Československý státní archiv zemědělský představoval jediný ústřední archiv v nové republice, který vznikl bez právního předchůdce. Dokázal plnit rozsáhlé úkoly jak v oblasti správní jako resortní archiv ministerstva zemědělství, tak jako respektovaná odborná a vědecká instituce s ediční a publikační činností v oboru archivnictví, dějin správy a agrárních dějin obecně. Jeho ustavení bylo podmíněno celou řadou okolností. V neposlední řadě k nim náleželo i značné přímé osobní nasazení řady protagonistů, zejména vlivného agrárního historika a politika Josefa Kazimoura,⁵⁵⁰ klíčové osobnosti s patřičnými politickými kontakty, která ovlivňovala politiku agrární strany směrem k vědeckým, kulturním a osvětovým institucím. Zásadní úlohu sehrál i při vzniku Československého státního archivu zemědělského.⁵⁵¹ Kromě něj však mělo na vzniku zemědělského archivu nepřímé zásluhy i mnoho dalších včetně Antonína Švehly.

Předseda agrární strany a dlouholetý ministr vnitra ovlivnil jistě zcela zásadním způsobem, i když nepřímou, organizaci a kompetenční začlenění archivnictví v nové Československé republice. Tato otázka byla již od podzimu 1918 předmětem diskuse odborníků. Byl to zejména ředitel Archivu země České Jan Bedřich Novák, který nastínil první návrh nové organizace archivnictví. Jeho podstatou, vtělenou do pamětního spisu předloženého na schůzce českých a moravských archivářů dne 20. listopadu 1918

550 Josef Kazimour (1881–1933), historik, středoškolský profesor, později docent Vysoké školy zemědělského a lesního inženýrství při ČVUT, významný člen agrární strany, předsedící zemského výboru, iniciátor vzniku samostatného Zemědělského muzea a jeho dlouholetý jednatel. K němu viz PROKEŠ, Jaroslav, Dr. Josef Kazimour jako historik. Věstník Československého zemědělského muzea 1933, 6, 4, s. 258–264.

551 Pozornost dějinám Československého státního archivu zemědělského věnovala odborná literatura již vícekrát, ke komplexnímu zpracování jeho historie zatím nedošlo. Viz zejména PAZDEROVÁ, Alena (ed.), Státní ústřední archiv v Praze. Průvodce po archivních fondech a sbírkách, díl I, svazek 1, Praha 1997, s. 53–61; JANOUŠEK, Emanuel, Vznik a počátky zemědělského archivu. Kapitola z historie českého archivnictví, Archivní časopis, 1968, 18, s. 147–180, přetisk ŠOUŠA, Jiří – PŠENIČKOVÁ, Jana – ROHÁČOVÁ, Olga, Z legend zemědělsko-lesnického archivnictví a agrární historie. PhDr. Emanuel Janoušek, Praha 2008, s. 324–396; HONCOVÁ, Jaroslava, Československý státní archiv zemědělský a jeho osudy, Z Českého ráje a Podkrkonoší – suplementum, 1998, 4, s. 109–123. K osobnosti Adolfa Ludvíka Krejčíka a jeho návrhům na zřízení zemědělského archivu viz zejména BOUBÍN, Jaroslav, Adolf Ludvík Krejčík (1877–1958) a jeho cesta k založení Československého státního archivu zemědělského, Sborník prací členů SSM Státního ústředního archivu v Praze 1985, 1, s. 96–152.

v Praze, bylo zřízení všeobecného státního (národního) archivu, který měl převzít veškeré archiválie dosavadního zemského archivu, dále archiválie vídeňských archivů převezené do Československa a výhledově i archiválie stávajícího místodržitelského archivu, který měl s nově zřízeným archivem splynout. Během jednání se však mezi účastníky projevily první spory a Novákův návrh nezískal většinovou podporu. Odborné neshody provázené osobními animozitami a politickými zájmy jednotlivých resortů stály na počátku dlouhotrvajících a bezvýsledných jednání (tzv. bella archivalia). Na jejich počátku byla neochota asi dvaceti odborníků k dohodě na řešení situace, na jejich konci skutečnost, že se po celou meziválečnou dobu nepodařilo organizaci československého archivnictví vyřešit a ta tak zůstávala v zásadě v zachování *statu quo* s ohledem na politickou sílu jednotlivých protagonistů.

Účastníci zmíněné schůzky se shodli pouze na tom, že by archivnictví mělo být podřízeno ministerstvu školství a národní osvěty (MŠANO) a že by o budoucí podobě organizace archivnictví měla proběhnout odborná diskuse v rámci nově zřízené komise, jež měla posoudit všechny návrhy na úpravu archivnictví.⁵⁵²

Tyto závěry byly v zásadě akceptovány a dne 23. listopadu 1918 při jednáních ministerské rady (rovněž za účasti Antonína Švehly) byly veškeré kompetence v oblasti archivnictví svěřeny MŠANO. To pak od května 1919 rozvíjelo svůj návrh na vybudování ústředního (národního) archivu, v němž měly být uloženy veškeré státní a zemské archiválie. Kromě toho však návrh počítal i s postupným zřizováním resortních archivů přeměnou dosavadních ministerských spisoven. Návrh na zřízení národního archivu však nebyl realizován, a to zejména pro odpor ministerstva vnitra. Ministr Antonín Švehla totiž již dne 20. ledna 1919 podepsal výnos o přeměně dosavadního místodržitelského archivu na Archiv ministerstva vnitra, čímž v podstatě zamezil vzniku národního archivu.⁵⁵³ Na Švehlově osobní angažovanosti v otázce vzniku Archivu ministerstva vnitra a jeho ponechání v jeho mateřském resortu lze doložit skutečnost, že archivy byly logicky vnímány v období vzniku samostatného československého státu jako instituce se značnou informační hodnotou, ale i jako významný politický a zejména mocenský nástroj. Moc zde mohla být uplatňována přímo (obsazování příslušných míst, nárůst agend jednotlivých úřadů a posílení vlivu institucí při jejich vyřizování), ale také nepřímo, prostřednictvím uchovávaných informací, z nichž řada mohla mít exkluzivní nebo citlivý charakter.⁵⁵⁴

Součástí meziresortních sporů o kompetence v oblasti archivnictví byla rovněž idea zřízení samostatného zemědělského archivu. Zmíněná schůze ministerské rady dne 23. listopadu 1918 totiž přiznala trochu skrytě kompetence v oblasti archivnictví i ministerstvu zemědělství, které mělo nadále zastávat pravomoci v oblasti

552 Národní archiv (dále NA), Archivní registratura – Ústřední archiv Ministerstva vnitra (dále AR-ÚAMV), manipulace 1918–1934, kart. 1, Jan Bedřich Novák, rukopis *Zemský archiv a organizace archivnictví*, s. 3; viz též KOLLMANN, Josef, Archiv Ministerstva vnitra v letech 1918–1945. Sborník archivních prací, 1995, 45, s. 511–688, podrobně s. 526n.

553 Podrobně viz ŠAMBERGER, Zdeněk, Československé archivnictví po roce 1918. Stav a organizační vývoj, in: ŠAMBERGER, Zdeněk, Studie k dějinám československého archivnictví, Praha 2005, s. 26n.

554 Zajímavé svědectví o kontaktech mezi ministrem vnitra Antonínem Švehlou a ředitelem Archivu ministerstva vnitra Ladislavem Klicmanem v této otázce zachoval ve svých pamětech historik Karel Kazbunda, viz KAHUDA, Jan (ed.), Karel Kazbunda. Mé archivní poslání ve Vídni 1919–1923, Praha 2020, s. 70: „Ředitel Klicmanovi, věkem i pořadím staršímu, hrozilo v tom případě odsunutí na místo podřízené a tehdejší tajemník ministra Švehly B. (Václav Bradáč – pozn. aut.) vyprávěl mi po letech o opětovných tehdejších intervencích Klicmanových u ministra v zájmu udržení státního archivu ministerstva vnitra samostatným ústavem, intervencí, z nichž jednou odcházel prý velmi rozrušen a – pohnut. Skutečně svému archivu a tím i sobě udržel zvláštní postavení a myšlenka archivní centralizace padla.“

„zemědělského muzejnictví a archivnictví“. Tato jednoduchá kompetenční vsuvka byla další důležitou překážkou pro prosazení jednotné podoby archivnictví. A stala se rovněž odrazovým můstkem nejen k samostatné existenci Zemědělského muzea, ale i zřízení Československého státního archivu zemědělského. Jeho zřízení navrhl dne 26. listopadu 1918 jeho pozdější ředitel Adolf Ludvík Krejčík.⁵⁵⁵

Ministerská rada následně rozhodla, že otázky archivnictví vyřeší speciální archivní zákon, který měl kodifikovat jednotnou organizaci československého archivnictví. Návrhy měla nezávisle na sobě vypracovat a předložit ministerstva školství a národní osvěty a vnitra, ovšem ani kompromisní výsledek neměl naději na úspěšné schválení a celé meziválečné období o něm probíhalo pouze odborné diskuse.

III.4.1 Československý státní archiv zemědělský

Myšlenka na založení samostatného pracoviště, které by se věnovalo výhradně agrárním dějinám a přebíralo i patrimoniální archivy, se objevila v Čechách od sedmdesátých let 19. století. Poprvé ji zveřejnil v roce 1871 spisovatel Ferdinand Schulz, v roce 1912 se jí zabýval také na návrh Albína Bráfa Zemský výbor království Českého. Na základě tohoto jednání bylo následně zřízeno agrární oddělení v Archivu země České, které však bylo obsazeno pouze jedním pracovníkem (Miloš Vystyd) a mělo jen epizodický charakter. I pokud by objektivní podmínky dovolily jeho větší rozvoj, nemohla být maximalistická koncepce archivu, který měl fungovat sbírkově, naději na úspěch.⁵⁵⁶ Na ideu agrárního archivu pak navázal ve svých úvahách již zmíněný Adolf Ludvík Krejčík.

Krejčík byl významnou postavou meziválečné historiografie. Po absolvování mlado-boleslavského gymnázia vystudoval historii na pražské univerzitě a poté Institut für österreichische Geschichtsforschung ve Vídni, následně byl stipendistou Rakouského historického ústavu v Římě. V letech 1901–1909 působil ve Schwarzenberském archivu v Třeboni a od roku 1909 až do svého povolání na ministerstvo zemědělství pak v Moravském zemském archivu v Brně.⁵⁵⁷ Od příslušníků své generace se Krejčík výrazně odlišoval svým zájmem o teoretické a organizační stránky archivnictví a svou permanentní snahou o těchto a dalších otázkách přemýšlet. Podle vlastních slov začal poprvé uvažovat o podobě archivnictví v novém státě už v roce 1914, následně své úvahy konzultoval s archivářem místodržitelského archivu Ladislavem Klicmanem, profesorem pomocných věd historických na pražské univerzitě Gustavem Friedrichem a Bohumilem Navrátilem z Moravského zemského archivu.⁵⁵⁸

V červnu 1918 formuloval svůj první návrh na organizaci archivnictví v novém státě, kde zdůraznil zvláště spojení archivů se silnou státní správou a navrhoval jejich

555 Adolf Ludvík Krejčík (1877–1958), archivář a historik, 1901–1909 adjunkt Schwarzenberského archivu v Třeboni, 1909–1919 Moravského zemského archivu v Brně, 1919–1936 ředitel Československého státního archivu zemědělského.

556 K tomu viz BOROVIČKA, Josef, Zřízení agrárního archivu, *Agrární archiv 1915*, 2, s. 20–33, 70–81.

557 Ke Krejčíkovi viz výše pozn. 1, dále viz ZAORALOVÁ, Marie, Adolf Ludvík Krejčík. Jeho působení v Moravském zemském archivu, in: SMUTNÁ, Kateřina (ed.), 155 let archivnictví v českých zemích, Brno 1995, s. 105–110, a KUPROVÁ, Renata (ed.), Adolf Ludvík Krejčík. Paměti, Praha 2016.

558 NA, fond Krejčík Adolf Ludvík, inv. č. 619, kart. 16, rkp. vzpomínek na založení zemědělsko-lesnického archivu: „... třeba snad myšlenka nebyla původně toliko má, mým jest její dnešní formulování a uvedení ve skutek.“

organizaci, která by odpovídala správním podobě. Jednalo se zejména o zřizování silných ministerských archivů, které dle Krejčíkova pojetí „musí přirozeně vznést nárok na archiválie, týkající se našich zemí, pokud dosud se chovají v archivech dnešních ministerstev vídeňských“. ⁵⁵⁹ Tento návrh doručil Krejčík v září 1918 Národnímu výboru, nicméně na zmíněné schůzce 20. listopadu 1918 nebyl vůbec diskutován. ⁵⁶⁰

Naopak na této schůzce Krejčík akceptoval předložený návrh J. B. Nováka, i když k němu vznesl řadu připomínek. Výsledky archivní ankety Krejčíka pravděpodobně nespokojily, a proto se uchýlil k jinému směru ve svých úvahách, tedy systematickému prosazování myšlenky zemědělského archivu. Ještě krátce před vznikem Československa se 18. října 1918 uskutečnila na toto téma schůzka Adolfa Ludvíka Krejčíka a budoucího ministra zemědělství Karla Práška, jejímiž prostředníky byli spisovatel Antonín Nečásek ⁵⁶¹ a historik Josef Kazimour. ⁵⁶²

Dne 27. listopadu 1918 tak formuloval Krejčík první návrh na zřízení zemědělského archivu, „jehož úkolem bude býti nápomocným ministerstvu v jeho správě řádným uspořádáním veškerých jeho písemností a v jeho činnosti kulturní sebráním veškerých písemných památek historických pro dějiny půdy, zemědělství, zemědělského průmyslu a zemědělského obyvatelstva našich zemí v minulosti“. ⁵⁶³ Archiv měl provést rozlučku spisů ministerstva orby ve Vídni, převzít registry hospodářských společností, zemědělských rad a především „historického materiálu pro dějiny půdy, zemědělství a zemědělského obyvatelstva našich zemí, chovaného dosud v někdejších patrimoniálních archivech panství a velkých statků deskových, pokud dosud nepropadl zkáze a pokud jej bude možno systematickou ochranou při zrušení fideikomisů a rozdělení velkostatkářských latifundií jako majetek státní zachrániti“. ⁵⁶⁴

Na základě tohoto návrhu byl Krejčík povolán v únoru 1919 do ministerstva zemědělství na místo ministerského tajemníka, aby svůj návrh realizoval. ⁵⁶⁵

O vznik archivu se vedly od počátku vášnivé politické a odborné spory, typické pro budování československého státu i jeho archivnictví. ⁵⁶⁶ MŠANO, jemuž byla svěřena péče o archivnictví jako celek, se vznikem resortního archivu zásadně nesouhlasilo s odůvodněním, že patrimoniální archiválie, o něž měl archiv rovněž zájem, nemají s agendou ministerstva pranic společného, a že se jedná o výsostně historické písemnosti využitelné pro vědecké účely. V polovině února 1919 k tomu MŠANO uvedlo, že „zřízení samostatného archivu zemědělského naprosto není nezbytností ani z důvodů správních, ani z důvodů

559 Tamtéž.

560 Podrobné líčení chronologie událostí viz ŠAMBERGER, Z., Československé archivnictví, c. d., s. 27–30; dále JANOUŠEK, E., Vznik a počátky, c. d., s. 328, a sám A. L. Krejčík v rukopise K dějinám organizace československého archivnictví, NA, Krejčík Adolf Ludvík, inv. č. 615, kart. 16.

561 Antonín Nečásek (1871–1938), novinář, od roku 1905 redaktor agrárního deníku Venkov.

562 O zásadní roli Josefa Kazimoura při zřízení zemědělského archivu viz jeho dopis Krejčíkovi, NA, fond Krejčík Adolf Ludvík, inv. č. 196, kart. 5, Kazimour Krejčíkovi, 1. 2. 1919: „Vaše jmenování je hotovou věcí. [...] Peru se za Vás jako drak. Až budete slyšeti všechno, co jsem prodělal, pak mi postavte v budoucím archivu mramorovou sochu se zlatými písmy aspoň pět metrů vysokými.“

563 NA, fond Krejčík Adolf Ludvík, inv. č. 615, kart. 16, rukopis Zemědělský archiv.

564 Tamtéž.

565 Viz NA, fond Ministerstvo zemědělství I, Praha – prezidium (MZ I – prezidium), sign. XV/1, kart. 258, čj. 673/1918.

566 Podrobně viz NA, fond MZ I – prezidium, sign. XV/1, kart. 258, a na základě těchto spisů JANOUŠEK, E.: Vznik a počátky, c. d., s. 361–362, pozn. 10: „Dodnes si pamatují, s jakým zaujetím se o archivních otázkách, tehdy mně zcela neznámých, debatovalo, a jak se Klicman rozhorloval mimo jiné i na postup pracovníků zemského archivu.“ Sám A. L. Krejčík si v jednom ze svých textů posteskl: „... a také dosud zápasiti jest s častým neporozuměním neb nedostatečným pochopením na místech, často i rozhodujících. Byla nutna i bella archivalia, leč pravda a práce vítězí...“ KREJČÍK, Adolf Ludvík, Československý státní archiv zemědělský, Praha 1921, s. 11.

vědeckých, historických“.⁵⁶⁷ Opačný názor zastávala řada archivářů a historiků, zejména Josef Kazimour, který jej rovněž prezentoval na schůzi poradního sboru MŠANO pro archivnictví dne 25. ledna 1919.⁵⁶⁸ Kazimourovo velmi ostré vystoupení vyvolalo dokonce hlasování v poradním sboru, kdy stanovisko ministerstva zemědělství z přítomných devíti členů podpořili pouze tři (Ladislav Klicman, Jan Opočenský a Bohumil Navrátil). Kazimour následně protestoval, že poradní sbor překročil své kompetence a zasáhl do kompetencí jiných resortů.⁵⁶⁹

Koncem března 1919 MŠANO reagovalo, že „nemůže připustiti, že by jedině ministerstvu zemědělství náleželo rozhodovati o patrimoniálních archivech“, že z vědeckého hlediska není možno hovořit o zemědělském archivnictví jako o zvláštním oboru, a v závěru svého exposé uvedlo: „Zvláštních archivů, které by uchovávaly materiál týkající se výhradně zemědělství, nikdy nebylo a také zřízení samostatného archivu zemědělského nelze uznati za účelné.“⁵⁷⁰

Archiv nakonec fakticky vznikl v říjnu 1919 jako správní a vědecký ústav při ministerstvu zemědělství, které zřízení archivu oznámilo 23. října 1919 ministerské radě. Jeho účelem bylo pečovat o zemědělské archivnictví a dějiny zemědělství, zemědělské výroby, zemědělského průmyslu a zemědělského obyvatelstva.⁵⁷¹ Problém však nastal, když ministerská rada dlouhodobě odmítala schválit jeho statut, předložený již v únoru 1920,⁵⁷² takže archiv měl formálně i nadále postavení pouhého ministerského oddělení, byť táž ministerská rada navrhla prezidentu republiky jmenovat do čela archivu A. L. Krejčíka, k čemuž došlo 30. června 1920. Archiv byl tedy nejprve začleněn do ministerstva společně s odbornou ministerskou knihovnou, později samostatně jako součást prezidia, od roku 1926 se objevuje v rozpočtové kapitole „Vyučování a pokusnictví“. Právní neukotvenost byla velmi nešťastnou záležitostí a bránila archivu v plnění celé řady důležitých úkolů.⁵⁷³ Krejčík se opakovaně snažil o posílení právního postavení archivu i pomocí kontaktů s jinými „resortními archivy“ a zdůrazňováním jejich důležitosti.⁵⁷⁴

Od září 1919 sídlil archiv v zabraných prostorách premonstrátského kláštera na Strahově. Zázemí archivu se výrazně zlepšilo v září 1926, kdy získal část přízemních

567 NA, Ústřední zemědělsko-lesnický archiv, Praha (ÚZLA), inv. č. 66, kart. 8, dopis MŠANO ministerstvu zemědělství, 11. 2. 1919.

568 NA, fond MZ I – prezidium, sign. XV/1, kart. 268, čj. 1059/19, zpráva Josefa Kazimoura o schůzi poradního sboru MŠANO dne 25. 1. 1919: „Ministerstvo zemědělství vychází z předpokladu, aby vybudování archivu zemědělského ponecháno bylo tomu činiteli, který má na starosti dějiny zemědělství, jejich podporu i hájení, a který celou svou povahou i agendou tomuto oboru lidské práce jest nejbližší.“

569 Tamtéž, čj. 1474/1919.

570 NA, ÚZLA, inv. č. 66, kart. 8, dopis MŠANO ministerstvu zemědělství, 28. 3. 1919. Viz též NA, MZ I – prezidium, sign. XV/1, kart. 268, čj. 2314/1919.

571 NA, ÚZLA, inv. č. 66, kart. 8, dopis ČSAZ ministerstvu vnitra, 2. 2. 1922.

572 Statut byl opakovaně předkládán, naposledy v roce 1925, kdy byl zpracován do osnovy vládního nařízení, nebyl však nikdy schválen s poukazem, že věc bude vyřešena v rámci celkové úpravy archivnictví v ČSR, viz NA, fond MZ I – prezidium, sign. XV/1, kart. 268, čj. 7181/1925.

573 Viz NA, fond MZ I – prezidium, sign. XV/1, kart. 268, čj. 2973/1919 ze dne 7. 5. 1919, opis žádosti ministerstva zemědělství prezidiu ministerské rady o potvrzení kompetencí v oblasti zemědělského archivnictví.

574 Viz NA, fond MZ I – prezidium, sign. XV/1, kart. 268, čj. 4251/1920, zpráva o setkání archivních referentů ministerstva vnitra, pošt a telegrafů, zemědělství a železnic dne 8. 10. 1920, kteří se shodli na nezastupitelné roli archivů tohoto typu: „Resortní tyto archivy jsou tudíž živou součástí živoucích orgánů státní správy a nelze jim tudíž přikládati pouze význam vědeckohistorický. Také nelze v jednotlivých těchto archivech rozlišovati části historické od částí nehistorických, pouze k administrativě státní potřebných, poněvadž historické jsou všechny ve svém celku a také všechny jako celek k správě státní potřebné. Z těchto důvodů nelze jich od prostředí, z něhož vyrůstají, nikterak odtrhovati.“

a suterénních prostor v Gočárově novostavbě Domu zemědělské osvěty na pražských Vinohradech a v roce 1932 se přestěhoval do nově vybudovaných účelových prostor v budově ministerstva zemědělství na Těšnově.⁵⁷⁵ Depozita měl ovšem nadále i mimo Prahu, např. v Zákupích, Buštěhradě nebo v Čejkovicích. Mimořádně důležité bylo rovněž personální obsazení archivu, kdy se kromě ředitele Krejčíka stali oporami archivu především Václav Černý⁵⁷⁶ a Emanuel Janoušek,⁵⁷⁷ později Karel Jeřábek⁵⁷⁸ či Josef Nožička⁵⁷⁹ a další. I kvůli chybějícímu organizačnímu ukotvení však řešil archiv problém s nedostatkem personálu trvale a kromě čtyř výše uvedených odborných archivářů disponoval již pouze několika kancelářskými silami a zřízenci.⁵⁸⁰

Po svém vzniku měl archiv jako hlavní úkol spravovat převzatou část registratury bývalého rakouského a uherského ministerstva orby a dalších ústředních správních orgánů a zabezpečit řádnou úschovu a odborné zpracování písemností podniku Státní lesy a statky včetně archivů a registratur nadačních statků a panství, které spravovalo přímo ministerstvo. Kromě toho převzal do své správy řadu dalších archivních fondů, kupř. archiv bývalé inspekce statků někdejšího Tereziánského ústavu šlechtičen na Hradčanech, archiv bývalého pražského ředitelství někdejších císařských statků v Čechách, archiv štětkeňského panství a mnohé další.⁵⁸¹ Jen v letech 1919–1925 kupř. archiv zabezpečil dočasné uložení 36 archivů státních statků, 10 archivů nadačních statků a 37 archivů statků převzatých Státním pozemkovým úřadem (SPÚ). Po likvidaci SPÚ bylo následně archivu uloženo archivně zpracovat veškeré jeho písemnosti včetně agend obvodových úřadoven a komisariátů. Kromě výše uvedeného archiv pečoval také o archiválie spolkové a osobní povahy.

III.4.2 Československý státní archiv zemědělský a pozemková reforma

Vítanou příležitostí pro nově zřízený zemědělský archiv představovala rozsáhlá pozemková reforma probíhající ve dvacátých a třicátých letech 20. století. Sociálně, ekonomicky, ale i politicky motivovaná akce byla nejsilnějším zásahem do vlastnických vztahů k půdě v meziválečném Československu. Zákony o pozemkové reformě ovšem byly i jedny z mála legislativních norem přijatých v období 1. československé republiky, které se nějakým způsobem dotýkaly archivnictví (archivy velkostatků).

575 HELEŠICOVÁ, Věra – JUNĚCOVÁ, Jiřina, Ústřední zemědělsko-lesnický archiv a jeho začlenění do Státního ústředního archivu, in: PAZDEROVÁ, Alena (ed.), Z dějin Státního ústředního archivu v Praze a jeho předchůdců, Praha 1995, s. 25.

576 Václav Černý (1894–1962), archivář a historik, 1920–1955 pracovník Československého státního archivu zemědělského, od 1937 ředitel, od 1953 vedoucí historického oddělení Československé akademie zemědělských věd.

577 Emanuel Janoušek (1897–1970), archivář a historik, 1921–1955 pracovník Československého státního archivu zemědělského, 1956–1960 Kabinetu pro dějiny zemědělství a lesnictví Československé akademie zemědělských věd.

578 Karel Jeřábek (1899–1950), archivář a historik, 1923–1928 pracovník Československého státního archivu zemědělského, 1928–1942 a 1946–1948 lobkovický archivář v Roudnici nad Labem, 1948–1950 vedoucí Zemědělsko-lesnického archivu Roudnice nad Labem, tragicky zahynul při stěhování archivu z roudnického zámku.

579 Josef Nožička (1906–1972), archivář a historik, 1931–1951 pracovník Československého státního archivu zemědělského.

580 NA, ÚZLA, inv. č. 66, kart. 8, dopis ČSAZ ministerstvu zemědělství, 7. 2. 1936.

581 NA, ÚZLA, inv. č. 66, kart. 8, dopis ČSAZ ministerstvu zemědělství, 25. 5. 1925.

Problémů archivů na zabraných velkostatkách se dotklo několik zákonů (215/1919 Sb., záborový,⁵⁸² 81/1920 Sb., přídělový,⁵⁸³ a 118/1920 Sb., o hospodaření na zabrané půdě – ten obsahoval obecnou proklamaci, aby nedošlo k újmě historických a přírodních památek⁵⁸⁴; a zejména zákon č. 329/1920 Sb., o převzetí a náhradě, který deklaroval přebírání archivů velkostatků státem v případě zcela zabraných velkostatků s výjimkou věcí čistě rodinných).⁵⁸⁵

Pozemková reforma *via facti* kodifikovala postavení zemědělského archivu v očích odborné veřejnosti. Ujal se na základě zmocnění Státního pozemkového úřadu úkolů, které byly dány zákonem, a jiná instituce by k jejich efektivnímu plnění těžko našla příslušné prostředky.⁵⁸⁶

Modus vivendi byl nalezen také při spolupráci s MŠANO, kterému archiv zasílal veškeré zprávy o podniknutých průzkumech archivů.⁵⁸⁷ Síť archivních inspektorů z řad zaměstnanců veřejných archivů a univerzitních pedagogů, které ministerstvo školství jmenovalo (Václav Vojtíšek pro Čechy, František Hrubý pro Moravu a Václav Chaloupecký pro Slovensko a Podkarpatskou Rus), se věnovala hlavně obecním a městským archivům. Ministerstvo školství ovšem dále trvalo na své výhradní kompetenci na řízení archivnictví a odmítalo tyto pravomoci předat ministerstvu zemědělství; v nerealizovaném návrhu archivního zákona připraveném ministerstvem školství v roce 1923 byla maximálním možným ústupkem ze strany tohoto ministerstva klausule, že ministerstvu zemědělství náleží po dohodě s ministerstvem školství „výkonná péče o hospodářské a patrimoniální archivy a registry“.⁵⁸⁸

582 Zákon Národního shromáždění Československé republiky ze dne 16. dubna 1919 č. 215/1919 Sb., o zabrání velkého majetku pozemkového.

583 Zákon Národního shromáždění Československé republiky ze dne 30. ledna 1920 č. 81/1920 Sb., kterým se vydávají ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (zákon přídělový).

584 Zákon Národního shromáždění Československé republiky ze dne 12. února 1920 č. 118/1920 Sb., o hospodaření na zabraném majetku pozemkovém, zde § 2 odst. 9 obsahuje klausuli, že k udržování majetku v dobré správě náleží „bezpečné uložení a náležité opatrování archivů, registratur, příručních spisoven a správních knihoven, vyjímajíc věci čistě rodinné“.

585 Zákon Národního shromáždění Československé republiky ze dne 8. dubna 1920 č. 329/1920 Sb., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon), zde § 33: „Převzme-li pozemkový úřad celé statky, ať po částech nebo najednou, převezme zároveň jako podstatnou část statku bez zvláštní úplaty archivy a registry patrimoniální a hospodářské správy. Písemnosti rodinné zůstanou v držení dosavadních vlastníků, podrobí-li se podmínkám stanoveným pozemkovým úřadem v dohodě s ministerstvem školství a národní osvěty, pokud jde o umožnění studia jednotlivých listin nebo knih majících význam všeobecně historický.“

586 K roli Československého státního archivu zemědělského při pozemkové reformě zejm. KREJČÍK, Adolf L., Pozemková reforma a archivy velkých statků, Praha 1937; k jednotlivým zákonům též diskusně MARKUS, Antonín, Archivy a registry na zabraném majetku pozemkovém, Časopis archivní školy, 1926, 3, s. 1–12; obecně též GÖRNER, Josef, Vlastnické vztahy k archiváliím v I. republice, Archivní časopis, 1963, 13, s. 88–101; KREJČÍ, Marek L., Zrušení svěřenectví, pozemková reforma a patrimoniální archivy. Právně historické poznámky k přístupu státních orgánů k ochraně písemných památek v meziválečném období, Z Českého ráje a Podkrkonoší – suplementum 1998, 4, s. 61–75.

587 Roku 1929 byl vydán soupis velkostatkových archivů, celkem 113 popisů. Viz KREJČÍK, Adolf Ludvík, Příspěvky k soupisu archivů velkých statků, Praha 1929.

588 K ochraně archivů v rámci normativního vymezení pozemkové reformy PŠENIČKOVÁ, Jana, Ochrana historických památek a přírodních krás při provádění pozemkové reformy v ČR, in: Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17.–18. 5. 2000, Studie Slováckého muzea Uherské Hradiště, Uherské Hradiště, 2000, 5, s. 158–172.

III.4.3 Šlechtické archivy jako objekt archivní teorie a praxe

Od dvacátých let se do centra zájmu posunula otázka soukromých archivů (tedy těch, které zůstaly v rukou původních vlastníků). Postupně se omezila zejména na tři nejvýznamnější šlechtické archivy v ČSR (schwarzenberské archivy v Třeboni, Českém Krumlově a Orlíku,⁵⁸⁹ černínský archiv v Jindřichově Hradci a komplex lichtenštejnských archivů).

Ve svých úvahách požadoval A. L. Krejčík úplné postátnění archivů, včetně jejich rodinných částí (se zdůvodněním, že členové rodu zastávali významné funkce ve státní správě, tudíž se jedná vlastně o „státní majetek“). Opíral se přitom o nejasně formulovaný náhradový zákon, jehož § 33 byl však napadán ze strany jednotlivých vlastníků jako právně zmatečný.⁵⁹⁰ Krejčík uvažoval o zřízení poboček zemědělského archivu v jednotlivých regionech, kde měly být tyto archivy uloženy.

Rozdílnost názorů na danou problematiku se plně promítla při odborné debatě, kterou svolalo dne 9. prosince 1922 MŠANO. Tato debata do značné míry ilustruje složitost této otázky, na kterou panovaly i v odborných kruzích různé názory. Debata o šlechtických archivech ukazuje velmi zřetelně nejen různé názory na přístup státu k soukromým archiváliím, ale i rozhodující pozici, kterou se Československému státnímu archivu zemědělskému za pouhé tři roky své existence podařilo dosáhnout. V tomto ohledu šlo především o naplnění jeho „politické“ koncepce, kdy se měl stát nejen paměťovou a vědeckou institucí věnující se uchovávání a zpřístupňování historických pramenů k agrárním dějinám, ale hlavně institucí mocenskou, která jednoznačně sloužila prosazování programu agrární strany nejen v oblasti kulturní, ale zejména směrem k bývalým elitám z řad šlechty. Věnujeme-li právě této diskusi z roku 1922 větší pozornost, činíme tak záměrně, neboť jsme přesvědčeni, že právě tato diskuse, byť její závěry skončily kompromisem, výrazně přispěla k posílení a ukotvení pozic Československého státního archivu zemědělského na „archivní mapě“ meziválečného Československa a zvýšila rovněž jeho význam jako svého druhu pilíře politiky agrární strany v čele s Antonínem Švehlou.

Bezprostředním podnětem ke svolání debaty byla žádost Jana Schwarzenberga adresovaná Státnímu pozemkovému úřadu, aby v případě Schwarzenberského archivu v Třeboni povolil výjimku a neaplikoval na něj § 33 náhradového zákona. Pozemkový úřad postoupil tuto žádost logicky zemědělskému archivu a pro Adolfa Ludvíka Krejčíka to byla další příležitost, jak docílit řešení této otázky a posílit pozici archivu. V odborné debatě, které se zúčastnily špičky tehdejší historické vědy i archivnictví, byly v zásadě řešeny dva problémy. První byl problém čistě legislativní, totiž sporný výklad § 33 náhradového zákona, resp. jeho aplikace tam, kde dochází v rámci pozemkové reformy pouze k zaboru části pozemkového majetku a část, nebo dokonce větší část, zůstává vlastníkovi. S tímto problémem úzce souvisel problém historický, totiž úvaha o ideálním uložení archivů z hlediska jejich přístupnosti historickému bádání a respektování jejich specifického historického vývoje.

589 K otázce schwarzenberských archivů RAMEŠ, Václav, Archivní dohoda, Archivum Trebonense 2002, s. 55–78.

590 KREJČÍK, A. L., Pozemková reforma, c. d., s. 7, pozn. 1: „Budu vždy litovati, že nebylo obdobné ustanovení jako o archivech a registraturách hospodářské správy pojato do tohoto zákona též ustanovení o oněch rodinných archivech majitelů zabraných statků, jež chovají bohaté archiválie původu státního, jež do těchto archivů uložíli šlechtičtí funkcionáři státní, někdejší ministři, vyslanci, vysokí úředníci apod., a že také podobné nebylo pamatováno na cenné staré knihovny zámecké, jak jsem o to usiloval. Stále slibovaný zákon o ochraně památek písemných měl by toto „přehlédnutí“ v zájmu věci napravit.“

Uspořádání takové odborné diskuse působí jako krok velice sympaticky. Ministerstvo školství jako státní úřad, který si nárokoval kompetence v oblasti archivnictví, se snažilo k problému, který nebyl jednoduše řešitelný a neměl jednoznačné zakotvení ve stávající legislativě, získat názory zainteresovaných odborníků. V diskusi sice zazněla výtka, že podobná debata měla předcházet již přípravě zákonů týkajících se pozemkové reformy, resp. příslušných paragrafů zasahujících do archivnictví, přesto proběhla debata ve složení velmi reprezentativním a její závěry pak byly aplikovány na další praxi. Účastníky debaty byli z řad archivářů Jan Morávek, vedoucí archivního oddělení památkového odboru ministerstva školství a národní osvěty, Ladislav Klicman, ředitel Archivu ministerstva vnitra, ředitel Archivu země České Jan Bedřich Novák a jeho zástupce Bedřich Jenšovský a samozřejmě Adolf Ludvík Krejčík jako ředitel Československého státního archivu zemědělského. Tyto zástupce archivní obce doplnili zástupci akademické obce, většina z nich s předchozí zkušeností archivních pracovníků – profesori Univerzity Karlovy v Praze Josef Pekař, Josef Šusta, Václav Novotný, Gustav Friedrich a profesor Univerzity Komenského v Bratislavě a státní archivní inspektor pro Slovensko a Podkarpatskou Rus Václav Chaloupecký. Jednání předsedal Zdeněk Wirth jako šéf památkového odboru MŠANO.⁵⁹¹

Předsedající Zdeněk Wirth na úvod jednání konstatoval, že pozemková reforma a rozsáhlé změny ve vlastnictví jsou z pohledu ochrany historických, uměleckých a přírodních památek nejvýznamnějším problémem, který památkový odbor zatím musel řešit. Uvedl, že v oblasti hmotných památek a uměleckých děl bylo možno již registrovat řadu pokroků, při ochraně písemných památek je při neexistenci samostatné archivní legislativy k dispozici pouze náhradový zákon, s jehož praktickým prováděním nejsou zatím zkušenosti.⁵⁹² Ministerstvo tak bylo postaveno před aktuální problémy v podstatě nepřipravené. Wirth konstatoval, že v danou chvíli ministerstvo obdrželo dva podněty. První z nich je obava města Jindřichův Hradec, které má strach z případného odstěhování černínského archivu z města, které tím ztratí významnou část své identity a svého genia loci. Wirth označil ve stávající chvíli tuto obavu jako neopodstatněnou. Závažnějším bodem k řešení byla právě zmíněná žádost Jana Schwarzenberga o ponechání schwarzenberských archivů v dosavadní správě. Tuto otázku ministerstvo vnímalo jako velice závažnou a komplikovanou.⁵⁹³

Po Wirthově úvodním slově byl vyzván jako hlavní řečník Adolf Ludvík Krejčík, který jako zástupce ministerstva zemědělství měl předložit stanovisko dotčeného resortu. Krejčík se vyjádřil v obsáhlém textu, ve kterém se snažil shrnout jednak dosavadní pracovní výsledky a zkušenosti zemědělského archivu, v druhé polovině pak představil svůj ambiciózní plán dalšího postupu.⁵⁹⁴ V první části svého vystoupení postavil Krejčík ostře do protikladu státní péči o soukromé archivy v období monarchie a v období republiky. Byl přesvědčen, že zřízením Československého státního archivu zemědělského byla péče

591 Zápis z jednání označeného jako Anketa, konaného dne 9. 12. 1922 v odboru VI. o archivech a registraturách na zabraném majetku pozemkovém, viz NA, fond MŠ, kart. 3229.

592 „Pokud se týče památek písemných, máme pro ně § 33 náhradového zákona, k jehož praktickému provádění nenaskytla se však dosud příležitost. Teprve nyní přišly případy rázu těžkého, které nutí k tomu, abychom se jimi zabývali.“ Tamtéž.

593 „Stojíme však před velikou odpovědností, pokud se týká archivu Schwarzenberkova, abychom rozhodli jednak generelně, jednak také v určitých případech individuálně.“ Tamtéž.

594 Krejčíkův text Referát o otázce soukromých archivů a registratur na velkém zabaveném majetku pozemkovém. Tamtéž.

o tento typ archiválií postavena na kvalitativně zcela jinou rovinu. Archiv, který převzal „těž péči o archivy a hospodářské registratury všech velkých statků pozemkových [...] a vůbec o archivy patrimoniální a hospodářské správy“, se stal „výkonným orgánem státní péče o největší skupinu soukromých archivů, o archivy a registratury patrimoniální a hospodářské správy na velkém zabraném majetku pozemkovém“. Archiv zahájil okamžitě po svém vzniku důsledné a systematické prohlídky patrimoniálních archivů za účelem jejich evidence, zabezpečení, uspořádání a případně převzetí do přímé správy archivu v rámci zákona.

Krejčík předpokládal do budoucna zřízení poboček zemědělského archivu po celé republice, do kterých budou tyto převzaté archiválie soustředovány. Jak bylo patrné z dikce zákona i z realizace těchto prohlídek, mělo se jednat o archivy patrimoniální v případě plného, popř. částečného zabránění statku, do budoucna se ale počítalo s přebíráním i archiválií zůstávajících i po provedení pozemkové reformy v soukromých rukou.⁵⁹⁵ Závěrem svého vystoupení se vyjádřil k aktuálnímu problému schwarzenberských archivů. Uvedl především, že celá záležitost má zajímavou prehistorii, protože již v roce 1921 se na Československý státní archiv zemědělský soukromě obrátil schwarzenberský archivář Antonín Markus, který se pokoušel zjistit stanovisko zemědělského archivu ke schwarzenberským archivům v souvislosti s vydáním legislativy upravující pozemkovou reformu.

Markus tehdy požádal zemědělský archiv o odpověď na dvě základní otázky. První se týkala možnosti ponechání schwarzenberských archivů v rukou vlastníka i po nabytí účinnosti nové legislativy, pokud by vlastník garantoval odbornou správu archivu, zajištění přístupu badatelů a umožnění dozoru příslušným státním orgánům. Druhá otázka se pak týkala možnosti, zda by stát byl ochoten plně převzít schwarzenberské archivy včetně jejich financování, pokud by Schwarzenbergové zároveň darovali státu vhodnou budovu k jejich uložení. Zemědělský archiv předal tento dotaz Státnímu pozemkovému úřadu, který Schwarzenbergovi odpověděl, že je ochoten držení schwarzenberských archivů vlastníkem umožnit pouze na dobu přechodnou. Ke druhé otázce pak reagoval pozitivně s tím, že pokud by stát převzal veškerou péči o schwarzenberské archivy, očekává se, že Schwarzenbergové darují státu příslušnou budovu v Praze. Stanovisko pozemkového úřadu ve věci držení schwarzenberských archivů hájil na jednání v podstatě i Krejčík, který zdůraznil, že „musí trvati na splnění ustanovení zákona náhradového zvláště u archivů a registratur patrimoniálních a hospodářských na statcích schwarzenberských“.⁵⁹⁶ Sám Krejčík si uvědomoval obtížnost dělitelnosti šlechtických archivů na archivy čistě rodinné a na archivy patrimoniální, závěrem svého vystoupení tedy připustil, že nejlepším řešením dané věci by byla dohoda obou stran.⁵⁹⁷

V následné diskusi se střetla dvě pojetí dané problematiky. Adolf Ludvík Krejčík, podporován Janem Morávkem a částečně i předsedajícím Zdeňkem Wirthem, hájil

---

595 „Zřízení odboček Československého státního archivu zemědělského, v nichž bude možno vedle archivů zemědělského původu ukládati jako depoty též archiválie jiných oborů veřejné státní správy příslušného území, znamená ovšem též rozřešení otázky převzetí některých soukromých dosud archivních úředníků státem. Pro dobu nejbližší běží v tomto směru o úředníky archivu třeboňského, popřípadě jindřichohradeckého.“ Tamtéž.

596 Tamtéž.

597 „Má-li být vyhověno oboum požadavkům, zdá se mi nejspříhodnější cestou zachovati archivní celek a to tím způsobem, že dosavadní majitel uchová své archiválie rodinné s výhradou práva vlastnického s právem rozhodovati o volném přístupu pro vědecké badatele k věcem rodinným v státním archivu zemědělském. [...] Chtěl-li by dosavadní majitel podržeti takovýto archiv ve své správě, byl by naopak uschovatelem správních archiválií stát, kterému by dosavadní majitel svými archivními orgány, které by musily býti pod dozorem státním, musil sloužiti dle potřeby.“ Tamtéž.

pozice státu a usiloval o extenzivní výklad náhradového zákona, který podle jeho názoru ukládal státním orgánům, v tomto případě Československému státnímu archivu zemědělskému, povinnost převzít dle ustanovení náhradového zákona archivy a registratury těch velkostatků, které byly v rámci pozemkové reformy zabráný, případně došlo i k jejich částečnému zaboru.

Oponenti tohoto stanoviska, nejradikálněji Josef Pekař, podporován Josefem Šustou, Václavem Novotným a Václavem Chaloupeckým, uváděli řadu argumentů proti tomuto stanovisku. Šusta hned v úvodu debaty upozornil na problematičnost termínu „rodinné písemnosti“, který je velmi nejednoznačný, a zdůraznil, že každý archivní celek prošel jistým historickým vývojem a obsahuje jak písemnosti, které by mohly být označeny za čistě soukromé, tak písemnosti z oblasti patrimoniální správy. Morávek a Krejčík se sice pokusili definovat, co je myšleno rodinnými písemnostmi,⁵⁹⁸ další debata ale směřovala k podstatnějším problémům.

Rozptýlenou debatu se snažil řídit Josef Pekař, který hned na počátku uvedl, že nejdůležitějším cílem zůstává, aby byly archivy uchovány v celistvosti a zůstaly „netrhány, protože jejich materiál organicky vznikl“. Toto stanovisko podpořili i další diskutující,⁵⁹⁹ Josef Šusta navíc z autopsie popisoval komplikovanou strukturu schwarzenberských archivů. Zdůraznil, že archivy jednotlivých panství se nedají z této struktury jednoduše vyčlenit, neboť nevznikly často přirozenou genezí, ale obsahují i starší archiválie, byly doplněny sbírkově apod., vyjádřil obavu i z případné žaloby k Nejvyššímu správnímu soudu a z dlouhodobého uzavření archivů pro historická bádání.⁶⁰⁰ Šusta navrhoval vyčkat, jak se situace vyvine, a archivy převzít do státních rukou pouze v případě, že by Schwarzenbergové jejich správu neudrželi. Krejčík s tímto postupem zásadně nesouhlasil a hájil tezi, že archiv každého panství je možné oddělit a převzít.⁶⁰¹ Většina diskutujících se přidala ke stanovisku Josefa Šusty, aby bylo vyčkáno dalšího postupu. Tento názor byl i výsledkem celé debaty. Josef Pekař dokonce připojil svou obhajobu šlechty, kterou dle jeho názoru zákon nespravedlivě poškozuj. Úsilím odborníků by dle jeho názoru mělo být hájení odborných stanovisek a právní otázka věci by měla zůstat až na druhém místě.⁶⁰²

Archivní dohoda mezi státem a vlastníkem se skutečně stala novou institucí, na jejímž základě v dalších letech fungoval vztah státu a soukromého vlastníka ve věci péče

598 Oba se snažili tento termín definovat výčtově, nikoli obecně, Jan Morávek označoval za rodinné písemnosti soukromou korespondenci, smlouvy, právní listiny, rukopisy a tisky neúřední povahy, Adolf Ludvík Krejčík uvedl: „Pokud jde o můj výklad rodinných písemností, jsem toho názoru, aby to byla čistě jenom soukromá korespondence, paměti soukromé.“ Tamtéž.

599 Václav Novotný uváděl: „... aby ty archivy, které se samostatně vyvinuly a znamenají kulturní hodnotu, zůstaly pohromadě, jak jsou. Otázka, komu patří, nedá se dnes ani provést a snad teprve později by se našla cesta, která by se mohly prohlásiti za majetek některého vlastníka.“ Tamtéž.

600 „Krajním postavením se na stanovisko sestátňování vrháme se do nebezpečí zavření archivů nebo některých jeho částí, než kdybychom doporučili v tomto postupu pozemkovému úřadu jisté dilatorní jednání.“ Tamtéž.

601 Již rozčileně vmetl Šustovi slova: „... aby v tom případě, že otázka se rozšíří nejen na třeboňské, nýbrž i na schwarzenberské archivnictví, prohlásila anketa, že se celé archivnictví sestátň.“ Tamtéž.

602 „V tom, co se děje vůči mnoha šlechticům, vidím něco nepěkného, nespravedlivého. Takové rodiny sbíraly kupř. pro stáletí naše národní poklady, udržovaly je stále, staraly se o to, aby sloužily veřejnosti a národním účelům a dnes za to, co dobrého vykonaly [...] mají být potrestáni odnětím těchto archivů. [...] Zákona může býti užito, ale nepomýšlí se na to, že by ve všech případech do písmene provedl. [...] My máme zde povinnost hájiti zájem naší vědy a vidím, že zákon je nedostatečně chrání, a proto je naší povinností říci, co si vlastně přejeme, neboť praxe v cestě nestojí.“ Tamtéž. Josef Pekař později rozvinul své stanovisko více v knize PEKAŘ, Josef, Omyly a nebezpečí pozemkové reformy, Praha 1923, s. 56–57.

o soukromé archivy. Cesta k výsledné podobě těchto dohod byla však ještě velice dlouhá a angažovaly se v ní na jedné straně státní úřady (ministerstvo zemědělství, ministerstvo školství a národní osvěty, Československý státní archiv zemědělský), na straně druhé soukromoprávní korporace, jako byly Svaz československých velkostatkářů, Svaz německých velkostatkářů⁶⁰³ a Československá archivní společnost.⁶⁰⁴ V textu této dohody se vlastník zavazoval k odpovídajícímu uložení archivu, odborné správě, umožnění odborného dozoru Československého státního archivu zemědělského, umožnění vědeckého bádání a zapůjčování archiválií do veřejných archivů, v případě zájmu jejich uložení do zemědělského archivu. Byly vypracovány tři verze dohody. První verze byla určena pro patrimoniální archivy, které zůstávaly uloženy u majitelů velkostatků. Vlastník se podle dohody zavazoval k uložení archivu ve vhodných prostorách, k jeho uspořádání a odborné správě a umožnění vědeckého bádání. Zemědělský archiv měl možnost dohledu a též ukládání sankcí v případě neplnění dohody vlastníkem. Druhá verze dohody měla být uzavírána u zbytkových statků. V tomto případě měly být spisy rozděleny na potřebné pro správní agendu (ty měly být odevzdány ředitelství Státních lesů a statků), zbylá část archivu podléhala stejným pravidlům jako v případě A. Konečně třetí verze dohody se týkala rodinných písemností, na které se zákony o pozemkové reformě nevztahovaly. Majitel se v dohodě zavazoval uchovat písemnosti v dosavadním rozsahu a umožnit vědecké bádání. Nejdůležitější takovou dohodou, korunující patnáctiletá jednání, byla dohoda s Janem Schwarzenbergem uzavřená dne 23. prosince 1936 na období deseti let, poté měla být znovu prodloužena.⁶⁰⁵

Obdobně jako v případě schwarzenberských archivů bylo nutno postupovat i v případě zabezpečení archivů a registratur velkostatků Jana II. z Lichtenštejna, i když v této kauze byla na rozdíl od Schwarzenbergů řada specifik plynoucích ze suverénního postavení Lichtenštejnů. Jan II. z Lichtenštejna vlastnil v Československu sedm velkostatků v Čechách, čtrnáct na Moravě a dva ve Slezsku, celkově se jednalo o 23 velkostatků s 316 dvory a 140 revíry. Písemnosti k jejich správě byly uloženy v příslušných archivech a registraturách a o jejich osudu bylo v rámci řešení pozemkové reformy jednáno od roku 1921.⁶⁰⁶ Státní památkový úřad pro Moravu a Slezsko v Brně totiž v srpnu téhož roku obdržel důvěrnou zprávu, že ústřední správa lichtenštejnských panství a velkostatků nařídila všem podřízeným správám, aby důkladně prověřily všechny archivy a registratury a nechaly zničit všechno, co by mohlo Lichtenštejnům uškodit.⁶⁰⁷ Tuto skutečnost se od nejmenovaného lichtenštejnského úředníka dověděl profesor českého gymnázia v Zábřehu František Wiedermann a disponent Okresního obilního úřadu ve Šternberku

603 NA, ÚZLA, inv. č. 104, kart. 45–46. Dále viz NA, Svaz československých velkostatkářů, inv. č. 223, kart. 17: zde připomínky Zdeňka Kolowrata k návrhu archivních dohod a zejména zápis ze „schůze archivální“, kterou svaz k danému problému svolal. Této schůzi se zúčastnili i archiváři Antonín Markus, Karel Jeřábek a Josef Bergl, kteří působili jako správci vybraných rodinných archivů.

604 NA, ÚZLA, inv. č. 104, kart. 45–46; též NA, MŠ I, kart. 3229. V rámci Československé archivní společnosti byla v roce v roce 1934 zřízena komise pro ochranu patrimoniálních archivů pod vedením Emanuela Janouška. Snahou komise bylo odstraňování třecích ploch mezi vlastníky archiválií z řad velkostatkářů a zaměstnanci veřejných archivů. Výsledkem práce komise však zůstalo jen několik neformálních setkání.

605 K tomu RAMEŠ, V., Archivní dohoda, c. d., s. 62–63.

606 NA, fond MŠ, kart. 3230, A. L. Krejčík, rkp. O zajištění lichtenštejnských archivů a registratur, 26. 8. 1926, s. 1; celkově viz též RADIMSKÝ, Jiří, Lichtenštejnské archivy v Československu mezi dvěma válkami, Archivní časopis, 1963, 13, s. 36–41.

607 NA, fond MŠ, kart. 3230, dopis ČSAZ ministerstvu školství, 9. 8. 1921.

František Brachtl ji oznámil Okresní správě politické ve Šternberku.⁶⁰⁸ Na základě toho nařídil počátkem září 1921 Státní pozemkový úřad Ředitelství statků Jana z Lichtenštejna v Československé republice v Kolodějích, aby se s Československým státním archivem zemědělským dohodlo na způsobu skartace ve spisovnách správ a úřadů.⁶⁰⁹

Byly proto postupně prohlédnuty archivy v Zábřehu a Šternberku, československá část vídeňského domácího archivu, archivy v Bučovicích, Pozořicích, Lanškrouně a Rumburku, který byl se svolením lichtenštejnské správy převezen do Zákup, když byly rumburské lesy odevzdány generálnímu ředitelství Státních lesů a statků. Souběžně probíhala od února 1922 meziministerská jednání o dalším zajištění archivů a registratur.⁶¹⁰

Především bylo zapotřebí vyřešit delimitace archiválií nacházejících se ve Vídni a na zámku v Bučovicích. Prohlídka Bučovic se konala v květnu 1923. Nacházely se zde mj. archiválie týkající se knížecího domu a knížecí rodiny, kterými mohl majitel nakládat zcela volně a jež měl zájem odvézt z Československa, stejně tak jako archiválie týkající se statků a panství ležících mimo území Československa. Opačným směrem měly být přesunuty archiválie týkající se krnovského knížectví z doby braniborské,⁶¹¹ dále pak archivy z Moravské Třebové a z Kostelce nad Černými lesy ze 17.–19. století, které byly do Vídně převezeny počátkem 20. století. Na bučovických jednáních 26.–28. května 1923 se také vše podstatně ohledně delimitací dohodlo⁶¹² a MŠANO s dohodou vyslovovalo zásadní souhlas.

Lichtenštejnská správa s Československým státním archivem zemědělským v Praze spolupracovala mimo jiné i na převozech části archiválií z Vídně do Bučovic a opačným směrem v říjnu 1925, jednání probíhala za aktivního přispění zemského archiváře Vladimíra Klecandy jako zástupce československé vlády, rakouského archiváře Jakoba Seidla jako zástupce rakouské vlády a lichtenštejnského archiváře Franze Wilhelma jako zástupce ústřední lichtenštejnské kanceláře. Jednalo se o archiválie bývalé lichtenštejnské dvorské kanceláře z let 1815–1857 včetně prior a archivní fondy týkající se správy suverénního knížectví a lichtenštejnských statků a panství mimo území Československa.⁶¹³ Vše se řešilo prostřednictvím oddělení pro spisovou rozluku československého vyslanectví ve Vídni, problém však spočíval zejména v tom, že na Jana z Lichtenštejna se pochopitelně nevztahovala státní smlouva mezi Rakouskem a Československem, takže se musela nacházet specifická řešení.

Po této dohodě došlo i ke splnění slibu v otázce zpřístupnění archiválií domácího (nikoli však rodinného) archivu badatelské veřejnosti. K tomu došlo na základě rezoluce Jana II. z 8. listopadu 1925, v níž mj. stálo: „Dovolují československým badatelům užívatí archiválií mého domácího archivu, pokud se týkají dějin statků a panství v Československé republice a dějin československých vůbec, a svolují, aby tyto archiválie byly od případu k případu zasílány k vědeckému badání československým veřejným archivům za záruk, všeobecně platných.“⁶¹⁴ Na meziministerské poradě konané na Státním pozemkovém úřadě v Praze

608 NA, ÚZLA, inv. č. 109, kart. 53, dopis F. Brachtla Okresní správě politické ve Šternberku, s. d.

609 NA, ÚZLA, inv. č. 109, kart. 53, dopis ČSAZ Ředitelství statků Jana z Lichtenštejna v Československé republice v Kolodějích, 29. 9. 1921.

610 NA, fond MŠ, kart. 3230, A. L. Krejčík, rkp. O zajištění lichtenštejnských archivů a registratur, 26. 8. 1926, s. 1.

611 NA, fond MŠ, kart. 3230, dopis ČSAZ ministerstvu školství, 7. 6. 1923.

612 NA, ÚZLA, inv. č. 109, kart. 53, dopis ČSAZ ministerstvu školství, 7. 6. 1923.

613 NA, fond MŠ, kart. 3230, povolení MŠANO k vývozu archiválií, 4. 7. 1925.

614 NA, fond MŠ, kart. 3230, dopis ČSAZ v Praze MŠANO v Praze z 18. 12. 1925.

26. srpna 1926 podal A. L. Krejčík obsáhlou zprávu o problematice péče o lichtenštejnské archiválie v Československu a nastolil tři možné způsoby jejího řešení: 1) jednání o podmínkách ponechání archiválií ve správě dosavadního vlastníka, 2) jednání o podmínkách jejich předání do úschovy a správy státních archivů a 3) jednání o podmínkách jejich předání do vlastnictví československého státu.⁶¹⁵

Správu archivů a registratur patrimoniální a hospodářské správy na lichtenštejnských velkostatech bylo tedy možno zabezpečit buď tak, že péči o ně bude mít dosavadní majitel a jeho právní nástupci pod dozorem státu, který bude hradit část nákladů na uchování archivů a registratur velkých pozemkových statků, které se staly majetkem státu, nebo o ně bude pečovat stát, který převezme veškeré archivy a registry patrimoniální a hospodářské správy velkého pozemkového majetku na Moravě a ve Slezsku (podle informací Státního pozemkového úřadu se mělo jednat o 40 velkých pozemkových statků). To by ovšem znamenalo vytvoření odbočky Československého státního archivu zemědělského pro Moravu a Slezsko a decentralizaci jeho aktivit. Právě druhou možnost zemědělský archiv preferoval s tím, že po dohodě se správou Lichtenštejnů by mohla odbočka sídlit v Bučovicích, které hodlal Jan z Lichtenštejna státu darovat za správu svých archivů. Nakonec bylo zvoleno stejné řešení jako v případě Schwarzenbergů, tj. úmluva, podle níž spravovali celý archiv oni a stát na péči o „své“ archiválie přispíval.

Po této poněkud vypjaté fázi byl nalezen v péči o šlechtické archivy jistý *modus vivendi*, kdy se vlastníci neobávali, že by je stát chtěl o jejich archiválie připravit, a zemědělský archiv přestal vystupovat z pozice síly v otázkách právních a soustředil se výhradně na otázky odborné. Soustavné prohlídky šlechtických archivů tak měly kromě jistého romantického nádechu výrazný výsledek odborný. Do roku 1940 se pracovníkům Československého státního archivu zemědělského podařilo prohlédnout, zajistit a sepsat celkem 400 archivních souborů, především patrimoniálních archivů, na území celé Československé republiky. Alarmující byla na jednu stranu zjištění o ztrátách téměř v polovině navštívených míst, na straně druhé bylo dosaženo v daných možnostech výborné evidence archivů tohoto typu, které umožnily archivářům Československého státního archivu zemědělského výrazně posunout bádání v oblasti agrárních dějin, zemědělského archivnictví a dalších oblastech a stát se v této problematice skutečně vynikajícími odborníky. Jména Adolf Ludvík Krejčík, Václav Černý, Emanuel Janoušek nebo později Václav Davídek,⁶¹⁶ Josef Nožička, Josef Tlapák⁶¹⁷ a další se trvale zapsala do dějin našeho archivnictví a historiografie.

Československý státní archiv zemědělský představoval významnou specializovanou paměťovou instituci plnící úkoly resortního archivu ministerstva zemědělství, zároveň však celou řadu odborných a vědeckých úkolů, které svým zaměřením i významem

615 NA, fond MŠ, kart. 3230, protokol o jednání z 26. 8. 1926.

616 Václav Davídek (1913–1993), archivář a historik, 1938–1951 pracovník Československého státního archivu zemědělského.

617 Josef Tlapák (1921–2004), archivář a historik, 1949–1951 pracovník Československého státního archivu zemědělského, 1951–1955 vedoucí Zemědělsko-lesnického archivu Konopiště, později dlouholetý pracovník Zemědělského muzea.

resort zemědělství přesahovaly. Antonín Švehla sice u jeho zrodu přímo nestál, ovšem zasloužil se o jeho vznik nepřímo, jednak odmítnutím ideje národního archivu, jednak podporou myšlenky zřízení samostatného zemědělského archivu.⁶¹⁸ Tyto snahy nesporně souvisely nejen s vlastní péčí o archiválie k výzkumu dějin československého zemědělství, ale rovněž s posilováním politického vlivu představitelů Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, jejímž byl Švehla předsedou.

I díky Antonínu Švehlovi se tak podařilo vytvořit užitečnou archivní instituci, jejíž odkaz je v rámci současného českého archivnictví uchováván dodnes. Jako samostatný archiv pod původním názvem existovala do roku 1952, pak čtyři roky působila jako Ústřední zemědělsko-lesnický archiv a od roku 1956 se stala součástí někdejšího Státního ústředního archivu v Praze.

Zdánlivě výlučně odborné téma bylo v praxi i tématem politickým, dotýkajícím se bývalých privilegovaných elit (šlechty), jež v prostředí Československé republiky hledaly své místo. Jisté je, že i v republice k nim nevlídné zůstaly elitami majetku i se svými redukovánými velkostatky. Švehla a „ti nahoře“ charakter problému velmi dobře vnímali. Symptomatické ale je, že se v něm obdobně jako v pozemkové reformě nehodlali osobně angažovat. Pro jejich popularitu a formální nestrannost takové angažmá nemohlo nic pozitivního přinést. Diskuse a řešení kolem zřízení zemědělského archivu, ač problému neobyčejně významného kulturně, ekonomicky i politicky, se uskutečnily bez přímé Švehlovy ingerence. Švehla prostě přenechával věc „odborníkům“. Pokud snad vstupoval do diskurzu, činil tak prostřednictvím dalších lidí, v daném případě nejspíše Josefa Kazimoura, tedy nepřímo.

---

618 BOUBÍN, J., Adolf Ludvík Krejčík, c. d., s. 112: „Naopak se stal integrální součástí tehdejších politických konfrontací sociální demokracie s agrární stranou, v nichž oba čelní agrární ministři Švehla a Prášek důrazně podpořili Krejčíkovu myšlenku vytváření resortních archivů.“

ODDÍL IV.

Antonín Švehla – člověk a jeho prostředí

IV.1 ANTONÍN ŠVEHLA VE FOTOGRAFII

Antonín Švehla má své významné místo v dějinách agrárního hnutí, ale stál také u zrodu samostatné Československé republiky a byl spoluvůrcem politického systému první republiky. Není však postavou důvěrně známou široké veřejnosti, přestože „čím byl pro náš národ Masaryk za hranicemi, tím byl Švehla ve vnitrozemí“.⁶¹⁹ Následující text se bude zabývat distribucí a způsobem použití fotografií Antonína Švehly v dobovém tisku, zejména ilustrovaných časopisech, a to především mezi roky 1918–1933 a v několika následujících letech, kdy se v tisku objevují vzpomínkové texty doprovázené také obrazovým materiálem.

Toto období je důležité i z hlediska vývoje fotografie. Fotografie se utvářela do podoby svébytného média, které se právě loučilo s předchozím piktorialistickým pojetím a začalo plně využívat svoje vlastní vyjadřovací prostředky – a to jak pro funkci dokumentační, tak pro umělecké experimenty. Do fotografické tvorby pronikly vlivy konstruktivismu a funkcionalismu, projevil se důraz na technickou kvalitu obrazu a jeho realistické ztvárnění. V této době se rovněž vyvíjela fotografická technika a zdokonalovaly se světlocitlivé materiály, což umožnilo mimo jiné rozvoj fotožurnalismu, kde je rychlost a pohotovost základním předpokladem dobrého snímku. Obrazové zpravodajství se postupně stávalo významným, široce srozumitelným komunikačním prostředkem a doplňkem, nebo i náhradou psaného slova. Formovala se specifická obrazová řeč, příběhy vyprávěné formou fotoesejů. V meziválečném období v Československu ale také stále existovaly stovky fotografických ateliérů, jejichž hlavní činností byl fotografický portrét. Po 1. světové válce se ovšem i fotografické ateliéry musely přizpůsobovat změnám stylu. Mezi těmi, které si udržely své postavení a o kterých se zmíníme, byl například ateliér J. F. Langhans ve Vodičkově ulici v Praze a významnou pozici měl také nedaleký ateliér Františka Drtikola, v němž si nechávala zhotovovat reprezentativní portréty řada významných osobností z Československé republiky i ze zahraničí.

---

619 FRANKENBERGER, Otakar – KUBÍČEK, Josef Oldřich, Antonín Švehla v dějinách Československé strany agrární ke třicetiletému jubileu Československé strany agrární (republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu v Československé republice) 1899–1929, Praha 1931, s. 392.

IV.1.1 Ilustrované časopisy

Ve dvacátých letech 20. století obsahovaly noviny jen málo fotografií, jejich počet se postupně zvyšoval ve druhé polovině dvacátých let. Obrazové zpravodajství se soustředilo v ilustrovaných časopisech s různou frekvencí vycházení. Mezi světovými válkami se i v souvislosti s technickými možnostmi tisku a fotografického vybavení vytvořily vhodné podmínky pro rozvoj fotograficky ilustrovaných časopisů. Do této doby, kdy vznikala moderní fotožurnalistika, spadají také počátky profese obrazového editora – člověka, který vyhledává a vybírá vhodné fotografie.⁶²⁰ Rovněž česká fotografie nastoupila cestu věrného podání skutečnosti a podpory kreativity prostředky vlastní fotografickému médiu. Josef Čapek ve svých textech: „... jako jeden z prvních zmiňuje vliv osobnosti fotografa na výslednou kvalitu fotografie... a předpovídá nástup fotografie jako dominantního komunikačního prostředku“.⁶²¹

Obrazovou dokumentaci osobnosti A. Švehly bylo nutné hledat právě ve společenských obrazových časopisech, protože jak už bylo řečeno, denní tisk byl u nás obecně až do začátku třicátých let 20. století fotograficky ilustrován minimálně. Obrazové časopisy zkoumaného období byly vedle filmu jedním z hlavních zdrojů informací i zábavy. Zaměřovaly se na společenská témata – cestování, módu, sport, kulturu atd., která podporovala tehdejší moderní životní styl. Časopisy se věnovaly i politickému a hospodářskému zpravodajství, z vedoucích představitelů státu ale popularizovaly především prezidenta Masaryka. Nicméně například vládní změny reflektovaly jen některé z nich a jen v několika případech otiskly časopisy snímky z oslav výročí vzniku samostatné republiky.

Ve sledovaných časopisech nebyla obvyklá praxe uvádět autory pod jednotlivými snímky.⁶²² Náš průzkum se soustředil na ilustrované časopisy *Český svět* (čtrnáctideník, vycházel v letech 1904–1929),⁶²³ *Jas* (týdeník Obce sokolské, 1927–1941), *Letem světem* (týdeník, 1926–1939), *Pestrý týden* (1926–1945, nepolitický společenský magazín, který kladl důraz na obrazovou část a kvalitní fotografie, navíc tištěný kvalitním hlubotiskem),⁶²⁴ dále *Rozkvět* (čtrnáctideník, 1908–1931), *Salon* (měsíčník se zaměřením na společnost,

620 Dnes mají práci s fotografiemi v redakcích novin a časopisů většinou na starosti fotoeditoři, kteří po konzultacích s redaktory vybírají ilustrační fotografie k textu. Současní fotoeditoři pracují se stovkami obrázků denně a musí se často (podle druhu média) rychle rozhodovat, který vybrat. Fotoeditoři berou při výběru v úvahu mnoho aspektů od zaměření a frekvence média, zda se jedná o zprávy z domova nebo ze zahraničí, včetně grafického uspořádání tiskoviny.

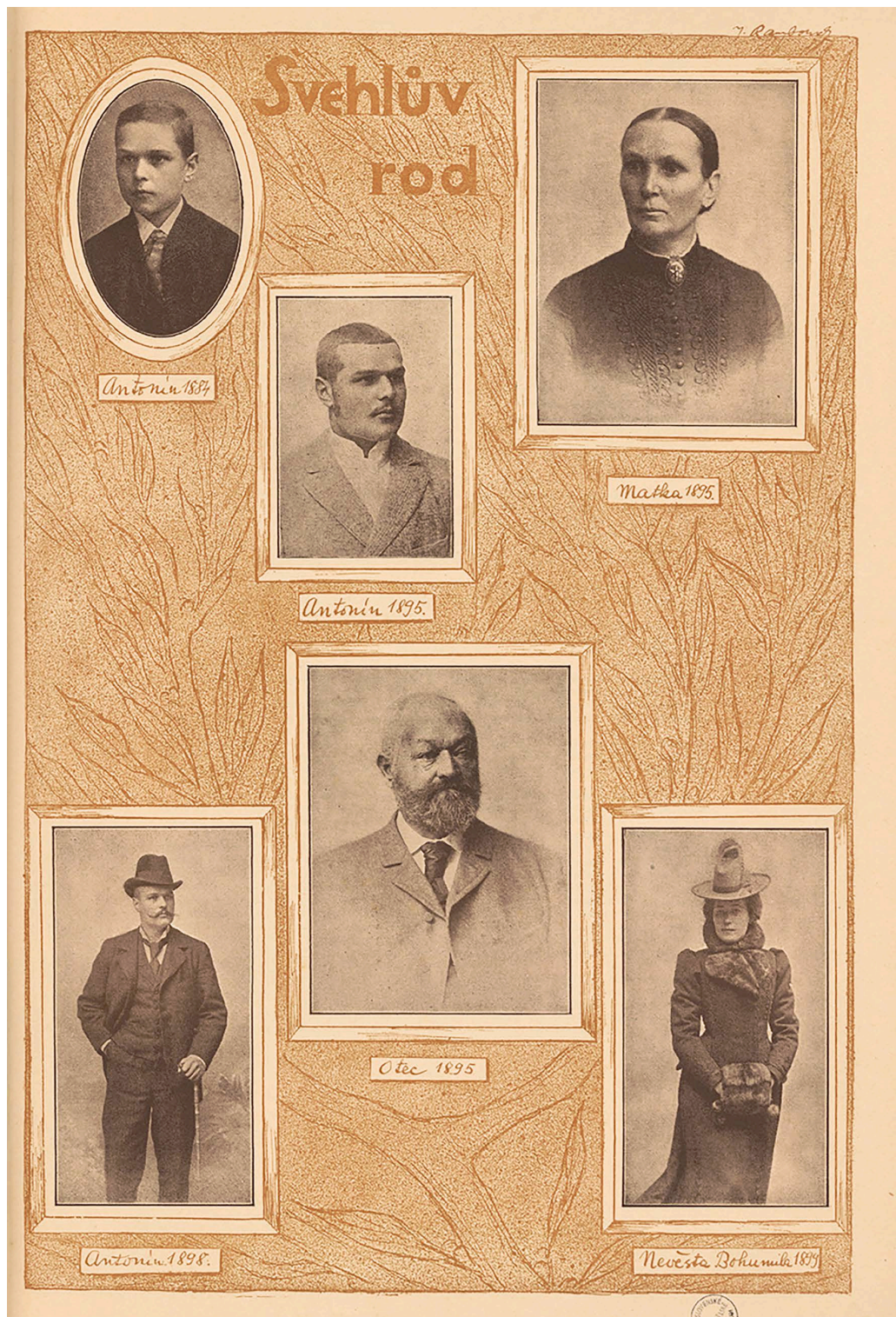
621 LÁBOVÁ, Alena – LÁB, Filip, Podíl obrazových časopisů na rozvoji vizuální kultury první poloviny 20. století, Sborník Národního muzea v Praze Acta Musei Nationalis Pragae – Historia litterarum, 2010, 55, 3–4, s. 19.

622 „Až do počátku třicátých let nebylo obvyklé, že by redakce zaměstnávaly fotografy. Obrazový materiál redakce kupovaly od fotografických ateliérů nebo od tiskových agentur. Pražské ateliéry Langhans, Balzar, Drtikol, Ströminger, Wildt, Foto Ideal, ateliér Dítě, ateliér Jindřich Vaněk a další rozšířily nabídku klasických fotografických služeb o zpravodajství a reportáž, pracovaly buď na objednávku redakcí, nebo jim z vlastní iniciativy dodávaly ateliérové fotografie celebrit, módní či divadelní fotografie nebo snímky architektury či sportu. Koncem dvacátých let se začínají objevovat agentury specializované na obrazové zpravodajství. V roce 1928 vzniká Centropress, polooficiální agentura nepřímo podléhající ministerstvu zahraničí a později tiskovému odboru ministerské rady. O rok později se v rámci Československé tiskové kanceláře vytváří oddělení pro zpravodajství obrázkové (distribuce štočků, celonů a fotografií) a oddělení fotografické (reportáže a ateliérové fotografie).“ LÁBOVÁ, A. – LÁB, F., Podíl obrazových časopisů, c. d., s. 21.

623 Vznik časopisu *Český svět* znamenal změnu ve vnímání fotografie v časopisech, protože se tento titul specializoval na obrazové zpravodajství, na zprostředkování informací pomocí obrazu.

624 *Pestrý týden* jako jediný z časopisů zaměstnával redakčního profesionálního fotografa Bohumila Šťastného. Jeho fotografie byly signovány „Foto Pestrý týden“.

Rod Švehlův, grafické řešení Jan Rambousek. Album Na paměť Antonína Švehly, 1933, list čtvrtý.

sport, divadlo, film, módu a výtvarné umění, 1922–1943), *Světlozor* (týdeník, 1904–1943)⁶²⁵ a nakonec *Pražský ilustrovaný zpravodaj* (1920–1945, společenský nepolitický týdeník, který cílil na lidového čtenáře, se zprávami z politického dění, kultury, vědy a techniky). Vedle ilustrovaných časopisů bylo uveřejňování snímků A. Švehly sledováno v agrárním deníku *Venkov*. Připomeňme, že se A. Švehla v roce 1906 významně podílel na založení tohoto tiskového orgánu agrární strany, protože si uvědomoval sílící vliv médií: „Abychom došli k vytčenému programu, musíme užívati všech prostředků své doby; mezi těmi je v první řadě žurnalistika – velmoc...“⁶²⁶ Deník *Venkov* (1906–1938) měl širší tematický záběr. Zabýval se jak politickými a odbornými zemědělskými tématy, tak i společenskými otázkami. O A. Švehlovi se pochopitelně zmiňoval často, velkou obrazovou přílohu ale uveřejnil až po jeho smrti.

Značná část fotografií publikovaných v tištěných médiích je zahrnuta v publikaci *Antonín Švehla ve fotografii*,⁶²⁷ která vyšla v roce 1938 a jejíž autor Rudolf Halík se stal téhož roku šéfredaktorem deníku *Venkov*. Tato publikace obsahuje široké spektrum snímků, jež postihují celý život Antonína Švehly, od rodinného zázemí přes pracovní život až po pamětní artefakty. V menší míře jsou zastoupeny oficiální portréty, o to víc je zde reportážních snímků z nejrůznějších událostí a aktivit spojených s činností politika a v mnoha případech je na nich Švehla ve společnosti prezidenta Masaryka. V publikaci jsou uveřejněny i snímky soukromějšího charakteru, včetně záběrů ze zahraničních cest. Jedním z důležitých zdrojů pro tuto knihu byl tak pravděpodobně i rodinný archiv, z nějž poskytla snímky dcera, paní Helena Černá. Antonín Švehla údajně před smrtí zlikvidoval svoje vzpomínky a jiné materiály a podle poznámky v závěti případná zbylá memorabilia měla zůstat v rukou manželky, aby byla víceméně nedostupná.⁶²⁸

V kontextu uvedené role a úrovně ilustrovaných časopisů je z dnešního pohledu někdy zvláštní způsob, jakým s vyobrazením významné osobnosti veřejného života redakce časopisů nakládaly. První postřeh, který se nabízí z výsledku pátrání po obrazu A. Švehly v médiích je, že tiskoviny pracovaly s poměrně malým počtem snímků. Podle amerického historika D. Millera se Švehla nerad ocital ve středu zájmu veřejnosti a kontaktu s tiskem se vyhýbal.⁶²⁹

Charakteristika Švehlovy osobnosti, jak ji podávají jeho současníci, tuto situaci v mnohém objasňuje. Například časopis *Salon* u portrétu předsedy píše: „Rembrandtova malířská škola vynalezla malířský efekt, který na dlouhou dobu stal se vůdčím principem: *claire-obscur*, temnosvit, zvláštní seskupení světla a přitímní, v němž náležitě vyniknou hlavní kontury. Nejenom v umění výtvarném, také v politickém hraje *claire-obscur* důležitou úlohu. Politik nesmí příliš často vystupovati do ostrého světla ramp, nesmí být příliš lačen hlučných vavřínů, nesmí chtít být neustále zbožňován jako primadona. Toho si je vědom náš ministerský předseda Antonín Švehla, jehož kabinet právě ukončuje dvouleté vládní období. Málo lidí

625 „Někdy bývá nazýván českou obdobou amerického časopisu *LIFE*. Koncem dvacátých let jej rediguje Karel Čapek, který dbá nejen na jeho literární a novinářskou úroveň, ale i na obrazovou část časopisu.“ LÁBOVÁ, A. – LÁB, F., Podíl obrazových časopisů c. d., s. 22.

626 FRANKENBERGER, O. – KUBÍČEK, J. O., Antonín Švehla v dějinách, c. d., s. 103.

627 HALÍK, Rudolf, Antonín Švehla ve fotografii, Praha 1938.

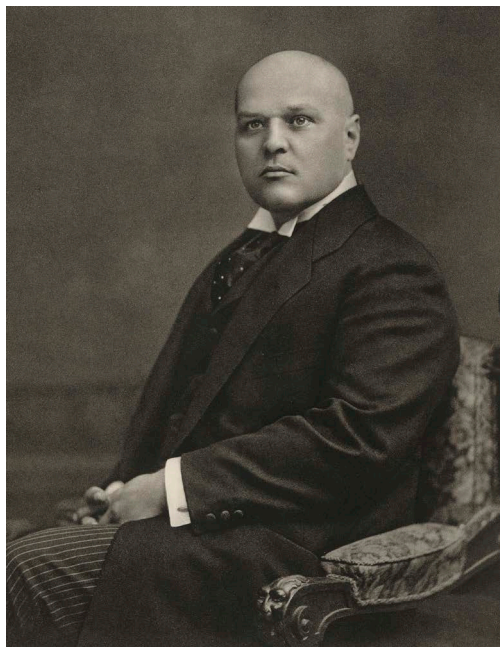
628 VYKOUPIIL, Libor, recenze knihy Evy BROKLOVÉ, Antonín Švehla: tvůrce politického systému, Praha 2017. Dostupné online: <<https://www.youtube.com/watch?v=0gVzxSrX6zE>>[15.01.2023]. Dobový periodický tisk ho-voří jinak – srov. kapitolu „Několik životů Antonína Švehly“.

629 MILLER, Daniel Edward, Antonín Švehla – mistr politických kompromisů, Praha 2001, s. 27.

slyšelo Švehlu řečnit. Jeho neúpornou práci organizační, jeho neúnavnou trpělivost, jeho osobní kouzlo, jímž dovede odzbrojovat nemiřitelné odpůrce, jeho humor a úžasná pracovitost, jež nezná rozdíl mezi nocí a dnem, ani ohledu na vlastní zdraví, jsou známy jen úzkému kruhu: jinak zůstává jeho postava skryta v pološeru.“⁶³⁰

Zajímavým zdrojem popisu Švehlovy osobnosti a vysvětlení nedostatku fotografií je také vyprávění sochaře Bohumila Kafky, který byl v roce 1925 pověřen vytvořením busty ministerského předsedy pro Švehlovu kolej. Autor Dr. Švehlu neznal osobně, neměl prostudované rysy jeho tváře a jeho osobní výrazovost. Věděl ovšem, že je to člověk mimořádně činorodý, který nebude mít čas na dlouhé sezení modelem. „Bylo mně dobře známo, jaký odpor má Švehla k portrétování vůbec, fotografování zvláště, s jakými obtížemi se setkával Tiskový odbor presidia ministerské rady, když šlo o to, aby jeho podobizna byla zaslána do ciziny, nebo upotřebena při nějaké zvláštní příležitosti. Bylo proto podobizen Švehlových, i úředních, kde jest zachycen při státních aktech, velice málo. Při kterési příležitosti, kde bylo fotografické podobizny Švehlovy nezbytně třeba, trvalo to nesmírně dlouho, než se dal u Langhansse fotografovat a bylo i tu třeba užítí jemného násilí. [...] Začal jsem nejprve chodit do kavárny Park-Café, kde každý den ráno ministerský předseda sedával při snídani s poslanci a kde se vyřizovaly leccaké politické záležitosti. Sedával jsem tu a studoval jeho osobitý výraz, tvář, gesta, celý ten živý temperament.“⁶³¹

Portrét A. Švehly, autor: Ateliér Langhans, 1913.
HALÍK, R., Antonín Švehla ve fotografii, Praha 1938.

IV.1.2 Obraz Antonína Švehly v dobových ilustrovaných časopisech

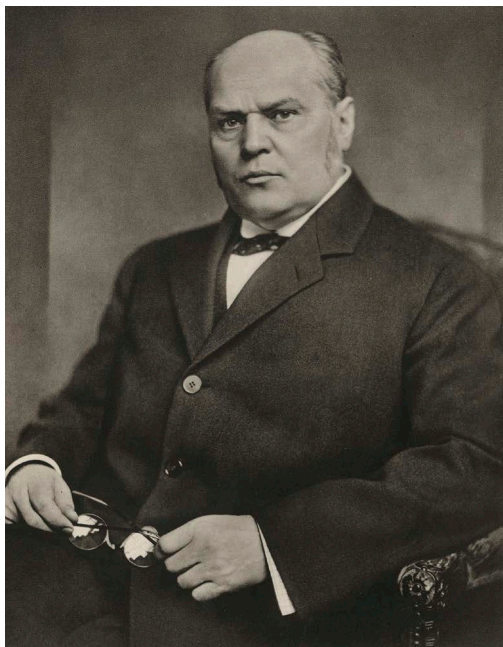
Nejstarší uveřejněné fotografie – Švehla jako chlapec (1884) a mladý muž (1895 a 1888/1889)⁶³² – se objevují až ve vzpomínkové obrazové příloze deníku *Venkov* 31. 12. 1933. Původce se nepodařilo zjistit. Z archivu ateliéru J. F. Langhans v Praze vyplývá, že si někdo nechal v druhé polovině třicátých let zhotovit reprodukce starších snímků, včetně zarámované fotografie Švehly jako chlapce a mladého muže, a pozdějších portrétních fotografií.

Ateliér J. F. Langhans byl významným fotografickým podnikem, v němž se nechávaly portrétovat mimo jiné desítky osobností veřejného a kulturního života. Mezi několika

630 *Salon*, 1924, 3, s. 6.

631 *Pestrý týden*, 47, 16. 2. 1929, s. 15.

632 Různé zdroje uvádějí jiné datum.

Portrét A. Švehly, autor: Ateliér Langhans, 1925.
HALÍK, R., *Antonín Švehla ve fotografii*, Praha 1938.

Portrét A. Švehly, autor: Ateliér Langhans, 1926.
HALÍK, R., *Antonín Švehla ve fotografii*, Praha 1938.

tisíce skleněných desek, které přečkaly fyzickou likvidaci firemního archivu v padesátých letech minulého století,⁶³³ byly naštěstí zachovány i portréty A. Švehly a jeho politických soupeřů, včetně prezidenta Masaryka.

Na základě dochovaných materiálů a otištěných snímků se můžeme pokusit o rekonstrukci Švehlových sezení ve fotografickém ateliéru J. F. Langhans, byť se datování v některých případech rozchází. Portrét z profilu, který se později objevuje v tisku několikrát, je v online archivu Langhans označen jako skleněná deska 16 × 12 cm s datací 1. 10. 1910. Publikace *Antonín Švehla ve fotografii*,⁶³⁴ v níž je uveřejněn výřez tohoto snímku, uvádí rok 1909. Tato fotografie byla použita v roce 1918 jednak v časopisu *Český svět*⁶³⁵ při představení prozatímní vlády v Národním výboru a také v časopisu *Rozkvět*,⁶³⁶ který prezentoval řídicí osobnosti převratu.

Další snímek, s kterým se později v tisku pracuje, zobrazuje A. Švehlu hladce vyholeného, a to včetně hlavy. V archivu ateliéru J. F. Langhans je bez uvedení data, nicméně velice podobný záběr, který víc než pravděpodobně pochází ze stejné návštěvy, datuje publikace⁶³⁷ rokem 1913. Tento portrét je součástí „Tableau členů Národního shromáždění československého“, které uveřejnil časopis *Český svět*⁶³⁸ v roce 1920. Ve stejném čísle se vyskytuje portrét dokonce třikrát, kromě člena Národního shromáždění také v tablu

633 Nalezeny v roce 1998.

634 HALÍK, R., *Antonín Švehla*, c. d., s. 6.

635 *Český svět*, 15, 10, 8. 11. 1918.

636 *Rozkvět*, 1918, XI, 21.

637 HALÍK, R., *Antonín Švehla*, c. d., s. 7.

638 *Český svět*, 16, 32, 15. 4. 1920.

kompletního Národního výboru československého z roku 1918. Pod těmito tably je uveden ateliér J. F. Langhans, který všechny osoby fotografoval a do galerie seskupil. Třetí fotografie je nejspíš další snímek z jedné série portrétů, liší se jen lehkým úsměvem, a je použit při vyobrazení členů vlády (Švehla jako ministr vnitra). Stejnou podobiznu (v době uveřejnění již 9 let starou, která nemohla odpovídat aktuální podobě) reprodukoval také *Pražský ilustrovaný zpravodaj* v roce 1922. I časopis *Svět*⁶³⁹ použil jeden z těchto portrétů, když představoval vládu, resp. „nové ministerstvo republiky československé“ jmenované 7. října 1922. Ještě jednou se k němu vrátil v roce 1925, opět při představení „nového ministerstva“.⁶⁴⁰

Když *Český svět*⁶⁴¹ otiskl v prosinci 1918 galerii členů vlády, použil výřez ze snímku, který je k dispozici v archivu NZM.⁶⁴² Antonín Švehla na této fotografii sedí u bílého sekretáře a v rukou drží brýle. Snímek není ani datován, ani označen autorstvím.

Podle datace ateliéru J. F. Langhans si v listopadu 1922 A. Švehla, již jako předseda vlády, nechal zhotovit sérii oficiálních portrétů. V archivu ateliéru jsou k dispozici čtyři varianty – dvě z profilu a dvě víceméně zřepředu, tedy *en face*, je ale pravděpodobné, že záběrů existovalo víc. V této sérii tvoří pozadí draperie. Model sedí ve vyřezávaném křesle a fotograf nechal A. Švehlu zkoušet různou gestikulaci – gesta zamýšlení: ruka pod bradou, prsty opřené o čelo. Ve zkoumaném tisku bylo zjištěno použití některého z těchto snímků pouze třikrát.⁶⁴³ Další oficiální portréty vznikly pravděpodobně v roce 1924.⁶⁴⁴ Antonín Švehla je opět fotografován v polocelku, přičemž sedí v jiném vyřezávaném křesle a působí velice majestátně. V rukou drží brýle. Použití artefaktů je jeden z triků, jak při fotografování zaměstnat ruce portrétovaného. Předseda vlády se tváří přísně, na jednom ze dvou dostupných záběrů se v podstatě mračí. Publikace tohoto snímku byla dohledána v pěti případech.⁶⁴⁵ Týdeník *Letem světem* tímto portrétem na titulní straně zahájil svoji činnost v roce 1926, kdy prezentoval novou vládu – galerie členů otištěna na straně 3. Deník *Venkov* a týdeník *Jas* ho použily na titulní stranu k oznámení o úmrtí.

Jednoznačně nejoblíbenější, co se týká počtu uveřejnění, je portrét, který pochází snad ze třetího fotografování v ateliéru J. F. Langhans, ale možná byla série snímků zhotovená v roce 1922 obsáhlejší. V jejich online archivu je reprodukce pozitivu datovaná rokem 1937 s poznámkou: „Foto z této série reprodukováno v *Albu reprezentantů*, s. 9.“⁶⁴⁶ Velice podobný snímek je v publikaci *Švehla ve fotografii* datován rokem 1926, další variantu otiskl *Pestrý týden* na titulu, když oznamoval skon bývalého ministerského předsedy. Dokonce sedmkrát se některý z těchto portrétů objevil v deníku *Venkov* jako ilustrace k různým článkům, poprvé to bylo v roce 1923. Fotografie, které se zdají být z jiné samostatné série,

639 *Svět*, 23, 2, 12. 10. 1922.

640 *Svět*, 26, 8, 31. 12. 1925, s. 143.

641 *Český svět*, 15, 14, 6. 12. 1918, autorství fotografické závody J. F. Langhans, Vaněk a jiné.

642 Archivní fond, Národní zemědělské muzeum, fond Zemědělské muzeum, bez inv. čísla.

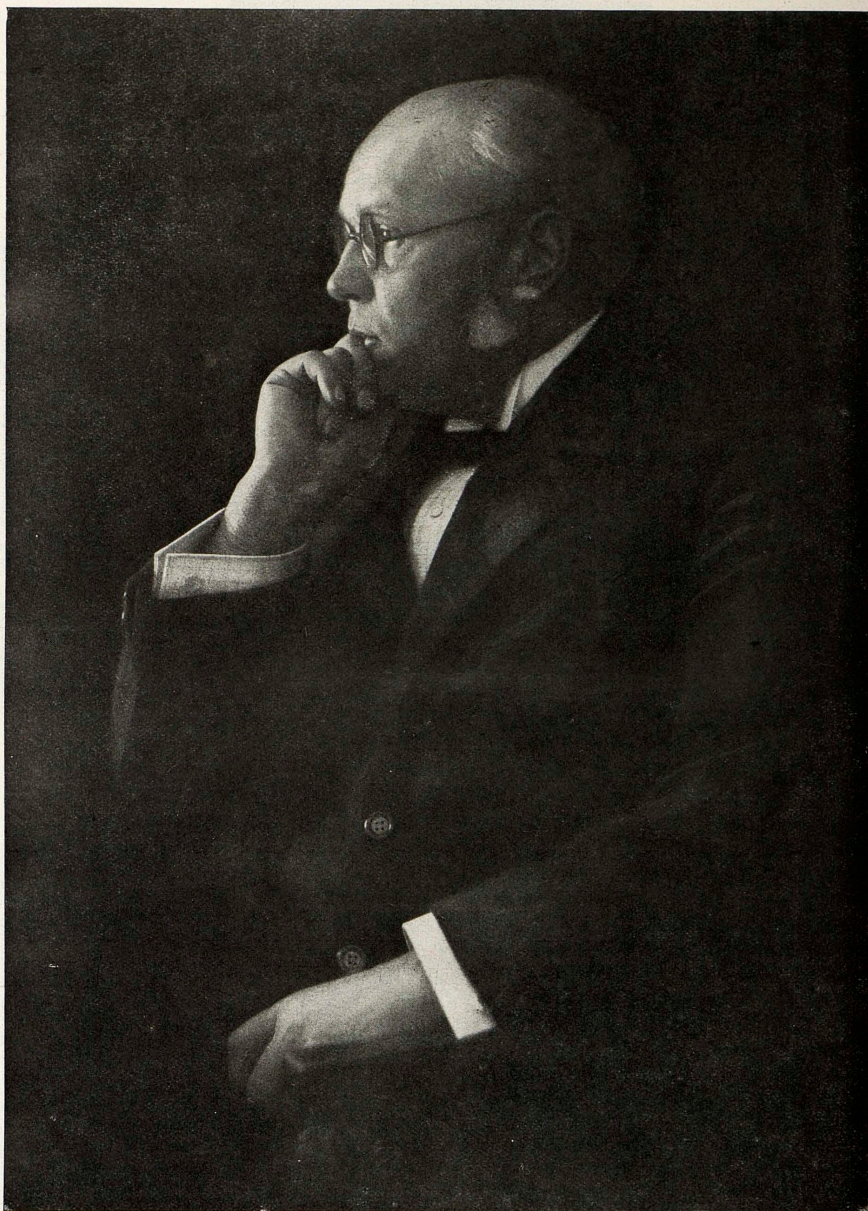
643 *Salon*, 1924, 3, 6; *Český svět*, 24, 26, 22. 3. 1928; *Rozkvět*, 1929, 22, 7.

644 *Archiv Langhans*: 16. 2. 1924.

645 *Letem světem*, 1, 1, 21. 10. 1926; *Rozkvět*, 1928, 21, 44; *Venkov*, 23, 256, 27. 10. 1928; *Venkov*, 28, 291, 13. 12. 1933; *Jas*, 7, 51, 15. 12. 1933.

646 *Album reprezentantů všech oborů veřejného života československého*, Praha 1927.

Ministerský předseda Antonín Švehla.

Rembrandtova malířská škola vynalezla malířský efekt, který na dlouhou dobu stal se vůdčím principem: claire-obscur, temnosvit, zvláštní seskupení světla a přití, v němž náležitě vyniknou hlavní kontury. Nejenom v umění výtvarném, také v politickém hraje claire-obscur důležitou úlohu. Politik nesmí příliš často vystupovati do ostrého světla ramp, nesmí býti příliš lačen hlučných vavříků, nesmí chtíti být neustále zbožňován jako primadonna. Toho je si vědom náš ministerský předseda Antonín Švehla, jehož kabinet právě ukončuje dvouleté vládní období. Málo lidí slyšelo Švehlu řečnit. Jeho neúmornou prací organizační, jeho neúnavnou trpělivostí, jeho osobní kouzlo, jímž dovede odzbrojovat nesmířitelné odpůrce, jeho humor a úžasná pracovitost, jež

nezná rozdílu mezi nocí a dnem, ani ohledu na vlastní zdraví, jsou známy pouze úzkému kruhu; jinak zůstává jeho postava skryta v pološeru. V dějinných obdobích dvě léta jsou malou kapkou v moři, ale v trvání republiky znamenají celou třetinu a to třetinu, vyplněnou neúmornou prací konsolidační, vztahující se na všechny obory státní správy. Švehla není mužem teorií, politika jest mu uměním spravovati rodný statek. V tom zůstává věren svému selskému původu. I ve vlastní straně uplatňoval se především jeho talent organizační a v době válečné rozšířil tuto činnost daleko přes hranice své strany, získáváve velkou zásluhu o sjednocení všech vrstev národa. U něho sbíhaly se také nitky styků se světem zahraničním. Jako člen Národního výboru převzal s dr. Ra-

se od ostatních odlišují zarámováním portrétu (poprsí). Tyto snímky, nebo různé výřezy z nich, kolují také volně po internetu.

Neobvyklé grafické řešení použil časopis *Pražský ilustrovaný zpravodaj* na titulní straně čísla, v němž oznamoval úmrtí Aloise Rašína. Z portrétů Rašína, Švehly a dalších tří politiků byly vystřiženy hlavy a z nich vytvořena kompozice. Podobné grafické řešení zvolil časopis ještě jednou v prosinci 1925, kdy publikoval obdobnou kompozici hlav členů vlády.

Portrétní fotografie politiků nebo úředníků z ateliéru J. F. Langhans byly komerčním masovým produktem. Způsobem osvětlení a práce s modelem spadaly spíše ještě do tradice malířsky pojatých portrétů 19. století a nebyla zde zjevná snaha o individualizaci přístupu k portrétovanému. Vytváření takových tabel/nástěnek bylo obvyklé, konkrétně v NZM je uloženo například tablo zaměstnanců ministerstva zemědělství, a podobným způsobem byly osobnosti prezentovány i v časopisech (členové vlády atp.). Konkrétně politici byli fotografováni v několika víceméně standardizovaných kompozicích – v křesle, u pracovního stolu, s rukou pod bradou, s brýlemi či jiným atributem v ruce.

Ve dvacátých letech 20. století portrétoval osobnosti kulturního a veřejného života vedle ateliéru J. F. Langhans také František Drtikol, který „vyvedl českou fotografii z provincionálních nížin do strmých výšek fotografického umění“.⁶⁴⁷ Jeho přístup byl mnohem více soustředěný na vystižení osobnosti portrétovaného. Zatímco například T. G. Masaryk nebo Edvard Beneš jeho služeb využili, Švehla s největší pravděpodobností nikoliv.

Antonín Švehla se pochopitelně objevuje na oficiálních skupinových fotografiích pořizovaných při příležitosti jmenování nových vlád, např. *Světozor* publikoval 22. 10. 1919 snímek ministerské rady (označený ateliérem J. F. Langhans). Český svět uveřejnil 21. 10. 1926 fotografii třetí Švehlovy vlády při přijetí u prezidenta Masaryka a stejný snímek otiskl ve stejný den i *Světozor*. V časopisech se objevily také snímky z audiencí u prezidenta při různých jiných příležitostech (např. Nový rok 1927), třikrát byl otištěn snímek setkání čtyř předsedů čs. vlád z řad Republikánské strany z roku 1922.⁶⁴⁸ Antonína Švehlu lze najít také na snímcích z oslav 28. října.⁶⁴⁹ V časopise *Český svět* publikoval často svoje momentky ateliér Bruner-Dvořák, v této době již to byl Rudolfův⁶⁵⁰ méně známý bratr Jaroslav. Jaroslav Bruner-Dvořák byl ve dvacátých letech jedním z hradních fotografů, ale není známo, jak se k této pozici dostal a jak získal důvěru prezidenta.⁶⁵¹ Reportáž z volby prezidenta v roce 1927 s autorstvím Bruner-Dvořák se objevila v *Pestrém týdnu*.⁶⁵² Ve *Světozoru*⁶⁵³ z téže akce je jako zdroj fotografií uveden Tiskový odbor ministerské rady a Fotologie. Signaturu „Ateliér Fotologie“ můžeme občas najít

647 BIRGUS, Vladimír – BRANNÝ, Antonín, František Drtikol, Praha 1988, s. 5.

648 Český svět, 19. 10. 1922, Salon, říjen 1922, Letem světem, 12. 11. 1935.

649 Pestrý týden, 1, 1, 2. 11. 1926; Český svět, 23, 6, 4. 11. 1926; Letem světem, 3. 11. 1927.

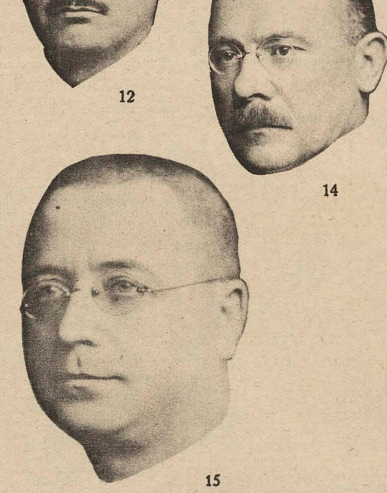
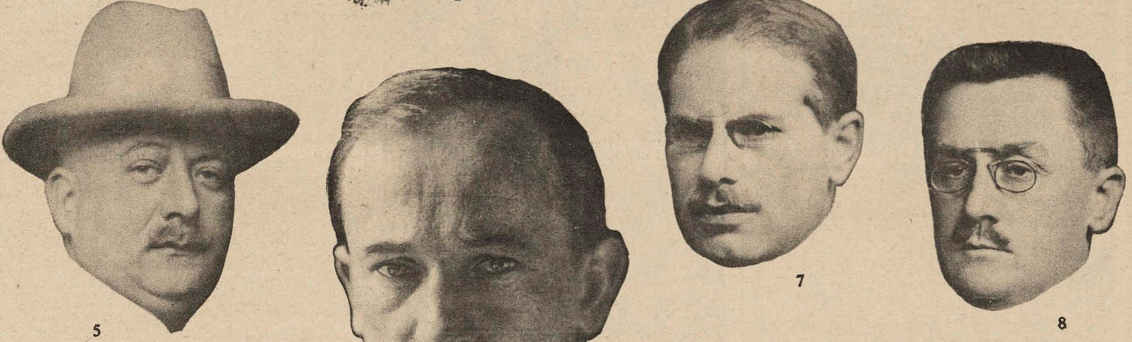
650 Rudolf Bruner-Dvořák (1864–1921) zakladatel ateliéru Bruner-Dvořák, který jako jeden z prvních fotografů pořizoval tzv. momentky – bezprostřední, autentické fotografie).

651 SCHEUFLER, Pavel, Rudolf Bruner-Dvořák, momentní fotograf. Vzpomínka ke stému výročí úmrtí, Historická fotografie, 2022, 21, s. 49.

652 Pestrý týden, 2, 22, 1. 6. 1922.

653 Světozor, 27, 35, 2. 6. 1927.

(Foto J. F. Langhans v Praze.)

Ti, kteří nás vedou.

V popředí zájmů posledních dnů povolebních stojí nová vláda našeho státu, jejíž utvoření činí značné potíže. V době, kdy píšeme tyto řádky, není nová vláda dosud utvořena a po bývalém ministerském předsedovi Švehlovi, který byl původně pověřen jejím sestavením, přistoupil k této těžké práci ministr Šrámek. Koalice předvolební měla být rozšířena o stranu živnostenskou, takže národní československá koalice bývala by byla složena pravděpodobně ze šesti stran: republikánské, lidové, československých socialistů, sociálních demokratů, národních demokratů a živnostníků. Jednání přirozeně nebyla a nejsou jen tak jednoduchá, neboť je nutno najít souhlas šesti stran mnohdy různých politických názorů jak pro vládní program, tak pro obsazení ministerských křesel jednotlivými politiky. Přinášíme obrázky mužů, jichž jména stojí v popředí naší politiky a vládních kombinací, kteří nás vedou — a doufejme, že skutečně až na malé změny povedou i v příští vládě. Jsou to: 1. Posl. Rudolf Bechyně, 2. posl. Rudolf Mlčoch, 3. dr. Karel Engliš, 4. min. předseda Antonín Švehla, 5. dr. Josef Kallay, 6. min. zahr. dr. Ed. Beneš, 7. dr. Lev Winter, 8. dr. Ot. Srdínko, 9. dr. Frant. Nosek, 10. posl. Jiří Stříbrný, 11. inž. Jan Dvořáček, 12. dr. Vladimír Fajnor, 13. předs. zemské správy na Moravě Jan Černý, 14. dr. Milan Hodža, 15. min. Jan Šrámek. Kromě hlav známých politiků vidíme tu inženýra Dvořáčka, vyjednavče všech našich obchodních smluv s cizinou, poslance Mlčocha, předáka strany živnostenské, je tu Slovák dr. Hodža, poslanec prof. dr. Srdínko, dále lidový poslanec dr. Nosek. V kruhu těchto vedoucích osob vystupují též jednotlivci z kruhů mimoparlamentních, jako dr. Engliš, předseda zemské správy pol. na Moravě Černý, znalec slovenského práva dr. Fajnor a konečně dosavadní ministr pro správu Slovenska dr. Kallay. Tito všichni mužové stojí dnes v popředí a zasednou pravděpodobně na ministerská křesla, aby vedli správu našeho státu v zájmu a pro rozvoj čs. národa i vlasti.

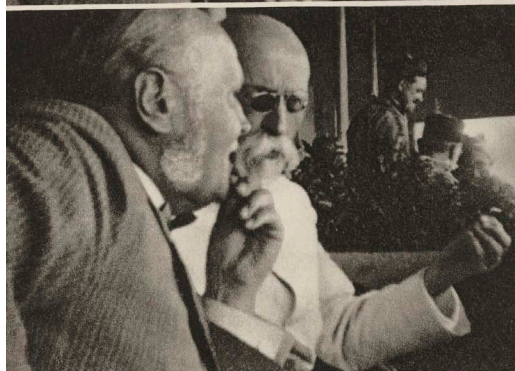
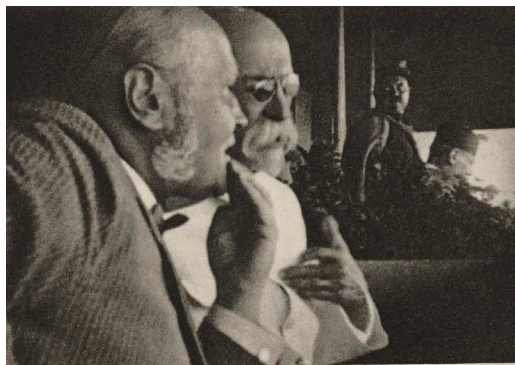
V Praze dne 4. prosince 1925. Maj. tiskárna »Melantrich. Odpovědný redaktor Jan Morávek. — Red. i admin. Praha II., Václavské nám. 42. — Telef. 1464. — Předplácí se v Československu, do Rakouska, Jugoslavia a Polska čtvrtlet. Kč 10.40 i s poštov., v ostatní cizině Kč 28.— čtvrtletně. Nebyla-li admin. výzvola, vyzvána další zasílání časopisu zastaviti, má zato, že členů si přeje, aby »Pražské Ilustrované spravodaje byl mu stále zaslán a předplatné zašle dodatečně. — Příspěvky literární i fotografické se přijímají a použítě honorují. Nepoužitě se vracují, byla-li k zásluce přiložena poštovní známka.

u reportážních snímků, proto ho stručně zmiňme. Ateliér provozoval fotograf Antonín Ferdinand Wanner,⁶⁵⁴ který kolem roku 1920 přesídlil ze Štěchovic do Prahy. „V této době se také stává „dvorním fotografem“ presidenta T. G. Masaryka. Právě z tohoto období jsou známé pohlednice vydávané pod hlavičkou Fotologie, jež zachycují právě T. G. Masaryka při různých příležitostech, sokolské slety a různé jiné významné události.“⁶⁵⁵

Kromě těchto oficiálních akcí časopisy zaznamenávaly působení či události ze života A. Švehly minimálně. Český svět a Světozor⁶⁵⁶ v rubrice „Politické události“ připomenuly notickou a malou fotografií politikovy 50. narozeniny (1923). Ve Světozoru považovali za vhodné použít portrét z roku 1913. Švehlovy 60. narozeniny pak byly zmíněny v časopisech Letem světem a Pestrý týden.⁶⁵⁷ Pestrý týden zvolil fotografii A. Švehly na procházce s manželkou. Z kterého roku pochází, je nejasné, protože velice podobný snímek manželů Švehlových publikoval Pražský ilustrovaný zpravodaj v roce 1925.

Drobnými zprávami informují časopisy také o zdravotním stavu Antonína Švehly.⁶⁵⁸ Švehla jezdil na pravidelné rekonvalescenční pobyty do Karlových Varů, kde probíhaly rovněž pracovní schůzky. T. G. Masaryk vzpomíná: „... jezdil jsem do těchto lázní hlavně kvůli Švehlovi, abychom měli dost času pro politiku a filosofii.“⁶⁵⁹ Ve sledovaných časopisech se snímky z jejich společně stráveného času neobjevují, ale existují.⁶⁶⁰ Naopak

Švehla a Masaryk, Sokolský slet 1926, autor neúveden.
HALÍK, R., Antonín Švehla ve fotografii, Praha 1938.

654 Antonín Ferdinand Wanner (1882–1954). Na adrese Karlovo náměstí č. p. 27 získal byt a zde také otevřel fotoateliér Fotologie s.r.o. (název použit již za jeho působení v Rusku a zřejmě inspirovan působením v československých legiích „Fotografický ateliér ruských legionářů“): Dostupné online: <www.stara-vltava.cz/wanner/> [15.01.2023].

655 Tamtéž.

656 Český svět, 19, 30, 19. 4. 1923, s. 11.; Světozor, 23, 16, 26. 4. 1923, s. 382.

657 Letem světem, 7, 27, 18. 4. 1933; Pestrý týden, 8, 15, 8. 4. 1933, s. 3.

658 Letem světem, 3, 1, 23. 10. 1928; Pestrý týden, 8, 40, 30. 9. 1933.

659 MASARYK, T. G., Spolupráce se Švehlou, Venkov, 28, 301, 24. 12. 1933.

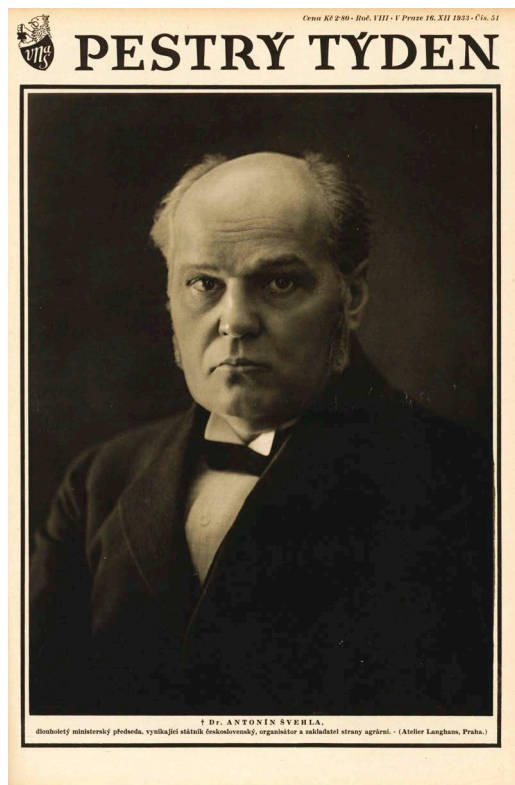
660 KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří uvádějí v publikaci Rozmluvy s Antonínem Švehlou a o Švehlovi pod takovým snímkem na s. 159 jako zdroj SOA Karlovy Vary. Dále v publikaci: HALÍK, R., Antonín Švehla, c. d., s. 15.

Švehla navštěvoval T. G. Masaryka v letním sídle československých prezidentů v Topolčiankách, jak je zachyceno například na snímku neformální porady uveřejněném v *Pestrém týdnu* v roce 1928.⁶⁶¹

Obrazové časopisy reflektovaly úmrtí Antonína Švehly 12. prosince 1933 a následný pohřeb této významné osobnosti české politické scény. *Letem světem* a *Světlozor*⁶⁶² otiskly snímky z pohřbu. *Pestrý týden* uveřejnil vlastní reportážní snímky z pohřebního průvodu a především titulní stranu s portrétem Antonína Švehly.⁶⁶³ Pochopitelně největší pozornost věnoval skonu svého zakladatele a předsedy strany deník *Venkov*. Kromě každodenních drobnějších zpráv přinesl tři velké obrazové přílohy. Dne 17. prosince to byly hlavně snímky Švehly politika a státníka. Příloha z 24. prosince obsahovala mimo jiné reportáž z pohřbu a poslední z 31. prosince se věnovala Švehlově rodině a posledním letům života. Obrazovou vzpomínkovou přílohu otiskl *Venkov* také k 1. výročí úmrtí.

V roce 1933 společně připravili Zdeněk Schmoranz⁶⁶⁴ a Jan Rambousek⁶⁶⁵ album *Na paměť Antonína Švehly*. Obsahovalo osm obrazových a osm textových listů upravených k případnému zarámování. Obrazové listy zahrnují kompozice ze známých fotografií, jež jsou orámované obilnými klasy. List týkající se rodiny byl otištěn také 31. 12. ve zmíněné příloze *Venkova*, kde byl doplněn o dvě další kompozice ve stejné grafické úpravě, které naopak nejsou zastoupeny v albu.

V následujících letech obrazové časopisy osobnost Antonína Švehly ještě několikrát připomenuly. *Pestrý týden* použil k 5. výročí úmrtí mimo jiné například do té doby pravděpodobně nepublikovaný snímek z právě vycházející publikace *Švehla ve fotografii*⁶⁶⁶ – rozesmátý portrét, s popiskem „*Za pět let se svět změnil a my v něm. Nezměnily se ani o vlas hodnoty Antonína Švehly, velkého českého státníka*“.⁶⁶⁷ Časopis *Letem světem* vytvořil dvoustranu k 19. výročí samostatné republiky, kde připomenul členy Národního

Portrét A. Švehly, autor: Ateliér Langhans, asi 1926.
Pestrý týden, 1933, 8, 51, 16. 12. 1933.
Reprodukcí poskytl Národní knihovna.

661 *Pestrý týden*, 9, 9, 3. 3. 1928, s. 3.

662 *Letem světem*, 8, 10, 19. 12. 1933; *Světlozor*, 33, 51, 21. 12. 1933.

663 *Pestrý týden*, 8, 51, 16. 12. 1933.

664 Spisovatel, novinář Zdeněk Schmoranz (1896–1942), pracoval mj. v ČTK a v Tiskovém odboru předsednictva vlády.

665 Výtvarník Jan Rambousek (1895–1976), věnoval se knižní grafice, pracoval také jako kreslíř a žurnalista v novinách.

666 HALÍK, R., Antonín Švehla, c. d.

667 *Pestrý týden*, 13, 51, 17. 12. 1938, s. 3.

výboru a otiskl fotografie katafalků s ostatky významných státníků – Masaryka, Švehly a Štefánika.⁶⁶⁸

O životě a kariéře Antonína Švehly získáme pouze prostřednictvím fotografie poměrně omezenou představu. Když v roce 1938 vyšla kniha *Švehla ve fotografii*, vytvořil v ní šéfredaktor *Venkov* Rudolf Halík vlastně rekapitulaci Švehlova obrazu v dobovém tisku. Protože se mu ale publikaci podařilo obohatit také o neformální a rodinné snímky, dostává tento obraz přece jen plastičtější obrysy. Mnoho ze zařazených záběrů se v tisku do té doby neobjevilo, naopak řadu z nich použil deník *Venkov*, který měl jako stranický orgán nejlepší přístup k fotografické dokumentaci života svého stranického předsedy, ale učinil tak až po jeho smrti.

Sledované obrazové časopisy disponovaly relativně malou škálou snímků Antonína Švehly a ve zkoumaném období je tak reflexe aktivního politického působení i konce kariéry a úmrtí oceňovaného politika rozsahem celkem skromná. Zejména oficiální portrétní snímky se v časopisech opakovaly a ukazovaly někdy i zcela neaktuální podobu politika. Jedním z důvodů byl zřejmě Švehlův odtažitý přístup k veřejné sebe prezentaci a s tím spojená kontrola nad uveřejňovanými materiály. Nezanedbatelná je rovněž skutečnost, že denní tisk obrazové zpravodajství víceméně neobsahoval a pro společenské časopisy byly politické události a jejich představitelé jen jedním z mnoha témat. Ve frekvenci obrazových zpráv nemohl Antonín Švehla konkurovat populárnímu prezidentovi T. G. Masarykovi, na nějž byla mediální pozornost upřena především. Nicméně řada z publikovaných snímků je zachycuje při nejrůznějších událostech společně, díky čemuž se rozšířila škála příležitostí objevovat i podobu Antonína Švehly.

---

668 *Letem světem*, 12, 3, 26. 10. 1937, s. 4–5.

IV.2 ANTONÍN ŠVEHLA V DOBOVÉM ČESKÉM HUMORU, SATIŘE A KARIKATUŘE⁶⁶⁹

Reflexe Antonína Švehly jako profilující osobnosti prvorepublikové politické scény a „selského vůdce“ bývá často spojována s až idealizovaným obrazem konstruovaným mateřskou agrární stranou a jejími médii, nemluvě o „kultu“ Švehlovy osobnosti pěstovaném po jeho smrti. Předkládaná kapitola usiluje o pohled na Švehlu tak trochu z opačného břehu, prostřednictvím specifických uměleckých žánrů – satiry (humoru) a karikatury. Staví na skutečnosti, že uvedené žánry měly v českých zemích dlouhou tradici, od přelomu 19. a 20. století se těšily nesporné, ba dokonce rostoucí oblibě.⁶⁷⁰ V někdejší žurnalistické praxi tvořily satiricky laděné útvary, texty, básně, epigramy, anekdoty/vtipy, parodie, aforismy, frašky a humorné kresby / karikatury⁶⁷¹ frekventovaně využívané vyjadřovací prostředky pro komentář politického dění. Jednalo se o cosi systematicky pěstovaného, populárního, o něco, na čem se podílela řada v dané době prestižních žurnalistů, literátů a výtvarníků. V reakci na aktuální politickou situaci pronikaly prostřednictvím satiry (humoru) a karikatury do veřejného prostoru „bez obalu“ položené myšlenky a obrazy s cílem vyvolat polemiku a formovat veřejné mínění a postoje ke konkrétním tématům a aktérům. Obsah sdělení byl přitom pečlivě vypočítán na předpokládanou mentalitu příjemce, čímž lze uvedené žánry vnímat nejen jako nástroje

669 Příspěvek vznikl v rámci programu Cooperatio poskytovaného Univerzitou Karlovou, vědní oblast X, řešeného na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

670 K humoru, satiri i karikatuře v české společnosti viz PYTLÍK, Radko, Český kreslený humor XX. století, Praha 1988, s. 20–29. K politické satiri MOCNÁ, Dagmar, Cesty a rozcestí politické satiry, in: Proudý české umělecké tvorby 19. století. Smích v umění, Praha 1991, s. 80–87; KOŘALKA, Jiří, Národní stereotypy v české a německé politické karikatuře, in: tamtéž, Praha 1991, s. 63–70; KARLÍČEK, Petr, Napínávací doba. Politické karikatury (a satira) Čechů, Slováků a českých Němců (1933–1953), Praha 2018; KARLÍČEK, Petr, Politická karikatura v československém denním tisku leden–březen 1948, in: Němci v českých zemích/Die Deutschen in den böhmischen Ländern, Zprávy Společnosti pro dějiny Němců v Čechách/Mitteilungen der Gesellschaft für die Geschichte der Deutschen in Böhmen, 2007, VI., s. 7–11.

671 Humorná kresba vyvolává smích a pobavení, karikatura směřuje pobavením k hlubšímu zamyšlení a ideovému smyslu. Přejít mezi uvedenými útvary není vždy ostrý. Blíže k rozdílu viz BIDLO, František – THIELE, Vladimír (usp.), Bidlova čítanka, Praha 1957, s. 38–40. Ke karikatuře jako specifickému uměleckému žánru viz HOFFMEISTER, Adolf, Sto let české karikatury, edice České dějiny, sv. 12, Praha 1955; CHROBÁK, Ondřej – WINTER, Tomáš (ed.), V okovech smíchu. Karikatura a české umění 1900–1950, Praha 2006; KARLÍČEK, P., Napínávací doba, c. d., s. 11–31.

ovlivňování společenského diskurzu, nýbrž také jako svébytné nositele dobových mentalitních stereotypů české společnosti.⁶⁷²

Obsahová analýza je založena na souboru satirických komentářů a kreseb/karikatur vztahujících se k osobnosti Antonína Švehly z let 1911–1929 (1933). Nejstarším dohledaným výskytem v souboru je karikatura Karla Stroffa⁶⁷³ otištěná v červnu 1911 v sociálnědemokratickém časopise *Kopřivy*⁶⁷⁴, která si bere na mušku vnitřní poměry v agrární straně, přičemž z morálního hlediska hází jak „Práškovce“, tak „Švehlovce“ do jednoho pomyslného „zkaženého“ pytle.⁶⁷⁵ Právě humoristické a satirické časopisy na sklonku rakousko-uherské éry i v období první republiky tvořily stěžejní platformu pro vyjádření humoru (vtipu) a sarkasmu a oblíbené čtivo širších vrstev obyvatelstva. Výtvarně na nich bohatě participovali kreslíři-karikaturisté, přičemž Antonín Švehla se stal opakovaným námětem např. pro Zdeňka Kratochvíla,⁶⁷⁶ Josefa Rohana,⁶⁷⁷ Otakara Mrkvičku⁶⁷⁸ či Štefana Bednára.⁶⁷⁹ Pro účely analýzy byly z plejády českých humoristických a satirických časopisů vedle zmíněných *Kopřiv* v delších časových řadách vytěženy *Humoristické listy*,⁶⁸⁰ brněnský sociálnědemokratický satirický měsíčník *Rašple*,⁶⁸¹ brněnský satirický týdeník lidového ražení *Komár* (nakl. Alois Grünwald) a satirický studentský časopis *Trn*.⁶⁸² Výběrově (s ohledem na stav digitalizace a dostupnost) analýza pracuje s týdeníkem *Nebojsa*, vydávaným v letech 1918–1920 Josefem Čapkem; čtrnáctideníkem *Dobry den* tiskového a vydavatelského družstva legionářů; *Sršatcem* vydávaným Československou sociálně demokratickou stranou a posléze Komunistickou stranou Československa (pod redakcí Jaroslava Seiferta); a čtrnáctideníkem *Švanda dudák* nakladatelství F. Topiče.⁶⁸³

Relativně významné zastoupení v analyzovaném souboru má vedle humoristických časopisů brněnský deník *Lidové noviny*. Patřil vůbec k prvním deníkům v Československu

672 Ke vztahu médií a politiky viz JIRÁK, Jan – KÖPPELOVÁ, Barbara, *Masová média*, Praha 2015, s. 324–333. K výzkumu tematické agendy médií a kvantitativní obsahové analýzy viz TRAMPOTA, Tomáš – VOJTĚCHOVSKÁ, Martina, *Metody výzkumu médií*, Praha 2010, s. 99–115.

673 Karel Stroff (1881–1929), malíř, ilustrátor, karikaturista.

674 *Kopřivy* vycházely v periodicitě týdeník/čtrnáctideník v letech 1909–1931. Do roku 1920 byly vydávány tiskovým výborem Československé/Československé sociálně demokratické strany dělnické, od roku 1921 v režii Antonína Svěčeného (1871–1941), vydavatele a sociálnědemokratického politika, poslance Revolučního národního shromáždění a senátora Národního shromáždění republiky Československé (dále jen NSRČ) za sociální demokracii. Po roce 1928 převzala vydávání časopisu Lidová knihtiskárna A. Němec a spol.

675 STROFF, K., *Rozdíl mezi agrárníky*, *Kopřivy*, III., 12, 8. 6. 1911, s. 12.

676 Zdeněk Kratochvíl (1883–1961), český kreslíř, karikaturista, ilustrátor, profesor Vysoké školy umělecko-průmyslové v Praze. Přispíval např. do *Šibeniček*, *Kopřiv*, *Světozoru*, *Dobrého dne*, *Lidových novin* ad.

677 Josef Rohan (1896–1964), malíř, kreslíř, básník, autor karikatur např. v *Kopřivách*.

678 Otakar Mrkvička (1898–1957), český malíř, kreslíř, karikaturista, člen Devětsílu. Přispíval např. do *Sršatce*, *Lidových novin*, *Dikobrazu*.

679 Štefan Bednár (1909–1976), slovenský malíř, grafik, ilustrátor. Karikaturami přispíval např. do *Kopřiv*.

680 *Humoristické listy* patřily k nejstarším a nejrozšířenějším humoristickým časopisům v českých zemích. Vycházely v letech 1858–1941 převážně jako týdeník. Jako majitel a vydavatel figuroval v analyzovaném období J. R. Vilímek ml. K periodiku zevrubně OPELÍK, Jiří – FORST, Vladimír – MERHAUT, Luboš (eds.), *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*, sv. 2, H–J, Praha 1993, s. 360–362.

681 Brněnský měsíčník *Rašple* vycházel od roku 1890 nákladem Františka Patočky, od 1919 Jana Filipinského (1859–1936), poslance Revolučního národního shromáždění a senátora NSRČ za sociální demokracii. Zanikl sloučením s časopisem *Kopřivy*.

682 *Trn* vycházel jako neveřejný studentský časopis od roku 1922, v letech 1924–1928 pak nákladem B. Pschürera.

683 *Charakteristika předválečných a meziválečných satirických a humoristických listů* viz CHROBÁK, O. – WINTER, T. (ed.), *V okovech smíchu*, c. d., s. 98–110.

nabízejícím politickou karikaturu.⁶⁸⁴ Pro zkoumané téma má vysokou výpovědní hodnotu jeho rubrika „Týdenní rozhlásek“, jež byla počínaje únorem roku 1926 součástí sobotního odpoledního vydání. Jednalo se o satiricky laděnou, odlehčenou, ve své podstatě však hluboce obeznanou veršovanou kroniku, ohlédnutí za kulturním a politickým děním uplynulého týdne, které se svým charakterem blížilo kabaretnímu popěvku.⁶⁸⁵ Autorem textu pražské části rubriky byl Eduard Bass,⁶⁸⁶ který tak navazoval na satirický týdeník *Letáky* (1917/1918–1918/1919), výjimečně ho v této činnosti (v době dovolené či nemoci) zastupovali jeho kolegové, např. Karel Čapek.⁶⁸⁷ Trefné glosy byly povětšinou doprovázeny kresbami Otakara Mrkvičky a Eduarda Milény.⁶⁸⁸ Rubrika byla pro účely analýzy systematicky vytěžena do roku 1929, kdy se Švehla již stahuje z politické scény a žurnalisté, literáti i výtvarníci od kritických či zesměšňujících ataků na těžce nemocného politika/státníka v podstatě upouštějí.

Zvláštní kategorii v souboru představují anekdoty/vtipy s politickou tematikou, které se objevují jednotlivě v tisku a také v knižních celcích. Pod názvem *Hrozinky z národní bábovky. Sedmdesát pět anekdot o m. p. [ministerském předsedovi] Antonínu Švehlovi a jiných velíkánech* bylo v roce 1925 publikováno 21 anekdot jen ke Švehlovi. Autor

Antonín Švehla od Františka Bidla se symbolem čtyřlístku v klopě. *HERBEN, I. (ed.), Ministři a poslanci v anekdotách, Praha 1933, s. 11.*

684 Lidové noviny, založené v roce 1893 novinářem a politikem Adolfem Stránským, vynikaly ve své době vysokou novinářskou úrovní. Politicky nezávislý list byl progresivní, co se týká práce s obrazem, fotografií i kresbou. Mezi příspěvateli a redaktory patřili mezi světovými válkami např. bratři Čapkové, Eduard Bass, Karel Poláček, Jiří Hejda, Edvard Valenta ad.

685 Ke genezi vzniku a charakteru této rubriky viz MRKVIČKA, Otakar, Eduard Bass – rozhláskář, in: BASS, Eduard, *Rozhlásky*, Praha 1957, s. 359–366; PYTLÍK, Radko, Úvodní slovo, in: ČAPEK, Karel, *Droby pod stolem doby*, Praha 1975, s. 5–7; HALÍK, Miroslav, Doslov, in: tamtéž, s. 77–83.

686 Eduard Bass (1888–1946), český spisovatel, novinář, fejetonista. V letech 1920–1942 působil jako redaktor Lidových novin, v období 1933–1938 byl jejich šéfredaktorem.

687 MRKVIČKA, O., Eduard Bass, c. d.

688 Eduard Milén (1891–1976), český malíř, grafik, ilustrátor, scénograf. Mezi světovými válkami působil jako výtvarný redaktor Lidových novin.

sbírky – Josef Stivín (pod pseudonymem YES)⁶⁸⁹ – přitom v úvodu vysvětlil, že se nejedná o anekdoty jím smyšlené, nýbrž autentické, čímž akcentoval jejich dokumentární hodnotu.⁶⁹⁰ Do analyzovaného souboru byla dále zahrnuta sbírka *Ministerští poslanci v anekdotách* (1933), která se částečně kryje se souborem z roku 1925. Obsahuje celkem 20 anekdot ke Švehlovi, z toho v sedmi případech se jedná o variace anekdot Stivínovy sbírky, 13 je nových.⁶⁹¹ Skutečnost, že se některé anekdoty podařilo dohledat v různých verzích i zdrojích, svědčí o tom, že žerty o politice a politicích v širším vědomí české společnosti skutečně „žily“. Příkladem může být návštěva Švehlova budoucího zetě v Kolovratském paláci, když přišel požádat o ruku jeho dcery. Ve Švehlově reakci se projevil jemu příznačný odpor ke zbytečnému protahování jednání, jakož i formalitám: „Človče, což pak vy jste se pořád ještě s tou holkou neoženil?“ Anekdota byla otištěna v časopise *Komár*, následně publikována knižně (sbírka 1925 i 1933) a její verze nakonec pronikla i do vzpomínek moravského katolického politika Mořice Hrubana.⁶⁹²

Tab. 1: Švehla jako předmět satiry a humoru (analyzovaný vzorek z hlediska formy)

Forma	Počet
Veršovaný satirický útvar (epigram/báseň/píseň/popěvek)	46
Anekdota/vtip	Humoristický a satirický tisk: 15 Knižní soubory: 41
Prozaický literární útvar (noticka, hádanka, komentář, povídka, hra, jazykolam)	20
Týdenní rozhlášek v <i>Lidových novinách</i>	18
Humorná kresba/karikatura (samostatná)	37
Komiks/strip	4
Celkem	181

Kopřivý (1900–1927/8, s vyj. 1924); Humoristické listy (1900–1935, s vyj. 1914); Komár (1925–1928); Rašple (1907–1910, 1914–1922, 1924); Sršatec (1922); Nebojsa (1918–1920); Trn (1925–1928); Dobrý den (1927–1929); Švanda dudák (1924); Lidové noviny (Týdenní rozhlášek 1926–1929); YES (ed.), Hrozinky z národní bábovky, Praha 1925; HERBEN, Ivan (ed.), Ministři a poslanci v anekdotách, Praha 1933, Veselá mysl, sv. 5.

Soubor satiricky laděných komentářů a karikatur o Švehlovi čítající 181 položek pochopitelně zůstává neuzavřeným. V případě jmenovaných humoristických listů se nepodařilo zajistit kompletní časové řady (těžiště souboru se nachází v letech 1918–1929, tedy v době Švehlova výkonu státnických funkcí)⁶⁹³ a některé další humoristické listy zůstaly

689 Josef Stivín (1879–1941), básník, spisovatel, novinář, sociálnědemokratický politik, poslanec Revolučního národního shromáždění a NSRČ.

690 YES (ed.), *Hrozinky z národní bábovky*: sedmdesát pět anekdot o m. p. Antonínu Švehlovi a jiných velikánech, Praha 1925, s. [2]. K autorství publikace viz TAUŠ, Karel, *Slovník cizích slov, zkratek, novinářských šifer, pseudonymů a časopisů pro čtenáře novin*, Blansko 1946, s. 701.

691 HERBEN, Ivan (ed.), *Ministři a poslanci v anekdotách: Švehla-Kramář-Beneš-Šrámek-Bradáč-Meissner-Štefánek-Kroiher-Adolf Stránský a mnoho jiných*, Praha 1933, *Veselá mysl*, sv. 5.

692 *Náměly u Švehlů*, *Komár*, 43, 17. 10. 1925, s. 15; YES (ed.), *Hrozinky*, c. d., s. 10; HERBEN, I. (ed.), *Ministři a poslanci*, c. d., s. 6–7; *Z časů nedlouho zašlých. Vzpomínky Dr. Mořice Hrubana*, zpracoval DRÁBEK, Jan, Řím – Los Angeles 1967, s. 223.

693 Z celkového počtu 140 dohledaných položek, které pochází z tisku (satirických a humoristických časopisů a *Lidových novin*), obsahuje soubor 29 z doby, kdy byl Švehla ministrem vnitra (14. 11. 1918 – 15. 9. 1920); 57

zcela stranou. Lze předpokládat, že početní rozšíření souboru by přinesl systematický výzkum politického denního tisku, který odlehčené formy komentářů a humorných kreseb/karikatur postupně zařazoval do svého pravidelného repertoáru. I tak lze soubor považovat za dostatečně rozsáhlý a pestrý, aby dovolil formulovat zobecňující teze a zprostředkovat porozumění Švehlovi, resp. jeho reflexi nesenou zkoumanými uměleckými žánry.

Satira, karikatura, fraška, parodie, anekdota a s nimi spjaté útvary disponují pestrou paletou výrazových možností. Pracují s nadsázkou, humorem, kontrasty, ironií, hravostí (používají hříčky i mystifikace), útočí i brání, využívají zkratky, zlehčují i zveličují, polemizují, vysmívají se a glosují. Ve svém vyznění se pohybují v širokém rozpětí od útočné, jízlivé, nemilosrdné a dehonestující kritiky na straně jedné až k jemné ironii a úsměvu, jež nutí diváka k zamyšlení, ba u něj mohou vyvolávat sympatie a porozumění.⁶⁹⁴ Cílem textu je na základě obsahové analýzy zprostředkovat obraz Antonína Švehly, tak jak je konstruován v dobových satirických a humoristicky laděných textech a kresbách/karikaturách. Klade si otázku, v jaké roli/rolích a kontextu se v nich Švehla obvykle vyskytuje, na jakých atributech či charakteristikách Švehly satira staví, a především potom, jak zkoumané umělecké žánry hodnotí Švehlův výkon – do jaké míry přispívají k pozitivnímu či naopak negativnímu obrazu Švehly ve veřejném prostoru.

IV.2.1 Antonín Švehla – politik a státník

Satira (humor) a karikatura přistupují ke Švehlovi jako k významnému politikovi a státníkovi. V nadpoloviční většině případů zkoumaného souboru (ve 102 případech, tj. 56,4 %) lze jeho roli charakterizovat jako pozici „moci“ vyjádřenou skrze formální či neformální funkce v politickém systému (ministr vnitra, ministerský předseda, člen Pětky, poslanec, předseda strany). Švehla je vykreslován jako někdo, kdo rozhoduje, řídí, disponuje autoritou, koho ostatní poslouchají. Švehlova rozhodného vedení si již v roce 1919 například všímá verš v *Kopřivách*: „*Ministra máme vnitra, ten jde na všechno zchytra. Bud' rád, Vašku, Svatopluku, že má Švehla silnou ruku.*“⁶⁹⁵ V básni Josefa Kudly (bližší údaje o autorovi se nepodařilo dohledat) uveřejněné v *Komárovi* v roce 1926 je Švehla Švehlou „bojujícím“: „*Švehla v masce zápasníka, protlačil se kupředu: Já i divokého býka pokrotiti dovedu.*“⁶⁹⁶ V dobových anekdotách je Švehla přirovnáván k pevnosti, což invokuje jeho schopnost odolávat tlakům.⁶⁹⁷

V pozitivním kontextu je Švehlova autorita vnímána jako obrana, prevence proti chaosu. Švehla je pevným bodem ve značně fluidním politickém prostředí, schopným udržovat nadhled a zdravý odstup od malicherných politických pútek a tahanic. Tak vyznívá Bassův rozhlásek v *Lidových novinách* z roku 1926 zachycující zmatek v poslanecké sněmovně vyvolaný německým křesťanským sociálem Robertem Mayr-Hartingem

výskytů připadá na 1. a 2. Švehlovu vládu (7. 10. 1922 – 18. 3. 1926), 32 výskytů na 3. Švehlovu vládu (12. 10. 1926 – 1. 2. 1929), 14 výskytů připadá na období mezi státníckými funkcemi a pouhých osm explicitních zmínek ke Švehlovi se podařilo dohledat před rokem 1918.

694 MOCNÁ, D., *Cesty a rozcestí*, c. d., s. 80–87.

695 Enrico, *Švehlova silná ruka*, *Kopřivy*, XI., 4, 23. 1. 1919, s. 2.

696 Josef Kudla, *Sen noci popeleční*, *Komár*, 8, 20. 2. 1926, s. 5.

697 *Pevnost*, *Kopřivy*, XVI., 14, 4. 7. 1923, s. 222.

Výsek z karikatury zobrazující československou vládu v roce 1928 jako lyžaře pod Švehlovým vedením; na chvostu právě „odpadává“ Karel Engliš. *Naši na mezinárodních závodech ve Svatém Mořici, Komár, 1928, 8, 25. 2. 1928, s. 13.*

(je vyobrazen jako figurka na péru vyskakující z krabičky).⁶⁹⁸ Švehla stojí stoicky opodál s rukama za zády a s příznačným klidem přihlíží mele mezi poslanci.⁶⁹⁹ Pozice Švehly jako muže „nahore“, s rozhodujícím vlivem, nemusí vždy vyvolávat příznivý dojem. V negativní konotaci se Švehla stává někým, kdo „diktuje“, jedná soliterně, „bez ohledu na ostatní“, ba je autoritářem.

Výtvarné ztvárnění Antonína Švehly v roli „hybatele“ dění je velmi barvité. Můžeme ho vidět sedícího na trůně s žezlem v ruce,⁷⁰⁰ jako kazatele,⁷⁰¹ buldoka,⁷⁰² nebo jako vozku kočujícího spřežení s koňmi, kdy koně představují jednotlivé politické strany a Švehla je tím, kdo je kočuje.⁷⁰³ Poslední uvedený motiv se v satirickém tisku objevuje opakovaně, mj. i proto, že do obrazu současně zapojuje Švehlovu vazbu na venkovské prostředí (Antonín Švehla – sedlák, viz níže). Dobová karikatura a satira také instrumentálně pracují s velikostí. Ostatní účastníci dění jsou v kontrastu ke Švehlovi zobrazeni jako trpaslíci, kteří působí bezbranně, případně k němu vzhlížejí.⁷⁰⁴ Na fiktivní výstavě kaktusů

698 Robert Mayr-Harting (1879–1948), českoněmecký právník, pedagog, poslanec NSRČ za Deutsche Christlichsoziale Volkspartei. V roce 1926 vstoupil do Švehlovy vlády ve funkci ministra spravedlnosti.

699 Týdenní rozhlasek, Lidové noviny, 34, 524, 16. 10. 1926, odpolední vydání, s. [1].

700 Týdenní rozhlasek, Lidové noviny, 34, 80, 13. 2. 1926, odpolední vydání, s. [1].

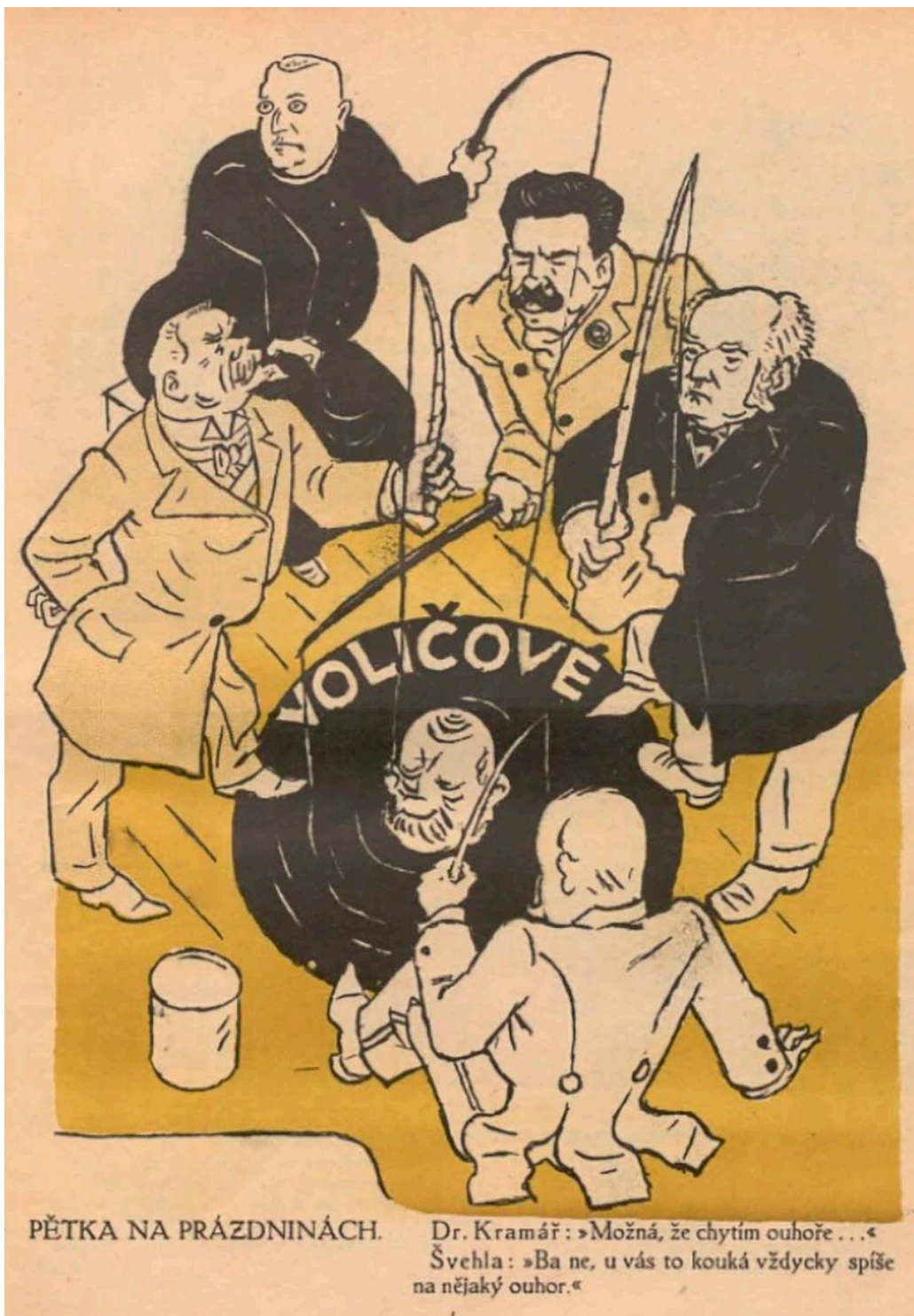
701 Týdenní rozhlasek, Lidové noviny, 35, 571, 12. 11. 1927, odpolední vydání, s. [1].

702 Buldog rolní čili zelený (ministr Švehla) v podání Františka Bidla byl otištěn ve Večerníku Rudého práva, IX., 53, 3. 3. 1928. THIELE, I. (usp.), Bidlova čítanka, c. d., s. 39 a 499.

703 V Humoristických listech kresba doprovázena pochvalným komentářem: „Zkušný vozka ujal se opět znovu řízení a dbá, aby se koničkové neplašili.“ (Humoristické listy, 66, 24, 22. 12. 1922, s. 284, Co je nového); v Komárovi méně optimistický komentář: „Tatík Švehla má zpropadenou práci s tím vládním spřežením, jeden jde ‚čehý‘ a druhý ‚hot‘ a tak ta uražená cesta programu nebude tak velká.“ (PROVAZNÍK, J., Divoké spřežení, Komár, 10, 6. 3. 1926).

704 CIPR, Josef, Skopolamin (nakreslil Eduard Milén), Lidové noviny, 32, 288, 8. 6. 1924.

Švehla a Pětka.
Pětka na prázdninách, Kopřivý, 1925, XIX., 3, 5. 11. 1925, s. 3.

dominuje metrakový „Cactus Švehlus“, který byl přivezen z Hostivaře, a „význačnou jest jeho velikost a pronikavá vůně sirovodíková“.⁷⁰⁵

Zatímco vydané soubory anekdot z let 1925 a 1933 jsou v podstatě „švehlocentrické“, tedy staví Švehlu do centra dění, satirické komentáře a karikatury v tisku často cílí na politické klání v širším záběru, zachycující jednotlivé aktéry ve vzájemné interakci. Jedná se o veršovaná pásma parodující dění na politické scéně, vtipy či kreslené momentky k aktuálním událostem, ve kterých je Antonín Švehla zachycen bok po boku koaličních partnerů či opozičních politiků, typicky předáků nejvýznamnějších politických stran. Ač se satira „trefuje“ ve větší či menší míře do všech, nelze se ubránit dojmu, že Švehla vychází při srovnání s ostatními relativně dobře. Právě skutečnost, že primárním terčem kritiky je někdo jiný než Švehla (často napadanými jsou K. Kramář,⁷⁰⁶ J. Šrámek,⁷⁰⁷ z agrárních řad mj. K. Prášek⁷⁰⁸), ve výsledném efektu posiluje obraz Švehly jako respektovaného politického aktéra. Vyniknout Švehlovi dává např. parodie na sportovní rubriku otištěná v listu *Dobry den* v říjnu 1927, která pojímá politickou scénu jako fotbalové utkání Pravice versus Levice. Na Pravici (tvořené Hlinkou, Kramářem, Švehlou, Hajnem, Šrámkem, Dubickým, Udržalem, Dolanským, Dykem, Světlíkem a Hodžou jako brankářem)⁷⁰⁹ svým výkonem exceluje Švehla jako „nejlepší muž“, jehož „přihrávání a uličky byly ojedinělé“ ve srovnání se „sobeckou“ hrou Šrámka, „ukvapenou“ střelbou Kramáře či „unfair play“ Dyka.⁷¹⁰ Výpověď o poměru Švehly k dalším politickým hráčům dává také celostránková karikatura Otakara Mrkvičky s názvem „Politické Vánoce“ z roku 1927. Švehla je znázorněn v roli dospělého pacifikujícího hodné a zlobivé děti. Zatímco koaliční partneři pod vánočním stromkem jsou hodnými a obdarovávanými dětmi, dvě „zlobivé“ děti ztělesňující národní socialisty a sociální demokraty jsou Švehlou direktivně vytlačovány ven z místnosti. Jediný vedle Švehly, kdo není proměněn v dítě, je Šrámek jako andílek vznášející se nad scénou.⁷¹¹ Obraz Švehly jako někoho, kdo podle potřeb hýbe politickou scénou, živí i rozhlásek z *Lidových novin* z ledna 1927, kde je „Švehla“ krysařem a pískáním ovládá své „krysy“ coby předáky dalších politických stran:

705 Výstava kaktusů, Sršatec, III., 47, 4. 10. 1923, s. [1].

706 Karel Kramář (1860–1937), český politik, poslanec NSRČ, první předseda vlády Československé republiky, předseda Československé národní demokracie.

707 Jan Šrámek (1870–1956), římskokatolický kněz, politik, poslanec NSRČ, předseda Československé strany lidové.

708 Karel Prášek (1868–1932), český agrární politik, poslanec a posléze senátor NSRČ, odchod z politické scény spojen s úplatkářskou aférou (tzv. Prášková aféra).

709 Andrej Hlinka (1864–1938), slovenský katolický kněz, politik, poslanec NSRČ, předseda Hlinkovy lidové strany; Antonín Hajn (1868–1949), český politik, poslanec NSRČ za Československou národní demokracii; Jan Dubický (1884–1953), český agrární politik, poslanec NSRČ; František Udržal (1866–1938), český agrární politik, poslanec NSRČ; Josef Dolanský (1868–1943), český politik, poslanec NSRČ za Československou stranu lidovou; Viktor Dyk (1877–1931), český básník, prozaik, politik, poslanec a posléze senátor NSRČ za Československou národní demokracii; František Světlík (1875–1944), římskokatolický kněz, poslanec NSRČ za Československou stranu lidovou; Milan Hodža (1878–1944), slovenský agrární politik, několikanásobný ministr československé vlády (zemědělství, školství), poslanec NSRČ.

710 Liga, *Dobry den*, 1927, I., 2, 27. 10. 1927, s. [5].

711 MRKVIČKA, O., *Politické Vánoce*, *Dobry den*, 1927, I., 6, 23. 12. 1927, s. [1].

Kč 1'50

DOBRY DEN

Rok 1927

V PRAZE dne 23. prosince

Číslo 6

POLITICKÉ VANOCE

O. Mrkvíčka

hodných i zlých dětí.

Švehla mne si obě ruce,
ač ho dávno nezebou:
„Tak už mám teď všechny vůdce
jako krysy pod sebou.“

Krysař – jako kdosi kdysi –
jsem i já: jen hvízdnu tón
a již krysy kol mé mísy zatančí si charleston.

Písknu zas a vizte, jak tu
krysy moje cupy-cup
(věrny paktu) kráčí v taktu
v jedné řadě chrup i trup.

Krysy německé i české,
ze všech ras a národů,
krysy černé, městské, vesské
poslušny mých návodů.⁷¹²

IV.2.2 Antonín Švehla – osobnost

Dobová satira (humor) a karikatura se bohatě věnují Švehlově osobnosti z hlediska jeho charakteristických vlastností, způsobů jednání či pracovních návyků. V analyzovaném souboru v tomto směru vypovídá více než třetina nalezených zmínek (konkrétně 68, tj. 37,6 %). V pozitivním smyslu je opakovaně odkazováno na Švehlovu pracovitost hraničící s workoholismem a také vytrvalost, které jsou interpretovány v kontextu jeho „služby vlasti“. Švehlovu oddanost politice explicitně vyjadřuje i anekdota ze sbírky *Ministerští poslanci v anekdotách* (1933), v níž Švehla výrokem „*Nejkrásnější je přece politika!*“ staví politiku nad krásu ranního slunce.⁷¹³

Ke všeobecně známým a opakovaně vyzdvihovaným atributům Švehly patří jeho vyjednávačské dovednosti. Švehlovi je přisuzována schopnost i ve zdánlivě neřešitelných situacích nalézt konsenzus napříč politickým spektrem, je označován za „mistra kompromisu“. Výstižným příkladem může být anekdota o Smrti publikovaná ve sbírce *Hrozinky Národní bábovky* (1925), ve které Švehlu navštíví Smrt a chce si ho odvést. Švehla začne s příznačným klidem a rozvahou Smrti domlouvat a nakonec ji přesvědčí, aby ještě nějakou dobu posečkala.⁷¹⁴ *Humoristické listy* v básni z října 1922 Švehlovo vyjednávačské nadání shrnují ve verši: „*Naposled to ruplo v kladce: Švehla to jde s úklonou: Všechno na světě jde hladce, když se lidé dohodnou!*“⁷¹⁵ Politická jednání mohou invokovat šachovou partii.

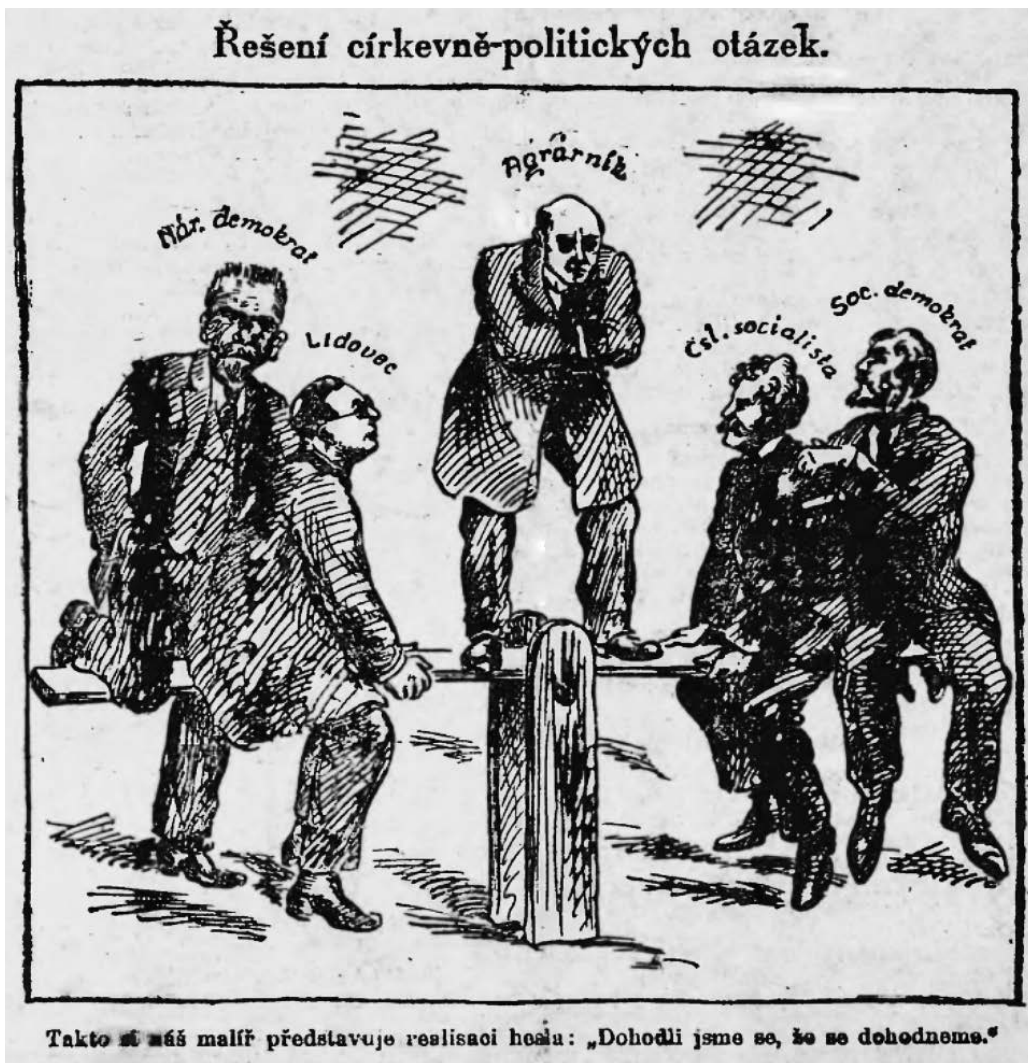
712 Týdenní rozhásek, Lidové noviny, 35, 38, 22. 1. 1927, odpolední vydání, s. 2.

713 HERBEN, I. (ed.), *Ministři a poslanci*, c. d., s. 8–9.

714 Švehla a smrt, *Kopřivy*, XVI., 2, 18. 1. 1923, s. 21; srov. též YES (ed.), *Hrozinky z národní bábovky*, c. d., s. 8–9.

715 Báseň pracuje s metaforou vláda – Staroměstský orloj, kdy členové vlády jsou apoštolové. JANOÚŠEK, L., *Sen, Humoristické listy*, 1922, 65, 45, 27. 10. 1922, s. 542.

Agrárník Švehla jako pomyslný jazýček na politických vahách.
Řešení církevně-politických otázek, Komár, 1925, 12, 19. 3. 1925, s. 1.

Z tohoto příměru těží rozhlásek v *Lidových novinách* z října 1926, který do role šachových velmistrů pasuje Švehlu s Hlinkou.⁷¹⁶

Do Švehlova vyjednávačského umu neseného satirickými žánry nepochybně patří schopnost obratně zacházet s mluveným slovem vyjádřená přezdívkou „Šveholín“. Švehla k ní údajně přišel při napjatých vyjednáváních o reformě župního zřízení počátkem dvacátých let, kde uplatnil svou výřečnost a zároveň klid („A jak on umí všechno sladce povědět, jako když šveholí. Víte, on by se neměl jmenovat Švehla, ale Šveholín.“).⁷¹⁷ „Švehlovo

716 Týdenní rozhlásek, *Lidové noviny*, 34, 548, 30. 10. 1926, odpolední vydání, s. 2.

717 YES (ed.), *Hrozinky*, c. d., s. 3-4.

Švehlův povzdech:

„Vše by šlo dobře, jen kdyby toho dotěrušho hmyzu nebylo . . .!“

Švehla na dovolené.
Švehlův povzdech, Komár, 1925, 6, 5. 2. 1925, s. 1.

šveholení“ tvoří mj. i základ jazykolamu otištěného v *Kopřivách* v březnu 1926⁷¹⁸ a staví na něm verš Bassovy výpravné básně z roku 1924:⁷¹⁹

Šveholně Švehla došveholil,
ruměncem nadšení všechny polil,

718 „Úloha pro politické dětičky: Říkejte rychle 12krát za sebou: ‚Švehlovo šveholení, dle všeho vše-holení.‘ Komu se to bez chyby povede, je pašák: ale kdo 12krát za sebou bez zašmodrchání dokáže říci: ‚Švehlovo všeholení, dle všeho šveholení, ten má právo ucházeti se o ministerské křeslo. (Tou dobou jsou dvě ve ‚správě‘).“ *Kopřivky*, 19, 20, 4. 3. 1926, s. [6].

719 BASS, Eduard, Zapomenutá varta, *Lidové noviny*, 32, 20. 4. 1924, s. 43.

*tlačí se k němu prudce,
tisknou se mu ruce:
„Jaký to věhlas!
Vskutku Švehla's!“*

Schopnost vyjednávat, ve své podstatě vlastnost kladná, se v satirě logicky někdy překlápí do roviny negace, kdy je prezentována jako manipulativní hra s veřejností, okolím, navíc doprovázená značnou netransparentností. Takovým příkladem mohou být verše komunistického listu *Sršatec*, který v pejorativním vyznění přirovnává Švehlovo manévrování ke kouskům italského „kouzelníka“ Cagliostro: „*Jak to Švehla začaruje, lidé neznají, když ne oni, jejich kapsy, ty to jistě poznají.*“⁷²⁰ Se stejným motivem pracuje i verš rozhlásku *Lidových novin*: „*Je mi líto, nevím jak se věci dále sběhly, vše je kryto rouškou prakse z lidí páně Švehly.*“⁷²¹ V této souvislosti je nutno zdůraznit, že v drtivé většině případů dobová satira a humor nejdou tak daleko, aby Švehlovy zákulisní hry propojily s nezákonnými aktivitami, jakými byly např. korupce či politické aféry. V těchto situacích prezentují Švehlu spíše jako někoho, kdo průšvihy a přešlapy dalších politiků (agrárníků i členů vlády) urovnává a emoce kolem nich rozvířené tlumí. V jedné z dobových anekdot je například Švehla novináři požádán o názor na tzv. lihovou aféru. Její rezonanci oslabí Švehla tím, že dokáže mistrně převést hovor na dle jeho názoru mnohem podstatnější téma – zákon o sociálním pojištění dělníků.⁷²² V analyzovaném satirickém tisku ani sbírkách anekdot se nepodařilo nalézt jediný příklad, kdy by byl Švehla osobně spojován se skandály kolem pozemkové reformy. Opakovaně karikovanými a kritizovanými z řad agrárního hnutí se v této souvislosti stali především Karel Prášek jako reprezentant velkostatkářského křídla a Jan Dubický v souvislosti s machinacemi přidělování zbytkových statků. V případě Dubického kolovalo dokonce několik vtipů, přičemž role Švehly jako pragmatika byla v podstatě pacifikující: „*Prosím Vás, jak se dostal Dubický do agrární strany? Ptal se kdosi Švehly. To nevím, ale mne by více zajímalo, jak ho z ní dostaneme ven...!*“⁷²³

Co jednoznačně opakovaně kazilo reputaci Švehly ve veřejném prostoru, a dobová satira (humor) i karikatura z toho dokázaly bohatě těžit, byla jeho nepřítomnost pramenící z nemoci, a především potom z častých pobytů na dovolené. Jako dovolená jsou vnímány i zotavovací pobyty v lázních. V únoru roku 1925 se Švehla objevil na titulní straně časopisu *Komár*. Relaxuje zrovna s vykasanými rukávy a doutníčkem v ruce v závěsném lehátku, představu ideální dovolené ruší pouze otravný hmyz létající kolem něj, symbolizující aktuální problémy politické scény, jmenovitě korupci, drahotu, Andreje Hlinku, Karla Práška či Jaroslava Stránského ml.⁷²⁴ Situaci dokresluje komentář „*Vše by šlo dobře, jen kdyby toho dotěrného hmyzu nebylo...!*“⁷²⁵ Opakovaně reprodukovanou narážkou na Švehlovu nepřítomnost se stal popěvek „*Kde je Švehla? Zem se po něm slehla!*“, používaný

720 Hrabě Alessandro Cagliostro byl nadaným alchymistou, ale také šarlatánem a podvodníkem. Kubíček, *Sršatec*, 3, 23, 19. 4. 1923, s. 4.

721 Týdenní rozhlásek, *Lidové noviny*, 35, 168, 2. 4. 1927, odpolední vydání, s. 2.

722 HERBEN, I., (ed.), *Ministerští poslanci*, c. d., s. 8–9.

723 Vtip na Dubického, *Kopřivý*, XXI., 8, 8. 12. 1927, s. [4].

724 Ke kauze Stránský srov. blíže kapitulu E. Kubů a J. Souši v této monografii (oddíl I.).

725 Švehlův povzdech, *Komár*, 1925, 6, 5. 2. 1925, s. [1].

v situaci, kdy Švehla podle názoru pisatele byl „potřeba“ a není přítom k mání.⁷²⁶ Satira se nezřídka uchýlovala k nadsázce. Přehánění v tom smyslu, že Švehlu na dovolené zasažuje do zcela absurdních lokalit, kdy např. navštěvuje exotické destinace, létá někde nad ledovci nebo se potápí a zkoumá hlubiny moří.⁷²⁷

IV.2.3 Antonín Švehla – sedlák

Na otázku, zda satira (humor) a karikatura v případě Švehly pracují se selstvím a motivem venkova, je odpověď jednoznačně kladná, přibližně se jedná o každý třetí až čtvrtý případ v analyzovaném souboru (53 případů, tj. 29,3 %). Ve verších je Švehla oslovován „pantáto“,⁷²⁸ selské kořeny z něj činí „šelmu sedláka“ nebo „lišku podšitou“.⁷²⁹ Satira dává Švehlovi do rukou typické „zbraně“ sedláků – v Čapkově *Nebojsovi* např. proti sobě útočí Herbenovo „pero“ a Švehlovy „podávky“ (vidle k podávání snopů na fůru),⁷³⁰ své věrné Švehla odměňuje prasetem („voličům dá Švehla prase“)⁷³¹ nebo moukou („My Švehlovi tlouky, děláme teď z přesvědčení, za pět kilo mouky.“)⁷³². Častým je motiv statku, ať už ve smyslu odkazu na Švehlův statek v Hostivaři nebo na prostředí statku obecně. V celostránkové karikatuře z roku 1925 otištěné v *Humoristických listech* je Československá republika pod vedením ministerského předsedy Švehly metaforovaná do statku a jeho hospodáře. Pracovitý Švehla-hospodář v dřevácích a s fajfkou v puse nosí otepi slámy, v pozadí dva zatím „neprověřeni“ čeledínové plní pytle zrním, dle tváří se jedná o nové německé partnery ve vládě (Franze Spinu a Mayr-Hartinga).⁷³³ Karikatura vkládá hospodáři do hlavy následující myšlenku: „Noví čeledínové pracují, pravda, jen mám strach, až začnou mluvit o mzdě...!“ , čímž vznáší otazník nad přínosem, resp. zátěží pomocníků pro Švehlův pomyslný statek, tedy pro republiku.⁷³⁴

Při práci se selskými motivy nejde jen o Švehlův původ, tedy o identifikaci prostředí, ze kterého vzešel, nýbrž o prezentaci Švehly jako obhájce zájmů venkova a zemědělství.

726 NEUBAUER, V., Panu Švehlovi, *Humoristické listy*, 1926, 69, 14, 2. 4. 1926, s. 196; srov. též *Denní zprávy*, *Lidové noviny*, 31, 228, 8. 5. 1923, ranní vydání, s. 5.

727 Každoroční záhada (strip Zdeňka Kratochvíla), *Lidové noviny*, 35, 485, 25. 9. 1927, s. 9; srov. též *Týdenní rozhlasek*, *Lidové noviny*, 34, 27. 3. 1926, odpolední vydání, s. 2; *Kopřivky*, 19, 28, 29. 4. 1926, s. [3]; Dr. Huncúl, *Z Honcových nápadů*, Komár, 1926, 20, 15. 5. 1926, s. 15, ad.

728 Např. Mayer-Hartingův monolog po volbách, *Kopřivky*, XXI., 3, 3. 11. 1927, s. [4]; *Volební reforma* (karikatura Zdeňka Kratochvíla), *Lidové noviny*, 33, 308, 21. 6. 1925, ranní vydání, s. 9.

729 Např. *Bezmocné chránidlo*, *Humoristické listy*, 1928, 71, 12, 16. 3. 1928, s. 184; Jees, „Sedlák kavalír“ či „Šelma sedlák“?, *Nebojsa*, 3, 19, 6. 5. 1920, s. 150.

730 Švehla kontra Herben aneb každý dělá, co umí, *Nebojsa*, 2, 50, 11. 12. 1919, s. 397.

731 *Velká předvolební revue*, *Kopřivky*, XII, 13, 25. 3. 1920, s. 7–8.

732 *Placení korteší vládních agrárníků*, *Nebojsa*, 3, 17, 22. 4. 1920.

733 Němečtí křesťanští sociálové, agrárníci a také sociální demokraté vstoupili roku 1926 poprvé do československé vlády (3. Švehlova vláda), což znamenalo významný posun v aktivismu německých politických stran. Na karikatuře jsou vyobrazeni Franz Spina (1868–1938), českoněmecký politik a publicista, poslanec NSRČ za Bund der Landwirte, který se v roce 1926 stal ministrem veřejných prací, a Robert Mayr-Harting (1879–1948), poslanec NSRČ za Deutsche Christlichsoziale Volkspartei, který vstoupil do Švehlovy vlády ve funkci ministra spravedlnosti.

734 *Humoristické listy*, 1926, 69, 46, 12. 11. 1926, s. [615].

HUMORISTICKÉ LISTY

1926. // Číslo 46 // Ročník 69.

Hospodář: — Noví čeledínové pracují, pravda, jen mám strach, až začnou mluvit o mzdě...!

Švehlu jako zaníceného nositele a šířitele idejí agrarismu⁷³⁵ paroduje např. karikatura Štefana Bednára, ve které tehdejší ministerský předseda se zjevným zápalem poučuje své společníky alias hospodářská zvířata sedící kolem stolu o tom, že: „První živý tvor, který stanul na tuhnoucí kůře zemské, byl zemědělec.“, přičemž vůl naproti němu mu dotčeně oponuje: „Ale dovolte, já jsem při tom byl taky.“⁷³⁶ Terčem humoru se stává ideologie agrarismu i v Čapkově kresbě pro *Lidové noviny*, která „prvního zemědělce“ v podobě korpulentního statkáře s výtiskem *Venkova* v ruce umísťuje do pravěké divočiny mezi dinosaury.⁷³⁷

Zatímco v některých souvislostech dokáže Švehla těžit ze selství pozitivně (pracovitost, ochota vykonávat fyzickou práci), v jiných kontextech může být za své selství kritizován. Je mu vytýkána jednostrannost, upřednostňování zájmů venkova a zemědělství na úkor dalších skupin obyvatelstva. Vysloveně posměšně tak postupuje např. fiktivní novoroční anketa otištěná v *Sršatci* v roce 1923, která ke Švehlově resortu váže výrazy: „stáj“, „žlab“, „osení“, „klasy hojnosti“ a „hnojůvka“. Dokladem Švehlovy zahleděnosti směrem k venkovu má být tvrzení, že jeho největším přáním do budoucnosti je, aby „za 100 let vývoz českých prasat zatlačil všechna ostatní prasata na světě“.⁷³⁸ Karikatura v *Kopřivách* z prosince 1927 s názvem „Až budeme selskou republikou!“ je

„První člověk, který stanul na sotva chladnoucí kůře zemské, byl zemědělec.“
(Dr. Švehla na republikánském sjezdu v Praze.)

Švehla a agrarismus.

ČAPEK, K., *Z vědy politické*, *Lidové noviny*, 1933, 465, 17. 9. 1925, ranní vydání, s. 7.

735 K agrarismu jako ideologii, resp. hnutí usilujícímu o zlepšení politického, ekonomického i společenského postavení venkova a zemědělců ve společnosti nejnověji Eduard Kubů – Jiří Šouša, *Ideová platforma*, in: KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří – ŠTOLLEOVÁ, Barbora a kol., *Za německou hroudu a zrna. Agrární hnutí Němců v českých zemích období habsburské monarchie. Od hospodářských společností, odborných i politických spolků a exkluzivních politických reprezentací k agrárnímu stranictví (1848–1919)*, Pelhřimov – Praha 2023, s. 324–333.

736 *Agrární sociologie*, *Kopřivý*, XIX., 3, 5. 11. 1925, s. [5].

737 ČAPEK, K., *Z vědy politické*, *Lidové noviny*, 1933, 465, 17. 9. 1925, ranní vydání, s. 7.

738 *Novoroční anketa*, *Sršatec*, 3, 9, 11. 1. 1923, s. [1].

zhmotněním obav z ovládnutí země agrárníky. Vyobrazuje Švehlu v čele dlouhého jednacího stolu, přičemž jeho partneři (jako členové vlády) po pravici i po levici jsou výhradně hospodářská zvířata.⁷³⁹

Švehla s nasazením hájí zájmy venkova a ten se mu za jeho péči dokáže náležitě odvděčit. V tomto smyslu činí pichlavou narážku strip Ondřeje Sekory⁷⁴⁰ v *Lidových novinách* převádějící politické klání do sportovního prostředí. Vyobrazuje ministerského předsedu v roli závodníka-běžce na dlouhé trati. V počátku závodu Švehla zaostává, nicméně v jeho průběhu díky lsti a pomoci sedláků předběhne ostatní závodníky a cílovou rovinku za skandování davu „bravo, bravo“ protíná bezkonkurenčně jako první. Vyznění karikatury je pro Švehlu v podstatě dvojitá – prezentuje jej jako vítěze, zároveň však dává k zamyšlení, ba zpochybňuje jím uplatňované metody.⁷⁴¹

Ač je Švehlovi jako sedlákovi vytýkáno víceméně všudypřítomné „nadržování“ venkovu, překvapivě málo je identifikován s ve své době často se vyskytujícími negativními obrazy sedláků jako vychytralců a hamižníků, obohacujících se lichvou a „keťasním“ na úkor ostatní společnosti. Uvedeným směrem významně agitoval například humoristicko-satirický list *Rašple*, který v různých obměnách hlásal, že „sedlák, sedlák je velký pán, v záložně má prachy, doma maso s hrachy, ve Lhotě zas nový lán“ (1917), nebo také „sedlák, boží stvoření, šelma od narození, s republikou pohrává, ale jíst jí nedává“ (1921).⁷⁴² Určitou výjimkou spojující uvedené praktiky se Švehlou je karikatura Josefa Rohana v *Kopřivách* z ledna 1919, kde je Švehla vyobrazena jako „král keťasů“, doprovázeno slovy: „Tatíčku Švehlo, ty jsi naše poslední naděje i nedej nám zahynouti!“⁷⁴³ Mnohem častěji satira u Švehly nicméně poukazuje na skutečnost, že se penězi a jejich hromaděním vůbec nezaobírá, doslova je neřeší, a tudíž nemůže být ani nařčen z chamtivosti. V tomto duchu vypovídá např. anekdota o předávání kanceláře novému ministru vnitra Černému, kdy po Švehlovi v šuplíku zůstaly jeho slovy „nějaké hadry“. Jak se později ukázalo, jednalo se o ministerský plat a diety za několik měsíců.⁷⁴⁴ Odtud je již krůček ke vnímání Švehly jako člověka skromného (viz Antonín Švehla – člověk z lidu).

IV.2.4 Antonín Švehla – člověk z lidu

Švehlovo selství je pojičkem k prostředí, ze kterého vzešel, v satiře (humoru) a karikatuře ale představuje i základní stavební kámen, kterým je budována Švehlova reputace jako „člověka obyčejného“, „člověka z lidu“. Tento obraz ne zcela koreluje, ba dokonce kontrastuje s dříve naznačenou pozicí moci s prvky autoritářství. Jsou to však právě atributy obyčejného a prostého člověka, které Švehlovi napomáhají budovat i na stránkách

739 Až budeme selskou republikou, Kopřivy, XXI., 9, 15. 12. 1927, s. [1].

740 Ondřej Sekora (1899–1967), kreslíř, ilustrátor, spisovatel. V redakci *Lidových novin* působil zpočátku jako sportovní redaktor. Bič smíchu. Výstava české politické karikatury, kresby a grafiky mezi dvěma světovými válkami, říjen–listopad 1971, nečisl. strany.

741 Švehla ve Spartě. IV. Vítěz v přespolním běhu, *Lidové noviny*, 34, 612, 5. 12. 1926, ranní vydání, s. 9.

742 Statkář-zdražovatel, *Rašple*, 28, 5, 1. 5. 1917, s. [3]; Mazaný milovník, *Rašple*, 32–33, 4, 1. 4. 1921, s. 27.

743 ROHAN, J., Poslední naděje, *Kopřivy*, XI., 4, 23. 1. 1919, s. 9.

744 YES (ed.), *Hrozinky z národní bábovky*, c. d., s. 14–15. O vztahu Švehly k penězům výmluvně vypovídají také vzpomínky Karla Mečíře, které uvedenou anekdotu parafrázuje. Viz *Rozmluvy s Antonínem Švehlou a o Švehlovi. Vzpomínky agrárního diplomata Karla Mečíře. Historicko-kritická edice*, KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří (eds.), Praha 2018, s. 13 a 256–262.

satirických listů image „sympaťáka“. V anekdotách je např. zmiňován Švehlův odpor k přílišné byrokracii a okázalostem. Za vypovídací v tomto směru lze označit opakovaně publikovanou anekdotu o jeho postoji k titulům. Když byl Švehlovi doporučován na význačné místo ve státní službě člověk údajně „s mimořádnou kvalifikací“, který měl dokonce „dva doktoráty, doktorát filosofie i práv“, Švehla reagoval následovně: „Víte [...] já měl v Hostivaři tele, které cucalo od dvou krav. A přece z něho byl nakonec jen vůl!“⁷⁴⁵ V jiné anekdotě se Švehla vrací ke svým prostým a údajně „demokratickým“ kořenům, když s pýchou tvrdí: „Můj dědeček si ještě utíral nos do rukávu.“⁷⁴⁶

Švehlu dokáže přiblížit obyčejným lidem i způsob jeho projevu ve smyslu bezprostřednosti, přímočarosti, ochoty pojmenovat věci pravými jmény, bez příkras a servítek. Jadrných výrazů údajně Švehla použil, když se na něj obrátil soused s „přenáhlenými“ požadavky („... vzkázal jsem mu, aby mi políbil“).⁷⁴⁷ Když se Švehla dopustil chyby, neváhal sám sebe nazvat „pitomcem“.⁷⁴⁸ Jako červená nit prostupuje dochovanými soubory anekdot charakteristika Švehly jako člověka, který se nepovyšuje nad ostatní.

Obraz Švehly jako člověka obyčejného v neposlední řadě v dobovém humoru živí odkazy k rodinným vztahům, především potom k manželce, na které v době Švehlovy nepřítomnosti ležela péče o hostivařský statek. Švehla je roztržitým, zapomnětlivým, zároveň však milujícím manželem. V anekdotě s motivem Vánoc je ministerský předseda do té míry zabraný do práce, že zcela ztratí pojem o čase. Teprve když je jedním ze svých úředníků upozorněn, že je zrovna Štědrý večer, pustí své zaměstnance domů a sám se s výkřiky „Safraporte, safraporte, to jsme to provedli!“ vrhá ke shánění vánočního dárku pro svou drahou polovičku.⁷⁴⁹

Triáda politik/státník – sedlák – člověk z lidu: to vše v dobové satíře (humoru) a karikatuře vytváří obraz Švehly jako selského syna, který se postupně vypracoval do vysoké státnické funkce a přesto zůstal „obyčejným“ a „svým“. Je nabíledni, že satira v případě Švehly v nemalé míře čerpá z obrazu tradičního českého venkovského hrdiny: „hloupého“, resp. českého Honzy.⁷⁵⁰ Podobnost mezi Antonínem Švehlou a českým Honzou lze spatřovat ve venkovském prostředí, ze kterého oba vzešli, ale především v tom, že oba jsou okolím nejprve podceňovanými a vysmívanými, svým chytrým jednáním však dokážou překvapit a dosáhnout nemalých výsledků. Ještě v roce 1920 list *Kopřivy* v satirické povídce na téma mikulášské nadílky s lítostí i jízlivostí vysvětluje, že Švehlu nelze učinit ministerským předsedou, protože k tomu nemá vhodné předpoklady: „... nedělalo by to dobrotu, poněvadž ministerský předseda musí uměti nějaký jazyk. Chudák Švehla umí jen česky – a to ještě špatně, – aby se na stará kolena učil francouzsky a anglicky, k tomu už má špatnou hlavu.“⁷⁵¹ Antonín Švehla se podobně jako český Honza dopracuje úspěchu nečekaně, tak trochu všem očekáváním navzdory. Obě postavy spojuje i to, že dosažené výsledky – Honza je králem, Švehla v čele vlády – nemění jejich charakterové vlastnosti

745 HERBEN, I., (ed.) *Ministři a poslanci*, c. d., s. 13.

746 YES (ed.), *Hrozinky z národní bábovky*, c. d., s. 4; HERBEN, I., (ed.) *Ministři a poslanci*, c. d., s. 6.

747 HERBEN, I., (ed.) *Ministři a poslanci*, c. d., s. 14–15.

748 Tamtéž, s. 12–13.

749 YES (ed.), *Hrozinky z národní bábovky*, c. d., s. 21–22.

750 K postavě českého Honzy viz KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří – ŠTOLLEOVÁ, Barbora, *Český Honza: symbol rustikální moudrosti v mentálním obrazu české společnosti 19. a 20. století*, in: HLAVAČKA, Milan – RAŠKA, Jakub a kol., *Symboly doby*, Praha 2019, s. 335–354.

751 Gutwa, *Nebeské bahno, Kopřivy*, XII., 3, 15. 1. 1920, s. 8–9.

Švehla u Republiky.
Kopřivý, 1925, XIX., 8, 10. 12. 1925, s. 5.

ve smyslu neokázalosti, prostoty. Oba zůstávají sami sebou, věrni prostředí, ze kterého vzešli. Připodobnění Antonína Švehly k českému Honzovi a selství se nabízí v karikatuře v *Kopřivách* z prosince 1925. Ministerský předseda činí sličné dívce v kroji reprezentující Republiku nabídku, jakou „píseň“ jí má na svém gramofonu „zahrát“, přičemž na nabízených gramodeskách jsou znázorněny zvažované možnosti politických koaličních uskupení (koalice česko-slovenská, s Němci, rudo-zelená, úřednická).⁷⁵²

Antonín Švehla byl častým a vděčným objektem dobové české satiry (humoru) a karikatury. Uvedené žánry vykreslují tohoto politika a státníka jako výraznou autoritu, těžší z jeho charakteristických způsobů jednání, jež jej činily na politické scéně osobností

⁷⁵² Švehla u Republiky, *Kopřivý*, XIX., 8, 10. 12. 1925, s. [5].

zcela nezaměnitelnou, a zároveň funkčně pracují s jeho selstvím a obrazem člověka z lidu. Ač satira (humor) a karikatura principiálně těží z nadsázky, z přexponovanosti a staví na kritice, v případě Antonína Švehly jsou charakteristické i časté pozitivní kontexty a vyznění. Ve vypjatých politických situacích, v době nadcházejících voleb či v souvislosti se zvláště citlivými otázkami (např. cenzura),⁷⁵³ satira neváhá do Švehly zatnout své ostré drápy. V neméně četných případech je však Švehla kritiky ušetřen, jeho výkon je hodnocen pochvalně, ba může být i ověněn superlativy (např. „mistr kompromisu“, „velemachr“).⁷⁵⁴ Důležitým zjištěním je skutečnost, že do značné míry, byť nepřímo, se dostává Švehlovi respektu i ze strany vysloveně opozičního tisku (komunisté a sociální demokraté). Když si bere pod lupu politickou scénu, Švehla při srovnání s dalšími politickými aktéry ob stojí relativně lépe. Zatímco atribut selství zaručuje Švehlovi popularitu na venkově, v podstatě všem konvenuje jeho image člověka prostého, obyčejného. Triáda politik/státník – sedlák – člověk z lidu nikoliv náhodně čerpá z paralely s tradičním českým venkovským hrdinou, českým Honzou. V celkovém vyznění dobová satira (humor) a karikatura Švehlu přibližují české společnosti. Hodnotí jej jako aktéra převážně kladného, a navíc „našeho“, čímž přispívají k budování a upevňování Švehlova pozitivního obrazu v české společnosti.

---

753 Např. Proroctví na rok 1928, Lidové noviny, 36, 52, 29. 1. 1928, s. [17]; Dobrý den, II, 2, 1. 2. 1928, s. [6].

754 Báseň ve znění „Náš pan Švehla – to je jehla, která zticha všechno spíchá, byť byla to – vetchá cícha!“ otiskly Humoristické listy. Velemachr, Humoristické listy, 1926, 69, 2, 7. 1. 1926, s. 23.

IV.3 HOSTIVAŘSKÁ SELKA. ŽIVOTNÍ PŘÍBĚH BOHUMILY ŠVEHLOVÉ⁷⁵⁵

Ženy žijící ve stínu svých slavných a veřejně, nejčastěji politicky, činných manželů – to byl častý a obvykle dobře fungující model manželského života v měšťanských rodinách druhé poloviny 19. století a počátku 20. století, který se úspěšně přenesl až do období první republiky.⁷⁵⁶ Život „ve stínu“ však i těmto ženám přinášel možnost seberealizace, uplatnění nebo veřejného působení jiného typu, než byla vlastní profese nebo politika. Bylo jen nutno najít k němu vhodnou a především dobovou společností akceptovanou cestu. Tolerovanou, či dokonce žádoucí a pozitivně hodnocenou aktivitou žen byla od 19. století filantropie v nejrůznějších podobách, členství v osvětových spolcích, patronát nad dobročinnými institucemi, organizování sbírek pro potřebné, zakládání a podpora dívčích škol.⁷⁵⁷ Poněkud stranou zájmu stála práce spjatá s rodinným podnikáním nebo hospodařením, které se přitom věnovaly jak provdané, tak ovdovělé ženy, mnohdy z existenční nutnosti. Jejich podíl na chodu rodinné firmy nebo statku se málokdy dočkal uznání a ocenění, jako by to, co dělaly, bylo samozřejmé. Pokusme se nejprve vytvořit určitou typologii ženského chování a aktivit podle toho, jak doplňovaly mužskou roli v rodině a jak vystupovaly na veřejnosti.

První skupinu tvoří ženy, které hledají vlastní cestu k uplatnění, ale nemají snahu ani možnost konkurovat manželově práci, zejména pokud touto prací byla politika. Svůj zájem obracejí k očekávaným a typicky ženským tématům, jimiž byly dobročinnost a osvěta. Jsou velmi aktivní ve spolcích a institucích tohoto typu a svou činností dotvářejí obraz „ideální měšťanské rodiny“ s očekávaným a žádoucím rozdělením rolí. Mezi takové ženy patřila například Marie Riegrová-Palacká⁷⁵⁸ nebo její dcery Marie Červinková-Riegrová a Libuše Bráfová. Pro jejich práci se někdy používá termín „malá“ politika, tj. jakákoli

755 Kapitola vznikla s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Masarykova ústavu a Archivu AV ČR, v. v. i., RVO: 67985921.

756 K oddělení veřejné (tj. mužské) a soukromé (tj. ženské) sféry v rámci rodiny viz např. VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla, *Jak se žilo za časů Františka Josefa I.*, Praha 1996.

757 BAHENSKÁ, Marie – HECZKOVÁ, Libuše – MUSILOVÁ, Dana, *Iluze spásy. České feministické myšlení 19. a 20. století*, České Budějovice 2011, s. 179–193.

758 Viz např. BAHENSKÁ, Marie, „Dobročinnost – žádná emancipace!“ Veřejná činnost Marie Riegrové-Palacké, in: PAVLÍČEK, Viktor – VELEK, Luboš (eds.), *Vůdce národa. František Ladislav Rieger a jeho místo v české politice, kultuře a vědě*, Praha 2021, s. 365–381.

veřejná činnost přinášející prospěch národu a státu.

Do druhé skupiny se řadí ženy přebírající v rámci rodiny mužskou roli z nutnosti, nejčastěji po manželově smrti, aby zabezpečily rodinu. Některé z nich se v této pozici doslova našly a roli živitelky a podnikatelky vykonávaly svědomitě a úspěšně, přičemž zvládly i vychovávat děti. Typickým příkladem takové osobnosti je Anna Fingerhutová,⁷⁵⁹ dvojnásobná vdova se dvěma syny Ferdinandem a Vojtěchem, kte-

Děti Antonína Švehly, JUDr. Antonín a Helena, kolem roku 1920. Soukromý archiv Marie Zdeňkové.

rým dokázala zajistit vzdělání a rodinnou firmu předat ve vynikající finanční kondici. Byla přísnou matkou, štědrá mecenáškou, úspěšnou podnikatelkou a obchodnicí, těšila se autoritě a respektu svých zaměstnanců.

Ve třetí skupině můžeme najít kombinaci obojího přístupu, tedy plnění očekávané a tradiční ženské role spojené s vykonáváním mužských úkolů při vedení hospodářství nebo podniku, ať už z vlastní vůle, nebo z nutnosti. Většinou se jedná o ženy, které se přitom nijak nesnažily upoutat na své aktivity pozornost, neočekávaly za ně ocenění ani veřejnou chválu, ale považovaly je za svou samozřejmou povinnost. Za modelový příklad může v tomto případě sloužit Josefa Náprstková,⁷⁶⁰ manželka mecenáše a nadšeného vlastence Vojtěcha Náprstka, nebo Ludmila Šimáčková, manželka nakladatele Františka Šimáčka. Do této skupiny lze zařadit také manželku československého premiéra a předsedy agrární strany Antonína Švehly, paní Bohumilu Švehlovou.

Švehla si své manželky velmi vážil a chápal, jakou oporou a pomocí mu je, přestože se v roli paní premiérové zjevně nenašla a reprezentace na veřejnosti jí nebyla vlastní. Je ovšem otázkou, jaký postoj by Švehla k případné větší angažovanosti své choti zaujal. Zdá se, že mu daný stav vyhovoval, odpovídal dobovému konzervativnímu smýšlení středních a vyšších venkovských i měšťanských vrstev. Nicméně vysoce oceňoval její každodenní práci a zázemí, které celé rodině od počátku jejich manželství vytvářela. Dostatečně výmluvný je jeho komentář z roku 1908: „... co bych dělal, kdybych neměl takovou ženu. Všechno za mne vyřídí zcela sama a zastane i výchovu dětí.“⁷⁶¹

Jak už bylo řečeno, role reprezentantky nebyla jejím šálkem kávy. Paní Švehlovou nenajdeme na fotografiích z oficiálních akcí po manželově boku. Jedinou výjimkou potvrzující pravidlo je známý a často publikovaný snímek manželů Švehlových z cesty

759 Viz např. ŠTĚPÁNOVÁ, Irena – SOCHOROVÁ, Ludmila – SECKÁ, Milena, Ženy rodiny Náprstkovy, Praha 2001, s. 12–48.

760 Viz např. SECKÁ, Milena, Jen Náprstková, prosím... Neobyčejný život v dobových pramenech, Praha 2016.

761 ZDEŇKOVÁ, Marie – AUGUSTA, Pavel (ed.), Antonín Švehla a Hostivař: k příležitosti 130. výročí narození (15. 4. 1873) a 70. výročí úmrtí (12. 12. 1933) Antonína Švehly, Praha 2003, s. 68. Viz též ŠTÁFLOVÁ, Vlasta, I vyšel rozsěvač... Román života Antonína Švehly, Praha 1935, s. 192.

Rodina Švehlova v Hostivaři, 1912.
Soukromý archiv Marie Zdeňkové.

k volbám v Hostivaři na podzim 1925.⁷⁶² Okruh zájmů a práce Bohumily Švehlové převážně nepřekročil hranici rodinného hospodářství a domácnosti. Nepovažujeme však toto hodnocení za pejorativní nebo znevažující. Naopak, právě díky ní mohl statek v Hostivaři dobře fungovat i v době Švehlova vrcholného politického působení a stejnou péčí jako rodinnému hospodářství věnovala výchově dětí. Tuto kompatibilitu a vzájemné respektování mužské a ženské role můžeme bezesporu považovat za základ jejich bezproblémového a šťastného manželství. V případě Švehlových ne zcela platí obvyklá teorie o tradiční dělbě prací na selském statku, kdy muž se měl starat, aby grunt tzv. tloustl, a žena mu měla být oporou. Ostatně ani angažování ve velké politice nebylo obvyklou rolí českého sedláka. V případě Švehlové je patrná jistá ambivalence, kdy politika byla jeho vášní a plně jej zaměstnávala, ale vnitřně nepřestával být sedlákem a chtěl za něj být považován. Stejně tak jeho manželka nebyla jen typickou selkou, ale manželkou politika, která spoluvytvářela a udržovala žádoucí veřejný obraz Švehly-sedláka.

Bohumila Švehlová se narodila 15. října 1876 v Chotětově u Mladé Boleslavi v rodině zámožných sedláků (podle údajů z roku 1908 patřil Čečelským statek

⁷⁶² Mj. Švehla ve fotografii, Praha 1938, s. 49; ZÍDEK, Petr, Po boku. Třiatřicet manželek našich premiérů (1918–2012), Praha 2012, s. 91.

Rodinná fotografie, se švagrem Stanislavem a dětmi Helenou a Antonínem.
Soukromý archiv Marie Zdeňkové.

o rozloze 106 hektarů polí, druhý největší v obci). Její otec i bratr se podobně jako muži z rodiny Švehlových podíleli na politickém a společenském dění v obci. Od roku 1882 Bohumila chodila do obecní školy v Chotětově a od roku 1887 navštěvovala dívčí školu v nedaleké Mladé Boleslavi. Takové vzdělání plně odpovídalo dívce její společenské vrstvy a mělo jí poskytnout základ pro řádné plnění budoucích povinností hospodyně, manželky a matky.

S Antonínem Švehlou se slečna Bohumila Čečelská seznámila v lednu 1899 na taneční zábavě v Chotětově, o čtyři měsíce později, v dubnu 1899, se vzali. V roce 1901 se manželům narodila dcera Helena, o rok později syn Antonín. Volbu manželky Švehlova rodina prý s potěšením odsouhlasila, „neboť shledala, že tímto sňatkem přibude jí dcera

S manželem a synem Antonínem v Hostivaři.
Soukromý archiv Marie Zdeňkové.

inteligentní, vzdělaná a při tom skromná, klidná, rozumná a příčinnivá hospodyňka“.⁷⁶³ Takové hodnocení je dokladem tradičního smýšlení a jednoznačně ukazuje, jakých nevěstinych kvalit si rodina nejvíce považovala a co od ní očekávala.

Svémi vlastnostmi a chováním jako by Bohumila pokračovala v tradici Švehlovy babičky a matky: „V rodině Švehlů vynikali nejen mužové skutečnou mužností, nýbrž i ženy svou ryzí, ušlechtilou ženskostí.“⁷⁶⁴ Budeme-li důvěřovat dobovému tisku, babička byla žena energické povahy s „bystrým a svérázným úsudkem“. Matka je popisována jako žena „svěží mysli“, která se stará o zahradu, pečuje o drůbež, „sedí za čistounce vydrhnutým stolem a vybírá ze šicího košíčku jehly, nitě a knoflíky, aby šila a spravovala“.⁷⁶⁵ Takový ideál ženy odpovídal představám agrárníků nebo lidovců, kteří jakožto představitelé konzervativních politických

stran dlouho nedokázali v plné šíři přijmout myšlenky ženské emancipace a podporovat vstup žen do politiky. V kontextu dobových změn však byli postupně dotlačeni k ústupkům a donuceni akceptovat vzdělání žen i jejich zájem o společenské dění, včetně politického.⁷⁶⁶ Očekávalo se však, že při vystupování na veřejnosti budou ženy z rodin lidovců a agrárníků stále především manželkami a matkami a že budou respektovat názory mužů, v případě lidoveckých žen farářů, kteří mohli jejich mínění snadno formovat. Pro agrárníky pak byla ideálem žena-selka, věnující se svým povinnostem na statku a zajišťující každodenní chod velké domácnosti, k níž se obvykle počítali i zaměstnanci.

Život paní Bohumily byl proto o dost bohatší, než by se z výše uvedeného citátu mohlo zdát. Podle vzpomínek její neteře Zlaty Urbanové, které cituje Petr Zídek ve své knize

Bohumila Švehlová s vnoučaty.
Soukromý archiv Marie Zdeňkové.

763 LAUDOVÁ, Marie, Domov ministerského předsedy Ant. Švehly, Venkov, 1923, 18, č. 86 (14. 4.), s. 2.

764 Tamtéž.

765 Tamtéž, s. 3.

766 Po vzniku Československé republiky, kdy ženy získaly aktivní i pasivní volební právo do zákonodárných sborů, se za agrární stranu ve funkcích poslankyň nebo senátorek výrazně prezentovaly např. Anna Chlebounová, Marie Tumlířová či Anna Mrskošová. Podrobněji viz MUSILOVÁ, Dana, Z ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918–1939, České Budějovice 2007; BAHENSKÁ, Marie – MALÍNSKÁ, Jana (edd.), Ženy a politika (1890–1938), Praha 2014, zejm. s. 242–253.

o manželkách premiérů, působila jako skromná, tichá a inteligentní, zdánlivě submisivní žena.⁷⁶⁷ To jí ovšem nijak nebránilo v tom, aby se ujala péče o hostivařský statek v době, kdy její manžel patřil k nejlivnějším politikům státu. Stejně tak o několik let později převzala na svá bedra oficiální povinnosti v době jeho nemoci. Za první světové války se podílela na založení charitativní organizace České srdce, která pomáhala dětem a válečným sirotkům. Její další zapojení do spolkových aktivit bohužel doložit nelze, institucionální prameny jsou v tomto případě skoupé na informace a osobní fond Bohumily Švehlové neexistuje.

Švehla se o rodinný statek a jeho chod údajně příliš nezajímal, snad právě proto, že své manželce a jejím schopnostem plně důvěřoval. Ivan Herben vzpomíná, že „*nechodil nikdy domů k jídlu, ani na noc do Hostivaře nejezdil a paní Švehlovou vídal málokdy*“.⁷⁶⁸ Některé z dobových karikatur s mírnou nadsázkou poukazují na skutečnost, že byl pro zaujetí prací schopen zapomenout na blížící se vánoční svátky nebo na datum dceřiny svatby. Na vztahu k manželce se Švehlova zaneprázdněnost však nijak nepodepsala. Netajil se svou úctou a láskou k manželce i matce a neváhal se v tomto duchu veřejně vyjadřovat. Roku 1922 v projevu na valném shromáždění Odboru po zájmy venkovských žen například řekl: „... *nikdy mne nezklamaly má matka a má žena. Byly a jsou nejspolehlivějšími mými přáteli*“.⁷⁶⁹ Tato slova bychom možná mohli pokládat za politicky účelová, v tisku byla tehdy pozitivně hodnocena Švehlova „*úcta k ženám, matkám a řádným hospodyním, v nichž vidí nejspolehlivější spolupracovníky mužů*“,⁷⁷⁰ nic to ale nemění na skutečnosti, že obě ženy spolu dobře vycházely a Švehlova matka pro svou snachu nacházela také jen slova chvály a uznání: „*Ona si nedá pokoje, stále se jen stará v hospodářství a v domácnosti, aby, až se syn vrátí, bylo vše v nejlepším pořádku. A jak ho ošetřovala v jeho nemoci! Oddechu si nepopřála, a jak se o mne stará!*“⁷⁷¹ Soužití dvou generací v jedné domácnosti se v tomto případě jevilo jako bezproblémové, především díky tomu, že Bohumila respektovala tradiční rodinný model, v němž sama vyrostla, k němuž byla vychována a který se shodoval s představami manželovy rodiny.

Světlem Bohumily Švehlové byla její rodina a práce na hostivařském statku. Svým chováním tak přinášela dokonalý vzor manželkám ostatních agrárních politiků. Žena-statkářka či žena-selka měla být schopnou organizátorkou, dobrým duchem a středobodem domácnosti, měla zajišťovat příjemné zázemí všem jejím členům, zejména manželovi, který potřebuje klid a odpočinek po náročné práci. Vyjádřeno dobovými slovy: „*Kdo se nepotěší vědomím, že rodinný život proslulého muže jest naplněn jasem rodinného štěstí a útulný domov jeho že jest prohrát něhou, péčí a oddaností?*“⁷⁷²

Článek „Domov ministerského předsedy Ant. Švehly“⁷⁷³ vyšel v deníku *Venkov* u příležitosti Švehlových padesátých narozenin a jako jeden z mála se soustředil na jeho manželku. Její hodnocení muselo být pro tehdejšího premiéra potěšující: „*Choť ministerského předsedy věru nenáleží do druhu žen marnivých a pohodlných, jež se rády třpytí v lesku hodnosti svých manželů. Vidíte-li ji v hostivařském hospodářství ve dvoře, na zahradě, na polích*

767 ZÍDEK, P., Po boku, c. d., s. 88.

768 Tamtéž, s. 89.

769 LAUDOVA, M., Domov, c. d., s. 2.

770 Tamtéž.

771 Tamtéž, s. 3.

772 Tamtéž, s. 2.

773 Tamtéž, s. 2–3.

Boh. Švehlová
Hostivař.

Slavný pane profesore,

rádte prosím přijati ode mne
i celé naší rodiny vřelá
přání mnoha zdraví a
spokojenosti do Nového roku 1935.

Ve vděčné úctě

Boh. Švehlová

V Hostivaři 38. 12. 1934

neb v domácnosti, hned cítíte, že tato něžná paní, svěžihá, dívčího vzhledu, je bytost ušlechtilá. Její vrozená duševní noblesa, plná skromné zdrženlivosti, pojí se mile s nenucenou srdečností.“ Stejně pochvalně jako o premiérově manželce se autorka článku vyjadřovala o zařízení jeho domu: „V sídle ministerského předsedy není nikde vidět velkopanského přepychu, vše tu hovoří o účelnosti práce, o prosté útulnosti a lásce ke klidnému rodinnému životu.“ Při pohledu na soukromé i oficiální fotografie Bohumily Švehlové je přitom zjevné, že svým vzhledem nepřipomínala typickou českou selku nebo venkovanku. Na snímcích můžeme vidět elegantní, vždy vkusně oblečenou ženu v moderním účesu. Také ateliérové fotografie s dětmi a vnoučaty spíše odpovídají obrazu měšťanské rodiny. Zůstává tedy otázkou, do jaké míry se do role statkářky či selky jen stylizovala, aby vyhověla očekávané představě o manželce agrárníka a jejím zevnějšku.

Manželé Švehlovi v sadu v Hostivaři, jaro 1933.
Soukromý archiv Marie Zdeňkové.

Bohumila Švehlová byla ženou uzavřenou, vyhýbající se společenskému ruchu a oficiálním akcím. Neznamená to však, že by povinnost reprezentovat nebyla schopná zvládnout. Své kvality plně prokázala v době Švehlova onemocnění, tedy od roku 1927, kdy ještě dva roky zastával funkci premiéra.⁷⁷⁴ S naprostou samozřejmostí se tehdy ujala role zprostředkovatelky korespondence, mj. s T. G. Masarykem, Karlem Čapkem nebo Edvardem Benešem.⁷⁷⁵ Vyřizovala odpovědi na kondolence, nezapomínala ani v těžkých chvílích na novoroční přání přátelům a známým. Stejně tak si vyměňovala dopisy s lékaři, kteří pečovali o zdravotní stav jejího muže. Profesoru Josefu Pelnářovi například děkuje za obětavé léčení a laskavé chování,⁷⁷⁶ ani jemu nezapomínala zasílat přání do nového roku. Po Švehlově smrti se o ní psalo jako o ženě „obětavé, věrné a statečné“, která si byla vědoma „historicky významné a osudově mimořádné funkce svého muže“,

774 Např. Bohumila Švehlová přijímá místo manžela parlamentní delegaci, Venkov, 1928, 23, 260, 1. 11. 1928; Bohumila Švehlová podává informaci o zdravotním stavu manžela, Venkov, 1929, 24, 20 23. 1. 1929.

775 Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., AÚTGM, fond: Edvard Beneš IV/2, KOR-87, k. 28, inv. č. 3023.

776 Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., A AV ČR, fond: Josef Pelnář, k. 12, B. Švehlová J. Pelnářovi, 5. ledna 1935.

Pohřeb Antonína Švehly, manželka Bohumila uprostřed mezi dětmi.
Soukromý archiv Marie Zdeňkové.

jemuž byla „obrovskou oporou“.⁷⁷⁷ S velkým patosem je připomínána ve vydaném souboru dopisů a vzpomínek na Švehlu: „Šťastná žena, jež mohla býti po boku velikána dějin našeho národa. Nejen, že děkujeme jí za krásnou náplň života velkého státníka, ale skláníme se před jejím nezměrným sebeobětováním a před její velikou prací.“⁷⁷⁸ S výjimkou již citovaného článku u příležitosti Švehlových padesátin jsou však texty spojené s jeho úmrtím a pohřbem jedinými, ve kterých se jeho manželce věnuje v tisku více pozornosti. V článku, který vyšel po Švehlově smrti, se o jeho vztahu k rodině dočteme: „Nikdo ještě nenapsal (málokdo ví!), jak nebeský poměr měl Švehla k ženě, k matce, k sestřím, a pak jaký nepopsatelný ke své choti a ke své dceři. [...] Miloval rodinný život, jako nikdo na světě. Nejvíce něhy a lásky věnoval [...] své dceři Heleně. Něha, s jakou Švehla se díval na svou ženu a svoje děti, jest dnes již řídkým zjevem.“⁷⁷⁹

Zmiňme se jen ve stručnosti o osudu obou Švehlových dětí, které těžce doplatily na politický režim nastolený po roce 1948. Dcera Helena (1901–1989) se v duchu rodinné tradice provdala za agrárního politika Josefa Černého, jenž byl v letech 1934–1938 několikrát ministrem vnitra. Po únoru 1948 manželé odešli do USA, jejich manželství zůstalo bezdětné. Syn Antonín (1902–1963) vystudoval práva a stal se advokátem.

777 Celý národ vzpomíná též statečné choti Švehlovy, Venkov, 1933, 28, 292, 14. 12. 1933, s. 3.

778 FALTA, Josef, Švehla v dopisech našich politiků a kulturních pracovníků, Hradec Králové 1939, s. 54–55.

779 To nebyl člověk, to byl plamen, to bylo hořící srdce, Venkov, 1933, 28, 295, 17. 12. 1933, s. 1. Podobné hodnocení viz FALTA, J., Švehla v dopisech, c. d., s. 21.

Po únoru 1948 mu byl zabrán statek, měl zakázáno vykonávat advokátskou profesi a živil se jako pomocný dělník. Roku 1951 byl zatčen a o rok později odsouzen ke 12 letům vězení. Díky amnestii byl propuštěn roku 1960, o tři roky později zemřel. Jeho děti našly útočiště u tety a strýce v USA, jejich generace je však tou poslední ze Švehlova rodu.

Bohumila Švehlová svého muže přežila o 31 let. Zemřela 14. ledna 1964 ve vinohradské nemocnici, dožila se úctyhodného věku 87 let. Dožila na statku, v ústraní a o samotě, podobně jako Hana Benešová. Jedním z posledních šťastných okamžiků jejího života snad mohl být ten, který zachycuje 90 let stará fotografie – snímek obou manželů z rozkvetlé zahrady jejich hostivařského statku na jaře 1933.

IV.4 CO MOHL MÍT ANTONÍN ŠVEHLA NA TALÍŘI? SELSKÁ VS. MĚŠŤANSKÁ KUCHYNĚ PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ

Téma tradiční národní kuchyně přelomu 19. a 20. století je tématem tzv. malých dějin, tedy dějin každodennosti. Ovšem jak následující text ukáže, tato problematika současně představuje směsici národnostních, etnografických, náboženských i politických aspektů. Pohybujeme se navíc v období, kdy docházelo k bouřlivému průmyslovému rozvoji, konsolidaci dělnické třídy a měšťanstva jako takového. To vše svědčí o mezioborovosti tématu, které přiblížíme na příkladu stravování přední osobnosti československých dějin, předsedy tří prvorepublikových vlád, předsedy agrární strany – Antonína Švehly. Následující text charakterizuje základy selské a měšťanské kuchyně, reflektuje jejich vzájemné propojení, ovlivňování, přejímání zvyklostí a vnějších znaků. V případě měšťanské kultury neopomijí ani prvorepublikový fenomén restaurátérské a kavárenské kultury. Text je postaven zejména na výzkumu kuchařských knih a receptářů a dalších hmotných předmětů ze Sbírký Národního zemědělského muzea.⁷⁸⁰

Kapitola zachycuje kulinární dědictví v kulisách bouřlivého období konce 19. a začátku 20. století. Z pohledu českých národních dějin reflektuje konec období „belle époque“, bouřlivé události první světové války, emotivní vznik první Československé republiky a poměrně dlouhé období budování sebevědomí nového státu. Text zkoumá tradiční českou gastronomii ve dvou liniích – selské a měšťanské kuchyni, které se lišily svou podstatou, zdroji, vnějšími znaky i celospolečenským vnímáním. Hledá mezi nimi paralely a sleduje jejich vzájemné ovlivňování. A osobnost Antonína Švehly je vhodným spojovníkem těchto dvou linií.

Antonín Švehla byl selským synem předurčeným k převzetí rodinného statku. Politická kariéra, které se následně rozhodl věnovat, jej přenesla z venkovského prostředí do velkého města se všemi konsekvencemi. Právě díky skutečnosti, že Antonín Švehla

---

⁷⁸⁰ Základem výzkumu byly prameny písemné provenience a hmotné předměty ze Sbírký Národního zemědělského muzea, zejména její podsbírký Gastronomie a Etnografie. Klíčovým zdrojem byly kuchařské knihy a receptáře shromážděné v rámci podsbírký Gastronomie.

ve kterém 2-3 šloulky a kousek
másla.

✓ Grachová s uzením masem.

Loupaný bráček ^{uváří} v osolené vodě do
měkka, načex se prolisuje, proliso-
vanem ^{úřad} na drobné kostičky s
krájené maso, na drobné kostičky
brambory, trochu pepře tlučeniho,
trochu majonky, 3 stroučky česneku,
malá na omastky strouhaná cibul-
ka a vaří vše do měkka, jak se
vše naproší sívá říz. jížkou pro-
chladlou, a povarí.

✓ Kminová pol. skys. smetanou.

Do osolené vody dá se vařit celý kníra,
kus petržele, cibule, cerele a vaří se do
měkka. Mezí tím udělá se říz. jížka
prochladlá, vloží se do polévky a dobře
povarí. Pak se procedí, přidá se kyselé
smetany, jemně sekaná petržel. nat-
a podává se kní smášená s chleb. neb
neb houška a brambory na loupáčku.

Ukázka z domácího receptáře – všední jídelníček, polévky
20. léta 20. století, sbírka kuchařských knih. Sbírká NZM.

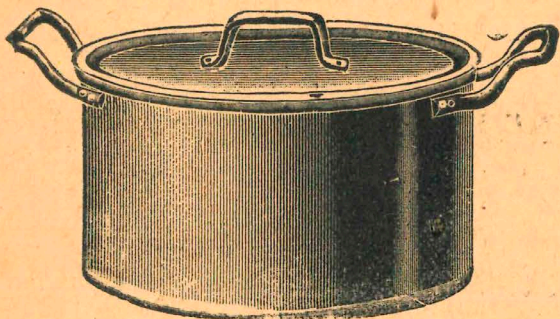
Ukázka kuchařské knihy. →
RETTIGOVÁ, M. D., Velká kuchařka. Podrobné navedení k upravování všech pokrmů a nápojů v domácnosti
prosté i přepychové, Praha 1912. Sbírká NZM.

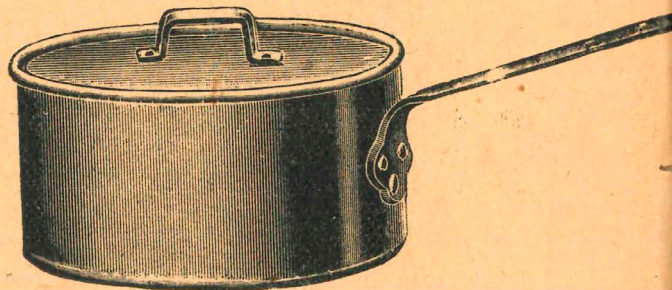
Aby polévka měla náležitou chut a hustotu, zaléváme ji někdy z á k l e c h t k o u, žloutky, smetanou a p.

Zaklektávající moukou nedáváme mouky nikdy mnoho; zaklektáváme ji do tekutiny studené neb jen vlažné, nedávající nikdy všecku najednou, nýbrž aby po troškách zamíchati se mohla. Jinak se moutí zlehka od spodu, by mouka v práškách dovnitř padala a nedělala žmolků. Vždy má býti rozmíchána co nejhladčeji. — Mouky dáváme jen tolik, co by povařená polévka (omáčka, šáva a p. v.) měla patřičnou hustotu. Povařením houstne, přehuštěním ztrácí na chuti. Záklechtku vaříme vždy jen krátko, co by mouka ztratila příchut syrovinou. —

Žloutky zaklektáváme v studené tekutině a vléváme je pak do jídla studeného nebo horkého, jak v předpisech vždy naznačujeme. V horkém rozklektané by se srazily. — Přidáváme-li žloutek nebo vejce k vařené polévce, počínáme si opatrně, aby se nám bílek nesrazil a žloutek nezůstal úplně syrový. Žloutek

Masný hrnec.

Masný hrnec s držadlem.

nebo vejce vložíme na talíř či na mísu, dáme na ně asi lžíci studené vody, rozklektáme je a vařící polévku na ně nalejeme. Žloutek však necháme buď v celosti, nebo jej s polévkou smícháme. Jinak nalejeme na žloutek nebo na vejce horkou, leč prochladlou polévku a smícháme je zlehka naběračkou. Máme-li polévku kroupovou nebo pod., vložíme na vejce horké prochladlé kroupy (rýži a p.), promícháme je napřed s nimi a potom s polévkou. Vejce a žloutky rozklektáváme tímto způsobem hlavně v domácnostech. — Možno však zaklektávati polévky (i omáčky) takto: Žloutek rozklektáme napřed zvláště, načež ho s trochou tekutiny (vody, vína, jichy nebo mléka) a cedníkem procedíme do vařící polévky (neb omáčky). I tu může se pak rozmíchati napřed jen s částí polévky a potom teprve s ostatním množstvím. — Tím jest polévka již hotova. (Omáčka dá se však ještě trochu povařiti, by žloutky došly.)

O kořenění polévek platí jako o jiných krmích pravidlo, že nikdy nemá koření k pokrmům přimíšeno býti tolik, aby chut jeho nějak převládala; nesloužíť pak ke zdraví, aniž prozrazuje

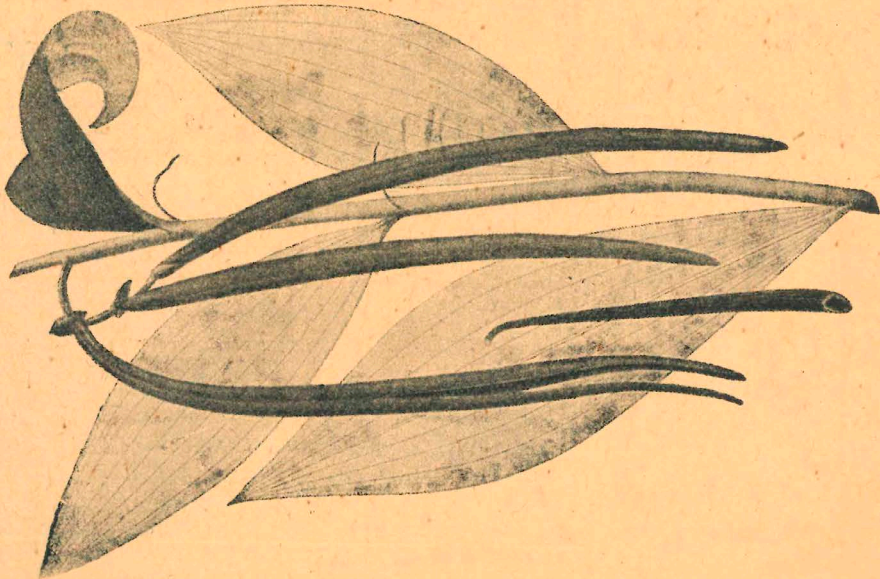

Šalvěj.

Vanilka kvetoucí.

Vanilka s plodem.

nikdy neopustil rodnou Hostivař, kde stále bydlel, a současně prožíval intenzivní pracovní život v Praze, je jeho osoba i rodina výborným příkladem pro demonstraci na jedné straně selské, na druhé straně měšťanské kuchyně a jejich vzájemného vztahu. Název příspěvku je záměrně položenou otázkou: „Co mohl mít Antonín Švehla na talíři?“, neboť dokumenty o tom, co skutečně tento významný prvorepublikový politik konzumoval, nemáme. Z dobových pramenů ale můžeme vytvářet analogický konstrukt, který nastíní, jak mohl jídelníček Antonína Švehly vypadat.

Významnými prameny pro téma českých kulinárních tradic jsou tištěné kuchařské knihy, které můžeme považovat za záznam kulinárních trendů doby. Za první českou kuchařskou knihu je pokládána *Bavorská kuchařka* (1810) Marie Anny Neudeckerové,⁷⁸¹ na ni časově navazují práce Magdaleny Dobromily Rettigové: *Domácí kuchařka, aneb pojednání o masitých a postních pokrmech pro dcerky České a Moravské* (1826)⁷⁸² a *Dobrá rada slovanským venkovankám, aneb pojednání kterak by ony pokrmy prosté lacině i chutně připravovati, a tak se buď pro budoucí svou domácnost nebo pro službu cvičiti mohly* (1838). Zatímco první ze jmenovaných děl M. D. Rettigové je určeno pro měšťanské prostředí, druhá kniha se i ve svém názvu hlásí k venkovskému prostředí, pro které zejména byla určena. Z mnoha opakovaných vydání můžeme usuzovat na úspěchy obou těchto knih v prostředí českých zemí.⁷⁸³ K autorkám dalších významných kuchařských knih patří Marie Trachtová, Anuše Kejřová či Marie Janků-Sandtnerová.

Průkopníkem tématu kulinární kultury jako svébytného badatelského tématu byl v našem prostředí historik a etnograf Čeněk Zíbrt, který na konci 19. století publikoval na toto téma řadu prací, ve kterých se zaměřoval zejména na souvislosti s lidovou kulturou a tradicemi. Na jeho práci navázala řada dalších autorů, kteří téma systematicky rozvinuli. O definici tradiční kuchyně ve smyslu regionálních kulinárních tradic se zasadila Marie Ůlehlová-Tilschová,⁷⁸⁴ která pracovala především metodou terénního výzkumu a věnovala se také propagaci racionální stravy. V obecné rovině se tématu věnují novější

Ukázka vybavení dobové kuchyně.
RETTIGOVÁ, M. D., *Velká kuchařka. Podrobné navedení k upravování všech pokrmů a nápojů v domácnosti prosté i přepychové*, Praha 1912. Sbírnka NZM.

781 „Baborská kuchařka v Čechách. Kniha kuchařská, která jak pro panskou tak pro domácí kuchyň zřízená jest a v obojí obzvláštním prospěchem užívána býti může“. Původně německy psaná kuchařka byla vydána také v českém překladu. KORBELÁŘOVÁ, Ivana (ed.) – DLUHOŠOVÁ, Radmila – SOBOTKOVÁ, Jitka, *Paměť chuti*, Opava 2020, s. 169–180.

782 Kniha vycházela i po smrti M. D. Rettigové a do první světové války vyšlo celkem 36 vydání v českém a 10 vydání v německém jazyce. LENDEROVÁ, Milena, *České kuchařské knihy v „dlouhém“ 19. století*, in: LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie, *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*, Praha 2017.

783 KOUBA, Miroslav, *Podoby gastronacionalismu ve střeoevropských národních hnutích „dlouhého“ 19. století*, in: JEDLIČKOVÁ, Blanka – LENDEROVÁ, Milena – KOUBA, Miroslav – ŘÍHA, Ivo (eds.), *Krajiny prostřených i prázdných stolů II. Evropská gastronomie v interdisciplinárním přístupu*, Pardubice 2017, s. 128–130.

784 Např. *Česká strava lidová*, Praha 1945; *Rok v naší kuchyni*, Praha 1949; *Chuťový místopis*, Praha 1970.

práce Mileny Lenderové, Ireny Korbelářové, Magdaleny Beranové, Martina France⁷⁸⁵ či v antropologických souvislostech práce Evy Ferrarové.⁷⁸⁶ I přes badatelský zájem a postupné zaplňování „bílých míst“ stále chybí komplexní publikace shrnující dosavadní výsledky bádání.

Pokud hovoříme o národní kuchyni, je namístě charakterizovat pojem „kulinární dědictví“. Pod tímto označením se neskrývají pouze recepty, které se v rodinách předávají z generace na generaci, tento pojem lze charakterizovat jako soubor zvyklostí souvisejících s přípravou pokrmů a jejich podáváním, konzumováním – a to v konkrétním čase, na konkrétním místě (v našem případě jsou tím místem země české). Kulinární dědictví je komplexní pojem, který zahrnuje výběr základních surovin, způsob jejich zpracování, variabilitu receptů, úpravu jednotlivých pokrmů, způsob servírování až po etiketu u jídelního stolu.

IV.4.1 Východiska selské kuchyně

Pojem „selská kuchyně“ je specifický a automaticky není totožný s pojmem „venkovská kuchyně“. Pod označením venkovská kuchyně totiž nalézáme také problematiku rolnického stravování. Dušan Janák popisuje jídlo jako prvek sociální identity a tradic. Za základ rolnického jídelníčku jmenuje chléb a zejména nejrůznější kaše.⁷⁸⁷ Jídelníček prostých rolníků byl velice skromný, vedle obilných a luštěninových kaší se jednalo o kořenovou a košťálovou zeleninu a velice malý podíl masa. V omezeném přístupu ke zdrojům spatřujeme hlavní aspekt, který odlišuje kuchyni rolnickou od kuchyně selské. Ta byla naopak velice hutná, výživná a bohatá a v době svátků a významných rodinných událostí až okázalá. Další rozdíl mezi rolnickou a selskou kuchyní byl v množství připravovaných pokrmů, kdy na statku bylo nutné nakrmit nejenom rodinu, ale také čeládku. I z toho důvodu s přípravou pokrmů na statku často pomáhala služebná. Téměř měšťanskou podobu mělo v selských staveních také stolování, které – oproti rolnickým domácnostem – používalo kuchyňský textil, porcelán a přibory.⁷⁸⁸

Antonín Švehla pocházel ze zámožné selské rodiny, sám byl majitelem statku a selská kuchyně mu tedy byla velice blízká, domácí stravy si vážil. V obecné rovině lze konstatovat, že východiskem selské kuchyně byla zejména dostupnost surovin, ze kterých byly pokrmy připravovány. Jednalo se především o domácí zdroje a místní trhy, které

785 Výběrově LENDEROVÁ, Milena (ed.), Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století, Praha 2002; LENDEROVÁ, Milena – KOUBA, Miroslav – KOZÁR, Aleš – ŘÍHA, Ivo, „Spanilost Vaše cizozemcům se líbí...“. České kuchařské knihy v 19. století, Červený Kostelec 2017 a další. BERANOVÁ, Magdalena, Tradiční české kuchařky: Jak se vařilo před M. D. Rettigovou, Praha 2001; KORBELÁŘOVÁ, I. (ed.) – DLUHOŠOVÁ, R. – SOBOTKOVÁ, J., Paměť, c. d.; FRANZ, Martin, Strava obyvatel Prahy v 1. pol. 19. století, in: Dobrou chuť, velkoměsto. Documenta Pragensia XXV, Praha 2007.

786 FERRAROVÁ, Eva, Jídlo pro radost. Proč jíme to, co jíme, a nejíme to, co nejíme, Brno 2021.

787 JANÁK, Dušan a kol., Jídlo není jenom „něco k jídlu“. Tradiční stravování a pokrmy jako součást regionální a národní identity ve vědomí a paměti současné společnosti, Opava 2022, s. 23.

788 SOBOTKOVÁ, Jitka – KUBÁSKOVÁ, Lucie – JÍROVCOVÁ, Jana, Kulinární tradice českých regionů, Praha 2022, s. 70.

c) Koláče z kynutého těsta.

Koláče skládáme buď do čtverců, buď do šesti cípů neb okrouhle a j.

Zpravidla tvoříme čtverce, nakrájené z vyváleného těsta. Na tyto čtverce rozložíme nádivku, dva protilehlé cípy vytáhneme a uprostřed složíme; ostatní dva cípy složíme rovněž tak, načež cípy stiskneme, aby pevně přilehly a za pečení neodskočily.

Šesticípé koláče jsou daleko ozdobnější, ale i pracnější. Vykrouháme z těsta tvořítkem hvězdy, jichž paprsky spojíme uprostřed jako u jiných koláčů.

Okrouhlé koláče vykrouháme z rozváleného těsta kruhadlem nebo vinnou sklenicí, ač i jinak se upravují, jak v předpisech zevrubně poznačeno. Ozdobujeme je často mřížkami z tenkých pramének těsta a j. Podobně zdobíváme koláče celistvé z kynutého těsta (jako mnohé koláče máselné).

1816. Koláče obyčejné.

Rozetřeme 12 *dkg* másla a celé vejce, tři žloutky rozkverlujeme v třetině litru mléka, vlejeme je do 56 *dkg* mouky, trochu osolíme a připojíme za 4 haléře kvasnic. Vypracujeme těsto, dáme je zkynouti a pak děláme koláče.

1817. Koláče nadívané 1.

Utřeme 28 *dkg* čerstvého másla, přirazíme dvě vejce a šest žloutků, přidáme trochu soli, asi 2 *dcl* smetany, 1^{1/2}—2 *dkg* kvasnic, 57 *dkg* mouky a ještě hrst přidavše vypracujeme těsto dobře. Pak z něho na vále naděláme koláčů, dáme do nich nádivku, položíme je na vymaštěný plech, necháme je hodně nakynouti a pak je upečeme.

1818. Koláče nadívané 2.

Utřeme 56 *dkg* čerstvého másla až se zpění, přirazíme po sobě deset žloutků a pak dvě vejce, přidáme 7 *dkg* tlučeného cukru, 2 *dkg* oloupaných a jemně ustrouhaných sladkých a asi 1 *dkg* hořkých mandlí, špetku soli i muškátového květu, zaděláme těsto asi 3 *dcl* smetany, pěti lžicemi dobrých kvasnic a moukou podle potřeby a dobře je vyboucháme. Koláče naplníme libovolnou nádivkou, pomazeme je rozklepaným vejcem, posypeme cukrem a i usekanými, oloupanými sladkými mandlemi, dáme je řádně zkynouti a upečeme je v troubě nepřilíš horké.

1819. Koláč tvarohový.

Připravíme si tvaroh se žloutky, cukrem a několika hořkými mandlemi. Dáme na misku 14 *dkg* másla, 14 *dkg* mouky, rozdrobíme je, rozklektáme v půli koflíku studené vody žloutek a zaděláme

jím těsto, jež dáme na vál. Rozdělíme těsto ve dva stejné díly: z jednoho uděláme velkou tenkou placku, dáme ji na papír máslem pomazaný a potřeme ji tlustě upraveným tvarohem. Pak uděláme druhou placku, dáme ji opatrně navrch na předešlou, okraje stiskneme a dáme koláč péci do trouby. Upečený pak posypeme hojně vanilkovým cukrem.

1820. Koláčky s pomazánkou.

Udusíme trochu na cukru višně na obložení koláčů, neb upravíme povidlí nebo mák nebo tvaroh a mandle na posypání. Utřeme v misce 21 *dkg* másla, přidáme osm žloutků, 7 *dkg* tlučeného cukru, drobnou citronovou kůru, tři lžice dobrých kvasnic, špetku soli, 56 *dkg* pěkné mouky a trochu smetany dle potřeby. Vypracujeme těsto dobře, až se nechytá ani vařečky ani mísy, a dáme je zkynouti. Pak je vyndáme na vál moukou posypaný, nakrájíme z něho malé kousky, jež okulatíme a z nichž uděláme na plechu máslem namazaném malé koláčky; pomažeme je po kraji rozklepaným vejcem a obložíme je v prostředku višněmi (šťávy z višni lze upotřebiti jinak) a dáme je ještě trochu zkynouti. Potom upečeme koláčky pěkně, sejmem je s plechu, pocukrujeme a necháme vychladnouti, načež je urovnáme na talíř a opět pocukrujeme. Anebo je namažeme buď povidlím nebo mákem nebo tvarohem a posypeme je buď hrozkami nebo mandlemi.

1821. Koláče s rybízem.

Utřeme náležitě 14 *dkg* přepuštěného a 12 *dkg* čerstvého másla, přirazíme devět žloutků, přidáme osm lžic smetany, tři lžice kvasnic, 1¹/₂ *dkg* tlučeného cukru a 45¹/₂ *dkg* pěkné mouky, uděláme těsto, trochu je osolíme a necháme státi čtvrt hodiny. Pak namažeme papír čerstvým máslem, uděláme z těsta lžící 26 stejných hromádek kulatých, rozdělíme je nožem, dáme do každé po kousku zavařeného rybízu nebo višni, načež je zase zaděláme. Obložíme je pak hezky tuhým sněhem, posypeme hrubým cukrem a strouhanými mandlemi, upečeme koláče rychle a podáváme cukrem posypané.

1822. České koláče.

Utřeme na misce 10 *dkg* přehřátého a 10 *dkg* čerstvého másla, přimícháme do něho po sobě šest žloutků, pak 3 *dkg* rozpuštěného a nakynutého droždí, ze čtyř bílků sníh, 1 *dcl* vlažného mléka, plnou lžící tlučeného cukru, s půle citronu drobnou kůru, trochu soli a půl *kg* jemné mouky. Vypracujeme těsto, až se už vařečky nechytá, a dáme je zkynouti. — Zatím upravíme buď povidlí, buď mák, buď tvaroh. A když těsto nakynulo, vyndáme je na pomoučený vál, rozválíme kus po kuse tence, nakrájíme čtverečky, doprostřed každého čtverečku dáme po hromádce nádivky, sepneme cípky, koláče položíme na plech vymaštěný čerstvým má-

umožnily oživit jídelníček o méně běžné potraviny. Další determinantou selské kuchyně bylo vybavení kuchyně ve smyslu jejího zařízení, a to včetně technologických možností při přípravě pokrmů, v uchovávaní základních potravin i hotových jídel. Za klíčový lze považovat zdroj tepla, který zajišťovala kamna, pec, od poloviny 19. století potom sporák na tuhá paliva – tzv. sporokrb. Vedle jednodušší obsluhy je třeba zmínit, že přechod ke sporákům významně přispěl ke zvýšení bezpečnosti v domácnostech. K základnímu mobiliáři kuchyní patřil příborník (kredenc), skříň na potraviny, pracovní stůl, typické bylo střídmé, či spíše účelné vybavení kuchyňským a stolním nádobím. V první polovině 20. století se díky elektrifikaci dostávaly do kuchyní první elektrické spotřebiče.⁷⁸⁹ Nutno podotknout, že bohaté selské domácnosti byly na venkově průkopníky těchto vymožeností.

Při přípravě pokrmů hrála vždy důležitou roli také znalost surovin, receptur, postupů apod. Tato znalost byla na venkově samozřejmou, a to vzhledem k vícegeneračnímu soužití a předávání dovedností a zkušeností praktickou ukázkou, vyprávěním či předáváním rukopisných záznamů kuchařských receptů.

Pokud bychom měli selskou kuchyni charakterizovat jedním slovem, uvedli bychom, že byla kuchyní především „racionální“, kuchyní bohatou a střídmou zároveň. Střídmou ne ve smyslu „chudou“, jak bylo vyvráceno výše, ale „úmyslně střídmou“, tedy promyšlenou, účelnou. Za její základ lze totiž považovat několik málo základních surovin – kořenovou a košťálovou zeleninu, luštěniny, brambory, obiloviny, mléčné výrobky a ovoce. Selská kuchyně byla typická využíváním sezónních surovin plně v souladu s chodem zemědělského roku, respektováním významných událostí křesťanského roku či předkřesťanských obyčejů a přizpůsobením se potřebám statku a jeho pracovníků. Jiná byla příprava pokrmů v době klidu polních prací a jiná při žních, sklizni, senoseči apod., kdy bylo třeba nakrmit početnou čeládku a sezónní pomocníky. Takové pokrmy byly především vydatné, s důrazem na jejich výživovou hodnotu. V dnešní gastronomii jsou pokrmy s přízviskem „selský“ synonymem poctivých jídel připravených z kvalitních surovin. Ve své době byla tato skutečnost nutností. Jak už bylo řešeno výše, tuto kuchyni můžeme označit přízviskem racionální, které velice přesně vystihuje styl selské kuchyně, tedy efektivní přípravu pokrmů, šetrnost a maximální využití vstupních surovin.

Na velkých selských statcích, ke kterým ten Švehlův patřil, fungovalo v převážné míře samozásobitelství. Přesto byla potřeba některé suroviny či potraviny nakoupit. K tomu sloužily trhy, příp. nově vznikající obchodní domy. Zde byla pořizována především sůl, káva, čaj, koření či jižní ovoce (citrony, pomeranče).⁷⁹⁰ Při zmínce o samozásobitelství je třeba vyvrátit romantickou představu o venkovu, který vedle obvyklých obilovin, lusko-
vin a okopanin sytili početní vepři a krávy v chlévech, hejna pobíhajících hus, kachen, slepic a kuřat či nekonečné množství medu z úlů. Mnohé z uvedeného totiž bývalo pěstováno či chováno pro prodej, který pomáhal s financováním chodu hospodářství. I přes tento kolorit tak zůstával venkovský (i ten selský) jídelní stůl skromný a maso bývalo konzumováno převážně o nedělích a svátcích.

Pokud jde o strukturu pokrmů, základ venkovské kuchyně tvořil chléb, často žitný. Chléb býval podáván jako příloha k jídlu a byl skvělým pokrmem pro stravování

---

789 Tamtéž, s. 46–52.

790 Tamtéž, s. 131–137.

na poli (s tvarohem, sýrem, sádlem, slaninou apod.). Další stálící byly polévky, ty mohly být podávány ke snídani, obědu či večeři, nebo také kdykoli během dne v kastrůlku na poli. Součástí všední kuchyně bývaly rovněž sladké pokrmy podávané jako hlavní chod, např. sladké plněné knedlíky, šišky s mákem, žemlovka. Strava všedních dní byla poměrně monotónní a ozvláštnit ji dokázaly především slavnostní pokrmy připravované o nedělích, křesťanských svátcích či významných rodinných událostech.⁷⁹¹ Při takových příležitostech se na stůl dostávaly přílohové knedlíky, nadívaná masa, ryby, moučníky a také dezerty.⁷⁹²

Přirozenému zemědělskému roku byla podřízena i struktura denních jídel. V době intenzivních polních prací byly pokrmy připravovány ke konzumaci na poli s jedním hlavním jídlem po návratu z pole. Oproti tomu v době klidu polních prací byla struktura denních jídel pravidelnější, s plnohodnotným obědem, doplněným případně i moučníkem.⁷⁹³ Zajímavým fenoménem selské kuchyně byl její zdánlivě vedlejší aspekt nakrmit dobytek. O dobytek šlo na statku vždy „až na prvním místě“, tedy i potřeba nakrmit dobytek byla prvořadá. Příprava pokrmů v selské kuchyni tomu byla zejména v době zimních měsíců, kdy dobytek pobýval ve stáji, nikoliv na pastvě, přizpůsobena. „Zbytky“ od jídla, hlavně brambor, tak byly vhodným doplňkem ke krmení zvláště prasat a drůbeže.

IV.4.2 Selská vs. měšťanská kuchyně

Pro 19. století vyjmenovává Martin Franz za základ měšťanské stravy moučná jídla, levnější druhy masa, brambory a luštěniny. Jako výrazný prvek, jak byly pokrmy z těchto surovin upravovány, uvádí množství tuku, které mělo zajistit jejich sytívanost. Upozorňuje také, že i chudší obyvatelé měst se na svých stolech setkávali s masem více než chudí venkované. U bohatších měšťanů ve velkých městech byly masité pokrmy v naprosté dominanci, používalo se především hovězí maso a byl zde oproti venkovu, kterému dominovala strava rostlinná, patrný velký rozdíl. Dalším rozdílem byla dominance bílého pečiva oproti venkovskému tmavému.⁷⁹⁴ Strava měšťanského obyvatelstva byla odvislá od zámožnosti té které rodiny. Pro nejbohatší z nich popisují dobové kuchařky koncept „šestimísového“ oběda, který je považován za přiměřený, přičemž překračování počtu šesti mís bývalo vnímáno již jako rozmařilost. V rámci šestimísového stolování měly na stole své místo polévka, maso z polévkového vývaru, pokrm z jiného druhu masa, pečeně, moučník a salát. Chudší městské obyvatelstvo počet mís na svém stole redukovalo, přičemž nejčastěji se vypouštěla na přípravu nejnáročnější pečeně. Ostatní denní jídla, snídaně a večeře, bývala oproti tomu skromná.⁷⁹⁵

791 FREEDMAN, Paul (ed.), *Jídlo. Dějiny chuti*, Praha 2008, s. 285.

792 Národní zemědělské muzeum, *podsbírka Gastronomie, Sběrka kuchařských knih*.

793 SOBOTKOVÁ, J. – KUBÁSKOVÁ, L. – JÍROVCOVÁ, J., *Kulinární tradice*, c. d., s. 70.

794 FRANZ, M., *Strava*, c. d., s. 325–326.

795 *Tamtéž*, s. 328–329.

19. a) Hovězí polévka s karfiolem a knedlíčky. — Vařená štika s brambory. — Telecí frikandó se salátem a kompotem. — Karlovarské omelettky.
 b) Rýžová polévka. — Hovězí jazyk s polskou omáčkou. — Nudlový nákyp s marmeládou.
 c) Uzeninová polévka s brambory. — Uzené maso se zelím a nokami.
20. a) Čočková polévka. — Smažené řízky se salátem. — Jelení pečeně s kompotem. — Hroznový závin.
 b) Hovězí polévka krapličková. — Hovězí maso s petrželovou omáčkou. — Pikantní frikandó s brambory.
 c) Zadělávaná polévka s nudlemi, kousky telecího masa a karfiolem. — Pečená rýže s ovocem.
21. a) Bramborová polévka. — Paštika holubí. — Pečený kapoun se salátem. — Kdoulový nákyp.
 b) Hovězí polévka s houskovými knedlíčky. — Bratvířtle s karfiolem a brambory. — Jablková pyramida.
 c) Zasmažená polévka. — Sekaná pečeně se zeleným salátem.
22. a) Hovězí polévka svítková. — Okoun s kaparovou omáčkou. — Plněné roštěnky s brambory. — Nudle v páře vařené s vinnou pěnou.
 b) Rajská polévka s rýží. — Nadívané skopové hrudí se salátem. — Stříkané koblihy s vinnou pěnou.
 c) Hovězí polévka s jatrovou rýží. — Hovězí maso se sardelovou omáčkou a osmaženými brambůrkami.
23. a) Hovězí polévka ssedlinková. — Plněné artičoky. — Hovězí maso s křenem. — Pečené sluky s kompotem. — Švestkový dort.
 b) Zadělávaná polévka. — Pečená srnčí kýta s kompotem. — Ořechový dort.
 c) Hovězí polévka s krupičnými nůčky. — Telecí frikandó se salátem. — Kávový dort.
24. a) Hovězí polévka strouhánková. — Vaječné omelettky plněné hříbky. — Pečený zajíc s kompotem. — Pudding z kyselých smetan.
 b) Žebrácká polévka. — Smažené vepřové kotletky se salátem. — Krupičný nákyp s ovocem.
 c) Krupovka. — Pečená játra se špenátem a nokami.
25. a) Zeleninová polévka. — Hovězí maso s hořčicí. — Pečená kachna s kořínkovým salátem. — Pečený ježek s pěnou.
 b) Ságová polévka. — Valašský gulaš. — Houskový smaženec.
 c) Bramborová polévka. — Skopové s majoránkovou omáčkou a knedlíky.
26. a) Vinná polévka. — Úhoř na modro s citronovými čtvrtkami. — Šunka, omáčka z madeirského vína a pečené kaštany. — Jablkový nákyp.

- b) Hovězí polévka nudlová. — Smažené telecí nožky se špenátem. — Hruškový pudding.
- c) Hovězí polévka flíčková. — Hovězí maso s brukví.
27. a) Hříbková polévka. — Beefsteaky s čočkovým salátem. — Pečené koroptve s kompotem. — Zelné koláče.
- b) Pivní polévka. — Vepřové se zelím. — Ořechové rohlíčky.
- c) Hovězí polévka kroupková. — Hovězí maso s brambory a salátem.
28. a) Hovězí polévka s vaječnou ssedlinkou. — Hovězí maso s citronovou omáčkou. — Pečená telecí kýta s kompotem a salátem. — Tvarohové tašky.
- b) Hovězí polévka se ságem a karfiolem. — Hovězí maso s červenou řepou. — Bavlněný pudding s ovocnou omáčkou.
- c) Hrachová polévka. — Dušené skopové s ubrouskovou knedlí.
29. a) Zahradnická polévka. — Štika s parmazánem. — Pečená husa se zelím. — Pudding s vanilkovou omáčkou.
- b) Milionová polévka. — Skopové kotletky se zelenou fazolkou. — Pečené krupičné tašky.
- c) Zasmažená polévka. — Beefsteaky s brambory.
30. a) Hovězí polévka s konsomé. — Salmi z kvičal. — Hovězí maso s vlaskou omáčkou. — Pečená kýta kančí s brusinkami. — Pomorančový dort.
- b) Hovězí polévka s houbovými nůčky. — Karbenátky s mrkví. — Pečená hovězí kýta se salátem. — Hroznový závin.
- c) Zadělávaná polévka. — Pečený zajíc s jablkovým salátem. — Máselný koláč makový.
31. a) Mléčná polévka. — Uzený losos s žampionky. — Skopová pečeně s bramborovým salátem. — Císařský smaženec.
- b) Slepíčí polévka. — Slepice opečená na slanině s makaronky. — Vysmažované švestky nebo hrušky.
- c) Rýžová polévka. — Plíčka na kyselo s nůčky.

Listopad.

1. a) Slepíčí polévka s houskovými knedlíčky. — Vařená slepice s omáčkou žampionovou. — Pečený zajíc s kompotem. — Hroznový závin.
- b) Hrachová polévka s houskou. — Telecí ledvinka pečená s brusinkami. — Housková bába s jablky.
- c) Uzeninová polévka kroupková. — Uzené maso s bramborovou kaší a kvašenými okurky.
2. a) Rýžová polévka s karfiolem. — Kapr na paprice s mrkví. — Kančí pečeně s míchaným salátem. — Kaštanový nákyр.

V městském prostředí byla dále samozřejmostí přítomnost kořenové a košťálové zeleniny (zelí, mrkev), ovoce (jablka, hrušky, švestky), bílého chleba a piva. Zámožní měšťané si mohli poměrně jednoduše dovolit zboží z dovozu, např. italský chřest, rajčata, papriky, artyčoky či topinambury.⁷⁹⁶ Od konce 19. století pozbyly ve městech obliby kaše, které však ve venkovském prostředí přetrvaly po celé období první Československé republiky. Ve městech tyto pokrmy nahradily pokrmy zapečené – masové i bezmasé.⁷⁹⁷ Jak ukazuje struktura pokrmů, které jsou popsány v rukopisných receptářích, o kterých víme, že pocházejí z měšťanského prostředí, je zde jasná orientace na masové pokrmy. Převažuje úprava dušením a pečením. Z těchto pramenů je také zřejmá přítomnost moučníků a dezertů. Samozřejmostí téměř každého receptáře jsou i recepty na vánoční cukroví a zavařování.⁷⁹⁸

V úvodu byl vytyčen cíl popsat vztah selské a měšťanské kuchyně, resp. jejich vzájemné ovlivňování. Základ a charakteristika selské kuchyně byly popsány výše. U měšťanské kuchyně není tato charakteristika jednoduchá, neboť sociální nůžky mezi jednotlivými vrstvami obyvatel měst byly odjakživa velice široce rozevřené. Chudí měšťané, obyvatelé dělnických čtvrtí, se svým sociálním postavením a ekonomickými možnostmi blížili rolnickému obyvatelstvu. Oproti tomu bohatí měšťané, obchodníci, se vždy snažili přiblížovat aristokratické společnosti. Gastronomické zvyklosti, které mohli alespoň v jejich vnějších znacích přejímat, jim v tom pomáhaly. Někde mezi těmito dvěma póly se pohybovala středostavovská vrstva tvořená úředníky, lékaři apod.

Měšťanská kuchyně procházela od vzniku měst ve středověku dlouhým vývojem. Jeho završením byla plná závislost na místních či výročních trzích. K dobrému tónu bohatších měšťanských vrstev patřila přítomnost hospodyně, příprava kvalitních pokrmů z poctivých a čerstvých surovin. Odvěkou snahu napodobit šlechtickou domácnost u bohatých měšťanů popisuje Milena Lenderová velice výstižně: „*Radost a požitek z okázalé tabule využila buržoazie jako znaku, jenž ji odlišoval od nedostatečně živeného měšťanského proletariátu.*“⁷⁹⁹ S tím souvisela také přítomnost tištěných kuchařských knih, které byly ve venkovském prostředí výjimečné, stejně tak rozvinutá kavárenská, restaurátorská, příp. také lázeňská kultura, o které bude řeč dále.

Agrární revoluce 19. století a bouřlivý vznik potravinářského průmyslu osvobodily kuchařky a hospodyně od závislosti na vlastních výpěstcích, přípravu pokrmů prvními polotovary výrazně zjednodušily a přispěly také k rozšíření náhražek, to se týkalo zejména chudších měšťanů a dělnické třídy.⁸⁰⁰ Průmyslová revoluce přinesla nové způsoby zpracování surovin, které se tak staly trvanlivější a byly dostupné v nových úpravách, od konce 19. století tak byly k dispozici nejrůznější polotovary, ale např. také uzeniny.

Rozvoj dopravní infrastruktury (především železnice) a spolu s tím zdokonalení a zrychlení dopravy v 19. století přispěly k setření regionálních kulinárních specifik, což se projevilo opět zejména v kuchyni měšťanské. Kulinární trendy se staly globálními a regionální specifika hrála stále menší a menší roli. Přestože byl v českých zemích po první

796 LENDEROVÁ, Milena, Lidé kolem stolu, in: LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie, Z dějin české každodennosti. Život v 19. století, Praha 2017, s. 130.

797 FRANZ, M., Strava, c. d., s. 334.

798 Národní zemědělské muzeum, podsbírka Gastronomie, Sběrka kuchařských knih.

799 LENDEROVÁ, M., Lidé, c. d., s. 143.

800 Jednalo se o masové extrakty, margarín, kávovinové náhražky apod. LENDEROVÁ, M. – KOUBA, M. – KOZÁR, A. – ŘÍHA, I., Spanilost, c. d., s. 253–255.

světové válce a vzniku první Československé republiky patrný odklon od německy mluvících zemí, více než 800 let společné historie⁸⁰¹ zanechalo výrazné stopy také „v kuchyni“. Vídeňský řízek, knedlíky či štrúdl se staly běžnými pokrmy i v domácnostech (zvláště měšťanských) českých zemí i přes tento proklamovaný odklon od německé kultury.⁸⁰²

Po vzniku Československé republiky můžeme pozorovat výraznou orientaci na společenství země, což se promítlo nejenom do politiky, ale také do gastronomie. Zejména měšťanská kuchyně počátku 20. století se stala výrazně kosmopolitní a velice vřele přejímala impulzy kuchyně francouzské (mořské plody, ragú, káva, čokoláda, zákusky), anglické (pudding) a italské, resp. balkánské (zmrzlina, papriky, rajčata).⁸⁰³ Nešlo přitom pouze o přejímání receptur, ale také o přejímání cizojazyčných názvů – v receptech se objevují názvy jako ragout, boeuf apod.⁸⁰⁴ Viditelné bylo také napodobování kulinární kultury. Výrazný vzestup restaurační a kavárenské kultury ve dvacátých letech 20. století lze přičítat módnímu trendu, který se snažil napodobovat zejména kulturu francouzskou.

Jak uvádí Milena Lenderová, venkov zůstal vůči těmto trendům rezistentní a věrný svému konzervativismu. Kulinárnímu kosmopolitismu se venkov ubránil a naopak zůstal věrný regionálním specifikům.⁸⁰⁵ V tomto můžeme spatřovat významný rozdíl mezi selskou a měšťanskou kuchyní. Venkovské kulinární tradice jsou proto dodnes nositeli cenné místní tradiční gastronomie.

Pokud jde o veřejné stravování, Milena Lenderová již pro konec 19. století rozlišuje tři typy kuchyně: domácí, veřejnou (školní, nemocniční, podniková) a restaurační. V kuchyni domácí spatřuje intimní prostředí, ve kterém byly preference a chutě domácích strávníků na prvním místě. Restaurační či hospodská kuchyně plynule navázala na zájezdní pohostinství a často vedle pokrmů nabízela také nocleh. Centry lidové stravy byly hostince, které nabízely tradiční pohostinství formou nabídky populární a všeobecně poptávané „domácí kuchyně“. Tu zajišťovaly také pivovary, které vedle piva nabízely i teplou stravu. Jednalo se o jednoduché, ale hutné pokrmy, samozřejmě doprovázené pivem. Domácí strava, která byla v dané době synonymem pro poctivé pokrmy z poctivých surovin, bývala velice populární. Umění její přípravy se věnovaly především dívčí a hospodyňské školy, do nichž docházela zejména děvčata z venkova.⁸⁰⁶ Prvořadým cílem těchto škol nebylo vychovat hospodyně do bohatých domácností, ale připravit je pro práci ve své vlastní budoucí domácnosti.

První restaurace v dnešním slova smyslu se objevují ve Francii kolem roku 1770, kde jejich klientelu tvořila zejména aristokracie. K jejich rozšíření a rozmachu na našem území přispělo konstituování střední třídy, která si zdejší stravování mohla dovolit. Úspornější verzi restaurací představovaly bufety, první byl otevřen na Staroměstském náměstí v roce 1894. S rozvojem železnice vznikly také první nádražní restaurace. Ve Švehlově případě restaurace na nádraží Františka Josefa. O obecné oblíbenosti veřejného stravování svědčí fakt, že v roce 1890 měla Praha na 175 751 obyvatel celkem 746 restauračních zařízení.⁸⁰⁷

801 Společnou historií myšleno soužití od kolonizace německými osadníky ve 12. století.

802 LENDEROVÁ, M. – KOUBA, M. – KOZÁR, A. – ŘÍHA, I., *Spanilost*, c. d., s. 254.

803 Tamtéž.

804 Národní zemědělské muzeum, podsbírka *Gastronomie*, Sbírka kuchařských knih.

805 LENDEROVÁ, M. – KOUBA, M. – KOZÁR, A. – ŘÍHA, I., *Spanilost*, c. d., s. 255.

806 Národní zemědělské muzeum, podsbírka *Gastronomie*, *Receptáře z hospodyňských škol*.

807 LENDEROVÁ, M., *Lidé*, c. d., s. 147–151.

Elegantní podniky, které ve velkém vznikaly na přelomu 19. a 20. století a potom v celém období první Československé republiky, nebyly pouze místy občerstvení, ale především místy společenských setkání. Tyto podniky nedisponovaly pouze prostorem pro jídlo, jejich součástí byla jídelna, herna, hovorna, sál, kavárna, cukrárna apod. Mezi vyhlášené pražské podniky, které měl Antonín Švehla možnost navštěvovat, patřil např. hostinec U Váhy, kavárna Slavia, Obecní dům, Café Savoy, Grand Café Orient a další. Exkluzivními restauračními podniky pak byly hotelové restaurace disponující jídelními lístky, např. hotel Paříž, grandhotel Evropa (Šroubek) apod. Ty byly ovšem pro většinu společnosti velice drahé a nedostupné.

Cílem textu bylo předložit odpověď na otázku, co mohl mít Antonín Švehla na talíři. V příspěvku byla nastíněna specifika selské a měšťanské kuchyně a jejich vzájemná interakce. Ke vzájemnému ovlivňování a inspiracím docházelo velice přirozeně prostřednictvím obousměrných kontaktů. Z venkova do měst se kulinární vlivy dostávaly nejčastěji prostřednictvím děvčat, která sloužila v městském prostředí jako hospodyně. Z měst na venkov zejména prostřednictvím kontaktů při obchodních či pracovních setkáních. Osobnost Antonína Švehly byla pojátkem obou těchto kuchyní.

Domácím prostředím Antonína Švehly byl selský venkov, pracovním pak pražské prostředí. Ačkoliv přes den býval Antonín Švehla strážníkem pražské kuchyně, kdy často navštěvoval pražské restaurace a kavárny, při večerním návratu se stravoval na rodném statku či v místní hostivařské hospodě.⁸⁰⁸ Vzhledem k tomu, že Švehlův statek byl prosperující jednotkou a patřil k těm bohatším, lze se dle výše uvedeného domnívat, že stravování na tomto statku nebylo nikterak chudé a mohlo se tak blížit bohaté měšťanské kuchyni, ovšem – jak bylo popsáno výše – ctilo zásady racionální selské kuchyně.

Antonín Švehla byl po celý svůj život skromným člověkem, jak se dovídáme z početných dobových pramenů. Z podstaty věci je jasné, že vzhledem ke svému postavení měl možnost setkat se s exkluzivní kuchyní vybraných pražských podniků, lahůdkářů či cukrářů, přesto zůstal v jádru skromným člověkem, který dával přednost domácí stravě na hostivařském statku. Antonín Švehla měl svou manželku celoživotně ve velké úctě.⁸⁰⁹ Bohumila Švehlová po praktické stránce převzala vedení statku a na starosti měla také chod domácí kuchyně, která tak odpovídala její racionalitě a praktičnosti, s nimiž řídila i chod statku. Sama Bohumila Švehlová (roz. Čečelská) pocházela ze selského statku, kde se učila vařit od své matky. Následně pak absolvovala dívčí školu v Mladé Boleslavi.⁸¹⁰ Zde se naučila umění poctivé kuchyně a nepochybně také nejnovějším gastronomickým trendům doby.

Nejsme schopni v detailu rekonstruovat Švehlův jídelníček. Ve svém každodenním životě kombinoval jídla městská – měšťanská a venkovská – selská. Ve svém stravování ovšem preferoval jídla tradiční, domácí. Právě takovým strážníkům, mezi něž patří i Antonín Švehla, vděčíme za kulinární dědictví, které pomohli uchovat.

808 Např. hostivařský hostinec manželů Kačabových.

809 Srov. kapitolu Hostivařská selka. Životní příběh Bohumily Švehlové.

810 Tamtéž.

ODDÍL V.

Antonín Švehla,
současná osvěta
a vlastivědná
žurnalistika

V.1 DVACET LET SPOLEČNOSTI ANTONÍNA ŠVEHLY

Společnost Antonína Švehly byla založena v roce 2003 u příležitosti oslav 130. výročí jeho narození. Iniciativu k oslavám na sebe vzala Švehlova rodná Hostivař (Městská část Praha 15). Svému slavnému rodákovi odhalila již dva roky předtím zdařilý pomník s kovovou monumentální bustou, dílo akademických sochařů Jana Bartoše (1947) a Víta Zdrůbeckého (1959–2014). Bylo umístěno v parčíku na stejnojmenné významné hostivařské dopravní tepně (Švehlově ulici), symbolicky vzdálené jen pár stovek metrů od dodnes dobře zachovaných statků rodin Švehlových a Černých (Václav Černý, syn Švehlovy sestry Heleny 1863–1910 a jeho manželky Evy, roz. Prokešové, dcery prvního starosty Hostivaře).

Účastníci oslav přemýšleli o tom, že by vzpomínkové akce měly být konány častěji, neboť osobnost Antonína Švehly zdaleka přesahuje region a je národního, ba evropského významu. Rozhodli se proto tohoto sedláka, politika a státníka dlouhodobě připomínat, propagovat jeho zásluhy a důležitost při budování československé státnosti. Iniciativu studentů historie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy Pavla Černého, Jakuba Hudáka a dalších mladých lidí podpořili potomci starých selských rodin, pamětníci minulých časů, z nichž mnozí prošli těžkou dobou proměny českého venkova a zemědělství v neblahých časech kolektivizace. Přípravnému výboru se podařilo získat podporu v liberálním politickém zázemí. Dne 12. května 2003 byla Společnost Antonína Švehly zaregistrována Ministerstvem vnitra České republiky jako občanské sdružení.

Důvody pro založení Společnosti Antonína Švehly byly deklarovány v jejím vstupním informačním letáku: „*Jedním z nejhorších dědictví minulých padesáti let je přerušování kontinuity přirozeného vývoje a zdeformování historie. Byly důsledně zpretrhány veškeré vazby s minulostí a národ měl zapomenout na podstatnou část své novodobé historie. Vládnoucí režimy se nerozpakovaly vydávat několika generacím svou překroucenou a lživou pravdu za jedinou správnou a přípustnou – vše ostatní mělo být zapomenuto. Toto úsilí se obzvláště soustřeďovalo na období vzniku a budování československého státu. Z historie bylo vymazáno mnoho událostí a mnoho účastníků těchto událostí. Jedním z nejvíce opomíjených a skoro až zapomenutým se stal i Antonín Švehla. [...] Právě v nápravě tohoto stavu vidí Společnost Antonína Švehly svoji hlavní úlohu. Chceme navrátit tuto osobnost zpět do všeobecného povědomí a zpět do české historie...*“ Šlo a jde o to ukázat, v čem spočívá Švehlův odkaz

pro dnešní dobu. Společnost Antonína Švehly je výrazem úcty k tradici státu, jeho zakladatelům. Současně chce být připomínkou českého rolnictví a selství jako jednoho ze zdrojů moderního českého národa. Švehlova životní cesta vedla od mládí na statku a veřejné činnosti v Hostivaři (Sokol, hasiči, obecní zastupitelstvo) k širšímu zapojení v ekonomických a následně i politických strukturách venkova až k postům nejvyšším (funkcionář agrární strany, poslanec, ministr a ministerský předseda). Může být učebnicovým příkladem skvělého sociálního vzestupu prostého člověka, který se přitom nestal laciným populistou, zájmy státu stavěl nad své vlastní a nestyděl se za své vlastenectví.

Spojnicí Společnosti Antonína Švehly s minulostí se stali členové starých tradičních selských rodin spjatých s agrární stranou a reprezentovaných Vlastimilem Zahradníčkem, Janem Brojem, Stanislavem Kubrem, Jaromírem Chlapcem, Františkem Kožíškem, Františkem Čermákem, Jaroslavem Buriancem, Ing. Miroslavem Prokúpkem, Kamilou Bradáčovou a Květou Toulcovou. Perzekuci českého venkova symbolizovalo členství dlouholeté předsedkyně Konfederace politických vězňů ČR MUDr. Naděždy Kavalírové.

Z činnosti Společnosti je třeba připomenout každoroční akce k uctění památky Antonína Švehly, spojené s návštěvou jeho pomníku, pamětihodností Hostivaře a Švehlova hrobu na místním hřbitově. Společnost Antonína Švehly pořádá diskusní večery, připravila rovněž několik výstav a partnersky spolupracuje se společnostmi T. G. Masaryka, E. Beneše, Konfederací politických vězňů ČR, Demokratickým klubem, Českou obcí sokolskou, Českým svazem bojovníků za svobodu a dalšími společnostmi, organizacemi či odbornými institucemi. Mezi nimi uvedme především Národní muzeum, Národní zemědělské muzeum a Ústav pro studium totalitních režimů. U příležitosti významných výročí oceňuje Společnost Antonína Švehly osobnosti kulturního a vědeckého života spojené s venkovem, agrární stranou a dějinami první republiky vlastní medailí s výtvarně hodnotným portrétem Antonína Švehly.

U příležitosti 100. výročí založení Československé republiky převzal 5. září 2018 na Zastupitelstvu městské části Praha 15 předseda Společnosti Antonína Švehly Mgr. Pavel Černý diplom starosty Milana Wenzla s udělením čestného občanství Antonínu Švehlovi in memoriam. Dne 28. října téhož roku bylo Antonínu Švehlovi posmrtně uděleno prezidentem České republiky Milošem Zemanem nejvyšší státní vyznamenání – Řád bílého lva.

Společnost dlouhodobě usiluje o vybudování muzea Antonína Švehly a s ním spojeného kontaktního centra. Vnímá je jako příspěvek k porozumění tradicím české státnosti. Nechce však prezentovat jen historii a „odkaz“ první Československé republiky, ale chce připomínat i velké zásluhy českého venkova na formování moderní české společnosti a ještě širěji pak propagovat ideje ochrany životního prostředí, zemědělské půdy a trvale udržitelného rozvoje domácího zemědělství.

V.2 ŽIVOT PO ŽIVOTĚ

V úterý 12. prosince 1933 se z Hostivaře rozšířila smutná zpráva, která zasáhla celý národ. Antonín Švehla zemřel. Politik, kterého znala celá země, kterého uznávali i jeho názoroví oponenti, což není běžné. Muž, který politikou žil doslova dnem i nocí. Byl vzácným příkladem člověka, jemuž nešlo o osobní prospěch, ale o prospěch jeho země, byl mistrem v hledání cest ke kompromisům, bez nichž vládnout v demokracii nelze. Náležel k zakladatelům československého státu, spoluvůrcům jeho ústavy. Působil jako ministr vnitra, předseda vlády. Vyrostl v jednoho z klíčových státníků první republiky, byl vůdčím představitelem českého venkova, hlavou agrární strany.

Pohřeb „selského krále“, jak byl dobovým tiskem Antonín Švehla nazýván,⁸¹¹ se konal v pátek 15. prosince 1933, kdy teploměr ukazoval dvacet čtyři stupňů pod nulou. Přestože A. Švehla odmítl státní pohřeb, dorazily na něj tisíce lidí a celý národ sledoval přímý přenos u rozhlasových přijímačů. Celá Československá republika byla onoho dne myšlenkami v Hostivaři, kde se veřejnost loučila se sedlákem, politikem, státníkem a hlavně osobností, která sjednotila venkov a rozuměla hlasu lidu. Odešel ve chvíli, kdy jej bylo nejvíce zapotřebí, ale jeho dílo a myšlenky zůstaly. Osobně se pohřbu zúčastnil Tomáš Garrigue Masaryk jako jeden z mnoha truchlících. Máloco je výmluvnější než Masarykovy snímky z pohřbu Antonína Švehly. A jistě už v těch chvílích vznikaly první myšlenky na trvalejší vyjádření úcty k výjimečnému člověku.

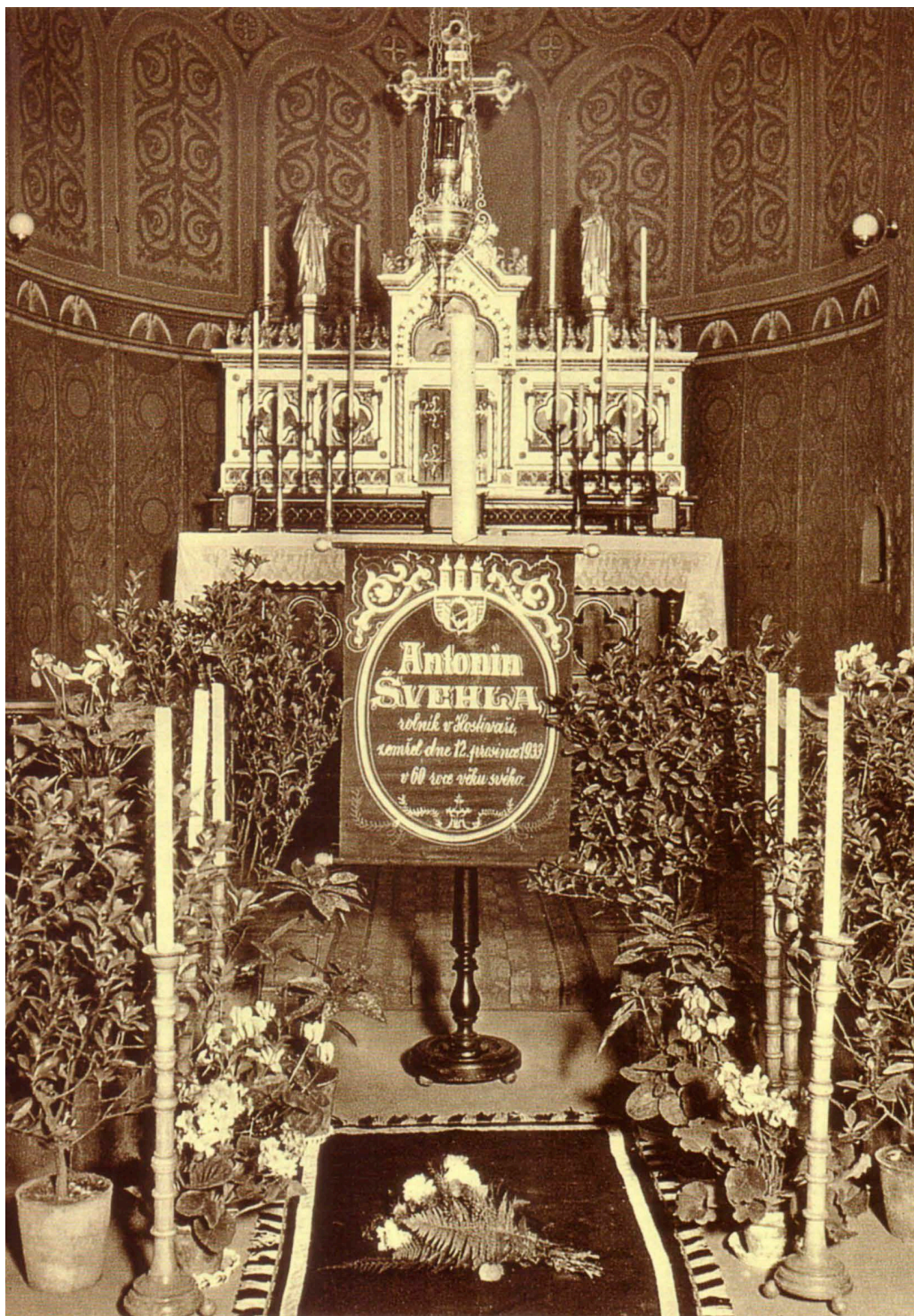
V.2.1 Vznik švehlovského mýtu

Antonín Švehla zemřel na svém statku v Hostivaři po vleklé nemoci ve věku pouhých šedesáti let. Pokora a upřímná skromnost patřily mezi charakteristické vlastnosti Antonína Švehly, proto odmítal jakékoliv oslavy sebe samého.⁸¹² První nápad postavit mu v Dražicích sochu se datuje už k roku 1927. Když se o záměru Švehla dozvěděl, návrh

811 Listy Venkov, Lidový deník, Večer. Osobnost a úmrtí Antonína Švehly ve sloupcích domácího tisku (13. 12. 1933 – 21. 1. 1934), svázáno do jedné knihy, archiv Kroniky MČ Praha 15. Stovky článků popisují Švehlův život, úmrtí, průběh pohřbu a obsahují citace Švehlových projevů, včetně adorace jeho osobnosti.

812 ZDEŇKOVÁ, Marie, Antonín Švehla a Hostivař, Praha 2003 a 2008, s. 100–146; ZDEŇKOVÁ, Marie – BERNÝ, Lukáš, Ze srdce a kamene, Praha 2018.

Katafalk v hostivařském kostele Stětí sv. Jana Křtitele.
HALÍK, R., *Antonín Švehla ve fotografii*, Praha, 1938, s. 71.

Z pohřbu Antonína Švehly dne 15. prosince 1933. Pohled na nádvoří Švehlova statku, kde u rakve stojí nejbližší rodina a za ní stojí T. G. Masaryk obklopen členy vlády a mnoha významnými zástupci země, institucí a korporací.
Archiv Kroniky MČ Praha 15.

rezolutně zamítl se slovy: „*Jen práce může býti podkladem úcty, kterou právě demokracie nezbytně potřebuje k vytvoření autority. [...] Sama zanechá pomník nejdůstojnější!*“⁸¹³

Tehdy jej v Dražicích poslechli, ale nápad po Švehlově smrti oživil a v roce 1936 vztyčili bronzovou sochu v nadživotní velikosti a v řečnické póze. Dílo vytvořil sochař Josef Fojtík⁸¹⁴ a architekt Josef Štěpánek.⁸¹⁵ Slavnostní odhalení pomníku v Dražicích se konalo 12. července 1936. V padesátých letech byla socha bohužel odstraněna a roztavena. Na podstavec bylo později umístěno sádrové sousoší Únor 1948, které ovšem neodolalo povětrnostním vlivům a koncem sedmdesátých let bylo odstraněno. Do dnešní doby u příjezdové silnice k nádvoří družstevního závodu zůstal jako memento jen podstavec.⁸¹⁶

813 Článek ze dne 30. 10. 1932 v Národních listech, Důvěrníci republikánské strany u svého vůdce Ant. Švehly. Při příležitosti sjezdu republikánské strany v Obecním domě v Praze byla vyslána 60členná delegace krajských důvěrníků ze sjezdu dne 29. 10. 1932 do Hostivaře. Švehla k nim pronesl řeč. Poděkoval, pozdravil sjezd a odmítl především osobní kult. Zabýval se také otázkou vůdce a odpovědnosti v budování demokracie, nebezpečím diktatury a úkoly agrární strany. Nabádal k tomu, aby lid pečlivě volil své vůdce.

814 Josef Fojtík (1890–1966), akademický sochař, žák Bohumila Kafky.

815 Josef Štěpánek (1889–1964), významný architekt, funkcionalista, žák Josipa Plečnika a Jana Kotěry.

816 ZDEŇKOVÁ, M. – BERNÝ, L., *Ze srdce a kamene*, c. d., s. 20–21.

Švehlův statek v roce 1912. Uprostřed kvetoucí zahrádky stojí paní Bohumila Švehlová, manželka Antonína Švehly.

Autor neznámý. Ze soukromého fotoalba příbuzných.

Dejme ještě slovo samotnému Švehlovi v rozhovoru pro list *Venkov* u příležitosti jeho šedesátin: „*Jak se rozšířilo oslavování! Až se z toho stala nemoc, choroba! Vymýšlejí se jubilea, jen aby osoba, častěji jen osobička, byla vyzvednuta na štít reklamy. Chorobná lidská ješitnost bičuje se do nemožností. Což nechápu lidé, že se tak zabijí pravá úcta?*“⁸¹⁷ Tato slova jsou neuvěřitelně nadčasová a aktuální i po mnoha dekadách. Švehla rázně odmítal stavbu svých pomníků, pojmenování míst či objektů po své osobě. S přemáháním postál fotografům a jen skutečně výjimečně malíři či sochaři.

Podle vyprávění příbuzných a přátel rodiny by Antonín Švehla oslavu vlastní osobnosti vyřešil pravděpodobně rázně, jadrně a jednou větou...⁸¹⁸ Ale možná, že by odpověděl stejně, jako promluvil k zástupcům sjezdu agrární strany při jejich návštěvě v Hostivaři roku 1932, tedy v době, kdy už byl velmi vážně nemocný: „*Ve svém pozdravu zahrnuli jste mne velikou chválou a tolik jste mi lichotili, že se to až podobá osobnímu kultu. Dovolte mi, abych řekl několik slov o takovém vynášení osobních zásluh o národ a stát. Jest sice svůdné ‚trpěti‘ zásluhami o národ, proto smrtelník snadno podlehne*

817 Ant. Švehla - nepřítel jubileí!, *Venkov*, 15. 4. 1933; *Národní listy*, 19. 4. 1933.

818 ZDEŇKOVÁ, M., Antonín Švehla, c. d., s. 147.

Švehlův růžový sad byl v Praze na Petříně otevřen 24. června 1934 v součinnosti se Švehlovou rodinou, protože růže měl ministerský předseda nejraději. Název z politických důvodů zmizel, ale růže zůstaly. *Soukromá sbírka starých pohlednic Marie Zdeňkové.*

lichocení, pochlebníci pak snášejí nové a nové doklady o zásluhách, chvála a vynášení osoby rostou do extrému. Ale jak dobře víte, každý extrém vyvolává reakci a nastává druhá krajnost, druhý extrém – hana, potupa a výsměch. Tohoto údělu bych se nerad dočkal. Nesmíme vytvořit ovzduší, v němž se ztrácí soudnost a rozvaha, nezbytné to předpoklady pro správné hodnocení vykonané práce. Vždyť jen práce může být podkladem úcty, kterou právě demokracie nezbytně potřebuje k vytvoření autority. Tedy nejdříve práce, pak úcta a pak teprve možná autorita.“⁸¹⁹ To se událo těsně před jeho smrtí, přesto ani náznakem nepodlehli nějakému vlastnímu kultu.

Ze osobností Antonína Švehly opravdu zůstalo mnoho vykonané práce, jeho popularita byla obrovská, byla zasloužená, a co je ojedinělé, vedla napříč politickým spektrem. Nepodporovali ho pouze agráři, republikáni, jeho obliba vycházela z mnoha kořenů. A nadto požíval úcty jako jeden ze státotvůrců – stál u vyhlášení republiky mezi pěti muži 28. října. Měl rozhodující podíl na podobě celé naší ústavy.

819 Po letech opět mužná slova. Projev Antonína Švehly, Polední list, 31. 10. 1932.

Dnes se vltavský parník Antonín Švehla jmenuje Vyšehrad.
Soukromá sbírka starých pohlednic Marie Zdeňkové.

Získal obrovskou popularitu mezi zemědělci na venkově díky pozemkové reformě,⁸²⁰ neboť věděl, že zemědělec pracující na vlastním poli se o něj bude starat mnohem lépe, než když bude hospodařit „na cizím“. Ostatně Švehla byl autorem výroku: „*Jen ten stát, jehož lid vlastní půdu své vlasti, spočívá na pevném, solidním, nepohnutelném základě.*“⁸²¹ V neposlední řadě tento hostivařský sedlák vzbuzoval úctu svou charismatickou osobností silného politika, a jak se říkalo, „mistra kompromisů“, který často dokázal spojit nespojitelné. V roce 1927 byl přemlouván k boji o prezidentské křeslo. Švehla namísto toho všemi silami podpořil T. G. Masaryka, který díky tomu obhájil post ve své třetí kandidatuře.⁸²²

Jeho popularita byla natolik velká a silná, že ačkoliv velkou část jeho posmrtných pomníků iniciovali agrárníci, nacházeli pro jejich stavbu podporu u voličů většiny ostatních členů demokratických politických stran. Během pouhých pěti let mezi Švehlovým odchodem a ochromujícími událostmi mnichovské dohody zavládlo něco, co bychom

820 Poválečné přerozdělení půdy šlechtických velkostatků drobným zemědělčům.

821 ŠVEHLA, Antonín, *Tři úvahy o agrarismu*, Praha 1925, s. 8.

822 HANZAL, Josef, *Panorama dějin*, Praha 1993, s. 35–36.

zpětně mohli označit za skutečný fenomén. Lidé vysazovali stromy, zejména lípy, k jeho počtě, postavili stovky pomníků, památníků, soch, bust, ale i pouhých kamenů s nápisem či mohyl. Pojmenovali po něm dva tisíce ulic, náměstí, nábřeží, lávek nebo mostů. Stavěli tzv. Švehlovy domy,⁸²³ pojmenovali po něm školy, studentské koleje a desítky sadů, parků a polí. V Praze na Petříně vznikl Švehlův růžový sad. Jeho jméno se objevilo v názvu jezdeckého pluku č. 4 v Klatovech i v názvech různých institucí a organizací.⁸²⁴ Konal se mezinárodní Švehlův pohár v rámci evropského mistrovství ve fotbale, v Žamberku postavili Švehlův sportovní stadion, po Vltavě plul parník Antonín Švehla, v Moravském krasu jste mohli navštívit jeskyni „Švehlova pohádka“. Na Slovensku dokonce pojmenovali k počtě předsedy vlády i nově vzniklou vesnici Švehlovo.⁸²⁵ Jan Böhm spojil pyl francouzské a americké růže a nově vypěstovanou jahodově červenou květinu pojmenoval již v roce 1933 Dr. A. Švehla.

Dr. Antonín Švehla a československé růže.

K uctění památky právě zesnulého našeho největšího státníka rozhodl se pěstitel růží Jan Böhm v Blatné pojmenovati jednu z nejkrásnějších svých nových růží jménem „Dr. A. Švehla“. Jest to růže velikého květu, čistě světle červené barvy a stálého květenství. Růže ta vznikla z křížení, kde co matky použito francouzské růže „Colonel Lecler“ a co otce použito pylu z americké růže „Generál Mac Arthur“.

Růže vypěstovaná Janem Böhmem a pojmenovaná v roce 1933 „Dr. A. Švehla“.

Dostupné online <<http://ruze.wi.cz/cs/dr-a-svehla.html>>, [17.04.2023].

Poct neubývalo, ba naopak. S každým dalším rokem přibývaly, jak narůstala agresivita sousedního nacistického Německa. Hrozba války nutila Čechy, aby se upínali k hodnotám vzniku republiky, mimo jiné i k Antonínu Švehlovi. Pomník Antonína Švehly v Havlíčkově Brodě byl odhalen 18. září 1938, tedy pouhých jedenáct dní před podepsáním mnichovské dohody. Bronzová socha od akad. sochaře Aloise Bučánka⁸²⁶ byla oslavou desátého výročí vzniku Švehlovy hospodářské školy. Autor díla sochař Alois Bučánek zemřel 9. května 1945 v koncentračním táboře a socha nakonec

823 Ve Švehlových domech sídlily kempeličky, úřady, ale i mateřské školy.

824 Například Švehlovi junáci.

825 Dnes Nové Osady, součást obce Velké Úlany, v okrese Galanta.

826 Alois Bučánek (1897–1945), významný český sochař a legionář, žák profesora Jana Josefa Štursy. Autor dalších bronzových soch Antonína Švehly v Přelouči a v Říčanech u Prahy. HOLLMANN, František, Osudy přeloučského pomníku Antonína Švehly, in: Zprávy klubu přátel Pardubicka XXXVI, 2001, 7–8, s. 173–179.

Socha vznikla z iniciativy Svazu pěstitelů zemáků, o jehož vznik se Švehla v roce 1908 osobně zasazoval, a ministra zemědělství Josefa Zadiny. Rovněž se slavilo 10 let trvání Švehlovy hospodářské školy.

skončila ne v nacistické, ale v komunistické tavicí peci. Dlužno dodat, že po roce 1993 se na místo vrátil podstavec a 6. června 2009 byla před Výzkumným ústavem bramborářským odhalena i žulová busta Švehly od kamenosochaře Libora Šimona.

Tyto památníky nevznikaly pouze na území českých zemí a Slovenska, ale dokonce i na Podkarpatské Rusi, dnešní Ukrajině. Švehlova lípa byla vysazena v Polsku, Švehlovu plastiku dnes najdeme také ve francouzském Dijonu a bustu pak v anglickém městě Harlow.

Po obsazení země nacisty muselo být odstraněno všechno, co připomínalo samostatnost bývalé Československé republiky,⁸²⁷ tedy i Švehlovo jméno a spolu s ním také jeho pomníky. Mnohé byly zničeny, rozbity či roztaveny. Jiné byly tiše zakopány do země, tajně uschovány na půdách, zazděny do základů objektů ve statcích a rodinných domech, uschovány ve sklepích či potopeny ve studních, kde čekaly na svůj druhý život.

Po obnovení Československé republiky v roce 1945 se situace nakrátko změnila. Některé uschované pomníky se podařilo krátce postavit, ale vzápětí po únoru 1948 se situace opakovala a tyto artefakty opět mizely.⁸²⁸ Krátké období oživení přinesl rok 1968, kdy byl znovu postaven například pomník v Dobré Vodě u Hořic, ale za normalizace byl mohutný pískovcový kvádr zničen a pro jistotu vykáceny i čtyři vlašské topoly, které byly vysazeny při jeho prvním odhalení v roce 1935.⁸²⁹

Pomníky, o kterých byla řeč výše, nebyly stavěny na něčí příkaz, nejednalo se o systematicky vytvářený kult osobnosti, ale vznikaly ze srdce, vděčnosti a úcty lidí.

Lidé si přáli mít svůj vzor na očích, aby jim připomínal, co je jejich smyslem života a jeho hlavní náplní: „PŮDA – CHLĚB – PRÁCE – MÍR“⁸³⁰ či „Dobré srdce. Čisté svědomí. Poctivá práce.“⁸³¹ V nápisech většiny pomníků se odrážely důvody jejich vztyčení: „Vůdci lidu“ nebo „Svému vůdci zemědělský lid“ či „jeho věrný lid“,⁸³² „Slovácký lid svému vůdci“,⁸³³ „Osud půdy – osud národa. Tvůrci pozemkové reformy Antonínu Švehlovi, vděčný národ“⁸³⁴ či „Zemědělské Táborsko svému vůdci“.

V.2.2 Rodná obec Hostivař a památka Antonína Švehly

Rodná obec Hostivař hned druhý den po Švehlově skonu pojmenovala jeho jménem místní sokolovnu. K tomuto názvu se opět vrátila po roce 1989. Dne 17. května 1936 byl na pozemku Toulcova dvora založen Švehlův ovocný sad, kde bylo vysázeno 177 stromů, převážně třešní. Hlavní ulice v Hostivaři se od roku 1991 jmenuje Švehlova. Dne 23. června

827 Po Mnichovu přišel 15. březen 1939 a II. světová válka. Dne 15. 6. 1940 vydal říšský protektor Konstantin von Neurath příkaz protektorátní vládě, aby se postarala do 1. 7. 1940 o odstranění všeho, co připomínalo státoprávní poměry v Čechách. Mělo být zničeno vše, co se vztahovalo k naší bývalé samostatnosti a národní historii.

828 Po únoru 1948 opět mizely pomníky do skrýší, či v horším případě do tavicích pecí, končily rozdrčené na štěrky nebo jako kameny v základech nových staveb. Vždyť již v polovině srpna 1946 obdržely všechny ONV nařízení Zemského národního výboru v Praze, že se „zakazuje odhalovat Švehlovy pomníky. Kde už k tomu došlo, má být vhodným a taktním způsobem zjednána náprava“. Mnoho pomníků, které přežily fašismus, nepřežilo komunismus.

829 ZDEŇKOVÁ, M. – BERNÝ, L., *Ze srdce a kamene*, c. d., s. 18–19.

830 Nápis na pomnících v Dolní Radechové, Hodyni, Holešově, Kněžpoli a dalších.

831 V Pustiměři.

832 V obcích Bašť, Bobruvka, Čížová, Netín, Niva, Račice nad Trotinou a mnoha dalších.

833 V Blatnici nad sv. Antonínkem.

834 V Dlouhé Loučce u Olomouce.

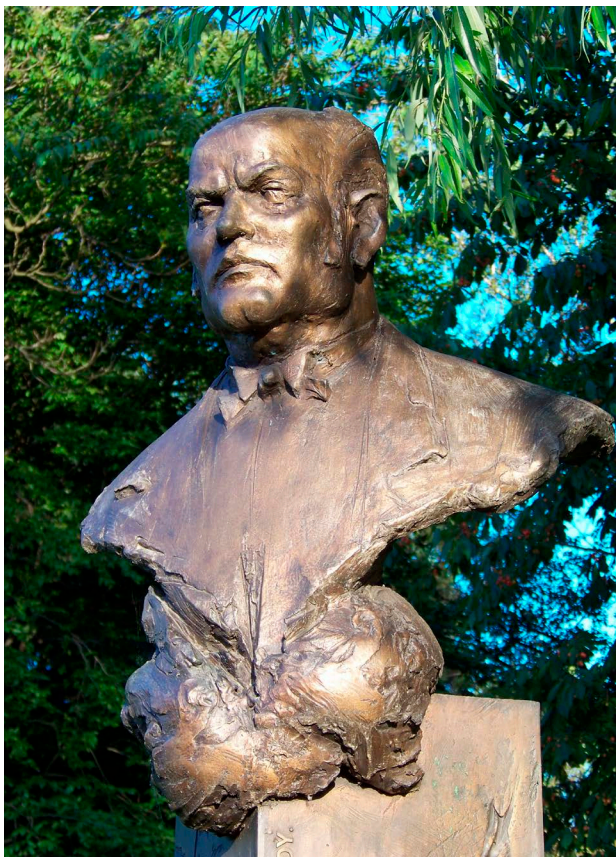

2001 byl v parčíku na rohu ulic Švehlova a Pražská odhalen pomník, který vytvořili sochaři Jan Bartoš⁸³⁵ a Vít Zdrůbecký.⁸³⁶ Tím se podařilo splnit dlouholetý sen radnice a starosty Jana Nádvorníka jako projev úcty ke Švehlově památce. V květnu 2003 byla v Hostivaři založena Společnost Antonína Švehly. K datu výročí Švehlova úmrtí byla dne 12. prosince 2013 odhalena plastika architekta Martina Šenbergera v zahradě pivovaru Hostivar H1. V září 2018 Zastupitelstvo městské části Praha 15 udělilo Švehlovi čestné občanství in memoriam.⁸³⁷

První pomník Švehlovi v ČSR s jeho bustou a nápisem „Osud půdy – osud národa“ byl odhalen dne 19. července 1929 v Dlouhé Loučce na Olomoucku. Dnešních dnů se nedočkal, ale Švehlova škola, pamětní deska a Švehlova ulice ano.

První Švehlova posmrtná **socha** v Československu byla odhalena v Klatovech ve výroční den jeho narozenin už 15. dubna 1934. Na díle Jakuba Obrovského⁸³⁸ měl primární zásluhu velitel místní posádky⁸³⁹ generál Josef Dostál.

Největší Švehlův pomník v Československé republice byl odhalen dne 21. června 1936 u obce Ždánice na Kouřimsku. Po začátku II. světové války byla nadživotní busta od Cyrila Zatloukala⁸⁴⁰ ukryta, nejdřív trochu nedůstojně ve hnoji na statku p. Prokūpka, později ve sklepě na zámku Kačina. Po válce byl památník přejmenován na Památník obětím fašismu a v současnosti je smutným anonymním mementem doby.

Bronzový pomník Antonína Švehly od Jana Bartoše byl v Hostivaři odhalen 23. června 2001.
Foto Marie Zdeňkové, Archiv Kroniky MČ Praha 15.

835 Jan Bartoš (* 1947), český sochař a restaurátor, žák prof. Vlastimila Večeři a Jiřího Bradáčka. Po roce 1989 se podílel spolu se sochařem Josefem Vajcem na odlití pomníku T. G. Masaryka podle modelu původně vytvořeného Otakarem Španielem v roce 1931. Pomník byl odhalen na Hradčanském náměstí v Praze roku 2000.

836 Vít Zdrůbecký (1957–2014), sochař z Hostivaře, žák prof. Bradáčka a prof. Hány. Syn Vendelína Zdrůbeckého (1923–1986), sochaře z Hostivaře, žáka Jana Laudy a Karla Pokorného.

837 Milan Wenzl (*1959), starosta městské části Praha 15 v letech 2014–2018 a 2018–2022, nestraník za hnutí ANO 2011 a podnikatel. Od října 2021 poslanec Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR.

838 Jakub Obrovský (1882–1949), český sochař, malíř, grafik a spisovatel, žák Maxe Pirnera.

839 Klatovský dragounský pluk byl od 16. prosince 1933 slavnostně pojmenován Švehlovým jménem. V Klatovech rovněž před válkou vznikla – později přejmenovaná – Švehlova zemská hospodářská škola.

840 Cyril Zatloukal (1894–1962), český sochař, žák prof. Kafky.

Nejtěžší pomník byl postaven v obci Roveň u Rychnova nad Kněžnou a odhalen dne 16. června 1935. Spotřebovalo se na něj 7 vagonů žuly, vápno, 60 q cementu a 30 m³ písku. Tento pomník dodnes stojí.

Největší busta byla vystavena na dvanáctimetrovém pylonu. Dva metry vysoké dílo Karla Opatrného⁸⁴¹ zdobilo zemědělské muzeum v Brně, otevřené dne 29. října 1933.

Největší kámen, který tvoří pomník Antonínu Švehlovi a moravskému agrárnímu politikovi Karlu Sáblíkovi (1871–1932), byl odhalen dne 7. července 1935 v obci Slavkovice u Nového Města na Moravě.⁸⁴² Obrovský kámen označovaný jako viklan pocházel z pozemku mlynáře Padalíka. Reliéfy zmizely, ale v roce 2010 je nahradily velmi zdařilé, ač plastové repliky.

Velice zajímavé jsou „**zdobné**“ pomníky. Jeden z nejhezčích stojí v Cholenicích. Byl odhalen 10. června 1935 jako „dvojpomník“, který připomínal jednak místní padlé občany v I. světové válce, jednak tvůrce pozemkové reformy Antonína Švehlu. Autora bohužel neznáme. Busta sice během času zmizela, ale jméno Švehly bylo na pomníku obnoveno.

Obec Kněžpole má oboustranný pomník Antonína Švehly a T. G. Masaryka, odhalený 26. července 1936. Válku a ostatní dny, které mu nepřály, pomník přečkal pečlivě zabalen a zakopán v zemi místními občany. Po roce 1989 byl nepoškozený znovu odhalen. V obci Lipeč stojí pomník z roku 1937, busta Antonína Švehly byla zničena. Obec Lodín měla větší štěstí: busty T. G. Masaryka a Antonína Švehly byly uschovány a po roce 1989

V Dlouhé Louče vznikl první pomník ještě za života Antonína Švehly.

Soukromá sbírka starých pohlednic Marie Zdeňkové.

841 Karel Opatrný (1881–1961), český sochař a medailér, žák Stanislava Suchardy.

842 Nápis u reliéfu dvou mužů hlásal: „Půda – chléb – mír. Věnováno památce zemědělských vůdců“.

Největší pomník v celé republice byl postaven 21. června 1936 u obce Ždánice.
Soukromá sbírka starých pohlednic Marie Zdeňkové.

Rarita stojí v Lanžově. Na vstupní bráně k rodinné hrobce, postavené Františkem X. Czeckinkarem, rytířem z Birnitz, majitelem panství v Bílých Poličanech, jsou reliéfy prvorepublikových politiků v čele s T. G. Masarykem a Antonínem Švehlou.
Foto Patrik Frýbort, 18. 6. 2016.

jsou opět na svých místech. Monumentální pomník se sochou Švehly v životní velikosti a lvem stál v Olbramicích u Olomouce. Byl zničen. Větší štěstí měl pomník ve Staré Bělé z 5. července 1936 se sochami T. G. Masaryka a Antonína Švehly. Masarykova socha se vracela po válce, následně v roce 1968 a do třetice v roce 1990. Švehla měl větší smůlu, ale po sedmdesáti sedmi letech byl dne 21. října 2017 znovu vytvořen a osazen na původní místo.

Obec Záhornice odhalila pomník s bustou a zemědělcem s pluhem 18. srpna 1935. Dodnes stojí alespoň podstavec jako memento minulých časů.

Raritní pomník stojí v Lanžově. Na vstupní pamětní bráně k hrobce rodiny Czeckinkarů, rytířů z Birnitz, postavené v roce 1936, je několik prvorepublikových politiků – prezident T. G. Masaryk, Antonín Švehla, generál Milan Rastislav Štefánik, Karel Kramář a Alois Rašín.

Nejmenší pomníček zřízený u příležitosti vysazení Švehlova sadu dne 28. června 1936 byl v Bělé u Ledče nad Sázavou. Nápis byl vytesán na malém kameni, který se ve špatných časech otáčel nápisem k zemi, díky tomu přečkal až do dnešních dnů.

Dobrodružný osud měla socha v Říčanech v podobě nadživotního ztvárnění od Aloise Bučánka.⁸⁴³ Její slavnostní odhalení se odehrálo 4. října 1936. Za II. světové války měla být roztavena, už byla ve sběrně kovů na Maninách. Naštěstí to nacisté nestihli. Roku 1946 ji občané znovu vztyčili, ovšem po nástupu komunistů k moci byla opět stržena. Měla být zničena, ale strážnou sochu se podařilo několika statečným mladým agrárářům v lednu 1949 unést během společných plesů SNB v Uhříněvsi, komunistů v Lipanech a strany lidové v Říčanech. Mladíci ukryli sochu do studny v Lipanech, kde

Jeden z nejvíce dobrodružných osudů měla bronzová socha od Aloise Bučánka odhalená v Říčanech u Prahy dne 4. října 1936.

Soukromá sbírka starých pohlednic Marie Zdeňkové.

⁸⁴³ Alois Bučánek (1897–1945), významný český sochař a legionář, žák profesora Jana Josefa Štursy. Autor dalších bronzových soch Antonína Švehly v Přelouči a Havlíčkově Brodě. Je rovněž autorem busty v nadživotní velikosti, umístěné v Národním zemědělském muzeu v Praze.

přečkala dobu nesvobody. „Říčanský Švehla“ byl v březnu 1990 vyzdvižen a v říjnu toho roku už potřetí odhalen, tentokrát již ne na původním místě před starou radnicí, ale v parku, který nese Švehlovo jméno.

Antonín Švehla svými činy přesáhl svou dobu. Právem to připomínají četná pojmenování ulic, náměstí, institucí, sadů, stromů aj. a zejména pak pamětní místa a monumenty. Důkazem Švehlovy obluby, společenské váhy a síly jeho osobnosti jsou nejen statečné činy lidí při ukrývání soch, reliéfů i celých pomníků, kdy riskovali minimálně osobní svobodu, ale i znovuobnovování Švehlových pomníků v současnosti.

V.3 HOSTIVAŘ V DOBĚ ANTONÍNA ŠVEHLY

Hostivař patří k nejstarším částem současné Prahy, pyšní se bohatou, na zemědělství zaměřenou historií. Katastr obce byl nepřetržitě osídlen už od mladší doby kamenné. První písemná zmínka o Hostivaři pochází z Kosmovy kroniky,⁸⁴⁴ kdy v roce 1068 v blízkosti vesnice tábořilo vojsko bratrů knížete Vratislava II., Konráda a Otty. Název, v roce 1132 psaný Gostiwar, získala obec pravděpodobně podle jakéhosi Hostivara, sídlícího na ostrožně nad Botičem.⁸⁴⁵ Přezdívka mohla vzniknout podle obecného označení (funkce) člověka, který hostům (cizincům) vařil nebo je varoval (chránil). K významným stavbám patří

Hostivařská náves v roce 1907, zleva třetí objekt je Švehlův statek, vpravo od něj Švehlův mlýn a vila.
Soukromá sbírka starých pohlednic Marie Zdeňkové.

844 HRDINA, Karel – BLÁHOVÁ, Marie, Kosmova kronika česká, Praha 1949, s. 103–108.

845 Halštatské hradiště Šance Hostivař z 6.–5. stol. př. n. l. náleží mezi velká a je chráněné jako archeologická památka I. kategorie. Na základě geofyzikálního průzkumu prováděného dne 21. 5. 2008 RNDr. Romanem Křivánkem z Archeologického ústavu AV ČR a zprávy ze dne 14. 10. 2008 byl určen tvar a rozloha hradiště. Podle této vizualizace byla vytvořena kresba možné podoby Hradiště Šance v Hostivaři. Autorkou kresby je Marie Zdeňková.

kostel Stětí sv. Jana Křtitele, vystavěný do 13. století, či tvrz ze druhé poloviny 14. století, v místě dnešního Toulcova dvora. Roku 1783 přešla purkrabská ves Hostivař pod zemskou správou (Rakovnický kraj) a v roce 1922 byla připojena k Velké Praze.

Historii jednotlivých hostivařských domů můžeme sledovat od roku 1567, kdy byla založena zdejší nejstarší dochovaná pozemková kniha. Tehdy do ní bylo zapsáno 19 poddanských usedlostí. Většina z nich pochází ze 14. století. Po třicetileté válce byly domy přestavěny a v půdorysu se v drtivé většině dochovaly do dnešních dnů. Po zavedení číslování domů bylo v roce 1779 v Hostivaři celkem 65 domů. V roce 1910 to bylo již 200 domů, v nichž žilo 2 276 obyvatel.⁸⁴⁶

V.3.1 Švehlova doba

V letech 1873 až 1933 prošla obec Hostivař svým nejbouřlivějším rozvojem. Ten do značné míry ovlivnila i Švehlova rodina, patřící mezi největší vlastníky pozemků. V rozvoji obce tak hráli roli Antonín Švehla st., tedy Antonínův otec, ale i švagři Antonína Švehly ml. Karel Krečmer a Václav Černý.

Před rokem 1873 byla Hostivař klidnou vesnicí, kde všechny pozemky kolem obce tvořily pole a louky a obyvatelé se věnovali převážně zemědělství. Jen několik lidí pracovalo jako malí živnostníci, řemeslníci nebo obchodníci. Jediné dopravní prostředky byly povozy s koňskými potahy. Ženy nosily dlouhé sukně, kluci krátké kalhoty a po loukách a polních cestách běhali bosí. Zábavu lidé hledali ve spolcích, které v té době pomalu začaly vznikat. Mezi nejznámější spolky patřily Svornost, Hostín, Osvěta, Barák, Okrašlovací spolek a postupně i Živnostensko-obchodnický spolek, Ochrana matek a dětí, Lidový rybářský spolek, Spolek pěstitelů drobného hospodářského zvířectva a přátel přírody, ale i spolky, které se věnovaly cvičení, hudbě, zpěvu a divadlu.⁸⁴⁷

Obec a zastupitelstvo řídil⁸⁴⁸ starosta Antonín Švehla starší, který byl současně předsedou několika spolků. Později se ve funkci starosty obce střídal se svým zetěm Václavem Černým. V roce 1869 sepsal Antonín Švehla starší první stanovy tělocvičné jednoty Sokol.⁸⁴⁹ Od roku 1876 v Hostivaři působil i spolek „pro ochranu nešťastného a v nebezpečí se nalézajícího“ neboli hasičský sbor, mezi jehož aktivní členy patřil Antonín Švehla starší a později i Antonín Švehla mladší.

V.3.2 Rod Švehlů

Švehlův rod byl prokazatelně doložen v berní ruce v obci Zálezlice,⁸⁵⁰ kde hospodařil Bartoloměj Švehla. Jeho potomci se postupně stěhovali přes Bořanovice, Předboj, Panenské Břežany a Záběhlice. V Záběhlicích obhospodařovali Švehlovi dva statky: čp. 10

846 Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1850–1970 I. 1, s. 52–53. Podrobný seznam míst v Čechách, Vídeň 1893, s. 262. Seznam míst království Českého, Praha 1907, s. 599.

847 ZDEŇKOVÁ, Marie, Kniha o Praze 15, in: AUGUSTA, Pavel (edd.), Praha 1996 a 1998, s. 85–94.

848 Skoro třicet let s malými přestávkami.

849 Spolek vznikl jako jeden z prvních za c. k. Rakouska a originál stanov psaných dne 1. listopadu 1869 Antonínem Švehlou st. je uložen v archivu jednatelky Švehlovy sokolovny.

850 Národní archiv Praha (dále jen NA Praha), fond: Berní rula, BR-Kou (1), st. sign. 15, fol. 209.

Antonín Švehla st.,
otec Antonína, v roce 1895.
*ŠTÁFLOVÁ, Vlasta, I vyšel
rozsevač..., Praha 1935, s. 24 a.*

Marie Švehlová,
rozená Bohuslavová, matka
Antonína, v roce 1895.
*ŠTÁFLOVÁ, Vlasta, I vyšel
rozsevač..., Praha 1935, s. 24 b.*

Antonín Švehla
v roce 1884 jako jedenáctiletý.
*HALÍK, Rudolf, Švehla ve fotografii,
Orbis Praha, 1938, s. 5.*

a 14. Do Hostivaře se rodina Švehlova dostala prostřednictvím Josefa Švehly (1785–1858), děda Antonína, který se 4. dubna 1837 přizemil na Berkův statek. Jako vdovec se šesti dětmi si vzal svoji švagrovou Terezii Berkovou, rovněž vdovu, a spolu měli ještě další čtyři děti. První se narodil Antonín (1837–1900), otec budoucího ministerského předsedy Antonína Švehly. Když dospěl, pokračoval v mnohagenerační rolnické tradici a hospodařil v největším starobylém statku na návsi v Hostivaři čp. 2, ke kterému patřily rozsáhlé zemědělské pozemky. Dne 17. května 1859 se Antonín st., gruntovník (majitel gruntu) z Hostivaře, oženil a jeho manželkou se stala Marie Bohuslavová, dcera sedláka z Lipan čp. 4.⁸⁵¹ Svatba se konala v Říčanech. Rod Bohuslavů pocházel také z Hostivaře, jen část rodu po tři generace hospodařila na největším statku čp. 4 v Lipanech, odkud se do Hostivaře čp. 2 Marie přivdala, a tak se po letech vrátila do rodiště svých předků. Mezi lety 1860–1879 se jim narodilo čtrnáct dětí, deset chlapců a čtyři dívky, z toho poslední byla dvojčata. Jako deváté dítě se narodil dne 15. dubna 1873 syn Antonín.⁸⁵² Dospělosti se dožilo pouze sedm dětí a vyššího věku jen tři z nich: Karel (lékař), Stanislav (právník) a Antonín (ministerský předseda).

V.3.3 Antonín Švehla ml.

Když bylo malému Antonínovi sedm let (v roce 1880), koupil jeho otec statek s mlýnem a pekárnou, včetně objektu, který sloužil jako deputátní dům na druhém konci návsi. Později nechal postavit ještě rodinnou vilu. Na původním statku zůstala hospodařit Švehlova dcera Helena s manželem, již zmíněným Václavem Černým. Antonín, přezdívaný Tóna, v té době ještě chodil do staré kamenné školy vedle kostela, v dnešní Selské

851 Státní oblastní archiv v Praze (dále jen SOA Praha), fond: Sběrka matrik, sign. Říčany 27, O 1807–1934, fol. 63; ZDEŇKOVÁ, Marie, Antonín Švehla a Hostivař, Praha 2003 a 2008, s. 54–56.

852 Archiv hlavního města Prahy (dále jen Archiv HMP), fond: Sběrka matrik, sign. HOS N17, N 1862–1896, fol. 87; ZDEŇKOVÁ, M., Antonín Švehla, c. d., grafická podoba rodokmenu na zadní předsádce.

ulici, a v obci prožíval šťastné dětství.⁸⁵³ Od mládí pomáhal na statku, který se díky stavbě železnice začal velkoměstsku přibližovat.⁸⁵⁴

V roce 1883 začal desetiletý Antonín navštěvovat C. k. české vyšší gymnasium na Novém Městě v Praze v Truhlářské ulici č. 1120/22.⁸⁵⁵ Po dvou letech pokračoval na piaristickém gymnáziu v České Lípě, kde se věnoval studiu německého jazyka. Ale „Tónova“ vlastenecká duše tam velmi trpěla. Vrátil se tedy ještě před dokončením školy domů. V Hostivaři pak navštěvoval pětiměsíční Pokračovací školu hospodářskou, která v roce 1888 vznikla při kamenné škole v Hostivaři. V té době jeho otec, starosta obce, vedl i místní školní radu a zasloužil se o vznik této večerní a nedělní školy pro mladé a dospělé. Mimo jiné byl i v čele Okresní hospodářské záložny Hostivař.⁸⁵⁶

Škola v letech 1840–1895, ve které se učilo 365 dětí z Hostivaře a okolních obcí, v dnešní Selské ulici čp. 84. Od roku 1888 zde působila ještě večerní a nedělní Pokračovací škola hospodářská. Archiv hlavního města Prahy, sign. I 9076, foto Eduard Hnilička, rok 1958.

V.3.4 Život na statku

V roce 1888 se Antonín Švehla začal učit mlynářskému řemeslu, což dokazuje i jediný nalezený dopis,⁸⁵⁷ kde je v záhlaví vytištěno: „Antonín Švehla statkář, majitel mlýna a pekáren v Hostivaři.“ Měl svůj vlastní pokojík ve mlýně a učil se u mlynáře Novotného. Po náhlé smrti o dva roky mladšího bratra Josefa v roce 1897 mu navíc připadla i starost o statek. V té době ještě jeho otec tři roky žil a mohl mu tedy pomoci radou, jak řídit tak velké hospodářství.

853 „Stalo se, že musel s dalšími chlapci zůstat ve třídě hodinu tzv. po škole. Okno staré školy vedlo do farní zahrady, kde právě dozrávaly ořechy. „Tóna“, jak se mu doma říkalo, s dalším chlapcem, vlezli do zahrady a začali pomoci bidla ořechy klátit. Ostatní spolužáci dávali pozor. Vtom uviděli vysokou postavu přísného faráře Černoouse. Měli co dělat, aby se rychle vyhoupli na vysokou zeď a oknem se vrátili do lavic. V tu chvíli vešel do třídy i pan řídící. Pro tentokrát byl malér zažehnán. O podobné zážitky a dobrodružství neměli vesničtí kluci nouzi.“ ŠTÁFLOVÁ, Vlasta, I vyšel rozsevač..., Praha 1935, s. 29–34.

854 „Na jaře se u Švehlů pravidelně zastavoval krajánek František, který cestoval po potoku Botiči od mlýna k mlýnu. Tóna rád poslouchal jeho vyprávění, vyptával se, jak to kde chodí a co je kde nového, neboť věděl, že sám jednou bude pánem mlýna. A krajánek vyprávěl. Také karty uměl vykládat a když došlo na Tónu, předpověděl mu velký čin a dav lidí. Vyšla mu esa a červená karta, že by měl být velkým pánem, největším vůbec. Ale i nemoc... a to už nechtěl krajánek pokračovat. Vždyť karty se ještě nikdy nemýlily.“ ŠTÁFLOVÁ, V., I vyšel, c. d., s. 46–54.

855 V té době bydlel u odpovědného dozorce Emanuela Schallingera v Krakovské č. 14. Katalog II. A třídy C. k. českého vyššího gymnasia na Novém Městě v Praze školní rok 1884/1885.

856 Dnes sídlo Městské policie v Hostivařské ulici.

857 ZDEŇKOVÁ, M., Antonín Švehla, c. d., s. 165–166. Dopis je v archivu u jednatelky TJ Sokol Hostivař ve Švehlově sokolovně.

Antonín byl dobrým hospodářem. Vedl statek, jehož rozsáhlé pozemky sahaly až k Malešicím a Štěrbolům. Řídil mlýn a pekárnu, která v té době zvýšila produkci z 80 na více než 160 bochníků chleba denně. Ty se rozvážely na voze s koňským potahem. K hospodářství a také k Tónovi neodmyslitelně patřil i oddaný přítel – hnědě žíhaný anglický buldok jménem Rola.⁸⁵⁸ Za vydělané peníze Antonín často kupoval knihy. Jeho zájezdy po získávání vědomostí byla veliká. Rád sportoval,⁸⁵⁹ hrál divadlo, rád a dobře zpíval a na přání otce se učil hrát na housle. S vrstevníky se s oblibou měřil ve vzpírání činek.

V.3.5 Spolková činnost

Antonín se aktivně zapojoval do společenského života v obci. Ve svých dvaceti letech obnovil sokolskou organizaci, stal se cvičitelem a přes dvacet let i starostou. Členem Sokola zůstal celých čtyřicet let. Rovněž s otcem působili ve správním výboru sboru dobrovolných hasičů. Měl zájem o věci veřejné a stal se členem místního zastupitelstva.

Při všech činnostech se Tóna soustavně vzdělával. Obden se scházel s místními učiteli ve Čtenářské besedě Na Budíně, kde hovořili o dějinách a historii nejen Hostivaře, ale probírali i obsahy knih a odborných článků. Formou vzájemné diskuse během této tříleté „lidové univerzity“ vzdělávali také širokou hostivařskou veřejnost. Zájem byl veliký, Tóna už tenkrát dokázal lidi zaujmout.

Dne 7. ledna 1899 potkal šestadvacetiletý Antonín svou budoucí ženu. Stalo se tomu na taneční zábavě v Chotětově, kde ho bratranec Karel Prášek seznámil se slečnou Bohumilou Čechelskou. Svatba se konala koncem dubna téhož roku a z manželství vzešly dvě děti – dcera Helena a syn Antonín. Bohumila Švehlová také pocházela ze statku, a tak dobře zvládala vedení velkého hospodářství.⁸⁶⁰

Dochovaly se vzpomínky senátora Josefa Hubky, který začínal svou kariéru jako učitel v Hostivaři, a také Rudolfa Pecha, místního učitele v letech 1902–1905, kteří zapisovali své vzpomínky na častá setkávání se Švehlou, proto víme, jak si místní obyvatelé Tóny vážili. Z těchto vzpomínek se například dovídáme, že když se o Antonínovi hovořilo, býval nazýván „pan Švehla“, a že spolu se svým švagrem a starostou Václavem Černým patřili k nejváženějším osobám v obci.⁸⁶¹ V dobách, kdy se Švehla začal aktivně angažovat ve vyšší politice,⁸⁶² již do Hostivaře jen dojížděl. Přesto se vždy rád cestou z nádraží stavěl na radnici v kuchyni hostince U Koruny u paní Staré, kde bylo teplo a již na něj čekali – starosta Černý, místní učitelé, tajemník K. Dvořák, sokolové, místní dělníci.

858 ŠTÁFLOVÁ, V., I vyšel, c. d., s. 69–84.

859 Mimo jiných sportů se věnoval i boxu v TC Marius a řeckořímskému zápasu v TJ Sokol Hostivař.

860 ZDEŇKOVÁ, M., Antonín Švehla, c. d., s. 77.

861 „Statný tělem, zdravý, veselý, spokojený, vyrovnaný, plný chuti a energie k práci. Švehla miloval svou rodinu, život i umění. Sbíral obrazy, reliéfy a drobnomalby Madon. Motiv lásky matky k dítěti byl pro něj vším. Léta sbíral porcelán a keramiku, nad jejichž křehkostí nikdy nepřestal žasnout. Domů a do Hostivaře, vždy se rád vracel, i když musel v Praze občas přespát... Jako člen představenstva místního zastupitelstva, mělo jeho slovo velkou váhu a bylo vždy rozhodující v místním hospodářství i školství, kde hájil pokrokový směr. Vyznačoval se úžasnou pamětí, bystrým úsudkem, schopností osobitě a všestranně se vyjadřovat o všech věcech. O jeho charakteru hovořily činy. Hmotně podporoval chudé členy hostivařského Sokola nebo Čtenářskou besedu, ale nesměl o tom nikdo vědět.“ Ze vzpomínek bývalého učitele Rudolfa Pecha, který působil v Hostivaři v letech 1902–1905. Dokumentace MČ Praha 15.

862 Roku 1901 se stal předsedou Tiskařského a vydavatelského družstva rolnického, r. 1902 místopředsedou Sdružení českých zemědělců, r. 1904 se na sjezdu agrární strany zapsal výrokem: „Venkov jedna rodina“, r. 1906 založil časopis Venkov a r. 1908 se stal poslancem zemského sněmu.

Rodinná fotografie Švehlovy rodiny kolem roku 1907. Zleva nahoře: Marie Šnajdrová (dcera Boženy Fukové, rozené Švehlové), Karel Krečmer (manžel Marie Švehlové), MUDr. Karel Švehla, jeho manželka Rudolfa, Marie Krečmerová, rozená Švehlová (sestra Ant. Švehly), Bohumila Švehlová, rozená Čečelská, Antonín Švehla, JUDr. Stanislav Švehla. Zleva dole: Antonín Švehla (syn Antonína), Antonín Švehla (syn Karla), Antonín Krečmer, babička Marie Švehlová, rozená Bohuslavová, Helena Švehlová (dcera Antonína) a Karel Švehla (syn Karla).

Autor neznámý. Ze soukromého rodinného alba. Se svolením příbuzné byla fotografie poprvé otištěna v knize ZDEŇKOVÁ, M., Antonín Švehla a Hostivař, Praha, 2003 a 2008, s. 55.

Švehla si dal večeri, malé pivo nebo sodovku, doutník a pár kousků cukroví. Nedělaly se stavovské rozdíly, jen se diskutovalo o aktuálních událostech. Na závěr si zazpívali při klavíru Švehlovy oblíbené písničky a všem bylo moc dobře. Po náročném dni byl doma mezi svými.⁸⁶³

Postupně začaly události nabírat rychlý spád a času na setkávání bylo stále méně. Končila I. světová válka, tvořil se Národní výbor. Nejzávažnější návštěva v Hostivaři, při níž se doslova psaly dějiny, se konala u Švehlů 27. října 1918, jak uvedl Daniel E. Miller ve své knize Antonín Švehla – mistr politických kompromisů: „Dne 27. října 1918, když měla schůzka v Ženevě teprve začít (zorganizovaná Benešem a Československé národní rady se zástupci Národního výboru a Maffie), poslal rakousko-uherský ministr zahraničí Gyula Andrassy dopis nesoucí datum 28. října, v němž specifikoval podmínky, za nichž je Rakousko ochotno kapitulovat. Představitelé Národního výboru, informovaní o dopise telefonicky z Vídně, se nato sešli doma u Švehly. [...] Po diskusi, která zabrala většinu dne, se politici dohodli pro nezávislost.“⁸⁶⁴

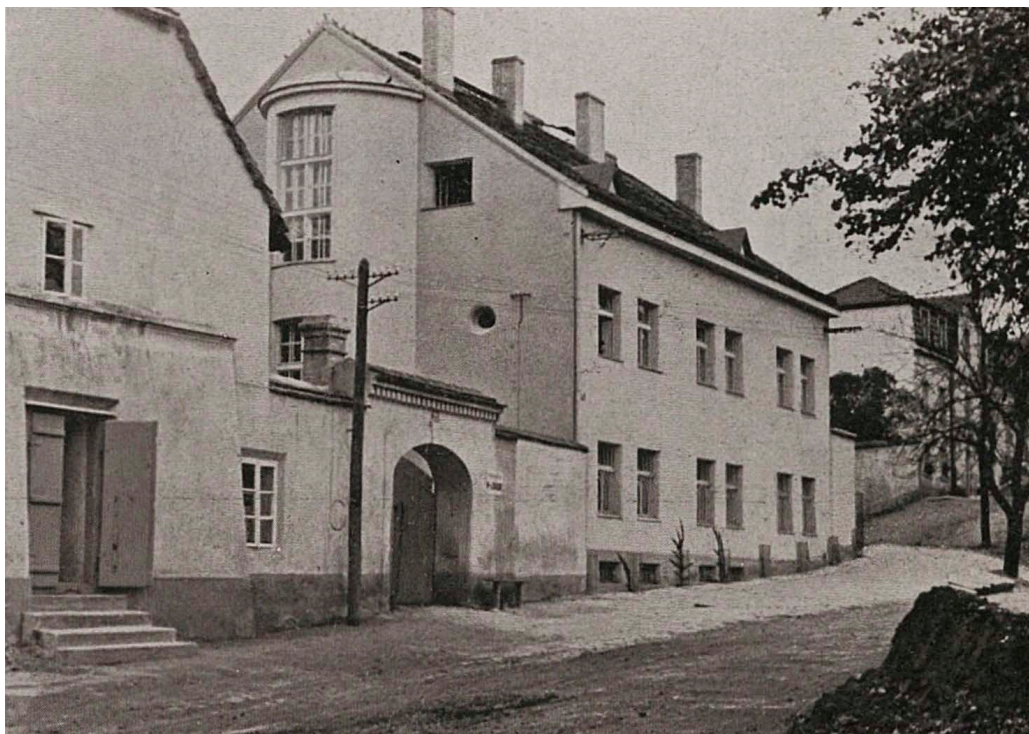
863 ŠTÁFLOVÁ, V., I vyšel, c. d., s. 180–184.

864 MILLER, Daniel E., Antonín Švehla – mistr politických kompromisů, Praha 2001, s. 60.

Švehlův statek čp. 45, mlýn čp. 44 a vila čp. 134 v roce 1927.
Soukromá sbírka starých pohlednic Marie Zdeňkové.

Švehlův mlýn čp. 44, vila čp. 134 po renovaci a deputátní dům čp. 43 v roce 1934.
Světovzor ze dne 8. 11. 1934.

Vznikla Československá republika, Antonín Švehla se stal ministrem vnitra a v roce 1922 poprvé předsedou československé vlády.

V.3.6 Průmyslová Hostivař

Velký význam pro Hostivař, zejména pro její průmyslový rozvoj, mělo otevření železnice. Dne 14. prosince 1871 byla zprovozněna Dráha císaře Františka Josefa z Vídně přes České Budějovice a Benešov do Prahy. Zpočátku byla jednokolejná. Od roku 1872 byla v Hostivaři zastávka na nakládku a vykládku zboží a v roce 1882 bylo zřízeno první malé nádraží. Velká staniční budova druhého nádraží pochází z roku 1905. Od této doby již bylo přímé spojení s Prahou a dráha se stala impulzem pro velký rozvoj průmyslové oblasti.

Nové nádraží Hostivař v roce 1906.
Soukromá sbírka starých pohlednic Marie Zdeňkové.

Praha, v té době ještě obehnaná hradbami, se začala rozpínat, připravovalo se zvětšení jejího území a Hostivař se stala naprosto ideálním místem na podnikání. Mnozí tehdejší podnikatelé se začali poohlížet po pozemcích. Vlastníkem většiny pozemků na sever od dráhy byl mlynář, statkář a realitní velkopodnikatel Karel Krečmer, manžel Marie Švehlové, sestry Antonína Švehly ml. A protože od roku 1914 bývalý Mouchův mlýn⁸⁶⁵ patřil rodině významného architekta Bohumila Hübschmanna,⁸⁶⁶ byl tu jen krůček k obrovskému projektu, vytvořenému doslova na zelené louce. Kolem současné ulice U Továren začala vyrůstat jedna továrna za druhou s rozsáhlou sítí železničních vlečků. První továrny vyrostly ještě před I. světovou válkou. Již v roce 1911 to byla továrna úzkokolejných drah Káš a Werner a Josef Prokop, továrna na rakve, protože zde měl původně vyrůst monumentální hřbitov pro celou Prahu. Z projektu sešlo a továrnu převzal v roce 1915 František Štěpánek, který z ní vybudoval velkou, konkurenceschopnou obuvnickou firmu.

Díky uznávanému architektovi Bohumilu Hübschmannovi začala vznikat nádherná industriální architektura nové tovární čtvrti v jednotném stylu – Pražské sklárny, Hostivařské mlýny a pekárny (později Filmové ateliéry), Káše a Wenera pohltila strojírna Jiřího Kameníčka. Hned vedle vyrostla strojírna Ing. Otakara Podhajského, mezi nimi v roce 1917 Sušárna doktora Čapka⁸⁶⁷, a později ještě Československá tabáková režie. Jen o něco severněji v roce 1921 vznikla Pražská továrna na káble (Prakab), založená Emilem Kolbenem, a v roce 1930 Továrna na výrobu léčiv B. Fagner (dnes Zentiva). Jen o kousek

865 Mlýn z roku 1732 dnes leží na dně hostivařské přehrady.

866 Bohumil Hübschmann (1878–1961), významný český architekt a urbanista.

867 Bývalý ředitel vinohradské Orionky.

Továrna Františka Štěpánka Obus v roce 1932. O dva roky později měla již 350 zaměstnanců.
Fotografie ze soukromého archivu Ing. Jana Štěpánka, vnuka továrníka.

dál se stavěla První česká továrna na barvy a fermeže F. J. Materny (Barvy a laky) nebo Továrna na výrobu vah V. Červeného a mnoho dalších.⁸⁶⁸ Stovky lidí z Hostivaře začaly pracovat v dělnických nebo úřednických profesích. Někteří továrníci pro své zaměstnance nechali postavit nové domy, a tak se Hostivař nejen rozrostla, ale i změnila svůj ráz.

Ve dvacátých letech, kdy Hostivař procházela bouřlivým rozvojem charakterizovaným výstavbou domů, především pak továren a průmyslových objektů, byla Hostivař v rámci „Velké Prahy“ zapojena i do systému městské dopravy, a to nově zřízenou autobusovou linkou.

Nositelem pokroku byla také měšťanská škola na Trhanovském náměstí. V roce 1930 se stala Pokusnou reformní školou se spoustou novinek, které předběhly svou dobu. Od 1. září 1928 byl ve škole zřízen útulek pro děti zaměstnaných rodičů, převážně z nových továren. Útulek byl prvním svého druhu v celé Praze a stal se inspirací pro instituce podobného charakteru. Na přístavbě školy se rovněž podílel významný architekt Bohumil Hübschmann.

V letech 1926–1929 byla postavena Dětská zahrada – mateřská škola. Ve stejné době vyrostl i tzv. Učitelův dům architekta Evžena Linharta⁸⁶⁹ pro ubytování učitelů. Dodnes slouží jako bytový dům s nadčasovou architekturou.

868 ZDEŇKOVÁ, M., *Kniha o Praze 15*, c. d., s. 111–118. *Kronika MČ Praha 15*, rok 2008–2010, podrobná historie továren v Hostivaři, kronikářka Marie Zdeňková. *Časopis Hlasatel*, ročník 2021 a 2022, 22 dílů *Architektura v Hostivaři*, autoři Lukáš Berný a Marie Zdeňková. Články se podrobně věnovaly jednotlivým továrnám a jejich historii, architektuře, náplni a osobnostem. BEČKOVÁ, Kateřina, *Zmizelá Praha. Továrny a tovární haly*, Praha 2014, s. 114–125.

869 Evžen Linhart (1898–1949), český architekt a návrhář nábytku, představitel funkcionalismu a purismu.

V.3.7 T. G. Masaryk a návštěvy v Hostivaři

Mezi Antonínem Švehlou a prezidentem republiky T. G. Masarykem panoval pracovně přátelský vztah. Sám T. G. Masaryk navrhl⁸⁷⁰ Švehlovi nedělní setkávání v Hostivaři, kam občas přijížděl na koni. Pamětník Sláva Špánek vyprávěl svou vzpomínku: Jako asi desetiletý kluk si s kamarádem hrál na ostrůvku v Botiči u rybářské klubovny. Chytali si „čudly“ a opékali je. Bylo po dešti a svažující se břehy potoka pokrýval mazlavý jíl. Vtom uviděli nad sebou koně – hnědáka, který se začínal lekat, neboť mu

Švehlův zahradní altán byl svědkem mnoha soukromých rozhovorů Antonína Švehly s prezidentem T. G. Masarykem.
Foto Marie Zdeňkové, 2003.

ujížděly nohy po svahu. Chlapci vyběhli a vzali koně, každý z jedné strany, za ohlávku. Kůň se uklidnil, a tak jej převedli bezpečně přes Botič směrem ke Švehlovu statku. Až nyní si všimli vzpřímené postavy jezdce, kterým byl samotný pan prezident. Ten se usmál, chlapcům dvěma prsty zsalutoval a pokračoval v jízdě rovnou na Švehlův dvůr, zatímco „ochranka“ – četníci na koních, kteří tvořili doprovod – spořádaně projížděla Hostivaři po silnici. Pan prezident jim občas ujel a krátil si cestu přes Botič. U Švehlů pak trávili hodiny při procházkách rozlehlou zahradou a růžovým sadem, sedávali pod stromem s výhledem na rybník a labutě nebo v zahradním altánu na druhém konci zahrady. Jednu neděli ne a ne T. G. Masaryka najít, ačkoli ho hledala celá rodina, Masaryk jako by se propadl. Pomyšlení, že se u Švehlů ztratil prezident, všechny dokonale znepokojilo. Nakonec se přece jen našel. Usnul v altánu, kam svítilo sluníčko a kde byl úžasný klid. Ze shledání bylo plno radosti a smíchu.

V.3.8 Sokolovna

S přibývajícím počtem obyvatel rostl i zájem o kulturní a sportovní vyžití, které do té doby zajišťovaly sály při hospodách a restauracích. Dlouhodobý zájem o vybudování kulturního stánku se podařilo uskutečnit opět díky Antonínu Švehlovi, který se stal garantem půjček od bank. Hodně pomohly i příspěvky a dary od příznivců Sokola. Například starosta Sokola František Toulec, nájemce dvora v Hostivaři a na Práčích,

⁸⁷⁰ ZDEŇKOVÁ, M., Antonín Švehla, c. d., s. 150. Dopis s návrhem setkávání v Hostivaři napsal T. G. Masaryk dne 1. 11. 1926 Antonínu Švehlovi. Dopis byl nalezen spolu s další korespondencí od významných osobností první republiky v soukromém vlastnictví a po dohodě s kronikářkou MČ Praha 15 byla po roce 2003 tato pozůstalost předána do Národního archivu Praha.

zastavil 200 kusů krav, což byl velký risk a oddanost společné myšlence.⁸⁷¹ Ale vše dobře dopadlo, 28. října 1931 byl položen základní kámen a už dne 15. května 1932 byl funkcionalisticky pojatý projekt architekta Ladislava Machoně⁸⁷² slavnostně otevřen. Velká a moderní sokolovna s kinosálem za dva miliony korun, stojící hned naproti nádraží, splnila očekávání. Stala se místem společenských setkávání pro více než šest set členů a širokou veřejnost. Kromě sportu prostor sloužil pro zpěv, hudbu a divadlo, promítaly se zde filmy a konaly přednášky.

V.3.9 Sklonek života Antonína Švehly

Z vážných zdravotních důvodů, způsobených dlouhodobými problémy se srdcem, byl v roce 1929 Antonín Švehla nucen rezignovat na vládní funkci ministerského předsedy i aktivity v agrární straně, kterou vedl plných čtyřicet let. Léčbu střídal s neúnavnou prací, což vyústilo v zápal plic, na nějž dne 12. prosince 1933 skončil. Následující den přijel do Hostivaře sochař Španiel s dr. Gjuríčem, aby zemřelému sejmuli posmrtnou masku.

Švehlova rodina respektovala poslední přání zesnulého – selský pohřeb a uložení do rodinného hrobu, a proto odmítla státní pohřeb. Veřejnost se loučila se státníkem 14. a 15. prosince na Švehlově statku. Přání o prostém selském pohřbu bylo splněno jen zčásti, neboť Hostivař navštívily tisíce zástupců všech korporací, spolků, politických stran, diplomatických kruhů i delegací z jiných států, často v malebných krojích, a celá republika poslouchala přímý přenos u rozhlasových přijímačů. A přestože byl v tento smutný pátek mimořádný mráz, ráno v Hostivaři naměřili až dvacet čtyři stupňů pod nulou, dostavili se i vládní činitelé v čele s T. G. Masarykem. Na dvoře stál prezident na vyvýšeném místě, neboť mu Švehlova rodina připravila nahřáté cihly překryté kobercem, aby ve svém pokročilém věku nenastydl.⁸⁷³ Průběh pohřbu tehdy podrobně popsal tisk – *Venkov*, *Lidový deník*, *Večer* a další. Průběžně zpíval sbor a hrál orchestr Národního divadla a při zvucích nejoblíbenější Švehlovy písničky „Skřivánek zpívá“ se rakev vezená na katafalku taženém šestispřežím koní vydala na poslední cestu. Za selskou jízdu bylo nesené 70 praporů různých organizací a také složek Republikánské strany a dorostu. Duchovenstvo vedl senátor Kroiher. Kolem rakve kráčela čestná stráž složená z členů Selské jízdy, Sokola, legionářů, studentů Švehlovy koleje a hasičů. Následovala rodina, příbuzní, členové vlády, generalita, poslanci, senátoři a dlouhá řada ostatních smutečních hostů. Po celou dobu pohřbu byla rozžata všechna světla veřejného osvětlení po celé Praze na počest památky zemřelého vůdce lidu a všechny hostivařské továrny zastavily na znamení smutku na deset minut práci.⁸⁷⁴

871 Ze vzpomínek jeho syna Ing. Františka Toulce (*1925).

872 Ladislav Machoň (1888–1973), český architekt, představitel art deco a funkcionalistické architektury.

873 Ze vzpomínek příbuzných.

874 *Venkov*, *Lidový deník*, *Večer*, *Osobnost a úmrtí Antonína Švehly ve sloupcích domácího tisku* (13. 12. 1933 – 21. 1. 1934), vázáno do jedné knihy, archiv Kroniky MČ Praha 15.

Švehlův hrob na hřbitově v Hostivaři v roce 1934.
Soukromá sbírka starých pohlednic Marie Zdeňkové.

Inhned po úmrtí ministerského předsedy Antonína Švehly byla na jeho počest pojmenována hostivařská sokolovna jako Švehlova. Svému účelu slouží tento objekt dodnes a opět nese jeho jméno.

Antonín Švehla ovlivnil společenský život a rozvoj Hostivaře silou své výrazné osobnosti. Původně vesnice uprostřed polí a luk v době Švehlova narození se během jeho života změnila k nepoznání a stala se jednou z největších průmyslových čtvrtí Velké Prahy. Rodná Hostivař zůstala ve Švehlově srdci, miloval ji a po celý život zde měl svůj domov. Hostivař si svého nejvýznamnějšího rodáka váží dodnes.

Švehla byl čelným představitelem agrární strany, český venkov považoval za pilíř a záruku nového státu. Nesporně jej k tomu vedly jeho selské kořeny a pevný vztah k rodné hroudě, odkud pramenila jeho zemitost a zdravý selský rozum. Proto ani na vrcholu své politické kariéry neopustil rodný statek v Hostivaři.

ANTONÍN ŠVEHLA VČERA A DNES (ZÁVĚREM)

Předkládaná kolektivní monografie se skládá ze dvou částí: základní vědecké a informativně komplementární. Hovoříme-li o historické vědě, jsme si vědomi toho, že historie je vědou společenskou a společností je také určena. Její role jsou mnohohrstevné. Historie nám říká, kdo jsme, a také, kam kráčíme. Je nám poučením, nositelem kultury, našich identit a jako taková musí promlouvat k veřejnosti srozumitelně a zajímavě. A připustíme i její roli potěšení, záliby, trávení volného času. Její účinky ve vzdělávacím procesu jsou výsledkem cílených snah, ale neméně důležité je její podprahové působení. Historie dokázala stmelovat etnika v uvědomělé národy, pomáhala a pomáhá jim směřovat k budoucnosti. Tak tomu bylo a mělo by být i v případě národa českého.

Autorský kolektiv proto usiloval o zpracování „švehlovských“ témat tak, aby obohatila současné poznání a byla podána především srozumitelně, ne však simplifikovaně. Vydání této kolektivní monografie není výsledkem klasického dlouhodobě zpracovávaného grantového projektu, není nicméně ani dílem sborníkové „náhody“ dané výběrem příspěvků. Editoři pod záštitou Národního zemědělského muzea projekt s názvem „Antonín Švehla, český sedlák, politik a státník“⁸⁷⁵ pečlivě koncipovali a připravovali tak, aby nejen resumoval dosavadní výsledky vědeckého bádání, ale prohluboval je a dodával jim širších kontextů v podobě nově prováděných výzkumů a aktuálních studií. Většina z nich se liší v úhlech pohledu od tradiční odborné literatury. Výsledkem je tudíž biografický portrét významně jiný než všechny předchozí.

Ouverturu díla tvoří biografie Antonína Švehly z pera českého agrárního prozaika Antonína Matuly, jednoho ze zakladatelů literárního směru oslavujícího venkov a venkovský život, známého pod názvem „ruralismus“. Antonín Matula však nebyl jenom básníkem venkova, byl také činitelem agrární strany, jenž se zasloužil o osvětu sedláka, rolníka i venkova jako celku. Byl zakladatelem Svobodného učení selského, osvětového ústředí agrární strany. Zvláštní jedinečná hodnota Matulova textu spočívá ve skutečnosti, že přímo vyrůstá zevnitř českého agrárního hnutí a tvoří protiváhu obrazům Antonína Švehly koncipovaným zvenčí. Text je významný i tím, že byl zpracován pro potřeby školní

---

875 V rámci projektu uspořádalo Národní zemědělské muzeum mezinárodní vědeckou konferenci se stejnojmenným názvem: Antonín Švehla, český sedlák, politik a státník (13.–14. 4. 2023).

výuky. Názorně ukazuje, jak byl Švehla představován mladé generaci narozené v posledních letech habsburské monarchie a v časech první Československé republiky. Matulovy názory byly směřovatelné pro osvětu rozvíjenou nejen uvnitř agrární strany, ale i osvětu rozvíjenou tehdejšími ministerstvem školství a národní osvěty, jehož byl Matula výrazným činitelem (ministrským radou). A ještě jednu přednost Matulovo dílo má oproti pracím historiografů, kteří se obrazu Švehly chopili koncem 40. let 20. století a později, a sice že Švehlu znal osobně. Jeho znalosti byly do značné míry zprostředkovány tím nejtěsnějším a nejefektivnějším způsobem, empirií, tedy vlastními zkušenostmi – setkáváním se se Švehlou v jeho nejsvětějších chvílích.

Vstupní studie Eduarda Kubů a Jiřího Šouši nabízí komparativní pohled na minulou a současnou reflexi osobnosti Antonína Švehly ve veřejném prostoru, a to reflexi nekolektivní soudobou, ale i následnou. Přináší reflexi žurnalistickou na stránkách tisku, rozhlasovou a filmovou a na ně navazující kritickou a často pseudokritickou v historiografii a od ní se odvíjející obrazy/obrázky až nicotnosti v učebnicích dějepisu. Je svého druhu výpovědí o české společnosti ve víru režimů v průběhu jednoho století. Každý čtenář po přečtení celé knihy může přemýšlet o tom, co je historie zpracováním dosavadních Švehlových biografii veřejnosti dlužná, co by ze švehlovské minulosti nemělo zapadnout.

Americký historik Daniel E. Miller vnáší do české historiografie nové nezávislé porozumění meziválečnému Československu a místu Antonína Švehly v něm. Dává pochopení politickému řádu první Československé republiky skrze nosnou politologicky vyargumentovanou teorii konsociační demokracie. Jejím prostřednictvím odmítá některé zjednodušující soudy Švehlových aktivit a připomíná, že mnoho politiků první Československé republiky uznávalo Švehlův pozitivní vliv na udržení demokracie. Miller vysvětluje, že v hluboce rozdělené společnosti, jakou bylo Československo, politici nutně potřebují podobné schopnosti, jaké měl Švehla. Svou nestranností, vlídností, humorem, zdrženlivostí, vytrvalostí a občasnou absencí politických ambicí pomáhal vytvářet kompromisy, které československou demokracii stabilizovaly. Úspěch Švehly při jednání a budování kompromisů souvisel nejen s jeho talentem, ale zároveň i s vnímavostí jiných politiků a se specifickými podmínkami meziválečného Československa.

Neobyčejně závažnou je analýza právního historika Jiřího Šouši ml., jenž nastoluje otázku povahy první Československé republiky z hlediska ústavněprávního institutu demokratického právního státu. Táže se, nakolik Československá republika znaky tohoto právního institutu naplnila a jaký byl přínos Antonína Švehly v tomto směru. Jiří Šouša ml. vymezuje pojem demokratického právního státu v současném pojetí, akcentuje evoluci tohoto právního institutu i jeho složek – demokratického státu a právního státu, jejich časovou podmíněnost i kontext, a to včetně rámce, v němž mladý a ve složitých poměrech existující československý stát tehdy fungoval. Text si všímá vybraných podstatných názorů, stanovisek a působení Antonína Švehly ve státních a politických funkcích Československé republiky, a to ve vztahu k elementům přiřazovaným k demokratickému právnímu státu. Sleduje Švehlův *modus operandi* a v souvislosti s ním šířeji i některých československých státních orgánů ovlivňujících prvky demokratického právního státu.

Novým tématem diskurzu je Švehlův vztah ke Slovensku. Roman Holec se zaměřil na jeden z uzlových bodů formování vztahu Čechů a Slováků, kteří měli záhy vstoupit do společného státu. Přemýšlí o slovenských a uherských souvislostech státoprávního prohlášení z 30. května 1917, dokumentu považovaného za milník na cestě ke vzniku Československé republiky. Švehla byl tím politikem, který prosadil zařazení Slovenska do této deklarace. Holec sleduje slovenské reakce na uvedený dokument, mentální změny ve slovenské politice druhé poloviny roku 1917 a jejich odraz v jednáních uherského parlamentu, kde se české snahy a česká politika komentovaly po dlouhé týdny.

Poslední rok Švehlova života (1933) budí dojem, že se jako aktivní hráč již nacházel mimo politický prostor Československé republiky. Petr Anev však ukazuje, že tomu tak docela nebylo. Jeho text sleduje jeden z klíčových problémů fungování politického systému, a sice řešení otázky, kdo nastoupí po Masarykovi. Hra o prezidentovo nástupnictví obnažovala tradičně problematický vztah Antonína Švehly a Edvarda Beneše. Švehla podle autora kapitoly připravoval antibenešovskou kampaň, jež se však nedočkala svého finále, neboť její iniciátor umírá. Těžko říci, jakým směrem by se situace v republice vyvíjela, pokud by byla úspěšná.

Politik Antonín Švehla si uvědomoval závažnost vydávání denního listu jakožto ve své době klíčového nástroje pro prezentaci politického programu agrární strany a její komunikaci s voliči. Švehlovo žurnalistické angažmá, ač sám úvodníky, články ani zprávy nepsal, bylo neobyčejně hluboké a intenzivní. Odehrávalo se v manažerské rovině. Dva významní badatelé v oblasti české žurnalistiky Petr Bednařík a Barbara Köpplová vysvětlují růst palety agrárního tisku a vývoj malého družstva s názvem Tiskařské a vydavatelské družstvo rolnické v Praze, jež v průběhu třicátých let zmohutnělo v „Novinu“, jeden z největších tiskařských a vydavatelských podniků v zemi.

Švehlův poměr k náboženským otázkám, k římskokatolické církvi a politickému katolicismu náleží k problematikám dosavadní českou odbornou literaturou nedotčeným. Znalec moderních církevních dějin Jaroslav Šebek se vyhnul upřílišněným soudům i zjednodušením a vysvětluje jeho selský konzervativismus neodmítající víru a náboženství, které pragmaticky odděloval od světských záležitostí církve. To mu umožňovalo vytvářet velké koalice, spojenectví a navazovat korektní vztahy s klerikály i s jejich protivníky z tábora socialistů. Mohl tak zůstat věrný selským tradicím, s nimiž byla víra v Boha hluboce spjata.

Politická „velikost“ Antonína Švehly, jeho nadhled a jeho schopnost spojovat postavy před jeho následovníky těžký úkol. Ve srovnání s ním kvality spolustraníků v agrárním politickém prostoru i vrcholových politiků jiných stran bledly. Jediným významným evropským politikem po Švehlovi a Masarykovi zůstal Edvard Beneš, ale ani on nedosáhl věhlasu a velikosti svého prezidentského předchůdce. „Pošvehlovské“ období v agrární straně bylo krátké a jeho nástupci v čele s Rudolfem Beranem byli vystaveni těžkým dějinným zkouškám za druhé republiky a okupace. Názory na to, jak v nich obstáli, se dodnes různí. Jaroslav Rokoský ve své kapitole přesvědčuje, že nezradili, jednali čestně a byli neprávem perzekvováni v období třetí a čtvrté republiky.

Jaké místo měly zemědělské aktivity v životě Antonína Švehly, jaká byla úroveň jeho hospodaření v kontextu socioekonomicky stejně postavených zemědělců? Jinak řečeno: Byl Antonín Švehla dobrým hospodářem? Jak se hospodařilo na Švehlově statku? To jsou neobyčejně důležité otázky, jež vymezovaly Antonínu Švehlovi místo a prestiž v rodné

vesnici, v agrárním světě, legitimovaly ho jako reprezentanta českého venkova, člověka, jenž po několik let neřídil jen vnitřní politiku státu, ale zpovzdálí ovlivňoval i jeho politiku hospodářskou. Pavel Novák ve své kapitole zjišťuje, že hospodářem byl Antonín Švehla jen krátký čas a později se stal politikem na celý úvazek. Hospodaření jeho manželky, která za něj statek vedla, mělo spíše průměrné ekonomické výsledky. Publikace přináší tato první zjištění, která bude třeba potvrdit a rozvinout dalšími výzkumy.

Švehlovo vedení agrární strany, poté co se jeho role v politickém systému zvýšila natolik, že převzalo do svých rukou post předsedy vlády a další významné resorty, muselo zaujmout jasné a funkční stanovisko vůči Slovensku. To zápasilo s řadou těžkých problémů českému prostředí cizích, ať již to byla krize průmyslu zděděného po Uhersku, rozklad dopravních infrastruktur aj. Vláda v Praze měla o hospodářských poměrech ve východní části státu nedostatek informací. Navíc mohla přímo zasahovat jen do hospodářských oblastí, nad nimiž měl stát kontrolu a disponoval vlastnickými právy. V tom spatřují slovenští hospodářští historikové Ludovit Hallon a Miroslav Sabol příčiny, proč řešení ekonomických problémů Slovenska dlouhodobě zaostávalo. Viděno prizmatem oficiálního stranického orgánu Venkov je zřejmé, že představitelé agrární strany byli přirozeně motivováni svými strategickými hospodářsko-politickými cíli. Vnímali ovšem voličský potenciál slovenského venkova. Budoucnost Slovenska pak spatřovali především v rozvoji zemědělství a s ním spojeném rychlém postupu pozemkové reformy.

Jedním z kardinálních problémů první Československé republiky, a sice problémem ekonomickým, stejně jako problémem sociálním, byla pozemková reforma. Ta měla pomoci řešit otázku postfeudálních latifundií, úživnost drobných rolnických hospodářství, zvýšit sociální jistoty venkovského obyvatelstva, posílit střední venkovské vrstvy a v neposlední řadě zlepšit výkonnost zemědělství jako celku. Pavel Dufek se zamýšlí nad Švehlovým vztahem k pozemkové reformě ve dvou rovinách, jednak nad jeho vlivem na právní a organizační rámec pozemkové reformy, jednak nad vlivem na vlastní provádění projektu. Kapitola ingerence Švehly do problematiky samozřejmě předpokládá, přesto však konstatuje, že jsou málo zřetelné. Vysvětluje, že jeho markantní zásahy by byly ve veřejném prostoru neúnosné.

Příčiněním agrární strany s Antonínem Švehlou v pozadí – avšak s jeho nesporným přispěním – vzniklo v Československé republice několik významných paměťově vzdělávacích a osvětových institucí, připomeňme Československou akademii zemědělskou, Ústřední zemědělskou knihovnu s čítárnou a nakladatelstvím jejích publikací a učebnic, jakož i ústřednou zemědělských filmů a diapozitivů (dnes knihovna funguje pod názvem Knihovna Antonína Švehly), Československé zemědělské muzeum a také Československý státní archiv zemědělský. Ten plnil úkoly resortního archivu ministerstva zemědělství a zároveň celou řadu odborných a vědeckých úkolů, jež svým zaměřením a významem resort přesahovaly. Jak demonstrují přední čeští archiváři Karel Řeháček a Jan Kahuda, zdánlivě úzce odborná instituce měla v bouřlivé atmosféře pozemkové reformy, zápasu o šlechtická latifundia, výši náhrad za majetek reformě podrobený a nakládání s ním nejen jedinečnou informační hodnotu politickou, ale i ekonomickou, sociální a v neposlední řadě i kulturní.

Image veřejného činitele přispívá i jeho zobrazování v tisku, ve filmu a například i na poštovních známkách. Politikové na prezentování svých fotografií sofistikovaně

pracují. Michaela Zeinerová Brachtlová se táže, jak s tímto prostředkem komunikace a zvyšování sociálního kapitálu nakládal Antonín Švehla a jeho spolupracovníci. Ukazuje, že je tento prostředek neverbální komunikace, obecně velmi důležitý, nebyl jejich silnou stránkou.

Do sféry kultury a tvorby image náleží i karikatura, satira a humor (jejich protagonisté mají ovšem jen málo prostředků, jak je přímo ovlivnit). Pracují s nadsázkou, kontrasty, ironií, hravostí, útočí i brání, zlehčují i přehánějí, polemizují, vysmívají se. Barbora Štolleová si klade otázku, v jaké roli, resp. rolích a kontextech se Antonín Švehla v karikaturách apod. vyskytuje, jak zkoumané žánry hodnotí jeho výkon, jak se tyto žánry promítají do Švehlova obrazu ve veřejném prostoru. Kapitola dokládá, že Švehla byl jako jedna z vůdčích osobností státu vděčným objektem pozornosti, a konstatuje, že v jeho případě jsou charakteristické a nejčastější pozitivní kontexty jeho působení a vyznění. Antonín Švehla sice nebyl kritiky ušetřen, ale v principu byl jeho výkon hodnocen s porozuměním a pochvalně.

Vrcholové představitelé státu jsou z podstaty věci víceméně automaticky lidmi neobyčejně vytíženými, ba pracovně přetíženými, lidmi, kteří mají málo času na odpočinek, regeneraci, na svou rodinu. Nejinak tomu bylo i v případě Antonína Švehly, o to bylo pro něj důležitější rodinné zázemí, jehož nosným sloupem byla manželka Bohumila Švehlová. Neucházela se o reprezentační role, ale udržovala v chodu rodinný statek, obětavě pečovala o manžela v době častých nemocí, dokázala vyjednávat s politiky a odmítat zatěžující návštěvy, když to bylo nutné. Vzhled do Švehlova rodinného prostředí a domácnosti přináší česká badatelka, zaměřená mimo jiné na oblast genderovou, Marie Bahenská.

Politické, ekonomické a jiné celebrity svým stylem života a osobním zázemím druhotně mohou ovlivňovat a zhusta ovlivňují i prostředí, v němž nechťejí být autoritami, ani se o to nepokoušejí. Prostřednictvím konzumu potravinového i věcného jsou schopné vnášet nové podněty do stereotypů rozličných společenských vrstev. Jitka Sobotková se ponořila do problematiky kuchyně a stravy. Položila si otázku, kam se ve způsobu stravování a chutí klonil Antonín Švehla, neboť je zřejmé, že se pohyboval na rozhraní kuchařského umu měšťtanského a spotřební tradice zemědělské usedlosti, selského statku / rolnického hospodářství. Kapitola vypovídá o tom, že v jeho případě konzumní zvyk nehrál ve formování image podstatnou roli, je obtížně sledovatelný, protože byl obyčejný, přiměřený prostředí, v němž se pohyboval. Švehlou vyhledávaná domácí kuchyně a tradiční pokrmy souzní s jeho tradicionalismem, který vyznívá i z dalších příspěvků.

Komplementární část kolektivní monografie – oddíl pátý – je uveden připomenutím záslužné dvacetileté práce Společnosti Antonína Švehly. Následující dvě kapitoly by mohly nést titul „Antonín Švehla očima vlastivědné žurnalistiky“. Nekladou si za cíl přinášet výsledky vědeckého výzkumu či interpretovat prameny. Jsou však pramenem poznání svého druhu. I populární žurnalistika zaměřená na málo informovaného čtenáře ovlivňuje s cílem poskytnout znalosti a pobavit obraz lidí a událostí ve společenském vědomí. Ten může být, a bývá, významně jiný než obraz konstruovaný vědeckými metodami a přístupy – obraz historiografický. V tomto obrazu je povoleno domýšlet si, oživovat rozličnými souvislostmi, ba i romantizovat. Ani tato seriózně pojatá literatura, jak vidno z tohoto oddílu, neopouští historické reálie. Pouze je uzpůsobuje čtenářské atraktivitě a soustředí se tak na jiný typ čtenáře než literatura vědecká. V případě naší

publikace kombinuje dobové dokumenty a prameny s beletrií. Je příkladem čtivého textu, jenž potěší veřejnost.

Předností práce je střízlivý pohled na Antonína Švehlu a první Československou republiku, který polemizuje, ba přímo zamítá mýty, nekritické uctívání ikon a zároveň připomíná, že nebyla jen krokem vpřed, nýbrž přímo „lvím skokem“, jenž dokazuje schopnost českého národa nejen přežít, ale i tvořivě budovat. Ukazuje, že česká společnost se řadí, a to neoddiskutovatelně, k západní civilizaci/kultuře spočívající na křesťanské tradici. Tuto kulturu dokázala svébytným způsobem rozvíjet, a to ve všech aspektech významově širokého pojmu. Přiblížila se jako funkční demokracie technicko-technologickou vyspělostí, rozvojem kultury a vědy a životními standardy nejvyspělejšími společností západním a v mnohém se jim dokonce vyrovnala či je předčila. „Lví skok“ se uskutečnil díky mnoha výjimečným osobnostem, které více než o blaho své dokázaly pečovat o blaho obecné. Byli to lidé, kteří viděli dál, než sahal obzor jejich plodných životů. Jedním z nich byl bezesporu Antonín Švehla.

ANTONÍN ŠVEHLA IN THE PAST AND PRESENT (IN CONCLUSION)

The present collective monograph consists of two parts: a basic scientific section and a second section which is informative and complementary. When discussing historical science, the authors are aware that history is a social science that is also relevant to society. Its roles are multifaceted: history shows us who we are and where we are heading. It is a medium of instruction, conveying our culture and our identities, and as such, it must address the public in a clear and engaging manner. Its role as a source of pleasure, pastime, and leisure activity cannot be overlooked. The impact of history in the educational process is the result of targeted efforts, but equally significant is its subliminal impact. History has the power to unite ethnic groups into self-aware nations, and has helped them to move towards the future. This has been and should continue to be the case for the Czech nation as well.

The team of authors therefore sought to treat topics related to Švehla in a way that enriches contemporary knowledge and presents them in a comprehensible yet not simplistic manner. The publication of this collective monograph is not the result of a traditional long-term grant project, nor is it a work of ‘chance’ proceedings with particular selections of contributions. The authors, under the auspices of the National Museum of Agriculture, have meticulously conceived and designed the project entitled *Antonín Švehla: Czech Peasant, Politician and Statesman*⁸⁷⁶ to not only summarise the existing results of scientific research, but also to deepen them and provide a broader context in the form of newly conducted research and current studies. Many of these perspectives differ in their points of view from conventional academic literature. Consequently, the biographical portrait that emerges is significantly different from all previous ones.

The introduction to this work is a biography of Antonín Švehla written by the Czech agrarian novelist Antonín Matula, one of the founders of the literary movement called

---

876 As part of the project, the National Museum of Agriculture organised an international scientific conference with the same title *Antonín Švehla: Czech Peasant, Politician and Statesman* (April 13–14, 2023).

ruralism, which celebrates the countryside and rural life. Matula, however, was not just a poet of the countryside, he was also an agrarian party official who contributed to the education of peasants, farmers and rural areas in general. He founded the organisation *Svobodné učení selské*, an educational division of the agrarian party. The unique value of Matula's writing lies in the fact that it emerged directly from within the Czech agrarian movement, a counterbalance to the portrayals of Antonín Švehla drawn from the outside. The text is also noteworthy because it was prepared for educational purposes. It illustrates the way in which Švehla was presented to the young generation born in the final years of the Habsburg monarchy and during the First Czechoslovak Republic. Matula's views were essential for the education promoted not only within the agrarian party, but also by the Ministry of Education, where Matula held a prominent position as a ministerial councillor. Another significant advantage of Matula's work over the works of historiographers who took up the image of Švehla in the late 1940s and onwards is that he knew Švehla personally. His expertise was to a large extent conveyed in the closest and most effective way, through his personal experience of encounters with Švehla during his brightest moments.

The opening paper offers a comparative view of the past and present perceptions of Antonín Švehla in the public sphere. It explores how Švehla has been portrayed in journalism, radio and film, and examines the subsequent critical, and often pseudo-critical, analysis in historiography, revealing images and near obscurities in history textbooks. In a sense, it is an account of Czech society in the whirlwind of regimes over a century. After reading the whole book, every reader can reflect on what history owes to the public in light of how previous biographies of Švehla were written and what aspects of his legacy should not be left out.

American historian Daniel E. Miller brings a fresh perspective to Czech historiography, offering an independent insight into interwar Czechoslovakia and Antonín Švehla's role within it. Miller provides an interpretation of the political order of the First Czechoslovak Republic using a solid political science theory of consociational democracy. By applying this theory, he challenges simplistic judgments of Švehla's activities and points out that many politicians of the First Czechoslovak Republic acknowledged Švehla's positive influence on preserving democracy. Miller explains that in a deeply divided society such as Czechoslovakia at the time, politicians needed skills similar to those of Švehla. His impartiality, kindness, humour, moderation, perseverance and occasional lack of political ambition allowed him to facilitate compromises that stabilised Czechoslovak democracy. Švehla's success in negotiating and forging compromises was related to his talent and the receptiveness of other politicians and the specific conditions of interwar Czechoslovakia.

A particularly important analysis is that of the legal historian Jiří Šouša, Jr., who raises questions about the nature of the First Czechoslovak Republic from the point of view of constitutional and legal institutions related to democratic rule of law. He examines the extent to which the Czechoslovak Republic embodied the features of this legal institution and explores Antonín Švehla's contribution in this regard. Šouša defines the concept

of the democratic rule of law in the contemporary sense, emphasising the evolution of this legal framework and its components: the democratic state and the rule of law, their temporal conditionality and context, including the complex conditions in which the young Czechoslovak state existed at the time. The text discusses selected significant opinions, positions and activities of Antonín Švehla in the state and political functions of the Czechoslovak Republic in relation to elements associated with democratic rule of law. It traces Švehla's *modus operandi* and, more broadly, that of certain Czechoslovak state bodies that influenced aspects of democratic rule of law.

Švehla's relationship with Slovakia is explored by Roman Holec, focusing on one of the key points in the formation of the relationship between Czechs and Slovaks, who were soon to form a common state. The author delves into the Slovak and Hungarian context surrounding the declaration of statehood on 30 May 1917, a milestone document on the path to the establishment of the Czechoslovak Republic. Švehla was the politician who pushed for the inclusion of Slovakia in this declaration. Holec examines Slovak reactions to the document, the shifts in Slovak political attitudes in the second half of 1917, and their impact on the proceedings of the Hungarian parliament, where Czech efforts and Czech politics were commented on for weeks.

In the last year of Švehla's life (1933), it appeared that he was no longer an active player in the political landscape of the Czechoslovak Republic. Petr Anev demonstrates, however, that this was not entirely the case. His text explores one of the key challenges faced by the political system, namely determining who would succeed T. G. Masaryk as president. The game of presidential succession highlighted the historically complicated relationship between Antonín Švehla and Edvard Beneš. According to Anev, Švehla orchestrated an anti-Beneš campaign, which did not reach its conclusion, as its originator passed away. It remains uncertain how the situation in the Republic would have developed had the campaign been successful.

The politician Antonín Švehla was aware of the importance of publishing a daily newspaper as a key tool for presenting the political programme of the agrarian party and facilitating communication with the electorate. While Švehla himself did not write editorials, articles, or news pieces, his involvement in journalism at a managerial level was exceptionally deep and vigorous. Two prominent researchers in the field of Czech journalism, Petr Bednařík and Barbara Köpplová, explain the growth of the agrarian press and the evolution of a small cooperative known as *Tiskařské a vydavatelské družstvo rolnické v Praze* (Agrarian Publishing Cooperative in Prague). During the 1930s this cooperative transformed into *Novina*, one of the largest printing and publishing enterprises in the country.

Švehla's attitude to religious matters, the Roman Catholic Church and political Catholicism has been largely unexplored in existing Czech scholarly literature. Jaroslav Šebek, an expert in modern church history, avoids both exaggerated judgments and oversimplifications as he explains Švehla's peasant conservatism. Švehla did not reject faith and religion, instead, he pragmatically separated them from the secular affairs of the church. This allowed him to form broad coalitions and alliances and maintain positive relationships with both the clergy and their opponents from the socialist camp. It allowed him to remain loyal to the peasant traditions deeply intertwined with the belief in God.

Antonín Švehla's political 'greatness', his insight, and his ability to unite posed a difficult task for his successors. When compared to him, the qualities of fellow party members within the agrarian political sphere and top politicians from other parties seemed lacking. Following Švehla and Masaryk, only Edvard Beneš achieved European significance, yet even he did not reach the same level of fame and greatness of his presidential predecessor. The post-Švehla period in the agrarian party was brief and his successors, led by Rudolf Beran, were subjected to difficult historical challenges during the Second Republic and the Nazi occupation. Opinions on how they handled these challenges vary to this day. Jaroslav Rokoský, the author of this chapter, argues that they acted with integrity and were unjustly persecuted during the Third and Fourth Republics.

What role did agricultural activities play in Antonín Švehla's life? How did his farming compare to other farmers in similar socio-economic contexts? In other words, was Švehla a good farmer? What was the farming experience like on the Švehla farm? These are extremely important questions, as they gave Antonín Švehla prestige in his native village and the agrarian community. They also legitimised him as a representative of the Czech rural area. For several years, he not only managed the internal politics of the state, but also influenced its economic policies from afar. The chapter written by Pavel Novák reveals that Švehla was a farmer for only a short period of time before becoming a full-time politician. The performance of his wife, who ran the farm for him, was considered average. The publication presents these initial findings, which will need to be confirmed and developed by further research.

After Švehla's role in the political system had increased to such an extent that he had taken over the post of Prime Minister and other important Ministries, his agrarian party had to establish a clear and practical stance towards Slovakia. Slovakia faced a number of challenges distinct from the Czech context, such as the industrial crisis inherited from Hungary and the collapse of transport infrastructures. The government in Prague had insufficient information about the economic conditions in the eastern part of the country. Moreover, the government could only directly intervene in economic sectors under state control and property rights. Consequently, the long-term solution to Slovakia's economic problems lagged behind according to Slovak economic historians Ludovít Hallon and Miroslav Sabol. According to the official party organ, *Venkov*, it is clear that the agrarian party leaders were understandably motivated by their strategic economic and political goals. However, they were aware of the electoral potential in Slovak rural areas. They envisioned the future of Slovakia primarily in the development of agriculture and the swift progress of land reform.

One of the fundamental challenges faced by the first Czechoslovak Republic, both economically and socially, was the issue of land reform. It was intended to address post-feudal latifundia, support small-scale farming, increase the social security of the rural population, strengthen the rural middle class and, last but not least, improve the efficiency of agriculture in general. Pavel Dufek examines Švehla's relationship to the land reform on two levels: his influence on the legal and organisational framework of the land reform, and his impact on its actual implementation. The chapter assumes that Švehla played a role in shaping the reform and overseeing its implementation, though the author notes that his interventions are not very noticeable, explaining that significant interventions would have been deemed unacceptable in the public sphere.

Through the efforts of the agrarian party, with Antonín Švehla playing a significant role behind the scenes, several important memory and educational institutions were established in the Czechoslovak Republic. These included the *Československá akademie zemědělská* (Czechoslovak Academy of Agriculture), *Ústřední zemědělská knihovna* (Central Agricultural Library) with its reading room and publishing house for publications and textbooks, as well as a film and slide centre (now operating as the *Knihovna Antonína Švehly*), *Československé zemědělské muzeum* (Czechoslovak Agricultural Museum), and *Československý státní archiv zemědělský* (Czechoslovak State Agricultural Archive). The latter institution served as the departmental archive of the Ministry of Agriculture and at the same time fulfilled a number of professional and scientific tasks that extended beyond the department's focus and importance. As demonstrated by leading Czech archivists Karel Řeháček and Jan Kahuda, in the heated atmosphere of the land reform, the struggle for aristocratic latifundia, and compensation for property affected by the reform, this seemingly specialised institution held unique informational value. It was not only politically significant but also had economic, social and cultural importance.

The image of a public figure is often influenced by their representation in the press, in film and even on postage stamps. Politicians invest significant effort into their photographic representation. Michaela Zeinerová Brachtlová examines how Antonín Švehla and his associates handled this means of communication and raising of social capital. She demonstrates that this non-verbal communication holds great importance, although it was not their strong point.

The realm of culture and image creation also includes caricature, satire and humour (however, the protagonists in these forms have limited means to influence them directly). They use exaggeration, contrasts, irony, and playfulness; they both attack and defend, belittle and exaggerate, engage in polemics, and mock. Barbora Štolleová raises questions about the roles and contexts in which Antonín Švehla appeared in caricatures and similar forms, how these genres evaluated his performance, and how they shaped Švehla's public image. The chapter shows that Švehla, as one of the leading figures of the state, logically attracted significant attention. It concludes that, in his case, the most characteristic and prevalent contexts of his work were positive ones. Although Antonín Švehla was not spared from criticism, his work was generally praised.

The top leaders of a state are inherently, more or less by default, people who are extremely busy, overloaded with work and little time for rest, recuperation, or family. Antonín Švehla was no exception, making the support of his family, particularly his wife Bohumila Švehlová, all the more important to him. While his wife did not pursue public roles, she kept the family farm running, selflessly cared for her husband during his frequent illnesses, managed to negotiate with politicians and tactfully refuse burdensome visits when necessary. An insight into Švehla's family and household was provided by Marie Bahenská, a Czech researcher who focuses, among others, on gender studies.

Through their lifestyle and personal choices, celebrities from the world of politics, economics and other fields, can and often do exert influence on the environment without intending to be authorities. Their consumption of food and material items can introduce new elements into the stereotypes associated with different social classes. Jitka Sobotková delved into the area of cuisine and food, raising the question of where

Antonín Švehla's culinary preferences lay. It is clear that he was on the borderline between the culinary traditions of the bourgeoisie and the rural practices of farmhouses and farms. The chapter demonstrates that in Švehla's case, his diet did not play a significant role in shaping his public image. Since his ordinary habits were appropriate for his environment, his selection of food is hard to trace. Švehla's appreciation for home cooking and traditional dishes is in line with his traditionalist approach, a trait which is also evident in other chapters.

Section five shapes the complementary part of the collective monograph Section five - is introduced by a reminder of the meritorious twenty-year work of the Antonín Švehla Society. The next two chapters could be entitled *Antonín Švehla through the Eyes of Patriotic Journalism*. They do not aim to present the results of scientific research or interpret sources. They are, however, a unique source of knowledge. Popular journalism, targeting the low-information reader with the aim of providing knowledge and entertainment, influences the perception of the image of people and events in the social consciousness. The acquired image can be, and usually is, significantly different from the image shaped by scientific methods and historiographical approaches. In the former, assumptions can be made, content can be enriched with different contexts, or even romanticised. Despite its serious intent, this literature, as can be seen from this section, does not neglect historical realities. It merely adapts them in order to enhance the reader's engagement, focusing on a different type of audience than scientific literature. In the case of this publication, it blends period documents and sources with fiction. It is an example of a readable text that captivates the public.

The strength of this work lies in its objective portrayal of Antonín Švehla and the First Czechoslovak Republic. It challenges and, at times, outright rejects myths and uncritical worship of icons, while at the same time emphasising that the First Czechoslovak Republic was not just a step forward, but a 'lion's leap' that proves the Czech nation's ability not only to survive, but also to creatively build. It shows that Czech society is undeniably aligned with Western civilization and culture rooted in the Christian tradition. It has managed to develop this culture in a unique way, in all aspects of the broader concept of meaning. As a functional democracy, in terms of technical-technological maturity, cultural and scientific development, and improved living standards, it has come close to the most advanced Western societies, and in many respects has even equalled or surpassed them. 'The lion's leap' was made possible thanks to many exceptional individuals who prioritised collective welfare over their own. These were people who looked beyond the horizons of their own lives. Antonín Švehla was undoubtedly one of them.

PRAMENY A LITERATURA

Archivní prameny

Archiv Českého rozhlasu v Praze:

17. 1. 1934, Skvělý vůdce zemědělců – vzor intelektuála – Ing. František Junek, PA06289
CR.ARCH.1934.60, Vzpomínkový proslov k výročí úmrtí A. Švehly – Rudolf Beran, nosič: AF00668/5

18. 11. 1934, Der tschechische Bauer in der Politik – dr. Walter Maras, PA07767

15. 4. 1935, Vzpomínka na min. předsedu dr. Antonína Švehlu – Ing. Jindřich Žilka, PA08337

CR.ARCH.1935.95, Vzpomínáme (Antonín Švehla) – Ing. Jindřich Žilka, nosič: CRA09530/7

CR.ARCH.1936.223, Vzpomínáme (Antonín Švehla) – František Hybš

12. 12. 1938, 5. výročí úmrtí Antonína Švehly – dr. J. Dobiáš, nosič: AF04067/1

12. 12. 1938, U hrobu Antonína Švehly, PA13333

CR.ARCH.1939.65, V srdci národa IV. – F. Chvalkovský 14. 4. 1939 (A. Švehla), nosič: AF00313/5

CR.ARCH.1943.77, Vzpomínková slavnost k 10. výročí úmrtí A. Švehly, nosič: AF03347/6, AF03348/1

Archiv hlavního města Prahy:

Fond Sběrka matrik, sign. HOS N17, N 1862–1896, fol. 87

Fond Okresní soud civilní pro Prahu-jih, DV56/34

Fond Zemědělský odbor Ústředního národního výboru hlavního města Prahy, inv. č. 409–410, Švehlův statek – inventář a jeho ocenění

Archiv Kanceláře prezidenta republiky:

Sign. T 32/21, telegram československého vyslance Václava Palliera Edvardu Benešovi ve věci protestu Vatikánu proti zákonu o svátcích a dnech pamětních z 12. dubna 1925

Archiv Kroniky městské části Praha 15

Archiv Langhans, (on-line)

Archiv Národního muzea:

Fond Alois Rašín
Fond Antonín Švehla
Fond Ivan Dérer
Fond Karel Kramář
Fond Rudolf Bechyně

Archiv Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR:

Fond Poslanci a senátoři Národního a Federálního shromáždění, sl. Švehla Antonín,
inv. č. 2685, Antonín Švehla – úmrtí

Archiv Tělocvičné jednoty Sokol Hostivař 1896–1926

Archiv Ústavu T. G. Masaryka:

Fond Edvard Beneš, oddíl I–IV

Archivio Apostolico Vaticano:

Fond Nunziatura Apostolica Cecoslovacchia 1920–50

Katastrální úřad Praha-Kobylisy, pozemkové vložky v obci Hostivař č. 265, 266, 267, 283, 147

Literární archiv Slovenskej národnej knižnice Martin:

Jednotliviny

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Budapest:

Fond K-467, Miniszterelnökség, Miniszterelnök félhivatalos levelezése

Masarykův ústav a Archiv AV ČR:

Fond Josef Pelnář

Národní archiv:

Archivní registratura – Ústřední archiv Ministerstva vnitra, 1918–1934
Fond Berní rula
Fond Krejčík Adolf Ludvík, PhDr.
Fond Ministerstvo spravedlnosti
Fond Ministerstvo školství, Praha
Fond Ministerstvo vnitra – Stará registratura 1918–1944
Fond Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový archiv
Fond Ministerstvo zemědělství I, Praha – prezidium
Fond Národní výbor 1918
Fond Policejní místodržitelství 1901–1910
Fond Presidium ministerské rady 1918–1945
Fond Presidium místodržitelství 1901–1910

Fond Schieszl Josef, JUDr.
 Fond Státní pozemkový úřad – vlastnické soubory majitelů velkostatků
 Fond Svaz československých velkostatkářů
 Fond Švehla Antonín
 Fond Ústřední jednota řepářů
 Fond Ústřední ředitelství státních lesů a statků
 Fond Ústřední zemědělsko-lesnický archiv
 Fond Zemědělský rozhlas

Národní filmový archiv v Praze:

Film-ID 0060547, V jednotě rolnického lidu jeho síla, 1928
 Film-ID 0060547, Zemědělské oslavy desátého výročí obnovení Československé státní samostatnosti ve dnech květnových, 1928
 Film-ID 0064962, Antonín Švehla 1933
 Film-ID 0066859, Velikáni naší současné kultury, 1929
 Film-ID 0080403, dokumentární film Budování státu, 1932
 Film-ID 3900411, ZF 0348, 1939
 Film-ID 3900416, ZF 0353, 1939
 Film-ID 3900547, ZF 0514, 1934

Národní zemědělské muzeum:

Archivní fond, fond Zemědělské muzeum
 Podsbírka Gastronomie

Österreichisches Staatsarchiv Wien:

Archiv der Republik, Gesandtschafts- und Konsulatsarchive 1918–1938, Gesandtschaft Prag, Karton 17, Zl. 50/Pol., Praha 19. 3. 1926

Segreteria di Stato (Vaticano):

Sezione per i rapporti con gli Stati, Archivio Storico (S. RR. SS), AA.EE.SS, Cecoslovacchia

Slovenský národný archív Bratislava:

Fond Anton Štefánek
 Fond Vavro Šrobár

Státní oblastní archiv v Praze:

Fond Krajský soud obchodní Praha, karton 2247, fascikl CXI – 373
 Fond Sběrka matrik, sign. Říčany 27, O 1807–1934, fol. 63

Soukromá sbírka pohlednic paní Marie Zdeňkové

Soukromý archiv Jaroslava Rokoského

Tištěné prameny

Protokol o řádném říšském sjezdu Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu konaném ve dnech 30. a 31. ledna 1936 v Praze, Praha 1936.

Statistická příručka Republiky československé, II. díl, Praha 1925.

Statistická příručka Republiky československé III, Praha 1928.

Statistická ročenka Republiky československé, 1938.

Právní předpisy

Trestní řád soudní z roku 1873 byl uvozený zákonem č. 119/1873 ř. z., jímžto se zavádí nový trestní soudní řád.

Zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabrání velkého majetku pozemkového.

Zákon č. 330/1919 Sb. z. a n., o Pozemkovém úřadě.

Ústavní listina z roku 1920, uvozená zákonem č. 121/1920 Sb. z. a n.

(Ústavní) zákon č. 122/1920 Sb. z. a n., podle § 129 ústavní listiny, jímž se stanoví zásady jazykového práva v republice Československé.

Zákon č. 290/1920 Sb. z. a n., o zrušení kobliny a rokoviny a jiných povinností v Podkarpatské Rusi na Slovensku.

Zákon č. 300/1920 Sb. z. a n., o mimořádných opatřeních.

Zákon č. 50/1923 Sb. z. a n., na ochranu republiky.

Zákon č. 124/1924 Sb. z. a n., o změně příslušnosti trestních soudů a odpovědnosti za obsah tiskopisů ve věcech křivého obvinění, utrhaní a urážek na cti.

Zákon č. 109/1926 Sb. z. a n., č. 114/1927 Sb., celní zákon, ze dne 14. července 1927.

Ústavní zákon č. 102/1930 Sb. z. a n., o úpravě státních hranic s Německem, Rakouskem a Maďarskem.

Ústavní zákon č. 205/1936 Sb. z. a n., o úpravě státních hranic s Německem.

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

Návrh zákona o zrušení obsoletních právních předpisů, dostupný online:

<<https://www.zakonyprolidi.cz/monitor/7421654.htm>> [01.08.2023].

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

Edice pramenů

BROKLOVÁ, Eva – QUAGLIATOVÁ, Vlasta (eds.), Korespondence T. G. Masaryk – Antonín Švehla, Praha: Ústav TGM, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i. 2012.

- DVOŘÁKOVÁ, Vlasta – GREGOROVIČOVÁ, Eva – KUTOVÁ, Julie – MACHATKOVÁ, Raisa, Katalog a rejstříky k protokolům schůzí vlád z fondu Předsednictvo ministerské rady: 6. československá vláda (1. Švehlova), 7. říjen 1922 – 9. prosinec 1925, Praha 1992.
- HAASOVÁ–JELÍNKOVÁ, Marie, Berní rula 18, Kraj Kouřimský I., II., Praha 1952.
- HAJDINOVÁ, Eva – HÁJKOVÁ, Dagmar – HELAN, Pavel – CACCAMO, Francesco – JONOVÁ, Jitka (eds.), Československo a Svatý stolec. IV. Diplomatická korespondence a další dokumenty (1928–1934), Výběrová edice, Praha 2020.
- HELEŠICOVÁ, Věra – MACHATKOVÁ, Raisa, Z protokolů schůzí 6. čs. vlády (1. Švehlovy) 7. říjen 1922 – 9. prosinec 1925. Edice vybraných pasáží, Praha 1992.
- Hovory s Antonínem Švehlou (a o něm). S předmluvou Václava Klause a dosud nepublikovaným textem Karla Čapka, Praha 2001.
- KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří (eds.), Rozhovory s Antonínem Švehlou a o něm. Vzpomínky agrárního diplomata Karla Mečíře, Praha 2018.
- KUPROVÁ, Renata (ed.), Adolf Ludvík Krejčík. Paměti, Praha 2016.
- KUTOVÁ, Julie – MALÁ, Irena – GREGOROVIČOVÁ, Eva, Katalog a rejstříky k protokolům schůzí vlád z fondu Předsednictvo ministerské rady: 5. československá vláda (Benešova) 5. říjen 1921 – 5. říjen 1922, Praha 1989.
- MACHATKOVÁ, Raisa, Z protokolů schůzí 7. československé vlády 9. 12. 1925 – 18. 3. 1926, Edice vybraných pasáží, Praha 1993.
- MALÁ, Irena, Katalog a rejstříky k protokolům schůzí vlád z fondu předsednictva ministerské rady: Třetí československá vláda (druhá Tusarova) 27. květen 1920 – 15. září 1920, Praha 1982.
- OTÁHALOVÁ, Libuše – ČERVINKOVÁ, Milada (eds.), Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943, I., Praha 1966.
- Sborník dokumentů k vnitřnímu vývoji v českých zemích za 1. světové války 1914–1918, Sv. IV, Rok 1917, Praha 1996.
- SMETANOVÁ, Jindřiška (ed.), TGM. „Proč se neřekne pravda?“, Ze vzpomínek dr. Antonína Schenka, Praha 1996.
- SOUKUP, František, Proč jsme nechtěli rakouskou monarchii. Vzpomínky právníka a politika z cesty k 28. říjnu 1918, KOBER, Jan (ed.), Praha 2022.
- ŠIMKOVIČ, Alexander – VOTRUBOVÁ, Štefana (eds.), Korešpondencia Františka Votrubu, Bratislava 1961.
- ŠMÍD, Marek – HAJDINOVÁ, Eva – MANDZÁK, Daniel Atanáz (eds.), Svatý stolec a Československo II. Edice dokumentů z let 1923–1925, Praha 2023.
- ŠMÍD, Marek – PEHR, Michal – ŠEBEK, Jaroslav – HELAN, Pavel (eds.), Československo a Svatý stolec III. Diplomatická korespondence a další dokumenty (1917–1928), Praha 2015.
- ŠROBÁR, Vavro, Pamäti z vojny a väzenia (1914–1918), Turčiansky Sv. Martin 1946.

TITTEL, Ignatz, Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter im Königreiche Böhmen, Prag 1906.

VRBATA, Jaroslav – DRAŠAROVÁ, Eva (eds.), Sborník dokumentů k vnitřnímu vývoji v českých zemích za 1. světové války 1914–1918, sv. V., Rok 1918, Praha 1997.

Denní tisk

Časopis posluchačů rozhlasu, 1933.

Čech, 1909–1923.

České slovo, 1927–1937.

Československá republika, 1923.

Český svět, 1904–1929.

Demokratický střed, 1928.

Dobry den, 1927–1929.

Expres, 1933–1940.

Hlasatel, 2021–2022.

Humoristické listy, 1900–1935, s vyj. 1914.

Jas, rodinný ilustrovaný nepolitický týdeník, 1927–1941.

Komár, 1925–1928.

Kopřivky, 1900–1927/8, s vyj. 1924.

Letem světem, 1926–1937.

Lidové noviny, 1922–1940.

Lidové noviny, Týdenní rozhlásek, 1926–1929.

Mladá fronta, 1947.

Mladý venkov, 1933.

Moravská orlice, 1925–1935.

Našinec, 1921.

Národní listy, 1922–1940.

Národní politika, 1925–1936.

Národní střed, 1939.

Nebojsa, 1918–1920.

Novina, 1932.

Periférie Praha XIII., noviny 13. okresu Velké Prahy, Hostivař, 1931–1935.

- Pestrý týden, 1926–1945.
Polední list, 1931–1943.
Pražský ilustrovaný zpravodaj: společenský nepolitický týdeník, 1920–1945.
Pražský list, 1942.
Pražský večerník, 1932.
Práce, 1947.
Právo lidu, 1924–1927.
Prúdy, 1923.
Přehled rozhlasu. Časopis posluchačů rozhlasu, 1933.
Rašple, 1907–1910, 1914–1922, 1924.
Reforma, 1929.
Role, 1922.
Rozkvět: obrázkový čtrnáctideník, 1908–1931.
Rudé právo, 1923, 1947.
Salon: Společnost – Sport – Divadlo – Film – Moda – Výtvarné umění, 1922–1943.
Selské listy, 1934–1936.
Slovenský denník, 1933.
Slovenský priemysel, 1927, 1933.
Sršatec, 1922, 1923.
Svět mluví, 1936.
Světobzor: světová kronika současná slovem i obrazem: časopis pro zábavu a poučení, 1904–1943.
Švanda dudák, 1924.
Tribuna, 1928.
Trn, 1925–1928.
Večer, 1923–1943.
Venkov, roč. 1906, 1919–1946.
Zemědělský rozhlas československý, 1933.

Literatura

- Album reprezentantů všech oborů veřejného života československého, Praha 1927.
- Almanach okresu Praha XIII., Praha 1934.
- BAHENSKÁ, Marie, „Dobročinnost – žádná emancipace!“. Veřejná činnost Marie Riegrové-Palacké, in: PAVLÍČEK, Viktor – VELEK, Luboš (eds.), Vůdce národa. František Ladislav Rieger a jeho místo v české politice, kultuře a vědě, Praha 2021, s. 365–381.
- BAHENSKÁ, Marie – HECZKOVÁ, Libuše – MUSILOVÁ, Dana, Iluze spásy. České feministické myšlení 19. a 20. století, České Budějovice 2011.
- BAHENSKÁ, Marie – MALÍNSKÁ, Jana (edd.), Ženy a politika (1890–1938), Praha 2014.
- BAHÝLOVÁ, Lenka – FILIP, Jan – MOLEK, Pavel – PODHRÁZKÝ, Milan – SUCHÁNEK, Radovan – ŠIMÍČEK, Vojtěch – VYHNÁLEK, Ladislav, Ústava České republiky. Komentář, Praha 2010.
- BACHSTEIN, Martin K., Die soziologische Struktur der „Burg“ – Versuch einer Strukturanalyse, in: BOSL, Karl (ed.), Die „Burg“. Einflußreiche politische Kräfte um Masaryk und Beneš, sv. 1, Mnichov 1973, s. 47–68.
- BALTHASAR, Vladimír, Novinářská knihovna Arne Laurina. 1. Tiskové právo, svoboda tisku, cenzura, zákonodárství o tisku, Praha 1931.
- BARTOŠEK, Karel, Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy, Praha 1963.
- BÁRTA, Miroslav – KOVÁŘ, Martin a kolektiv autorů, Lidé a dějiny. K roli osobnosti v historii v multidisciplinární perspektivě, Praha 2017.
- BEČKOVÁ, Kateřina, Zmizelá Praha. Továrny a tovární haly, Praha: Paseka 2014.
- BENEŠ, Zdeněk – NÁLEVKA, Vladimír, Dějepis pro střední odborné školy, Praha 2009.
- BERANOVÁ, Magdalena, Tradiční české kuchařky: Jak se vařilo před M. D. Rettigovou, Praha: Libri 2001.
- BIDLO, František – THIELE, Vladimír (usp.), Bidlova čítanka, Praha 1957.
- BIRGUS, Vladimír – BRANNÝ, Antonín, František Drtikol, Praha 1988.
- BIRGUS, Vladimír – MLČOCH, Jan, Česká fotografie 20. století, Praha: UPM a KANT 2005.
- BOROVÍČKA, Josef, Zřízení agrárního archivu, Agrární archiv 1915, s. 20–33, 70–81.
- BOUBÍN, Jaroslav, Adolf Ludvík Krejčík (1877–1958) a jeho cesta k založení Československého státního archivu zemědělského, Sborník prací členů SSM Státní ústředního archivu v Praze 1985, 1, s. 96–152.
- BROKLOVÁ, Eva, Antonín Švehla. Tvůrce politického systému, Praha 2017.
- BROKLOVÁ, Eva, Československá demokracie. Politický systém ČSR 1918–1938, Praha 1992.

- BROKLOVÁ, Eva, Srovnání politických systémů Československa, Německa a Rakouska v období 1918–1933/34, *Moderní dějiny*, 1994, roč. 2, č. 2, s. 73–84.
- BROKLOVÁ, Eva, Sté výročí vzniku první československé ústavy, *Právník*, 2020, roč. 159, č. 2, s. 89–108.
- BROKLOVÁ, Eva – TOMEŠ, Josef – PEHR, Michal, *Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první Československé republiky*, Praha 2008.
- CSUKÁS, Adam, *Cirkevné dávky a ich právny život na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. Trpký život kňaza, ktorému z ložného chlieb napečú...*, Praha 2016.
- ČAPEK, Karel, *Droby ze Švehlových hovorů*, Praha 1935.
- ČAPEK, Karel, *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha 1931.
- ČAPEK, Karel, *Listy Olze. 1920–1938*, Praha 1971.
- ČAPEK, Karel, *Na karlovarském letišti*, in: MARŠÁLEK, Milan – KOLÁŘ, Michal (usp.), *Ze Švehlových rozhovorů*, Praha 1990.
- ČAPEK, Karel, *Od člověka k člověku II.*, Praha 2018.
- ČAPEK, Karel, *Od člověka k člověku III.*, Praha 2018.
- ČAPEK, Vratislav a kol., *Dějiny 19. a 20. století. Dějepis pro střední odborná učiliště*, Praha 1985.
- ČAPEK, Vratislav a kol., *Dějepis II. pro druhý ročník gymnázia*, Praha 1986.
- ČAPKA, František, *Dějepis od roku 1918 do současnosti*, Praha 2004.
- ČERNÝ, Pavel – STEINOVÁ, Šárka, Antonín Švehla, československý státník a spoluvůrce Ústavy 1920, Praha 2014.
- ČORNEJ, Petr – KOFRÁNKOVÁ, Václava a kol., *Místa paměti v procesu formování moderního českého národa*, Praha 2021.
- DEJMEK, Petr, *Dějepis pro 6. až 8. postupný ročník obecných škol*, Praha 1935.
- DÉREK, Ivan, Antonín Švehla (řeč pronesená 19. prosince 1933 do školského rozhlasu), in: DÉREK, Ivan, *Naše problémy: Úvahy o základních otázkách Československa*, Praha 1938, s. 342–344.
- DICEY, Albert Venn, *Introduction to the study of the law of the constitution*, London 1915.
- DIWALD, Hellmut – EICHLER, Richard W. – SCHICKEL, Alfred – BOSSLE, Lothar – PIESCHL, Gerhard – NEUBAUER, Franz – WITTMANN, Fritz – KRAUS, Heinz – ZOGLMANN, Siegfried – ELBICHT, Rolf Josef (Hrsg.) u.a., *Die Tschechoslowakei. Das Ende einer Fehlkonstruktion. Die sudetendeutsche Frage bleibt offen*, Berg 1992.
- DOHNAL, Miloň, *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*, Praha 1979.
- DOLEŽAL, Josef, *Politická cesta českého katolicismu 1918–1928*, Praha 1928.
- DOSKOČIL, Karel, *Berní rula 2, Popis Čech r. 1654*, Praha 1953.
- DOSTÁL, Vladimír V., *Agrární strana. Její rozmach a zánik*, Brno 1998.

- DOSTÁL, Vladimír V., Antonín Švehla. Profil československého státníka, New York 1989.
- DOSTÁL, Vladimír V., Antonín Švehla, profil československého státníka, Praha 1990.
- DRÁBEK, Jakub – TÓTH, Andrej – SKŘIVAN, Aleš, ml. (eds.), Cukrovarnický průmysl jako opomíjený aktér mezinárodního obchodu v meziválečném období, Praha 2017.
- DRÁBEK, Jan, Vzpomínky Dr. Mořice Hrubana, Řím – Los Angeles 1967.
- DRŮBKOVÁ, Anna, Mladá hospodyňka: Kuchařská kniha osvědčených a úsporných předpisů, Praha: Práce 1948.
- DUFEK, Pavel, Nástin průběhu 1. pozemkové reformy na Slánsku, in: BARTONÍČEK, Pavel (ed.), Město a region v dramatickém století – Slaný a Slánsko ve XX. století, Slaný 2014.
- DUFEK, Pavel, Zaměstnanci Státního pozemkového úřadu v „minovém poli“ zahraniční politiky a pastí politiky domácí – případová studie, in: HARNA, Josef – RAŠTICOVÁ, Blanka (eds.), Agrární strany ve vládních a samosprávných strukturách mezi světovými válkami, Studie Slováckého muzea Uherské Hradiště 13, Uherské Hradiště 2008, s. 164–167.
- DVOŘÁK, Jan – ČURDA, Jan a kol., Moderní dějiny pro střední školy. Učebnice. Světové a české dějiny 20. století a prvního desetiletí 21. století, Praha 2014.
- ENGLIŠ, Karel, Paměti. Kdo sloužíš vlasti, odměny nečekej, in: HLAVÁČ, Martin – LHOTA, Pavel – PLHON, František – POKORNÝ, Vít – MIZEROVÁ, Alena – KUNERT, Jakub (eds.), Pocta osobnostem, Dílo Karla Engliše, sv. 4, Brno: Masarykova univerzita a Praha: Masarykův ústav a Archiv 2022.
- ERNST, Adolf, Zemědělský rozhlas, Praha 1926.
- FALTA, Josef, Švehla v dopisech našich politiků a kulturních pracovníků, Hradec Králové 1939.
- FALTUS, Jozef – PRŮCHA, Václav, Prehľad hospodárskeho vývoja na Slovensku v rokoch 1918–1945, Bratislava: Vydavateľstvo polit. literatúry 1969.
- FEJLEK, Vojtěch (ed.), V hluboké úctě a oddanosti Karel Čapek, Praha 1999.
- FERRAROVÁ, Eva, Jídlo pro radost. Proč jíme to, co jíme, a nejíme to, co nejíme, Brno: Edika 2021.
- FIDRMUC, Oldřich – FILIP, Jan – LOMSKÝ, Josef, Dějepisné učební texty pro osmou třídu středních škol, Praha 1948.
- FIRT, Julius, Knihy a osudy, Brno 1991.
- FRANKENBERGER, Otakar, Antonín Švehla, in: KAPRAS, Jan – NĚMEC, Bohumil – SOUKUP, František (eds.), Idea československého státu, sborník, Praha 1936, s. 228–239.
- FRANKENBERGER, Otakar – KUBÍČEK, Josef Oldřich, Antonín Švehla v dějinách Československé strany agrární ke třicetiletému jubileu Československé strany agrární (Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu v československé republice) 1899–1929, Praha 1931.

- FRANZ, Martin, Strava obyvatel Prahy v 1. pol. 19. století, in: Dobrou chuť, velkoměsto. Documenta Pragensia XXV, Praha 2007, s. 325–335.
- FREEDMAN, Paul (ed.), Jídlo. Dějiny chuti, Praha 2008.
- GALANDAUER, Jan, 30. května 1917 – Slovensko poprvé v programu legitimní české politické reprezentace (Jak Češi překročili řeku Litavu), in: VODIČKA, Stanislav – GONĚC, Vladimír (eds.), Češi a Slováci ve střední Evropě ve 20. století, Brno 1993, s. 135–142.
- GALANDAUER, Jan, Jak se slovenská otázka prosazovala do českého politického programu v období přípravy samostatného československého státu (1916–1918), Historický časopis, 1971, roč. 19, č. 2, s. 117–197.
- GALANDAUER, Jan, Prohlášení Českého svazu z 30. května 1917 – zapomenutá programová revoluce, Český časopis historický, 1993, roč. 91, č. 4, s. 582–593.
- GAUČÍK, Štefan, Podnik v osídlech štátu: podnikateľské elity na príklade Rimamuránsko-šalgótarjárskej železiarskej účastinárskej spoločnosti, Bratislava 2021.
- GERLOCH, Aleš – KYSELA, Jan – KÜHN, Zdeněk – WINTR, Jan – TRYZNA, Jan – MARŠÁLEK, Pavel – BERAN, Karel, Teorie a praxe tvorby práva, Praha 2008.
- GERLOCH, Aleš – TRYZNA, Jan – WINTR, Jan (eds.), Metodologie interpretace práva a právní jistota, Plzeň 2012.
- GONĚC, Vladimír, Státoprávní problémy meziválečného Československa z pohledu Právnické fakulty Německé univerzity v Praze, in: VALENTA, Jaroslav – VORÁČEK, Emil – HARNA, Josef (eds.), Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, Díl I., Praha 1999, s. 129–134.
- GÖRNER, Josef, Vlastnické vztahy k archiváliím v I. republice, Archivní časopis, 1963, 13, s. 88–101.
- GREČO, Martin, Martinská deklarácia, Turčiansky Sv. Martin 1939.
- HABRMAN, Gustav, Mé vzpomínky z války: Črty a obrázky o událostech a zápasech za svobodu a samostatnost, Praha 1928.
- HÁJKOVÁ, Dagmar – HORÁK, Pavel – KESSLER, Vojtěch – MICHELA, Miroslav (eds.), Sláva republice! Oficiální svátky a oslavy v meziválečném Československu, Praha 2018.
- HAKL, Josef, Švehlův příklad mládeži, Hořice, 1937.
- HALÍK, Rudolf, Antonín Švehla ve fotografii, Praha 1938.
- HALÍK, Rudolf, Švehlův večer, Praha 1933.
- HALÍK, Miroslav, Doslov, in: ČAPEK, Karel, Droby pod stolem doby, Praha 1975, s. 77–83.
- HALLON, Ľudovít, Príčiny, priebeh a dôsledky štrukturálnych zmien v hospodárstve medzivojnového Slovenska, in: ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (eds.), Slovensko v Československu (1918–1938), Bratislava 2004, s. 293–364.
- HANSGIRGOVÁ, Františka, Hospodyně našeho věku: Krátké naučení vedení městského i venkovského hospodářství, Praha 1865.

- HANSGIRGOVÁ, Františka, Průvodce dívky a budoucí hospodyně, Praha 1869.
- HANZAL, Josef, Antonín Švehla, Jinočany 1993.
- HANZAL, Josef, Panorama dějin, Praha 1993.
- HARNA, Josef, Republikánská strana, in: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol., Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004. I. díl, období 1861–1938, Brno 2005.
- HARNA, Josef – FIŠER, Rudolf, Dějiny českých zemí, II., Od poloviny 18. století do vzniku České republiky, Praha 1998.
- HARNA, Josef – LACINA, Vlastislav (eds.), Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899–1938. Edice politických programů, Praha: Historický ústav AV ČR 2007.
- HAUNER, Milan, Anglická a severoamerická historiografie. Demokracie a národní stát, in: VALENTA, Jaroslav – VORÁČEK, Emil – HARNA, Josef (eds.), Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, Díl 1., Praha 1999, s. 73–81.
- HEIMANN, Mary, Československo. Stát, který zklamal, Havlíčkův Brod 2020.
- HELEŠICOVÁ, Věra – JUNĚCOVÁ, Jiřina, Ústřední zemědělsko-lesnický archiv a jeho začlenění do Státního ústředního archivu v Praze, in: PAZDEROVÁ, Alena (ed.), Z dějin Státního ústředního archivu v Praze a jeho předchůdců, Praha 1995, s. 23–33.
- HERBEN, Ivan (ed.), Ministři a poslanci v anekdotách: Švehla-Kramář-Beneš-Šrámek-Bradáč-Meissner-Štefánek-Kroiher-Adolf Stránský a mnoho jiných, Veselá mysl, sv. 5., Praha 1933.
- HERBEN, Jan, Kniha vzpomínek, Praha 1936.
- HES, Milan, Nový dějepis v kostce pro SŠ, Praha 2020.
- HLAVÁČ, Martin, Karel Engliš. Ekonom, který pomohl vybudovat Československo, Praha 2021.
- HLAVÁČ, Martin – LHOTA, Pavel – PLHON, František – POKORNÝ, Vít – MIZEROVÁ, Alena – KUNERT, Jakub (edd.), Pocta osobnostem, Dílo Karla Engliše, sv. 4, Brno a Praha 2022.
- HODÁČ, František, Doklady o přípravách k politickému a hospodářskému převratu, in: Obzor národohospodářský, XXXI. (1926), s. 8–38.
- HODŽA, Milan, Švehla, sedlák-intelektuál. Věstník Čsl. akademie zemědělské, Praha 1932.
- HOFFMEISTER, Adolf, Sto let české karikatury, edice České dějiny, sv. 12, Praha 1955.
- HOLEC, František, Kronika královské Prahy a obcí sousedních (IV), Praha 1996.
- HOLEC, Roman, Aféra coburgovského dědičství. Dvaja páni jedného majetku, in: BYSTRICKÝ, Valerián – ROGULOVÁ, Jaroslava, Storočie škandálov. Aféry v moderných dejinách Slovenska, Bratislava 2008, s. 107–120.

- HOLLMANN, František, Osudy přeloučského pomníku Antonína Švehly, Zprávy klubu přátel Pardubicka XXXVI, 2001, č. 7–8, s. 173–179.
- HONCOVÁ, Jaroslava, Československý státní archiv zemědělský a jeho osudy, in: Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum, 1998, 4, s. 109–123.
- HORÁK, Bohuslav, Rozhlas a zemědělství, Praha 1935.
- HORČIČKA, Václav – ŽUPANIČ, Jan, Šlechta na křižovatce: Lichtenštejnové, Schwarzenbergové a Colloredo-Mannsfeldové v 1. polovině 20. století, Praha 2017.
- HORČIČKA, Josef – NEŠPOR, Jan, Dějepis pro školy měšťanské, III., Praha 1926.
- HOWE, Philip J. – LORMAN, Thomas A. – MILLER, Daniel E., Governing Divided Societies, Habsburg Austria's Democratic Legacy and the Czechoslovak First Republic, Budapešť, v tisku.
- HRABÁNEK, Jan – MILOTA, Albert, Tiskové právo československé. Ochrana cti, tiskové novely, slovenské tiskové zákony atd., Praha 1938.
- HRBEK, Josef – LÍVA, Václav – PLAČEK, Josef – VODEHNAL, Josef, Československé dějiny. Učebnice pro nejvyšší třídu středních škol, Praha 1937.
- HRDINA, Karel – BLÁHOVÁ, Marie, Kosmova kronika česká, Praha 1949.
- HŘEBEJK, Jiří, Česká republika je demokratický právní stát, stanoví naše ústava, in: ŽÁK KRZYZANKOVÁ, Katarzyna – KÜHN, Zdeněk – BERAN, Karel – MARŠÁLEK, Pavel – WINTR, Jan – ONDŘEJEK, Pavel – TRYZNA, Jan (eds.), Právo jako multidimenzionální fenomén. Pocta Aleši Gerlochovi k 65. narozeninám, Plzeň 2020, s. 164–173.
- HUSA, Václav, Československé dějiny do roku 1918. Učebnice pro gymnázia a střední odborné školy, Praha 1972.
- HYSEK, Miroslav – KROPILÁK, Miroslav, Dějiny ČSR, III. (1918–1948), Učební text pro 11. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol a školy pedagogické, Praha 1956.
- CHROBÁK, Ondřej – WINTER, Tomáš (eds.), V okovech smíchu. Karikatura a české umění 1900–1950, Praha 2006.
- CHARYPAR, Michal, Část čtvrtá. 1864–1918. V zájmu širší a užší vlasti. Literární cenzura v éře měšťanského liberalismu a modernismu, in: WÖGERBAUER, Michael a kol., V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014, Svazek I. 1749–1938, Praha 2015, s. 546–560.
- JANÁK, D. a kol., Jídlo není jenom „něco k jídlu“. Tradiční stravování a pokrmy jako součást regionální a národní identity ve vědomí a paměti současné společnosti, Opava 2022.
- JANČÍK, Drahomír, Pozemková reforma – nástroj nacionálního přerozdělení půdního fondu, in: JANČÍK, Drahomír – KUBŮ, Eduard (eds.), Nacionalismus zvaný hospodářský, Praha 2013, s. 276–291.

JANOUSĚK, Emanuel, Vznik a počátky zemědělského archivu. Kapitola z historie českého archivnictví, Archivní časopis, 1968, 18, s. 147–180, přetisk in: ŠOUŠA, Jiří – PŠENIČKOVÁ, Jana – ROHÁČOVÁ, Olga, Z legend zemědělsko-lesnického archivnictví a agrární historie. PhDr. Emanuel Janoušek, Praha 2008, s. 324–396.

JANOVSKÝ, Julius, Dějiny Československé republiky 1918–1992, Praha 1994.

JEDLIČKOVÁ, Blanka – LENDEROVÁ, Milena – KOUBA, Miroslav – ŘÍHA, Ivo, Krajina prostřených i prázdných stolů I., Evropská gastronomie v proměnách staletí, Pardubice 2016.

JEDLIČKOVÁ, Blanka – LENDEROVÁ, Milena – KOUBA, Miroslav – ŘÍHA, Ivo, Krajina prostřených i prázdných stolů II., Evropská gastronomie v interdisciplinárním přístupu, Pardubice 2017.

JERMÁŘOVÁ, Bohumila, Velká vzorná kuchařka, Praha 1900.

JEŠUTOVÁ, Eva a kol., Od mikrofonu k posluchačům, Praha 2003.

JEŽEK, František, Mnichovská krize. Memoárové poznámky na okraj tragických dnů utrpení a hanby, in: KVAČEK, Robert – TOMEŠ, Josef – VAŠEK, Richard – HORÁK, Pavel – KLEČACKÝ, Martin (eds.), Splacený dluh od Roberta Kvačka, Solitér Hodžovy vlády: Život a odkaz Františka Ježka od Josefa Tomeše, O mém dědečkovi od Aleše Ulm-Ježka, EGO Paměti, deníky, korespondence, 9, Praha 2016.

JÍLEK, Tomáš – BUTVÍNOVÁ, Marta – DOHNAL, Miloň, Dějepis pro 7. ročník základní školy, Praha 1972.

JIRÁK, Jan – KÖPPLOVÁ, Barbara, Masová média, Praha 2015.

JŮZA, Vladislav – VYKOUPILO, Libor, Moderní dějiny. Učebnice pro 9. ročník základní školy nebo kvarty víceletého gymnázia, Praha 2020.

KAHÁNEK, Ferdinand, Zákulisí presidentské volby Dr. Beneše, Praha 1939.

KAHUDA, Jan (ed.), Karel Kazbunda. Mé archivní poslání ve Vídni 1919–1923, Praha 2020.

KAPP, Otto, Slovenský průmysl ve světové krizi, in: Hospodárske problémy Slovenska, Praha 1934.

KARLÍČEK, Petr, Napínavá doba. Politické karikatury (a satira) Čechů, Slováků a českých Němců (1933–1953), Praha 2018.

KAUCKÁ, Kristýna, „Taková tlačenice na jednom dvorečku“, aneb První pozemková reforma na velkostatecích Křivoklát, Plasy a Radnice (1918–1938), Praha 2018.

KÁRNÍK, Zdeněk, České země v éře První republiky (1918–1938), I. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929), Praha 2000.

KÁRNÍK, Zdeněk, České země v éře První republiky (1918–1938), II. Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930–1935), Praha 2002.

KÁRNÍK, Zdeněk, České země v éře První republiky (1918–1938), III. O přežití a o život (1936–1938), Praha 2003.

- KEJŘOVÁ, Anuše, Úsporná kuchařka. Zlatá kniha malé domácnosti, Hradec Králové 1934.
- KINDLOVÁ, Miluše, Koncept vlády práva (Rule of Law) v kontextu parlamentní suverenity ve Spojeném království, in: JIRÁSKOVÁ, Věra – SUCHÁNEK, Radovan, Pocta prof. JUDr. Václavu Pavlíčkovi, CSc., k 70. narozeninám, Praha 2004, s. 385–405.
- KLÍK, Josef, Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol, III. Novověk od osvícenství až po naše časy, Praha 1947.
- KLÍMEK, Antonín, Boj o Hrad, 1. díl Hrad a Pětka (1918–1926), Praha 1996.
- KLÍMEK, Antonín, Boj o Hrad, 2. díl Kdo po Masarykovi? (1926–1935), Praha 1998.
- KLÍMEK, Antonín, Počátky parlamentní demokracie v Československu, in: VALENTA, Jaroslav – VORÁČEK, Emil – HARNA, Josef (usp.), Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, Díl I., Praha 1999, s. 111–122.
- KLÍMEK, Antonín, Velké dějiny zemí Koruny české, sv. XIII (1918–1929), Praha – Litomyšl 2000.
- KLÍMA, Arnošt – DUBNICKÝ, Jaroslav – GOLÁŇ, Karel, Dějiny ČSR, II., Učební text pro desátý ročník všeobecně vzdělávacích škol a školy pedagogické, Praha 1959.
- KOHOUT, Martin, Tisková novela z roku 1924, in: KNOLL, Vilém (ed.), Acta Historico-iuridica Pilsnensia 2009–2010, Plzeň 2011, s. 126–138.
- KOLLMANN, Josef, Archiv Ministerstva vnitra v letech 1918–1945. Sborník archivních prací, 1995, 45, s. 511–688.
- KOŘALKA, Jiří, Národní stereotypy v české a německé politické karikatuře, in: Proudý české umělecké tvorby 19. století. Smích v umění, Praha 1991, s. 63–70.
- KORBELÁŘOVÁ, I. (ed.) – DLUHOŠOVÁ, I. – SOBOTKOVÁ, J., Paměť chuti, Opava 2020.
- KOUBA, M., Podoby gastronacionalismu ve středoevropských národních hnutích „dlouhého“ 19. století, in: JEDLIČKOVÁ, B. – LENDEROVÁ, M. – KOUBA, M. – ŘÍHA, I. (eds.), Krajiny prostřených i prázdných stolů II. Evropská gastronomie v interdisciplinárním přístupu, Pardubice 2017, s. 128–130.
- KOUDELKA, Zdeněk, Život a dílo Jaroslava Krejčího, Brno 1993.
- KREJČÍ, Marek L., Zrušení svěřenectví, pozemková reforma a patrimoniální archivy. Právně historické poznámky k přístupu státních orgánů k ochraně písemných památek v meziválečném období, in: Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum 1998, 4, s. 61–75.
- KREJČÍK, Adolf Ludvík, Československý státní archiv zemědělský, Praha 1921.
- KREJČÍK, Adolf Ludvík, Pozemková reforma a archivy velikých statků, Praha 1937.
- KREJČÍK, Adolf Ludvík, Příspěvky k soupisu archivů velkých statků, Praha 1929.
- KROUPA, Petr – VÍŠEK, Jiří, Moderní právní stát, stabilita práva a právní jistota, in: ŽÁK KRZYŽANKOVÁ, Katarzyna – ONDŘEJEK, Pavel – TRYZNA, Jan (eds.), Právo jako multidimenzionální fenomén. Pocta Aleši Gerlochovi k 65. narozeninám, Plzeň 2020, s. 174–179.

- KUBÁČEK, Jiří (ed.), *Dejiny železnic na území Slovenska*, Bratislava 1999.
- KUBŮ, Eduard – PÁTEK, Jaroslav (eds.), *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa*, Praha 2000.
- KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří, *Ideová platforma*, in: KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří – ŠTOLLEOVÁ, Barbora a kol., *Za německou hroudu a zrna. Agrární hnutí Němců v českých zemích období habsburské monarchie. Od hospodářských společností, odborných i politických spolků a exkluzivních politických reprezentací k agrárnímu stranictví (1848–1919)*, Pelhřimov – Praha 2023, s. 324–372.
- KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří, *Podnikání ve službách politické strany. Tiskařské a vydavatelské družstvo českých agrárníků Novina (1897–1938). Prameny, přístupy, interpretace*, *Hospodářské dějiny* 35/2, 2020, s. 13–30.
- KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří, *Sen o slovanské agrární spolupráci (Antonín Švehla – ideový a organizační tvůrce Mezinárodního agrárního bureau)*, in: *Agrární strany ve vládních a samosprávných strukturách mezi světovými válkami. Studie Slováckého muzea* 13, Uherské Hradiště 2008, s. 35–41.
- KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří – ŠTOLLEOVÁ, Barbora, *Český Honza: symbol rustikální moudrosti v mentálním obrazu české společnosti 19. a 20. století*, in: HLAVAČKA, Milan – RAŠKA, Jakub a kol., *Symbyly doby*, Praha 2019, s. 335–354.
- KUČERA, Martin (ed.), *Zdeněk V. Tobolka. Můj deník z první světové války*, Praha 2008.
- KUKLÍK, Jan, *Příběh československé ústavy 1920. I. Příprava a přijetí ústavní listiny*, Praha 2020.
- KUKLÍK, Jan, *Příběh československé ústavy 1920. II. Ústava a její proměny v meziválečném období*, Praha 2022.
- KUKLÍK, Jan – KOCIAN, Jiří, *Dějepis. Nejnovější dějiny pro 9. ročník základní školy a 4. ročník osmiletého gymnázia*, Praha 1999.
- KUKLÍKOVÍ, Jan a Jan, *Dějepis pro gymnázia a střední školy, 4. Nejnovější dějiny*, Praha 1995.
- KUTNAR, František, *Die agrarische Ideologie in der Tschechoslovakei. Slavische Rundschau*, 1936.
- KÜHN, Zdeněk, *Aplikace práva ve složitých případech. K úloze právních principů v judikatuře*, Praha 2002.
- KVAČEK, Robert, *České dějiny, II, Učebnice pro střední školy*, Praha 2002.
- KVAČEK, Robert, *Ke vzniku Československa*, in: VALENTA, Jaroslav – VORÁČEK, Emil – HARNA, Josef (usp.). *Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě*, díl 1., Praha 1999, s. 30–40.
- KVAČEK, Robert – TOMEŠ, Josef – VAŠEK, Richard – HORÁK, Pavel – KLEČACKÝ, Martin (edd.), *Splacený dluh od Roberta Kvačka, Solitér Hodžovy vlády: Život a odkaz Františka Ježka od Josefa Tomeše, O mém dědečkovi od Aleše Ulm-Ježka, EGO Paměti, deníky, korespondence*, 9, Praha 2016.

- LACINA, Vlastislav, *Hospodářství českých zemí 1880–1914*, Praha 1990.
- LÁNÍK, Jaroslav – PILÁT, Vladimír, *Historie 1., Moderní dějiny*, Praha 2001.
- LENDEROVÁ, Milena, *České kuchařské knihy v „dlouhém“ 19. století*, in: JEDLIČKOVÁ, B. – LENDEROVÁ, M. – KOUBA, M. – ŘÍHA, I. (eds.), *Krajiny prostřených i prázdných stolů II. Evropská gastronomie v interdisciplinárním přístupu*, Pardubice 2017, s. 159–184.
- LENDEROVÁ, Milena (ed.), *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002.
- LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie, *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*, Praha 2017.
- LENDEROVÁ, Milena – KOUBA, Miroslav – KOZÁR, Aleš – ŘÍHA, Ivo, *„Spanilost Vaše cizozemcům se líbí...“*. České kuchařské knihy v 19. století, Červený Kostelec 2017.
- LIJPHART, Arend, *Consociational Democracy*, in: *World Politics*, říjen 1969, 21, s. 207–225, přetisk in: McRAE, Kenneth D. (ed.), *Consociational Democracy: Political Accommodation in Segmented Societies*, Carleton Library, č. 79, Toronto 1974, s. 70–89.
- LIJPHART, Arend, *Thinking about Democracy: Power Sharing and Majority Rule in Theory and Practice*, London 2008.
- MALÍŘ, Jirí – MAREK, Pavel a kol., *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004. I. díl, období 1861–1938*, Brno 2005.
- MAREK, Pavel a kol., *Jan Šrámek a jeho doba*, Brno 2011.
- MAREK, Pavel, *Senátor agrární strany František Jan Kroiher*, in: RAŠTICOVÁ, Blanka, *Osobnosti agrární politiky 19. a 20. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 24.–25. května 2006*, *Studie Slovákého muzea* 11/2006, s. 107–112.
- MAREK, Jaroslav a kol., *České a československé dějiny, II. Od roku 1790 do současnosti*, Praha 1991.
- MAREŠ, Miroslav – VÝBORNÝ, Štěpán, *Militantní demokracie ve střední Evropě*, Brno 2013.
- MARCHA, Jaroslav, *Na paměť Antonína Švehly. Soubor projevů*, Praha 1933.
- MARKUS, Antonín, *Archivy a registratury na zabraném majetku pozemkovém*, *Časopis archivní školy*, 1926, 3, s. 1–12.
- MATOUŠEK, Josef, *O československé politice za poslední dva roky 1924–1925*, Mladá Boleslav 1925.
- MATULA, Antonín, *Antonín Švehla – osobnost, myšlenky, činy. Osvěta venkova*, 1937–38.
- MATULA, Antonín, *Heslo Švehla, Antonín*, in: CHLUP, Otokar – KUBÁLEK, Josef – UHER, Jan, *Pedagogická encyklopedie, III. díl*, Praha 1940, s. 67–78.
- MIKA, Zdeněk a kol., *Dějiny Prahy v datech*, Praha 1999.

- MIKEŠ, Pavel, Přehled právních předpisů o státních hranicích České republiky (podle stavu k 1. červenci 2018), Praha 2018.
- MIKULE, Vladimír, Demokratický právní stát a veřejná správa, in: JIRÁSKOVÁ, Věra – SUCHÁNEK, Radovan, Pocta prof. JUDr. Václavu Pavlíčkovi, CSc., k 70. narozeninám, Praha 2004, s. 455–469.
- MILLER, Daniel Edward, Antonín Švehla – mistr politických kompromisů, Praha 2001.
- MLČOCH, Jan, Učebnice dějepisu pro měšťanské školy, pro III. třídu, Praha 1935.
- MLYNÁRIK, Ján, Štrajkové boje na Slovensku 1. Priemyselné robotníctvo v období 1921–1924, Bratislava: Práca 1959.
- MOCNÁ, Dagmar, Cesty a rozcestí politické satiry, in: Proudý české umělecké tvorby 19. století. Smích v umění, Praha 1991, s. 80–87.
- MRKVIČKA, Otakar, Eduard Bass – rozhláskář, in: BASS, Eduard, Rozhlásky, Praha 1957, s. 359–366.
- MUSILOVÁ, Dana, Z ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918–1939, České Budějovice 2007.
- Na památku Antonína Švehly, Říčany 1990.
- NOVÁK, Pavel a kol., Dějiny hmotné kultury a každodennosti českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století, Praha 2007.
- OLIVOVÁ, Věra, Československá republika v letech 1918–1938, Praha 1994.
- OLIVOVÁ, Věra, Dějiny nové doby 1850–1993, Praha 1998.
- OPELÍK, Jiří – FORST, Vladimír – MERHAUT, Luboš (eds.), Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce, sv. 2, H–J, Praha 1993.
- OSTERKAMP, Jana, Řád v rozmanitosti. Dějiny federalismu v habsburské monarchii od doby předbřeznové do roku 1918, Praha 2022.
- OSTERKAMP, Jana, Verfassungsgerichtsbarkeit in der Tschechoslowakei (1920–1939). Verfassungsidee, Demokratieverständnis, Nationalitätenproblem, Frankfurt am Main 2009.
- PALEČEK, Antonín, Antonín Švehla, selský vůdce a budovatel státu, Praha 1934.
- PARKAN, František – MIKESKA, Tomáš – PARKANOVÁ, Markéta, Dějepis 9., učebnice pro ZŠ a víceletá gymnázia, Plzeň 2011.
- PATZAKOVÁ, Anna, Prvních deset let československého rozhlasu, Praha 1935.
- PAUR, Jaroslav, Cesta. Učebnice dějepisu pro měšťanské školy, III., Praha 1937.
- PAVLÍČEK, Tomáš, Část pátá. V zájmu republiky. Literární cenzura v době avantgard a obrany liberální demokracie, in: WÖGERBAUER, Michael a kol., V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014. Svazek I. 1749–1938, Praha 2015, s. 691–756.
- PAVLÍČEK, Václav a kol., Ústavní právo a státověda, I. díl, Obecná státověda, Praha 1998.

- PAVLÍČEK, Václav a kol., Ústavní právo a státověda. II. díl, Ústavní právo České republiky, Praha 2015.
- PAZDEROVÁ, Alena (ed.), Státní ústřední archiv v Praze. Průvodce po archivních fondech a sbírkách, díl I, svazek 1, Praha 1997.
- PÁTEK, Jaroslav, Československé dějiny (1918–1939), Praha 1983.
- PEČENKA, Marek – AUGUSTA, Pavel – HONZÁK, František – LUŇÁK, Pavel, Dějiny moderní doby, I., Učebnice pro základní školy, Praha 1999.
- PEHR, Michal – ŠEBEK, Jaroslav, Československo a Svatý stolec. Od nepřátelství ke spolupráci (1918–1928). I. díl, Úvodní studie, Praha 2012.
- PEKAŘ, Josef, Dějiny Československé pro nejvyšší třídy škol středních, Praha 1922.
- PEKAŘ, Josef, Omyly a nebezpečí pozemkové reformy, Praha 1923.
- PEKAŘ, Josef – KLIK, Josef, Dějiny Československé pro nejvyšší třídu středních škol, Praha 1937.
- PEROUTKA, Ferdinand, Budování státu, I–IV, Praha 1991.
- PROFOUS, Antonín – SVOBODA, Jan, Místní jména v Čechách, IV. díl, Praha 1954.
- PRINC, Michal, Soudnictví v českých zemích v letech 1848–1938 (soudy, soudní osoby, dobové problémy), Praha 2015.
- PROCHÁZKA, Zdeněk – NEJDL, Josef, Recepty ze zámeckých kuchyní, Domažlice: Nakladatelství Českého lesa 2013.
- PROKEŠ, Jaroslav, Antonín Švehla v díle Tvůrcové dějin, Praha 1936.
- PROKEŠ, Jaroslav, Dr. Josef Kazimour jako historik, Věstník Československého zemědělského muzea 1933, 6, č. 4, s. 258–264.
- PRŮCHA, Václav a kol., Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, I. díl, období 1918–1945, Praha 2004.
- PŠENIČKOVÁ, Jana, Ochrana historických památek a přírodních krás při provádění pozemkové reformy v ČSR, in: Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17.–18. 5. 2000, Studie Slovákého muzea Uherské Hradiště, 5/2000, s. 158–172.
- PŠENIČKOVÁ, Jana, Pozemková renta a její vztah k pachtování na lobkovických velkostatkách (2. polovina 19. století – 1914), in: JUNĚCOVÁ, Jiřina – ROHÁČOVÁ, Olga – ŠOUŠA, Jiří (eds.), Rekviem zemědělsko-lesnické archiváře a agrární historičce, Praha 2010, s. 264–272.
- PŠENIČKOVÁ, Jana, Zbytkové statky v Čechách 1918–1948, Praha 1998.
- PŠENIČKOVÁ, Jana – ROHÁČOVÁ, Olga – ŠOUŠA, Jiří (edd.), Z legend zemědělsko-lesnického archivnictví a agrární historie. PhDr. Emanuel Janoušek, Praha 2008, s. 324.
- PYTLÍK, Radko, Český kreslený humor XX. století, Praha 1988.

- PYTLÍK, Radko, Úvodní slovo, in: ČAPEK, Karel, Drobtý pod stolem doby, Praha 1975, s. 5–7.
- RADIMSKÝ, Jiří, Lichtenštejnské archivy v Československu mezi dvěma válkami, Archivní časopis, 1963, 13, s. 36–41.
- RAMBOUSEK, Jan – SCHMORANZ, Zdeněk, Na paměť Antonína Švehly, Praha 1933.
- RAMEŠ, Václav, Archivní dohoda, Archivum Trebonense 2002, s. 55–78.
- RATAJ, Jan, Postavení katolické církve a politiky po vzniku liberálnědemokratické republiky Československé, in: KOBER, Jan (ed.) a kol., Republika mezi rovností, růzností a jednotou, Praha 2023, s. 229–230.
- RATAJ, Jan, O autoritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939, Praha 1997.
- RÁKOS, Petr, Doslov, in: KOSZTOLÁNYI, Deszö, Krvavý básník Nero, Praha 1989, s. 243–249.
- RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila, Velká kuchařka. Podrobné navedení k upravování všech druhů pokrmů a nápojů v domácnosti prosté i přepychové, Praha 1912.
- ROKOSKÝ, Jaroslav, Antonín Švehla, státník ve službách demokracie, in: ŠOUŠA, Jiří – MILLER, Daniel E. – HRABIK SAMAL, Mary (eds.), K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách, Praha 2001, s. 73–88.
- ROKOSKÝ, Jaroslav, Antonín Švehla mladší. Být synem ministerského předsedy, in: ČECHUROVÁ, Jana – ANDRŠ, Pavel – VELEK, Luboš a kol., Posláním historik. Pocta prof. Robertu Kvačkovi k 80. narozeninám, Praha 2012, s. 494–512.
- ROKOSKÝ, Jaroslav, Josef Černý, agrárník, ministr vnitra, Střední Evropa, 1997, roč. 13, č. 71, s. 66–78; č. 72–73, s. 152–164.
- ROKOSKÝ, Jaroslav, Kdo po Švehlovi? Tichý zápas o nástupnictví v agrární straně, in: Svět historie – historikův svět. Sborník profesoru Robertu Kvačkovi, Liberec 2007, s. 317–336.
- ROKOSKÝ, Jaroslav, „Nebyli jsme zrádci ani zbabělci“. Představitelé agrární strany v politické kultuře třetí republiky, in: RANDÁK, Jan – KOURA, Petr (eds.), Hrdinství a zbabělost v české politické kultuře 19. a 20. století, Praha 2008, s. 340–363.
- ROKOSKÝ, Jaroslav, Proti hitlerovskému Německu. Agrární strana – lidé, doba, odboj (1938–1945), in: VAŠEK, Richard – KLEČACKÝ, Martin (eds.), Česká politická pravice v letech 1938–1945, Praha 2016, s. 17–63.
- ROKOSKÝ, Jaroslav, Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany, Praha 2011.
- ROKOSKÝ, Jaroslav, Tomáš G. Masaryk a Antonín Švehla. Přátelství a spory gentlemanů, in: GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan (eds.), Masarykův sborník XIV., 2006–2008, Praha 2009, s. 77–107.
- RYCHETSKÝ, Pavel – LANGÁŠEK, Tomáš – HERC, Tomáš – MLSNA, Pavel a kol., Ústava České republiky, ústavní zákon o bezpečnosti ČR. Komentář, Praha 2015.

- RŮT, Pavel, Pražská kuchyně běžná i sváteční, Praha 2018.
- ŘEHOŘ, Vavřinec, Nejdříve něco z domova, Praha 1938.
- ŘÍCHOVÁ, Blanka, Přehled moderních politologických teorií. Empiricko-analytický přístup v soudobé politické vědě, Praha 2006.
- SANDTNEROVÁ-JANKŮ, Marie, Kniha rozpočtů a kuchařských předpisů, Praha 1947.
- SECKÁ, Milena, Jen Náprstková, prosím... Neobyčejný život v dobových pramenech, Praha 2016.
- SEKANINA, František (ed.), Album representantů všech oborů veřejného života československého, Praha 1927.
- SCHEUFLEER, Pavel, Rudolf Bruner-Dvořák, momentní fotograf. Vzpomínka ke stému výročí úmrtí, Sborník Historická fotografie, roč. 21, 2022, s. 44–51.
- SIMON, Attila, Maďari na Slovensku v roce 1938, přel. Andrew Gane, East European Monographs, č. 801, Boulder, Colorado: Social Science Monographs a Highland Lakes, New Jersey: Atlantic Research and Publications, a Budapešť 2012.
- SLÁDEČEK, Vladimír – MIKULE, Vladimír – SYLLOVÁ, Jindřiška, Ústava České republiky. Komentář, Praha 2007.
- SLEZÁK, Lubomír, Tvůrci, kritikové a odpůrci pozemkové reformy, Moderní dějiny: sborník k dějinám 19. a 20. století, I. roč., 1993, s. 197–217.
- SOBEK, Tomáš, Právní myšlení. Kritika moralismu, Praha 2011.
- SOBOTKOVÁ, J. – KUBÁSKOVÁ, L. – JÍROVCOVÁ, J., Kulinární tradice českých regionů, Praha 2022.
- SOCHOR, Jaroslav – CHOC, Pavel, Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol, IV. Od Velké revoluce do dnes, Praha 1947.
- SRDÍNKO, Otakar, Antonín Švehla, předseda české strany agrární a pražské přípravy k revoluci, Praha 1928.
- STEJSKAL, Jan, Zprávy z českého století: Tiskové agentury a česká společnost 1848–1948, Praha 2008.
- STOCKÝ, Jan, Myšlenky A. Švehly a řešení současných úkolů agrární politiky, Praha 1936.
- STRAUSS, Emil, Die Entstehung der tschechoslovakischen Republik, Prag 1934.
- STRHAN, Milan, Kríza priemyslu na Slovensku 1921–1923. Počiatky odbúravanja slovenského priemyslu, Bratislava 1960.
- STURM, Antonín, Antonín Švehla, Praha 1934.
- SULAČEK, Jozef, Revolučné Krompachy 1921, Košice 1961.

- SVATOŇ, Jan, Je stát na scestí? (Poznámky k diskusi nad otázkami moderního státu), in: ŽÁK KRZYZANKOVÁ, Katarzyna – KÜHN, Zdeněk – BERAN, Karel – MARŠÁLEK, Pavel – WINTR, Jan – ONDŘEJEK, Pavel – TRYZNA, Jan (eds.), Právo jako multidimenzionální fenomén. Pocta Aleši Gerlochovi k 65. narozeninám, Plzeň 2020, s. 187–195.
- ŠAFRÁNEK, Jaroslav, Co máme vědět o rozhlasu, Praha 1934.
- ŠAMBERGER, Zdeněk, Studie k dějinám československého archivnictví, Praha 2005.
- ŠÁMAL, Pavel – NOVOTNÝ, Oto – GRIVNA, Tomáš – HERCZEG, Jiří – VANDUCHOVÁ, Marie – VOKOUN, Rudolf a kolektiv, Trestní právo hmotné, Praha 2014.
- ŠEJVL, Michal, Zásada úměrnosti v judikatuře prvorepublikového Nejvyššího správního soudu, in: KOBER, Jan a kol., Republika právníků, Praha 2021, s. 263–302.
- ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina, Paradox moderního Leviathana, in: AGHA, Petr (ed.) – BĚLOHRADSKÝ, Václav – BUBEN, Radek – HOLÄNDER, Pavel – KYSEL, Jan – KÜHN, Zdeněk – LÁNSKÝ, Ondřej – MÜLLER, Karel B. – PŘIBÁŇ, Jiří – ŠEJVL, Michal – ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina – ŠKOP, Martin – TRČKA, Michal, Budoucnost státu?, Praha 2017, s. 161–172.
- ŠMÍD, Marek, Pohled na Jana Šrámka z papežského stolce v době první republiky, in: MAREK, Pavel a kol., Jan Šrámek a jeho doba, Brno 2011, s. 218–228.
- ŠOUŠA, Jiří jr., Právní úprava amnestie v letech 1918–1953 v českých zemích, Pelhřimov 2019.
- ŠOUŠA, Jiří – MILLER, Daniel E. – SAMAL-HRABIK, Mary (eds.), K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách, Praha 2001.
- ŠTÁFLOVÁ, Vlasta, I vyšel rozsevač... Román života Antonína Švehly, Praha 1935.
- ŠTEFÁNEK, Anton, Slovensko pred prevratom a počas prevratu, Praha 1923.
- ŠTĚPÁNOVÁ, Irena – SOCHOROVÁ, Ludmila – SECKÁ, Milena, Ženy rodiny Náprstkovy, Praha 2001.
- ŠVEHLA, Antonín, Tři úvahy o agrarismu, Praha 1925.
- ŠVEHLA, Antonín, Řeči k mládeži, Praha 1937.
- Švehla ve fotografii, Praha 1938.
- Švehlův večer. (Příručka k oslavám.), Knihovna zemědělské mládeže. Sbíрка poučných příruček a přednášek pro veřejně činnou zemědělskou mládež, 23. sv., Praha [březen] 1933.
- TAUŠ, Karel, Slovník cizích slov, zkratk, novinářských šifer, pseudonymů a časopisů pro čtenáře novin, Blansko 1946.
- TLAPÁK, Josef, Zemědělsko-lesnické archivnictví 1919–1955, Sborník archivních prací 1998, 48, s. 345–354.
- TOBOLKA, Zdeněk, Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby. Díl I.–IV., Praha 1932–1936.

- TRACHTOVÁ, Marie, Domácí hospodářství, Praha: Šolc a Šimáček 1926.
- TRACHTOVÁ, Marie, Nauka o domácím hospodářství, Praha: Ministerstvo zemědělství ČSR 1922.
- TRAMPOTA, Tomáš – VOJTĚCHOVSKÁ, Martina, Metody výzkumu médií, Praha 2010.
- TRAPL, Miloš, Český politický katolicismus v letech 1918–1938, in: FIALA, Petr – FORAL, Jiří – KONEČNÝ, Karel – MAREK, Pavel – PEHR, Michal – TRAPL, Miloš, Český politický katolicismus 1848–2005, Brno 2008.
- TRAPL, Miroslav – ČAPEK, Vratislav, Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy, Praha 1962.
- TUMLÍŘOVÁ, Marie, Selský vůdce, Praha 1935.
- TVARŮŽEK, Ladislav, Za Švehlou (Posmrtné projevy v rozhlasu), Praha 1934.
- UHLÍŘ, Dušan, Republikánská strana venkovského a maloroľnického lidu 1918–1938: Charakteristika agrárního hnutí v Československu, Praha 1988.
- ÚLEHLOVÁ-TILSCHOVÁ, Marie, Česká strava lidová, Praha 1945.
- ÚLEHLOVÁ-TILSCHOVÁ, Marie, Rok v naší kuchyni, Praha 1949.
- ÚLEHLOVÁ-TILSCHOVÁ, Marie, Vaříme účelně pro zdravé a i nemocné, Praha 1957.
- VALENTA, Jaroslav, Čtyři nástupnické státy a osudy jejich demokracie, in: VALENTA, Jaroslav – VORÁČEK, Emil – HARNA, Josef (usp.), Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, díl 1., Praha 1999, s. 223–232.
- VANÍČEK, Vratislav – ČORNEJ, Petr – ČORNEJOVÁ, Ivana – RADA, Ivan, Dějiny země Koruny české, Praha – Litomyšl 1992.
- VÁLKOVÁ, Veronika, Nejnovější dějiny pro základní školy, 9., Praha 2009.
- VEČEŘA, Miloš – URBANOVÁ, Martina a kol., Právní vědomí v teoreticko-empirickém pohledu, Brno 2015.
- VOJÁČEK, Ladislav, Urážky, pomluvy, nactiutrhaní. Ochrana cti v československém trestním právu, Praha 2006.
- VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla, Jak se žilo za časů Františka Josefa I., Praha 1996.
- VOŽENÍLEK, Jan, Předběžné výsledky československé pozemkové reformy – Země Slovenská a Podkarpatoruská, Praha 1932.
- Výrobní podmínky, organizace a výsledky zemědělských závodů za léta 1926–1930, Praha: Zemědělský ústav účetnicko-správní 1935.
- WENZL, František, Antonín Švehla, Brno 1934.
- ZAHRADNÍK, Karel, Dějepis pro měšťanské školy, III. Novověké dějiny, Praha 1936.
- ZAORALOVÁ, Marie, Adolf Ludvík Krejčík. Jeho působení v Moravském zemském archivu, in: SMUTNÁ, Kateřina (ed.), 155 let archivnictví v českých zemích, Brno 1995, s. 105–110.

ZDEŇKOVÁ, Marie, Antonín Švehla a Hostivař, Praha 2003 a 2008.

ZDEŇKOVÁ, Marie, *Kniha o Praze 15*, in: AUGUSTA, Pavel (edd.), Praha 1996 a 1998.

ZDEŇKOVÁ, Marie – AUGUSTA, Pavel (ed.), Antonín Švehla a Hostivař: k příležitosti 130. výročí narození (15. 4. 1873) a 70. výročí úmrtí (12. 12. 1933) Antonína Švehly, Praha 2003.

ZDEŇKOVÁ, Marie – BERNÝ, Lukáš, *Ze srdce a kamene – Pomníky Antonínu Švehlovi*, Praha 2018.

ZÍBRT, Čeněk, *Staročeské umění kuchařské*, Praha: Dauphin 2012.

ZÍDEK, Petr, *Po boku. Třiatřicet manželek našich premiérů (1918–2012)*, Praha 2012.

ZNOJ, Milan, *Demokracie a identita. Český případ*, *Moderní dějiny*, 1994, roč. 2, č. 2, s. 41–52.

ZOUBEK, Vladimír, *Teorie práva a střeoevropský konstitucionalismus v postmoderní situaci multikulturalismu*, in: ŽÁK KRZYZANKOVÁ, Katarzyna – KÜHN, Zdeněk – BERAN, Karel – MARŠÁLEK, Pavel – WINTR, Jan – ONDŘEJEK, Pavel – TRYZNA, Jan (eds.), *Právo jako multidimenzionální fenomén. Pocta Aleši Gerlochovi k 65. narozeninám*, Plzeň 2020, s. 196–201.

Zpráva o činnosti republikánské strany zemědělského a maloroľnického lidu v letech 1922–25 vydaná u příležitosti jubilejního říšského sjezdu strany ve dnech 5. a 6. září 1925, Praha 1925.

Kvalifikační práce

ĎURECHOVÁ, Mária, *Vývoj dopravy na Slovensku v medzivojnovom období 1918–1938*. Dizertačná práca. Bratislava: Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 1993.

KOHOUT, Martin, *Tiskové zákonodárství v legislativním procesu a judikatuře Nejvyššího soudu v letech 1918–1938*. Disertační práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Právnická fakulta. Katedra právních dějin, 2014.

KOPECKÝ, Lukáš, *František Machník – život agrárního politika a ministra národní obrany*. Diplomová práce, České Budějovice: Katedra historie Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity, 2011.

ŠMAUSOVÁ, Veronika, *Obrazové pokrytí tsunami z roku 2004 ve vybraných českých tištěných médiích – Etické normy pro obrazové materiály*. Bakalářská práce. Praha: Katedra mediálních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, 2009.

Internetové zdroje

Antonín Ferdinand Wanner (1882–1954), dostupné online: <www.stara-vltava.cz/wanner/> [15.01.2023].

Antonín Švehla, dostupné online: <<https://www.reflex.cz/clanek/profil/88902/antonin-svehla-kdo-byl-dlouholety-ceskoslovensky-premier-ktereho-v-rijnu-vyznamena-prezident-zeman.html>> [15.01.2023].

Ateliér Šechtl a Voseček, dostupné online: <<https://www.sechtlvosecek.ucw.cz/en/cml/desky/deska4253.html>> [28.11.2022].

CAJTHAML-LIBERTÉ, František, Sláva a pád „Provincie Deutschböhmen“. Příspěvek k dějinám československé revoluce a německé „protirevoluce“ na českém severu, Ústí nad Labem 1924, dostupné online: <<https://digi.law.muni.cz/handle/digilaw/8191>> [03.08.2023].

HOWE, Philip J. – LORMAN, Thomas A. – MILLER, Daniel E., The Creation of the Conditions for Consociational Democracy and Its Development in Interwar Czechoslovakia, in: Bohemia: Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder / A Journal of History and Civilisation in East Central Europe, 2016, 56, č. 2, s. 362–380, dostupné online: <<https://www.bohemia-online.de/index.php/bohemia/article/view/8023>> [06.06.2023].

KOLEKTIV AUTORŮ, Antonín Švehla, dostupné online: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Antonín_Švehla> [08.04.2023].

KOLEKTIV AUTORŮ, Ludwig Spiegel, dostupné online: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Ludwig_Spiegel> [06.08.2023].

KOLEKTIV AUTORŮ, Rechtsstaat, dostupné online: <<https://de.wikipedia.org/wiki/Rechtsstaat>> [09.04.2023].

KOLEKTIV AUTORŮ, Rudolf Lodgman, dostupné online: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Rudolf_Lodgman> [11.07.2023].

KOLEKTIV AUTORŮ, Tschechien, dostupné online: <<https://de.wikipedia.org/wiki/Tschechien>> [12.08.2023].

KOLEKTIV AUTORŮ, Zemské volby v Československu 1928, dostupné online: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Zemské_volby_v_Československu_1928> [11.04.2023].

KONZELMANN, Alexander, Methode landesrechtlicher Rechtsbereinigung. Diss. Arbeit. Stuttgart – München – Hannover – Berlin – Weimar – Dresden: Fachbereich Rechtswissenschaft der Universität des Saarlandes, 1997, dostupné online: <<http://archiv.jura.uni-saarland.de/Rechtsbereinigung/Dissertation/Bereinig-I-4.html>> [11.04.2023].

LANDESZENTRALE FÜR POLITISCHE BILDUNG BADEN-WÜRTTEMBERG, Was ist ein Rechtsstaat? Das Rechtsstaatsprinzip, dostupné online: <<https://www.lpb-bw.de/rechtsstaat#c65802>> [01.08.2023].

MARŠÍK, Josef, Průkopníci rozhlasového vysílání 1923–1925, in: Od mikrofonu k posluchačům, s. 83, dostupné online: <<https://informace.rozhlas.cz/od-mikrofonu-k-posluchacum-7983925>> [16.06.2023].

MAUS, Ingeborg, *Rechtstheorie und politische Theorie im Industriekapitalismus*, München, 1986, dostupné online: <https://digi20.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb00040886_00037.html> [09.04.2023].

MULÁK, Jiří, Několik poznámek a úvah nad ideou demokratického právního státu, dostupné online: <<https://www.pravniprostor.cz/clanky/ustavni-pravo/nekolik-poznamek-uvah-nad-ideou-demokratickeho-pravniho-statu>> [11.04.2023].

Obec Pluhův Žďár, dostupné online: <<https://obecpluhuvzdar.cz/o-obcich/pluhuv-zdar>> [05.04.2023].

PAVELČÍK, Vojtěch, Antonín Ferdinand Wanner, dostupné online: <www.stara-vltava.cz/wanner/> [15.01.2023].

Rudolf Halík, dostupné online: <http://www.biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/HAL%C3%84DK_Rudolf_25.10.1881-27.10.1960> [20.03.2023].

Růže „Dr. A. Švehla“, dostupné online: <<http://ruze.wi.cz/cs/dr-a-svehla.html>> [17.04.2023].

Seriál o Hostivaři, 20. díl, dostupné online: <<https://www.praha15.cz/serial-o-hostivari-20-dil-horejsi-svehluv-mlyn/d-4794>> [15.01.2023].

SCHEUFLER, Pavel, Životní osudy Rudolfa Brunera-Dvořáka, dostupné online: <<http://www.scheufler.cz/cs-CZ/files/2408/RBD.pdf>> [28.11.2022].

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, dostupné online: <<https://www.psp.cz/eknih/>> [30.05.2023].

Stenoprotokol z jednání Poslanecké sněmovny Národního shromáždění, Národní shromáždění 1920–1925, 2. schůze, úterý 1. června 1920, dostupné online: <<https://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/002schuz/s002002.htm>> [02.08.2023].

Tisk 2694 návrhu zákona o mimořádných opatřeních s důvodovou zprávou, dostupné online: <https://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t2694_00.htm> [04.03.2023].

VYKOUPIĽ, Libor, recenze knihy Evy BROKLOVÉ, Antonín Švehla: tvůrce politického systému, Praha 2017, dostupné online: <<https://www.youtube.com/watch?v=09VzxSrX6zE>> [15.01.2023].

Zákon č. 95/1933 Sb. ze dne 9. června 1933, o mimořádné moci nařizovací, dostupné online: <<https://ftp.aspi.cz/opispdf/1933/035-1933.pdf>> [15.03.2023].

JMENNÝ REJSTŘÍK

(odkazuje na čísla stránek)⁸⁷⁷

A

Andrássy, Gyula ml. 82, 260
Anev, Petr 269, 275

Arata, Antonio 111

B

Baar, Josef 143–145
Bahenská, Marie 271, 277
Bartoš, Jan 240, 250
Bartošek, Karel 43
Bass, Eduard 193, 202
Batthyány, Tivadar 84
Beaufort, Eduard 96, 98
Bednár, Štefan 192, 206
Bednařík, Petr 269, 275
Benedikt, Moritz 29
Beneš, Bedřich 158
Beneš, Edvard 12, 26, 29, 35, 43, 47, 52,
56–57, 86–93, 107, 111, 117, 121, 125–126,
156, 158, 186, 219, 241, 260, 269,
275–276
Beneš, Vojtěch 158
Beneš, Zdeněk 45

Benešová, Hana 221
Benešová, Marie 158
Benies, Jindřich 158
Beran, Rudolf 34, 40, 92–93, 97, 119–121,
123–124, 269, 276
Beranová, Magdalena 227
Bergman, Rudolf 30–31
Berková, Terezie 256
Blaho, Pavel 18, 84, 149
Böhm, Jan 248
Bohuslavová, Marie,
viz Švehlová, Marie (roz. Bohuslavová)
Bradáčová, Kamila 241
Bráf, Albín 163
Bráfová, Libuše 211
Brachtl, František 173
Broj, Jan 241

⁸⁷⁷ Rejstřík zaznamenává příjmení a jména fyzických osob použitá v hlavním textu (oddíl I. – V. + anglické resumé). Rejstříkovány nebyly poznámky pod čarou, vysvětlivky a seznam pramenů a literatury. Ministerský předseda Antonín Švehla (1873–1933) se v rejstříku pro jeho, v textu průběžný výskyt, nepromítá. Antonín Švehla st. je v rejstříku označen (otec) a syn min. předsedy (Antonín Švehla) nese označení (vnuk).

Broklová, Eva 42, 108
Bruce-Lockhart, Robert 156
Bruner-Dvořák, Jaroslav 186

Bruner-Dvořák, Rudolf 186
Bučánek, Alois 248, 253
Burianec, Jaroslav 241

————— **C** —————

Cagliostro, Alessandro 203
Ciriaci, Pietr 91–92

Colloredo-Mansfeld, Josef 156
Cyril (sv.) 110

————— **Č** —————

Čapek, František 43
Čapek, Josef 179, 192
Čapek, Karel 40, 56, 67, 87–93, 117–119,
193, 219
Čapek, Vratislav 43, 45
Čečelská, Bohumila
viz. Švehlová, Bohumila
Čermák, František 241
Černá, Helena (roz. Švehlová) 14, 123,
125, 130, 214, 220, 240, 257, 259

Černá, Marie 181
Černý, Jan 37, 45, 52–53, 56, 207
Černý, Josef 14, 87, 125, 137, 220, 240
Černý, Karel 130
Černý, Pavel 240–241
Černý, Václav 166, 174, 256–257, 259
Červený, Václav 263
Červinková-Riegrová, Marie 211
Čurda, Jan 46

————— **D** —————

Davídek, Václav 174
Deml, Jan Rudolf 95
Dérer, Ivan 50, 75, 81
Dohnal, Miloň 43
Dolanský, Josef 107, 198
Dostál, Josef 250
Dostál, Vladimír 41

Drtíkol, František 178, 186
Dubický, Jan 198, 203
Dufek, Pavel 270, 276
Dundr, Vojtěch 88
Dvořák, Jan 46
Dvořák, Karel 259
Dyk, Viktor 198

————— **E** —————

Ehrlich, Eugen 65
Engliš, Karel 53, 55–57, 152

Esterházy, Móric 81, 83

————— **F** —————

Falta, Josef 39

Farkas, Pál 81

Feierabend, Ladislav Karel 122
Ferrarová, Eva 227
Fidrmuc, Oldřich 44
Fierlinger, Zdeněk 35
Fingerhutová, Anna 212
Firt, Julius 88
Fojtík, Josef 244
Forest, Mořic Arnold de 156

Fragner, Benjamin 262
Frank, Emil 90
Frank, Karl Hermann 123
Frankenberger, Otakar 39
František Josef I. 236, 262
Franz, Martin 227
Friedrich, Gustav 163, 169

————— **G** —————

Gajda, Radola 90
Galandauer, Jan 75, 78
Gasparri, Pietro 107–108, 110, 112
Gašparíková-Horáková, Anna 92–93
Gjurič, Alexander 265

Gočár, Josef 166
Gottwald, Klement 122
Grégr, Julius 94
Gruber, Josef 53
Grünwald, Alois 192

————— **H** —————

Hajn, Antonín 198
Halík, Rudolf 32, 181, 190
Hallon, Ľudovít 270, 276
Hampl, Antonín 92
Harna, Josef 45
Henlein, Konrad 59
Herben, Ivan 217
Herben, Jan 80, 204
Hes, Milan 46
Hilbert, Jaroslav 98
Hitler, Adolf 86, 90, 122
Hladík, Emanuel 40
Hlaváč, Martin 56
Hlinka, Andrej 40, 52–54, 91–92, 198,
201, 203
Hodža, Milan 18, 55, 58, 75, 77, 80–81,
101, 103, 108, 119–121, 138, 147–149, 198

Holec, Roman 269, 275
Holúbek, Jozef 145–146
Horáček, Cyril 98
Hostivar 255
Hotowetz, Rudolf 142
Hrabík, Martin 123
Hrbek, Josef 44
Hrejsa, Ferdinand 111
Hruban, Mořic 194
Hrubý, František 167
Hubka, Josef 259
Hübschmann, Bohumil 262–263
Hudák, Jakub 240
Hus, Jan 69, 109–111
Husa, Václav 44
Hysek, Miroslav 44

————— **CH** —————

Chaloupecký, Václav 167, 169, 171
Cherny, Károl 83
Chlapec, Jaromír 241

Chlup, Otakar 25
Chotek, Rudolf 158

 J

Janák, Dušan 227
Janků-Sandtnerová, Marie 226
Janoušek, Emanuel 166, 174
Janovský, Julius 43
Janšák, Štefan 142–143
Jaroš, Jan 95
Jászi, Oszkár 84

Jenšovský, Bedřich 169
Jeřábek, Karel 166
Ježek, František 55
Jílek, Tomáš 43
Jonáš, Karel 98–99
Jun, Antonín 99
Jůza, Vladislav 44

 K

Kafka, Bohumil 182
Kahuda, Jan 270, 277
Kalina, Antonín 84
Kameníček, Jiří 262
Karel IV. (císař Karel I.) 76
Karel IV. 113
Károlyi, Mihály 84
Káš, Metoděj 262
Kašpar, Karel 107
Kavalírová, Naděžda 241
Kazimour, Josef 11, 161, 164–165, 175
Kejřová, Anuše 226
Kinský, Rudolf Ferdinand 158
Klecanda, Vladimír 173
Klicman, Ladislav 163, 165, 169
Klik, Josef 44
Klíma, Arnošt 44
Klimek, Antonín 93
Klindera, Ferdinand 37, 40, 123
Klofáč, Václav 40
Kocián, Jiří 44
Kolben, Emil 262
Komenský, Jan Amos 43
Konrád (bratr Vratislava II.) 255
Köpplová, Barbara 269, 275

Kopta, Josef 40
Korbelářová, Irena 227
Korčák, Rostislav 122
Kordač, František 111–112
Korošec, Anton 84
Kosmas 255
Kovácsi, Kálmán 82
Kožíšek, František 241
Kramář, Karel 16, 29, 40, 52, 55–57, 75,
84, 94, 117, 155, 198, 253
Kratochvíl, Zdeněk 192
Krečmer, Karel 256, 262
Krejčík, Adolf Ludvík 163–166, 168–171, 174
Kroiher, František Jan 72, 265
Kropilák, Miroslav 44
Krychtálek, Vladimír 35
Kubálek, Josef 25
Kubíček, Josef O. 39
Kubr, Stanislav 95–96, 241
Kubů, Eduard 12, 96, 101
Kudla, Josef 195
Kuklík, Jan ml. 45
Kuklík, Jan st. 44, 45
Kürthy, 80
Kvaček, Robert 45

 L

Langhans, Jan Nepomuk 178, 182–184, 186
Láník, Jaroslav 45
Lenderová, Milena 227, 234, 236

Lichtenštejn, Jan II. von 172–174
Lijphart, Arend 50
Linhart, Evžen 263

Líva, Václav 44

Lodgman, Rudolf 18

M

Macek, Josef 88

Madarassy-Beck, Gyula 83

Machník, František 123

Machoň, Ladislav 265

Makovický, Vladimír 80

Malypetr, Jan 34, 58, 87, 91–92, 123–124

Marek, Jaroslav 45

Marcha, Jaroslav

viz. Nejezchleb, Dominik

Markus, Antonín 170

Marmaggi, Francesco 110–111

Maršík, Josef 36

Masaryk, Jan 156

Masaryk, Tomáš Garrigue 12, 16, 21,
26–27, 31, 34, 38, 40, 43–44, 47, 50, 53,
56–59, 64, 66, 68, 86–93, 101, 106–108,
111, 113, 117–118, 120–121, 125–126, 141,
156, 178–179, 181, 183, 186, 188, 190, 219,
241–242, 247, 251, 253, 264–265, 269,
275–276

Materna, František Josef 263

Matula, Antonín 41, 267–268, 273–274

Mayr-Harting, Robert 195, 204

Mečíř, Karel 42, 97–98, 130

Metoděj (sv.) 110

Micara, Clemente 108

Milén, Eduard 193

Miller, Daniel Edward 41, 126, 181, 260,
268, 274

Miller, Jan 30–31

Mlčoch, Jan 43

Morávek, Jan 169–171

Mrkvička, Otakar 192–193, 198

Mussolini, Benito 90–91

N

Nádvorník, Jan 250

Nálevka, Vladimír 45

Náprstek, Vojtěch 212

Náprstková, Josefa 212

Navrátil, Bohumil 163, 165

Nebeský, Josef 123

Nečásek, Antonín 98, 164

Nehasil, Václav 96

Nejezchleb, Dominik 136

Nepilý, František 98–99

Nepomucký, Jan (sv.) 110

Neudeckerová, Marie Anna 226

Novák, Jan Bedřich 161–162, 164, 169

Novák, Pavel 270, 276

Novák, Zdeněk 11

Novotný, Václav 169, 171

Nožička, Josef 166, 174

O

Obrovský, Jakub 250

Olivová, Věra 43, 45

Opatrný, Karel 251

Opočenský, Jan 165

Otta (bratr Vratislava II.) 255

Ovesný, Jan Evžen 40

———— P ————

Paar, Alfons 158
Palacký, František 75
Palivec, Josef 98
Pallier, Václav 110
Parkan, František 43
Pátek, Jaroslav 45
Paur, Jaroslav 43
Pečenka, Marek 43
Pech, Rudolf 259
Pekař, Josef 44, 75, 78, 169, 171
Pelnář, Josef 219
Pergler, Karel 90
Peroutka, Ferdinand 38, 46, 56–57, 118

Petr I. Veliký 118
Pichl, Jiří 95
Piřha, Evarist 122
Pius XI. 112
Pluhař, Josef 142, 147
Poděbrad, Jiří 114
Podhajský, Otakar 262
Popperová, Maria, baronka 144–145
Prášek, Karel 31, 78, 164, 198, 203, 259
Prokůpek, Adolf 113
Prokůpek, Jan Antonín 96, 250
Prokůpek, Miroslav 241
Přemysl (Oráč) 114

———— R ————

Rambousek, Jan 189
Rašín, Alois 33, 75, 186, 253
Rettigová, Magdalena Dobromila 226
Režný 142
Riegrová-Palacká, Marie 211
Richter, János 80, 82
Ripka, Hubert 81

Ritter, Saverio 92
Rohan, Josef 192, 207
Rohlíček, Rudolf 98
Rokoský, Jaroslav 120, 122, 124, 269, 276
Rotnágl, Josef 77, 79
Ruprecht (Bavorský) 158

———— Ř ————

Řeháček, Karel 270, 277

———— S ————

Sáblík, Karel 251
Sabol, Miroslav 270, 276
Sasko-Coburg, Cyril 157
Sasko-Coburg-Gotský, Filip-Josiáš 157
Seidl, Jakob 173
Seifert, Jaroslav 192
Sekora, Ondřej 207
Schenk, Antonín 92
Schieszl, Josef 32, 92
Schmoranz, Zdeněk 122, 189

Schulz, Ferdinand 163
Schumandl, František 142
Schwarzenberg, Jan 168–170, 172
Sís, Vladimír 80
Slávik, Karel 77
Smrček, Antonín 142
Smutný, Jaromír 91
Sobička, Konstantin 157
Sobotková, Jitka 12, 271, 277
Sochor, Jaroslav 44

Soukup, František 33–34, 64, 84
Spiegel, Ludwig 69
Spina, Franz 204
Srdínko, Otakar 98
Staněk, František 76, 78, 81–84, 101, 136,
141–142, 147
Stivín, Josef 194
Stodola, Emil 84
Stodola, Kornel 75, 81, 140, 142, 149

Stokes, Gale 72
Stránský, Adolf 94
Stránský, Jaroslav ml. 203
Stroff, Karel 192
Stříbrný, Jiří 80, 90
Suchý, Oldřich 123
Světlík, František 198
Svobodová, Růžena 15
Syrový, Josef 96

Š

Šaloun, Ladislav 111
Šámal, Přemysl 27, 87, 156
Šašek, Alois 93
Šebek, Jaroslav 269, 275
Šenberger, Martin 250
Šimáček, František 212
Šimáčková, Ludmila 212
Šimon, Libor 249
Šmeral, Bohumír 56
Šouša, Jiří ml. 12, 96, 101, 268, 274
Špánek, Sláva 264
Španiel, Otakar 265
Šrámek, Jan 56, 88, 107–108, 111–113, 198
Šrobár, Vavro 18, 77–78, 80–81, 84,
141–142, 149, 158–159
Štáflová, Vlasta 40
Šťastný, Alfons 95
Štefánek, Anton 75–80, 84

Štefánik, Milan Rastislav 190, 253
Štěpánek, Josef 244
Štolleová, Barbora 271, 277
Šusta, Josef 169, 171
Švehla, Antonín (vnuk) 14, 130–133, 214,
220, 256, 259, 262
Švehla, Antonín st. (otec) 14, 95–96,
129–130, 133, 256–257
Švehla, Bartoloměj 256
Švehla, Josef 14, 257–258
Švehla, Karel 257
Švehla, Stanislav 97–98, 101, 133, 257
Švehlová, Bohumila (roz. Čečelská) 14,
92, 117, 125, 128, 130–131, 133, 211–219,
221, 237, 259, 271, 277
Švehlová, Helena viz. Černá, Helena
Švehlová, Marie 262
Švehlová, Marie (roz. Bohuslavová) 14, 257

T

Tezner, Friedrich 82
Tisza, István 80–81, 83–84
Tlapák, Josef 174
Tobolka, Zdeněk Václav 40, 77–78, 80, 84
Tomoszek, Maxim 63
Topič, František 192
Torn, Čeněk 123

Toulcová, Květa 241
Toulec, František 264
Trachtová, Marie 226
Trapl, Miroslav 43
Tusar, Vlastimil 30, 155
Tvarůžek, Ladislav 98

————— **U** —————

Udržal, František 58, 86, 95, 101, 109, 114,
198
Uhlíř, Dušan 41

Úlehlová-Tilschová, Marie 226
Urbanová, Zlata 216

————— **V** —————

Václav (sv.) 110, 113
Vachek, Emil 31
Válková, Veronika 43–44
Vaniček, Vratislav 45
Vázsonyi, Vilmos 82, 84
Velich, Alois 96
Viškovský, Karel 145–146, 155–156
Vojtíšek, Václav 167

Votruba, František 75–76
Voženílek, Jan 155
Vraný, Josef 15, 25, 30, 40, 98, 114, 121, 146
Vratislav II. 255
Vrchlický, Jaroslav 98
Vykoupil, Libor 44
Vystyd, Miloš 163

————— **W** —————

Wanner, Antonín Ferdinand 188
Wenzl, Milan 241
Werner, Karel 35
Weyr, František 68

Wiedermann, František 172
Wilhelm, Franz 173
Wilson, Woodrow 65
Wirth, Zdeněk 169–170

————— **Z** —————

Zadina, Josef 123
Zahradníček, Vlastimil 241
Zahradník, Karel 43
Zapletal, František 107
Zatloukal, Cyril 250

Zdrůbecký, Vít 240, 250
Zeinerová Brachtlová, Michaela 271, 277
Zeman, Miloš 241
Zíbrt, Čeněk 226
Zídek, Petr 216

————— **Ž** —————

Žďárský, Josef 95
Žemlička 132

Žilka, Jindřich 114, 121–122
Žižka, Jan 109–110

MÍSTNÍ REJSTŘÍK

(odkazuje na čísla stránek)⁸⁷⁸

B

Bělá u Ledče nad Sázavou 253
Benešov 262
Berlín 123, 146
Bořanovice 256
Brandýs nad Labem 38
Bratislava 101–102, 136–137, 139–143, 145,
149, 169

Brno 94–95, 99, 101–102, 141–142, 163,
172, 251
Bučovice 173–174
Budapešť 76–77, 80, 84, 138
Buštěhrad 166

Č

Čejkovice 166
Česká Lípa 14, 258

České Budějovice 101, 262
Český Krumlov 168

D

Děvín (Bratislava) 141–143
Dijon (Francie) 249
Dlouhá Loučka 250
Dobrá Voda 249

Dolná Krupá 158
Dražďany 123
Dražice 242, 244

---

⁸⁷⁸ Rejstřík zaznamenává názvy měst a obcí použité v hlavním textu (oddíl I. – V. + anglické resumé). Rejstříkovány nebyly poznámky pod čarou, vysvětlivky a seznam pramenů a literatury.

———— H ————

Harlow 249
Havlíčkův Brod 248
Holešovice 137
Holice 95
Horní Planá 143
Hořice 249

Hostivař 14, 16, 40, 56, 77, 87, 92, 96,
116–117, 125, 128–133, 198, 204, 208,
213, 217, 226, 240–242, 245, 249–250,
255–260, 262–266
Hrabušice 157
Hradčany 73, 166
Hradec Králové 101–102

———— CH ————

Cholenice 251

Chotětov 14, 213–214, 259

———— I ————

Ivanovice na Hané 158

———— J ————

Javorník 121, 124
Jelšava 157

Jihlava 101–102
Jindřichův Hradec 168–169

———— K ————

Kačina 250
Kardašova Řečice 158
Karlovy Vary 33, 88–89, 118, 188
Klatovy 102, 248, 250
Kněžpole 251
Kolín 102
Koloděje 173

Komárno 139, 142–143
Kostelec nad Černými lesy 173
Kostelec nad Orlicí 114
Košice 101–102
Kroměříž 68–69, 111
Krompachy 137–138
Kutlíře na Kolínsku 96

————— **L** —————

Lanškroun 173
Lány 92
Lanžov 253
Ledeč nad Sázavou 253
Leopoldov 125
Lipany u Říčan 14, 253, 257

Lipec 251
Lisabon 92
Lodín 251
Louny 102
Lysá nad Labem 158

————— **M** —————

Malešice 259
Maniny 253
Menton (Francie) 33
Mírov 125
Mladá Boleslav 101–102, 213–214, 237

Mnichov 34, 72, 122
Moravská Třebová 173
Moskva 35, 82
Mukačevo 101–102

————— **N** —————

Německý Brod 101–102
Nitra 91
Nové Benátky/Benátky nad Jizerou 14

Nové Benátky 158
Nové Město na Moravě 251

————— **O** —————

Olbramice u Olomouce 253
Olomouc 94, 102, 253
Opava 102

Orlík 168
Ostrava 101
Ostřihom 142

————— **P** —————

Panenské Břežany 256
Pardubice 95, 102, 158
Párkán (Štúrovo) 141–143
Paříž 16, 33, 125, 237
Pešť 142
Petřín 248
Pluhův Žďár 158
Plzeň 98, 102
Podháj 158
Podhradí na Pováží (Trenčansko) 144–145

Pozořice 173
Praha 11, 14–16, 29, 32, 34, 38, 56, 69,
75–77, 81, 88, 91–92, 95–96, 98–101, 111,
117 123, 128–132, 135, 138, 144, 155–156,
162, 166, 169–170, 173, 175, 178, 182, 188,
226, 236, 240–241, 248, 250, 255–256,
258, 262–263, 265–266, 269–270,
275–276
Prešpurk 141
Předboj 256

Přelouč 95
Přerov 99, 102

Přibyslav 109

————— **R** —————

Rosice 156, 158
Roveň u Rychnova nad Kněžnou 251
Rumburk 173

Ružomberok 137
Rychnov nad Kněžnou 251

————— **Ř** —————

Říčany 14, 253–254, 257

Řím 110–111, 113, 163

————— **S** —————

Slavkovice u Nového Města
na Moravě 251
Smíchov 34, 137
Stará Bělá 253

Stockholm 82
Strakonice 101–102
Svätý Anton 157

————— **Š** —————

Štěchovice 188
Štěrboholy 259

Šternberk 172–173

————— **T** —————

Tábor 95, 102
Těšnov 166
Topolčanky 31, 189

Trenčianske Teplice 143, 145–146
Trocnov 109
Třeboň 168

————— **U** —————

Uhříněves 253

————— **V** —————

Valdice 125
Vatikán 56, 91–92, 107–108, 110–112
Versailles 89
Veveří 156
Vídeň 17, 30, 57, 75, 77–78, 80–81, 84, 95,
117, 142, 163–164, 173, 260, 262
Vinohrady 123, 166, 221
Vysoké nad Jizerou 69
Vyšehrad 113

————— **W** —————

Washington 85, 108

————— **Z** —————

Záběhlice 256
Zábřeh 172–173
Záhornice 253
Zákupy 166, 173
Zálezlice 256
Znojmo 102
Zvolen 101–102

————— **Ž** —————

Žamberk 248
Ždánice 250
Ženeva 29, 36, 260
Židenice 72
Žilina 137

SEZNAM AUTORŮ

Mgr. Petr Anev, Ph.D.

Ústav pro studium totalitních režimů

PhDr. Marie Bahenská, Ph.D.

Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.

PhDr. Petr Bednařík, Ph.D.

Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd

Lukáš Berný

spisovatel, rozhlasový moderátor

Mgr. Pavel Černý

Společnost Antonína Švehly

PhDr. Pavel Dufek, Ph.D.

Národní archiv

PhDr. Ludovít Hallon, DrSc.

Historický ústav SAV, v. v. i.

prof. PhDr. Roman Holec, DrSc.

Univerzita Komenského v Bratislavě, Filozofická fakulta

Historický ústav SAV, v. v. i.

Mgr. Jan Kahuda, Ph.D.

Národní archiv

doc. PhDr. Barbara Köpplová, CSc.

Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd

prof. PhDr. Eduard Kubů, CSc.

Národní zemědělské muzeum, s. p. o.

Univerzita Karlova, Filozofická fakulta

Antonín Matula
spisovatel, literární kritik, pedagog

prof. Dr. Daniel E. Miller
University of West Florida

Pavlína Nejedlíková
kronikářka MČ Praha 15 – Hostivař

PhDr. Pavel Novák, CSc.
Národní zemědělské muzeum, s. p. o.

Ing. Zdeněk Novák
generální ředitel Národního zemědělského muzea, s. p. o.

doc. PhDr. Jaroslav Rokoský, Ph.D.
Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, Filozofická fakulta

PhDr. Karel Řeháček, Ph.D.
Státní oblastní archiv v Plzni

PhDr. Miroslav Sabol, Ph.D.
Historický ústav SAV, v. v. i.

Mgr. Jitka Sobotková, Ph.D.
Národní zemědělské muzeum, s. p. o.

doc. Mgr. Jaroslav Šebek, Ph.D., DSc.
Historický ústav AV ČR, v. v. i.

doc. PhDr. Jiří Šouša, CSc.
Univerzita Karlova, Filozofická fakulta

doc. JUDr. Jiří Šouša ml., Ph.D.
Univerzita Karlova, Právnická fakulta

PhDr. Barbora Štolleová, Ph.D.
Univerzita Karlova, Filozofická fakulta

RNDr. Miloš Vystrčil
předseda Senátu Parlamentu ČR

Mgr. Michaela Zeinerová Brachtlová, Ph.D.
Národní zemědělské muzeum, s. p. o.

Marie Zdeňková
bývalá kronikářka MČ Praha 15 – Hostivař

Fotografie na přední obálce

Švehla a Masaryk, Sokolský slet 1926.

Autor neuveden, reprodukce z knihy HALÍK, Rudolf, Antonín Švehla ve fotografii, Praha, 1938.

Zadní přideščí

Rodokmen rodu Antonína Švehly.

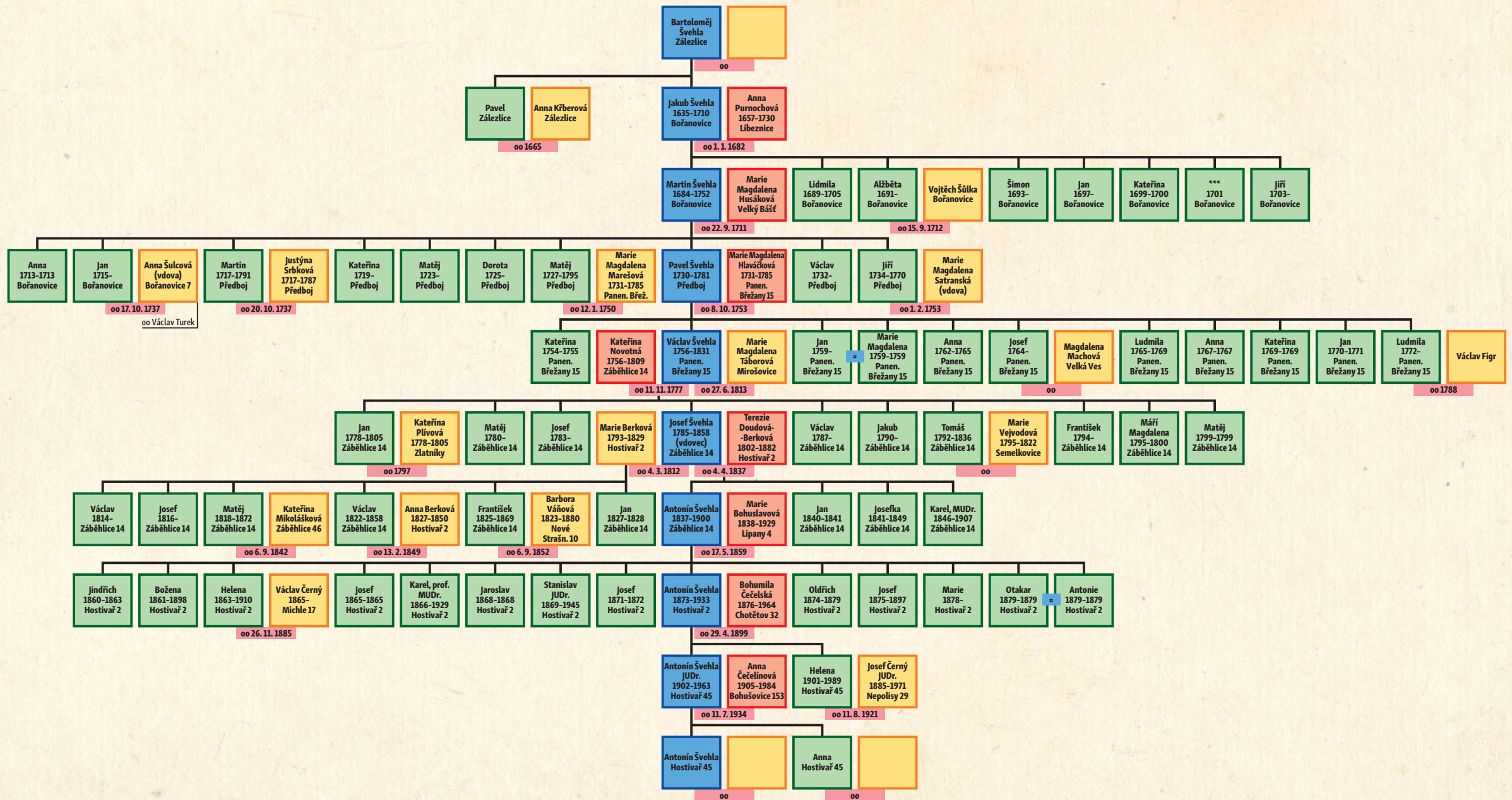
ZDEŇKOVÁ, Marie, Antonín Švehla a Hostivař, Praha, 2003 a 2008. Autorka rodokmenu Marie Zdeňková (2003).

Fotografie na zadní obálce

Vzácné přátelství vzniklo mezi T. G. Masarykem a Antonínem Švehlou. Dobře si rozuměli, ačkoliv byl jeden filozof a druhý původem sedlák. Snímek z návštěvy výstaviště v Brně dne 10. 9. 1929.

Soukromá sbírka starých pohlednic Marie Zdeňkové.

RODOKMEN RODU ŠVEHLŮ

ANTONÍN ŠVEHLA

ČESKÝ SEDLÁK, POLITIK A STÁTNÍK

NÁRODNÍ
ZEMĚDĚLSKÉ
MUZEUM

MINISTERSTVO
KULTURY